

T.C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Yayın Nu: 49

ERMENİLER TARAFINDAN YAPILAN KATLİAM BELGELERİ

I

ANKARA-2001

Proje Yöneticisi

Dr. Yusuf SARINAY
Devlet Arşivleri Genel Müdürü

Proje Sorumluları

Necati AKTAŞ
Devlet Arşivleri
Genel Müdür Yardımcısı

Necati GÜLTEPE
Devlet Arşivleri
Genel Müdür Yardımcısı

Mustafa KAPLAN
Osmanlı Arşivi Daire Başkanı

Hazırlayanlar*

Uğurhan DEMİRBAŞ
Ali Osman ÇINAR
Seher DİLBER
Nuran KOLTUK
Ali Haydar GEÇİNİR
Vahdettin ATİK
Ali COŞKUN
Ümmühani CERRAHİ
Murat YÜZBAŞIOĞLU

Ahmet ÖZKILINÇ
Mücahit DEMİREL
Recep KARACAKAYA
Muhammet SAFİ
Hacı Osman YILDIRIM
Murat CEBECİOĞLU
Mustafa SERİN
Abdullah SİVRİDAĞ
Osman USLU

İngilizce Tercüme

M. Fethi ATAY

* Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Personeli

ÖNSÖZ

İÇİNDEKİLER

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	VII

BELGELERİN ÖZET VE TRANSKRİPSİYONU

Belge	Sıra Nu.	Sayfa
1- Kars ve Ardahan Havalisinde Müslümanlara ve Esirlere Yapılan Soykırım.....	1	1
<i>Massacre Of Prisoners And Muslim Population İn The Nighborhood</i>		
<i>Of Kars And Ardahan</i>	1	1
2- Ermeni Çeteleri ile Rusların Müslümanlara ve Musevilere		
Yaptıkları Soykırım.....	2	2
<i>Massacres of Muslims and Jews by Armenians and Russian bandits</i>	2	2
3- Ermenilerle Rusların Van'daki Müslüman Ahaliye Yaptıkları Soykırım	7	7
<i>Massacre Perpetrated By The Russians Against Muslim</i>		
<i>Population İn Van</i>	7	7
4- Ermeni ve Rusların Yaptıkları Soykırım.....	14	14
<i>Massacre And Atrocities Perpetrated By Armenians And Russians</i>	14	14
5- Ermenilerin Ruslarla Birlikte Trabzon ve Van Havalisinde		
Müslümanlara Yaptıkları Mezâlim.....	16	16
<i>Atrocities committed by the Armenians and Russians against</i>		
<i>Muslims in Trabzon and in the neighborhood of Van</i>	16	16
6- Ruslarla Ermeni Çetelerinin Bitlis ve Van'da Yaptıkları Soykırım.....	41	41
<i>Massacre Committed İn Bitlis And Van By The Russians And</i>		
<i>Armenian Bandits</i>	41	41

Belge Sıra Nu.	Sayfa
7- Ermeni ve Rusların Van'ın Reşadiye Nahiyesine Bağlı Aşnak Köyünde Yaptıkları Mezâlim	49
<i>Atrocities committed by the Russians and Armenians in the village of Aşnak of the Township of Reşadiye in Van</i>	<i>49</i>
8- Ermenilerin Van Havalisinde Ruslarla Birlikte Yaptıkları Mezâlim	51
<i>Atrocities perpetrated by the Armenians and Russians in the neighborhoods of Van</i>	<i>51</i>
9- Van ve Bitlis'in İşgali Esnasında Ermenilerin İslâm Ahaliye Yaptıkları Soykırım.....	54
<i>Massacre of Muslim population during the occupation of Van and Bitlis.....</i>	<i>54</i>
10- Ermeni ve Rusların Van, Bitlis ve Trabzon'da Müslümanlara Yaptıkları Mezâlim	61
<i>Atrocities perpetrated by Armenians And Russians against Muslims in Bitlis and Trabzon</i>	<i>62</i>
11- Ermeni ve Rusların Bayezid'de Yaptıkları Soykırım	80
<i>Testimonies of those who escaped the atrocities perpetrated by the Armenians and Russians in Van and Bayezid.....</i>	<i>80</i>
12- Ermeni ve Rusların Yaptıkları Mezâlim	94
<i>Massacres perpetrated by the Russians and Armenians.....</i>	<i>94</i>
13- Ermeni ve Rusların Hizan Havalisinde Yaptıkları Soykırım.....	126
<i>Massacre perpetrated by the Armenians and Russians in the neighborhood of Hizan.....</i>	<i>126</i>
14- Ermeni Komiteleriyle Rusların Van ve Havalisinde Yaptıkları Soykırım.....	135
<i>Massacre perpetrated by the Armenians committees and Russians in Van</i>	<i>136</i>
15- Bitlis ve Civarında Ermeni Çeteleri ve Rusların Müslüman Ahaliye Yaptığı Katliam	146
<i>Massacres perpetrated by Armenian bandits and Russians against Muslims population in Bitlis and its neighborhood.....</i>	<i>146</i>
16- Ermeni ve Rusların Van'da Yaptıkları Soykırım	167
<i>Massacre committed by the Armenians and Russians in Van Some of the evidences given by those who escaped the Massacre</i>	<i>168</i>
17- Rus Donanmasının Terme'ye Çıkardığı Ermeni Eşkiyasının Yaptığı Mezâlim.....	176
<i>Atrocities perpetrated by Armenians bandits landed by the Russians fleet on the shores of Terme.....</i>	<i>176</i>
18- Ermenilerin Soykırımına Karşı Osmanlı Devleti'nden Yardım İstenildiği.....	189
<i>Ottoman State called for help against Armenian massacre</i>	<i>189</i>

Belge		Sayfa
Sıra Nu.		
19-	Ermenilerin Kilis Havalisinde Yaptıkları Mezâlim <i>Atrocities perpetrated by Armenians in the neighborhood of Kilis</i>	193
20-	Adana ve Havalisinde Fransız Birliklerinde Müstahdem Ermenilerin Yaptığı Mezâlim <i>Atrocities committed by the Armenians serving in the French Units in Adana and its neighborhood</i>	195
21-	Zor Telgraf Müdürünün Ermeniler Tarafından Öldürülmesi <i>Murder of the post office director of Zor by Armenians</i>	197
22-	Ermenilerin Erzurum Civarında Yaptıkları Mezâlim ve Alınması Gereken Önlemler <i>Cruelties inflicted on Muslims in the neighborhood of Erzurum and what necessary measures should be taken to fight it out</i>	198
23-	Batum, Ardahan ve Kars Havalisinde Ermeni, Rum ve Gürcü Mezâlimi <i>Cruelties inflicted by Armenians, Greeks and Georgians in Batum, Kars and Ardahan and its neighborhood</i>	201
24-	Ermenilerin Kars Civarındaki Müslümanlara Soykırım Uyguladıkları; Zulüm, Katliam ve Yağmalama Yaptıkları <i>In the neighborhood of Kars Muslims had been massacred, inflicted cruelties, oppressed and their homes pillaged by Armenians</i>	204
25-	Trabzon, Kars ve Nahçıvan'da Yapılan Mezâlim <i>Atrocities perpetrated in Trabzon, Kars and Nakhcivan</i>	205
26-	Ermenilerin Kağızman, Mescidli ve Karakurt'ta Yaptıkları Soykırımın İngiliz Mümessiline Bildirildiği <i>Information of the British representative Ravlinson of the massacres perpetrated by Armenians in Kağızman, Mescidli and Karakurt</i>	208
27-	Ermenilerin Kağızman, Karakurt, Sarıkamış ve Akçakale Civarında Yaptıkları Soykırım <i>Massacre perpetrated by Armenians in the neighborhood of Kağızman, Karakurt, Sarıkamış and Akçakale</i>	210
28-	Ermenilerin Hudut Dışındaki Müslümanlara Yaptıkları Mezâlim <i>Oppression against Muslims perpetrated on the further side of the frontier</i>	212
29-	Ermenilerin Türk Köylerine Saldırılarda Bulundukları <i>Attacks of Turkish villages by Armenians</i>	218
30-	Elviye-i Selâse'de Ermeni Mezâliminin Durdurulması İçin Kaleme Alınan Feryadnâme <i>A letter of complaint (cry for succor) to stop Armenian oppression in the three Sanjaks of Kars, Ardahan and Batum</i>	219

Belge		Sayfa
Sıra Nu.		
31-	Rusların ve Ermenilerin Ric'atinde Ermenilerin Yaptıkları Mezâlim.....	221
	<i>Massacre perpetrated by retreating Russian and Armenian forces</i>	222
32-	Sarıkamış Ric'atinde Ermeniler Tarafından Soykırıma Uğrayan Köylerin İhtiyar Heyetlerinin İfadeleri	240
	<i>Testimonies of the councillors of villages whose population were massacred by the retreating Armenians.....</i>	241
33-	Ermeni Çetelerinin Yaptığı Soykırım.....	254
	<i>Massacre perpetrated by the Armenian bandits.....</i>	254
34-	Nahçıvan, Kağızman ve Şarol Havalisinde Müslüman Halka Uygulanan Vahşi Soykırım.....	348
	<i>Ferocious Mass Killings Perpetrated by Armenians Against Muslim Population in the Neighborhoods of Nahçıvan, Kağızman and Şarol.</i>	349
35-	Kars ve Sarıkamış Civarındaki Müslüman Köylerine Ermenilerce Yapılan Mezâlim.....	353
	<i>Atrocities Committed by Armenians In Villages In The Neighborhood of Kars and Sarıkamış.....</i>	354
36-	Sekman, Ardi, Kepenek, Harçlı, Penaduz ve Todaviran Köylerinde Ermenilerce Yapılan Katliâm	357
	<i>Massacre Perpetrated by Armenians in the Villages of Sekman, Ardı, Kepenek, Harçlı, Penaduz and Todaviran</i>	357
37-	Bayburd ve İspir Kazalarında Ermenilerin Yaptığı Soykırım	363
	<i>Massacre perpetrated by the Armenians in the sub-prefectures of Bayburd and İspir.....</i>	363
Kitapta Yeralan Belgelerde Geçen ve Ermeniler Tarafından		
	Türklere Uygulanan Soykırıma Ait Cetvel	375
BELGELERİN FOTOKOPİLERİ		379

**BELGELERİN
ÖZET VE TRANSKRİPSİYONU**

KARS VE ARDAHAN HAVALİSİNDE MÜSLÜMANLARA
VE ESİRLERE YAPILAN SOYKIRIM

Kars ve Ardahan havâlisinde soykırıma uğrayan Müslümanların sayısının 30.000'e vardığı, mubafazası Ermenilere verilen Osmanlı esirlerinin çok kötü muamele gördükleri ve tüfek dipçikleriyle öldürüldükleri; Osmanlı ordusu içinde bulunan Ermeni ve Rumların kasden esir düşerek Ruslara bilgi sızdırdıkları, Kafkasya Ermenilerinin de önce Osmanlılara esir düştükleri ve sonra kaçarak öğrendiklerini Ruslara bildirdiklerine dair.

***Massacre of prisoners and Muslim population in the
neighborhood of Kars and Ardahan.***

The number of Muslims committed to the guards of Armenians and massacred by them after being inflicted physical pains upon and struck by the butt of rifles reached 30.000; the Armenians serving in the Ottoman army were deserting and deliberately surrendering to Russians to disclose informations about the said army; Armenians from the Caucasus were first allowing to be taken prisoners by the Ottomans and afterwards evading and delivering to the Russians the intelligence they gathered.

19 R. 1333 (6. III. 1915)

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Umûr-ı Siyâsiyye Müdîriyet-i Umûmiyyesi
Mühimme Kalemî
Kayıt Numarası: 90
Fî 21 Şubat sene [1]330

Hulâsa: *Kafkasya'daki*
İslâmlara ve üserâyâ mezâlim

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine

Kars ve Ardahan havâlisinde hükûmetin tahrîkiyle bi'l-hâssa Ermeniler tarafından itlâf edilen Müslüman erkeklerin adedi otuz bine vardığı ve hânelerinin ihrâk edildiği ve karlı ve buzlu dağlara dökülen bî-çâre kadın ve çocukların hâli dil-hırâş bulunduğu ve muhâfazası Ermenilere verilen Osmanlı üserâsının bunlar tarafından envâ'-i sû-i mu'âmelâta ma'rûz kaldıkları ve tüfenk dipçigiyle döğölerek itlâf edildikleri mevsûkân istihbâr kılındığı ve Ruslarla temâsda bulunan asâkir-i Osmaniyye miyânında Rum ve Ermenilerin bulunmasını Kafkasya'daki hayır-hâhlarımızın tenkîd etmekte oldukları ve rivâyet olunduğuna göre bunların bi'l-

iltizâm esîr düşdüklerini ve Kafkasya Ermenilerinden bir kısmının da amden bize esîr düşerek ve sonra kaçarak öğrendiklerini Ruslara söylediklerini binâ'en alâ-zâlik bu bâbda ihtiyât edilmesi Tahran Sefâreti'nden bildirilmiştir. Harbiye Nezâret-i Celîlesi'ne tebliğ-i keyfiyyet olundu.

Üserâmıza hüsn-i mu'âmele edilmesi esbâbının istihsâli zımında İtalya Sefâreti nezdinde mükerreren teşebbüsât-ı kaviyye icrâ olunmuş ve aksi takdîrde Rus esirlerine karşı tedâbir-i şedîde ittihâz olunacağı bildirilmiştir, efendim.

BOA. HR. SYS. 2878/1, Belge no: 2

– 2 –

ERMENİ ÇETELERİ İLE RUSLARIN MÜSLÜMANLARA VE MUSEVİLERE YAPTIKLARI SOYKIRIM

Rusların Ermeni çeteleriyle birlikte Hasankala'dan hudûd-ı asliyyeye sürüldüklerinde beraberlerinde götürdükleri iki bin islâm abalisinden bir kısmını öldürüp bir kısmını ülke içlerine sevkettikleri, Erzurum'da dokuz kişiyi idam edip on dört yaşına kadar olan erkek nüfusu meçhul yerlere gönderdikleri; Pekreç nahiyesinde Ermenilerden oluşan bir mahkemenin üç-dört yüz kişiyi astığı, Aşkale, Tercan, Ilıca, Tavuskerd ve Artvin cibetlerinde İslâm namına birşey bırakmadıkları, Van'da Ermenilerin iki yüz kadar kadın ve çocuğu öldürüp Mahfuran Deresi'nde sekiz-on bin Müslümanı katlettikleri, Narman hududunda Hot karyesi abalisinin mitralyözlerle tamamen imha edildiği, Bitlis'in Çukur nahiyesindeki Morb-i Süflâ muhacirlerinin çoğunun kılıktan geçirildiği, Ergani, Cinis, Pezentan ve Semerşeyh karyelerinin abalisiyle birlikte yakıldığı; Kürt Bedirbani Kamil'in şarlatanlığı sebebiyle Bitlis'e yakın bir yere yerleştirilen pek çok köy abalisinin aklıktan öldüğü, ağır hasta çocukların Bitlis Hastahanesi'nde vahşice öldürüldüğü, Balekan karyesinde katledilenlerin cesetlerinin köpeklerle yedirildiği, Çukur'da esir edilen kadın ve kızlara tecavüz edilip ihtiyarların yakıldığı, çocukların süngüyle öldürüldüğü vesâir katliama dair Erzurum, Bitlis ve Mamuretülazîz vilayetlerinden gelen telgraf sâretleri.

Massacres of Muslims and Jews by Armenians and Russian bandits

While Russians together with Armenian bandits were forced back from Hasankala to their own frontiers, they killed a part of the two thousand muslim folk they took away and drove the remaining to an unknown destination in the inland; in Erzerum the Russians and the said bandits executed nine people and sent the whole male population above fourteen years to no one knows destination; in the sub-district of Pekreç a self appointed Armenian tribunal sentenced some

three-four hundred people to the gallows and hanged them; in the surroundings of Aşkale, Tercan, Ilıca, Tavuskerd and Arvin no one muslim was left alive; in Van Armenians after having killed about two hundred women and children, massacred eight to ten thousand muslim people in the valley of Mahfuran; the population of the village Hot on the boundary of Narman were entirely exterminated with machine-guns; the majority of immigrants living in Marhi Sufla of the subdistrict of Çukur attached to Bitlis were put to the sword; the entire villages of Cinis, Pezantan, Ergani and Şemerşeyh with all of their inhabitants were burnt up and due to the pretentious ignorance of the Kurdish Bedirhani Kamil many villages' inhabitants settled in the vicinity of Bitlis perished from starvation; seriously ill children cared of in Bitlis Hospital were savagely slain; in the village of Balıkan Corpses were thrown to the dogs to feed on; Çukur women and girls were raped and old people burnt, small children were bayoneted and many other massacres committed; all these facts are stated in copies of dispatches sent by the governorships of Erzurum, Bitlis and Mamuretülaziz.

21 B. 1334 (24. V. 1916)

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Erzurum Vilâyeti'nden alınan 10 Mayıs sene [1]332

târîhli telgrafnâmenin sûretidir.

C. [cevab] 8 Mayıs sene [1]332. Rusların işgâl eyledikleri yerlerde İslâm ahâlî hakkında yaptıkları mezâlim büyük bir târîh teşkil eder. Geçen sene Rusların Hasankala hattından hudûd-ı asliyyeye tard ve teb'îdi üzerine Pasinler ahâlisinden iki binden ziyâde ahâlî-i İslâmiyyeyi berâber getirerek bir kısmını itlâf, diğer kısmını dâhile sevk etmişlerdir. O zaman Salimli karyesine giren bir Ermeni çetesi, köyde ne kadar bâkir varsa ırzlarına tasallut etdikleri gibi kendilerine teslim olmayan Reşid Bey'in gelini[ni] katl ve kâ'imvâidesini cerheylemişlerdir. Garb ordusu[nun], Yüzveren köylerinde elli üç İslâm cenâzesi götürdüğünü Köprü köyünden 19 Kânûn-ı Evvel sene [1]331 târîhinde arzetmiş idim. Bu sene Erzurumun sukûtundan sonra, Rusların işgâl etdikleri yerlerde yaptıkları kîlâl ve i'tisâf geçen seneden pek fazladır. Erzurum şehrinde dokuz kişiyi i'dâm ve on dört yaşına kadar bütün nüfûs-ı zükûru muhtelif ve mechûl istikâmetlere sevk etmişlerdir. Erzurum'dan, Aşkale'dan ve ahîren Tercan'dan firâr edip gelebilen Reşid Bey ve rüfekâsının verdikleri izâhâta göre Kazak ve Ermeni çetelerinden mürekkeb müfrezelerin Aşkale, Ilıca, Tercan kazâlarında mal nâmına ne gördülerse kâmilan gasb ve gerilere sevkeylemekde bulundukları ve Hovik karyesiyle Pekerç

nâhiyesinde, başda imâm olduğu hâlde yüzü mütecâviz İslâmı çoluk çocukları önünde katl ve pek çok muhadderât-ı İslâmiyyeye tasallut etdikleri ve Rusların pîşdâr kuvvetlerinin Ermeni bakâyâ süvârîlerinden ibâret bulunduğu anlaşılmıştır. Ruslar Erzurum'da bütün câmi'lerdeki halıları toplamış ve geriye sevk etmiştir. Geçen sene taht-ı işgâlimizde iken terkolunan Tavuskerd ve Artvin cihetlerinden kaçanların ifâdesine göre, Ruslar orada İslâm nâmına birşey bırakmamışlardır. Pekerîç nâhiyesinde Ermenilerin teşkil ve mahkeme tesmiye etdikleri hey'et-i zâlimenin verdiği karârla Tercan ve civâr kurâsında kalan ileri gelenlerden üç-dört yüz kişi i'dâm edilmiştir. Bunların esâmîsini yakında arz ederim. Erzurum vilâyetinde elli binden fazla mevâşî ve üç yüz bin koyun Ruslar tarafından alınmış ve ahâlî-i İslâmiyye yedinde çift hayvânâtı bile bırakmamışlardır. Ermenilerin en büyük mezâlimi Van'da cereyân etmiştir. Vanın sukûtu ihtimâliyle on dört kayığa ırkâben Tatvan iskelesine sevk edilen bin iki yüz kadın ve çocukdan, ancak yedi yüzü Bitlis'e vâsıl olmuş, muhâlefet-i havâdan dolayı Erciş önüne düşen yedi kayıktan üçü Ermeniler tarafından batırılmıştır. Diğer kayıklara karşı dört sâ'at devam eden yaylın ateşi üzerine, elli mütecâviz kadın ve çocuk şehîd olmuş ve bu miyânda Erzurumlu Ârif Efendi ile iki polis, bütün efrâd-ı âileleriyle şehîd düşmüşlerdir. Van'dan Norduz tarîkıyla Bitlis'in Pervari kazâsına kaçmak isteyen sekiz-on bin Müslüman, Mamhuran [Mahfuran] deresinde kâmilan katl'âm edilmişlerdir. Bunlar içerisinde kurtulabilen Van Ma'ârif Müdîri Şerif Bey bu ahvâle şâhiddir. Adana Vâlisi Cevdet Bey o zaman Halil Bey müfrezesiyle binlerce kadın, çocuk cesedi görmüşlerdir. Ordunun lutf-ı hakla ahd-i karîbde ilerilemesi üzerine Rus ve Ermenilerin yaptıkları fecî'alar tamamen görülecek ve tafsîlâtı arzedilecektir.

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

*Bitlis Vilâyeti'nden alınan 11 Mayıs sene [1]332 târîbli
telgrafnâmenin sûretidir.*

C. [cevab] 9 Mayıs sene [1]331

1- Hudûd köylerinde ta'arruz-ı nâgehânî ile bidâyet-i harbde kalan kırk bini mütecâviz ahâlî-i İslâmiyye cins ve sinn tefrîk edilmeyerek nâmûslarına ta'arruz ile imhâ edildikleri, kaçabilen pek az efrâdın ifâdeleriyle sâbitdir.

2- Narman hudûdunda Rusya'nın Hot karyesi ahâlîsini mitralyözlerle kâmilan imhâ edip bazı hânelerden tek tük kadın ve erkek olarak kurtulanlar Erzincan'ın Mitini karyesinde iskân edilmişler. Hot'a civâr köylerin de aynı ta'arruza

hedef olduklarını ifâde ediyorlar. Ruslar İslâm tebe'alarına ta'arruzla harbe başlıyorlar.

3- Üç yüz otuz bir Şubat'ının üçünde Bitlis'e mülhak Çukur nâhiyesinin Morh-i Süflâ muhâcirini Bitlis'e gelirken Kazak askeri tarafından muhâsara ile oraya civâr mahalde bulunan askerlerimizin muvâcehesinde kılıncıdan geçirilmişlerdir ki, ancak üç yüz kadın kurtulabilmişlerdir.

[4]- Van'ın Şatak köylerinde kalan İslâm ahâlînin bu son günlerde katli'âm edildiği haber alınarak Ergani, Cinis karyelerinin nüfûslarıyla birlikde Ermeni ve Ruslar tarafından ihrâk edildiği Mekteb Müdîri Mutîullah Bey'in tahkikâtıyla sâbit olmuştur. Hoşablı Bahri Bey nezdine o havâlî muhâcirininden gönderilen câsûslar da bu katli'âmı te'yîd etmişlerdir. Arâzînin hâlî kalmasından ve erzâksızlıktan müte'essir olan Rus kumandanı, Van'da on iki Ermeniye i'dâm ve iştirâk eden Rus efrâdını tecziye ile Hoşâb'da kalan Kürdleri teskîne tevessül etmişlerdir.

5- Bitlis'de Kürdleri Ruslara ısındırmak denâ'etinde kullanılan Bedirhânî Kâmil'in Çukur'da, Gölbaşı, Ağaçur Kotni, Pan [Pav], Çapkis, Meşkan, Kakito, Müştak, Siz, Zurnaçur [Zirnaçur], Kisham, Morh-i Ulyâ, Müsürüp [Müsürü], Bizatum [Bizatun], Tahtalı-yı Boy[r]an, Muş'un Martektuk [Mongok] ve civâr köylerinin ihrâk ve ahâlîsinin Ermenilerle birlikde Ruslar tarafından imhâsını te'sîr-i nüfûzuna ve teşebbüsüne mâni' olduğu şarla[ta]nlığıyla Prens Şahofski ile Rus kumandanına bildirmesi üzerine ele geçen efrâdı Bitlis'e karîb bir köyde ikâmet ettirmişler ise de aklıdan kısım-ı küllîsi telef olup bir kaç Mutiki [Mutki]'ye firârla ahvâli söylemişlerdir.

6- Van'da pederi Yüzbaşı Selim Efendi ile vâlîde ve akrabâlarına vukû' bulan ta'arruz-ı şenî'i, muhâcirin arasında aylarla [aylarca] dolaşmış, nihâyet Şırnak dağlarında yalnız gezmekde iken getirilen jandarma kumandanının beslediği sekiz yaşındaki Mehmed, vekâyî-i fecî'anın şâhid-i ma'sûmudur.

7- Uzak yakın hiç bir akârîbi olmadığından dolayı Bitlis Dârü'l-eytâmı'na toplatılan beş yüze karîb etfâlin biraz müdrîk olanları ne kadar vekâyî'in şâhididir. Bunların yetmiş Diyarbekir Dârü'l-eytâmı'na gönderilmişdi. Ağır hasta olan ma'sûmların Bitlis Hastahânesi'nde vahşiyâne itlâf edildiği mervîdir.

[8]- Muhâcirinin istîlâ edilen mahaller nüfûsunun üçde biri râddesinde[n] az olması, târîhinde bir misli daha görülmemiş katli'âma ma'rûz olmalarındandır ki, arâzî-i müstevliyenin . _ atılacak derecede hâlî bulunmasıyla müsbittir. Şimdilik esîrlerin iştirâklerini ketm ile Ermenilerin cins ve sinn tefrîk etmeyerek Kürdleri

imhâ etdikleri Siird'de ifâde olunmuştur. Bu bâbda kumandanlık nezdinde ifâdât-ı mazbûtalrı olacaktır.

[9]- Kosor(?)'un Pezentan karyesi bir ferd kurtulmamak üzere şenâ'atden sonra ihrâk edilmişlerdir. Bulanık'ın Semerşeyh karyesi ahâlisi şenî' ef'âlden sonra katli'âm olunmuşlardır. Çukur'un Müsürü karyesi ahâlisinden on beş nefer kesildikten sonra, parça parça olunmuşlardır. Baltan [Balekan] karyeli iki kişinin, Meşkan karyesi önünde şehîd edilerek na'şları kelblere yedirilmiştir. Çukur'da esîr edilip sevkedilen yüz sekiz kişiden on üçü Bulanık yolu üzerinde itlâf edilirken, diğerleri muhafızlara ta'arruzla firâr etmişlerse de Bitlis'de ve Surih karyesinde genç kadın ve kızlara şenâ'at icrâsıyla dâhile sevk, ihtiyarlar ihrâk, sıbyân süngü ile itlâf olunmuşlardır.

10- Van polis müdür vekîli olup, Bitlis Serkomiseri Vefîk Efendi'nin sûret-i şehâdetini, Komiser Mehmed Efendi'nin mecrûhiyetini, ma'sûmînin katlini Bitlis'den firârında Deliktaş'daki ilticâgâhından gördüğünü yazan Siird Jandarma Tabur Kumandanı Muvaffak Beyin hâtırât-ı mufassalası pek fecî' vekâyî'î hâkîdir ki, posta ile gönderilecektir.

11- Diyarbekir'deki Bitlis komiser ve polislerinin o sırada çıkan ahâlîyi bildiklerinden fecâ'ate dâ'ir meşhûdât-ı vâkî'alarının tanzîm etdirilmesi menût-ı re'y-i sâmilereidir.

Dâhiliye Nezâreti Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

*Mamûretü'lazîze Vilâyeti'nden alınan 11 Mayıs sene [1]332
târîhli telgrafnâmenin sûretidir.*

C. [cevab] 8 Mayıs sene [1]332. Rusların Ermeni çeteleriyle birlikde Bitlis ve Muş ve civârında istilâ eyledikleri sâ'ir mahallerde; kadınları ve çocukları katletmek, ırz ve nâmûsa tecâvüzde bulunmak gibi birçok fecâyî' ve şenâyî'de bulundukları, zulm ve tecâvüzlerinden kurtulup da buralara can atmış olan muhâcirînin ifâde-i müdelleleleriyle mertebe-i sübûtdadır. Bu bâbda gerek mülhakât ve gerek merkezce muhâcirlerden müfredâtıyla alınacak ma'lûmâtın ehemmiyetleri telgrafla ve diğerleri posta ile arz olunacaktır.

BOA. HR. SYS. 2872/2, Belge no: 9-11, 17

ERMENİLERLE RUSLARIN VAN'DAKİ MÜSLÜMAN
AHALİYE YAPTIKLARI SOYKIRIM

Rusların Van'ı işgali sırasında Ermenilerle birlikte Müslüman ahalîye yaptıkları soykırım ve vahşetlerle ilgili olarak Van Jandarma Sabit Alay Kumandanı Ali Cevad, Van Belediye Reisi Abdurrahman, mütekaiddin-i askerîyye'den Vanlı Mülazım Recep ve Van komiserlerinden Komiser-i Sani Zübeyr tarafından tutulan şahıtlarda ve mezâlimden kurtulanların ifadelerinde "..... Ağcakala karyeli bir kadının ve ondan aldığı düğün tedârikâtını mustashiben (beraberinde) yolda giderken Aspaşın Ermenileri tarafından hetke-i ırzı irtikâb ve esyası da Havasor nâhiyesi komîtesine aşırıldığı tabkîkât-ı amîkada renk vermişdi...", "...Târîh-i harb olan [1]330 senesi kânûnlarında Gevaşın Pelli karyesindeki sekiz kişilik jandarma karakolu, kâmilên katl olundular....", "...[1]331 senesi Mart'ı zarfında harbde bastalanarak memleketlerine gönderilmekde olan Diyarbekirli Bîşar Çeto'nun mücâhidlerinden olup merkez-i vilayete bir sâ'at mesâfede Yedikilise nâm Ermeni mü'essesesine misâfir edilmiş yedi kişi kâmilên katl ve maktûllerin bir kaçının na'şlarının ve kâtillerden bir-ikisinin elde edilerek mehâkim-i adliyyeye teslim edildikleri...", "...Dir nâhiyesinde salhâne şekline koyulan bir karyede mükellefe bir kızcağzın hetke-i ırzı irtikâb ve sonradan iki emcikleri kesilerek cân-hurâş bir hâlde bırakıldığı ve o havâlide nice sıbyânın boğazlanmış oldukları..." gibi hususların yer aldığı hakkında

**Massacre perpetrated by the Russians against Muslim
population in Van**

According to a report drawn up and signed by the commander of the stationed Gendarmerie regiment Ali Cevad the mayor Abdurrahman, the retired army officer Lieutenant Recep and the deputy superintendent of police of Van, Zübeyr and the testimonies of those who escaped the atrocities "a woman from the village of Ağcakale while returning home after she had bought some necessary articles for a wedding was assaulted by Armenian from Aspaşin, raped and her effects seized and handed over to the Armenian committee of the subdistrict of Havasor; this incident has been ascertained after thorough investigations _"on the date of 1330 during the months of december and january, 1331 in this year of war, the Armenians made an attack on the gendarmery outpost of the village Peli, attached to Gevaş and killed the whole guards of eight persons stationed there _"; in march of the year 1331 seven combatants fighting under the command of Bîşar Çeto from Diyarbekir while going home on sick leave, were received as guests at Yedikilise, an Armenian establishment at a distance of one hour of walking from

the administrative center of the provinces' capital and were all of them assassinated and some of their bodies were found and together with two of the murderer apprehended, were handed over to the court of justice _" In a village of the subdistrict of Dir turned into slaughterhouse, a young girl in her attire was violated and her nipples cut off, she was uttering a soul rending cries and many little children in the neighborhood, were also massacred with their throats slit _

2 Ş. 1334 (4. VI. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti
Şu'be: 2

Van Vilâyeti'nin 22 Mayıs sene [1]332 târîhli tabrîrâtı sûretidir.

15 Mayıs sene [1]332 târîhli şifreli telgrafnâmeleri mücebince bu kerre de icrâ kılınan tahkîkât ve ifâdâtı mutazammın zabıt varakası leffen pîşgâh-ı sâmi-i nezâret-penâhîlerine takdîm kılınmağın ol bâbda.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti

Sûret

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Zâhiren âşık-ı hürriyyet, ma'nen harîs-i istiklâliyyet sahnelerinde senelerden beri Memâlik-i Osmaniyye'nin nukât-ı adîdesinde nice bin ma'sûmun hûn-ı nâhaklarını irtikâb sûretiyle icrâ-yı şekâvet eyleyen Ermeniler vaktâki Meşrûtiyyet neşr ve îlân olundu; vâdi-i firârda, cebellerde mârrîn [ü] âbirîni katle me'mûr olanların hâmil oldukları esliha-i mücehhezeleriyle alenen merkezlere saldırıldılar. Sanki iki komşu beyninde vukû'a gelmiş eşya-yı hasîsenin zarâr u ziyânları mesâ'îli misillü "Es-sulhu seyyidü'l-ahkâm" medlûlünce yaptıkları bütün fenâlıklar iyilik mukâbilinde görülüp muhît-i vilâyetdeki Müslim nezdinde uhuvvet-i ebediyye hemen tabakât-ı âliyyeyi buldu. Müsâdemâtda maktûl düşen şakîlerin hâneleri ve kabirleri askerî bandolarıyla ta'ziye olundular. Müslümanların ehl-i servetleri, olanca nükûdunu Ermeni esnâfın eteklerine dökmekle a'lâ-yı sermâyelerini takviye etdiler. Makori (?) nâhiyesi eşrâfından Necib Ağa'nın ve Kôr Hüseyin Paşa'nın ve buna mümâsil birçoklarının mu'âvenetleri ve iki bin lira peşînâtı verilip Vanlı Serkis nezâretiyle tüccârdan Vanlı Süüdlizâde Ârif Efendi'nin elektrik fabrikasının îlân-ı harb ilcâsıyla Iğdır'dan î'âde olunmak gibi memleketin îtilâsı azmindeki

fedâkârlıklar dahi bir emr-i müberhendir. Gerçi bu meveddetin temâdî edeceği, Ermeni fesedesini iyiden iyiye safahât-ı te'emmüle daldırdığı nev'an-mâ rû-nümâ idi. Gerek bu meveddetin, gerekse kendilerindeki mümâşâtın ta'lîli ile efkâr-ı mazmûrelerini ileri sürmek sevdâkârlıklarının okudan ve fakat bu plan içinde siyâsî oyunlarını düşünen İngilizlerin bakstonları ve Moskofların müfsidleri de geldiler. İran'dan tahrik ettirdikleri bir kaç Kürd haydûdlarına Âdilcevaş kazâsı dâhilinde dört kişi, dilenci Ermeniye katletdirmekle harekât-ı bâğiyanelerini i'ade ve icrâya ve hükûmeti mu'âhezeye ve iddi'âya kalkışdılar. Bunu müte'âkib Gevaş mu'allimlerinden olup mücerred bu pürüzelerinde muhâlifü'r-re'y bulunmasından nâşî Rafayill'i de emsâli misillü tepelediler. Bi'n-netice ca'î dostluklarını fi'l-i şekâvetlerde alkışladılar. Vukû'âta ber-vech-i zîr başladılar. Ağçakala karyeli bir kadının ve ondan aldığı düğün tedârikâtını mustashiben yolda giderken Aspaşın Ermenileri tarafından hetk-i ırzı irtikâb ve eşyası da Havasor nâhiyesi komitesine aşırıldığı tahkîkât-ı amîkada renk vermişdi. Yek-diğeri seneler beyninde ta'kîb etmek üzere Karçıkan hânedânından olup bilâ-cins-mezheb dest-i mu'âveneti dirîğ etmeyen Hacı Musa Bey a'sâr iltizâmından dolayı hükûmet konağından ma'sûmen kendi karyesine gitmekde iken Ermenilerin Kendivi karyesinde ve Karkarlı Hacı Yusuf Ağa yedi ortağıyla mültezimi bulunduğu köyleri cibâyet üzere iken karyenin birinde yapılan bir siper önünde da'vet edilip ortaklarıyla berâber itlâf ve alay-ı süvâriden ramazânda on beş gün me'zûn Hayranlı Mehmed Çavuş, Aht dağında kafası taş ile ezilmek ve Haleb tâcirlerinin Saray kazâsından göturdükleri sürülerin avdet ettirilen üç kişi çobanları Havasor nâhiyesinin Kirs karyesinde ve Esbişad karyesinden yolcu yedi kişiyi Kozluca karyesinde ve Çobanoğlu'nun İmâmı Abdullah Efendi yolda ve Muradiyeli Kâmil Çavuş Tasmalıyokuşu'nda, Karçıkan hânedânından Cafer Bey Van'ın Derebey mahallesinden geçirilen cadde üzerinde, Pakis [Paksi] karyeli İsmâil merkez-i vilâyete on dakîkalık mesâfede, Kalacık karyesinin çiftçileri tarafından ve Zivistanlı İsmâil Bey Van'a gelirken Keşişoğlu karyesi kurbunda, Norduz Mal Müdürü Tefik Efendi ve refâkatindeki bir jandarma neferi ve Van Müftüsü Şeyh Mehmed Sıddık Efendi me'mûren bulunduğu sırada Havasor'da katledilmek gibi harekât-ı bâğiyye-i sâbite te'vîl götürür mesâ'ilden değildir.

Târih-i harb olan [1]330 senesi kânûnlarında Gevaş'ın Pelli karyesindeki sekiz kişilik jandarma karakolu kâmilten katlolundular. Vezâ'if-i askeriyeye iştirâk edip ahîren merkez-i kazâyâ giden Gevaş Nâ'ibi İsmâil Hakkı Efendi merkez-i kazâyâ bir çeyrek mesâfedeki Atlan karyesinde katl ve na's-ı ma'sûmu ihtifâ ve berâberindeki jandarma neferi Sayyad'ın na'sını da karye-i mezkûreliler kendi arabalarıyla alenen Hükûmetin pîşgâhına göturdükleri pek vâzih ef'âl-i

cinâ'iyyedendir. Bu mes'elenin tahkîkâtına me'mûren giden Komiser Zübeyr ve rüfekâsı efendiler maddenin şâhid-i âdilleridir.

[1]331 senesi Mart'ı zarfında harbde hastalanarak memleketlerine gönderilmekde olan Diyarbekirli Bişar Çeto'nun mücâhidlerinden olup merkez-i vilâyete bir sâ'at mesâfede Yedikilise nâm Ermeni mü'essesesine misâfir edilmiş yedi kişi kâmilan katl ve maktûllerin bir kaçının na'şlarının ve kâtillerinden bir-ikisinin elde edilerek mehâkim-i adliyyeye teslim edildikleri inkâr edilecek mesâ'ilden değildir.

Van Komiserlerinden Komiser-i Sâni Zübeyr	Mütekâ'idin-i Askeriyyeden Vanlı Mülâzım Receb	Van Belediye Re'isi Abdurrahman	Van Jandarma Sâbit Alay Kumandanı Ali Cevad
---	--	--	--

Rusların Saray kazâsı merkezine ilk duhûllerinde iki yüz nüfûsu câmi' Köprüköyü karyesi Ermeni çeteleri tarafından basılarak ahâlîsinden erkek ve kadın ve çocuklar tamamen katl ve karye bi't-tamam tu'ma-i nehb ve ihrâk olunduğu Nâhiye Müdür Vekili Polis Mehmed Hulusi Efendi tarafından müşâhede kılındığı ve Erzurumdan aksar-ı tarîk maksadıyla berây-ı tebdîl-i hevâ memleketlerine gelirken Karakeşiş karyesinden kayık ile Van Gölü'nden geçerek İririn karyesine çıkan efrâddan bir çoğunun na'şlarının dalgaların çalkantılarıyla deniz kumluklarına çıkarıldıklarını görenler de oldu. Yolların Ermeniler tarafından seddedildiğine binâ'en tahkîkâta gidilemedi. Çünkü birçok merkezlerin hutût-ı telgrafıyyeleri kat' edilmişdi. Hatta Şatak kazâsı, Ermeniler tarafından bir nev' abluka olunmuşdu. Diyarbekir'den gelen Hamid Ağa mücâhidleri, Van'a üç sâ'at mesâfede vâki' Engil ve Atlan karyeleri arasında yapılan siperler geçirilmeğe âdetâ müsâ'ade istihsâli zımnında Van komite rü'esâsından Rusyalı Viremyan ile Meb'ûs Münib Efendi me'mûren giderek oradan ser-hadde geçirebilmişlerdi ki, bunlar alenî isyân netîcesi idi.

Komiser-i Sâni	Mütekâ'idin-i Askeriyyeden Vanlı Mülâzım	Van Belediye Re'isi	Van Jandarma Sâbit Alay Kumandanı
-------------------	--	---------------------	--------------------------------------

Rusyalıların Van muhîtinî istîlâdan ve bir aralık ric'atlerini ta'kîb esnâsında görülen mezâlim ve fecâyî', kavânîn-i insâniyye ve kavâ'id-i beşeriyye karşısında tebriye edilemeyecek sûretlerdedir. Tüylar ürperten vahşetleri senelerce ta'dâd edilse tükenir şeylerden değildir. Dir nâhiyesinde salhâne şekline koyulan bir karyede mükellefe bir kızcağzın hetk-i ırzı irtikâb ve sonradan iki emcikleri kesilerek cân-hırâş bir hâlde bırakıldığı ve o havâlîde nice sibyanın boğazlanmış olduklarını görenler pek çoktur. Bunun kısm-ı küllîsinin nâkil ve şâhidi olup, o

havâlide ta'kîbâtta bulunan Baçerge(?) Hudûd Yüzbaşı Hâlid Efendi'nin huzûrumuzda alınan ifâdât-ı muhlifesiyle sâbitdir.

Vanlı Komiser-i Sâni	Mütekâ'idîn-i Askeriyyeden Vanlı Mülâzım	Van Belediye Re'isi	Van Jandarma Sâbit Alay Kumandanı
----------------------	--	---------------------	-----------------------------------

Rusların Van muhîtinini istîlâdan ve Saray kazâsına çekildikleri ve oradan tekrâr kuvve-i Osmaniyye'yi ric'at ettirdikleri, üç-beş gün bir müddet içinde ve bu kargaşalıkta tesâdüf edilebilen ve kavânîn-i düveliyye ve kavâ'id-i harbiyyeye muhâlif görünenlerden olup kâ'inât-ı vukû'âtta hiç bir târîh-i beşerîyyetin de neşretmediği ve böyle zâlim bir ellerin halkedilmiş olduğu da işidilmediği işlerden birisi de, yolcu ve fukarânın mahall-i melce' ve ma'îşetleri ve esnâ-yı şitâda can kurtarıcı mü'essesât-ı meşhûreden Gevaş'da Hacıhanı, Ağdad, Perkuri, Zive ve Hacızive, Pirkal, Mîrhasanveli ve Müküs'de Arvas, Şatak kazâsında Kurandest, Van'da Vanzivesi, Monlakâsım, Van'da Hindibaba, Şeyhabdurrahmangâzi, Şeyhgazâlî, Gevar kazâsında Alılan, Yaplan, hikâyesinde Şeyhhamidpaşa tekye ve mü'esseseleri ve birçok me'âbid ve mesâcid bi'l-küllîyye bombalarla atılmış ve bir kısmı kasden hedmedilmiş olduğu[nu] o havâlide bulundurulmuş kuvve-i seferiyyenin bir çoğu da görmüşdür. Hele milyonlar sarfedilerek Amerika erbâb-ı hayrâtı taraflarından Van merkezinde vücûda getirilmiş ve yüzlerce yetimlerin melce' ve hayatı ve bî-kes fukarânın meccânen mahall-i tedâvîleri ve insâniyyet-i mücesseme menşe'i bulunan büyük bir mü'essesenin ma'an baykuş vîrânesine döndürülmüş ve kocaman bir vilâyetde şenlikden eser bırakılmamış olduğu gayr-ı münker cinâyetlerden olmadığını gören Yüzbaşı Hâlid ve birçok zâbitân ve kazâ-i mezkûr halkından o havâliye askerle gidenlerin ifâde-i muhlifelerinden anlaşılmıştır.

Vanlı Komiser-i Sâni	Mütekâ'idîn-i Askeriyyeden Vanlı Mülâzım	Van Belediye Re'isi	Van Jandarma Sâbit Alay Kumandanı
----------------------	--	---------------------	-----------------------------------

Kavâ'id-i düveliyyede istîlâ edilen bilâd sekenesinin ta'arruzdan masûn olduklarını bilenlerden ve gerekse zevceleri harbde şehîd düşenlerden ve mahremsiz â'ilelerden olsun ve gerek hasta ve gerekse yürümeğe kudretleri olmayanlardan ve Van'da kalanlardan olup kuvve-i askeriyyenin duhûlünde kurtulanlardan Hâtuniye mahalleli Mirac oğlu Süvari Çavuşu Osman'ın zevcesi Nigar'ın muhlifen alınan ifadesinde:

«Van'ın tahliye gecesi komşularıyla yola çıkmış Kurubaş karyesi kurbünde askere ulaşmış ise de biri on yaşında kerîmesi Refika ve on iki yaşlarında oğlu Kemal ve altı yaşlarında Celâl ve beş yaşlarında kerîmesi Şefika, bir buçuk

yaşlarında Cemil ismindeki çocuklarının yürümeğe gayr-i muktedir olmalarına ve bunları sevkedecek vesâ'itin bulunamamasına binâ'en karye-i mezkûreyi geçememiş ve silâh, top seslerinin de ihâfesinden korkarak sıkışıp yol üstünde kalmış olduğu bir sırada ve sabah oldukda karyeden bir cemm-i gafır Ermeni etrâfa yayılmış ve bunlara tesâdüflerinde Ermenice "Bu kadının erkek çocuklarını getiriniz, öldürünüz" denildikde, Ermeni lisânına âşinâ bulunduğundan, bütün çocuklarıyla bir arada katledilmelerini istirhâm etmekle sinirlenmiş ve bu arsa-i cinâ'iyye-i mücâdelede uğraşırken Yedikilise mütevellisi ve Van'ın esbak Sandık Emîni Rupen Efendi gelerek "Katletmeyiniz, merkeze gönderiniz" yollu tenbihâtı üzerine Haçyoğan mahallesine götürdüler, bir hâneye bıraktılar. Hayli sâ'at mürûrunda daha hayli â'ile getirildi, oradan da Amerika mü'essesesine sevkolunduk. Bir müddet adam başına birer somun verilirdi. Bir aralık da akşamları birer mikdâr yahni verildi. Verilen somunları yiyenlerin saçları dökülerek ve kanlı sular akarak ölür ve na'sları da şişer idi. Beş çocuğumdan dördü bu yolda telef oldu. Amerika mü'essesesine Rusların topladığı zükûr, inâs tahmînen sekiz bini mütecâviz görünüyordu. Bunlar bahçelerde ve mü'essesenin dâhil ve hâricinde bulundurulmuyordu. Orada iki ay kaldık. O kadar nüfûs bu müddet içinde yedikleri somunlardan telef oldular, bunlardan yüz elli kadar[ı] ancak kurtuldu. Oradan bizi Hacı Ziya Bey'in hânesine doldurdular. Gerek evvelce bulunduğumuz mü'essesede ve gerekse bu hânedede edeb-i beşer hâricinde yapılmadık şenâ'at kalmadı. İhtiyâre kadınlara ale'l-inâd fi'l-i zinâ icrâ olundu. Yedi yaşından yukarı erkek çocuklara varınca, Ermeni gençlerinin tecâvüzât-ı kesîrelerinden telef oldular. Bulunduğumuz müddet içindeki geceler, Kazaklar gelir beğendikleri kız ve kadınları götürür, sabahleyin bazılarını getirirlerdi. Gündüzleri de Kazaklar ve Ermeniler içeriye girer gözü tuttıklarını götürürlerdi ve çok vakitlerde o kadar şenlik içinde alenen fi'l-i şenî' yapıldı. Beğenmedikleri kadınların da yüzlerine tükürmekle ta'zîb ederlerdi. Bizi dışarı çıkarır vefât eden cenâzelerin ırzına muvâcehemizde taş ile kazık çakar, sonra da kuyulara doldururlardı ve "Sizi de böyle yapacağız" derlerdi. Hatta muhâsebe ketebesinden Hoca Hüseyin Efendi'nin kerîmesine ve Yoğurtcu Oğullarından Kumru'ya ve benim tanıyamadığım on beşden ziyâde nisvâna vâki' olan şenî'-i kesîreden dolayı terk-i hayat etdiler. Rusların ve birlikde Ermenilerin yaptıklarını ta'dâd etmek, mûcib-i âr ve hayâ ve en ednâ vicdânları titretecek şeylerden olmağla bu kadarla iktifâ ve medeniyet hâmileleri olduklarını bildiğimiz ve işitdiğimiz bunların bu hâline binlerce la'net okur âlem-i medeniyet nâmına iddi'â ediyorum.» diye huzûrumuzda bast-ı makâl eylemiştir.

Vanlı Komiser-i
Sânî

Mütekâ'idîn-i
Askeriyyeden
Vanlı Mülâzım

Van Belediye Re'îsi

Van Jandarma Sâbit
Alay Kumandanı

***Van'dan esâretten kurtarılan Van'ın Norşın mahalleli Kadik oğlu Hüseyin
Efendi'nin zevcesi Zeliha Hanım'ın huzûrumuzda
muhliften alınan ifâdesinde;***

«Şamram mahallesinde bir hânede muhtefî bulunduğumuz gece Ermeniler "korkmayın!" diye dellâl çağırıldılar. "Yalandır, inanmayalım" diye zevcim Hüseyin Efendi'ye ve komşularına söyledimse de ısgâ etmediler. Sabahleyin yirmi yaşında Âgah ve on beş yaşlarında Ahmed ile on sekiz yaşlarında Veysi isminde dâmâdımla zevcim kendilerini kurtarmak için dışarıya atıldılar. Nerede itlâf olunduklarını göremedim. Onu müte'âkib "Teslîm olunuz!" dediler. Otuz kadar saklanan zükûr ve inâsı dışarı bahçeye çıkardılar. Bunların içinden ebeveynini gâ'ib eden on yaşlarında ve Bilâl isminde bir çocukla, isimlerini bilemediğim aynı esnânda diğer üç çocuğun muvâcehemizde rovelverle öldürdüler. Maksud-ı asılları erkek öldürmek, kadınların gençlerini götürmek olduğu ilk hatvede anlaşılıyordu. Bizi oradan Amerika mü'essesesine götürdüler. Erkek çocukları seçmek ve gizlenenleri bulmak için de hizmet nâmıyla istenildiler. Ebeveyni öldürülen bir çocuğun te'mîn-i hayatı zımnında dışarı verildi. Çocuk, mü'essesenin bir tarafına götürüldü. Berây-ı ta'zîb arkadan kesilirken bağirtısını işiden Rus zâbitleri nasılsa çocuğu kurtardılar. Mü'essesedeki hastahâneye götürdüler, ne olduğu anlayamadı. Bizi oraya götürürken soydular. Nemiz varsa aldılar; hemen uryân denecek bir hâle getirdiler. Mü'essesede tahmînen sekiz bin nüfûs Müslim ahâlî göründü. Bir aralık birer somun ve bir aralık da yahni verdiler. Fakat bunları yiyenlerden kanlı sular akarak iki ay zarfında telef oldular. Yüz elli kadar kalanların mu'ahharan Hacı Ziya Bey'in hânesine götürdüler. Bizim asker geldi, bizi kurtardılar.» demekle ve esîr-i harb olup, kalanların mal ve ırzları her türlü ta'arruzdan masûn olacaklarına emniyyet ettiğimiz aksine çıkan bu fecâyî'a la'net okuyarak ve kemâl-i te'essürle ifâdesine hâtime verdi.

Komiser-i Sâni
Vanlı

Mütakâ'idîn-i
Askeriyyeden Vanlı
Mülâzım

Van Belediye Re'îsi

Van Jandarma Sâbit
Alay Kumandanı

***Esâretten kurtulup gelenlerden Van'ın Topçuoğlu mahalleli(?) esnâfın
dan Ali oğlu Reşid'in muhlifen ve huzûran alınan ifâdesinde;***

«Van'dan ilk çıkışımızda Hoşab kazâsına gitdik. Fikrimiz oradan Siird'e geçmek idi. O civârda bir nev' mahşer ve yâhûd Tufan-ı Nûh olmuşcasına kazâ ve nevâhî halkı karınca misillü kaynıyordu. Tahmînîm seksen bin nüfûsa karîb bulunuyordular. Halil Bey'in fırkası da, Şahmanis karyesinde çayın köprüsünden geçiyordu. Bunların nihâyeti gelinceye kadar Ruslar ulaşıdılar, ahâlînin önünü aldılar. Analarının kucaklarından çocukları alıp suya fırlatdılar. Âlem-i insâniyyet ve medenîyyetin kabûl edemeyeceği derecelerde kemâl-i dehşetle o kadar nüfûsu kama ve kılınçlarıyla doğradılar. Kâffesinin lâşelerini suya doldurdular. Bunlardan ancak

iki bin kadar bir nüfûs kaldı. Nasılsa bunları da bizler dâhil olduğumuz hâlde tekrâr Hoşab'a getirdiler. Lisâna getirilmesi mûcib-i âr ve hayâ ve beşeriyetin kabûl etmeyeceği fenâlıklarda bulundular. İki ay kadar kaldık. Gecenin birinde üzerimizde kalan muhâfızların çekildikleri görüldü. Osmanlı askerinin Van'a girdikleri anlaşıldıkda hemen oradan Van'a gittik, askerle birleşdik. Askerimiz oradan tekrâr geriye çekildi. Gerek bizler ve gerekse nerede kaldıklarını sormadım; hayli aşîret halkı ile askerın peşine yürüdük. Van alınmışdır diye Bitlis ve Diyarbekir havâlisinden ve Karçıkan kazâsı muntehâsında barınan hayli Van ahâlîsi ve köylüleri de Van'a bir sâ'at mesâfedeki Edremid karyesine Van'ın yukarısındaki Engil ve Atlan karyelerine kadar ulaşmışlardı. Min-haysi'l-mecmû' bu nüfûs dahi on beş bin kadar var idi. Rusların bu noktadaki baskınlarından, gerek bu ahâlî ve gerekse aldıkları iki bini mütecâviz asker esîrleri mitralyöz ve şarapnel mermiyâtıyla ve pek bir cüz'î zamanda imhâ olundular. Bu muhârebede ancak bin kadar bir nüfûsla kurtulduk.» diye ağlamağla ve âlem-i vahşetde evlâdının ziyâ'larından bahsle ve medeniyet hilâfında yapılan şu hakâretlere kemâl-i nefret ve la'netle sözüne hâtime verdi.

Vanlı Komiser-i Sânî	Mütekâ'idîn-i Askeriyyeden Vanlı Mülâzım	Van Belediye Re'îsi	Van Jandarma Sâbit Alay Kumandanı
-------------------------	--	---------------------	---

BOA. HR. SYS. 2872/2, Belge no: 56-62

– 4 –

ERMENİ VE RUSLARIN YAPTIKLARI SOYKIRIM

Ermeni çeteleri ve Rusların Müslüman halka ırza tecavüz, ihtiyar ve çocukları hanelere doldurup yakma, cami ve türbeleri harab edip tahkîr etme, cesetleri parçalayarak ateşte pişirip sağ olanlara jemeleri için zorlama gibi birtakım mezâlim uyguladıklarına dair Diyarbakır ve Trabzon vilayetlerinden gönderilen yazılar.

Massacre and atrocities perpetrated by Armenians and Russians

According to writings sent from the provinces of Diyarbekir and Trabzon Armenians bandits and Russians assaulted muslim population, raped women, crammed in houses old people and small children and then burned them, profaned and destroyed mosques and saints' sepulchres, grilled corpses cut into pieces and then forced the survivors to eat them.

3 Ş. 1334 (5. VI. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

*Diyanbekir Vilâyeti'nin fî 21 Mayıs sene [1]332 târîhli
telgrafnâmesi sûretidir.*

Mültecilerden Karakilise'nin Girekol karyesi Muhtârı Nezîr bin Esad ve Poti karyeli Mehmed bin Hacı Ağa, Varto kazâsının Veliköy karyesinden Van'da bulunan Mehmed bin Bay Mirza'nın, Dirik kazâsı Mahkeme Re'îsi Abdülmecid, Müstantık Kemal, Jandarma Kumandanı Mülâzım Sabri ve Polis Me'mûru Mustafa efendiler ma'rifetleriyle ma'a't-tahlîf alınan ifâdelerinden istîlâyâ ma'rûz ve İslâmlarla meskûn kurâ ve kasabâtda Rusların Ermeni çeteleriyle birlikde genç kadın ve kızlara tahammül-güdâz işkencelerle alenen fî'l-i şeni' icrâ ve beğendiklerini alıp sevkettikleri ve kaçıp kurtulabilen binlerce ihtiyâr ve çocukları, diri diri hânelere doldurularak ihrâk ve câmi' ve türbeleri harâb ve tahkîr ve bir takım İslâmların cesedlerini parçalayarak ateşde pişirip sağ olanların önüne atarak ekletmelerini icbârla telezzüz ve daha kaleme alınması mümkün olmayan envâ'-i fecâyî' vahşeti irtikâb ettiklerini görüp işitdiğini mübeyyin ifâde-i mazbûtaları irsâl kılındığı Dirik Kâ'im-i makâmî'nden iş'âr kılınmağla evrâkların vürûdunda derhâl takdîm kılınacağı ma'rûzdur.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

85 numaralı tezkiireye melfûfdur.

Sûret

Of kazâsının Savan karyesinden olup düşmanın istîlâsından sonra bir takrîble kaçarak buraya gelen Şehbâz oğlu on beş yaşlarında Mustafa bin Mehmed, ber-vech-i âtî ifâdede bulunmuşdur:

«Bundan bir ay evvel askerimizin ric'ati üzerine köyümüze giren düşman askeri etrâfı keşf ve tarassud ederek askerimizin adem-i mevcûdiyetine istihsâl-i kanâ'at ettikten sonra, kemâl-i dikkat ve ihtimâm ile hânelerimizi, erkek ve kadınlarımızın üzerleri bi't-taharrî nukûd, ziynet-i inâs-ı beytiyye ve'l-hâsıl emvâl-i menkûle nâmına buldukları ve ele geçirdikleri eşyanın kâffesini ahz ve zabteylediler. Bu mu'âmeleyi bitirenden sonra benim gibi birden bire çıkamayıp da geride kalan kadınlarımıza ta'arruz ve tecâvûze başladılar. Karyemizden Şah Ali oğlu Mehmed'in zevcesi Nazlı'ya, Altun oğlu Hamdi'nin zevcesi Fâtıma Hûriye ve Şehbaz oğlu İsmâil'in zevcesi Âişe ve Astavel oğlu Hüseyin'in kızı Emine ve Molla Ali oğlu

Ali'nin zevcesi Sâliha'ya şahısları ve tavr-ı vaz'iyetlerinden Ermeni olduklarını anladığımız efrâd tarafından vâki' olan tecâvüz ve icrâ edilen fi'l-i şeni'in bi'z-zât şahidiyim. Ben köyden bir hafta çıkamadım. Düşman askerinin vahşiyâne tecâvüzâtı ve gasb ü müsâdere mu'âmelâtı üç gün kadar devam eyledi. Bundan sonra zükûr ve inâs büyük ve küçük herkes Rize'ye doğru sevk etmek üzere iken dört nüfûsdan ibâret olan â'ilem efrâdıyla bir gece köyden kaçmağa muvaffak olarak buraya geldim.» diyerek beyânâtına nihâyet vermekle ifâdesi bi'l-kırâ'e kendisiyle tarafımızdan imzâ edildi.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

BOA. HR. SYS. 2872/4, Belge no: 3,4

– 5 –

ERMENİLERİN RUSLARLA BİRLİKTE TRABZON VE VAN HAVALİSİNDE MÜSLÜMANLARA YAPTIKLARI MEZÂLİM

Ermenilerin Ruslarla birlikte İslâm abalisine ve özellikle kadınlara yaptıkları mezâlime ve kötü fiillerle ilgili Trabzon, Van ve Diyarbakır vilayetlerinden gelen raporlar hakkında Dahiliye Nezâreti'nden Hariciye Nezâreti'ne yazılan yazılar.

Atrocities committed by the Armenians and Russians against Muslims in Trabzon and in the neighborhood of Van.

Letters from the ministry of the interior sent to the foreign ministry upon receiving reports sent from the governorships of Diyarbakır, Van and Trabzon which state that Armenians and Russians outraged and committed atrocities against the population of these cities, especially the women.

12 Ş. 1334 (14. VI. 1916)

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Vakf-ı Kebîr Kâ'im-i makâmlığı'nın 10 Mayıs sene [1]332 târîhli ve 100 numaralı şifresi sûretidir.

Ermeni çetelerinin ilk Loma hattından ric'atde Viçe nâhiyesinin Sümela karyesinden Tahsildâr Osman Efendi hânesine ilticâ eyleyen birçok kadın ve çocukları katleyledikleri ve Âb-ı Hemşîn karyesinde otuz kişilik bir çetenin bir kaç hâneyi abluka ile derûnunda bulunan kadın ve çocukları toplayıp dereye sevk ve

orada itlâf eyledikleri ve bunlardan kurtulan iki kadının mecrûhen bu taraflara gelmiş olduğu ve Âb-ı Süflâ karyesinde kalan kadınlara bazı Ruslar tarafından "Kaçınız! Kaçınız! Ermeniler geliyor. Sizi de keserler" dedikleri ve Of kazâsının Kelali karyesinden beş neferlik bir çetenin, bir kadına jandarma huzûrunda fî'l-i şenî'a mucâseretlerinde jandarmanın mümâna'at etmesi ile merkûmu süngü ile katl ve kadına cümlesinin fî'l-i şenî' icrâ etdikleri ve bunlardan bir mel'ûn, kadının yanağının bir kısmını dişleriyle kopardığını karârgâhda ifâdesi alınıyor iken görmüş idim. Yine bu karyelerde tarafımızdan zabtolunan istihkâmlarda bir kaç kadın zuhûr etmiş idi. Of'dan asker çekildikten sonra Rusların ve Ermenilerin orada birçok ulemâyı hatta müftî efendiye de katleyledikleri Sürmene'de söylenmekte idi. Akçaâbad köylerinde Ruslar ve Ermeni çetelerinin ve hatta Rum ahâlî yedinde bulunan mevâşîyi kâmilten toplayıp ve birçok hâneleri ihrâk ve kadınları gerilere sürmekte oldukları rü'yet olunuyor.

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûret

Seferberliğin ibtidâ-yı i'lânında harîs-i meşrûtiyyet olduklarının beyânıyla hâdim-i vatan şeklinde ca'î hareketleri Avrupaca da mukayyed olan Ermeniler, kısmen Van Jandarma Alayı'na alınmışlardı. Bunlardan Nalbantyan Nersis zâbıta me'mûru sıfatıyla ma'iyetlerinde Marotyan Marot ve Bodpodyan Mortad ve Koclu, eşkiyâ-yı meşhûreden David dahi merkûmun ma'iyetine verilmişti. Bir aralık harbin cereyânını dinlemekde te'ennî gösterdiler. Rusların Sarây kazâsını istilâdan ve oradan tekrâr ric'atden sonra bulundukları noktalar harîminde Ermenilerin kıyâmlarına mu'âvenet ve zâhiren müzâherete ibtidâr etdikleri görülünce, jandarmadan terhîs olundular. Evvelce bunlara büyük çapdaki tüfenklerin tırnakları kâmilten çıkarıldıkları hâlde teslim alındı. Bu tırnaklar Müslim başıbozuklardan Abdülhakem ve Yunus ustalara yapıldığı gayr-i münker vukû'atlardandır. Binâ'en-aleyh Rus kıta'âtının Van hudûdunu tecâvüz ettiği târihe kadar seferberlik i'lânı içinde Ermenilerin cânib-i âlî-i hükûmetden gördükleri pederâne ve nüvâziş-kârâne âtîfete karşı fırsatı ganîmet bildikleri ve Rusyalılara olan mu'âvenet zamanı[nı]n hulûl ettiği hülyâlarına ittibâ'an yaptıkları cinâyetin, ihânetin yüzde bir cüz'üne â'id olup mukaddemâ Erzurum'da Üçüncü Ordu Kumandanlığı ve Diyarbakir'de Otuzüçüncü Fırka Vekâleti'nden yazılan listenin sûreti de merbûtdur.

Vaktâki Ruslar hudûd-ı Osmaniyye'ye birâz pâ-y-endâz oldular. Ermenilerin artık hâb-ı râhatları kesildi. Akurâne Müslüman köylerine ve yolculara ve postaları durdurmağa kıyâm ve tekâlîf-i harbiyyeyi red ile berâber Müslüman köylerinden

celbedilen erzâkın da memergâhlarını sed ve birçok yolcuyu katl ve hareket-i bâğıyyelerinde hod-gâm oldular.

Tenkillerine ve itâ'at-i mutlakadan inhirâf edilmemesi rü'esâ-yı hükûmetle beldenin Müslim eşrâfından mürekkeb bir hey'etle tebliğ ve seviye-i uhuvveti temdîd husûsları tefhîm olunduğuna cevâben Terzi Başyan Avadis Efendi'nin ifâdesinde; "Ne yapalım, [1]312 senesi iğtişâşında ebeveyni telef olanların çocuklarına söz anladılmıyor ve durdurulamayacaktır." demesi ve komite rü'esâsından bulunan Aram ve İşhan'ın telkînât-ı aleniyyesiyle kıyâm tâm alevlendi. Şatak kazâsı bu şitâbdan bir mâh akdem hükûmeti taht-ı tazyîka aldı. Gönderilen milis kuvvetleri kazâ merkezine duhûle imkân bulamadı.

Şatak kal'asında metrûk bir aded kâr-ı kadîm balyemez topu âdî demir mermiyle milislere atıldı. Me'mûrînden bir kısmı gecenin birinde kaçabildiler ise de suları geçemeyen birçok ma'sûmları nehir mahlûkuna gıda ve bu uğurda fedâ olup gitdiler.

1- Rus çetesinin 7 Kanûn-ı Sâni sene [1]330 tarihinde Mahmûdî kazâsından Erçek nâhiyesi merkezine kadar ileriledikten ve oradan tekrâr ric'at ettikten sonra esnâ-yı ric'atlerindeki vukû'ât, âtiyyü'l-arz fecâyî'î mutazammındır.

2- Mirgehî karyesinde Molla Hasan nâm karye muhtârının bayrak çekerek vâkî olan istîmânı ısgâ ve kavâ'id-i harbiyyeye istinâd edilerek yirmi yedi erkek ve 12 kadın ve 18 çocuk ki, cem'an 57 nüfûs zebh-i hayvânî misillü tîğ-ı zülme alınarak şehîd edildikleri bizzât görüldü. Kız ve gelinlerinin de götürüldükleri tahkîk kılındı.

3- Çariksız karyesinde bir çocuk dahi kuzu misillü kızartılarak bir süngü üzerinde bir direğe rabtedildiği jandarma Reşid tarafından bir hânede bulunarak huzzâra irâ'e edildi.

4- Kazâ-yı mezkûra muzâf Ahurik ile Avzerik karyeleri arasında maktûl dört kişinin elleri karınlarına sokulmuş mesâneleri ağızlarına bırakılmış bir hâlde bıraktıkları da görüldü.

5- Kezâ Kavlik'de yedi yaşında Fâtıma ve dokuz yaşlarında Güfaz nâmlarında iki sabiyyenin ön ve arkadan birçok fi'l icrâ ve bu yüzden ayağa kalkamayarak âfâkı titretecek bir figân içinde ve fotoğrafları medeniyet hâdimleriyle vahşeti ref'e me'mûr olmak üzere ortaya atılanların enzâr-ı medeniyetlerine muhtâc-ı irâ'e bir hâlde idiler. Bu karyede Alo nâmında ve yetmiş yaşını mütecâviz bir şahıs dahi katledilip mesânesi ağzına sokulamadığı anlaşılacak çene kemikleri süngülerle kırıldıktan sonra vaz' edildiği de harb orduları beyninde şâyân-ı istiğrâb ahvâldendir.

6- Bu kazânın Astuci karyesinde Kemo nâmında bir şahsın da Zeliha nâmındaki âilesinin altı aylık kız çocuğu da, kadıncağız tandırda ekmek pişirdiği sırada tesâdüf eden düşman efrâdı tarafından çocuğu kuzu misillü tandıra atılıp vâlidesinin gözü önünde kızartılmış oldukdan sonra bunun yenmesi mezbûre kadına vâki' olan teklîf-i cebrin netîcesine muvâfakatı olmadığından, kadının sağ bacağı tandırda ihrâk edilmiş ve bu sâ'ik-i vahşetle hâlet-i nez'de bulunduğu bi'z-zât görüldü. Bunun Ruslara mülhak Ermeni efrâdı tarafından yapıldığına cezm-i kavî hâsıl olmuş ise de mâdemki kuvvet Rus kıta'âtıdır, mes'ûliyeti de harb efrâdı nâmını alan o kıt'aya münhasırdır. Bu karyenin diğer çocukları tezek yığınları içinde bırakılarak ihrâk olundukları da, bazılarının tamamen mahvolamayan na'şlarından anlaşılmıştır. Hükûmet konağı kâmilten ihrâk olunmuşdu. Kışlanın da bir kısmı yanmış iken ateşi askerimiz taraflarından itfâ olundu.

7- Kazânın Heretil karyesinde Hacı Osman nâmında birini katl, üç nüfûs kızları ve iki gelinine hâric-i tahammül şenî' şekâvetin icrâsı ile müte'essir olan bu zavallılar bi't-tab' terk-i hayat etdiler. Kazâ-yı mezkûrdan Rusların istilâ etdikleri karyelerin inde't-tahmîn iki bine karîb etfâl ve nisvânın şehîd edildikleri ve genç kız ve gelinlerin de götürüldükleri vâzıhan sâbitdir. Bununla da iktifâ edilmeyip merkezi Kotur olan nâhiye halkından Gülbeyaz nâm, muhtârın on altı yaşlarındaki mahdûmuna bir kaç kişi tarafından fı'l-i şenî' yapıldığı gibi Müslim erkekler kâmilten bir samanlığa doldurulup üzerlerine nöbetçi bırakılmış ve bunların nisvânına yirmi dört sâ'at ef'âl-i şenî'a-i rezîleden sonra şehîd edilmişlerdir. Bezdikân karyesinde aynı cinâyet ve eser-i vahşetin icrâ olunduğu da gayr-ı münker ahvâlden görünmüş ve bu esbâb-ı cinâ'iyye ve hilâf-ı harbiyyeden dolayı kazâ halkından kalanları mecbûr-ı hicret olmuş ve mezâhim-i râhiyye ilcâsıyla yüzde sekseni yollarda telef olup bitmiştir. Harbin düvel-i mu'azzama taraflarından vukû'una ve istilâya uğrayan bilâd ahâlîsinin her türlü ta'arruzdan masûn olacakları ve öteden beri kava'id-i düveliyye ve harbiyyenin bu merkezde temâdî edeceğine i'timâd eden Van ve mülhakâtından hicret edemeyerek Rusların ikinci istilâlarında vukû'a getirildikleri ve mu'ahharan kıta'ât-ı Osmaniyye Van'a duhûllerinde bazı harâbeliklerde ve dağlarda gizlenenlerden kurtulanların ifâdesi ve gerekse bi'z-zât müşâhade edilen ef'âl-i cinâ'iyyenin tafsîlâtı.

8- Van'ın Halılağa mahallesinden Van Muhâsebe Mümeyyiz-i sâbıkı Hasan Efendi ve halîlesi ve kerimesi ve birâderi mekteb mu'allimlerinden Hüseyin Efendi ve halîlesi ve dört nefer sabîleri katledilmiş ve mûmâ-ileyh Hasan Efendi'nin kerimesine icrâ edilen rezîlâne şenâ'at, kavâ'id-i harbiyyeye karşı olanca ma'nasıyla denâ'tedir. Hele muhâsebe me'mûrluğundan mütekâ'id Beşir oğlu Derviş Efendi'nin ve halîlesinin ve eniştesi a'mâ Hayri ve zevcesinin gözleri önünde Hayriye nâmında ve Şâdiye nâmlarındaki iki bâkireye yapılan vahşî ve kasdî şenî'in tafsîlâtını vermek değil insân, ağaçdan olan kalem de yazmakdan hayâ eder.

Bunlardan birisi bu şenî-i rezîleden müte'essir olduğundan Van Vâlîsi Cevdet Bey tarafından Vastan kazâsı merkezine sevk edilen bir kaç kadın miyânında iken terk-i hayat etmesi Rus târîhlerini yaldızlayacak evsâfdandır! Sâ'atlerce devam eden bu şenî' şekâvetden sonra, ebeveynleri de zebhe uğramışlardır.

9- Mahalle-i mezkûrdan Nalçacı oğlu Edhem ve harbde bulunan üç kardeşin on beş nüfûs neferi esîr-i harb olacak iken nâ'il-i şimşîr-i gadr oldukları gibi Şatak Sandık Emini Vehbi Bey'in zevcesi, peder ve vâlidesi ve amcası Yusuf Bey, kavânîn-i harbiyyeden gözledikleri mahzûziyyet-i insâniyye meydânda hûn-ı nâ-hakları Rusyalıların târîhini tezyîd eden mürekkeblere karışmıştır.

10- Mahalle-i mezkûre ahâlîsinden olup her devletin mevzû' kanunlarında ta'addiyât-ı cismâniyyeden masûn ve kavâ'id-i kanûniyyede mevki'-i ihtirâmları bulunan doksan yaşında mahalle imâmı İsa Efendi ve yetmiş yaşlarında mu'allimlikden mütekâ'id Râsih Efendi ve Hayrâtiye İmâmı Hoca Hacı Derviş Efendi birer eşeğe bindirilmiş ve birkaç gün sokaklarda gezdirilmekle teşhîr edilmiş. Sakalları traş ve çirkâbla telvîs olunduktan sonra vucûdları tedricen şerhalanmak şartıyla şehîd edilmişlerdir. Mumâ-ileyh Râsih Hoca'nın altmış yaşındaki zevcesine yapılan fi'l-i şenî' ve âlet-i ta'zîbiyye ile vaki' eser-i tazyikle seyelân-ı demden Bitlis'de terk-i hayat etdiği kavânîn-i umûmiyye huzûruna irâ'e edilecek mesâ'ildendir. Mahalle-i mezkûrdan Sefil Kavas oğullarından Hurşid ve birâderi Kâmil'in on iki nüfûs â'ilelerinden üç nüfûs kurtulabilmiş, dokuzu Türk kanlarını seyelâna me'mûr edilen ve o yolda mahkûmiyet kararını verenlerin târîh-i medeniyyelerine bir kat daha teveşşuh etmişlerdir. Çilingir oğlu Süleyman Ağa ve halîlesi ve mütekâ'idîn-i mülkiyyeden gözleri a'mâ Halil Efendi'nin ve muhâsebe ketebesinden mahdûmu Sıdkı Efendi ve â'ilesi ve tahsildâr olup seferberlikden biraz akdem sokakdan geçerken keyfe me't-tefak cerhedilen Hacı Efendinin genç bir zevcesi, ikisi erkek, üçü inâs beş çocuğu, akrabasından Cebeci oğlu Hacı Yakub Ağa'nın hânesinde hûn-ı ma'sûmları i'dâm kararını verenlerin adâlet-i kanûniyyeleri bi't-tab' tabakât-ı âliyyeye irtikâ eylemiş bulunacaktır.

Keremzâde Hidayet Efendi'nin yetmiş yaşlarında halîlesine, kavânîn-i vahşiiyyeye imtisâlen Şamram mahallesinde ve Mehmed Bey'in hânesinde, bilâ-te'eddüb icrâ-yı fi'l-i şenî'den sonra iki yüz kadın ve çocuk miyânında ve şakî şarkılarıyla na's-ı ma'sûmları şak ve şerhâlanmışlardır. Ve hasta yatan Mülâzım İzzet ve Cerrah Mehmed efendiler bu adâletin kurbânı olup gitmişlerdir.

11- Van'ın Mehmedbey mahallesinde Sa'dullah'ın kızı ve Cemâl'in de zevcesi Seher ve biri beş, biri yedi yaşlarında çocukları, vâlidesinin elinden alınarak kama ile parçalandı. Kör Hamza oğlu Abbas'ın zevcesi, üç kerîmesi doğranmış. Halil Çavuş'un Âyişe ismindeki hemşîresi dayak altında ezilmiş, seksen yaşlarında Câbî Hacı Abdullah Efendi ve halîlesinin taş ile kafalarının ezildiği bi'z-zât görülmüştür.

12- Şabane mahallesinden hasta yatan mütekâ'id Mülâzım Abdurrahman Efendi odasından dışarıya çıkarılarak bidâyeten suratına teşerşür icrâ ve hayli döğüldükden sonra öldürülmüş olduğu bi'z-zât na'sından anlaşılmış ve komşuluğundan kurtulabilenlerin şehâdetleriyle sâbit olmuş ve tüccârdan Hacı Ömer Efendi Ermenilerden iki hizmetkârının mu'âvenetlerine ve Rusya'nın düvel-i mu'azzamadan olduğuna i'timâd ederek kaçmamış, Rusların istîlâsında parası alındıktan sonra ârzûları vechile rûh-ı pâki cesedinden ayrılmış. Topçuoğlu mahallesinin sâbık muhtârı Bekir Efendi'nin on iki yaşında yeğeni Zâhire fi'l-i şeni'în te'sîriyle mahalle-i mezkûrdan Sohbetoglu mahallesine gelinceye kadar bu on beş dakîkalık mesâfede terk-i hayat edip Rusların tekrâr Van'a avdet ve ta'kîblerine binâ'en defni kâbil görülemediğinden bir duvârın altına uzatılarak duvârı mezbûre-i ma'sûmenin üzerine yıkılmak sûretiyle tedfîni yapılmıştır.

13- Hâfîzefendi mahallesinden İsmâil vâlidesi Güleş, Mahmud'un hemşîresi Âdile ve Menkelüz oğlu Bayram ve Kasab Abbas katledilerek Abbas'ın hüsnâ kerîmesi Fikriye, diğeri Şâdiye de Ruslar tarafından götürülmüştür ki, isbâtı sehlü't-tahkîk mümkündür. Eminpaşa mahallesinde Gardiyan Ali ve iki hafîdi ve halîlesi ve gelini ve kanun hizmetinde bulunan Bayram'ın Mustafa isminde ve yedi yaşında mahdûmu, Seyyid Çavuş'un mahdûmu, Mustafa'nın iki erkek çocuğu ve halîlesi, Hacı Kaya oğlu İbrâhim Çavuş'un genç halîlesi Feride dahi arsa-i vahşetide hisse-i nasîbelerini almışlardır.

14- Van'ın Abbasağa mahallesinde mütekâ'id mukîm Alay Kâtibi Mehmed Ali Efendi kendisinin bağçesine çıkarılarak bidâyeten parasının alındığı ve sonra kendisi de bir ağaca bağlanıp yirmiyi mütecâviz mermi vurulduktan sonra bu bi-çârenin seksen yaşındaki hemşîresi ve kendi halîlesi de can acısıyla mûmâ-ileyhe koşar iken bunların ikisi de kama ile parçalandıklarını gören ve zevcesiyle erkek çocuğu şehîd edilen kadının şehâdeti ve bunların düşdüğü yerde kalan na'şlarıyla görülmüş ve bunun komşusu sobacı esnâfından Necib Efendi ve halîlesi aynı şekâvete giriftâr olmuştur.

15- Van'ın Selimbey mahallesi ahâlîsinden olup "Rusyalılar düvel-i mu'azzamadandır, girdikleri mahallerde bi't-tab' kavâ'id-i harbiyyeyi muhâfaza ederler" diye âsûde bulunanlardan Süvar oğlu Hâlid ve Ziya ve Rıza ve birâderi Fâik, Çevik oğlu Hoca Mehmed Efendi elliye mütecâviz komşularıyla büyük bir hânede intizâr-ı adâletde iken Ruslarla müsterek Van Ermenilerinden Panos'un delâletiyle o civârı dolaşan müfrezeye vâkî' olan istîmânda; erkekler ve kadın, çocuklar toplatdırılmış. Erkekler ve erkek çocuklar bir dizi olmak üzere dizilmiş ve kadınlardan işe yaramayanları ve kız çocukları da bu erkeklerin önüne sıra edilmiş. Panos'un "arş" kumandasıyla erkeklere ateş edilmiş. Ölmeyen erkekler boğazlanmış ve bu mahallenin telefâtı üç yüzü mütecâviz bulunmuştur. Mûmâ-ileyh Hoca Mehmed Efendi'nin halîlesi tarafından ihtifâ edilen iki erkek çocuğuyla sâ'ir

mahalde yakalanarak Amerika mü'essesesindeki Rus kumandanlığına götürülüyorken Senemke câddesinde Hacı Ziya Bey'in hânesindeki kuyuya atılmış ve Cevdet Bey'in Van'a duhûlünde kendisini ihtifâ eden kadın getirilmiş ve ifâdesi alındıkda aynı mes'eleyi tasvîr eylemiştir.

16- Tebrizkapısı mahallesinden kendisi harbde bulunan Sâlih ve â'ilesi Fâtıma ve beş yaşından on yaşına kadar dört nefer kerîmesi ve birâderinin ve hemşîresinin on yedi nüfûs kûlfetleri kanarada tevzî' edilen lahm misillü bidâyetin sağ olarak çengellere takılmış olduktan sonra kama ile doğranmış bunların vâlideleri bu kanaranın altından geçirilip saçları bu ma'sûmun kanlarıyla boyadılmış oldukda kadınlar salıverilmişlerdir. Kadınlar el-yevm Diyarbekir'de 198 numaralı hânedâ mukîme bulunuyorlar ve kezâ mahalle-i mezkûrda Sâlih'in hemşîresi Mahbûb ve üç oğlu, iki kızı ve Câmî'-i Kebîr mahalleli Kâsım'ın â'ilesi Âyişe ve iki çocuğu katledilmiş ve fakat bidâyetin çocuklar boğazlanmış, kanlarını vâlidelerinin içmeleri vahşetleri tazyîk edildikten sonra mezbûretân dahi tîğ-ı gadre uğramışlardır.

17- Van'ın tahliye edildiği esnâda, sefinelere ırkâb edilenlerden beşi fırtına dolayısıyla Erciş, Âdilcevaz kazâları civârına çıkabilmiş ve geceyi orada geçirmek isteyen bu sefinelere Ermeni efrâdı tarafından vehleten abluka edilerek kurşunla sefinede dört yüze karîb nüfûsu itlâf ve bir çoğu denize atılmış ve bu miyânda muhâsebe ketebesinden Süüdlizâde Tefvîk Efendi ve â'ilesi ve birçok zâbita familyası da dâhildâr-ı hilâf-ı beşerîyyet olan bu vukû'ât-ı elîmeden kurtulan Polis Hâşim ve Celâl efendilerin ve bir iki ahâlinin ifâdeleriyle sâbit olmağla berâber Âdilcevaz Kâ'im-i makâmı'ınca da mukayyed vukû'ât-ı vahşîyyedendir.

18- Van'da müste'ciren kalan Alay Kâtibi Sivaslı Hasan Fahrî Efendi'nin halîlesi olup ahîren Rusların ric'atleri esnâda çıkarılan kadın, bidâyetin Ermeni Kavas Miko tarafından ve Amerika mü'essesesinde iken gûyâ berây-ı insânîyyet hânesine götürmüş ve bu kadına da zevcesi katledilen ve Tüfenkçi Dursun Ustanın vâlidesi de birlikde olarak gitmişler ve gitdikden sonra — yaparak ma'îşetinizi temin edeceğim diyerek elli lirasını almış ve on gün kadar kaldıktan sonra Osmanlı askerinin Van'a duhûl edeceğini işidince kaçır iken, merkûm Miko diğer şakîlerden birkaç kişiyi tahrîk ederek her iki kadının olancaları ellerinden alınmış ve alay kâtibin[in] iki çocuğu da öldürülerek savuşup gitdikleri kadınların ifâdeleriyle sâbitdir.

19- Üç yüz nüfûsdan ibâret bulunan Şeyhayne karyesi ahâlîsi Van'a hicret ederler iken İskele ve Kalacık karyesinin Ermenileri bunları yoldan çevirmiş, Zive karyesine ilticâyâ mecbûr tutmuş. İki yüz nüfûslu Zive karyesinde genç nisvân tefrîk edilmiş, erkekleri bi't-tamam katlolunmuş. İhtiyâre kadınlar ile sıbyânı da bir câmi'e doldurmuşlar, sonra da mezkûr câmi'i ihrâk eylemişlerdir. Ihrâk içinde

kendisini bir takrîb kurtarabilen ve el-yevm ber-hayat kalan Kürd İbrâhim ve Şükrü'nün oğlu Mustafa ve diğer Reşid'in oğlu Hakkı'nın ifâdeleriyle ve ahâlinin hâlâ çıkmamalarından sâbitdir.

20- Meşhûr ziyâretgâh-ı Müslimînden bulunan Mollakâsım karyeli ehl-i servetden ve yetmiş yaşlarında Feyzi Ağâ'nın kafası zevcesinin kucığına verildikten sonra kesilmiş dokuz yaşlarında mahdûmu Sabri ve gelini Huriye dahi merkez-i vilâyete getirilmiş, Feyzi Ağâ'nın parası bulunmak ve irâ'e edilmek üzere bu zavallılar be-tekrâr karyeye götürülmüş, paranın mahall-i ihtifâsı bulunmuş ve alınmış olduktan sonra katledilmişlerdir. Tekyenin Zâviyedârı Şeyh Mehmed Şâkir ve mahdûmu Ziya ve bu Ziya'nın mahdûmu Sadullah ve kerîmesi Zeyneb ve Muhabbet, Saadet, Fâhire ve Fahriye, vâlideleri Mevhîbe ile büyük vâlideleri Fâtıma, diğer üveği kızı Zehra'nın sûret-i fecî'ada katledildikleri gibi bu şeyhin kardaşlarının hânelerinde sağır ve kebîr olarak yetmiş nüfûsa karîb mahvedilmişlerdir. Gelinlerden Van'a götürdükleri Zâhide ve Fâtıma, Mermid çayı köprüsünden geçer iken kendilerini suya atmışlardır. Bu hâli re'yü-l ayn gören Sâlih oğlu Şerîf'in zevcesi Mahi Hanım, mahfiyyen Van'a kaçarken dostlarından Mermid karyeli Hamparsom'un hânesin[d]e üç çocukla altı gün kalmış ve orada bu bahs Hamparsom tarafından tekrâr edilmiş ve mezbûre üç çocuğuyla Hamparsom tarafından bir sâ'at kadar yola vurulmuş. Hamparsom dönmüş. Kadıncağız çocuklarıyla İskele karyesi Ermenileri tarafından yakalanmış. Çocuklar vahşî bıçakların vâsıl-ı cinânı olmuş kurtulmuş. Kadın bir mâh kadar Ermenilerin ahûrunda çalışdırılmış, bu esnâda Tatvan cihetine sefine gideceğini işitmiş. Gece iskeleye gitmiş. Gemicinin birine çok yalvarmak sûretiyle dokuz mecdiye vermiş. Oradan sefine hareket etmiş. Sath-ı bahrde kadın sıkışdırılmış. Bu köyün zenginlerinin para mahallerinin irâ'esi yolunda tehdîd ve tevehhüm olunmuş. Oradan tekrâr Mollakâsım karyesine çıkarılmış. Bir şey bulamayınca sefineye dönmüş. Kadın Âdilcevaz civârına çıkarılmış. Oradan da Zilan cihetlerindeki Kürdlere karışarak gelmiş ve aynı vukû'âtı şerh ve ta'dâd eylemiştir. Bu hâl, bu karyeye ikişer sâ'at mesâfede Amik ve Ayans karyelerinde de vukû'a gelmiştir ki, bin beş yüze karîb nüfûslarından kurtulup gelen köyün imâmı Molla Yusuf ve mahdûmu Said ve muhtârı Cafer'in ifâdeleriyle sâbit ve vâki'dir. Ve nâhiye-i mezkûrun Bağdaşan ve Karaağaç karyelerine aynı hakâretler ve itlâflar olduktan başka da yirmi yaşlarında ve daha aşağı on yedi kızcağızlar da Rusya'ya götürülmüş olduğu muhakkaktır.

21- Timar nâhiyesi bi't-tamam Erçek ve Havasor nâhiyelerinin yüzde yetmişi katledilmiş ve Mendân karyesinde Erçekli şerrîn-i şerîr-i meşhûrun elde ettiği kırk beş nüfûs, nişân hedefi ittihâz edilmek sûretiyle i'dâm edilmişlerdir. Erciş ve Âdilcevaz kazâları sekenesinin de yüzde ellisi tahlîs-i can edebilmiş ve Ercişli olup insâniyet ve servetiyle birçok Ermeniye ihyâ ve tüccarlığa irtikâ eyleyen Hacı Hasan

Ağa günlerce Ermeniler tarafından işkence edildikten sonra, rûh-ı pâkine hâtime verildiği şuhûd-ı adîde ile vâki'dir.

22- Halil Bey fırkasının Rusyalılar tarafından ta'kibi esnâda Norduz kazâsının Şahotu köprüsünden geçmekte bulunan Sarây ve Hoşab kazâsıyla birçok nevâhî halkı ve Van ahâlîsinden Mamûretürreşad dâhilinde gitmeye gayr-ı muktedir birçok nisvân ve sıbyân dâhil oldukları hâlde Kazaklar yetişerek kılınçla kama ile itlâf ve suya dökülenlerin mikdârı kırk bini mütecâvizdir. Gevaş kazâsından ve gerekse Vastan'dan Müküs kazâsından imrârı suhûlet bilen ahâlînin üç bini mütecâviz nüfûsu da, ağır ve sağında Müküs komitesi tarafından bi't-tamam katlolunmuşlardır. Dersa'âdet'de nüfûs sicillâtıyla sâbit olacağı üzere Van muhâtının zâyî'âtı yüz bine karîb düşeceği tahakkuk eder. Hele Hakkârî'den çıkıp necât tarîki arayan Mûsevî milletinden üç yüz nüfûsun Seyl karyesinde doğranarak duvâr biçimi istif edildiklerini görenlerle isbât mümkündür.

23- Bütün câmi'ler tahrîb ve ihrâk edilmiş ve meşhûr Şeyh Abdurrahman Baba makberi ve Şeyh Abdurrahman Baba tekyesi ve bütün Müslüman mahallâtı da ma'an ihrâk olunmuş ve Van ve merkez muhît yangın görmüş tarlaya dönderilmiştir. Eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmiresi kat' u kal' edilmiştir. Van Hastahânesi'nden nakle imkân bulunamayan seksen kadar hasta efrâd, hasta ebniyesinde ihrâk olunmuşlardır. Kıta'âtın Van'a duhûllerinde bidâyet-i hâdisede, Katırcı mahallesinden ve Ermeniler taraflarından Peynirci Receb oğlu Mahmud'un dört çocuğuyla halîlesi miyânında, Mülâzım Hüseyin Efendi'nin on iki yaşlarındaki kerimesi götürüldüğünü Ermeniler inkâr edemezler. Bu kız kurşunla yaralı olduğu hâlde bilâ-terahhum hetk-i ırz irtikâb edilmiş ve kesret-i tecâvüzden bî-tâb kalmış ve mülâzımın mukaddemâ hizmetçiliğinde bulunan bir Ermeni tarafından saklanmış olduğu cihetle Vâlî Cevdet Bey tarafından Bitlis'e, Bitlis'den de buraya getirilerek el-yevm mecrûhan mevcûddur. Van'dan çıkarılmış kadınların müsâvî ve tafsîlâtı muğâyir-i âdâb görünen ızdırâb ilcâsıyla yürümeğe muktedir olamadıklarını bilen zâbitân mevcûddur.

24- Askerin Van'a duhûlünü haber alan ve cebellerde ve gerekse Rusların nezâreti altında bulunan bir takım aşîret halkı ve bir kısım köylü ahâlî, Van alındı nazarıyla Van'a toplandılar. Rusların tekrâr avdetlerinde ve Osmanlı kıta'âtının ric'atlerinde Engil karyesiyle Vastan karyesi aralığında telef olanların yekûnu on bini tecâvüz etdiğini ve nizâmiye kıta'âtından esîr alınanların da ahâlî miyânında katlolundukları gayr-ı münker vekâyî'dendir.

25- Van ahâlîsinden Otuzüçüncü Ahz-ı Asker Kalemi'ne mülhak Mülâzım-ı Evvel Şükrü Efendi'nin seksen yaşlarında ve Tayyar Efendi isminde amcası ihtiyâr zevcesinin muvâcehesinde ellerinden çivi ile kapiya çakılmış, ibtidâ burnu ve kulakları ve sonra da çenesi kesilmiş olduğu[nu] Yüzbaşı Hâlid Efendi ve rüfekâsı

bi'z-zat görmüşlerdir. Zevcesi fecâyi-i vahşiyde katlolunduğu müşâhede olunmuştur. Şenâyi-i adîdeden biri de Erciş Ahz-ı Asker re'îsi olup nasılsa çıkamayan Hikmet Efendi'nin kerîmesi cebren bir Ermeniye verilmiş ve davul zurna ile teşhîr edildikten sonra pederiyle Rusya'ya gönderilmiştir. Mezbûrenin zevci bulunan Gevar Telgraf Müdîri Hakkı Efendi ise el-yevm me'yûs ve bu hâlde tecennün eder bir hâldedir. Bayezid Hudûd Bölüğü Mülâzım-ı Evveli Abdullah Efendi'nin Bayezid'de kalan â'ilesi, beş me'mûr â'ilesiyle Rusya'ya götürülmüştür. Esîr-i harb olarak tanınmış ise büyük bir bahtiyârlıktır.

Fî 11 Mayıs sene [1]332

Van Sâbit Jandarma Alay Kumandanı

Ali [V]âsîf

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Polis Müdîriyeti'nin 14 Mayıs sene [1]332, 5675/81

müzekkiresi sûretidir.

Rus istilâsına uğrayan havâlîde ilcâ-yı fakr u zarûretle hicret imkânını bulamayan ahâlî-i İslâmiyyeye karşı Rusların revâ gördükleri envâ-i zulm ve ta'addileri hakkında dâ'ireye bi'l-mürâca'a hikâye-i hâl eden kesânın sûret-i musaddakaları melfûf ifâdât-ı mazbûtalarına nazaran Of kazâsının Lazandoz karyesine giren birinci Rus askerî kâfilesi tarafından ahâlinin nüfûs ve isimleri ve hânelerinin mikdâr ve adedini tahrîr ve tecrîden ve alabildikleri eşyayı ahz ve naklinden bir gün sonra muvâsalat ve Ermeni çeteleriyle mahlût bulunan ikinci Rus kâfilesinin karye-i mezkûreden Dilsiz oğlu Ali Osman zevcesi Yâsemin nâm kadının enîn-i tazallum-kârisine rağmen iffetini pâ-mâl eylediklerini gören ve harekât-ı vâkı'aları muhâlîf-i vicdân ve insâniyyet olmakdan başka beşeriyet nâmına bundan eşnâ' bir fi'l ve hareketin gayr-ı mutasavver olduğunu ihtâra cür'et eden zevci Ali Osman'ın süngü darbeleriyle kollarından cerh ve kalbleri hayat-ı insâniyyeden mahrûm olan bu vahşî askerler tarafından oralarda tesâdüf etdikleri pek çok kadın ve erkeklerin nâmûsu ve canlarını dehşet-efzâ bir sûrette hetk ve heder edilmiş ve Sürmene eşrâfından Fortunzâde Polad ve İsmâil Cibi oğlu Saadeddin efendilerin beyânâtında: Ruslar kazâ-yı mezkûrun Pervane karyesinden Suiçmez oğlu Bican Ağa'yı muvâcehesinde zevcesine fi'l-i şenî' icrâsından sonra katl u itlâf ve kazâ-yı mezkûrun Purnak, Zimlekova, Zimle-i Kebîr ve karyeleri ahâlîsinden zarûretleri hasebiyle çıkamayanları katli'âm ve Of kazâsının Alana [Alano] karyesinden ele geçirdikleri kadınları siperlerine götürerek tecâvüzât-ı vahşiyâneleri icrâ ve Polit[a] karyesinden Çakır oğlu Süleyman'ın zevcesi ırzına

tasallut edildikten sonra i'dâm ve Sıva (?) karyesinden Tehî oğlu Emin ve kazâ tahsildârlarından Ali ve Zino [Zeno] karyeli Hacı Mustafa oğlu Mehmed ve Molla Mahmud oğlu asker Mahmud'un â'ilelerine ve Komanit karyeli Kemahcızâde Ahmed ve Kelali karyesinden Ali oğlu Mehmed ve Dayı oğlu Hüseyin Ağa ve efendilerin bâkire kerîmelerine tecâvüzât-ı iffet-şeknâne ve Sürmene kazâsının İnoztâş [Linostaş] karyesinden Ömer oğlu Osman Efendi'yi katl ve zevcesine tasallut edilmiş ve şu harekât-ı bâğiyâne Rus askerlerinin iştirâkiyle berâber kısm-ı a'zamı kendilerinin ihmâlkâr nazarları karşısında, Ermeni çeteleri tarafından icrâ olduğu anlaşılmış ve Yomra nâhiyesinin Likne [Diğene] karyesinde Ta'yıncı oğlu Hâfız Abdurrahman bin Mehmed'in esnâ-yı hicretde kendisine mülâkî olan nâhiye-i mezkûrenin Karanlı karyeli kırk yaşlarında bir kadının ifâdesine atfen vâkî' olan beyânâtı da dahi bunları istîlâ eyleyen düşman askerleri rast geldikleri gençleri Ermeni çetelerine teslimen mahâll-i âhara sevk ve ihtiyârları ile ma'sûm çocukları süngüleriyle katl ve telef ve kadınları vahşiyâne tasallutlarına hedef eylediklerini ve hatta on kişi tarafından mezbûrenin dahi ırzına tecâvüz edilerek bî-tâb bir hâlde terketdikden sonra Kadaru[k]sa karyesine kaçabildiği ve Rusların uğradıkları her yerde zulm ve şenâ'at kaçırtması hükmünü icrâ ve Ermeni çeteleriyle her zaman bu hûn-rîzâne harekâtın pîşdârı oldukları tebeyyün etmiş olduğu ma'rûzdur.

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûret

Rusların istîlâsına ma'rûz kalan memleket ahâlî-i İslâmiyyesine karşı Rus askeri tarafından yapılan fecâyî' ve şenâ'at hakkında Sürmene kazâsı eşrâfından Fortunzâde Polat ve İsmâil Cibizâde Saadeddin efendiler ber-vech-i âtî beyânâtta bulundular:

«Sürmene'nin Pervane karyesinden Suiçmez oğlu Bican Ağa'nın muvâcehesinde Rus askerlerinin zevcesine fî'l-i şenî' icrâ etdikden sonra Bican Ağa'yı telef ve Sürmene'nin Purnak, Zimlekova, Zimle-i Sağır ve Kebîr karyeleri ahâlîsinden zarûret hasebiyle çıkamayanları katliâm sûretiyle itlâf etdikleri gibi düşman askerleri taraflarından alınıp istihkâmlarına götürülen on beş kadar Of kazâsının Alana [Alano] karyeli kadınların ırzlarına ta'arruz ve bî-tâb bir hâlde istihkâmlarda terketdikleri Of'un Polit[a] karyesinden Çakır oğlu Süleyman Ağa'nın zevcesine fî'l-i şenî' icrâ ve müte'âkiben Süleyman Ağa'yı katleyledikleri ve kazâ-yı mezkûrun Sıva (?) karyesinden Telli oğlu Emin ve Of tahsildârlarından Ali Efendi â'ilesine ve Komanit karyeli Kemahcızâde Ahmed Ağa'nın bâkire kerîmesine ve Zino [Zeno] karyeli Hacı Mustafa oğlu Mehmed'in gelinine ve Molla Mahmud oğlu

asker Mahmud'un â'ilesine ve Kelali karyesinden Ali oğlu Mehmed'in ve Dayı oğlu Hüseyin'in bâkire kerîmelerine envâ'-i şenâ'ati icrâ ve Sürmene'nin Linoztaş [Linostaş] karyesinden Ömer oğlu Osman Efendi'yi katl ve zevcesinin ırzına tasallut etdiklerini, bu â'ilelerden firâra muvaffak olan Emin Ağa ve Tahsildâr Ali Efendi, ve Kemahcızâde Ahmed Ağa'nın kerîme ve â'ilelerinin ağlayarak vâki' olan ifâde ve beyânâtlarından ittılâ' hâsıl ettiğimiz gibi isimleri ta'dâd olunan karyeler ahâlîsinden olup hicret münâsebetiyle tesâdüfî olarak görüşdüğümüz pek çok kimselerin ifâdelerinden anladık. Ma'amâfih gerek Rus askerlerinin ve gerek berâberlerindeki Ermeni çetelerinin istilâ eyledikleri mahalle ve karyelerde daha çok insâniyete yakışmayacak harekât ve ef'âllerini işitdik ise de isimleri ve karyeleri hâtırımızda kalmamıştır.» demekle mûmâ-ileyhim taraflarından ve tarafımızdan imzâ edildi.

Ahâliden

Ahâliden

Komiser Mu'âvini

Komiser Mu'âvini

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûret

***Yomra'nın Like [Diğene] karyesinden Ta'yıncı oğlu kırk yaşlarında
Hâfiz Abdurrahman bin Mehmed Efendi dâ'ireye gelerek
ber-vech-i âtî ifâdâtında bulundu:***

«Karadere'deki noktanın bozulması üzerine ma'a-â'ile ikâmet eylediğim hânedan hicret etmek mecbûriyetinde kaldım. Esnâ-yı râhda berâberimdeki sığır hayvanlarını ra'y etmek üzere bulunduğum sırada Yomra'nın Karanlı karyesinden tahmînen otuz beş-kırk yaşlarında bir kadın ağlayarak yanıma geldi. Karyelerinin düşman tarafından istilâ olunmasını müte'âkib düşmanın zarûret hasebiyle karyeden çıkamamış olan erkeklerden ihtiyârları tamamen katl ve gençleri toplayarak yanlarında bulunan Ermeni çetelerine teslîmen mahall-i âhara sevk ve ma'sûm çocukları da süngüleriyle telef ettiği gibi gelin, kız ve kadınların ırzlarına tasallut ve envâ'-i şenâ'at icrâ eylediklerini ve hatta kendisinin de on kişi tarafından ırzına geçildiğini ve geceleyin hânesi civârındaki hendeklerden sürünmek sûretiyle henüz istilâyâ ma'rûz kalmayan Kadaru[k]sa karyesine geçip canını kurtardığını hikâye eylediği gibi esnâ-yı râhda daha buna mûmâsil pek fecî' haberler işitdim.» diye beyân-ı hâl etmekle işbu ifâdesi kendisine imzâ ve tarafımızdan dahi imzâ edildi.

Ahâliden

Komiser Mu'âvini

Komiser Mu'âvini

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Rus ve Ermenilerin gayr-i kâbil tahammül-sûz fecâyî'i

14 Teşrîn-i Evvel sene [1]330, harbin ilk safhalarında ve Rusların hudûd-ı Osmanî'yi geçdiği bir sıralarda Körmuson'dan Malazgird'e kadar müşâhedâtıma ma'tûf olan ahvâl ber-vech-i âtî izâh olunur.

Ruslar tarafından istilâya uğrayan mahaller ahâlî-i İslâmiyyesi hakkında Rus ve Ermeni çetelerinin yekdiğerine müsâbaka edercesine yaptıkları mezâlîm öyle bir mezâlîm ki, hamlini henüz vaz' etmemiş kadınlara karınlarından çocukları çıkarılmak bu hâle bâ'is Bayezidli Ermeni çete re'îsi Soron, Erzurum meb'ûs-ı sâbıkı Pasdırmacıyan Karkin, başlarında bulunan bin iki yüz kadar Ermeni çete efrâdıyla İslâm köylerini dolaşıyor. Güzel kadınların nâmûsunu lekedâr etdikden sonra çirkin olanları gûnâ-gûn mezâlîm ile öldürüyorlardı. Bu miyânda Kavak karyeli Keleş Ağa'nın gelini öldürüldükden başka, oğulları ve diğer â'ilesi kazığa çakılmak sûretiyle itlâf olunuyordu. 28 Nisan'da Malazgird'in sukûtunda, â'ileme merkeze bir buçuk sâ'at mesâfede Yaramış nâmında bir Çerkes karyesinde bulunuyordum. Rusların ânî hücumu üzerine ne karye ahâlîsi ve ne de â'ilemi halâs etmek müyesser olmadı. Yalnız olarak Ahlat'a tâbî' Hulik nâmında bir Çerkes karyesine firâr edebildim. Âkıbeti orada intizâr ediyordum. 23 Mayıs târîhinde buralar da sukût etdi. Bu karye ahâlîsi nefsinı kurtarabildi ise de diğer bir Çerkes karyesi olan Ağcaviran ahâlîsi kendilerini ve hayvânâtlarını kurtaramadılar. Yirmi-otuz bin lira râddesinde bulunan bu iki karyenin bi'l-umûm mevâsî ve eşya-yı beytiyyeleri götürüldükden sonra Ağcaviran karyesinden Musa ve Sadullah beylerle on nefer refiki elleri bağlanarak Malazgird'e sevk ve ifâdeleri alındıktan sonra Ermenilere teslim edildi. Gözleri oyulmak sûretiyle Kire denilen mahalde itlâf olundu. Şu fecâyî' ve mezâlîmi müşâhede eden Yaramış karyeli Çerkes İlyas Bey'le diğer köy ahâlîsi fırsatdan istifâde ile firâr etmek yolunu arıyorlardıysa da emellerine muvaffak olamıyorlar. Hergün Ermeni ve Rusların mezâlîmine ma'rûz kalıyorlardı. Bu mıntıkâ-yı harbdan ayrıldıkdan sonra bir müddet de Liz cebhesinde bulundum. Bu cihet mıntıkasında, Beşinci Kuvve-i Seferiyye vatanın müdâfa'ası yolunda her türlü fedâkârlığı yapıyor. Düşmana kakhâr darbesini indiriyor. Efrâdından mecrûh olanları Liz Hastahânesi'ne sevkeyliyor. Orada tedâvî etdiriyordu. Mevcûd kuvvetiyle bir şey yapamayacağını hisseden düşman, Van tarafında bulunan beş-altı bin Ermeni gönüllü ile İran'dan Dragon atlılarını celbetdi. Haziran'ın yirmi üçünde başlayan top ve tüfenk muhârebesi altı gün devam etdikden sonra Temmuz'un birinde bu noktadan da çekilmek lâzım geldi. Pek müsta'cel olan bu çekilmek sırasında hastahânedeki bazı efrâd kurtarılamadı. Liz de mevcûd Ermeni kadınlarına terkedildi. Liz, Hoşgeldi ve Pürkaşin'e kadar gelen Rus ve Ermeniler

bi'l-âhire Dokuzuncu Kolordu'nun ve Hınıs tarafından tazyîki üzerine tekrâr çekilmeye mecbûr edildi ve hudûd hâricine kadar püskürdüldü. 11 Temmuz'da idi, tekrâr Liz'e gelmek ve oradan Yaramış'da kalan â'ilem nezdine gitmek icâb ediyordu. Liz'e geldiğim sırada evvelce orada bırakılmış hastagân hâtırına geldi. Bunları görmek, ahvâllerini öğrenmek istiyordum. Hastaların bulunduğu mahallere gittim. Ahvâllerini gördüm. Te'essürâtdan ne yapacağımı şaşırdım. Otuz-kırk kadar hasta efrâdın bazılarının gözleri çıkarılmış, bazıları salben i'dâm edilmiş, bazılarının yüzlerinden vücûdlarının yarısına kadar koyun gibi soyulmuş, kısım-ı a'zâminin başları vücûdlarından ayrılmak sûretiyle Neronlara, Timurlara, Cengizlere rahmet okudurcasına mezâlim icrâ edilmiş olduğu yanımda bulunan Kopolu kâ'in birâderim Çerkes Musa Bey ve Çerkes Cemâl ve Hüseyin efendilerle şu hâl-i esef-iştimâli müşâhede olunmuş, oradan müte'essirâne ayrılmağa mecbûr kalınmış, şühedânın bakıyye-i izâmları tarafımızdan toplanarak bir arada defnetdirilmiştir. Şu hâlden pek müte'essir olan kâ'in birâderim Musa Bey, köy derûnunda dolaşırken ölmemiş, bir mahzende açlıktan ölmesine ramak kalmış bir efrâda tesâdüfle merkûmu mahzenden çıkarmış. Münâsib bir mahalde istirâhatini te'mîn etmiş. Bir parça karnını doyurduktan sonra yapılan mezâlimin tahkiki için bana âdem-i mahsûs göndermiş idi. Neferin ismi Memiş, pederinin ismi Abdullah olduğunu ve Boğazlıyan kazâsının Babayağmur karyesinden bulunduğunu ve bu mezâlimi Ermenilerle Liz'de kalan Ermeni kadınları tarafından icrâ edildiğini, kendisi bir fırsatdan bi'l-istifâde firâr ederek bir mahzende saklandığını kemâl-i te'essürle söylüyor ve cümlemizi de bu te'essürâta iştirâkle ağladiyordu.

Meşhûdât ve sıhhate iktirân etmiş ma'lûmâtımı bî-tarafâne kasemle takdîm eylerim.

Muhâcirinden

Konyalı Hasib

Harbin henüz mebbe'inde üç yüz otuz Teşrîn-i Evvel'in nihâyetlerinde düşman 'Tutak'ı istilâ etmiş ve ahâlî arasında heyecân başlamış ve muktezâ-yı hamîyyet, herkesi birer sûretle vatanın muhâfaza ve müdâfa'asına sevkeyliyordu. Bu miyânda ben de mütehassis olduğum en yüce bir hisle ve elimden gelebileceği bir derecede vatanımın müdâfa'asına koşmak ârzûsuyla 'Tutak'ın Esmer karyesine gittim. Yüz elli kadar atlım ile 'Tutak'ın Esmer karyesinde bulunuyordum. Eleşkird Kazâsı Tahsildârı Abdülkadir Efendi ile kazâ-yı mezkûr ağavâtından Ömer Ağa ve Pasinler kazâsından Ahmed Bey bin Taşdan Bey yanıma geldiler. Eleşkird ahvâlini bunlardan su'âlimde kemâl-i te'essürle dediler ki: "Vaktâki, Rus ve Ermeni çeteleri Eleşkird'i basdı. Der-akab bütün Eleşkird köylerini erkek ve kadın ve kız çocuklarıyla berâber Didem karyesine ve Pasinlerin Ardos ve Sülûki ve Emrekom,

Esvençe [Ebsemce] ve Karabıyık ve Maslahat ve Horasan ve Kötek ve Yağan ve Çamurlu ve Tüyler ve Tenzile ve Akzehir köyleriyle diğer yirmi üç pâre karye ahâlî-i İslâmiyyesini Esvençe [Ebsemce] ve Tenzile'de katli'âm ve inâs kısmının nâmûsunu lekedâr ve hayvânâtlarını gasben götürmüşlerdir. Bu hayvânât mikdârı koyun, keçi, camus, esb, ester, öküz ve inek olarak yüz elli bin râddesinde idi. Ve [1]331 senesi şehri-i Nisan onuncu cum'a günü Malazgird'in Kiranlık karyesinde bulunduğum sırada Rus ve Ermeni çeteleri Tutak merkez kazâsıyla bütün İslâm'dan ibaret olan merbûtu Esmer vesâ'ir 53 pâre karyelerini basarak yirmi bine karîb bir nüfûs ve Top ve Köşk ve Esmer karyelerinde ictimâ'la bunları ihrâk ve inâs kısmını dâhile sevkeylemişler, olduklarını da esâretten bir sûretle firâr eden Kargalık karyeli Sâlih Bey oğlu Feyzullah ve karye-i mezkûreli Reşid Efendi'yle muhtârı Seyyid Han ifâde eylemişlerdir. Ve bunların da efrâd-ı â'ilesi de bu miyânda itlâf eylediklerini hüngür hüngür ağlayarak söylediler.

Malazgird kazâsı dâhilinde Bekûran karyesinde â'ilesiyle birlikde ikâmet etmekde olan Berber İlyas ve mahdûmu Şevket'i iki zevcesiyle bir kerîmesini bıkırını izâle sırasında ricâ etmekde olan vâlide ve ebeveynini yine Malazgird'e tâbî' Dolabaş karyeli Mardiros ve karye-i mezkûreli Cendi ve Harâbe-i Kasımî karyeli Kelekçi Simon ve Kala kasabalı Mardovak'ın ve birâderi Kânî, Görk (?) karyesinde ikâmet eden Serop ve sekiz nefer Kazak atlısıyla mezbûrelerin fî'l-i şenî' icrâsından sonra kerîmesinin boynunda olan ve kıymeti yirmi iki guruşdan ibâret bulunan bir rub'îye altınını çıkarmağa bile tenezzül değil, fazâyihî göstermek için merkûm Mardovak'ın Kostantin nâmında bir Kazağa "Omuz küreği kılıncını ver! Altunu bak ne sûretle çıkaracağım" demesi üzerine, merkûm Kazak kılıncı kendisine verir. Bî-çâre kadının boynundaki altın insâniyete değil, hayvânât-ı vahşîyenin kabûl edemeyeceği bir sûretde mezbûrenin boynunu kılınçla kat' ve mezkûr rub'îye altınını Kazağa ihdâ ve diğer peder vâlidesini de "Ver i'lâmına bakayım" Elinden kâğıdı alacağı sırada diğer bir Kazak kılınçla merkûmun kellesini uçuruyor. Gâyet müstehziyâne bir tavırla "Ne tez öldü!" gibi garâ'ib gösteriyordu. Âlem-i beşeriyet bu gibi fezâyihâ acabâ ne diyecek ve târîh bunu ne sûretle kaydedecektir? Harb-i Umûmî'nin icrâ ettiği te'sîrât her nokta-yı harbde bu şenâ'atı kabûl ediyor. Ediyor da icrâ kılınırsa yirminci asır medeniyetiyle kâbil-i te'lîf değildir. Hâyır! Bu dehşet-engîz fecâyî' bî-çâre, ma'sûm İslâmlara revâ görülüyor. Ruslar ve Ermeniler âlem-i İslâmiyyetden hiss-i intikâm almak istiyor ve yine Malazgird'e merbût Ada karyesi ahâlîsinden ve mahkeme-i bidâyet a'zasından Hüseyin Bey ve meclis idâre a'zasından Şâmil beylere kendi hizmetçileri Ermeniler tarafından fî'l-i şenî' icrâsından sonra merkûmları â'ileleri huzûruyla ve işkence eylemek sûretiyle Şâmil Bey'i itlâf, Hüseyin ve Abdullah Bey â'ilelerini de muğâyir-i insâniyyet olarak ırzlarına tasallut etmişler. Henüz sinn-i rüşde vâsıl olmayan bir sabiyye kız çocuğunun bıkırını ba'de'l-izâle kendisini katleylemişlerdir.

Yine bu cümleden olmak üzere Malazgird'de yüzbaşı mütekâ'îdlerinden merhûm Mirliva İbrâhim Paşa'nın birâderi Ahmed Bey'in hânesine müsâfir olarak â'ilesine; "Bizim âdâtda mestûr olmak yokdur. Her kadın serbest olmak ve açık bulunmak ve bize bu sûretle hizmet etmek lâzımdır" yolundaki ifâdelerine karşı; "Biz bu âdete ri'âyet edemeyiz" cevâbında bulunmuşlarsa da; "Bu âdeti kabûl eder ve bizlere sâkîlik ederseniz hayatınızdan emin olabilirsiniz" kabûl olunmadığı hâlde kendi hareketlerinde muhtâr olduklarını ve her türlü ef'âli icrâ edeceklerini sûret-i kat'îyyede ifhâm ve hatta bu sırada Rus zâbitlerinden birisi büyük kerîmesine fî'l-i şen' icrâ eylediklerini mezbûreler gâyet acı ve müte'essirâne bir sûretde ifâdâtta bulunmuşlardır.

Muş hakkındaki fecâyî'a gelince, bunu bir sûretle ta'rîf etmek kudret-i beşerin fevkindedir. Henüz Kânûn-ı Sâni'nin yirmi dokuzunda idi. Harbin her cebhesinden gelen mültecîlerin feryâd ve figânı işidenlerin tüylerini de ürperdecek bir dereceyi geçmiş idi. Kânûn-ı Sâni'nin yirmi dokuzunda başlayan ve şiddetini arttıran harb sadâsı ve top tarrakasından ziyâde, Ermeni ve Rus çetelerinin mezâlîmi, harbdan daha ziyâde insanları dehşet içinde bırakıyor ve herkesi bir ihâfe istîlâ eyliyordu. Harb yakîn oldukça canını kurtarmak isteyenler telâşla oraya buraya koşuyor ve kış el ve ayakları bağlıyor. Diri diri o zâlimlere, o bî-çâre Müslümanları hediye bırakıyordu. Vesâ'îtden mahrûm olan aceze gürûhu tevekkeltü etmekden başka çâre bulamıyor ve nefsini bilerek ölüme teslim eyliyordu. Çünkü bir taraftan kış, bir taraftan vesâ'îtsizlik ve ma'sûm çocukların âh u enîni herkesi şaşıyor, kıvıldamak imkânı bırakmıyordu. Bu miyânda kudreti olanlar her çi bâd-âbâd hayatını kar içine atıyor. Atamayanlar Ermeni kılınçlarına boyunlarını uzadıyordu.

Üç Şubat târîhinde idi. Muş da sukût etdi. Muş, Ermeni şakîlerinin bir cevelângâhı olmuş, kanına susamış canavar gibi etrâfa saldırıyor. "Hani İslâmlar nerededir?" diyerek bir gazabla arıyorlardı. Rast geldikleri İslâmları tutuyorlar meclis ittihâz ettikleri bir mahalde topluyor, "Hiss-i intikâm" deyu bağıryorlardı. Gerek kadın ve gerek tesâdüf ettikleri bî-çârelere "Bakınız burada bir İslâm var. Geliniz bunu da öldürünüz" yolunda arkadaşlarını çağırıyordu. Muhadderâtıdan güzel kadınların nâmûsları pây-mâl olunuyor. İhtiyâreleri, ihrâk bi'n-nâr edilerek diyâr-ı ademe gönderiliyordu. Pençe-i zâlimânelerinde kalan eşrâfdan Hacı Murad ve Reşid Kötanlîzâde Hacı Mehmed ve Cafer ve Neccar ve Abdullah ve Yusuf ve Mehmed Han ve Nâdir Han ağalar Kızılmanastır kurbânı denilerek mahall-i maktele sevk ediliyordu. Varto kazâsının İz nâhiyesi dâhilinde Ciran aşîretinden Cündî Ağa'ya mensûb on beş karye halkının Bitlis cihetine savuşmak emeliyle muvâsalat ettikleri Muş ovasının Akcan nâhiyesinden mürûrlarında Çehârinçûr tarîkıyla Muş'un Sekâvî karyesine muvâsalat eden Rus ve Ermeni çeteleriyle üç sâ'at miyânelerinde vukû'a gelen müsâdeme esnâsında, kâfileden tefrîk ettikleri bini mütecâviz erkek ve kadın ve çocukların Bezan karyesinde iskân etmek igfâliyle

götürdükleri Murad nehrinde Gölhazal denilen ma'rûf göle kâmilten ilkâ, bunlara â'id ağnâm ve hayvânlarının Rus askerinin merkezi bulunan Çehâricûr karyesine gönderilmiş, ma'rûfinler ayaklarına ağır frenk na'ları çakılmışdır. Meşhûdât ve sıhhte iktirân etmiş ma'lûmâtımı bî-arafâne kasemle tasdik eylerim.

Bunların hepsi Bitlis vak'ası karşısında ve bu manzara önünde hepsini unuttur. Bu fecâyî' hâtıra geldikçe vücûdlar lerze-nâk olur. Şubat on dokuz gecesi, sâ'at on buçukda başlayan top ve tüfenk tarrakaları uykuda bulunan ahâlînin daha ziyâde kuvve-i ma'nevîyyeyi kırıyordu. Feryâd u figân âsmâna dayanıyordu. Yunus Çavuş nâmında birisi, hânesinden çıkmış sokakda gezerken birçok Rus ve Ermeni şakilerine tesâdüf etmiş. Yol bulup firâr edememiş. Van İstînâf a'zâsından Şaban Efendi'nin hânesine giderken yollarda pek müdhîş bir manzara karşısında tesâdüf etmiş ve katlolunanlar hakkında envâ'-i mezâlim icrâ edildiğini re'yü'l-ayn müşâhede eylemiş. Kadın, çoluk ve erkekleri mahalle başına doğru Rus ve Ermeni, Kazak ve saltadları tarafından sevkolunmuş ve bu esnâda binlerce tüfenk sadâsı ve lâ-yu'ad ve lâ-yuhsâ Müslüman cenâzesine rastgelmiş olduğunu ve ikinci vaktinde dört Ermeni iki Rus askeri Şaban Efendi'nin hânesine bi'd-duhûl hânede bulunan bir Ermeni kadını Şaban Efendi kendi ağası olduğunu ve kendisinin de Ermeni bulunduğunu ifâde etmiş. Gelenler kadınıyla Şaban Efendi'yi Antranik Paşa'ya götürmek lâzım geldiğini, bunlardan ikisi gidip dört neferin hânede kaldıklarını bi'l-âhire avdet eden kadın, Şaban Efendi'nin katlolunduğu ve hânede kalan bu dört Ermeni ve Rus neferi mûmâ-ileyhin âilesinin ırzına tasallut eylediklerini ve bu hânede ihtifâ eden diğer â'ilelerin feryâd u figânları âsmâna çıktığını ve bu hânenin de mahvedildiğini ve mevcûd cenâzeler hâne derûnunda bırakılmayıp taşra atıldıklarını ve bir kadın "Hazret-i İsa'yı severseniz beni öldürmeyiniz" yolundaki ricâsı üzerine mezbûreyi içeri götürüp bi'l-âhire öldürdükden sonra çocuğuyla berâber dışarı atıldığını ve bundan bi'l-istifâde Mutki tarîkiyle firâr etdiğini, firârından evvel aceze çoluk ve kadınların ihtiyârelerini Şeyhu'l-karîb denilen tekyeye doldurup ihrâk olunduklarını, ekser kadınlar memelerinden mecrûh ve memeleri kesilerek salbedildiğini, vâlidesi mecrûh memedeki bir çocuğun, sokakda vâlidesinin memesini emmekde olduğunu re'yü'l-ayn müşâhade eylemiştir. Bu miyânda câmi'lerin tavla hâline ifrâğâ ve tekyelerin ve ale'l-husûs Küfrevî hazretlerinin merkad-i mübâreki ber-hevâ olunmuş, ulemâdan Şeyh Abdülgaflar Efendi'nin kafasının derisi soyulmuş, Bedi'ü'z-zaman Said-i Kürdî ve rüfekâ-yı muhteremesi birer sûretle gayet fecî'âne bir tarzda şehîd edilmişler ve Ser-tabîb Mustafa Bey'i on beş yirmi nefer kadar Ermeni kadınları teğannî ile mûmâ-ileyhi askerle berâber götürmekde olduklarını ve bu kadınların gâyet süslü bir tarzda, asker ön[ün]de raks eylemekde olduklarını ve Kömüs cihetine doğru giden Amdol kilisesinin yanında, işe yaramayan kadın ve çocukları pek acıklı bir sûretde katli'âmla kan deryâsına boyadıklarını ve huzûzât-ı nefsâniyyelerini teskîn için genç

kadınları envâ-i mezâlim icrâ eylediklerini Arab köprüsünden Dikilitaş'a kadar binlerce zükûr ve inâs cenâzesi mevcûd olduğunu ve bu cenâzelerin kısm-ı a'zamının müte'addid mahallerinden pek müdhiş ve fecî'âne kılınç ve kurşun yaralarıyla mecrûh ve maktûl düşüklerini görmüşdür.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

Meşhûdât ve sıhhate iktirân etmiş işbu ma'lûmâtımı ma'a'l-kasem tasdîk ve imzâ etdim.

Bitlis mültecilerinden Hacı Ahmed oğlu

Yunus Çavuş

Yunus

Ma'lûmât ve meşhûdâtları bî-arafâne tahrîr edildikleri yolunda imzâları mevzû' mûmâ-ileyhânın ba'de't-tahlîf huzûrumuzla tanzîm etdikleri zîri musaddak işbu varaka manzûr-ı âlileri buyurulmak üzere takdîm kılınır.

Fî 23. 3. [1]332

Komiser Mu'âvini
Mehmed Emin

Komiser Mu'âvini
Şahin

Komiser Mu'âvini
Ahmed Râsim

Ermeni ve Rus mezâlimine müte'allik cedveldir. Huzûr-ı sâmi-i hazret-i vilâyet-penâhiye takdîm.

Fî 24 minh

Polis Müdiri
Abdurrahman

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Madde - Papuşcu esnâfından olup Van'da Halılağa mahallesi ahâlîsinden iken hânesinde ma'a-â'ile hasta kalarak muhlifen ifâdesi alınan Mehmed ustanın beyânatı da "Ben Van'da ma'a-â'ile hasta kaldım. Van'ın tahliyesinden sonra bizi Ermeniler Amerika mü'essesesine götürdüler. Rusyalılar da geldi. İki ay orada kaldık. Hayli ahâlî de toplatdırıldı. Yevmiye birer somun veriliyordu. Bu somunları yiyenlerin derhâl saçları dökülür, kanlı sular akar ölürlerdi. Az zaman içinde külliyyetli ahâlî telef oldu. Tahmînen yüzü mütecâviz bir nüfûs kaldı. Hatta o sırada köylerden toplanan ahâlînin kısm-ı küllîsi Mermid çayına döküldüğünü mü'esseseye gelenler söylerlerdi. Ondan sonra Fransız konsolosunun bulunduğu hâneye götürdüler. Nisvâna yapılan vahşiyâne şenâ'atleri ta'dâd etmek mûcib-i âr ve

hayâdır. Bütün Müslüman hânelerinin enkâzı Ruslar tarafından getirilerek matbahlarda ta'âm tabholundu. Ebniye temellerinin birer yüzünün taşları Ermeniler tarafından çıkarıldı. Bağçelerin eşcâr-ı müsmiresini ale'n-ne'âr kal' ve kavak ağaçları yağma şeklinde kat' olundu. Cesîm bir vilâyet merkezinde ve az zaman içinde Müslüman mahallâtı asırlardan kalmış şâyân-ı temâşa bir şekle ifrağ edildi. Cebeci oğlu Hacı Ağa ve bunun hânesine ilticâ eden üç çocukla tahsildâr Hacı Efendinin â'ilesi, birlikde hayli nüfûs mü'esseseye götürülürken Sehak Bey'in hânesi kurbunda mükeyyefât kabîlinden olmak üzere öldürüldüler. Orada bulunduğum zaman Ermeninin birisi gelerek müşâfehe ve musafahada: "Memleket size kaldı" dedikçe, cevâben: "Gerçi Osmanlılar bize top atdılar. Üzerimize asker getirdilerse de fakat Ermeni ve Rusların yaptıkları zulme karşı memleketin bize de kalmayacağı muhakkaktır" dedi. Ruslar çekilirken ben de bir harâbeye gizlendim. Onlar gitdi. Osmanlı askeri geldi. Kalanlarımızı kurtardılar. Cenâb-ı Hak nev'-i beşeri böyle hakâretlere giriftâr etmesin diyerek ağladı. Fazla tafsîlât vermeğe rikkatim mâni'dir ve gördüğü şenâ'at ve denâ'etleri lisâna getirmek ve söylemek beşeriyet nâmına muhill-i edebdir ve ağır muhâkemeyi müntic ahvâldendir diyerek ciğer-sûz beyânatda bulundu.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

Van Komiser-i sânîlerinden Zübeyr	Mütakâ'idîn-i askeriyyeden Vanlı Mülâzım Receb	Van Belediye Re'îsi Abdurrahman	Van Jandarma Sâbit Alay Kumandanı Binbaşısı Ali Vâsıf
--	--	--	---

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Madde - Van ve mülhakâtının tahliyesinden ve ahâlînin Mükûs kazâsı gerilerine çekildikten ve bir aralık Şatak kazâsından, Rusların ric'atlarından sonra zîrde isimleri muharrer köylülerin ve daha başka, Norduz kazâsı halkından olup Şatak'a avdet ve orada ikâmet ve Rusların be-tekrâr kazâ-yı mezkûru esnâ-yı işgâlde kendilerini kurtaramayan ahâliden olup bu senenin martı içinde bir takrîb tahlîs-i can edebilen birkaç kişiden bu kerre Diyarbekir merkezine gelen (Berholu) Ömerin muhlifen alınan ifâdesinde vech-i meşrûh üzere Şatak'a avdet eden Hüseyin'in, Kâkân, Kasr, Köşk, Darnıs-ı Ulyâ, Darnıs-ı Süflâ, Berho, Çemik, Noravan[is], Hasis, Virgiz [Virişin], Arkanis, Akrus, Sarnos, Suzvans, Hişet, Şükran, Rüknan, Şihcanıs, Soka karyeliler ve daha başka kazâ halkıyla bu köylerimize avdet etdik. Geçen senenin yazıyla kışını bu köylerde geçirdik. Ruslar bir şey söylemediler.

Emniyet tam hâsıl ve tebe'a şeklinde kabûl edildiğimize kanâ'at vâsıl olmuş gibi kaldık. Bu müddet içinde el-hak pek o kadar ilişik edilmediğine sevindik. Artık başımızı açdık, çalışdık. Martın kaçınıcı günüdür bilemem bağteten basıldık. Erkeklerimizi Ruslar seçdiler, kâmilen süngülediler. Odun cebeline gitmişdik. Meşeliklerden görünüyordu. İşe yarayan kadınlar, kızlar dahi tefrik olunuyordu. Diğer kadın, sıbyân damlara dolduruldu. Damları ateşlediler. Benim de ciğerim ateşlendi. Ben oradan kaçdım. Dağda bir kaç kişiler daha tesâdüfüm oldu. Birleşdik, bunların köyleri de aynı felâkete giriftâr olduklarını söylediler. Saydığım köylerde ekallı olmak üzere yirmi beş bin nüfûsu mütecâviz şenlik var idi. Bunlar bi't-tamam medeniyet perdesi altındaki cânavârların, hûnhârların pençeleri altında parçalandılar. Artık kız ve kadın ne kadar götürüldüklerinin adedini yemin etdiğim için kesdiremem. O kadar bir nüfûs içinde işe yarayan ne kadar nisvân çıkacağını tabî'î erbâbı ta'yîn edebilirler. "İlk avdetde gitmeyelim" diye bazı muhtârân söylediler. Bazıları da, "Ruslar da düvel-i mu'azzamadandır herhangi bir tebe'a halkı olursa olsun emr-i muhâfaza ve himâyede onlarca bir fark yoktur." Bizler de öteden berü böylecesine inanmışdık. Bu söz üzerine geri döndük. Efendiler Kürd diye bizlere vahşet isnâd olunurdu. "Kürdler hayvân missillü insân yerlermiş" diye Avrupa'da söylendiğini ve hakkımızda Ermenilerin Avrupa'ya şikâyetleri hâlî kalmadığını işidirdik. Şimdi âlem-i medeniyet ve hâmi-i insâniyet iddi'âsında bulunanlara karşı sûret-i ciddiyede iddi'â ederek söylüyorum. Ermenilerin dağlarda ve en yüksek ve muhtefi ve oldukça kasaba ve karyelerinden sâ'atlerce uzak mahallerdeki ma'bedlerine değil gündüzler, geceleri bile erkeksiz nisvânın müzeyyenâtı ve huliyyâtlarını ve kalbur doldurur altunlarını hâmil olup giderken acabâ nerede hangilerimiz tarafından parmak uzadıldı ve uzadılmış ise lütfen bi'l-isti'lâm isbât edilsin. Şu hâlde Ermenilerin ve gerekse düvel-i mu'azzamadan bulunup da vahşet âlemini söndürmeye kalkışan Rusların, bu ve gerekse her tarafda dîndâşlarımıza yapılan şeni' ve feci' cinâyetlerin tedkikâtını icrâ ve haklı haksız kimler ise onların ta'yîniyle lâıyk oldukları kanunî ve adlî bir cezâyı tatbîk edecek melce'-i medeniyet görülecek midir? Vahşetin bu dehşeti, kimlerin uhdelerinde kalacağı ta'ayyün etdirilebilecek midir? Biz ma'sûmların hûn-ı nâ-hakları acabâ aranılacak mıdır? Yoksa Kürdler birbirlerini yemişler diye tasnî' sırasında bu zâyî'ât ve cinâyât-ı azîme yapanların ve yapıranların yanına mı kalacaktır? Şatak'da Çavdar Keşiş lakâbındaki zâtın Avrupa'ya yazdığı şikâyetlerde: "Kürdler kurdları öğretmişler de Ermenilerimizin koyunlarını telef etdiriyorlar. Bühtân nehrinin önünü tutmuşlar da dağların münâsib mahallerinden nehri geçirip Ermeni köylerini sulara garketdiler. Kürd ağalarından birisinin esbinin başını tutan bir Ermeniye esb yutmuş. Ermeniler bu hâllerden dolayı Kürdlerin esîri bulunmuşlardır" diye tasnî'an şikâyet vâkı'aları gayr-ı münkerdir. Mâdemki Kürdlerin bu sûretle esîri bulunuyorlarmış üzerlerimize yağdırdıkları bombalar, endâht etdikleri mütenevvi' silâhları ne sûretle getirebilmişlerdi? Acabâ Kafkasya, Dağıstan, Kırım,

Türkistân'daki ve daha benim bilmediğim diğer devletlerde meskûn dîndâşlarımızda da bu kadar silâh, bomba bulunmuş mudur? İfâdemi alıyorsanız bu cihetleri de aramak ve iddi'â etmek de Avrupa'da vahşîlik nâmı altında bulunan Kürdlerin hakkıdır. Sizi vekîl ediyoruz. Bu hakkımızı haksızlardan arayınız diyerek ve ağlayarak ifâdesine hâtime vermiştir.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Komiser-i Sâni	Müteka'îdîn-i	Van Belediye	Van Sâbit Jandarma Alay
Vanlı	askeriyeden	Re'îsi	Kumandanı Binbaşı
Zübeyr	Vanlı Mülâzım	Abdurrahman	Ali Vâsîf
	Receb		

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Madde - Otuz üçüncü Fırka'nın nakliye katarı mülâzımlarından Trabzonlu Hüseyin Efendinin kerîmesi olup Rusların Van'ı istilâdan ve ric'atlerinden sonra mecrûhan kurtulup gelen Nâdiye Hanım'ın Fırka Kumandan Vekîli Kâ'im-i makâm Süleyman Bey dahi hâzır bulunduğu hâlde alınan ifâdesinde ve gerekse bidâyet-i hâdisede evlâdlarının tahlîsi zımında askerî noktasına ma'lûmat vermek üzere hânesinden yalın ayak koşmuş ve Ermeni hücumundan dolayı bir daha hânesine girmeğe muvaffak olamamış bulunan mûmâ-ileyhin halîlesi Seher Hanım'ın ma'an beyânâtında:

"Van'ın Ermeni mahallâtına merbût Katırcı mahallesinde müste'ciren ikâmet etdikleri Penbeci Receb oğlu Bakkal Mehmed Efendi'nin hânesinde ve bu hânede İngiliz konsoloslu kavaslarından Ali Ağa ve haremi Lale ve bunların on yedi yaşlarında Hasan ve on yaşlarında İhsan ve dört yaşlarında Tahsin ve bir yaşlarında Kâzım ve zâtü'z-zevc kerîmesi Zehra ve bu kadının kucağında altı aylık çocuğu ve biz dahi iki kerîmem ve bir mahdûmumla bulunduğumuz sırada bağteten Ermeniler hânemizi basdılar. Aralıkda komşu duvarını derhâl yarıdılar. Bu hali görür görmez feryâdı, pek yakında bulunan hükûmet konağına ulaştırmak için hemen yalın ayak ve bilâ-tesettür koşdum. Dönünceye kadar mazgallardan açılan kurşunların korkusundan hâneme gidemedim. Müfrezeler dahi geldiler. O sokağa yanaşamadılar. Ciğer-pâreleimin ciğerinde tüten alevleri beni o ateşlere atılmağa mecbûr etdiyse de askerler bırakmadılar. Evlâdımla müddet-i mülâkât tam beş mâha müncer oldu. Beş yerinden yaralı olarak Diyarbekir'e gönderilen meh-pârem semere-i fu'âdımın geçirdiği musîbet ve âfâkı titreten ve her nasılsa kalbleri zırh[]a kaplı bulunan canavar rû'esâsı nezdinde zerre kadar te'sîri olamayan bu felâket, hayatım devam ettikçe bir ciddiyet ve kâ'inâtda işidilmemiş ve kemiklerimize

işlemiş bir ibret-i ebedîdir. Böyle bir medeniyete ebedî nefret ve la'net!" dedi. Sıra emsâli nâ-mesbûk-ı vahşet-dîde kerîmesi Nâdiye Hanım'a geldi. Mezbûrenin ifâdesinde vâldesi, büyük hemşîresi ve küçük karındaşı ve amucası Ali Ağa, berây-ı imdâd taşra kaçarken kendisi üst kat odada işle meşgûl bulunuyormuş. Anî olarak kopan bu tufan-ı vahşete hayretle bakar ve şaşarlarken Ermeni cânîleri duvârı yarıp içeri girince havluda toplu ve şaşkın bir hâlde duran ma'sûmîn üzerine yayılım açdılar. O sırada ben de bacağımın dört yerinden, bir de elimden yaralandım. Kavasın oğlu Hüseyin ve kerîmesi Zehra terk-i hayat etdiler. Bellerini kırdılar, derhâl tandıra bıraktılar. Kavasın kerîmesinin kucağındaki çocuğun kalçasına da bir kurşun isâbet etdi. Çocuğun büyük ninesi, çocuğu aldı. Bizi oradan murahhashâneye götürdüler. Bir hafta sonra Kavas'ın karısı Lale'nin gördüğü tecâvüzât-ı denâ'etkârîden çocuğu bıraktı bir takrîb kaçdı. Yaralı çocuk dahi murahhashânede öldü. Diğer oğullarının nerede öldürüldüklerini görmedim. Fakat sağ adam bırakmadılar. Mehmed Efendi'nin büyük kerîmesi Hediye'yi Tebrizkapısı Câmi'inde öldürüldüler. Zevcesi Habibe ile küçük kızı Sâbite'yi de Ruslar Van'a geldikten sonra bir gecenin yarısında Amerika müessesesine götürür iken diğer ma'sûmîn miyânında ve Hatkünek meydânında öldürüldüklerini Ermeni kadınlarından işitdim. Benim yaralarımı murahhashânede iki Ermeni doktoru sardılar. Bir aralık Mehmed Efendi'nin zevcesi bakardı. Mezbûre kaçdıktan sonra vukû'âtıdan evvel nezdimize hizmetçi terkedilen Şişko'nun oğlu Ermenak'ın hamîrinde mahfûz maksad-ı le'imânesine binâ'en kendi hânesine götürdü. Bir müddet gerçi bunlar bakdılar. Rusların Van'a duhûllerinde Ermeni pençesinde didiklenen ahâlînin bakıyyesi[ni] topladılar. Bunların içinde ebeveyni öldürülmüş beş altı aylık bir çocuğun neresinden vurulduğunu bilemem, bacaklarından kanları akarak murahhashâneye götürdüklerini bulunduğum hânenin perceresinden gördüm. Tanıyamadığım diğer beş çocukla bir gebe kadın da var idi. Bu kadının on dört yaşında bir erkek çocuğu Lusik isminde terzi bir kadın getirdi. Mürüvveten çocuğun teslimi için vâldesini bi'l-âhire çok aradı. Kadının çocuklarıyla emsâlleri gibi mukâtele-i vahşetde katlolunduklarını söyledi. Murahhashâneye otuzdan ziyâde nüfûs toplandı. Şeyhabdurrahmanbaba Ziyaretgâhı'ndan bir kadın da bulunuyordu. Bunları da o vakit katletdiler. O sırada alay kâtibi mütekâ'id Mehmed Ali Efendi getirildi. Parasının teslimi teklîf olundu, "yokdur" cevâbını verdi. Birkaç silâhlıyla hânesine gönderildi. Bir daha görülmedi. Bu efendinin hânesinde müste'cir kalan gurebâdan Sarây nâ'ibi iki kadınla ve komşularından daha birçok kadınlar medeniyet-i mücessemelerinin ve bu mebhastaki müdde'ilerin bi'z-zât verdikleri emre imtisâlen parçalandıklarını Ermenilerden işitdim. Benim de cerîhalarım hâlâ devam ediyor. Ermeniler, Ruslarla gitdikden sonra yalnız kaldım. Ağaça sürünerek dışarı çıkdım. Askerlerin yanına gitdim. Oradan bir kaç kadınla Bitlis'e gönderildim. Benim hânemden ilk def'a götürürlerken sürüklediler. Bacağım kalçadan çıkmış.

Tedâviden âciz bir hâlde kalmışım. Unutamayacağım ve hikâyesinden hayâ ettiğim acılarıma bu da inzimâm etmiştir" dedi.

Fî 25 Mayıs sene [1]332

Vanlı Komiser-i Sâni	Mütakâ'idîn-i	Van Belediye	Van Sâbit Jandarma Alay
Ziver	askeriyeden	Re'îsi	Kumandanı Binbaşı
	Vanlı Mülâzım	Abdurrahman	Ali Vâsıf
	Receb		

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûret

Erzurum Vilâyeti'ne tâbi' Hınıs kazâsı ahâlisinden olup Varto mahkeme a'zâsından iken hicretle el-yevm Erganima'deni'nde Câmi'-i Kebîr mahallesinde sâkin altmış iki yaşlarında Ali Efendi bin Hacı Yusuf Efendi[nin] hicret etdikleri mahallerde, Ermeni çeteleri tarafından ahâlî-i İslâmiyyeye ikâ' etdikleri mezâlim ve şenâ'ate dâ'ir ma'lûmatı olduğu anlaşılmasına binâ'en mûmâ-ileyhin ma'a't-tahlîf ber-vech-i zîr zabtedilen ifâdesidir.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

- *Sizîn me'mûriyetiniz nedir?*

- Varto kazâsı mahkeme a'zâsından olup hicretle el-yevm Ma'den'de ma'a-â'ile meskûnuz.

- *Kaç mâhdan beri sâkinsiniz?*

- Yirmi sekiz gün kadar oluyor. Varto'dan Kânûn-ı Sâni'nin otuz birinci günü hicret etdik. Yollarda bulunduk.

- *Varto'dan hicret edeceğiniz zaman Rus ve Ermeni çeteleri ahâlî-i İslâmiyyeye ne gûnâ mu'âmelede bulunduğunu aynen görmüş iseniz beyân ediniz.*

- Biz Varto'da bulunduğumuz zamanda düşmanın Hınıs'dan Varto'ya doğru ilerilemekde olduğunu ve uğradıkları köylerdeki zükûrun kâffesini ve inâs kısmının gençlerini nâ-meşrû' sûretde icrâ-yı fuşşiyât etmek üzere yed-i zabıtlarına geçirerek, çocuklarla ihtiyâre kadınları da kezâ kesilmekde ve bir takımı hâne içersine koyup yakmakda ve hâmile kadınları da süngüye takıp teşhîr eylemekde olduklarını Hınıs cihetinden Varto'ya firâr eden ahâlî-i İslâmiyye bize haber verdiler.

- *Meşhûdâtınız nedir?*

- Meşhûdâtım Hınıs'dan Varto'ya hicret eden tahmînen beş yüzü mütecâviz erkek ve kadın ve çocukları, yolda berf ziyâde olmasından bi'l-istifâde, arkadan yetişen Ermeni ve Rus piyâde ve mezkûr nüfûsları kâmilten Arpaderesi nâm mevki'de kurşun ve kılınç ile darb ve katl ile yanlarında bulunan hayvânât ve eşyalarını gasbeylediklerini, Varto'da yine Arpaderesi civârında hâkim tepede onların mezâlîm ve şenâ'atını re'yü'l-ayn gördüm. Ma'lûmât ve meşhûdâtım budur.

- İfâdeniz doğru ise imzâ ediniz.
- Evet doğrudur imzâ ederim.

Mahall-i imzâ
Ali

Varto zabıt kâtibi olup hicretle el-yevm Ma'den'de müte'ehhilen sâkin otuz beş yaşlarında Tevfik Efendi bin Yakub Efendi'nin, Rus ve Ermeniler tarafından ahâlî-i İslâmiyyeye edilen mezâlîm hakkında ma'a't-tahlif zabtolunan ifâdesidir.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

- Siz Varto'da ne bîzmetde idiniz?
- Mahkeme zabıt kitâbetinde idim.
- Ne zaman hicret etdiniz?

- Otuz bir Kânûn-ı Sâni'de düşman memleketi istilâ eder iken hicret etdik. Bir mâha karîbdir mahkeme a'zâsından Ali Efendi ile berâber Ma'den'e geldik.

- Rus ve Ermeni çeteleri ahâlî-i İslâmiyyeye karşı ne gibi mu'âmelede bulunmuşdur? Doğrusunu söyleyiniz.

- Düşman Hınıs'dan Varto'ya doğru gelir iken bizler Varto'ya iki sâ'at mesâfede bir hâkim tepede düşmanın gelip gelmediğini tarassud etmekde idik. Rus ve Ermeniler Merkemsit ile Kötan arasındaki tepede Hınıs tarafından gelen muhâcirlerine yetişdiler. O zamanda akşam üzeri sâ'at tahmînen on olmuşdu. Ahâlî-i İslâmiyyeyi ya'ni kadın, erkek, çocukların bir kısmını kurşun ve kılınç ile telef ve genç kadın ve kızları bi't-tefrîk berây-ı fuhşîyyât alıkoyduğunu ve bir kısmını dahi ya'ni ihtiyarları samanlığa doldurup ihrâk bi'n-nâr ediyorlar idi. Mesâfeleri bizimle yirmi dakîka kadar vardı. Biz bu hâli gördük, hemen geceleyin ma'a-â'ile mal ve memleketimizi terkle hicrete mecbûr olduk.

- İfâdeniz var ise beyân ediniz.
- Hayır başka bir diyeceğim yoktur. Meşhûdâtım budur. İmzâ ederim.

(Tevfik)

**An-asl Muşlu olup muhâcereten Ma'den'in Cami'-i Kebîr mahallesinde
sâkin Mevlüd Efendi bin İbrâhim Efendi'nin ber-vech-i zîr
zabtolunan ifâdesidir.**

Fî 1 Haziran sene [1]332

- *Hicret edeceğimiz esnâda Rus ve Ermeni çeteleri ahâlî-i İslâmiyye hakkında ne gûnâ mu'amelede bulundu ise doğrusunu söyleyiniz.*

- Rus ve gerek bunlar miyânında bulunan Ermeni çeteleri ahâlî-i İslâmiyye hakkında etdiği mezâlim târîhiyle hâtırimdadır. Şöylece arzederim ki; 25 Teşrîn-i Sâni sene [1]330 târîhinde Saray kazâsının Mirkeho karyesi ahâlîsini ya'nî zükûr ve inâs ve çocukları bütün tezek içerisine gaz dökerek bunları kâmilten ihrâk etdiler. Aynen gördüm. Ve ondan sonra 7 Kânûn-ı Sâni sene [1]330 târîhinde Yamanyurd karyesiyle Heretil ve Bilecik karyesinde zükûr ve inâsın kâmilten hânelerinde yakmışdır. Ve Gevar kazâsına merbût Bacirge nâhiyesine merbût Siro ve Kûnbet karyelerini dahi 28 Nisan sene [1]331 târîhinde ahâlînin bir kısmı hicret ve bir kısmı da köylerde görerek der-destle Bacirge karyesinde ihrâk ve kesdiklerini ve 31 Kânûn-ı Sâni sene [1]331 târîhinde Muş'un tahliyesi esnâsında mevsûkan aldığım ma'lûmata nazaran, düşman Azak[p]ur nâhiyesinin Örüma[n] karyesindeki zükûr ve inâs ve çocukları ihrâk ederek oradan Kod ve Bulanık karyesine gelerek orada bir takım fecî' şenâ'at ve mezâlim icrâ etmişler. Evvelki ifâdemde aynen gördüğüm vechile bu mezâlim miyânında Rus ve gerek Ermeni çetelerin genç kızları alıp fi'l-i şenî' icrâ eylediklerini gördüm ve bu ma'lûmât ve meşhûdâtım, düşmanın nerede bulunduğu ve sûret-i hareketini görüp taht-ı tarassudda bulunduğumuz zamanda görmüş idim.

- *Başka ma'lûmât ve meşhûdâtımız yoksa imzâ ediniz.*

- Ma'lûmât ve meşhûdâtım budur ve doğrudur. İmzâ ederim.

Mevlüd Hakkı

İşbu üç buçuk sahîfelik evrâk-ı mazbûta me'âlinden müstebân buyurulacağı vechile Rus ve bunlar miyânında Ermeni çeteleri Van vilâyetiyle Muş sancağı ve tevabî'i kazâ ve nâhiye ve karyelerine hîn-i duhûllerinde ahâlî-i İslâmiyyeden zükûr ve inâs ve çocuklarını gazyağlı tezek ve hâne derûnunda ihrâk ve yolda der-dest etdiklerini de kasatura ve hâmile kadınları süngü ile katl ve bazı genç kızların ırzına geçerek her türlü mezâlim ve şenâ'ati icrâ eylediklerini mazbût ifâde varakasında muharrer zevât, aynen gördüklerini ma'a't-tahlîf izhâr ve şehâdet etdiklerini mübeyyin işbu fezleke müstereken tarafımızdan tanzîm ile imzâ edildi.

Fî 1 Haziran sene [1]332

Polis Komiseri

Jandarma Tabur Kumandanı Vekîli

Ali Cemâl

Mehmed

BOA. HR. SYS. 2872/3, Belge no: 12-14, 16, 18-26, 28-39, 41-44

RUSLARLA ERMENİ ÇETELERİNİN BİTLİS VE VAN'DA YAPTIKLARI SOYKIRIM

Van ve Bitlis vilayetlerinin işgali sırasında Ruslarla Ermeni çeteleri tarafından İslâm ahaliye feci zulümler yapıldığı; Bitlis'e gelen Kazak siivarileriyle Ermenilerin kaçmakta olan İslâm ahaliyi büyük-küçük, çoluk-çocuk demeden katlettikleri; Van'a Rusların yaklaştığını öğrenen Ermenilerin isyana teşebbüs ettikleri ve göç eden İslâm ahaliyi takip ederek yollarda feciâne bir şekilde katlettikleri, göç edemeyip içerde kalan binlerce kadın, kız ve erkeği vahşice kestikleri, Van'a bağlı Tımar nahiyesi dahilindeki köylerden Zive, Mollakâsım, Şeyhkara, Şeyhayne, Ayans, Paksı, Zorâbâd ve daha birçok köy ahalisinin göç edemediklerinden dolayı Ermeniler tarafından hiçbir ferd bırakılmaksızın tamamının soykırıma tabi tutulduğu, Rusların, Hakkari'ye bağlı Dir kasabasına geleceği sırada ortaya çıkan çetelerin yol üzerinde bulunan Kürd köyleri İslâm ahalisinin erkeklerini katledip, en büyüğü üç yaşında olan binden fazla çocuğu kılınç ve kamalarla parça parça ettikleri ve her parçalarını bir el kadar bırakarak çocuk cesetlerinden siper yaptıkları, üç dört yüzü aşkın Kürd kızının bikerini izale ederek kadınların ihtiyar olanlarını katl ve idam ettiklerine dair.

Massacre Committed in Bitlis and Van by the Russians and Armenian bandits.

During the occupation of Van and Bitlis terrible cruelties were committed by Russian and Armenian brigands against the muslim population; cossack cavalry arriving in Bitlis, massacred muslim families and children fleeing the Armenians; hearing that the Russians were coming to Van, Armenians arose and pursued the fleeing muslim population trying to escape and tragically killed them, massacred thousands of women, young girls and men among those who didn't emigrate; all the population of the villages of Zive, Mollakâsım, Şeyhkara, Şeyhayne, Ayans, Paksı, Zorâbâd and many other villages, who stayed unable to emigrate were all exterminated and not a single person escaped the carnage; on the eve of the arrival of the Russians to Dir, a town attached to Hakkari, Armenians made irruptions on the roads and massacred all the male Kurdish population of the villages situated on these roads and cut up into chunks with daggers and swords more than thousand small children the oldest less than three years and used the cut and broken bodies as trenches" and ravished more than four hundred Kurdish girls, the old women being killed".

15 Ş. 1334 (17. VI. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

*Diyarbakir Vilâyeti'nin 177 numara ve 4 Haziran sene [1]332
târîhli tabîrâtı sûretidir.*

30 Mayıs sene [1]332 târîhli ve 162 numaralı arıza-i âciziye zeyldir.

Van ve Bitlis vilâyetlerinin düşman istilâsına ma'rûz kaldıkları esnâda Ruslarla Ermeni çeteleri tarafından ahâlî-i İslâmiyyeye ikâ' edilen mezâlim ve fecâyî' hakkında Mardin Mutasarrıflığı'ndan tanzim ve irsâl kılınan on bir sahîfeli evrâk-ı tahkikiyye aynen ve leffen takdim kılınmış olmağla ol bâbda.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

***Bitlis Vilâyeti mürettebâtından olup muvakkaten Mardin'de müstahdem
polis me'mûru dokuz numaralı Yasin Efendi bin Hacı Mehmed
Efendi'nin ba'de't-tahlîf görülen lüzûma binâ'en
ahzolunan ber-vech-i zîr ifâdesidir.***

Fî 19 Mayıs sene [1]332

Mardin Livâsı Komiseri

Ahmed Nazif

– Bitlis'in düşman tarafından istilâsında orada bulundunuz mu?

– Evet orada idim.

– Ba'de'l-istilâ Ruslarla Ermeni çetelerinin ahâlî-i İslâmiyye hakkında ne gibi bir mu'amele ve ta'arruzları vukû' bulduğuna dâ'ir meşhûdât ve ma'lûmâtınızı mufassalan beyân ediniz.

– Bitlis istilâ olunduğu gece, tahmînen sâ'at on râddelerinde karakolhânemde bulunuyordum. Hânemden hemşirem bir telâş ve heyecân içerisinde karakolhâneye gelerek düşmanın şehri istilâ etmekde olduğunu ifâde etmesi üzerine rüfekâmla berâber karakoldan hârice çıktığımızda yüz binlerce tüfeng ve mitralyözlerin tarrakaları işidiliyordu. Ahâlinin kaçmakda olduğunu gördüm. Efrâd-ı â'ilemi düşmanın ta'arruz ve tecâvüzâtından kurtarmak için bendeniz de â'ilem ile birlikte Bitlis'e yarım sâ'at ba'd mesâfede kâ'in Arabköprü denilen mevki'e doğru yürümeğe mecbûr oldum. Arkamızdan düşmanın Kazak süvârîsiyle Ermeni çeteleri ve önümüzde piyâdesi kaçmakda olan ahâlî-i İslâmiyyeyi tevkîf ederek ateşinin te'sîrâtı altında büyük küçük, çoluk çocuk cümlesini katl ve süvârîlerinin atları ayağı

altında ezdiriyordu. Binlerce ma'sûm kadın ve kızların kanlarını yerlere akıttırarak ve Kazak atlılarının süngüleri ucuyla bir takım sabilerin âh u enînleri semâları titretiyordu. Bu manzara-i fecî'ayı görenlerin ciğerleri parçalanıyordu. Düşmanın yed-i zulmünden âhar bir sûretle kurtulmuş olan bizim gibi bir kaç nüfusun güç hâl ile nefsimizi tahlîse muvaffak olduk. Bu istilâyı müte'âkib Van Polis Müdürü Vekîli Ser-komiser Vefîk Bey, Van mürettebâtından olup o esnâda Bitlis'de istihdâm edilmekde olan Polis Me'mûru Ali, ve Komiser Mu'âvini Süleyman ve Ağa Bey nâmında Remzi efendilerle Said Efendi ve Bitlis mürettebâtından Polis Me'mûru Hamdi ve Resul efendiler ve Bitlis Mahkeme Başkâtibi Şaban Vehbi Efendi ve ulemâ-yı meşhûreden Molla Said-i Kürdî ve yirmi kadar talebeleriyle birlikde ve komşularımızdan tüccârândan Abdürrezzak bin Hacı İshak ve daha birçok kimseler Ermeni çetelerinin kurşun ve süngüleriyle fecî' bir sûretde parçalandığını görmüş isem de hüviyetleri hâtırında kalmamıştır. Hatta istilâdan kaçarken berâberimizde bulunan Komiser Mu'âvini Mehmed Vehbi Efendi ayağından mecrûh olarak arka ile mûmâ-ileyhi selâmete çıkardık. Ma'lûmât ve müşâhedâtım bundan ibâretidir.

– *Vermiş olduğunuz ifâdeyi tasdîk ediniz.*

– İmzâ ederek temhîren tasdîk ederim.

Fî 19 Mayıs sene [1]332

Bitlis mürettebâtından Mardin'de müstahdem

Polis Me'mûru

Yasin Abdî (?)

Polis-i mûmâ-ileyh tarafından isticvâb edilmiş olduğundan ifâdesi tasdîk olunur.

Fî Mayıs sene [1]332

Polis Me'mûru

Şükrü

Komiser Mu'âvini

Abdülhamid

Polis İkinci Komiseri

Ahmed Nazif

Van mürettebâtından iken hâl-i harb dolayısıyla Bitlis'de istihdâm edilip ahîren Mardin'e gelerek muvakkaten Mardin'de müstahdem polis me'mûru seksen beş numarada mukayyed Sâlim Efendi bin Sa'dullah'ın ber-vech-i zîr muhlifen ahzolunan ifâdesidir.

Fî 20 Mayıs sene [1]332

Mardin Livâsı Komiseri

Ahmed Nazif

– *Van'da Ermeniler tarafından ahâl-i İslâmiyyeye yapılan zulm ve i'tisâfdan ne gibi ma'lûmât ve müşâhedâtın var ise muvassalan beyân ediniz.*

– Van'a düşman kuvvetinin takarrübünden haberdâr olan Van Ermenileri fırsatdan bi'l-istifâde kasaba ve kurâlarda müttefikan revîş-i isyân göstererek ihtilâlâ teşebbüs etdiler. Şöyle ki, hükûmete itâ'at etmemek ve tekâlif-i emîriyyeyi vermemek ve hizmet-i askeriyyelerini îfâ etmeyerek düşmana iltihâk etmek ve eli silâh tutan bütün Ermeniler silâh be-dest olarak kurâlardan kasabaya ve kasabadan kurâyâ mürûr u ubûr eden ahâlî-i İslâmiyyeye ta'arruzla katlediyorlar idi. Bununla berâber tebdîl-i havâ sûretiyle kıt'alarından gelen zu'afâ-yı askeriyyeyi yollarda ve ıssız mahallerde yakalayıp katlediyorlar idi ve şu hâlin devamından sonra alenî olarak Van Ermenileri kıyâm edip hükûmet-i mahalliyyeye asker ve jandarma ve polislere silâh isti'mâliyle sokak ve cadde ve mahallât arasında tesâdüf eyledikleri her ferd-i İslâmı pencere ve kapıdan ateş ederek telef etmekde idiler. Bu mezâlimleri yirmi yedi gün devam etdikden sonra Rusların Van'ı istilâ etmesinden hicret eden ahâlî-i İslâmiyyeyi Ermeni çeteleri tarafından ta'kîb ve yollarda fecî'âne bir sûretde katl ve telef etdikleri gibi hicret edemeyip de dâhilde kalan binlerce kadın, kız ve zükûr ahâlîyi de vahşiyâne ve koyun zebh edercesine kesdiler.

Polis Me'mûru

Sâlim

Mûmâ-ileyhin huzûrumuzda ifâdesi zabtolunmuşdur.

Van Vilâyeti Muhâsebe-i
Husûsiyye Müdürü

Bitlis Vilâyeti Düyûn-ı Umûmiyye Me'mûru

Ahmed

Şevki

Polis Me'mûru

Komiser Mu'âvini

İkinci Komiser

Şükrü

Abdurrahman

Ahmed Nazif

Mûmâ-ileyh Sâlim Efendi'nin bakiyye-i ifâdesidir.

Fî 20 Mayıs sene [1]332

İfâdenizce devam ediniz:

Hatta bahren üç yelken gemisiyle Bitlis cihetine hicret etmekde olan bir kısım İslâmî, Âdilcevaz kazâsının Parkat İskelesi'nde Ermeni çeteleri tarafından parçalanarak gemilerin sevk ve idâresine me'mûr bulunan Polis Me'mûru Celâl, Hâşim, Mustafa efendiler dahi bu esnâda mecruh olarak Bitlis'e geldiler. İstîlâdan kaçarken Ermeni çeteleri arkamızdan ateş ederek binlerce kadın, çoluk ve çocukların kanlarını yere dökdüler. Şu felâketin kesbetdiği manzara-i fecî'a ciğerleri yandırıyor idi. Van'a mülhak Tımar nâhiyesi dâhilindeki kurâlardan Zive, Mollakâsım, Şeyhkara, Şeyhayne, Ayans, Pakis [Paksi], Zorâbâd ve daha isimlerini

der-hâtır edemediğim birçok köy ahâlîsinin hicret edemediklerinden Ermeniler tarafından hiç bir ferd bırakılmaksızın kâffesini katli'âm etmişlerdir. İstîlâdan evvel nefsi-i kasabada Ermeniler tarafından Şeyhzâde Ağa Efendi, süvârî jandarmalarından Rıza Maho Hoca, Van Muhâsebe Mümeyyiz-i sâbıkı Hasan Efendi, beş-altı nüfûs â'ilesiyle berâber ve Mekteb-i Rüşdiyye-i Askeriyye mu'allimlerinden Râsim Efendi ma'a-â'ile ve daha isim ve hüviyetlerini bilemediğim birçok kimseler katledilmişlerdir. Mülâzım Laz Hüseyin Efendi'nin hânesine Ermeniler tarafından tecâvüz edilerek kerîmesi Nâdîde Hanım'ın cebren bickrini izâle ve bacağından kurşunla cerheylediklerini ve mecrûhe el-yevm ber-hayat olup Diyarbakir'de bulunduğundan îzâhâtı alınınca hakikat tezâhür eder. Buna mümâsil, ta'dâda gelmez zümre-i muhadderâtın nâmûslarını pâ-y-mâl ve ayaklar altına aldıkları ve binlerce ahâlî-i İslâmiyyenin hânelerini ihrâk etmelerinden tahlîs-i nefis edemeyen etfâl ve kadınların ateşler içerisinde kaldıklarını re'yü'l-ayn müşâhede eylerim. Ma'lûmât ve meşhûdâtım bundan ibâret olduğunu arzederim.

Fî 20 Mayıs sene [1]332

– İfâdenizi tasdîk ediniz,

– Tasdîk ederim.

Van mürettebâtından Mardin'de müstahdem

Polis Me'mûru

Sâlim

Polis Me'mûru

Komiser Mu'âvini

İkinci Komiser

Şükrü

Abdülhamid

Ahmed Nazif

***Hakkârî sancağı ahâlîsinden Binbaşı Esad Ağazâde Mardin'de Mahkeme
A'zâ Mülâzımı Mehmed Tufan Efendi'nin ba'de't-tahlîf
ber-vech-i zîr ahzolanan ifâdesidir.***

Fî 22 Mayıs sene [1]332

İkinci Komiser

Ahmed Nazif

– Ermenilerin ahâlî-i İslâmiyyeye yapmış oldukları zulm ve işkence hakkında ne gibi ma'lûmât ve meşhûdâtınız varsa ber-ta'fîl beyân ediniz.

– Bi'l-cümle Avrupa devletlerinin ma'lûmu olduğu üzere öteden beri vatanımızda fıkri istiklâl besleyen vilâyetimizin ve vatanımızın bir cüz'ünün fekkine yeltenen ve her türlü vesâ'ite mürâca'at ile ma'nen ve mâddeten âmâl ve maksad-ı mefsedet-cûyânelerine muvaffak olamayan ve nüfûsca da bir şîrzime-i

kalîleden ibâret olan mülk-i Osmanî'de mutavattın Ermeni milleti, harb-i umûmî başlayınca umûmunun ırk ve a'sâbında merkûz olan hırs-ı istiklâl galeyânıyla muzmerlerini izhâra ve ihtilâl-cûyâne harekâta başladılar. Hele Hakkârî gibi dünyânın en hacrî olan mahallinde beş-altı yüz hânedan ibâret olan bu alçak ve denî mahlûk ve şîrzime-i kalîlenin nisvânına varıncaya kadar Osmanlı Hükûmet ve milletine kadîm olan kîn ü buğz ve adâvetlerini izhâr eylediler. Evvelce müteşekkîl komiteleri bütün kuvvetiyle fa'âliyete gelerek evvel emirde İran hudûdunda bulunan düşmana evrâk nakl ve pîşdârlık etdiler. [1]330 Teşrîn-i Sânî'nin dokuzuncu günü düşmanı tahrîk ile Hakkârî'ye mülhak Şikefti nâhiyesinin merkezi olan Dîr kasabasına getirdiler. Düşmanın Dîr'e geleceği sırada teşekkül eden çete efrâdı, yol üzerinde bulunan Kürd köyleri ahâlî-i İslâmiyyesinin erkeklerini katli'âm ile en kebîri üç yaşında bulunan binden mütecâviz etfâli kılınç ve kamaları ile parça parça ve her parçalarını bir el kadar bırakarak etfâl cesedinden siperler yaptılar. Üç-dört yüzü mütecâviz Ekrâd kızlarının bikrini izâle ve kadınların ihtiyârlarını katl ve i'dâm ve gençlerine her türlü hakâreti icrâ eylediler. Mezkûr Teşrîn-i Sânî'nin on yedinci salı günü idi ki düşman Hakkârî livâsının merkezi olan Başkala kasabasına gelmezden mukaddem küllî mikdârda Ermeni çeteleri kasabaya girerek kasabada bulunan Ermenilerle bi'l-ittifâk ef'âl ve harekât-ı vahşiyânelerine başladılar. Kendilerince Dehli Oseb veled-i Haço'nun riyâseti tahtında Patrikhâne'de bir idâre-i örfiyye teşkil ile ahâlî-i İslâmiyyeden iki yüz kadarını Patrikhâne'nin ahırına habs ile işkence ve tazyîk ve nakdiyât talebinde ve mahkeme a'zâsından Karebet Efendi'nin riyâseti tahtında tertûb olunan çete efrâdı İslâm hânelerini bi't-taharrî hânelerde buldukları İslâm ve Yahûdilerin bâkire kızlarına tasallut ve ta'arruz u havf u haşyetden münferiden köylere çekilen me'mûrîn ve ahâlînin hânelerinin kapı ve bacalarını geceleyin kırarak bi'd-duhûl emvâl ve eşya-yı beytiyyelerini nehb ü gârât ve bu esnâda kasabanın İslâm ahâlîsinden Şeyh Taha, ve Şeyh Yusuf ve Seyyid İbrâhim ve Alay Kâtibi Ali efendilerin ve isimleri ta'dâd olunursa bir esâmî defteri teşkil edecek kadar me'mûrîn ve ahâlî-i mahalliyyenin ve bu miyânda çâkerlerinin de üç yüz liralık mefrûşât ve eşya-yı beytiyye ve huliyyât-ı sâ'ireyi ve tekâlîf-i harbiyye anbarındaki erzâk ve eşya-yı sâ'ireyi ve Nuril (?) oğullarının dükkânlarıyla İslâm dükkânlarında bulunan eşya-yı ticâriyyeyi yağma etdiler ve bu sırada Nuril (?) oğlu Süleyman'ı bulunduğu karyeden celble mezkûr Patrikhâne ahırına habs ve ateşde kızmış şişlerle dağlamak sûretiyle tehdîd ve işkence ve kendisinden beş bin lira talebinde bulundular ve her biri bir İslâm hânesinin emvâl ve eşyasını ve â'ile efrâdını ve esircesine temellük ve tasarruf ve miyânelerinde taksîm etdikleri İslâm hânelerinde ikâmet etmeğe başladılar ve karyelere nehb ü gârât ve katli'âm sûretiyle çete teşkil ve i'zâm eylediler. Düşman, on üç gün

Başkala'da ikâmet ettiği sırada Ermeni çetesinin yapmadığı fezâhat ve şenâ'at kalmadı. Câmî'de İslâm kızlarının bıkırını izâle ve ayş [ü] işret etdiler. On üç gün sonra düşman kasabadan tard olunduğu sırada, çete efrâdı olan kasaba Ermenilerinden bir kısmı İslâm ve kendi hânelerinde tahassun ile bir gün akşama kadar müsâdeme ve bir kısmı da Rusya'ya iltihâk ve yine yol üzerinde bakiyye-i süyûf olarak kalmış olan İslâmları bütün katl ve itlâf ve her bir hânede etfâl-i sağır ve kebîr onar cesed bıraktılar ve geçtikleri köyleri yağma ve hâneleri ve çâkerlerinin de hânemi ihrâk etdiler. Düşmanın ta'kîbi sırasında uğradığımız İslâm köylerinde insân cesedinden tepeler teşekkül eylemiş ve mecrûh sabî ve sibyanın yerlerde sürünerek etdikleri nâle ve feryâd yürekleri ezmekde ve âh u enînleri küngüre-i âsumâna çıkmış idi. Bu vahşî canavar çetelerinin etfâl-i İslâm hakkında yapmış oldukları fezâhat ve şenâ'atin tafsîl ve beyânı ise târîh-i İslâmîye en meşhûr olan cenklere rahmet okutacak derecede olduğundan bu vâdîde muhtasaran hikâyeyi hâl kabîlinden mecrûh sabîlerden kiminin bir ayağı, kiminin bir kolu, kiminin iki ayağı ile eli ıskât ve kiminin gözleri ihrâc ve kiminin batnı teşrîh ile ameliyyât-ı teşrihiyye îfâ ve kiminin yanlarında cebler açılarak elleri ceblerine sokulmak ve kadınların ferc ve memeleri kesilmek sûretiyle her bir türlü işkenceler ve hilkatin bidâyetinden şimdiye kadar görülmemiş ve vukû'a gelmemiş mezâlim ve i'tisâfât ve şenâ'at icrâ etdikleri görüldüğü ma'rûzdur.

– *İfâdenizî tasdîk ediniz.*

Hakkârî Ahâlîsinden Binbaşı

Esad Ağazâde Mardin A'zâ Mülâzımı

Tufan Mehmed

Polis Me'mûru

Komiser Mu'âvini

Mardin Livâsı Komiseri

Ekrem Muhib

Abdülhamid

Ahmed Nazif

***Bitlis muhâcirlerinden olup Mardin'de Kayalu karyesinde
iskân etdirilen Ali bin Süleyman'ın ber-vech-i zîr
muhlifen zabtolunan ifâdesidir.***

Fî 28 Mayıs sene [1]332

Mardin Livâsı Polis Komiseri

Ahmed Nazif

– *Bitlis'in esnâ-yı istîlâsında Ruslarla Ermeni çetelerinin ahâlî-i İslâmîyeye ne gibi
zûlm ve i'tisâfda bulunduklarına ma'lûmât ve meşhûdâtın neden ibâret ise mufasssalar beyân et!*

– Bitlis'in esnâ-yı istîlâsında ale's-sabah düşmanın takarrübünden vaktiyle haberdâr olan gerek Van Ermenileri ve gerekse Bitlis Ermenileri Ruslarla berâber memleketimiz üzerine hücum ederek katli'âm gibi vahşiyâne sûrette ahâlî-i İslâmiyye sabî ve sibyanlarını kesmeye başladılar. Fırsat bularak firâr edeceğimiz her bir noktadan Ermeniler karşımıza çıkarak kimisini öldürüp, kimisini mecrûh ederek men' etdiler. O sırada o hâ'inler tarafından kâ'im birâderim on yaşındaki Ali ile vâlidesi Rebişe Hatun'u ve Mazoran Şeyhi Şeyh Ahmed ve haremini ve hizmetkârını ve komşumuzdan Ahmed oğlu Receb'i ve yetmiş-seksen yaşlarında mahallemiz ahâlîsinden Hasan ile mahdûmu İzzet ve hastahâne perâkenderlerinden iki asker efrâdını, bunların cümlesini gözümün önünde et parçası gibi doğradılar. Hatta canımı kurtarmak havliyle firâr ettiğim zaman âgûşumda bulunan yeğenim süt emziren çocuğu çekip havâyâ fırlatarak atdığı zaman bir-iki kılıç hamlesiyle iki pâre eylediler. Kardaşlarımla berâber on yedi nüfûs idik. Beş kişi can kurtarabildik. Mâ-bâkîsi telef edilip Ermeniler elinde esîr kaldılar. Bâkire kızların beş-on kişi tarafından iffet ve ismetlerini pây-mâl ederek ağızlarından ve burunlarından, bacaklarından kanlar akarak yerlerde süründürdüler. Ve mâ-hâsılı ta'dâda gelmez zulmleri irtikâb ederek üç-beş kişi Müslümanları bir ipe bağlayarak nişân usulü itihâz etmek sûretiyle kurşunla telef etdiler.

***Bitlis muhâcirlerinden olup Mardin'de Kabala karyesinde iskân
etdirilen Abdürrezzak oğlu Kâmil'in ber-vech-i zir
muhlîfen zabtolunan ifâdesidir.***

Fî 28 Mayıs sene [1]332

Mardin Livâsı Polis Komiseri
Ahmed Nazif

– Memleketiniz bulunan Bitlis Vilâyeti düşman tarafından istîlâ edildiği vakit Ruslarla Ermeni çetelerinin ne gibi zulm u ta'addîde bulunduklarına dâ'ir ma'lûmât ve meşhûdâtın neden ibâret ise mufassalan beyân et!

– Düşmanın ale's-sabah memleketimizi istîlâsında, derhâl dayımın ve birâderimin hâneleri halkıyla Arablar köprüsüne kadar firâr etdik. Hemen düşmandan yakayı kurtarmak üzere iken Ermeni çeteleri önümüzü keserek birâderim Çerkes, dayım oğlu Abdülkâdir ve hemşîresi Emine'yi katletdiler. Şu ta'dâd etdiğim on sekiz baş nüfûsdan beş kişi perişân bir hâlde buraya kadar

gelebildik. Öteki ciğer-pârelerim esîr ve telef edildi. Benim gördüğüm bundan ibâretidir.

Bitlisli Abdürrezzak oğlu

Kâmil

Merkûmun ifâdeleri huzûrumuzda zabtolunmuşdur.

Polis Me'mûru

Komiser Mu'âvini

İkinci Komiser

Rüşdü

Abdülhamid

Ahmed Nazif

İşbu tahkîkât evrâkı on bir sahîfeden ibâret olduğu tasdîk olunur.

Fî 28 Mayıs sene [1]332

Mardin Polis Komiseri

Ahmed Nazif

BOA. HR. SYS. 2872/2, Belge no: 92-98

– 7 –

**ERMENİ VE RUSLARIN VAN'IN REŞADİYE NAHİYESİNE
BAĞLI AŞNAK KÖYÜNDE YAPTIKLARI MEZÂLİM**

Van'ın Reşadiye nahiyesine bağlı Aşnak karyesine hücum eden Ermeni ve Rusların vahşiyane zulümler yaptıkları, kadınları ve çocukları diri diri yaktıkları, ihtiyar ve genç erkeklerin gözlerini oydukları, genç kızların alenen ve suret-i vahşiyane namuslarına tecavüz ettikleri, Müslüman kadın ve kızlardan on beş tanesini ayırarak bir odaya hapsedtikleri ve akşam eğlenirken bu kadınları çıplak soyarak "Haydi namaz kılınız bakalım, nasıl kılıyorsunuz" diyerek onlara cebrettikleri ve nihayet tecavüz ederek çeşitli işkenceler altında öldürdüklerine dair.

***Atrocities committed by the Russians and Armenians in
the village of Aşnak of the Township of Reşadiye in Van.***

Russians and Armenians attacking the village of Aşnak in Van had committed savageries and atrocities upon its population, burning living women and children, tearing out the eyes of old and young men, openly violating young girls and choosing ten girl and women and after shutting them up in a room and at the night, while feasting and jeering stripped off their clothes and shouted: "Now perform your worship let's see how do you do it" forcing them to execute their will and then, while being raped and tortured they fell dead under rape and tortures.

16 Ş. 1334 (18. VI. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

*Van Vilâyeti'nin 8 numara ve 5 Hazîran sene [1]332 târîbli
tabrîrâtı sûretidir.*

Ruslar ile Ermeni komitelerinin İslâm ahâlî hakkında revâ gördükleri mezâlîme mütedâ'ir olarak bu kerre icrâ etdirilen tahkîkâtı hâvî zabıt varakası leffen pîşgâh-ı sâmi-i nezâret-penâhîleri kılınmağın ol bâbda.

Aslına mutâbıktır.

Dâhiliye Nezâreti Emniyyet-i
Umûmiyye Müdîriyeti

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Van'ın Reşadiye nâhiyesine tâbî' Aşnak karyesine muhteliten ve müştereken hücum eden Rus ve Ermenilerin karye-i mezkûrede icrâ eyledikleri fezâhat ve irtikâb etdikleri denâ'et, insâniyyeti ve bütün âlem-i medeniyyeti kan ağladacak derecede olduğu ve bu cümleden olarak kadın ve başı tüylenmemiş çocukları diri diri yakmak, ihtiyâr ve genc erkeklerin sağ sağ gözlerini oymak, genc kızların alenen ve sûret-i vahşiyânede nâmûslarına tecâvüz etmek, hâsılı bütün kâ'inâtı titretecek canavarlık ve gaddârlık etmiş olduklarını, hatta Ermeni kafilesinin ileri ve yanında bulunan Gevaş'ın Norkoh karyeli Apre, Ahtamar kilisesinin Murahassı Bizinik, yine Gevaş'ın Arpit karyesinden Mirbeg, Arpitli Oseb, Mazarapetli (?) Butros, Anzaklı İso nâm canavarlar, Müslüman kadın ve kızlarından on beş kadar güzel ayırarak bir odaya habssettikleri ve akşam işret masasının etrâfına toplanıp bu ma'sûm ve bî-çâreleri çırpıplak etdikleri, "Haydi namâz kılınız bakalım nasıl kılıyorsunuz! "itâbıyla zavâllılara cebrettiklerini ve onlar da korku ve telâşlarından eğilip kalktıkca bu nâmûs düşmanları "Yaşasın Ermenistan, kahrolsun Müslümanlar" diyerek gülüşüklerini ve nihâyet zavâllıların bîkrlerini izâle ve nâmûsları o murdâr eller ile lekelenmekten sonra envâ'-i işkence altında telef etdiklerini ma'a'l-kasem arz ve işbu mahalli imzâ eyleriz.

Fî 1 Nisan sene [1]332

Bu dahi

Bu dahi
Mahmud

Muhâcir Kesân
Beylerinden

Hâmid Bey oğlu Ali

Muhâcir Kesân Beylerinden

Hacı Bey oğlu Selim Han

Muhâcir Arvanesli [Avranesli]

Meşâyih-i Nakşibendiyyeden

Konlu Molla Abd[î]

BOA. HR. SYS. 2872/2, Belge no: 101, 102

ERMENİLERİN VAN HAVALİSİNDE RUSLARLA BİRLİKTE
YAPTIKLARI MEZÂLİM

Ermeni ve Rusların Van ve havalisinde Müslüman ahaliye büyük mezâlimler yaptıkları, Van'ın Abbasğa mahallesinden Firders'in ifadesine göre işgalcilerin kadın, çocuk, genç, ihtiyar demeden İslâm ahaliye çeşitli zulümler yaparak öldürdükleri; hamile bir kadının karnını yararak çocuğu çıkarıp kafasını kestikleri; girdikleri evlerdeki insanları saatlerce işkence yaptıktan sonra öldürdükleri, on beş-on altı yaşlarında erkek bir çocuğu çıplak soyarak cinsel organını kestikleri ve daha sonra doğradıkları; Amerikan müessesesine götürülen kadın ve kızların ırzına geçildiği, mezarlıkları kazarak defnedilmiş olanları dışarı çıkardıkları ve ziyaretgâbları kazıp içlerine pislik doldurdıkları hakkında.

***Atrocities perpetrated by the Armenians and Russians
in the neighborhoods of Van.***

Armenians and Russians committed widespread atrocities in Van and its surroundings and according to the testimony of Firders living in Abbasğa quarter, the occupants murdered by torturing women, girls, aged muslims without distinction, ripping the belly of a pregnant women and extracting the young from the wombs to behead it, storming houses and killing the household after they had inflicted them tortures for hours; stripping off the clothes of a small male baby aged six and after cutting off his sexual parts they buchtered him, raping and violating muslim women and those who took refuge in an american foundation, desecrating cemeteries and exhuming buried corpses and profaning tombs of venerated persons by filling in filthes.

28 Ş. 1334 (30. VI. 1916)

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Mahremdir

*Van Vilâyeti'nin 15 numaralı ve 17 Haziran sene [1]332
târîhli tabîrâtı sûretidir.*

Van ve havâlisinde Ermeni komiteleriyle Rusların ahâlî-i İslâmiyye hakkında revâ gördükleri mezâlîme mütedâ'ir icrâ etdirilen tahkîkâtı hâvî beşinci zabıt varakası leffen arz ve takdîm kılınmağın ol bâbda.

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

Van'ın Abbasâğa mahallesinde Edremidli Şerif'in zevcesi Fırdevs'in ifâde-i muhlifesidir.

«Komşumuz, alay kâtibi mütekâ'id Mehmed Ali Efendi ve bizler, bir hayli komşularımızla vesâ'it-i nakliyye bulamadığımızdan çıkamadan mûmâ-ileyh söyledi ki, "Hayli akçem vardır. Muta'arrızlara verir sizi ve bizi kurtarırım" dedi. Ma'a-hâzâ "Gelen devlet düvel-i mu'azzamadandır. İlişik etdirmez" dedi. Bu mebhasta komşularımızla efendi-i mûmâ-ileyhin hânesine toplanırken her taraf hânelerde ateşler, alevler göründü. Feryâd, figân vâsıl-ı âsumân oluyordu. Artık nevmîdâne durur iken pek çok vakit geçmeden nevbet-i harîk ve katl bizim mahallemize ve civârımıza yetişti. On beş müsellaş şapkaklı, Mehmed Ali Efendi'nin kapısına dayandılar. Mehmed Ali Efendi pencereden mendil salladı. Aşağı ininceye kadar kapının kilidine bir kurşun sıkdılar; kapı açıldı. Mehmed Ali Efendi'ye hitâben "Kâtib paralarını getir!" dediler. Kâtib ses çıkarmadı. İkinci bir haykırmaları üzerine yukarı çıktı. Büyük bir muşam'a içinde lirasını, sonra da mahzen katda bir tulum güğüm Mecidiyesini getirip verdi. Mûmâ-ileyhin derhâl kafasını kesdiler. Tumanının içerisine bıraktılar. Seksen yaşında ihtiyâre hemşiresini de aynı sûrette boğazladılar. Zevcesi Âyişe Hanım'a fı'l-i şenî, zinâ yaptılar. Türlü işkence ile bunu da öldürdüler. Benim zevcim Şerif'i tepesinden kurşunla yere serdiler. On altı yaşında oğlum Ahmed bu gün evveline beri (?) aç idi. Ekmek için sinirlenir dururdu vâ-esefâ ma'sûmu da gözümün (?) önünde ayaklarını ve ellerini tutdular. Hayvân gibi boğazladılar. Saçlarımı yoldum. Beni de kesiniz, asınız diye ayaklarına sarıldım ise de "Sıra size de gelir veyâhûd sizi öldürmeyeceğiz. Yapacağımızı Cevdet Paşa'ya gidiniz söyleyiniz" dediler. Komşulardan hâmile bir kadına hitâben de, "Aram Paşa kebâb istiyor" diyerek kadının karnı[nı] kama ile yarıdılar. Çocuğu çıkardılar, onun da kafasını kesdiler, kamanın ucuna takdılar. Hayli âhenk yaptılar. Orada kalan bir kaç kadınla bizi önlerine katdılar. Girdikleri hâne derûnunda buldukları insanları fecî' bir sûrette ve sâ'atlerle işkenceden sonra öldürdüler. Oradan Hatuniye mahallesine gitdik. Tahmînen on beş-on altı yaşlarında erkek bir çocuğu yakaladılar, çırılçıplak etdiler. Bidâyeten çocuğun zekerini kesdiler. Ondan sonra doğradılar. Rast getirdikleri erkek çocuklara amân vermeyerek öldürdüler. Amerika mü'essesesine giderken yolda yanı sonra [sıra] üç yaşında bir çocuk, on beş yaşlarında bir oğluyla bir kadın, yol üstünde şaşırılmış duruyordular. Erkek çocuğu yere uzatdılar. Hayvân biçimi ve fakat pek tedricî bir sûrette boğazladılar. Saçlarını yolar kadıncığa da aynı mahalde ırzına geçdiler. Sonra da kadının karnına şiş sokarak çocuğuyla birlikte öldürdüler. Bizi mü'esseseye götürdüler. Orada bir kaç gün aç kaldıktan sonra birer somun verdiler. On gün sonra Ruslar da geldiler. Bir

mikdâr yahni verdiler. Bunlar da ne kadar dilber nisvân var ise hep seçdiler, götürdüler. Mü'essesede ırzına tasallut edilmeyen kadın, kız kalmadı. Götürdükleri nisvânın içinde Mollakâsımlı Feyzi Ağa'nın iki gelini, bir de kızı ve Ayanslı İbrâhim Ağa'nın kızı da dâhil bulunuyordular. Mü'essesenin bağçelerinde bir de İsmâil, biri Hakkı isimlerinde iki erkek çocuklarını da öldürdüler diyerek Göllü karyeli İsmâil Ağa'nın on beş yaşlarında kerîmesi Zeliha'nın ırzına icrâ edilen tecâvüz-i kesîre altında hayatına hâtime verdiler. Amerika'nın gerek içinde ve gerek hâricinde mektebli ahâlî var idi. Az zaman içinde mahvoldular. Bizi oradan dağıtdılar. Bir kısmı harâbelere, bir kısmı ihrâk olunan hânelerin harâbesine ve Hacı Ziya Bey'in hânesine gönderdiler. Oralarda yapılmadık fenâlık bırakmadılar. Bu hânelerde çoğunu da öldürdüler. Bizim asker Van'a geldi. Tekrar avdet ettiklerini haber alamadığımızdan Ruslar geldiler, yine kaçamadık. Bu def'a kalanlara evvelkinden ziyâde fenâlık yaptılar. On sekiz yaşlarında ve Mehmed isminde bir erkek çocuğu kasabların et doğramaları misillü doğradılar. "Cevdet Paşa'ya kebâb yapacağız" dediler. Kabristânın birçok mahallerini kazdılar, tabutla medfûn olanları dışarı çıkardılar, ziyâretgâhları kazdılar, içerilerine pislik doldurdular. Abbasağa câmi'-i şerîfî dâhilinde medfûn olan kabirlerini açdılar. İçlerine kezâ cîfeler doldurdular.» diyerek mâtem-i tabî'isini tekrâr eyledi.

Fî Haziran sene [1]332

Van Komiser-i
Sânîlerinden (okunamadı)

Mütekâ'id-i Askerden Vanlı Mülâzım

Receb

Van Belediye
Re'îsi

Van Sâbit Jandarma Alay Kumandanı Binbaşı

[Ali Cevad]

***Van Milis Yüzbaşılardan Şükrü Efendi bin Timur'un
muhlifen alınan ifâdesinde:***

«Gevaş kazâsı dâhilinde bulunduğumdan, Ruslar Van'dan ric'atleri akîbinde atlı olarak Van'a gıtdim. Birçok ihvânımın ve ta'allukâtımın birçok harâbelerine girdim. Çoğunun havlularında çoluk çocuk, erkek nisvân fecî' bir tarzda doğradıklarını ve burun ve kulaklarının kesildiklerini ve iki erkek de haçvârî duvarlara mihla çakılmış olduklarını ve Bitlis tarîki üzerinde Edremid karyesinden geçen câdde üzerinde Diyarbekirli mütekâ'id Yüzbaşı Mehmed Efendi ve seksen yaşlarında Van mu'teberânından Rüstem Efendi ve bu Rüstem Efendi'nin on beş yaşlarında ve Necib isminde bir çocuğu kama ve kurşun yaralarıyla öldürdükleri görülüyor. Da[ha] emekde bulunan on beş kadar çocukların dahi vâlideleri ya götürülmüş veyâhûd öldürülmüş olmalıdır ki, çocuklarda eser-i cerh görünmüyordu. Bunlar açlıktan âlem-i fâniden çekildikleri anlaşılıyordu. Yollarda ayak basamayacak derecede nisvân ve ma'sûmîn cesedleriyle dolu idi. Cihân

kurulalı işidilmeyen garîb ve târihen şâyân-ı kayd bir şey daha arzetti[ği]m şenâ'atle cinâyeti gösteriyor idi. Post-nişîn bir derviş ile merkebi öldürülmüş. Dervişin zekerini fercine yanaşdırmışlardı ki görenler la'net okumadan geçmediler. Şâyân-ı tel'în olan Mihayî Molla Ali'nin, elbetde bu kabîl hareket-i bâğîye ve hasîseleri Van mıntıkasına me'mûr kumandanları tarafından müsâ'ade edilmiş olmalıdır ki, mütenevvî' şenâ'ât ve cinâyet görülmüş iken şân-ı devletlerinden men'î cihetine gidilmemiştir. Oradan tekrâr vâki' bizim ric'atimizde Rus çeteleri geriden gelen ahâlînin önünü aldılar. Tekmîl yaylım ateşlere kurbân etdikleri iyiden iyiye görünüyordu. Edremid ile Engil karyesi arasında kimisi yürümekte, kimisi nefes almağa mecbûr olduklarından kendilerini kurtaramadılar. Tahmînim bu zavâllılar dört bin nüfûsu mütecâviz görünüyordular ki, ferden vâhid sağ kalanları görülmedi. Bu karye ile Vastan'daki harb sahnesinde kırılan ahâlînin adedi on beş bine karîb gibidir.»

Fî Haziran sene [1]332

Van Komiser-i Sânilerinden

(okunamadı)

Van Belediye

Re'îsi

Mütekâ'id-i Askeriyyeden Vanlı Mülâzım

Receb

Van Sâbit Jandarma Alay Kumandanı Binbaşı

Ali Cevad

BOA. HR. SYS. 2872/2, Belge no: 114-116

– 9 –

**VAN VE BİTLİS'İN İŞGALİ ESNASINDA ERMENİLERİN
İSLÂM AHALİYE YAPTIKLARI SOYKIRIM**

Van ve Bitlis'in işgali esnasında Ermeni çeteleri tarafından İslâm ahaliye yapılan zulûmler hakkında Mardin Mutasarrıflığı tarafından yapılan tahkikata göre mezâlimden kurtulanların ifadelerinde; Ermeni ve Rus çetelerinin, teslim olmak isteyen ahali, çoluk ve çocukları feci surette kesip parçaladıkları, teslim olmuş olan köylerdeki ahaliyi katlettikleri, birçok ahaliyi ve çocuğu ekmecek yapımında kullanılan ve tandır tabir olunan fırınlarda yaktıkları ve Vanlı komiteci Aremek'in çetesi tarafından yetmiş seksen hanelik bir köy ahaliyi daha önce teslim oldukları halde tamamen katledildiklerinin bildirildiği hakkında.

**Massacre of Muslim population during
the occupation of Van and Bitlis**

According to investigations made by the governorship of the sanjak of Mardin, the evidences given by muslims who escaped Armenian atrocities; Armenians and Russians killed and backed the population including children

and women who surrendered, throwing men, woman and children into earth oven for baking breads and burning them; the bandits of the kommitadji (armed Armenian brigands) Aremek killed the whole population of about eighty households of a village who had formerly surrendered.

29 Ş. 1334 (1. VII. 1916)

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Dişarbekir Vilâyeti'nin 213 numara ve fî 18 Haziran sene [1]332 târîhli tahrîrâtı sûretidir.

6 Haziran sene [1]332 târîhli ve 185 numaralı tahrîrât-ı âciziye zeyldir.

Van ve Bitlis'in istîlâsı esnâsında Ermeni çeteleri tarafından ahâlî-i İslâmiyye hakkında vukû' bulan mezâlim ve itisâfâtı hâvî olup Mardin Mutasarrıflığı'ndan irsâl kılınan dokuz sahîfeli evrâk-ı tahkikiyye leffen takdîm kılınmış olmağla, ol bâbda.

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Mardin Mutasarrıfıyyet-i aliyyesinin 17 Mayıs sene [1]332 târîh ve 433 numaralı zeylnâmesiyle tebliğ buyurulan Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nin ol bâbdaki şifreli telgrafnâmesi üzerine tutulan evrâk-ı tahkikiyyedir.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Ermeni ve Rus çetelerinin ikâ'-ı mezâlim eylediklerine dâ'ir ma'lûmâtı olduğu bi't-tahkîk anlaşılan Bitlis'in Taş mahallesinden olup hâlen mültecî sıfatıyla Savur'da mukîm bakkal esnâfından lede's-su'âl kırk dört-kırk beş yaşlarında olduğunu söyleyen Muhyiddin Efendi ibn-i Hüseyin'in ba'de't-tahlîf zabtolunan ifâdesidir.

Fî 24 minh.

- Rus ve Ermeni çetelerinin nerelerde ve kimlere ne gibi mezâlim ve ta'addiyât ikâ' eylediklerine dâ'ir ne ma'lûmât ve meşhûdâtımız varsa muvazâaban beyân ediniz.

- [1]331 senesi şehir-i Şubatının evâhîrinde bir cum'a gecesi ben hânemde iken tahminen sâ'at [] râddelerinde Rus ve Ermeni komiteleri geldi diye şehir

dâhilinde bir velvele ve her taraftan şiddetli, fâsılasız silâh sesleri işidilmeğe başladı. Derhâl sokağa çıktım. Hakîkaten bu çetelerin dâhil-i şehirde her tarafta katli'âm yapmakda olduklarını anladım. Hemen hâneme dönüp çocuklarımı alarak canlarımızı kurtarmağa teşebbüs ettiğim sırada Bitlis Menzil Kâtibi Viranşehirli Fâzıl Efendi'yi parça parça ettiklerini gördüm. Oradan yolumuzu tebdîl ile hükûmete doğru giden yoldan kaçmağa şitâb etdik ise de orada da her taraftan yolları tutup rast geldikleri ahâlî, çoluk ve çocukları, teslim olmak istedikleri hâlde yine her birini kesip fecî' bir sûrette parçaladıklarını gördüm. Ve'l-hâsıl kurtulmanın imkânı olmadığına kanâ'at ederek intihâra karâr verdim ve intihâr maksadıyla düşmanın eline düşmekden ise Bitlis'den mürûr eden çaya kendimi ilkâ etmek teşebbüsünde bulundu isem de, buna da yanımda bulunan birâderim Musa mümâna'at ettiğinden bu fikrimden ferâgat etdim. Bu sûretle bin müşkilât ile kendimizi kurtardık. Fakat binlerce ma'sûm ahâlînin teslim olmalarına rağmen sûret-i vahşiyânede kesip öldürmüş olduklarını gördüm. Ma'lûmât ve meşhûdâtım bu kadardır. Ben çıkdıktan sonra ne olduğunu bilmiyorum.

- *Katlolularının ale'l-esâmî mikdârını söyle.*

- Yukarıda ismini arzylediğim Menzil Kâtibi Fâzıl Efendi'den mâ'adâ Bitlis eşrâfından Hacı Şemseddin Efendi'nin mahdûmu Dursun ve Bitlis'in Hersan mahallesinden Hacı Yusufzâde Abdülbâki Efendi ve Hacı Hasanzâde Hacı Mehmed ve Mahmud oğlu Nâdir, Cemâl oğlu Abdürrezzak, Mahmud oğlu Dursun, Receb oğlu Hamid, Bilâl oğlu Cemil, Keferdis Şeyhi merhûm Şeyh Mehmed Efendi'nin mahdûmu Şeyh Abdülhâlik Efendi ile Bitlis Jandarma Tabur Kumandanı İsmâil Bey, hânelerinden çıkıp teslim oldukdan sonra bir sûret-i fecî'ada; Taş mahallesinden Muradiye kazâsı Kâdî-i sâbık Ahmed Efendi'yi hânesinde esîr-i firâş hasta olduğu hâlde ve hemşiresi Bedriye Zaman Hanım, Receb Efendi'nin kerîmesi Perişan, Hâlid Onbaşı'nın zevcesi Leylâ ve mahdûmu Sâlih'i dahi hânelerinde bir sûret-i hûn-rizânede katletdiklerini gördüm ve anlayabildim. Bu sûretle bazıları teslim oldukdan sonra ve bazıları henüz teslim olunacakları esnâda katlolunanların adedi binlerce ise de öyle telâşlı bir zamanda diğerlerinin kimler olduğunu bi't-tab' fark edemedim.

- *Bu vekâyi'a dâ'ir ma'lûmât ve meşhûdâtı olan daha kimler vardır?*

- Birâderim Musa da yanımda idi. Benimle berâber görmüşdü.

- *İfâdenizi okuyorum doğru ise tasdik ediniz.*

- Evet doğrudur, tasdik ederim.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Müstantik
Şuayb Şükrü

Kâ'im-i makâm
Fehmi

Muhbir
Bitlis'in Taş mahallesinden olup Savur'da
mukîm **Bakkal Muhyiddin**

Merkûm Muhyiddin Efendi'nin birâderi lede's-su'âl, yaşında olduğunu söyleyen Musa'nın muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

– Rus ve Ermeni çetelerinin nerelerde ve kimlere, ne gibi ta'addiyât ve mezâlim icrâ eylediklerine dâ'ir ne ma'lûmâtın varsa doğru söyle!

– Birâderim Muhyiddin Efendi'nin ifâdesini harfiyyen te'yîd ve tasdîk eylerim.

– İfâdenizi tasdîk ediniz.

– İfâdem doğrudur, tasdîk ederim.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Müstantik

Kâ'im-i makâm

Muhbir

Şuayb Şükrü

Fehmi

Musa bin Hüseyin

Bitlis'in Hersan mahallesinden olup Mardin'de ikâmet edip müsâfireten Savur'a geldiğini ve lede's-su'âl kırk yaşında olduğunu söyleyen Haydar bin İsa'nın bu bâbda ma'lûmâtı olduğu istihbâr edilmekle muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

Fî 24 minh.

– Rus ve Ermeni çetelerinin icrâ eyledikleri ta'addiyât ve mezâlime dâ'ir ne ma'lûmâtımız varsa doğru söyle!

[1]331 senesi şehri-i Şubatı zarfında Bitlis merkez kazâsına tâbî' Yako karyesinde â'ilesiyle birlikde bulunuyordum. Bir gün Bitlis'de bulunan birâder vesâ'ir akrabâlarımın yanına gitmek üzere hareket etmişiken Bitlis'den gelmekte bulunan kalabalık ahâlîye tesâdüf etdim. Şehirden çıkmaları sebebini kendilerinden sordum. Ekserîsi Ermeni olmak üzere Rus ve şehre baskın edip rast geldikleri ahâlî, çocuk, aceze, nisvânı süngüler altında katletmekte olduklarını ve hatta içlerinden Bitlis'in mezkûr Hersan mahallesinden Ali bin Süleyman'a sorduğumda, Bitlis'de bulunan birâderim İsmâil'i, diğer birâderim Mehmed'in oğlu Hâlid'i hâneleri kapısı önünde katl ve zevcesi Minneti bint-i Yakub'u berâberlerinde alıp götürdüklerini ve kâ'im birâderim Yusuf bin Hacı Ali'yi katl ve ırzına tecâvüz etmek üzere halası Mercan bint-i Şâkir'i berâberlerine aldıklarını ve komşum Mazoran Şeyhi Şeyh Ahmed'i dahi hânesinde yatak içinde hasta olduğu hâlde kendisini ve zevcesi Şemo ile ismini bilemediğim bir hizmetkârını ve şeyhin ziyâretine gelmiş olan Hersan mahallesinden Receb bin Mustafa'yı bir oda derûnunda ve diğer bir komşum Kılınçzâdelerden Hasan bin İsmâil'i kendisinden

fidye-i necât olarak bir hayli parasını aldıktan sonra Hacı Yusufzâde Süleyman'ın hânesi yanında ve oğlu İzzet'i dahi Hacı Nasrullah'ın birâderi Ali ile berâber oldukları hâlde Hacı Nasrullah'ın konağı derûrunda süngü ile katl ve Hacı Nasrullah'ın vâlidesine bir kaç hançer saplayarak cerh ve Ahlatlı seksen yaşlarında Nigar nâmında bir kadını dahi hânesinde ve Hersan mahallesinden Tero nâmında bir nefer hasta bulunan familyasını hânesinde ve bâzergân Celozâdelerinden İsmâil oğlu Halil ve komşusu Celoyezzâde (?) Ahmed oğlu Mehmed ve birâderi Mikdad'ı dahi Hacı Yusufzâde Süleyman'ın hânesinde her ikisini arka arkaya getirerek bir fişenk ile öldürdüklerini ve Bitlis Müftî-i sâbıkı Şeyh Mehmed Efendi'nin mahdûmu Said Efendi ve amcası altmış yaşını mütecâviz Şeyh Hâfî'yi soğuğun şiddet ve karın kesretine rağmen yalın ayak ve başı [açık] oldukları hâlde tahammüllerinden fazla olarak eşya vesâ'ire tahmîl ile angarya sûretiyle uzun mesâfelere kadar nakliyâtta istihdâm ettiklerini gördüğünü söyledi. Onun üzerine Bitlis'e gitmeğe cesâret edemediğimden geri avdet etdim.

– *Bu bâbda dahi kimlerin ma'lûmâtları vardır?*

– Bitlis'in Hersan mahallesinden olup hâlen Mardin'in Kabala karyesinde muhâcereten mültecî sıfatıyla ikâmet etmekte bulunan Pasinlizâdelerden Ali bin Süleyman ve mahalle-i mezbûreli Abdürrezzak oğlu Kâmil'in ma'lûmâtları vardır. Bunlardan tahkîk ediniz. Zâten arzetdiğim bu silsile-i vekâyî'i dahi bana söyleyen merkûm Ali bin Süleyman'dır.

– *İfâdenizi tasdik ediniz.*

– İfâdem doğrudur.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Müstantık

Kâ'im-i makâm

Muhbir

Şuayb Şükrü

Fehmi

Haydar bin İsa

Van vilâyeti dâhilinde Muradiye kasabası ahâlîsinden ve kasaba-i mezkûre meclis idâre a'zâsından iken hâlen Savur'un Kulletkarye karyesinde mültecî sıfatıyla ikâmet etmekte olduğunu söyleyen

Fehim Bey ibn-i Kahraman Bey'in bu husûsda ma'lûmâtı olduğu istihbâr edilmekle muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

Fî 28 Mayıs sene [1]332

– *Rus ve Ermeni çetelerinin ahâlî-i Müslimeye karşı icrâ-yı zulm ve ta'addiyât ettiklerine dâ'ir ne ma'lûmât ve meşhûdâtın varsa doğru söyle!*

– Tahmînen hâtırımda kaldığına göre, geçen sene şehir-i nisanı zarfında ekserîsi Ermeni olmak üzere külliyetli Rus ve Ermeni çeteleriEnin Bayezid

sancağına ve oradan Muradiye kazâsının üç yüz pâre kurâyı hâvî bulunan Abağa nâhiyesi kurâsına yayılarak rast geldikleri ahâlî-i Müslimeyi kendilerine teslim olmalarına rağmen katli'âmlar îkâ' ile Muradiye üzerine gelmekde oldukları anlaşıldı. Teslim olmuş olsak bile bize de aynı sûretle katli'âm icrâ edeceklerini his ve derk etmiş bulunduğumuz cihetle teslim olmağa cesâret edemeyip hemen derhâl nefsi-i Muradiye ve civâr kurâ ahâlîsi hicret etmeğe karâr vererek Erciş kazâsına doğru yola çıktık. Bir taraftan kasaba ahâlîsi kasabayı terkle çıkıyor, diğer taraftan katli'âmdan kurtulan Abağa nâhiyesi kurâsının takrîben on bin nüfûsden ibâret bulunan ahâlîsinin dahi Muradiye kasabasına gelip ilticâ ediyordular. Biz ki Muradiye kasabası ahâlîsi Muradiye kazâsının merkezi olan Bârgîrîye'den gündüz sabahleyin çıktık. O günün akşam vaktinde an-asl Rus tebe'asından olup çokdan beri Bayezid sancağında ticâretle me'lûf bulunan meşhûr Surp (?) nâm Ermeninin kumandasındaki büyük bir Ermeni komite çetesi yetişerek Muradiye'ye ilticâ eden ahâlî-i merkûmeyi tamamen katl ve imhâ eylediklerini, ahîren nasılsa kurtulup bize iltihâka muvaffak olan ahâlî-i merkûmeden bir kaç kadın ve çocuk bize hikâye etdiler. Esnâ-yı hicretde yolumuza tesâdüf eden Van merkez kazâsına tâbî' Canık nâhiyesine merbût İpekçe [İkice] ve Muradiye kazâsının Kömüs karyelerine muvâsalatımızdan evvel mezkûr Kömüs karyesi muhtârının oğlu Sâlih Bey bize tesâdüf etdi. Kendisinden istifâr-ı keyfiyyet etdiğimizde; karyeleri zâten evvelce Ermeni ve Ruslar tarafından hîn-i işgâlde nasılsa gûyâ bildik ve tanıdıkları bulunan bir kaç Ermeninin delâletiyle ahâlî-i karye himâye ve sahâbet edilerek teslim olmuş olan ahâlîyi bir derece ta'arruz ve tecâvûzden masûn olarak serbest bırakmış iseler de o günlerde bizim ordumuzun ileri harekâta devam etmekde olduğunu haber alan Vanlı meşhûr komite re'îsi Avram'ın çetesi Van'dan Rus hudûduna doğru esnâ-yı ric'atlerinde evvelce teslim olmuş olan umûm karyeleri ahâlîsini katl ve i'dâm ve hatta bazı çocuklar dahi hayyen etmek tabhına mahsûs olan tandır ta'bîr olunan fırınlara ilkâ ile ihrâk eylediklerini ve nasılsa yalnız kendisi kurtulabildiğini nakl ve hikâye etdi. Sâlih Bey dahi berâberimizde olduğu hâlde ibtidâ İkice karyesine muvâsalatımızda yetmiş seksen hânelik sırf İslâmdan ibâret bulunan bu köy ahâlîsini umûmiyetle katl ile köyde ferd-i vâhid kalmadığını ve oradan Kömüs karyesine de geldiğimizde, bu köy dahi yüz hânelik İslâm olan ahâlîsini katli'âm eylediklerini ve hakikaten birçok çocukları dahi tandırlara sokup diri diri olarak yakmış olduklarını her iki karyenin müte'addid mahallerinde yığın hâlinde birikdirilmiş insân na'slarından ve tandırlarda muhterik olup re'yü'l-ayn meşhûdumuz olan iskelet hâlinde kalmış insân na'slarından anladık. Hatta bu Kömüs karyesi ahâlîsinden dahi nasılsa bir kaç kadın ve çocuk kurtulup bize iltihâk etdiler. Civâr köylerden dahi yirmi otuz hâne kadar gelip Kömüs karyesine ilticâ etmiş oldukları cihetle işbu katli'âm esnâsında bunların da ahâlî-i karye miyânında tamamen katledilmiş olduklarını o kadın ve çocuklar söylediler. Bundan sonra vukû' bulan vekâyî' ve fecâyî'den ma'lûmâtım yokdur.

– İfâdeni okuyorum, doğru ise tasdik et!

– İfâdem doğrudur, tasdik ederim.

Fî 28 Mayıs sene [1]332

Müstantık Kâ'im-i makâm

Killet karyesinde mukîm Muradiyeli

Şuayb Şükrü

Fehmi

Fehim Bey ibn-i Kahraman Bey

***An-asl Muradiye kazâsına tâbi' Kızılkilise karyesinden olup hâlen Savur'un
Killet karyesinde mültecî sıfatıyla mukîm kırk beş yaşında olduğunu
söyleyen Molla Mehmed bin Abdurrahman'ın
muhlifin zabtolunan ifâdesidir.***

Fî 28 minh.

– Rus ve Ermeni çetelerinin ahâlî-i Müslimeye karşı icrâ-yı mezâlim ve ta'addiyât eylediklerine dâ'ir ne gibi ma'lûmât ve meşhûdâtın varsa doğru söyle!

– Üç yüz otuz bir senesi şehri-i Nisan'ı zarfında Rus ve Ermeni çeteleri Bayezid sancağından kazâmızın Abağa nâhiyesi kurâsına dâhil olarak katli'âmlar ikâ' etmekde oldukları şâyi' oldu. Derhâl karyemiz ve civâr kurâ ahâlîsi hâzır olarak hicret sûretiyle yola çıktık. Hatta Haydaran aşîreti rû'esâsından Mehmed Sıddık Bey dahi aşîreti efrâdı ve biz birleşerek Sor dağına gelinceye kadar üç gün muhârebe etdik. Mehmed Sıddık Bey esnâ-yı harbde şehîd oldu. Ahîran mezkûr çeteler tekrâr Rus ve Ermeni çeteleriyle bir misli derecesinde takviye edilerek daha ziyâde mukâvemet etmeye muktedir olamadığımızdan harbden kurtulabilenler teslim olduk. Teslîm olmağımıza rağmen yine birçok ahâlîmizi öldürdüler. Kısm-ı mütebâkîsi bir müddet dağlarda kemâl-i emniyetle çoluk ve çocuklarımızla imrâr-ı vakt etdik. Bir müddet sonra Ermeni ve Rus kuvvetlerinin Van'dan münhezimen esnâ-yı ric'atlerinde evvelce teslim olmaları hasebiyle serbest bırakılan ahâlî-i Müslimeden tesâdüf etdikleri eşhâs-ı aceze, nisvân, sıbyâna katli'âm icrâ ve daha kuvvetli olanları tutup esîr sıfatıyla Muradiye'ye kadar getirdiler. Kalabalık bir Müslüman kâfilesiyle bizi de getirip altı gün kadar Muradiye'de habs kaldım. Hatta o kâfile miyânında başka yerde yakaladıkları üç kişiyi Yahûdî olduklarını anlamadılar, salıverdiler. Altı günden sonra diğerlerimizi dahi habshânedan çıkarıp başka tarafa götürecekleri esnâda Van'dan ileri harekâtına devam etmekde olan şanlı Ordu-yı Hümayûnumuzu gören Rus ve Ermeni kuvvetleri derhâl kemâl-i telâş ile Muradiye'den kaçmakda bulundukları sırada nasılsa ben de bir taş arkasına gizlenip kaldım. Oradan yavaş yavaş â'ileme mülâkî oldum. Â'ilemle Muradiye kazâsının Kömüs karyesine muvâsalatımızda Vanlı çete re'îsi meşhûr Aram'ın çetesi tarafından yetmiş-seksen hânelik bu karye ahâlîsini evvelce teslim oldukları hâlde esnâ-yı ric'atlerinde kâmilan katleylediklerini gördük ve işbu katli'âm esnâsında

köyde hâzır bulunan muhtârın oğlu Sâlih Bey o civârda bulunduğumuz yaylaya gelerek bu fecâyî'i başkaca hikâye ve kendisi dahi bir su kuyusunda ihtifâ ederek kurtulduğunu beyân etdi.

- Sâlih Bey hâlen nerededir?
- Nerede olduğunu bilemiyorum.
- Başka ma'lûmâtın var mı?
- Hayır
- İfâdeni doğru ise tasdik et!
- İfâdem doğrudur, tasdik ederim.

Fî 28 Mayıs sene [1]332

Müstantık	Savur Kâ'im-i makâmı	Killet karyesinde mültecî sıfatıyla mukîm
Şuayb Şükrü	Fehmi	Muradiye'nin Kızılkilise karyeli
		Molla Mehmed bin Abdurrahman

BOA. HR. SYS. 2872/2, Belge no: 117-123

– 10 –

**ERMENİ VE RUSLARIN VAN, BİTLİS VE TRABZON'DA
MÜSLÜMANLARA YAPTIKLARI MEZÂLİM**

Rus işgali sırasında Ermeni ve Rusların, Siirt'in merkez kazasıyla Garzan, Sason, Kulb kazalarında, Muş, Malazgird, Bulanık, Hınıs, Pasinler, Eleşkird ovalarında, Tifnik, Karaköy, Talori dağlarında, Van, Bitlis, Genç, Dutak ve Maçka'da bütün kaza, köy ve mahallelerde Müslümanları yoketmek amacıyla yağma ve katliama giriştikleri; köyleri ateşe vererek insanları samanlığa doldurup canlı canlı yaktıkları; bazı çocuk ve erkeklerin kol ve bacaklarını kesip canlı ateşe attıkları, kız çocuklarına ve kadınlara tecâvüz ettikleri, hastaları dipçiklerle öldürdükleri; insanların üzerinden atla geçip kılıktan geçirdikleri, muhacirlerin üzerinde şarapnel patlattıkları, mal sahiplerinin mallarını ellerinden zorla alıp, vermeyenleri öldürünceye kadar dövdükleri ve hapse mahkum ettikleri, ayrıca bazı yerlerdeki camileri kiliseye çevirdikleri hakkında katliamdan kurtulan abalının durumunun araştırılmasıyla görevlendirilen memurların tabkikatı.

**Atrocities perpetrated by Armenians and Russians
against Muslims in Bitlis and Trabzon**

During Russian occupation, Armenians and Russians with the aim of exterminating the Muslims living in the chief town of the sub-prefectures of Siirt and the sub-prefectures of Barzan, Sason and Kulp; in the plains of Muş, Malazgird, Bulanik, Hınıs, Pasinler, Eleşkird; in the mountains of Tifnik, Karaköy and Talori in the whole districts, villages and quarters of Van, Bitlis, Genç, Andak and Maçka, set about looting and massacring, setting fire to villages, cramming people in to haystrokes and burning them alive; cutting off arms and legs of some children and men and then throwing them into the flames, violating girls and women, killing by knocking down with their rifles' butts ailed sick people, trampling on living persons with their horses and putting them to swords, throwing on immigrants people shrapnels and letting them explode, seizing goods and chattels from their properties and after beating to death those refusing to give up their goods, sending them to jail and according to investigations made by officials hearing those who had escaped, mosques were converted into churches.

5 N. 1334 (6. VII. 1916)

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Bitlis Vilâyeti Vekâleti'nden alınan 23 Haziran sene [1]332 târîhli tabîrâtın sûretidir.

Rusların ve Ermeni çetelerinin mültecîlere yaptıkları fecâyî'î mutazammın muhâcirînin tahkîk-i ahvâlîne me'mûr edilenler tarafından yazılan evrâk leffen takdîm kılındığı ma'rûzdur. Ol bâbda.

Aslına mutâbıkdır.

Emniyyet-i Umûmiyye

Müdîriyeti

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûret

Bitlis Vilâyet-i Celîlesine

24 Mayıs sene [1]332 târîhli emr-nâme-i devletleri üzerine vilâyet-i celîleleri dâhilinden geçen hatt-ı harb-i hâzırın arkasındaki mıntıkaları geşt ü güzâr ederek Siird merkez kazâsıyla Garzan, Sason, Kulb kazâları dâhilindeki muhâcirînin verilen ta'limât dâ'iresinde tahkîk-i ahvâl ve terfihlerine çalışıldı ve netîce de arzedildi.

Muhâcirîn-i mazlûmeye ne türlü yardım edilse bir derin yaranın kanlarını durdurmak kabilinden sathî bir tedbîr olacağını, bunların esâslı tedâvîlerinin bir ihtimâm-ı kat'î dâhilinde bir rub' asırla ancak mümkün bulunacağını, hele Muş, Malazgird, Bulanık, Hınıs, Pasinler, Eleşkird ovaları gibi dünyânın en münbit ve mahsûldâr ve vâsî' ovalarını sinesinde taşıyıp bir yeşil cennet ıtlâkına gerçekten kesb-i istihkâk etmek kâbiliyyetini hâ'iz iken Rus istîlâsına uğradığı günden beri yangın harâbelerinden, insan kemiklerinden, kan kokusundan başka bir âsâr-ı hayat ve sa'âdeti kalmayan bu kişver-i mübârekin fa'âl ve müsmir bir asrda bile eski hayat ve lüledârını (?) ahzedemeyeceğini ve Ruslardaki kâbiliyyet-i tahrîb ve imhânın gerçekten dâhiyâne (!) ve emsâlsiz (!) bulunduğunu şurada arz etmekden kendimizi alamadık.

Evvelce asrımızla ve belki a'sâr-ı sâbikanın en kanlısıyla kâbil-i tevfiğ olmayan bu fecâyî'nin en selâhiyetdâr ağızlardan rûhumuza dökülen gölgelerini basît ve husûsî bir fikr ile defter-i hâtırımıza geçmiştik. Emelimiz ezeli bir düşmanımız olup ebedî olması da ağıleb-i ihtimâl bulunan Ruslardaki kâbiliyyet-i mel'ûnenin ne demek olduğunu evlâd ve eviddâmıza anlatmakdan ve Harb-i Umûmî'nin bize tahmîl ettiği vezâ'if-i fedâkârının derecesini ahfâdımızın kulaklarına yetiştirmekden ibâred idi.

Bu mahdûdiyet ve husûsiyete bizden daha tecrübeli ve görgülü bazı arkadaşlarımız râzı olmadılar. İştigâlât ve gâye-i hayatiyyelerini istiklâl-i millet ve istikbâl-i memleketin te'âlî ve tenevvürüne hasr ve bendeden hükûmet ve erkân-ı hükûmet-i hâziranın bunlardan istiklâl-i millet ve istikbâl-i memleket için daha umûmî fâ'ideler istihrâc edecekleri ihtimâli olduğunu ileri sürdüler ve bir kısmının yazılarak zât-ı devletlerine takdîm edilmesini tavsiye etdiler. Muvâfık bulduk. İşte bir kısmını tebyîz ederek takdîm ediyoruz. Bu vekâyî'nin birer hakikat olduğuna zât-ı devletleri de bizim gibi kanâ'at buyurabilirsiniz. Bunlar İslâmiyet ve takvâya merbûtiyyet-i rûhiyyeleri bir takım şâhidlerle tahakkuk eden yalansız ağızlardan yemin etdirildikten sonra işidilmiş ve yazılmışdır ve onlar daha epeyce bir zaman için hatta bu nâkillerin üfûlünden sonraya kadar da bazıları ber-hayat olacaklardır. Celb buyurulup bu menâkıb-ı fecî'a bi'z-zât dinlenebilir. Zaten biz imkân ve ihtimâli olmadığı zannında bulduklarımızla şahslarına tamamen emniyet edemediğimiz eşhâsın beyânâtını defterlerimizde bıraktık. Leffen takdîm edilenlerini doğruluğuna emin olarak arz ve takdîm ediyoruz.

Fî 17 Haziran sene [1]332

Belediye Re'îsi

Sabri

Süird Sâbit Jandarma Tabur Kumandanı

Nâzım Nazmi

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

1

Engesor karyesinden ve Hellâc aşîreti rû'esâsından
Çerkes Ağa'nın ifâdesinden:

Ruslar geçen sene Ramazan'ın birinci günü ya'ni [1]331 sene[si] Haziran'ında Engesor'a girmişlerdir. Girenler Kazak ve Ermenilerden müretteb kuvvetli bir çete idi. Rusların ta'arruzlarını ve bizim kuvvetlerin ric'at etmekde olduğunu ahâlî pek geç haber almışlardı. Hicret hazırlıklarını görmeden Ruslar köyü basmışdı. Mukâvemet edip etmemek bu canâvarlara karşı fâ'idesizdi. Ahâlînin teslim feryâdlarına hiç kulak asmadılar. İşe yağma ve katl ile başladılar. İlk katli'âm felâketine dûçâr olanlardan isimleri hâtırında kalan şahıslar şunlardır: Cuma bin İbrâhim, amucam oğlu Hellac bin Cafer, Mahmud bin Ali, Murad bin Hacı, Abdurrezzak bin Fâni, Yakub bin Ali, Âsım bin Hâmi, amcazâdelerimden Halil bin Haydar, meşâyih-i kirâmdan Por Şeyhi Abdülhamid bin Şeyhzâde. Bu zât daha evvelce istîlâya uğrayan mahaller ahâlîsinden olup muhâceretle köyümüzde bulunuyordu. Ruslar bu müsinn ve muhterem zâtın ak sakalına bakmayarak parçalamışlar ve üzerinde bulunan yetmiş lirayı almışlardır. Bunlar erkeklerdir. Çocuklar ve kadınlar da Rusların kılınçlarından kendini kurtaramamışlardır. Onlarca ma'sûmînin ehemmiyeti yoktur. Bu ilk tecâvüzde hemşîrezâdelerimden on iki yaşında bir çocukla bunun hemşîresi sekiz yaşındaki Hadîce'yi ve katledildiğini evvelce söylediğim Mahmud bin Ali'nin karısını, bir oğlunu, bir kızını kesmişlerdir. Bereket versin Ruslar akşam üzeri köye dâhil olmuşlardı. Ahâlî gecenin karanlığından pek büyük istifâde etdiler. Dağlara, derelere dağıldılar.

Rusların bu birinci istîlâsı pek az sürdü. Ordumuzun ileri hareketiyle bunlar bir kısım hânelerimizi yakıp ric'at etdiler. Köye avdetimizde yukarıda isimlerini söylediğim mazlûm şehîdlerle mürûr-ı zamanla isimlerini der-hâtır edemediğim daha on beş kadın, çocuk ve erkeklerin parçalanmış cesedlerini sokaklarda bulduk. Fakat bilinmez ki, o zaman ne fikirde idik. Hükûmetimizin ihtârına rağmen biz o köye daha ne için girdik. Ah yurd!.. İnsanı, ölümlerle dolu olsa bile yine çekip götürüyor.

Rusların ikinci ve müdhiş istîlâları, 5 Şubat [1]331'de oldu. Ve pek ânî olduğu için yüz hâneli bir köyden ancak otuz kişi kurtulabildik. Bunlardan beş-altı kişi de mecrûh olarak kurtuldu. Üçü de bi'l-âhire yaralarının te'sîriyle vefât etdi. Diğerlerini Ruslar topladılar. An-asl Şirvanlı olup yüz sene evvel köyümüzde tavattun eden ve

Şîrî lakabıyla anılan âileden Musa bin Bekir'in samanlığına doldurdular cayır cayır yakdılar. Ve bi't-tab' köyde dikili bir ağaç da bırakmadılar. Halbuki köyümüz ne köy idi bir bilseniz.

İhtâr: pederi, vâlidesi, kardaşları vesâ'ir akrabâsı bu müdhiş vak'ada itlâf ve ihrâk edilen ve kim bilir ne sûretle kurtulabilen bu karye ahâlisinden sekiz yaşındaki Mecid bin 'Tâhir'i Çerkez Ağa'nın yanından alarak Siird'de teşkil kılınan eytâmhâneye 26 Mayıs sene [1]332 târihinde jandarma-i mahsûsla göndermişizdir.

2

Bitlis'e tâbi' Kotum karyeli Devaz bin Şeyho, Ömer bin Mustafa, Tayyib bin Molla Abdülhamid'in ifadelerinden:

[1]331 senesi Haziran'ında köyümüzde bir nizâmiye bölüğü bulunuyordu. Rusların istilâsından bir gün evvel bölük kumandanı ordumuzun çekilmekte olduğunu ve bölüğüyle kendisinin dahi hemen çekileceği emrini aldığını heyet-i ihtiyâriyyeye tebliğ etdi. Rusların ne zâlim olduklarını bilmeyen kalmamışdı. Köye feryâd düşdü. Herkes hâzırlanmağa başladılar. Bölük gece hareket etdi. Sabaha yakın köylü de hicret için hâzırlandı. Köyde yalnız hastalar kaldı. Sabah olmazdan Güzeldere istikâmetinde yola çıktık. Kendimizi Bitlis'e atacakdı[k]. Köyümüze yarım sâ'at mesâfede bulunan ve Ermenilerle meskûn olan Tuğ karyesinin önünden geçiyorduk. Haziranın yirmi dokuzuncu gününün sabahı idi. Bu köyden birdenbire üç yüz kadar Kazağın üzerimize hücum ettiğini gördük. Çoluk çocuğun nasıl feryâd ettiklerini artık tasavvur buyurun. Ne bu feryâdlar, ne de "teslîm! teslîm!" diye çıkarılan çığlıklar Kazakları kadın çocuk dinlemeyerek bu kâfileyi mahvetmekten kurtaramadı. Hatta köyümüzde bir de, Ermeni âilesi var idi. Bunlar da kendilerinin Ermeni olduklarını anlatmak istedikleri hâlde dinlemediler. Altı kişiden ibâret olan bu âileyi de söndürdüler. Âile re'isinin ismi Kazar'dı. Vaktiyle Erivan'dan gelmiş köyümüzde tavattun etmişdiler. Bu kâfileden ancak şuraya buraya kaçarak otuz kişi kurtulduk. Köyümüz yüz hânedan ibâretti. Kurtulan bu otuz kişi, birer âilenin yalnız başına kalmış bedbahtlarından ibâretti. Bunların Allahdan başka kimseleri kalmamışdır.

3

Bitlis'e tâbi' Alaman karyeli Abdullah bin Resul'ün ifâdesinden:

Haziran [1]331 târihinde Rusların ileri harekâtı üzerine köylü, Bitlis'e hicret etmişdi. Bitlis bize pek yakındır. Bu cihetle insânca hemen hemen zâyî'âtımız olmadı. Bir kısım ağnâm ve mevâşî dahi getirebildik. Fakat Rusların bir kaç günlük

istilâsını müte'âkib ric'atleri üzerine köyümüze gittiğimiz zaman, koca köyü kâmilten yanmış bulduk. Ne ev, ne eşya hiç bir şey bırakmamış, işlerine yaranları götürmüş, yaramayanları yakmışlardı. Hasta olup bizimle berâber kaçamayanlardan Osman oğlu Şemo ile Mustafa bin Tâhir'in ve iki kadının yarı yanmış cesedlerini bulabildikse de, diğer on kadar köyde kalanların kemiklerini bile bulamadık.

4

Bitlis Sâbit Jandarma Merkez Bölüğü Kumandanı olup el-yevm Garzan'da bulunan ve Bitlis Sâbit Jandarma Tabur Kumandanlığı'nı ifâ eden Yüzbaşı Ömer Efendi'nin ifâdesinden:

Mayıs sene [1]331 târîhinde Ruslar Van'ı istilâ etdiler. Ahâlî kısmen hicret edebilmiş, kısmen edememiş idi. Ruslar ve Ermeniler bu istilâda, amcam olup Van'ın Norşın-i Süflâ mahallesinden olan ve altmış yaşında bir pîr-i muhterem bulunan Tayyar Ağazâde Tarlan Ağa ile elli beş yaşındaki haremi Zühre Hanım'ı ve yirmi beş yaşındaki kızı Vâhide ve Vâhide'nin sekiz yaşındaki çocuğunu fecî' bir sûrette katletmişdiler. Bu katl, bizim Van'ın bir müddet sonra istirdâdımızda tamamen ve tarafımdan tahkîk ve tebeyyün etmiştir. Bu bana â'id bir felâketdir. Hicret edemeyenlerin tamamen imhâ edildiğine dâ'ir bir misâldir.

5

An-asl Erzurumlu olup Van Askerî Rüşdîsi Arabî Mu'allimi bulunan ve ulemâdan olan Hoca Râsîh Efendi'nin haremi Nâciye Hanım'ın ifâdesidir:

Mayıs sene [1]331'de Ruslar Van'ı istilâ etdikleri zaman kaçamamışdık. Hâneme duhûl eden ve iki Rus ve dört Ermeniden ibâret olan bir çete, zevcimle berâber üç çocuğumu parça parça etdiler. Ve nâmûsumu feryâd u figânlarımla istihzâ ederek pây-mâl etmek üzereler iken bir Rus zâbiti imdâdına yetişdi. Beni himâye etdi. Hastahâneye verdi. Orada yaralılara hizmet etdim. Bizim askerin Van'a girmesiyle hayatımı kurtardım.

6

Van'a iki sâ'at mesâfede bulunan Edremid karyesinin Şabaniye mahallesinden İsmâil bin Mehmed'in ifâdesinden:

Rusların Mayıs sene [1]331 târîhinde Van'ı istilâ etmeleri üzerine, hicrete başladıkça da, iki yüz elli İslâm hânesinden ancak elli hâne hicretle canlarını kurtarabildi. Diğerleri çıkamadılar. Van, 28 Temmuz sene [1]331 târîhinde tekrâr istirdâd edildi. Benimle berâber bazı Edremidliler hem bir şehir kadar güzel ve ma'mûr olan köyümüzün ne olduğunu anlamak, hem de sakladığımız eşyalar

kalmışsa çıkarmak için Edremid'e gitdik. Karşımıza duvarları yarılara kadar yıkılmış ve hepsi yanmış harâbelerle ta'âffün etmiş bir takım ecsâd çıktı. Bunların bazıları teşhîs edildi. Ve orada bulunan İslâmların kâmilten katli'âma dûçâr oldukları anlaşıldı.

7

***Hafîf Sûvârî Yirmialtıncı Alay kâ'im-i makâmlarından Hasanan Aşîreti
Re'îsi Yusuf Bey'in ifâdesinden:***

Aşîretimiz Bulanık ve Malazgird kazâları karyelerinden hemen hemen yüz karyeyi işgâl edecek kadar büyük bir aşîret idi. Biz rü'esâ, Bulanık kazâsına tâbî Tortop [Tırtop] karyesinde ikâmet ederdik. Ruslar muhârebe ilânından bir müddet sonra, bizim mıntıkamıza dâhil oldular. Fakat ta'arruz ve istîlâları pek batî olarak devam ettiği için insân ve ağnâm ve mevâşice büyük zâyî'âta uğramaksızın geriye çekilebiliyorduk. Â'ilelerimizi hatt-ı harbin iyice arkasındaki köylerde bulundurarak harbe devam ediyorduk. Fakat Ruslar Mayıs sene [1]331'de evvelki ta'arruzlarıyla kâbil-i kıyâs olamayan şedîd ve serî' bir ta'arruza başladılar. Hatta aşîretin re'îsi olduğum hâlde â'ilem efrâdından amcam Ömer Ağa'nın dört yaşındaki Mehmed, üç yaşındaki Haydar, sekiz yaşındaki Fâtıma, altı yaşındaki Sabriye ve amcam oğlu Yüzbaşı Fethullah Ağa'nın birâderi Baha'üddin ve Hâkim ve zevcesi Meyro ve kızı Sâliha ve diğer kızı Hayza ve Baha'üddin'in zevcesi Perişan ve kerîmesi on bir yaşında Zümrete ve diğer kerîmesi dokuz yaşında Rahime ve oğlu altı yaşındaki Fettah'ı Kazakların kılınçlarından kurtaramadım. Ruslar zâten en ziyâde bizi, rü'esâyı imhâ etmek istiyorlardı. Rü'esânın yıkılan yakılan hânelerinde bu kînin âsâr-ı tahribiyesini anlamak pek mümkündür. Köylünün, meselâ iki gözden ibâret hânesinin bir tarafını yakmışlarsa diğer tarafı kalmışdır. Fakat rü'esânın hânelerinin değil, hatta samanlıklarının bile duvarlarını bırakmamışlardır. Bunları, Rusların 10 Temmuz sene [1]331'de çekilmeleri üzerine, köylerimize giderek gördük ve anladık. Aşîretimizin felâketi bununla hitâm bulmadı. İnsanca olan en büyük zâyî'âta da Rusların [1]331 Şubat ta'arruzunda dûçâr olduk. Bakıyye-i halkımız bu sıralarda Muş ovasında bulunuyordu. Bilinmez nasıl oldu. Bir kaç gün içinde Rusları kol kol, Talori dağlarına, Bitlis boğazına, Genç merkezine dayanmış gördük. Hulâsaten diyebilirim ki aşîretimiz yüz köyünü, milyonlarca lira döken servet-i umûmiyyesini bu muhârebede gâ'ib ettiği gibi, yirmi bin kişi de insân zâyî' etmiştir. Bu zâyî'ât-ı harbin ilcâ'âtıyla değil, Kazak ve Ermeni çeteleri zulmlerinin birer netice-i fecî'asıdır. Muhârebelerdeki ölümler elbetde kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar için değildi. Halbuki yirmi bin telefâtın, hemen hemen on dokuz bin kişilik kısmını bu mazlûmlar teşkîl ediyor.

8

Huyut aşîreti rü'esâsından Nuh Bey'in ifâdesinden:

Ruslar fî Şubat sene [1]331 ta'arruzlarında Bitlis ve Muş'u zabtettikleri zaman bir kısım süvârî kuvvetleri de Bitlis ile Muş arasında bulunan Huyut aşîretinin Muş ovasındaki köylerine sarkmışlardı. Aşîretimize mensûb bulunanlardan kuvvet ve kudretleri olanlar Huyut nâhiyesinin dağ cihetlerine ve Sason ve Mutki mıntıkalarına çekildiler. Rusların bu cihetlere me'mûr olan kumandanı bize ve bu civârda bulunan aşîretler rü'esâsına haber ve beyânnâmeler göndererek teslim olmaklığımızı ve bu kazâları teslim etmeğimizi, eğer mukâvemet gösterilirse çoluk çocuğumuzla bizi kâmil mahvedeceğini bildirdi. Bedirhânî mel'ûn Kâmil'e de bu zemînde kâğıdlar yazdırdı. Bu muhârebenin anlaşılamayan hiç bir noktası kalmamışdı. Kürdlere, Rusların bu unsuru imhâ ile işe başladıklarını, yek-dîğerini iki seneden beri deli eden kanlı hâdisât tamamıyla öğretmişdi. İçimizde Doksanuç Muhârebesi'ni unutmayanlar pek çoktu. İşte muhârebe o idi. Bu def'a yapılan ise muhârebe değildi. Bu def'a Ruslar umûmî bir tahrîb ve imhâ muhârebesi yapıyorlardı. Bi't-tab' bu haberleri istihzâ ile mukâbele gördü. Kumandan aldatamadığını anladığı zaman, yaptığı bir plan ile bir gün zarfında ova cihetindeki köylerimizi içinde bulunan aceze ile kâmil ihrâk etdi. Yanan köyler şunlardır: Dirhas, Kolusık [Kilisik], Tehs[m]ir, Zigak, Varışah [Varthah], Üçtav, Zirket, Nok, Marnik, Kürd, Habuban [Habiban], Habuban [Habiban], Avzit [Avzut], Kotni, Pav, Çapkis, Ağdad, Sipannan [Sipanuk], Sospert, Til, Yekmal, Norgah

9

Yine Nuh Bey'in ifâdesinden:

Muhârebenin ilk senesinde, Ruslar Karakilise'ye girmişlerdi. Aşîretimizin teşkîl ettiği alayı o cebhede idi. Ric'atde muhâcirlerin himâyesine me'mûr olmuşduk. Muhâcirler, pek ağır hareket ediyorlardı. Bunları bir türlü arabalarından vazgeçiremiyorduk. Rus Kazak müfrezeleri Karakilise'ye merbût Hamzikan karyesinde bizimle temâs peydâ etdiler. Bu müfrezenin iki de serî' ateşli cebel topları var idi. Biz dümdâr muhârebesi edip çekilmek istiyorduk. Fakat Ruslar, top ateşini muhârib kıta'âta teveccüh edeceğine zavallı muhâcir kollarının üzerinde şarapnellerini patlatdılar. Ekseriyetini kadın ve çocuk teşkîl eden ve mikdârı on bini mütecâviz bulunan bu kâfileler, darmadağın ovalara çılgınlıkla yayıldı. Rusların bir kısmı bizimle muhârebe ederken, diğeri bir kol bunların içerisine düşdü. Bunlar ne canâvar millet imiş. Ne çocuk, ne kadın, ne ihtiyâr, ne genç tefrîk etdiler. Önlerine tesâdüf eden ma'sûmları atlarına çiğnetip kılınçlarından geçirdiler. Bu kâfile, o gün bütün ağırlığını bıraktığı gibi şarapnel ve kılınç darbeleriyle kadın, çocuk üç bin insân da zâyî' etdi.

Geceyi de yollarda geçirip temâsı gâ'ib etmek istedik ve ertesi günü buna muvaffak olduksa da zu'afâ ve çocuklardan bin kişi de yollarda kaldı. Ruslar yine Kılınçgediği civârında bize yetişdiler. Diğer istikâmetlerden diğer alayların himâyesiyle akın akın muhâcirler gelmiş ve geliyordu. Onlar da aynı felâketlere dûçâr olmuşdular. Fakat felâketin en büyüğü burada oldu. Ruslar Kılınçgediği'ni ele geçirmek için buraya büyük bir süvârî kuvveti sevk etmişdiler. Topları da var idi. Ma'amâfih bizim nizâmiye kıta'âtımız onlardan evvel gedikte yerleşmişdi. Biraz daha acele edilse idi muhâcir kâfileleri selâmete çıkmış olacaktı. Ruslar bizim kuvvetlerimizle nisbet kabûl etmeyecek derecede ziyâde idiler. Burada fazla olarak karışıklık yüz göstermişdi. Ruslar iki batarya top ile de bu karışıklığı inhizâma tebdîl etdiler. Muhtelif istikâmetlerden gelen muhâcir kâfileleri, en azından bu ateşlerle beş altı bin kişi gâ'ib ettiği gibi on bin kadarı da bir sâ'at kadar bir mesâfede bulunan gediğe yetişemeyerek öte tarafda kaldı ve kimbilir Kazakların ellerinde ne oldular.

10

Cebanlı aşîreti rû'esâsından Mollahıdırın karyeli Nâdir Ağa bin Derbo'nun ifâdesinden:

Geçen sene Ruslar bizim mıntıkayı işgâl eyledikleri zaman bir kısım ahâlîmiz hicrete muvaffak olmuş iseler de bir kısmımız buna muvaffak olamayarak köylerde kalmış ve diğer bir kısım da sarp dağlara çekilmişlerdi. Silahlı bulunan kısmımız, civâr köylerdeki zahîre kuyularından geceleri bu dağlara zahîre getiriyorlardı. Fakat bi't-tab' bu bizi idâre edemiyordu. Soğuklara ise çocuklar ve kadınlar tahammül edemiyorlardı. Perişâniyetimiz gitdikçe artıyordu. Ruslar bu civârlara pek az asker bırakıp ileri gitmişlerdi. Rus devriyelerine tesâdüf etdikçe müsâdeme ediyor ve her def'asında gâlib geliyorduk. Bu civârda bulunan Rus kumandanı, dağlardan aşağı inerek bize hiç bir şey yapmayacağına çarın ve Rus Hükûmeti'nin nâmûsu üzerine söz vererek haber gönderdi. Fakat bu Ruslar Doksanüç'deki eski Ruslar değildi. Bunlar canavar olmuşdular. Bunlara emniyet câ'iz değildi. Ma'amâfih bu haber aramıza tefrika ilkâ etmişdi. Herkes bu dağ hayatından artık ölüm kadar iğreniyordu. Birkaç re'is birleşerek kumandanın yanına gitmeğe karâr verdik. Kumandan ya bizi öldürecek veyâhûd kumandanla ciddî bir mukâvele akdedecekdik. Ona göre dağda bulunanlar ya eski hayata katlanacak veyâhûd köylere inecekti. Fakat kader bizi hiç düşünemediğimiz üçüncü bir felâketle karşılaştırdı. Ruslar dağa kaçamayan veya hicret edemeyen genç kadınları karârgâha toplamışlardı. İhtiyâcât-ı mel'ûnelerini bunlarla izâle ediyorlardı. Benim zevcem de kumandanın hissesine düşmüşdü. Kumandanı ilk gördüğüm zaman zevcemle berâber gördüm. Kumandan tecâvüzümüzden ürküyordu. Bize birçok mevâ'idde

bulundu. Arkadaşlarımın tavsiyelerine rağmen i'tidâlimi muhâfaza edemedim. Yanındaki kadının zevcem olduğunu, nâmûsumun pâ-y-mâl edildiğini binâ'en-aley Rusların nâmûs üzerine verdiği söze i'timâd edemeyeceğimi söyledim ve tahkîr etdim. Fakat karşımdaki mevcûd, bir kumandan değil, hatta bir insan da değil, nefissiz bir hayvân, bir domuz imiş. Bana ne cevâb verse beğenirsiniz: "Zararı yok, dedi. Bundan evvel olduğu gibi bundan sonra da zevcenizi siz isti'mâl edersiniz." Daha ziyâde tahkîre mevki'imiz müsâ'id değildi. Yarım bir söz vererek ayrıldık. Kuvvetlerinin az olduğunu orada bulunan kadınlarımızdan ve adamlarımızdan tamamen anladık. Bunlara teslim olmakdan ise, bunları mahvederek ölmenin en muvâfık çâre olduğuna karâr verdik ve geldiğimiz vakit bu karârımızı da diğer arkadaşlarımıza anlatdık. Nâmûs mes'elesi kadınlarımızı bile bu karâra rabtetdi. Hazırlığımızı görerek bir gece kumandanın karârgâhını basdık. Pek az telefât vererek hepsini hançerden ve kurşundan geçirdik. Nâmûsu pâ-y-mâl olmuş bir kadının yaşamasındaki ma'nâsızlığı düşünerek zevcemi de bu miyânda öldürdüm. Bu vak'adan sonra bize bir cesâret geldi. Rus hattını yarıp Huyut'a çekilmek. Bunda pek isâbet etmişiz. Hemen karâr verdik. Yollarda Rus ve Ermeni çeteleriyle müsâdeme edip Huyut'a gelebildik. Gerçi dörtde üçümüz zâyî' oldu ise de nâmûsumuzu gâ'ib etmedik. Ve zâyî'âtımız da mukâbelesiz kalmadı. Ruslara epeyce telefât verdiğimiz gibi hâlâ da vermekdeyiz. Gece geçmez ki bize, ovaya inip bir kaç Rus öldürmeyelim. Bunların mâhiyetlerini artık tamamıyla anlamışızdır.

11

Muş'un Azakpur nâhiyesine tâbi' Bardik karyeli Abdullah bin Şebab'ın ifâdesinden:

5 Şubat sene [1]331'de Rusların köyümüze yaklaştığı gelen muhâcirlerin ve askerlerin ifâdelerinden anlaşıldı. Herkes canını kurtarmak için köyden kaçdı. Köyümüzden benimle berâber Ömer bin Şebab, Tâhir, Memi bin Cevher, Şeyh Mehmed ve birâderi Molla Yusuf, kâ'in birâderi Molla Ahmed, â'ilelerimizi çıkardıkdan sonra biraz eşya alıp sabaha yakın çıkmak istedikse de sabahleyin elli altmış Kazak, köyümüze girdiler. Bizim teslim feryâdlarımıza kulak vermeyerek ateş etmeğe başladılar. Ben köyün yanında bulunan ağaçlar ve çalılıklar arasına gizlenerek ölümümü bekledim. Göremediler. Köyde, hicret edemeyen aceze ile berâber arkadaşlarımı öldürdüler. Berâberlerinde bir kaç yük de gaz yağı var idi. Bir kaç sâ'at içerisinde köyü yakarak def' olup gitdiler. Ben ertesi gece ağaçlıktan çıktım ve kendimi Huyut'a atdım. Çoluk çocuğumu bi't-tab' gâ'ib etdim. İki ay aradıktan sonra bulabildimse de sekiz nüfûsdan ancak üç kişi kalmışdı. İki küçük çocuğumu yollarda terketmişlerdi. Diğer ihtiyâr vâlidem ve bir birâderimle birâderimin çocuğu açlıktan, sefâletten, hastalıktan ölmüşlerdi.

Bi'z-zât âtîdeki vak'ada bulunan Til karyeli Abdullah, İso, Bitlisli Halef Osman, Avzutlu Bişaro, Mişahşin [Mişakşin]li Ali, Cerko'nun oğlu Acem, Bağçe karyeli diğer Abdullah, Kotni karyeli Ferhad, Cevher bin Haydar, Oskavan karyeli Hâlid bin Rüstem, Kotninli Sino bin Halil, Murad bin Reşo'nun ifâde-i müsterekelerinden:

Rus kıta'âtı ileri hareketleri esnâsında Kazaklarla Ermeni çetelerini hatt-ı harbin hâricindeki köylere saldırıyorlar bunlar etrâfı ateşler, yangınlar içinde bırakarak halkı dehşetlere gark ediyor, ellerine geçirdiklerini parçalıyorlar, dereler taşlar içinde saklananlar muvakkat bir zaman için korkular ve açlıklar içinde hayatlarını kurtarıyorlarsa da harekât tamam olduktan sonra nizâmiye kıta'âtından bir kısmı bunları topluyor. Eli silâh tutanlarını Rusya'ya esîr diye göndermek için bunlardan kâfileler teşkîl ediyorlar. Nizâmiye kıta'âtı muhâfazasında gönderilenlerin Rusya'ya yetişmesi muhtemel ise de bazan da bu kâfileleri Kazak ve Ermeni çeteleri muhâfazasında sevk ediyorlar ki, bunların yollarda mahvedildiği şübhesizdir. Biz de bunlardandık. Bizim ictimâ' mahallimiz Pertük karyesi idi. Kâfilemiz yüz yirmi kişiye bâlîğ olmuşdu. Bir çavuş kumandasında otuz nefer muhafız ile Nisan sene [1]332'de yola çıkarıldık. Ekmeklerimizi vermişlerdi. Zâbitleri zannımıza göre iyi bir adam idi. Fakat çavuş Kafkas Ermenilerinden idi. Neferlerin bir kaçı da Ermeni idiler. Muhâfızlar bizi bir gün doğru yoldan götürdüler. İkinci gün yoldan sapdılar. İçimizde Ermenice bilenler var idi. Çavuşun diğer Ermenilere, Ermenice "Bunları da öldürelim" dediğini işitmişlerdi. İçimizden Kotni karyeli Derbo bin Haydar, Halvan hudûdundaki Şürükyan deresine gelmezden akdem, bazılarımızın yanına sokularak öldürüleceğimizi bildirdi. Ve böyle ölmekten ise bunların boğazlarına atılarak bir kaçını öldürdükten sonra ölmenin daha muvâfık olacağını söyledi. Ve kendisinin ister muvâfakat edelim, isterse etmeyelim muhâfızların boğazına atılacağını anlattı ve bu fikrini herkesin birbirine Kürdçe anlatmasını bildirdi. Kendisi bir feryâd ile birisinin boğazına atılacaktı. İşâreti bu feryâd idi. Fî'l-hakîka Şürükyan deresine yaklaştığımız zaman, burnumuza fenâ bir cesed kokusu çarpdı. Muhâfızların tavırları ve renkleri değişmişti. Ölüm kokusu herkesin âsâbını germişdi. Derenin içinde muhtelif mahallerde cesed yığınları görüldü. Derbo'nun feryâdına hâcet kalmamıştı. Bilmeyiz nasıl oldu. Üçümüz beşimiz birden yanımızdaki muhâfızların boğazına atıldık. Muhâfızlar ancak beş altı kişimizi öldürebilmişlerdi. Hepsini öldürdük. Fakat ikinci bir tehlike başgösterdi. Buradan nasıl kurtulabilecekdik? Hepimiz o mıntıkaların adamı idik. Yolları gece de olsa biliyorduk. Toplu bulunmayıp, hele orada hiç durmayıp dağılmak lâzım geldiğine ve gündüzü dereler taşlar içinde geçirip gece olur olmaz Huyut dağlarına doğru çekilmeğe karar verdik. Diğerlerinin ne olduğunu bilemeyiz. Biz burnumuz kanamaksızın Huyut'a yetiştik.

***An-asl Mutkili olup bir müddet Muş'un Varthah karyesinde ikâmet
etdikden sonra on seneden beri Muş'da Molla Hasan Batukî
efrâdından Şeyh Yusuf Efendi'nin hizmetinde bulunan
Sûfî Mehmed Efendi'nin ifâdesidir:***

Bu zât, 12 Mayıs sene [1]332'de Rusların elinde bulunan Muş'dan firâra muvaffak olmuş ve Muş ahvâline dâ'ir en sahîh ma'lûmâtı vermiştir. Rusların Muş istîlâsında Kala mahallesi ahâlîsi hicrete muvaffak olmuşlarsa da Kotanlı mahallesiyle Süflâ mahallesi hicret edememişlerdir. Sâ'ir mahalleler kısmen hicret edebilmişlerdir. Ruslar, İslâm unsurunu Kotanlı ve Süflâ mahallesine doldurmuşlardır ve gûyâ bu sûretle Ermeni çetelerinin tecâvüzlerinden kurtarmak istemişlerdir. Bunlar için bir mikdâr muhâfız efrâd tefrîk etmişlerse de muhâfızların esâslı bir terbiyeye mâlik olmamaları ve işin içine menfa'at mes'eleşi girdiği için, zulm ve tecâvüzün arkası alınamamıştır. Geceleri bir takım evlerin soyulması bir takım nâmûsların pâ-y-mâl edilmesi tevâlî edip gitmekte, hiç bir genç kadın muhâfaza-i nâmûsa muvaffak olamamaktadır. Ermeni çete rû'esâsından Muşlu Sinbat, bir Ermeni taburu kumandanıdır. Rus kumandanını tanımayacak kadar nüfûza mâlikdir. Bunun ma'îyyetinde Muşlu Kasab oğlu Aram, Muşlu Mercanyan Hayk, Muşlu Kunduracı Arslan'ın kardaşı Kigork, Süronk karyeli Misak, vaktiyle meb'ûsluğa namzedliğini vaz'eden Muşlu Keşiş oğlu Agop bulunmaktadırlar. Bunların yapmadığı zulm ve rezâlet kalmamıştır. Hükûmete mürâca'at edilip bunlardan şikâyetin hiç bir te'siri yoktur. Bi'l-aks bu cânîlerin küçük bir ihbârıyla derhâl bir â'ile söndürölmektedir. Zâten Rus kumandanı bütün ehl-i servetden olanları habsetmiştir. Paralarını dayak altında tamamen teslim etmeyenler, ölüncüye kadar dayak ve hapse mahkûmdur. Bunlardan Minâre mahalleli Sâdık Efendi ile Kala mahallesinden Muhâsebe İkinci Kâtibi Abdal Efendi dayakla öldürölmüşlerdir. Servetleri bunlar için büyük bir belâ olmuştur. Tamamen paralarını ve zî-kıymet eşyalarını teslim etdikden sonra habsden çıkan bir zavallı için bir Ermeninin küçük bir ihbârıyla tekrâr hapse sokulmak, dayak yemek umûr-ı âdiye ve mükerreredendir. Sonra her gün ihtiyâr, genç bütün Müslümanlar toplandırılarak sırtlarına askere erzâk taşındırılmaktadır. Ve'l-hâsıl Muş'dan çıkamamak felâketine dûçâr olanlar için, Muş hakîki bir cehennem olmuştur.

Yine Sûfî Mehmed Efendi'nin ifâdesinden:

Ruslar Muş'a civâr olan ve hicret edemeyen karyelerdeki Müslüman ahâlîyi de Muş'un bir mahallesi demek olan Çiriş karyesinde toplamışlardır. Mikdârları binlere bâliğ olan bu zavallıların çekmediği eziyet, görmediği zulm kalmamıştır.

Bunların burada ictimâ'larından maksad, muhâfaza-i nâmûs ve hayatları için değil, çalışdırılmaları içindir. Bir de şehvât-ı nefsâniyyelerini söndürmek içindir. Sekiz yaşından yukarı hiç bir kız çocuğu bıkırını muhâfaza edememiştir. Ben firâr etmezden mukaddem, bir kız mes'elesinden dolayı bunlar müdhiş bir felâkete dûçâr oldular. Ma'sûm, güzel bir kız çocuğu için muhâfızlardan bir Rus ile bir Ermeni kavga etmişler. Ermeni bir gece bu Rus neferini öldürmüş; diğer arkadaşlarıyla berâber bunu İslâmların üzerine atmışlar. Kumandan birkaç adam gönderip mes'eleyi tedkîk etmek istemiş; mes'elenin ne mâhiyyetde bulunduğunun anlaşılmaması için Ermeni muhâfızları ertesi gece köyün muhtelif cihetlerinden ateşe başlamışlar; Rus neferlerinden bir kaç da bu ateşle urulmuş; İslâmlar isyân etdi diye civârda bulunan Muşlu Sinbat'ın kumandası altında olan Ermeni taburu köye girmiş; çocukların ve kadınların feryâdlarına kulak asmayarak ve cins ve sinn tanımayarak beş yüz kadar İslâm öldürmüştür. Birçok da mecrûh vardır.

15

Yine Sûfî Mehmed Efendi'nin ifâdesinden:

En büyük zulm ve cefâyı Ermenilerle Kazaklar yapmaktadırlar. Son zamanlarda Ermeniler, daha başka bir icâd ile ahâlîyi soymaktadırlar.

Gerek şehirlî ve gerekse köylü, kimde at, koyun, inek, öküz gibi orduya yarar bir şey kalmışsa Ermeniler hemen onu yakalıyorlar. Ölümle tehdid ediyorlar. Bazılarını öldürdükleri de vâkî'. O at veya koyun veya inekle berâber köylü gelip hükûmete mürâca'at ediyor. Sâhib-i hakîkîsinin yanındaki Ermeni olduğunu ve kendisinin yanına emânet olarak bıraktığını ve şimdi hükûmet huzûruyla bu malı sâhibine i'ade etmek istediğini söylüyor. Ve ifâdesi alınarak mal Ermeniyeye veriliyor. Ermeni de bunu orduya satarak paraya tahvîl ediyor. En garîbi mal sâhibi ifâdesini verdikten sonra Ermeni, Türk zulmünden şikâyet ederek bu malı esâsen o adamın gasbetdiğinden bahisle o adamı ayrıca da tekmeler ve tokadlar içinde, ya habshâneye göndertiyor veyâhûd kapıdan dışarı atıyor.

16

***Âdilceviz'in Armudlu karyesinden ve Haydaranlı aşîretinden
Hüseyn bin Süleyman ile Asyak Kabilesi Re'îsi Yüzbaşı
Hamza Ağa'nın amucası Hadida'nın ifâdesinden:***

Bu büyük aşîretin meskûn bulunduğu karyeler ilk Rus istîlâsına Kânûn-ı Evvel sene [1]330'dan i'tibâren başlamıştır. Ahâlî bu muhârebeyi de Doksanüç Muhârebesi gibi telakkî ediyor. Emvâl ve eşyaya ve kadınlarla çocuklara Rusların dokunmayacaklarını, dokunsalar da az mikyâsda dokunacakları zannını

besliyordular. Onun için vakti, hâli müsâ'id olanlardan başka yurdları istîlâ felâketine dâ'îr olduğu hâlde ekseriyet hicret etmemek fikrinde idi. Fakat Ruslar ve bi'l-hâssa Kazaklar ve Ermeniler bu muhârebede insân değil, birer cellâd olmuşdular. Girdikleri köyün altını üstüne getiriyorlardı. Tuz ve ekmek götürerek teslim olmağla, mukâbele edilerek teslim olmanın bunlar nazarında farkı yokdu. Ne mal, ne eşya, ne ağnâm bunların tecâvüzünden kurtuluyor, ne de nâmûs muhâfaza edilebiliyordu. Eşya ve emvâlinden bir kısmını terkederek Ruslar gelmezden evvel hicret edenler büyük bir dirâyet ve zekâ göstermişdiler. Ruslar ise hicret edenlerin hânelerini ihrâk ile işe başladılar. Biz kalanlara ise top yolları açtırdılar. Erzâk taşıtırdılar. Hasta ve za'îf olmak büyük bir cinâyet işlemekle müsâvî idi. Kaç hasta adamımızı dipcikler altında ölmüş gördük. Buna tahammül edilemezdi. Sübhân dağı civârında olanlar ilk istîlâda, Ruslara mukâbele edip dağa çekilmişlerdi. Ruslar bunlara bir şey yapamıyordu. Sübhân dağı mazlûmlar için tam bir ilticâgâh oldu. Biz de çocuklarımızı Allâh'ın muhâfazasına terkederek oraya çekildik. Orada silâh ve cephâne de var idi. Yeni gelenlerle kuvvetimiz gittikçe takviyet buluyordu. Ruslar, o muhîte artık yaklaşamıyordu. O mıntıkada ne telgraf, ne telefon bıraktık, ne de postalarını geçirttik. Yalnız erzâk mes'elesi bizi pek sıkıyordu. Buna da çâre bulduk. Muhît bize düşman değildi. Kuvvetli çeteler teşkil etdik. Rusların yollar istikâmetindeki köylere bıraktığı müfrezeleri basdık. Bir taraftan silâh ve cephânemizi tezyîd etdik. Diğer taraftan köylerde olup Rusların bulamadıkları zahire kuyularından buğday ve arpa getirerek yarı aç, yarı tok hayatımızı muhâfaza etdik. Bizim ordunun ilerlemesiyle bir kısmımız dağdan indik. Orduya iltihâk ederek hayatımızı kurtardık. Bir kısmı hâlâ oradadırlar. Fakat kendilerinin zulmlerinden tevellüd eden bu müdâfa'amız pek zulmlü bir intikâm ile karşılaşmışdı. Hangi köyden fırâr vukû' bulmuşsa, o köy yandırılmış ve ahâlisi içeriye sefil ve perişân sevk edilmişdi. Bu tahribât ile bu gün diyebiliriz ki, yüz altmış nüfûsumuz gâ'ib olduğu gibi, yüzde beş köyümüz bile sağlam kalmamışdır. Haydaranlı aşîretinin bulunduğu beş altı yüz köy kimsesiz bir harâbezâra dönmüşdür. O cennet gibi arâzî şimdi bir çöl olmuşdur.

17

Cebranlı aşîretinden ve Beligan kabîlesi rû'esâsından olup Hınıs'ın Hasköy karyesinde ikâmet eden Ali Ağâ bin İsmâîl Ağâ'nın ifâdesinden:

Ruslar Cebranlı aşîretinin ikâmet ettiği karyelere ancak Şubat sene [1]331'de gelebilmişlerdi. Rusların bu ileri harekâtı esnâsında aşîretimizin seferberliği müte'âkıb çıkardığı süvârî alayı Veysel Bey kumandasında Natuvan civârında bulunuyordu. Fırkamız kumandanı Veysel Bey, aldığı emir üzerine fırkasıyla berâber Hınıs cihetine doğru çekildi. Ruslar Hınıs'a da oldukça büyük bir kuvvet

sevk etmişlerdi. Birçok müsâdemelerden sonra alayımız âilelerini kurtarmak üzere dağıldı. Çoluk çocuğumuz eli silâh tutanların himâyesiyle Tifnik ve Karaköy dağlarına çekilmişlerdi. Ruslar köyleri kan ve ateş içerisinde bırakmışdılar. Bu dağlar, o havâlî felâketzedeleri için bir ilticâgâh olmuşdu. Burada epeyce silâhlı ictimâ' etmişdi. Bizim muntazam kuvvetler Erzurum cebhesine çekilmişlerdi. Karşılarında nizâmiye kıta'âtı bulamayan Rusların hedefini artık bizim muntika teşkîl ediyordu. Ruslar ekseriyetini kadın ve çocuk teşkîl eden bizleri, ne sûretle imhâ edeceklerini bilmiyorlardı. Kadın, çocuk hiç bir şey dinlemeyerek topla, mitralyözle muttasıl hücum ediyorlardı. Biz geri çekildikçe Ruslar pek müşkil bir vaz'iyette kalıyorlardı. Arâzî pek sarpdı. Kendileri için mechûldü. Hayvanları boğazlardan geçemiyordu. Gittikçe fazla telefât veriyordular. İlerisi kendileri için daha vahîm netîceler ihzâr edeceğini anladıklarından tecâvüzlerini üç günlük bir müsâdemeyi müte'akıb tahdîd etdiler ve yavaş yavaş geri çekilerek dağların eteklerindeki boğazlarda kaldılar. Fakat mevcûdumuz pek çokdu. Berâberimizde getirdiğimiz erzâkla nihâyet birer ay geçinebilecekdik. Ondan sonra ya açlıktan ölmek veyâhûd Ruslara teslim olarak ezilmekden, mahvolmaktan başka çâre yokdu. Erzâkımızdan bir kısmını esâsen o dağlarda ikâmet edenlere verdik. Onlar da bizim mürûrumuza yardım etdiler. Birçok kâfileler bir gecede Rusların bulunmadıkları mahallerden çıktık. Bizim kâfilemiz üç yüz silâhlı himâyesinde iki bin beş yüz insandan ibaretti. Yollarda bir kaç yerde Ermeni ve Kazak çeteleriyle müsâdeme etdik ve çoluk çocukdan iki yüz kadarını bırakmağa mecbûr olduksa da Bitlis'e yetişebildik. Bir kaç gün Bitlis mıntıkasında istirahat etdik. Bitlis'in sükûtundan bir gün evvel oradan ayrılarak bu mıntıkaya geldik.

18

***Hasananlı aşiretinden ve Seyyidan kabîlesinden Yusuf Seydo'nun
oğlu Seyyid Han'ın ifâdesinden:***

Bunlar da Tifnik, Karaköy dağlarına çekilenlerdendirler. Rusların tecâvüzlerini aynen yukarıdaki vak'ada olduğu gibi hikâye etdi. Yalnız bunlar, Şubat sene [1]331'de oradan çıkmamışlar. Önlerine bir Rus müfrezesi çıkmış. Bir kısım çoluk çocuklarını bırakarak geri çekilmişler. Rusların bu çoluk çocuğu mahvetdiğini görmüşler. Ruslar Nisan zarfında Tifnik, Karaköy dağlarını hâliyle terkederek diğer cebhelere gitmiş. Bunlar bunu fırsat telakkî etmişler. Huyut'da Hacı Musa Bey'e haber göndermişler. 10 Mayıs sene [1]332'de oradan çıkarak ve yollarda çetelerle müsâdeme edip pek az zâyî'ât vererek Huyut'a çekilmişler.

Muş Jandarma Tabur Kâtibi Celâl Efendi'nin amucası oğlu olup Liz'de ifâ-yı vazîfe ederken mecrûh olan nefer Resul'ün ifâdesidir:

Rusların Liz'e son Şubat [1]331'deki ta'arruzlarında mecrûh oldum. Ruslar beni evvelâ Til karyesinde teşkîl etdikleri hastahâneye yatırdılar. Bir müddet tedâvî etdiler. Yaralarım hemen hemen iyi oldu. Taburcu edip Rusya'ya gönderecekler. Nekâhet devrinde ve köyde serbestdim. Köyde dolaşırken Muşlu Da'vâ Vekîli Helikat Efendi'nin oğlu Hırant'a tesâdüf etdim. Tanıdığım bu adam, bir Ermeni çetesi miyânında Ruslara hizmet ediyormuş. Benimle görüşdü ve beni aldatarak bir hâneye götürdü. Burada bir Rus zâbiti var idi. Bu da Rus Ermenilerinden imiş. Yanında da çete efrâdından on kişi olup ocak yakmış rakı içiyorlardı. Herant bir av getirdiğinden bahsle beni gösterdi. Biraz Ermenice bilirim, anladım. Çete re'îsi bu avdan memnûn olduğunu ve dünden beri bir İslâm öldüremediği için bu avı pek makbûle geçtiğini Ermenice söyledi ve dînimize küfrederek Kafkas Türkçesiyle "Alçak Türk! Bir rakı iç!" dedi. İçmedim. Şişlere et geçirmiş ocakda kebab yapıyorlardı. Eliyle bir şiş aldı. Etini meze tabağına dökdü, biraz ateşe soktu. "Kollarını tutunuz. Evvelâ şuna bir dağ uralım" dedi. Bu şiş ile kolumdaki şu yarayı açdılar. Ben feryâda başladım. Ecelim daha gelmemiş imiş. Hastahâne de yaramı tedâvî eden tabîb birden içeri girdi ve beni bu cânîlerin elinden kurtararak hastahâneye götürdü. Bu def'a da şiş yarasını tedâvîye başladı. Bizim bazı mecrûh askerlerimiz de var idi. Bunlar tedâvî edildikçe bazan bu çetelere, bazan Rus piyâde askerine katarak karakoldan karakola Rusya'ya sevk ediyorlardı. Hiç şübhesiz ki, bunlardan beşde biri Rusya'ya gitmiyordu. Böyle bir merkezde beni av telakkî edenlerin yollarda tereddütsüz imhâ edecekleri muhakkakdı. Bizim tarafa firâr etmeğe karâr verdim ve her gün verdikleri ekmekten bir parça sakladım. Kendimi artık tam toplamışdım. Kolumdaki şiş yarası da iltiyâm bulmuş gibiydi. Bir gece kaçtım. Gündüz bir derede saklandım. İkinci gece yürüdüm. Yollarını pek iyi bildiğim bir mıntıkada idim. Üçüncü gece kendimi Huyut'a atarak kurtuldum.

Âdilcevaz'ın Kalaiçi mahallesinden Ali bin Derviş ve Sâdık Çavuşla, oğlu Mahmud ve Cafer bin Mustafa'nın ifâdelerinden:

Geçen sene haziranında Ruslar Âdilcevaz'a girmişlerdi. Şehir kısmen hicret edebilmiş, kısmen edememişdi. Hicret edemeyenler bi't-tab' acezeden ibâretti. Bunlardan eli ayağı tutanlarını Ruslar erzâk işlerinde ve yollarda birer parça ekmek vererek çalışdırıyorlardı. Kimse ne malına, ne de ırzına sâhipdi. Rus kumandanı zulme rızâ göstermiyor gibi görünüyorsa da Kazaklar ve bâ-husûs Ermeni çetelerinin yapmadığı kalmıyordu. On beş gün sonra Ruslar bir dağdağaya düşdüler. Bizim asker ileriliyordu. Rus askerleri arasında Müslümanlar da var idi. Bunlar

ellerinden geldiği kadar bizi himâye ediyorlardı. Rusların çekileceğini ve fakat çetelerin Âdilcevaz'ı yakıp İslâm ahâlîyi öldürmek istediklerini haber verdiler ve bu gece kaçmaklığımızı söylediler. Gece kaçmak istedikse de yarımızdan çoğu buna muvaffak olamadık. Çeteler şehrin etrâfını almışdı. Kim çıkarsa öldürüyorlardı. Bereket versin sabahleyin bizim top sesleri gelmeğe başladı. Çeteler şehrin muhtelif mahallerine ateş verdiler ve ahâlîyi katle başladılarsa da bir sâ'at sonra askerimiz erişdi. Yanan mahalleri söndürdü ve bizi kurtardı. Fakat pek çok zâyî'ât verdik.

21

***Dutak kazâsının Hasunan [Hasunhan] karyesinden
Mahmud oğlu Osman'ın ifâdesinden:***

[1]331 senesi ilkbahârında Ruslar bu mıntıkeyi istîlâ etdiler. Rusların bu muhârebedeki istîlâsı büsbütün başka idi. Girdikleri yerleri yakıp yıkıyorlardı. Kadınların nâmûslarına dokunuyor, çocukları kesiyorlardı. Onun için ahâlî pek korkuyordu. Ruslar gelmezden evvel herkes başının çâresine bakmak üzere köylerden hicret ediyorlardı. Hudûda yakın bulunan köyler bu sûretle de kendilerini kurtaramıyorlardı; meselâ bizim köy ve meselâ ben. İşte ben hicretde şarapnel ateşiyle on yaşındaki birâderim Nâdir'i, yedi yaşındaki oğlum Mehmed'i gâ'ib ettiğim gibi zevcemi de Kazaklar parçalamışlardır. Köyüm kâmilten yanmışdır. Hudûd civârından kurtulanlar hep benim gibidirler. Nasılsa başlarını kurtarabilmişlerdir.

***Maçka kazâsının İpsila [İpsil] karyesinden Alemdar oğlu 40 yaşlarında
Besim bin Mehmed'in ahz ve zabtedilen ifâde varakası sûretidir.***

- Sen Maçka'dan ne vakit ve kimlerle çıktın?

- Şehr-i Haziranın yirminci gecesi berâberimde bulunan zevcem Setriye ve kerîmem Fikriye ve Emine ve Vasfiye ve hemşîrem Nûriye ve kerîmesi Kadriye ve diğer kerîmesi Zehra ve amcam Mustafa Efendi'nin kerîmesi Âsiye ve Meksila karyesinden Kör Ömer oğlu Hacı Yusuf vâlidesi Hanım ve hemşîresi Gülizar ve yeğeni Âsiye ve daha isimlerini bilemediğim iki kızlarıyla birlikde sâ'at iki buçuk karârlarında bulunmakda olduğumuz Hortakopzir karyesinden çıktık ve Meksila karyesine üst tarafından beri geçerek Osmanlı askerinin bulunmakda olduğu Hamurya-Sahanoy (?) karyesine vardık ve sabahdan Osmanlı askerinin karakoluna gitdik. Çoluk çocuk, asker berâberinde Hamsiköy Jandarma Karakoluna gönderildi ve beni de yalnız olarak kumandan beyin yanına götürdüler ve isticvâb etdiler. Ben de lâzım gelen ma'lûmâtı verdim. Serbest bıraktılar. Şu kadar ki; "Zigana Karakolu'ndan ileri gitmeyiniz. İcâb ederse daha bazı şeyler su'âl ederiz" dediler. Bunun üzerine Hamsiköy'den â'ilemi alarak Balahor yaylasına girdim ve bir gece

orada kaldıktan sonra, doğruca Gümüşhane'nin Pekün karyesindeki eniştem Tahsildâr Abdullah Efendi nezdine vardıkça da bir hafta sonra Bayburd'un sukûtu ve askerimizin çekilmesi üzerine yine ma'a-â'ile Karahisâr'a geldim ve oradan da Çambaşı'na ve Çambaşı'ndan dahi iki gün evvel buraya geldim. İsimlerini bâlâda söylediğim diğeri â'ile, Hamsiköyü Karakolu'ndan bizden ayrıldılar.

- *Düşman askeri Maçka'yı ve sizin karyeyi ne vakit işgâl etti?*

- Düşman askeri Trabzon'un sukûtundan iki gün sonra Maçka'yı ve bizim karyeyi işgâl etti.

- *Mâdemki karyenizden çıkmak niyetinde idiniz, niçin işgâlden evvel çıkmadınız ve mu'abharan çıkmaya neden mecbûr olduğunuzu söyleyiniz?*

- İşgâlden bir gün evvel ma'a-â'ile Mülaka karyesine kadar gitdik. Orada bulunduğumuz sırada yolumuzun düşman askeri tarafından kesilmiş olduğu şâyi' oldu. Bunun üzerine â'ilem berâberimde olduğu hâlde karyeme avdet etmek üzere Zanha karyesine geldik ise de o esnâda düşman askerinin dahi vürûdu hasebiyle ihâfe ederek karyeme gidemedim ve üç gün Zanha karyesinde kaldıktan sonra oradaki ahâlinin, karye-i mezkûr, mıntıka-i harb olmak itibâriyle çıkarılarak Maçka'ya gitmeleri tenbîh ve ihtârına karşı yine ma'a-â'ile karye-i mezkûreden çıkıp Maçka'dan yarım sâ'at aşağıda bulunan Hacavra karyesine vâsıl oldum. Bir hafta on-gün kadar dahi orada kaldıktan sonra Hacavra ahâlisiyle İpsila [İpsil], Meksila, Mahora, Soldoy ahâlisinin çıkmaları ihtâr olundu. Binâ'en-aleyh birçok kimselerle berâber Zanoyn İslâm karyesine gitdik. On sekiz-yirmi gün kadar dahi karye-i mezkûrede kaldık. O esnâda Rus asâkirinin ırza ta'arruza başlamalarından ve bâ-husûs Soldoy karyeli on iki yaşlarında isim ve şöhretini bilemediğim bir kızın ırzına tecâvüz ederek bikrini izâle etdiklerinden korkduk ve Hacavra karyeli Tahsildâr Osman Efendi'nin on yaşlarındaki kızının bunların ta'arruzuna dûcâr olması, bizi daha ziyâde korkuya götürerek akşam üzeri dumanlı bir hava ile Zanoyn karyesini terke mecbûr olduk. Artık bizim için Rus içerisinde kalmak muvâfık olmayacağını anlayarak kaçmak için yakın olan Hortakop karyesine geldik ve oradan da yukarıda arzettiğim vechile çıktık.

- *Rus asâkiri Maçka'yı işgâlini müte'âkıb ne gibi şeylerde bulundu ve bunların ta'arruzuna dûcâr olmuş kimseler var mıdır ve ne gibi zulm ve vahşet gösterdiler ve bunlar ile hareket eden Ermeni çeteleri mevcûd mudur?*

- Rus askerinin karyemize vürûdu günü Ruslarla birlikde hareket eden Ermeni çetelerinin İpsila [İpsil] karyesinden Alemdar oğlu Hasan ve Deli Balta Hasan ve Eyyubzâde Mehmed ve Hacı Ahmed oğlu Osman ve Hasan ve Eyyub oğlu Mustafa'nın kerîmesi on iki yaşlarındaki ma'sûmeden Hasan Ağa'yı ellerini kollarını kesdikden sonra, canlı olarak ateşde yakdıkları gibi Mustafa'nın kerîmesini dahi bir kaç gün sakladıktan ve bekâretini izâle etdikden sonra süngü darbeleriyle telef ve diğerlerini dahi envâ-i eziyet ve işkencelerle katl u itlâf etdiler. Bununla

berâber pekçok kimselerin bilâ-sebebe hânelerini taharrî ve mallarını yağma ve kendilerini habs gibi beşeriyyete yakışmayacak envâ'-i rezâleti icrâdan çekinmediler. Bunların bu harekâtına Rus askeri dahi iştirâk ediyordu. Binâ'en-aleyh bâlâda birer sûretle telef edildiklerini söylediğim kimselerin müsebbibleri Rumlar olduğunu ve bunların teşvikâtıyla yapıldığını bi'l-âhire anladım. Bu miyânda bana da pek çok hakârât yaptıkları gibi darb dahi etdiler. Bi'l-âhire ahâlî ve muhâcirîne mısır tevzî' etdiler ve ben de dokuz nüfûs i'tibâriyle yirmi yedi kıyye kadar bir def'a mısır aldım. Hâsılı asâkir-i mezkûrenin mu'âvenetden ziyâde şenâ'atleri görülmekte olduğu cihetle bir sûretle oradan çıkmaklığa mecbûr oldum. Ma'amâfih mes'eleyi etrâfıyla Hamsiköyü'ne muvâsalatımda Osmanlı kumandanına anlattım.

- *Mısırı ne sûretle tevzî' ediyorlar ve nereden veriyorlar ve daha başka ne gibi ma'lûmâtınız vardır? Bu söylediğiniz ifâdeyi te'yîd etdirecek vesâ'ik nedir?*

- Köy ahâlîsınca tanzîm edilen defter, papas tarafından tasdik edildikten sonra mısırı verirlerdi ve Trabzon'dan alır idik. Bunlardan başka ma'lûmâtım yoktur ve yedimde de bir vesika yoktur. Şu kadar ki berâberimde bulunan â'ilem dahi bu hâlî aynen müşâhede etmiştir.

- *Orada bulunduğunuz müddet zarfında Trabzon'a gider gelirmiydiniz ve Trabzon'da daha kimlere zulmetmişdirler?*

- Trabzon'a bir def'a mısır almak üzere gitdim. Evvelce kilise iken bil-âhire câmi'e tahvîl edilmiş olan câmi'leri ve ez-cümle Ortahisâr camî-i şerîfini kiliseye tahvîl etdi. Bununla berâber Cevizlik [ve] Haçavra karyelerindeki câmi'lerin minârelerine haç ta'lik etdi ve Trabzon'da Polis Hasan Efendi'yi Rumların teşvikîyle salben i'dâm ettiği gibi bizimle Haçavra karyesinde bulunmakta olan sâbık polislerden Aldıkaçdızâde Hikmet Efendi'yi bir sûret-i fecî'a ve vahşiyânede telef eylediklerini haber aldım. Daha pek çok kimseler bunların her gün birbirinden eşna' olan ta'aruzlarına dûçâr olduklarını işitmekte idim.

- *Bunlar mısırı sizin ârzû ve talebiniz üzere mi, yoksa kendiliklerinden mi tevzî' ediyorlardı?*

- Aç kaldık. Rum ve İslâm, taleb eyledik. Talebimiz üzerine beher nüfûsa haftada üç kıyye mısır tahsîs ve i'tâ etmekte idiler.

- *İfâdenizi imzâ ediniz.*

- İmzâ eylerim.

Alemdar oğlu

Besim

Polis Me'mûru
Mehmed Sâlih

Polis me'mûrlarından
Mehmed Ali

Komiser Mu'âvini
Mehmed Hamdi

BOA. HR. SYS. 2872/4, Belge no: 100-113

ERMENİ VE RUSLARIN BAYEZİD'DE YAPTIKLARI
SOYKIRIM

Ermeni ve Rusların Van ve Bayezid'de yaptıkları mezâlimden kurtulabilenlerin ifadelerinden bazıları:

Seferberlik ilan olunmasıyla Müslüman Osmanlı vatandaşları askere giderken, Ermeni Osmanlı vatandaşlarının ise sadece yüzde beşi silah altına alınabilmiş, bunlar da kendilerine verilen silahlarla askerlikten kaçarak askere gitmeyen Ermenilerle birleşmişler; Bitlis, Erzurum, Diyarbakır, Harput Ermenileri de gelerek Van'daki Ermenilere katılmışlar ve tahminen yüz bine yaklaşmışlardı.

Osmanlı Devleti'nin rabat, huzur ve emniyet isteğine karşı Ermeniler fesatçılığı sürdürerek ezeli emellerini gerçekleştirmek için Van, Erzurum, Bitlis, Diyarbakır civarında kurdukları Taşnakıtyun Cemiyeti, Diyarbakır civarında Hınçakyan Cemiyeti, Diyarbakır civarında ve Arminak Cemiyeti adlarında üç cemiyetle birçok çeteler teşkil etmişlerdi.

Müslüman kızların bekaretlerini izale etmişler, birçok hamile kadınların karınlarını bıçakla yırtarak yavrularını çıkarıp öldürmüşler; birçok kadınların memelerini, dudaklarını, burun ve kulaklarını kesip öldürmüşler, abalının gözlerini kızmış şişlerle çıkarıp, bir hayli işkenceden sonra öldürmüşler, küçük küçük çocukları, anne ve babalarının gözleri önünde sıcak su içinde kaynatıp, anne ve babalarına yedirdikten sonra onları da öldürmüşler, yer altında İslâm hanelerine açtıkları lağımlar vasıtasıyla İslâm hanelerini bombalamışlardır.

Bayezid'de; Kurban Bayramı'nın birinci günü, İslâmlar camide ve bayramlaşmada bulundukları sırada, İslâmları esir almışlar, görülmemiş vahşette katliam yapmış, üç yaşından on yaşına kadar çocukları kolları bağlı olarak beraberlerinde gezdirdikten sonra ot yığını üzerine oturtup üzerlerine de gazyağı döküp yakmışlardı. Bayezid'de on beş bin neferden on dört bini öldürülmüş, beş yüzü esir edilmiş ve beş yüzü ise zorluk ve sefâlet içinde, ekmeğe muhtaç olarak buralara iltica etmişlerdir.

***Testmonies of those who escaped the atrocities perpetrated by
the Armenians and Russians in Van and Bayezit***

Following the General Mobilization while müslim Ottoman subjects were enlisting one has not succeeded to enlist more than five per cent of the Ottoman Armenian subjects and these enlisted Armenians, had deserted and joined with

their arms Armenians who shirked the military service; other Armenians from Bitlis, Erzurum, Diyarbakır, came up and joined them in Van. Their estimated number reached about hundred thousand persons

While the Ottoman State's aim is to secure the peace and safety of its citizens the Armenians persisted in their never ending seditious activities in order to realize their eternal aspirations and formed in Van, Erzurum, Bitlis and the neighborhood of Diyarbakır, the Tachmaksutioun Committee in the neighborhood of Diyarbakır the Hintchakian Committee and the Arminak committee and organized many bands of brigands.

These brigands assaulted and ravished many muslim young girls, attacked pregnant women, cutting their abdomens and eviscerating their babies to kill them, slaying many women after having mutilated their breasts, lips, noses and ears; killed many people after burning with hot iron their eyeballs and torturing them; throws into hot bubbling water infants before their parents and then forced them to eat their own children's boiled flesh, and later killed them also; dug tunnels under muslim houses to blow them up.

In Bayezit on the first day of the Festival of Sacrifice when the muslim population was gathered for the prayer or were visiting each other for congratulations, Armenians took them into custody and with yet unseen ferocity massacred them and grasping small children between three years and ten, their hands tied on their backs made them sit on the heap of corpses, soaked them with Kerosene and kindled. On a total population of a fifteen thousand souls fourteen thousand were assassinated, five hundred taken prisoners the rest escaped after having gone through many difficulties and suffered hard privations.

15 N. 1334 (16. VII. 1916)

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

*Diyarbakır Vilâyeti'nin 235 numara ve 3 Temmuz sene [1]332
târihli tabirâtı sûretidir.*

18 Haziran sene [1]332 târihli ve 213 numaralı arıza-i âciziye zeyldir.

Ruslarla Ermeni çetelerinin ahâlî-i İslâmiyye hakkında îkâ' etdikleri mezâlim ve fecâyî'a dâ'ir Nusaybin Kâ'im-i makâmı'ğınca tutulup Mardin Mutasarrıflığı'ndan irsâl olunan evrâk-ı tahkikiyye leffen takdim kılınmış olmağa ol bâbda.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûret

Dâhiliye Nezâret-i celîlesinin emr ve irâdesine atfen Diyarbekir Vilâyet-i celîlesinden mevrûd ve kâ'im-i makâmîlikdan mevdû' 19 Mayıs sene [1]332 târîhli şifreli telgrafnâme üzerine icrâ olunan tahkîkâtıdan.

Şâhid, Van vilâyeti Nuşon mahallesinden Şükrü bin Hüseyin kırk yaşında olduğunu ba'de'l-beyân muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

- Ne vakit ve ne esbâba mebnî buraya gelmişsiniz?

- Van vilâyeti ahâlîsindenim. Vilâyet-i mezkûr istilâ edildiği için hicretle buraya geldim.

- Rus askeri Van vilâyeti[ni] istilâ ettiği vakit, kendisiyle Ermeni çeteleri bulunuyor muydu?

- Evet bulunuyor idi.

- Ermeniler[in], ahâlîye bir gûnâ tecâvüzleri oldu mu?

- Van vilâyeti istilâya ma'rûz olmazdan evvel Ermeniler Devlet-i Osmaniyye ve millet-i İslâmiyyeye karşı beslemiş oldukları kin ve garaza mebnî İslâmiyyeti mahv ve izâle etmek hülyâsıyla sinîn-i vefîreden beri düşman oldukları emr-i müberhendir. Şu tasavvurları kuvveden fî'le çıkarmak üzere ahâlî arasında esbâb-ı nifâk ve tefrîk çalışmakda ve millet-i Osmaniyye arasındaki ittihâdı izâle etmeğe çalışmakdan geri durmuyorlar idi. Şu âmâl-i mefsedet-kârâneleri husûle getirmek emeliyle Van, Erzurum, Bitlis, Diyarbekir ve havâlîlerinde birçok cem'îyyetler, çeteler teşkîl eylediler ve hafîyyen birçok esliha ve âlet-i nâriyye celbeylediler. Bundan başka birisi Taşnaksutyun ve birisi Hınçakyan ve diğeri Arminak nâmlarıyla üç cem'îyyet teşkîl ve Taşnaksutyun cem'îyyeti riyâseti Aram ve Hınçakyan cem'îyyeti riyâseti İşhan ve Arminak cem'îyyeti riyâseti Viremyan nâm eşhâs der'uhde etdiler. Şu cem'îyyetler âmâlleri tervîc ve İslâmları mahvetmek üzere müte'addid çeteler teşkîl etdiler. Çetelerden birisi Van'ın Tumar [Timar] cihetine Şirin nâm şakînin taht-ı riyâsetinde ve birisi yine Van'ın Havasor cihetinde ve Küçük Serkis taht-ı idâresinde ve birisi de Şatak kazâsının cihetinde ve Büyük Serkis'in zir-i idâresinde bulunuyor idi. Bunlardan başka Erzurum, Bitlis, Diyarbekir vesâ'ir cihetlerde bunlara mensûb birçok çeteler var idi. Onların esâmîleri[ni] bilmem. Ermeni çeteleri, ahâlî-i mutî'a-i İslâmiyyeye etdikleri zulm, i'tisâf birer birer ta'dâd edecek olursam yüzlerce kütüb teşkîl edecektir. Şu kadar el-ân hâtırımda olan mezâlimin cüz'î mesâbesinde bulunan bir kaç vukû'âtı

arzeylerim. Şöyle ki, seferberlik i'ân olunur olunmaz. Bitlis, Erzurum, Diyarbekir, Harput Ermenilerinden müte'addid eşkiyâ gelip Van'daki Ermenilere iltihâk etdiler ve aded tahmînen yüz bine karîb oldu. Şu tecemmü'leri Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin matlûbu olan râhat ve istirahat ve emniyyet-i âmmeye karşı Ermenilerin âmâl-i fesâd-cûyâneleri urûk ve a'sâblarına

Müstantık

Müdde'î-i Umûmî

Şükrü

Ahmed Cemil

Şükrü

Şâhid Şükrü'nün bakiyye-i ifâdesidir.

... ol derecede hulûl etmişdir ki, Ermeni çeteleri Rusya'dan celbeyledikleri edevât ve âlet-i nâriyye vâsıtasıyla birçok İslâm hâneleri bomba ile ber-hevâ etmek, katl, i'dâm, itlâf eylemek ve'l-hâsıl mazlûm İslâm bî-çâregânı haklarında nisbet kabûl etmeyen ve ırz ve tefevvühünden te'eddüb olunacak derecede can, mal, nâmûs-ı azîzlerine sù-i kasd ile birçok muhadderât-ı İslâmiyyenin bekâretleri izâle, birçok hâmile kadınların karınları bıçakla yırtarak hamlleri çıkarıp itlâf, birçok kadınların memeleri, dudakları, burun, kulakları kesip ondan sonra itlâf, birçok ahâlînin gözleri kızmış şişlerle çıkarıp bir hayli eziyet ve işkenceden sonra itlâf ve i'dâm, birçok mini mini etfâli peder ve mâderleri huzûrlarında sıcak su içinde kaynatdıklarından, sonra peder ve mâderlerine yedirdiklerinden, sonra peder ve mâderlerinin i'dâm ve'l-hâsıl bir sûret-i vahşiyânede icrâ eyledikleri vukû'ât kâbil-i ta'dâd değildir.

- Şu ta'dâd eylediğiniz mezâlimin ta'ayyün-i isim ve madde ile beyân et.

- Rus askeri Van vilâyeti[ni] istilâ etmezden evvel Tumar [Timar] cihetinde bulunan ve Şirin nâm Ermeninin taht-ı riyâsetindeki Kuzulcan Ermenileri alenen Hişetbeştâ (?) karyesine hücum ve beş nefer İslâmî sûret-i fecî'ada katl ve i'dâm eyledikleri hükûmete ihbâr olunması üzerine tahkîkine ve fâ'illerin der-destine giden Jandarma Binbaşısı Ahmed Bey'le refâkatindeki jandarmalardan bir zâbiti ve üç neferi katletdiler ve Külle karyesine bi'l-hücum karye-i mezkûrede bulunan bi'l-umûm çoluk çocuk, erkek-kadınları bâlâda arzolunan vahşiyâne bir sûretde katl ve emvâl ve eşyaları gasb u gârât eylediler. Şu vukû'âtın tahkîkına giden Milis Kumandanı Edhem Bey'e de hücum ve refâkatindeki efrâddan dört neferi itlâf eylediler ve ol sırada Pakiz [Paksi] ve Zorafe ve Gorasta ve Köprüköy ve Zive karyelerine hücum ve emsâli mesbûk olmayan bir sûret-i le'ime ve elîmede katl u itlâf etdiler ve diğer küçük ve büyük Serkisler de aynı sûretde bulundukları mıntikalarda ikâ'-ı cerâ'im etdiler. İslâmlar ise silâhsız olmalarından dolayı onlara mukâbil veyâhûd müdâfa'aya bile muktedir olmamalarından nâşi zirâ'at, fellâhat, tüccâr, emlâk ve ârâzi ve mevâşileri bi'l-mecbûriyye terkle hânelerinden çıkmamağa

karârla hânelerinde mahbûs ve mescûn kaldılar. Mezkûr çeteler Van'ın istilâsından evvel Ruslarla akd-i ittifâk ve nifâkla hükûmetin hârekât-ı harbiyyesini ve her bir umûrunu, her bâr ve zaman ve dakıkada çetelerle Rusya'ya îsâl ve Rusya'nın istilâsına hâdim ve teshîlât irâ'e edeceklerini ta'ahhüd etmişler idi. Şu tasavvurları kuvveden fi'le çıkarmak üzere 5 Nisan sene [1]331 târihinde gulfeten [gafleten] Van'daki Hamud Ağa'nın kışlasına hücumla nevbet beklemekte olan beş neferi katl ve kışlayı ber-hevâ eylediler ve evvelce şu tasavvurları kuvveden fi'le çıkarmak için yer altında İslâm hânelerine açdıkları lağımlar vâsıtasıyla İslâm hânelerine bomba endâhtla birçok hâneleri hedm ve tahrib etdiklerinden başka yirmi-yirmi yedi gün kadar hânelerinden İslâm hânelerine kurşun ilkâ ve birçok İslâmî itlâf ve çete re'îsi Şirin Rusya'ya gidip Rus askeri delâletiyle Van'a girerek Van'ı istilâ etdiler. Van dâhilindeki İslâmlardan ancak yüz neferden beş nefer kurtulabildi ve kurtulabilenler de çıplak, aç, bî-ilâç civâr memleketlere dağıldı ve hatta el-ân burada dahi Van'a merbût Gidalava karyeli Reşid bin Keleş ve Vanlı Feyzullah ve Sıdkı bin Hüseyin ve Aranikli Derviş ve Milis Topçu Zâbiti Hurşid Efendi, Mevlüd olduklarına onlara mürâca'at olunur[sa] hakikat-i hâli beyân edeceklerdir ve Van'a merbût Derman karyesindeki bi'l-umûm İslâmları ma'a çoluk kesdiler ve Küçük Serkis tarafından bir jandarma neferi[ni] Van dâhilinde ve çarşıda sûret-i vahşîyânede katleylediler ve her günde çeteler tarafından bir kaç kişi İslâm katl ve i'dâm ederler idi. Ma'lûmâtım budur.

- *Başka ma'lûmâtın var mıdır?*

- Bundan başka Ermeniler, İslâmlar hakkında ikâ' eyledikleri mezâlim lâ-yu'add ve yuhsâdır. Fakat şimdi hâtırıma geleni arzyledim. Şimdilik hâtırıma başka bir şey gelmiyor.

Müstantık

Müdde'î-i Umûmî

Şâhid

Şâkir

Ahmed Cemil

Şükrü

Mültecî Erzurum vilâyeti dâhilinde Bayezid sancağı Abdigür mahallesin den yirmi yaşında ve livâ vergi dâ'iresinin Müfredât Kâtibi Şefik Efendi bin Şükrü Efendi'nin muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

- *Rus askeri ne vakit Bayezid'i istilâ eyledi ve onlarla berâber Ermeni çeteleri var mıydı ve İslâmlar hakkında ne gibi zulm ve i'tisâfları vuku' bulmuşdur?*

Ermeniler, Devlet-i Osmaniyye ve İslâmlara besledikleri kin ve adâvete mebnî her an ve zaman İslâmın mahvı ve itlâfı tasavvur ve ta'ammümle onun için lâzım olan edevât-ı nâriyye ve eslihayı hafiyyen celb ve her bir umûrlarını tehyi'e etdikleri ve muntazam bulundukları fırsata mebnî üç yüz otuz senesi Teşrîn-i Evvel'in on sekizinci gününe müsâdif Kurban Bayramı'nın birinci günü İslâmlar câmi'de ve mu'âyedede bulundukları hâlde Ermeniler fırsatı ganîmet addederek

evvelce teşkîl etmiş oldukları fesâd komite re'îsleri Surin ve Mesrup ve Yako nâm üç şerîrin zîr-i şekâvetlerine toplanmış oldukları Ermenilerle berâber memlekette çıkararak memlekete karîb iki sâ'atlık mesâfede Muson nâhiyesindeki Rus askerine iltihâk ve birlikde Bayezid'e hücum ve mu'âyedede gâfil bulunan İslâmları esîr tutarak haklarında nisbet kabûl etmeyen ve emsâli hiç bir vakit işidilmemiş ve görülmemiş bir sûret-i vahş[iy]ânede işkence ve ta'zîb ve bazıları katl ve i'dâm ve Rus askerleriyle berâber müttehiden birçok ma'sûm çocukları sûret-i elîmede katl u itlâf ve birçok muhadderât-ı İslâmiyyenin ırz u nâmûs-ı azizlerine tasallut ve birçok bâkirelerinin bîkrlerini izâle edip ahâlînin bir kısmı[nı] da esîr tutarak Rus içerisine götürdüler ve on üç mâh sonra yine Ermenilerle müttetikleri olan Ruslar bâlâda arzolan mezâlîme iktifâ etmeyerek İslâmlar üzerine kıyâm ve katli'âmıla Bayezid dâhilindeki bi'l-umûm İslâmları mahv ve itlâf eylediler. O sırada memlekete dört sâ'at mesâfede kâ'in Bi[lî]kân-ı Ulyâ karyesine firâren ilticâ eyledim. Karye-i mezkûrede iken Rus ve Ermenilerden müteşekkil iki bin neferden mütecâviz bir müfreze çıkararak Bayezid'den beri rast geldikleri kurâyı ihrâk ve İslâmları itlâf ve üç yaşından on yaşına kadar çocukları kolları bağlı olarak berâberlerinde gezdire gezdire bulunduğum Bilikân-ı Ulyâ karyesine yaklaşıldıklarında hayatıma ha[v]fle bir mağarada ihtifâ eyledim. Onlar ise karye-i mezkûredeki İslâmları sûret-i sâfda katletdiklerinden başka berâberlerinde bulunan ve sâlifü'l-beyân yetmiş kadar bî-günâh ma'sûm kulları bend-i esâretle bağlı çocuklar karyenin pîş-gâhındaki ot yığını üzerine otutdurup üzerlerinde gazyağı serpdikden sonra ateş verip ihrâk etdiler. Ondan sonra diğer kurâya savuşup gitdiler ve gece zamanında katli'âmdan tahlîs olan bazı ahâlî ile gizlice firâr edip kurtulduk.

- *Bayezid'de ve civâr kûrâda ne kadar İslâm var idi ve ne kadar kurtulabildi?*

- Nefs-i Bayezid kasabasında on beş bin nefer kadar İslâm bulunurdu. Onlardan tahmînen on dört bini katl ve ancak bin neferi ber-hayat kaldı. Mezkûr bin neferin de beş yüzü[nü] esîr götürerek hayat ve memâtları meçhûldür. Beş yüz nüfûs güç hâl ile ve bin türlü meşakkatlerle ancak sefil ve sergerdân ve nâna muhtâc olarak buralara ilticâ etdiler. Şu mültecîlerden bazıları Diyarbekir ve bazıları da Musul ve Siird ve Harput cihetlerine dağılıp gitdiler. El-ân şurada benden gayri Bayezid ahâlîsinden kimse yoktur.

- *Başka ne gûnâ ma'lûmât ve meşhûdâtın var ise söyle.*

- Ermenilerle müttetikleri bulunan Ruslar tarafından ahâlî-i İslâmiyye haklarında revâ gördükleri zulm ve i'tisâf kâbil-i ta'dâd değildir. Ma'a-zâlik hâtırıma gelen işte bâlâda arzettiğim vechiledir. Tesâdüf ettiğim hareketlerden ancak şu kadar der-hâtır edebildim.

Fî 25 Mayıs sene [1]332

Bayezid Vergi Müfredât Kâtibi

Ali Şefik

Vürûd eden mültecî Reşid'den gelen Van vilâyeti dâhilinde iken Liva (?) karyesi ahâlîsinden elli beş yaşında rencberlik etmekde ve Nusaybin'de el-ân sâkin olduğunu ba'de'l-beyân muhlîfen zabtolunan ifâdesidir.

- Rus askeri ne vakit Van[ı] istîlâ etmişdir ve onlarla berâber Ermenilerden kimesne var mıydı ve Ermeniler İslâmlara karşı ne gibi mu'âmelelerde bulunuyorlar idi?

- Van vilâyetinde seferberlik i'ân olunur olunmaz öteden beri millet-i İslâmiyye ve Devlet-i Osmaniyye'ye karşı buğz ve adâvet besleyen Ermeniler bir kısmı Rusya'ya firâr edip Rus askerine iltihâk etdi ve diğer kısmı Ermeni Komite Re'îsi Aram Paşa ve İşhan, Viremyan nâm üç şerîrin zîr-i cenâhlarında şekâvet çeteleri teşekkül ederek ahâlî-i İslâmiyyeye bi't-tasallut can, mal, nâmûs-ı azizlerine sû-i kasd ile alenen ve müsellehan kurâya hücum, gasb u gârât ikâ' etdikleri gibi rast geldikleri muhadderât-ı İslâmiyyenin ırz u nâmûslarına tecâvüz, tesâdüf eyledikleri İslâmları katl ve envâ'-i mezâlim ve fecâyî' ve şenâ'atlerin ikâ'ından geri durmamakda idi. İkâ' eyledikleri mevâd kâbil-i ta'dâd olmadığı misillü ta'ayyün-i madde ile der-hâtır edemiyorum. Ancak hâtırıma gelen bir kaç madde arzeylerim. Şöyle ki, seferberliğin i'ânından bir kaç gün sonra şakî-i merkûm Aram Paşa'nın zîr-i cenâhında toplamış olduğu Ermeniler Yüzbaşı Erdeşli Halil ve Mülâzım Hişetbeştalî (?) Hâlid efendilerle ve Alican Onbaşı ve refâkatlerinde Ahmed ve Mehmed ve ismini bilemediğim bir nefer me'zûniyetle merkez-i vilâyete gider iken karşılarına çıkarak sûret-i müte'ellimede katl u itlâf ve yine merkez-i vilâyete yarım sâ'at bu'dundaki değirmene giden Bazik karyeli Semo ve oğlu Hüseyin ve Kulcan ve refîkleri katl ve cenâzeleri nehre ilkâ eyledikleri ve Çobanoğlu karyesinden Molla Ali ve refîki Hayri, Van'a giderler iken yolda karşılarına çıkarak katl u itlâf eylediler. Ve birçok karyeleri ihrâk eylediler ve Van'ın sükûtundan yirmi yedi gün evvel Van dâhilinde iğtişâş izhâr eylediler ve umûm İslâmlara bi'l-hücum birçok çoluk çocuk itlâf eylediler ve yirmi yedi gün kadar gece gündüz hükûmete karşı muhârebe ve isyân ile Rus askerinin Van'a duhûlüne teshîlât irâ'e ve idhâl eylediler. Van[in] sükûtuyla beraber bi'l-umûm İslâmları katli'âm ile katl u itlâf edeceklerini işitdik ve bir kaç karyenin çoluk çocuk, kadın erkekleri kesdiklerini görür görmez muhâfaza-i can maksadıyla firâr eyledik. Rus askeri ile Ermeniler bi'l-ittihâd hicret eden İslâmları bi't-ta'kîb, karşılarına gelen İslâm â'ileleri itlâf ve ihrâk eylediler ve Rus askeri gelmezden evvel Ermeniler tarafından Külle ve Hızır ve Mollakâsım ve Şeyhayne ve Şeyhkara ve Zorafa [Zorava] ve Pakiz [Paksi] karyeler[in]deki ahâlî-i İslâmiyyeyi umûmiyyetle katl ve zebheylediler. Maktûller çok kurâ ahâlîsi oldukları cihetle esâmîlerini bilmem ve Persolan [Pirsalam] karyesinin ahâlîsiyle muhtârı Nuro bir hânede cem' ve üzerlerinde gazyağı serpererek ihrâk etdiler ve mezkûr karyede ihrâk olunan İslâm kadın erkek, çoluk çocuklar yüz elli nüfûsu mütecâviz idi. Ermenilerin tecâvüzât ve mezâlimleri birçok ve kâbil-i ta'dât değilde de ancak hâtırıma gelen bâlâda arzylediğim vechiledir. Diğer ef'âlleri hâtırımda değildir.

- Başka ifâden var mıdır?

- Hâ, hâtırına geldi! İstîlâ etdikleri yerlerle sâ'ir İslâm karyelerdeki hüsnâ, güzel kız, kadınları bi't-tefrîk ayırarak haklarında mu'âmelât-ı nâ-meşrû'a îkâ' eylediklerinden başka Rusya'ya götürdüler ve fuhşîyyâta yaramayan kadınlarla erkekleri i'dâm ve ihrâk etdiler. Ma'lûmâtım budur.

- İşbu ifâdeyi tasdîk eder misin?

- Doğrudur.

Müstantık

Müdde'î-i Umûmî

Şâkir

Ahmed Cemil

Reşid

***Vürûd eden diğer mültecî Van vilâyeti Edremid mahallesinin
ahâlîsinden elli iki yaşında bakkal esnâfından Feyzullah
Efendi bin Hasan Dünbüloğlu olduğunu ba'de'l-beyân
muhlifen zabtolunan ifâdesidir.***

- Ne târîhde Van'dan hicret etdiniz?

- Rus askeri tecâvüz etdiği [1]331 senesi şehr-i Nisan'ın yirmi yedinci günü Van'dan hicret eyledim.

- Ne esbâba mebnî hicret eylediniz?

- Esbâb-ı hicretim Rus askerinin ta'arruz ve Ermenilerin tecâvüzüdür.

- Ermenilerin tecâvüzleri ne derecededir? Ta'ayyün-i madde ile beyân et.

- Ermeniler öteden beri Devlet-i Osmaniyye ve millet-i İslâmiyyeye karşı Rusya'nın tahrîk ve teşvikiyle iğtîşâş çıkarmak emeliyle türlü türlü şenâ'atler, fecî'alar îkâ' ediyorlar idi. Seferberlik i'lân olunmazdan mukaddem Aram Paşa ve İşhan nâm iki şerîr-i şehrin taht-ı riyâsetlerinde komiteler teşkîl ve çetelerle fedâ'iler ta'ayyün ve Rusya'dan kendilerine lâzım olan edevât-ı harbiyye ve esliha celb ve zîr-i cenâhlarında almış oldukları Ermeniler teslîh ve ahâlî-i İslâmiyyeye tasallut ederek rast geldikleri İslâmları katl, ağnâm ve mevâşî vesâ'ir emvâlleri nehb ü gârât ve muhadderât-ı İslâmiyyenin ırz u nâmûslarına tecâvüz etmekden geri durmamakda oldukları kuyûdât ve evrâk-ı resmîye ile müsbetdir. Seferberlik i'lân olunmasıyla berâber hükûmet, gerek İslâmları ve gerekse Ermenileri taht-ı silâha da'vet eyledi. İslâmlar itâ'atle gelip Erzurum vesâ'ir nukât-ı askeriyyeye sevkolunarak â'ileleri bî-kes kaldı. Ermeniler ise ancak yüzde beşi da'vete icâbet edip diğerleri bir kısmı Rusya'ya gitti ve bir kısmı çetelerle berâber müsellahan hâl-i şekâvetde kaldı. Da'vete Ermeniler de hud'a ve desîseler ile kendilerine tevdî' edilen esliha-i emîriyyelerle firâr edip çetelerle Rus askerlerine iltihâk edip bî-kes kalan İslâm

â'ilelerine bi't-tasallut envâ'-i mezâlim ve en doğrusu lisâna almakdan te'eddüb olunacak rezâletler ikâ'la günde bir kaç adam katl, birçok mazlûminin mal ve mezrû'âtları nehb ü gârât, birçok muhadderâtın ırz u nâmûslarına tasallut ve tecâvüz eylediler. Van'ın sükûtundan bir mâh akdem Rus ile olan muhâbere-i hafîyye netîcesinde Van'da olan me'mûrîn ve İslâmlar[a] gafleten hücum ve katli'âm edeceklerini ve ol esnâda Rus askeri Van'ı istilâ edeceğini, aralarında takarrur etdiler. Bir gün İslâm gâfil ve kendi işleriyle meşgûl iken Ermeniler ahâlîye hücum, sokaklarda tesâdüf etdikleri çoluk çocuk darîr-i a'mâ, fukarâ, esnâf, tüccâr vesâ'ir İslâm erkek olsun ve kadın bulunsun itlâf ve katletdiler ve yirmi yedi gün şu sûretle İslâmları i'dâm ve mahvetdiklerinden Rus askeri şu harekât-ı le'imelerinden bi'l-istifâde Van vilâyeti[ni] istilâ edip cüz'î mesâbesinde kalan İslâmlar, kendi canını kurtaran zevcesi, kızı, ciğer-pâresi[ni] bırakıp firâr eyledi. Ben de ol sırada firâr eyledim ve firâra muktedir olmayan ve orada kalan İslâmlar[ın] bir kısmı[ni] Ermenilerle Rus askeri müttehiden ve müttefikân katl ve bazıları[ni] ihrâk eylediler. İcrâ eyledikleri mezâlim, kâbil-i ta'dâd ve tavsîf değildir ve birer birer madde şeklinde koymak kâbil, mevki'lerle mağdûrların esâmîleri hâtırımda değildir ve ma'lûmâtım bundan ibâretidir.

- Başka ifâden var mıdır?

- Hayır yoktur.

- İşbu ifâdeyi tasdîk eder misin?

- Doğrudur. Mühürlerim.

Fî 8 Haziran sene [1]332

Müstantık

Müdde'î-i Umûmî

Şâhid

Şâkir

Ahmed Cemil

Feyzi

Vürud eden diğer mültecî Sıdkı bin Hasan Van vilâyetinin No[r]şın-i Ulyâ mahallesinden bakkal esnâfından yirmi yedi yaşında olduğunu beyân etdikden sonra muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

- Ne vakit ve ne esbâba mebnî Van'dan hicret ettiniz?

- Ermenilerin mezâliminden dolayı geçen sene Van'dan hicret eyledim.

- Ermenilerin mezâlimi nedir ve ne sûretledir?

- Zâten Ermeniler çokdan beri Devlet-i Osmaniyye ve millet-i İslâmiyye aleyhinde bulunarak Ruslarla akd-i ittifâk ve nifâkla hafîyyen muhâvere ve esliha vesâ'ir tedârikât-ı harbiyye celb ve birçok dinamit ihzâr ve yerler altında lağım küşâd ile devlete karşı i'lân-ı isyân ve İslâmlar aleyhine kıyâma fırsat aramakda ve bunun için birçok fedâ'î kayd ve çete teşkîl ve gizlice ahâlî-i Müslimeye tecâvüz etmekde idiler. Seferberlik i'lân ve ahâlî taht-ı silâha da'vet olunmasıyla

Müslümanlar da'vete icâbetle kayd ve nikât-ı askerîye sevk olunması üzerine fırsatı ganîmet add ile isyânları izhâr ve i'lân ile rast geldikleri Müslümanları katl, muhadderâtın nâmûslarına tecâvüz, emvâlleri nehb, zirâ'at ve fellâhatları tahrîb, ticâretten men', âdeta İslâmları hânelerinde mahbûs ve mescûn bıraktılar ve hatta Gevaş kazâsında beş altı nefer jandarmaları katl ve hâtırında kalmayan ve esâmîleri[ni] bilmediğim birçok eşhâsı katl, elde ettikleri kimesneleri tefevvühünden te'eddüb olunacak, birçok şenâ'atlarla itlâf [ve] ihrâk eylediler. Van'ın sükûtundan yirmi yedi gün evvel Rusya'nın istilâsına medâr olmak ve Rusya ile ettikleri muhâbere netîcesi olarak Van'daki me'mûrîn ve Müslümanlar aleyhinde kıyâmla ve Viremyan ve Aram Paşa'nın taht-ı riyâsetlerinde müteşekkil çeteleri mahallelere düşerek evvelen Hamudağa nâmındaki kışlaya hücum ve nöbetçileri katl ve dinamit vâsıtasıyla kışlayı ber-hevâ etdiler. Ve bi'l-umûm Müslümanların hânelerine hücum ve tesâdüf eyledikleri çoluk çocuk, kadın kız, erkekleri türlü türlü fecâyî'le i'dâm ve'l-hâsıl ta'dâdı mümkün olamayan cerâ'implere mücâseret eylediler ve ikâ' eyledikleri şu cerâ'im ve iğtişâş sâyesiyle Rus askeri Van vilâyeti[ni] istila eyledi ve mezkûr askerlerle berâber müttehiden kurâdaki Müslümanları ihrâk ve itlâf eylediler. O yüzden firâren hicret eyledim ve cerâ'im ve cinâyetleri lâ-yu'ad olduğu cihetle ta'ayyün-i madde ile ta'ayyün-i isim etmek hâtırında değildir. Ma'lûmâtım budur.

- *Rusya ile muhâbereleri neden bilirsin ve muhâberelerine dâ'ir vesâ'ik elde edebildiniğ mi?*

- Alâniyye[ten] sâ'îleri Rusya'ya gidip gelirler idi ve seferberlik i'lânıyla Ermenilerin kısm-ı a'zamı Rus askerine iltihâk etmişdir ve kendim fukarâ takımından olduğum cihetle vesîka veyâhûd mektûbları elde edemedim.

- *Başka ne gibi ifâden vardır?*

- Başka ifâdem yokdur.

- *İşbu ifâdeyi tasdîk eder misin?*

- Doğrudur. Mührüm yokdur.

Fî 8 Haziran sene [1]332

Müstantik

Şâkir

Müdde'î-i Umûmî

Ahmed Cemil

Vürûd eden Van'ın Milis Topçu Mülâzımı Hurşid bin Hüseyin, Van'ın Topçuoğlu mahallesinden elli yaşında olduğunu ba'de'l-beyân muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

- Ne vakit ve ne esbâba mebnî Van'dan hicret eylediniz?

Seferberlik i'ân olunur olunmaz Devlet-i Osmaniyye ve millet-i İslâmiyyeye karşı kin ve garaz besleyen Ermeniler, çete teşkil ve fırsatı ganîmet add ile İslâmlara tasallut ve rast geldikleri İslâmları katl u itlâf, emvâl ve eşyaları nehb ü gârât ile Van'ın sükûtundan yirmi sekiz gün akdem Rusya ile muhâbere-i hafîyyeleri üzerine isyânları i'ân ve hânelerde tahassun ve İslâmlara hücûm ve mahv ve ağanın kışlasına hücûm ve dinamit vâsıtasıyla ber-hevâ etdiklerinden mâ'adâ Van'ın sükûtuna ve Rus askeri Van'a duhûlüne envâ'-i hiyel ve desâyis isti'mâl ile Rusya'ya teshîlât irâ'e eylediler ve Rus askeri Van'a girdikden sonra bi'l-ittihâd İslâmlara envâ'-i mezâlim ve ta'addiyât icrâ eylediler. Ma'lûmâtım budur. Başka günâ ma'lûmâtım yoktur.

- Ne gibi mezâlim ikâ' ediyorlardı?

- Rastgeldikleri İslâmları katl, muhadderât-ı İslâmiyyenin ırz u nâmûslarına tecâvüz, kurâyı tahrîb ve nehb ü gârât ediyorlar idi.

- Bu bâbda mağdûr olanları ta'dâd edebilir misin?

- Umûm vilâyet ahâlîsi onların mezâlimlerine uğradı. Ale'l-infirâd ta'yîn etmek hâtırına gelmiyor.

- İşbu ifâdeden başka ifâden var mıdır?

- Ermenilerin i'tisâf ve mezâlimleri lâ-yu'ad ve lâ-yuhsâdır. Ta'dâd eylemek kâbil değildir. Onun için başka ifâdem yoktur.

- İşbu ifâdeyi tasdik eder misin?

- Doğrudur, mühürlerim.

Fî 12 Haziran sene [1]332

Müstantık

Müdde'î-i Umûmî

Şâkir

Ahmed Cemil

Hurşid

Mezâlim-i vâkı'aya dâ'ir ma'lûmât ve meşhûdâtına mürâca'at olunan Van vilâyeti muhâbere başme'mûru Van vilâyetinin Selimbey mahallesi ahâlî sinden otuz iki yaşında ve el-yevm Nusaybin kazâsı posta ve telgraf müdürî vekâletinde bulunduğunu beyân eden Yusuf Efendi bin Mahmud Efendi'nin ma'a'l-kasem şâhid sıfatıyla ahzolan ifâdesidir.

Fî 16 Haziran sene [1]332

- Van vilâyeti dâhilinde icrâ-yı meşedet-kârânede teşekkül eden Ermeni cem'iyet-i hafîyyeleri İslâmlara karşı ne gibi zulm ve ta'addiyâtta bulundular? Cereyân-ı vak'aya dâ'ir meşhûdât ve ma'lûmâtımızı tahrîr ediniz.

- Van vilâyeti dâhilinde hayli zamandan beri sûret-i hafıyyede teşekkül edip bilâ-fâsıla ahâlî-i İslâma karşı başlıca icrâ-yı mezâlim yapan Taşnak Komitesi sergerdeleri Viramyan ve İşhan, Aram ve Papasyan ve daha isimlerini tahattur edemediğim yüzlerce Ermeniler teşekkül ettikleri cem'iyetleriyle tesâdüf ettikleri Müslümanları sûret-i hafıyyede ve fecî' bir hâlde katletdirerek ihtifâ eyledikleri, tahkikât ve taharriyât neticesi müsbet olmağla berâber Aram ve İşhan'ın bi'z-zât Vastan kazâsı ve Reşadiye nâhiyesi ahâlî-i müteneffızânından Hacı Musa Bey ve Hacı Yakub ağaları bi'l-fi'l katl ve ahîren kulak, burun ve âlet-i tenâsüliyyelerini kat' ile ağızlarına bıraktıkları ve daha buna mümâsil binlerce yolcuları, tesâdüf ettikleri mahallerde aynı sûretle telef ettikleri gibi bazı cânîlerin der-desti için nefis-i vilâyetde ta'kibât me'mûrlarını katleyledikleri cümle-i meşhûdât ve mesmû'âtımdandır efendim.

- *Ta'dâd ve beyân eylediğiniz Ermeni komiteleri seferberlikden mukaddem ve istîlâ zamanına kadar nerelerde ictimâ' ederler idi ve esliha ve cebhâne ve bomba gibi âlât-ı nâriyyeyi kimlerden alıyorlardı?*

- Bunların ileri gelenleri ve fesâd tohumu ekenleri akdemce Rusya'da tecemmü' edip hudûdun kurbiyeti dolayısıyla birçok âlet-i harbiyye ve humbara ve âlet-i nâriyyeyi nefis-i Van'a iddihâr ettikten sonra, vilâyeti teşkil eden Muradiye kazâsının Körzot ve İran tarîki üzerinde kâ'in Erçek nâhiyesinde ve mülhakı kurâda, Vastan kazâsının dâhili Ahtamar (?) manastırında ve daha birçok köylerde ve nefis-i Van'ın bütün Ermeni mahallâtında tahsis ettikleri hâneler ve manastırlarda ictimâ' ederlerdi ve bütün esliha ve cebhâne vesâ'ireyi Rusya'dan alıyorlar idi.

- *İstîlâda Van'da bulundunuz mu? Bütün mülbakât Ermenileri bu gibi ahvâle cür'et ettiler mi ve ahâlî-i İslâmiyye üzerine ne gibi mu'amele ve şenâ'ati irtikâb ediyorlar idi? Gençleri öldürdüler mi? Irx ve nâmûsa tecâvüz edenler[den] tahattur ettiklerinizi söyleyiniz.*

- Seferberlikden mukaddem Van muhîti umûm Ermenileri, gizlice tesâdüf ettikleri İslâmları öldürmekde kusûr göstermiyordu. Vaktâki seferberlik başlandı ve askerin uzak mahallere gitdiğini anlamalarıyla artık Ermeni mahalle ve köylerine civâr sekene-i İslâmiyyeye bilâ-fütûr icrâ-yı şenâ'ata başladılar ve nihâyetü'l-emr Rus'un Van hudûdunu tecâvüz etmesi üzerine ma'a'l-mecbûriye ma'a-â'ile Van'dan çıktım. İstîlâ zamanında neler yaptıklarını görmedim. Fakat mahallem ahâlisinden ve aceze gürûhundan bizimle çıkamayan yirmi beş kadar erkek komşularım, âileleriyle gizlendikleri bir hâneye yüz kadar Ermeni gelerek bu erkekleri, bir yaşında ve daha dün sinlerde olan çocukları, bunların huzûrunda kama ile parçaladıktan sonra erkekleri bahçeye çıkararak asker gibi dizdikden sonra kadınları önlerine getirerek umûmunu bir ateş emriyle yere serdikden sonra kadınları İslâm mahallâtından alıp Halilağa mahallesinde Hacı Ziya Bey'e â'id olup

Fransız konsolosunun ikâmet eylediği hânede tecemmü' etdirdikten sonra gençleri bi't-tefrîk götürdükleri ve ihtiyâre kadınlara da ekmek, su vermediklerini ve hatta Rus efrâdının acıyarak ekmek-pâre verdikleri, kadınlar elinden bi'l-âhire alındığını ve daha ta'dâdı gayr-ı kâbil birçok tahammül edilmeyecek şenâ'atler yaptıklarını her nasılsa tahlîs-i girîbân ile bi'l-âhire Bitlis'e gelen komşum kadınlarından işitdim efendim.

Müstantık

Şâkir

Müdde'î-i Umûmî

Ahmed Cemil

- *Ermenilerin bu yolda ta'kîb etdikleri maksad nedir?*

- Maksudları başlıca millet-i İslâmiyyeyi mahvetmek ve zu'm-ı bâtıllarınca beylik elde etmek fikrine müstenid olduğu âzâde-i arz ve izâhdır.

- *İfâdenizi tasdîk ediniz.*

- Bu Van muhîti Ermenilerinin fıkri fesâdları ve icrâsına muvaffak oldukları mezâlimleri, değil âcizlerinin bu bâbda ifâdeleri zabtolunacak bütün kimselerin sahîh ve doğru olduğunu ma'a'l-kasem te'mîn ve ifâdât-ı vâkı'amı tasdîk ederim.

Fî 16 Haziran sene [1]332

Müstantık

Şâkir

Müdde'î-i Umûmî

Ahmed Cemil

Van Muhâbere Başme'mûr-ı sâbıkı
ve Nusaybin Telgraf Müdür Vekîli

Yusuf

Fezleke-i Tahkîkiyye

Erzurum ve Van ve Bitlis vilâyetleri dâhilinde Ermeni çeteleriyle Rusların ahâlî-i İslâmiyyeye karşı irtikâb eyledikleri mezâlim ve şenâ'atin tahkîkine dâ'ir Dâhiliye Nezâret-i celîlesinden şeref-vârid olup makâm-ı kâ'im-i makâmiden muhavvel şifre mahlûlüne tevfikân bu bâbda tahkîkâta mübâşeretle Nusaybin kazâsına gelip iskân etdirilen Van ve Bayezid sancağı ahâlîsinden Şükrü bin Hüseyin, Mehmed Şefîk bin Şükrü ve Reşid bin Keleş ve Feyzi Efendi bin Hasan ve Sıdkı bin Hasan ve Hurşid bin Hüseyin, Yusuf Efendi bin Mahmud'un şahid sıfatıyla ma'a'l-kasem ahzedilen ifâdeleri mündericâtına nazaran, öteden beri millet-i İslâmiyye ve Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'ye karşı buğz ve adâvet besleyen Ermenilerin Rusya'nın tahrîk ve teşvîkiyle Van, Erzurum, Bitlis, Diyarbekir ve Harput vilâyetlerinde Taşnaksutyun ve Hınçakyan ve Arminak nâmıyla üç cem'iyet teşekkül ederek bunlara riyâset eden Van'da Aram Paşa, İşhan, Viremyan nâm üç çete re'îsleri kuvvetü'z-zahr olarak tasavvurlarını kuvveden fi'le çıkarmak üzere Van

dâhilinde İslâm mahallâtında lâğımlar hafr, esliha ve bomba ve dinamit ve cebhâne vesâ'ir âlât-ı nâriyyeyi hafıyyen Rusya'dan celb ve cem' ile i'lân-ı seferberîyi müte'âkib çete hâlinde oldukları hâlde Van mülhakâtında toplanan yüz bini mütecâviz Ermenilerin Şirin nâm şerîrîn taht-ı ri'yâsetinde Tumar [Tımar] cihetine ve Büyük Serkis'in kumandasıyla Şatak cihetine ve Küçük Serkis'in idâresiyle Havasor cihetine müteferrik sûretde dağılarak Hişetbešta (?) karyesinde bulunan ahâlî-i İslâmiyye üzerine müsellahan hücum ve karyeyi abluka ederek İslâmları bir sûret-i fecî'ada katl ve i'dâm ve ta'kîbe giden Müfreze Kumandanı Binbaşı Ahmed Bey'le ma'ıyyet-i neferâtını katl ve Külle karyesine hücum ederek karyenin bi'l-umûm ahâlî-i İslâmiyye erkek, kadın ve çocuk vahşiyâne bir sûretde katl ve Milis Kumandanı Edhem Bey'le dört neferi dahi itlâf ve Pakiz [Paksi] ve Zorafe [Zorava] ve Gorasta ve Köprüköy ve Zive karyelerinde bulunan Müslümanları emsâli nâmesbûk bir sûretde itlâf 5 Nisan sene [1]331 târîhinde Hamudağa kışlasını muhâsara ederek beş nefer nöbetçileri katl ve bomba atarak kışlayı ber-hevâ eyledikleri ve İslâm hânelerine bomba atarak tahrib ve bi'l-umûm hânelerini ihrâk eyledikleri ve yirmi yedi gün dâhil-i vilâyetde devam eden harekât-ı ihtilâliyyede ahâlî-i İslâmiyye'den erkek ve kadın ve çocuk ancak yüzde beş nüfûsun tahlis-i can edebildikleri ve [1]330 senesi Teşrîn-i Evvel'in on sekizinci gününe müsâdif bayramın birinci günü şehrin me'âbid ve câmi'lerinde ictimâ' ve ibâdât-ı dîniyye ile meşgûl bulunan İslâmları envâ'-i mezâlim icrâsiyla mahv ve itlâf ve rast geldikleri kurâları ihrâk ve iki yaşından on yaşına kadar olan çocukların kollarını bağlayarak ot yığınları üzerinde gazyağı ilkâ etmek sûretiyle ihrâk eyledikleri ve Bayezid sancağında bulunan on beş bin kadar nüfûs-ı İslâmiyyeden on dört binini bir sûret-i vahşiyâne ve bâğiânede katl ve i'dâm ve muhadderât-ı İslâmiyyenin ırz u nâmûslarına tecâvüz ile bâkire kızların bıkırlarını izâle ve esîr eyledikleri Vastan kazâsı ahâlîsinden ve Reşadiye nâhiyesi ahâlîsinden Hacı Musa Bey ve Hacı Yakub Ağa'yı alenen kulak ve burun ve âlât-ı tenâsüliyyelerini kat' ile ağızlarına vermek sûretiyle bir sûret-i fecî'ânede katl ve binlerce yolcuları esnâ-yı râhda aynı sûretle itlâf ve beşikdeki ma'sûm çocukları alenen kama ve hançer ile parçaladıkları ve ihtilâl-i dâhiliden bi'l-istifâde Van'a duhûl eden Rusya'nın dahi bi'l-umûm ahâlî-i İslâmiyyeyi katli'âm ve envâ'-i mezâlim ve şenâ'atı icrâ eyledikleri tahkîkât-ı vâkı'adan anlaşılmasına mebnî bu bâbdaki evrâk-ı tahkîkiyye bâ-fezleke makâm-ı âliye irsâl buyurulmak üzere Nusaybin Kâ'im-i makâmılgı cânib-i âlisine tevdi' kılındı.

Fî 18 Haziran sene [1]332

Müstantık-ı Nusaybin

Şâkir

Nusaybin Müdde'î-i Umûmîsi

Ahmed Cemil

BOA. HR. SYS. 2872/2, Belge no: 19-33

ERMENİ VE RUSLARIN YAPTIKLARI MEZÂLİM

Ermeni ve Rusların Eleşkirt, Hıms, Karakilise, Şatak, Müküs, Muş ve Akçan'da yaptıkları dehşetli mezâlimden kurtulabilenlerin ifadelerine göre, Rus ve Ermenilerin mezâliminden bazıları şunlardır:

"Yırtıcı canavar ve zincirden boşanmış ayılar gibi" köylere saldırıp bir anda ortalığı "kan deryasına" döndüren Rus ve Ermenilerin; "kadın erkek dinlemeyerek önlerine rast gelen çaresizleri parçaladıkları", sadece Eleşkird'in Arabköyü'nde iki gün zarfında "bakire olarak yirmi üç kızımızın bikerini izâleden başka bütün işe yarar gelin ve kadınlarımızın buukularına taarruz" ettikleri, Hıms'ın Mollakulaç köyünde "yirmiye mütecaviç çocuklarımızı ilk önce kuzu keser gibi zebh edip hamile kadınlarımızdan bir ikisini karınlarını kama ile sökerek.... ceninleri süngü üzerinde pederlerine" gösterdikleri, Müslüman abaliden kimisinin kafasını, kollarını, burunlarını, kulaklarını kesdikleri, gözlerini çıkardıkları, derilerini yüzdükleri ve üzerlerine gazyağı dökerek yaktukları ve nihayet aşâğıdaki ibret verici mezâlimi yaptıklarına dair.

"..... iki İslâm kadını Ermeniler berâber getirmişlerdi. Bu kadınları ortaya getirdiler. Her ikisi dahi hâmil idiler. İki Rus neferiyle iki Ermeni geldiler. Kadınların karınlarındaki çocukların oğlan veya kız olduğuna dair iki mecidiye üzerine bahsetdiler. Kadınların karınlarını feci bir sûrette kama ile yardılar, birisinin karından bir oğlan çocuğu çıktı. Diğerinin karındaki "mudga" olduğu için anlaşılmadı ve bunun üzerine birçok da münakaşa ettiler..."

Massacres perpetrated by the Russians and Armenians

(Some of the terrible atrocities perpetrated by Russians and Armenians in Eleşkirt, Hıms, Karakilise, Şatak, Müküs, Muş and Akçan as it was stated by those who escaped from)

"Russians and Armenians like rapacious animals and unchained bears attacked villages and it was a bloodshed that turned all into red"; men and women were slaughtered; in Aralköy attached to Eleşkirt they deflowered in two days twenty three muslims virgins and raped newly wedded girls and married women", in the village of Mollakulaç köy of Hıms more than twenty children were butchered like lambs, two pregnant women had the bellies cut by cuttlases and the foetus extracted and fixed on the point of bayonets and displayed to their fathers; some muslim people were beheaded, some others had their arms, noses, ears cut and eyes pulled out and after they had their skins flayed they were soaked with

keresone and set fire to; finally the following are other examples of the horrors and abominations committed:

"Armenians brought with them two muslim women; they formed a circle around them, both were pregnant; two Russian soldiers and two Armenians came; they betted on the gender of the unborn youngs, male or female, betting for each, two meciðiye (Silver coins of 20 piastres), then they ferociously eviscerated the abdomen and wombs of the pregnant women with a dagger, one of the unborn young was a male child; the other young was an amorphous bleeding lump so they went on quarreling about its gender _"

10 N. 1334 (11. VII. 1916)

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

*Mamuretülazîz Vilâyeti'nden alınan 28 Hazîran sene [1]332
târîhli ve 98 numaralı tabîrâtın sûretidir.*

25/15 Haziran sene [1]332 târîhli ve beş numaralı telgrafnâme-i âlî-i nezâret-penânîlerine arıza-i cevâbiyyedir.

Rus ve Ermeni çetelerinin mezâlimine dâ'ir muhâcirlerden şuhûd huzûrunda ma'a'l-kasem alınan ifâdelerini mübeyyin evrâk leffen takdîm kılındı ve bu bâbda mülhakâtdan vürûd edeceklerin dahi pey-der-pey takdîm kılınacağı arz olunur. Ol bâbda.

Aslına Mutâbıktır.

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye

Müdîriyeti

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûretidir

[1]331 senesinin Mayıs gâyesinde bir sabah namâzı idi. Karyemiz bulunan Hanyanik, etrâfı Rus ve Ermeniler abluka ederek teslim olmamızı ve kat'iyen bir ferdin köyden dışarı çıkmamasını teklîf etdiler. Reddedilen bu teklîf ve müdâfa'aten atılan ilk kurşun üzerine bunlar yırtıcı canâvar ve zincirden boşanmış ayılar gibi köyümüze saldırdılar. Feryâd, vâveylâ âfâkı titretiyordu. Bir dakika içerisinde bütün

ortalık kan deryâsına benzedi. Bu düşman kuvveti içerisinde komşu köylerden Reşadiye nâhiyesine tâbi‘ Kancaslı Nişan, Muradî; Kadarekli Osbeb; Poro[ni]sli Dikran; Randoslu Zaho; Pellili Beyko ve Serkis, Tanfasal, Kazar ve Nosis; Gevaş'ın Şatvan karyeli Nosis "Yaşasın Aram Paşa!" âvâzıyla bağırıyor ve var kuvvetleriyle kadın erkek dinlemeyerek önlerine rast gelen bî-çâreleri parçalıyorlardı. Hatta o sırada arkamızdan ciğer-pâresini kolları arasına sıkışdırarak koşa koşa kaçmak isteyen bir kadının önüne geçerek vahşî ve canâvar pençeleriyle yavrusunu kucağından almış ve zavallı annenin gözleri önünde süngü ucuna takıp "Ey fedâî kahraman Ermeni ruhları! İşte bunca çalışıp emelimize muvaffak olmadan giderek arkamızda bıraktığınız nesillerinizin rûhunuza karşı ettiği fedâkârlık ve yâdigârı" diyerek telef ve kadını da katletmiş ve ta biz seslerini işidebildiğimiz mesâfeye kadar "Kaçmayınız, nereye kadar gitseniz geleceğiz, hatta sizi Şam'a kadar ta'kîb edeceğiz" sözleriyle bağırarak oldukları ve Ermeniler ve Rusların vahşet ve gaddârlıkda hiç bir şeyden geri kalmamış olduklarını mübeyyin işbu zabıt varakasını ma'a'l-kasem temhîr ve i'tâ eyleriz.

Fî 1 Nisan sene [1]332

Muhâcir Meşâyih-i
Kâdiriyyeden
Konlu Fethullah

Muhâcir Kesân
Beylerinden
Hâmid Bey oğlu Ali

Muhâcir Kesân
Beylerinden
Hacı Bey oğlu Selim

Bu dahi
Konlu Yakub

Bu dahi
Mahmud

Rus'un Eleşkird'den Arabköyü'nde yapmış olduğu mezâlim hakkında

17 Kânûn-ı Evvel sene [1]330 târîhinde Rus, kazâmız bulunan Eleşkird kazâsına ta'arruz ederek tahmînen on dokuzuncu günü karyemize girmiş olduğu, iki yüz mevcûd Kazak süvârîsiyle meşhûr Ermeni komite re'îsi Toprakkalalı Abramayis ile altmış-yetmiş kadar Ermeni fedâîleri karyemize geldi. Karyenin çehâr etrâfını çevirerek kendilerine teslim olduğumuzu bi'l-vâsıta anlatdırmak üzere tercümân istedik. Ermeni komitelerinden Hanzirli Karabet oğlu Kirkor'u tercümân ederek bi'l-mecbûriyye Rus'a teslim olduğumuzu ve biz ahâlî bulunduğumuzdan fî-mâ-ba'd kendilerine mutî' bulunacağımızı ber-tafsîl söyledik ise de aldığımız cevâb ber-vech-i âtî arz olunacaktır:

1- Eslihanızı teslim edeceksiniz diye hemen yedimizde mevcûd esliha-i gayr-ı memnû'a varıncaya değin yedimizden alınmış.

2- Umûm hayvânâtınızı orduya teslim edeceksiniz diye beş yüz adet sığırımızı alarak yedimize akçe-i vâhîde verilmemiştir ve bunun ile berâber iki bin ağnâmımız da gasbedilmiştir. Onlar için îcâb eden fiyat veyâhûd vesîka talebinde bulunduk ise de o müfrezenin kumandanı bulunan — cevâben "Mâlinız ve canınız da bizimdir, haydi çıkın!" diye bizi tekdîrle dışarıya çıkarmıştır.

3- İkinci günü hânelerimize Ermeni fedâîleri girerek cebren nâmûsumuza ta'arruz etmeğe başladığından nâmûs beliiyesi olarak bi'l-mecbûriyye umûm kumandanları Kaydarof'un nezdine gitdik. Ahvâl-i nâ-lâyıkaya kendisine arz etmemizle hemen nezdinde mevcûd bulunan diğer Rus zâbitânına karşı bizi tekdîr ederek "Haydi, Ermeni ve Kazakların mu'âmelede me'zûniyyet-i tâmmeleri vardır" diye bizi taşraya çıkardı ise de iki sâ'at sonra tekrâr bizi huzûruna çağırıp dedi ki; "Ben Müslümanım ve kendim de kumandanım, bu gün bu harbde fenâlığı yapan Ermenilerdir. Bunlar da harb fenâlığına me'zûndurlar. Artık durmayınız, elinize geçen â'ilenizi kaçırıp gidiniz. Yoksa hem nâmûsunuz ve hem de malınız gidecektir. İşte size muhâfız" diye iki Kazan şehri İslâm hânedânını terfîk ederek karyemize bizi îzâm etmiştir. Orada kaldığımız iki gün zarfında o hâ'in Ermeni fedâîlerle Kazaklar karyemizde bâkire olarak yirmi üç kızımızın bîkrini izâleden başka bütün işe yarar gelin ve kadınlarımızın hukûklarına ta'arruz etmişlerdir.

İşte bu miyânede bendelerinin üç bâkire hemşîrem gitmiş el-yevm de mezkûr komitelerin nezdindedir. Buna cümle karyemiz şâhid bulunduğundan bu gaddâr Rus ve Ermeninin işbu mezâlim ahvâlini âlem-i medeniyette bulunan hükûmetlerinin nazar-ı dikkatini celbeylerim.

Şurasında bir şey de arzedeceğim. Şöyle ki karyemizde meskûn burunsuz otuz beş yaşında Hazalo isminde bir hâmile kadın var idi. Ondan sonra bir Kazak ile üç tâne Ermeni; ikisi Garîb biri de kazâ-yı mezkûrenin yine Hanzir karyeli Mihran nâmında komite hemen mezbûreyi huzûrlarına celbederek kadını da takdîr-i hüda aynı sâ'atde hamlini vaz' etmek emelinde iken, kendilerine vukû' bulan ricâsı üzerine hemen aynı meydânda yere iterek nâmûssuz Ermeni fî'l-i şenî' icrâ eder ve o anda belindeki kamasıyla karnını yararak çocuğunu gözümüz önünde çıkarmış ve çocuğunu da bir ağaç dalına asmış. İşte böyle felâketler geçirdiğimize cenâb-ı Hakk şâhid-i âdildir.

Fî 21 Mayıs sene [1]332

Esâsen Eleşkird kazâsının Arabkomu karyeli olup
muvakkaten Ortanil karyesinde sâkin

Süleyman oğlu Rıza

İşbu bâlâda ifâdât, mukârin-i sıhhat olup merkûm Süleyman oğlu Rıza'nın huzûrunda me'mûr Mehmed Bey'e tahrîr etdirmiş olduğu ifâdâtı olduğunu tasdik eyleriz.

Fî 21 Mayıs sene [1]332

İhtiyâr

Osman

İhtiyâr

Hüsnü

İhtiyâr

Ali

Muhtâr-ı Muhâcirîn-i
Ortanil

Merkûm Rıza'nın bâlâdaki ifâdât ve felâketi câlib-i nazar-ı dikkat buyurulmak üzere huzûr-ı celîl-i cenâb-ı vilâyet-penâhiye arz ve takdîm kılınır.

Fî 3/21 sene [1]332

Tahkîk Me'mûru

Mehmed

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Rusların Mezâlim Ahvâli

Memleketimiz bulunan Hınıs kazâsının sahne-i harbe altı sâ'at bir mesâfede olduğu hâlde evde kalan kimselerimizle mahzâ o uğurda elden geldiği kadar hizmet edip de askerimizin infâk ve i'âşelerine muktezî mevrûât ve buna mûmâsil me'kûlât-ı gıdâ'yye yetiştirmek üzere kalmış ve bu sûretle on sekiz ay bilâ-ticâret sırf ânîfû'l-arz maksadın husûlüne sâ'î bulunmuş iken hasbe'l-kader memleketimizin yed-i menhûs-ı a'dâyâ geçmesi cihetiyle merbûtan takdîm kılınan müdellel defter muhteviyâtı emlâk ve akâr ve emvâl-i beytiyye ile memleketimiz sekenesinden olup bir hayli zamandan beri firâren Rusya'ya gitmiş ve ma'yyetinde teşkîl ettiği bir müfreze kumanda eden millet-i Hıristiyanıyyeden Taşnaksuyun komitesine mensûb Hınıs'ın Karaçoban karyesinde bulunan Bertabek Erakil ve Kopal karyesinde sâkin ve aynı fikr-i salâhı hâ'iz Keşiş oğlu Serkis ve Karaköprü karyesinden Kirkor ve Tokaz ve Manuk nâm kimselerle Kahlik [Kahkik] karyesinden Serkisyan Misak ve Hazhazyan Vahan ve Ağçamilk karyesinden Hurşid Bekesyan ve Duman karyesinden Misak ve Harâmî karyesinden Hakem Agop oğlu Murad, Harâmî karyesinden ve Dikran ve Kozlu karyesinden Saru Kâhya, Yeniköy karyesinden Hilhilyan Kesper nâm eşîrrâ ve zâlimler nasıl ki dünyânın sâlih bir zamanında bulunduğumuz mıntıka dâhilinde icrâ-yı nehb ü gârât ve katl ü kıtâl ile yürütdükleri mefsedet komiteleri şöyle dursun, şurasını unutmayalım ki esâsen kasaba dâhilinde bulunup da aynı firârı irtikâbla bâlâda ma'rûz komitecilere iltihâk ederek bu seferdeki hicretimiz de umûm müfrezeleriyle

berâber Rusya'nın epeyce bir kuvvetiyle tevâhid-i mezâlim ederek yaptıkları ciğer-sûz mezâlim ve aynı zamanda hetk-i ırz gibi netice-i mu'âmeleleri vardır ki bunlardan bir-ikisini hükûmetimize arz etmekden kendimizi alamıyoruz. Mûcib-i tasdî' olmasın ki serencâmı bir derece teşrih edeyim ki gördüğüm hakâret, uğradığım felâket nasıldır. Hadd-i zâtında üç zükûr, iki inâs-ı sagîre evlâdla iki menkûham ve kendimin de Ermeni köy[ü] olan Çevirme'ye yarım sâ'atlık bir mesâfede bir gömüde bulunduğum hâlde elde bulunan dört yüz lira nakdimle o köyde ahz u itâ etmekde idim ki düşmanın Hınıs'a geleceğine dört beş sâ'at kalmış iken vesâ'it-i naklim olmadığı için muhadderâtımın ellerini tutarak fenn-i çile erba'ın muhadderâtdan ekserîsi çocuk, yiyecek, yatacak, tefrîş, giyecek malzemelerden hiç bir şey alamayarak ilk önce gelen kimselerden yaptığımız tahkîkâtta Ermenilerin yaptıkları dil-sûz mezâlim ve cebr u işkenceden kat'iyyen ihâfe ile kaçarak gelmek üzere iken ânîfü'l-arz Ermeni komitecileri berâberimde bulunan yüz elli hâne halkımızdan karşısını Hınıs'ın dört sâ'at şimâl-i garbisinde keserek içimizde bulunan eli silâh tutan zükûrları âdetâ koyun boğazlar gibi â'ileleri önüne getirir. Burasını ağlayarak diyorum ki ellerini ayaklarını bağı, memede bulunan çocuklarla oradaki sabîler berfin kesreti, şitânın şiddetinden incimâd etmiş ve bunların keder-dîde vâlidelerini görüp gözlerimiz önünde yere atarak feryâd u figân âsumâna urûc ettiği hâlde bir â'ileye yirmi nefer Ermeni ve kısmen de Rus takarrub ederek fî'l-i zinâ ve livâtâyı yaparak bi'l-âhire birer ikişer a'zâlarını doğrayarak telef etti. Nâlin u efgânın haddi yok. O sûretle zükûrun umûmu[nu] kesdi[ler]. Karıları da böyle yapmak üzere iken gecenin hulûlü cihetiyle köşenin birinde nasıl doğranacağını intizâr ederken hasbe'l-kader beni terkle karıları toplayıp köye gittikleri[nde] her nasılsa ellerimi kurtararak firâr etdim. Bitâb olarak kendimi Osmanlı askeri bulunan bir köye atdım. Azcık karnımı doyurduktan sonra; "Şimdi gelecek, ahan geldiler" gibi vehmim orada kalmama da mâni' oldu ki evlâd, â'ilemi terkle geldim. Böyle felâket-dîde kimselerin meded-re'si sizin gibi evliyâ-yı umûr-ı dîndâr ve merhamet sâhibi zâtlar olacaktır. Ma'nen tazarru'umuzu leyl ü nehâr ref'-i bârgâh-ı cenâb-ı kibriyâ ediyoruz.

Mâddeten mahall-i vilâdetimiz Hükûmet-i seniyye-i Osmaniyye'dir. Binlerce, belki milyonlarca bu gibi zulm ve cefâyâ ma'rûz kalmış kimseler vardır. Bunların yaptıkları hakâret ve cebr ve işkence zulmün derece-i kusvâsı kalemle ta'rîf edilemez ve a'sâb-ı beşerin tahammülünün fevkindeki hâlâtın teşrihi için nutk itizâr eder. Hâl böyle iken bir çok kısımlarımız da varız ki hadd-i zâtında bir servet sâhibi olmayıp ancak rûz-merre sâklarımızı idâre ve öteden beri ihtiyâc kat'iyyen görmemiş ve elde bulunan mâ-melekini terkle hicret ederek cüz'iyât kabîlinden olan hayatının fûrûhtuyla tehvîn-i zarûret ederek ancak buraya can atmışlar ki şimdi tese'ül etmek âr çi-çâresiyle evlâd, â'ile ihtiyâcdan nâlin ve zârdır. Bu hâl-i esef-iştîmâl ise bütün bütün icrâsıyla berâber bu hâlde ifrâğ eden a'dâ-yı bed-kârdır.

Taleb-i muzâheret tabî'î olmağla yatak, mefrûşât ve infâk ve i'âşe ile mâlzeme-i sâ'irenin tedârik ve iştirâsına kifâyet edecek derecede mu'âvenet-i hükûmetin icrâsı istirhâmıyla hatm-i ma'rûzât eyleriz. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

Bu dahi
Hınıs'dan muhâcir

Ali bin Fâh

Evlâd ve â'ilesi Rus'un taht-ı esâret ve pençe-i
zulmünde kalan Tadam karyesinde meskûn
Hınıs'dan muhâcir hulefâ

Ali

Merkûmânın ifâde ve ma'rûzâtı hakikat olup bizim hicretimizden beş gün sonra iltihâk eden ve berâberimizde gelen halkıyla Diyarbekir cihetine gitmiş olan beş nefer arkadaşlarının ifâdeleri ve onlardan yaptığımız tahkîkâtla bu gibi emsâl olacak bir çoklarını gördüğümüz kimselerin aynı hâli tasvîr ve naklettiklerini tasdîkan zîr-i arz-ı hâli zeylen arz ve takdîm ve temhîrâtıdır. Fermân.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

Tadam karyesinde meskûn
Hınıs'dan muhâcir

Alaüddin Beyzâde Celâl

Tadam'da meskûn
Hınıs'dan muhâcir

Alaüddin Beyzâde Mehmed Kâmil

Merkûmun ifâdâtı mukârin-i hakikat olduğu icrâ eylediğim tahkîkât-ı vâkı'adan anlaşılmağla icâbının icrâsı ma'razında huzûr-ı celîl-i cenâb-ı vilâyet-penâhiye arz ve takdîm.

Fî 3/23 sene [1]332

Muhâcirîn Tahkîk Me'mûru

Mehmed Kâmil

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Rus'un Mezâlim Ahvâli

Hınıs'a bir sâ'atlik mesâfede kâ'in Mollakulaç karyesi ahâlîsindeniz. A'dâ-yı dînimiz Rus'a izâfetle müttefikü'l-meslek ve mezheb bulunan millet-i Hıristiyanîyyeden ve kasabamız ahâlîsinden Daşnaksuyun komitesi re'îsi olduğu ahvâl ve harekât ve yaptığı mezâlimiyle gösterdiği nüfûzu sebebiyle anlaşılın

Vahan ve Aleksandr Asoyan nâm zâlimler Rus'un memleketimizi istîlâ ettiği sırada esâsen berfin kesret ve soğuşun şiddeti cihetle ne mâşiyen ve ne de râkiben meşy ü harekete tâkat-yâb olamayan yirmi nüfûsumuzu alıp kaçmak üzere iken ânîfû'l-arz adem-i hareketleri ekserîsinin sabî ve sabiyye kimseler olmak münâsebetiyle biraz gecikdiğimiz için ma'rûz komite re'îsi köyümüzü refiki olan atlılarla basdı. Başka türlü kaçmak olamayacağını derkederek azamet-i ilâhiyyeye sığınarak bir şey etmez diye bekler iken birden bire içeriye giren o menhûs çehrelî Ermeniler âdetâ bir doğan kuşu bir bülbülü kovarsa aynı o minvâl üzere içeride bulunan yirmiyi mütecâviz çocuklarımızı ilk önce kuzu keser gibi zebhedip hâmile kadınlarımızdan bir ikisini karınlarını kama ile sökerek henüz nutfiyeden hâl-i beşere ifrağ olmuş cenînleri süngü üzerinde pederlerine gösterip mezbûrelerin hâl-i mevtlerinde bile ma'âzallâh fı'l-i zinâyı irtikâb için mu'ayyen neferleri tahrîk eden komiteci "Sizi afv edeceğim. Artık korkmayınız" ümîdiyle bizi nefyetmeye başladı. Mücâvirimiz beş on hâne halkını toplayıp bizim hâneye getirdi. Gece takarrub etdi. Emniyet üzerine bendenizle bir arkadaşımı köyde nöbetçi vazîfe görmek üzere köyde terkile kendileri muntelhâb â'ilelerden birer dâne alarak evlere geçdiler. Gecenin nısıfı geçmiş ettiği kimse ayık olmadığını hissederek bir hânedecemmu' etdirildiği çoluk çocuklarımızdan on ikisi kebîr-i tâ'ife-i nisâ olup mütebâkî yirmi sekizi henüz muharrik-i nâ-bâlîğ çocuklarımızı alıp kaçdık. Lehû'l-hamd o zâlimden kurtulduk. Buraya kadar dilene dilene geldik. Bir kısmı da yollarda gerek soğuşun ve gerekse hem-cins ve kardaşlarının gözleri önünde ma'rûz kaldıkları felâketden korkarak telef olmuş mâ-hasal yirmi hânedecem iki yüz elli nüfûsu bulunan kimselerden bu gün umûmî otuz beş neferi ile Hâdim köyünde iskân etmiş ve rûz-merre tese'ülle idâre etmekdeyiz. Bu tese'ül de ancak infâkı te'mîn ediyorsa da hem az ve hem de günâhdır. Ma'a-hâzâ melbûsât ve tefrîşâtımız hiç bir şeyimiz yoktur. Huzûr-ı âlînize tazallum-i hâlde arz-ı keyfiyet eyler ve son sabırsızlıkla ve tehvîn-i ihtiyâcımızla gördüğümüz felâketin bu sebeble telâfisini arz-ı hâl eyleriz. Fermân.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

Hınıs'ın Mollakulaç karyesinden
muhâcir, Hâdim karyesinde meskûn

Yusuf oğlu Hasan

Hınıs'ın Molla Buşah karyesinden
muhâcir, Tadam karyesinde meskûn

Ahmed oğlu Hacı İbrâhim

Hınıs'ın Mollakulaç karyesinden
muhâcir, Tadam karyesinde meskûn

Hüseyin bin Mehmed

Hınıs'ın Mollakulaç karyesinden muhâcir,
Tadam karyesinde meskûn

Bulhaz oğlu Mehmed

Merkûmânın ifâde ve ma'rûzâtı ayn-ı hakikat olduğunu bildiğimiz için işbu mahalli ve zeylen temhîr ve takdîm eyleriz.

Fî 23 minh.

Hınıs'da muhâcir Tadam'da sâkin

Alaüddin Beyzâde Mehmed

Hınıs'da muhâcir Tadam'da sâkin

Alaüddin Beyzâde Muammer

Tadam karyesi eşrâfından

Hacı Ahmed Ağa

Osman Ağa

Hacı Ahmed

Merkûmları hakikaten şâyân-ı merhamet bir hâlde gördüğümünden manzûr-ı âlî-i vilâyet-penâhiye arz ve takdîm kılındı.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

Muhâcirîn Tahkîk Me'mûru

Mehmed

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Hani kasabasında sâkin Muş mültecîlerinden

Mehmed Resul'un zabtedilen ifâdesi.

Fî 2/23 Mayıs sene [1]332

– *İsim ve şöbretin, mahall-i vilâdetin, sin ve san'atın söyler misin?*

– İsmim Mehmed Resul, pederimin ismi Abdurrahman Çavuş, sinnim on sekizdir. Muş kasabasının Süflâ mahallesindenim. Şimdi Muş'un istilâsı üzerine ilticâ'en Hani kasabasında bulunuyorum. San'atım yokdur, askerim.

– *Muş'dan ne vakit çıktın; bu kasabaya ne zaman geldin?*

– Muş'dan firâren on iki gün mukaddem buraya ilticâ etdim, ya'nî on iki gündür burada bulunuyorum.

– *Şimdi sizden her ne su'âl edersem hakikat dâ'iresinde artık-eksik olmayarak cevâb vereceğinize yemin eder misiniz?*

«Evet ederim ve sâdikâne hakikat dâ'iresinde söylerim» demesiyle emr-i tahlîfi icrâ kılındı.

Hani Müdîri

İsmâil

– İfâdeniçe bakılırsa Muş'un Ruslar tarafından istilâsından sonra Rus arasında kaldığımız anlaşıyor. Oralarda gerek Rusların, gerekse Ermenilerin ahâl-i İslâmîyye hakkında ne tavır ve hareketde bulunduklarını ve ne gibi mu'amele yaptıklarını, bize izâh etmeniz lâzım gelmiştir. Görüp bildiğin ne ise hakâkat dâ'iresinde söyle.

– Ben esâsen Muş ta'limgâh depo taburunda müceddeden kaydedilerek 15 Kânûn-ı Evvel sene [1]331 târîhinde Liz'e gittik. Orada bir müddet harb ettik. Kânûn-ı Sâni [1]331 evâsıtına doğru Bulanık kazâsının Betlepo [Bitlu] karyesi civârında Ruslar ve Ermeni çeteleriyle vukû' bulan harbde sol ayağımdan mecrûh düşerek Liz'e geldim. O sırada birinci def'a Hınıs istikâmetine yürünmesine, ikinci def'a Muş Şeraycün mevki'inde sâbit etmesi ve mukâvemet edemediği sûretde Bitlis cebhesine çekilmesine dâ'ir müfreze kumandanlığına emr geldi. Mevcûd kuvvet, ta'arruz eden düşmana mukâvemet edemediği cihetle Bitlis cebhesine doğru bütün mevcûd kıta'ât-ı askeriyye ile hareket ettik. Hüsn-i Gülân sırtlarına geldiğimizde yaralı olduğum için askerinin sür'at-i seyrine iştirâk edemediğimden geri kaldım. Diğer üç nefer asker de hastalanarak, gidemeyip benimle kaldılar. Derhâl arkadan yetişen düşmandan sekiz kişi bizi tuttular. Evvelâ benimle kalmış olan askerlerden Harputlu Hüseyin nâmındaki neferin gözlerini çıkardılar ve merkûma hitâben "Kalk bak bakalım! Osmanlı askeri var mıdır, geliyorlar mı?" dediler ve dereye çekip kurşunla öldürdüler. Sonra arkadaşlarımdan ismini bilemediğim diğer bir neferin vücûdunun bir yanının derisini yüzdüler ve çanta şeklinde yanına sarkıp ellerini sokarak merkûma da "Sen de elini sok bakalım. Bu çantada Sultân Reşadın parası var mıdır?" diye bir takım hakâretten sonra merkûmu da öldürdüler. Üçüncü bir arkadaşımı dahi yere yatırıp zekerini keserek ağzına koydular. "Boru çal! Size Osmanlı askerinden imdâd gelsin" diyerek o vaz'iyette merkûmu da şehîd ettiler. Nöbet bana geldi. Ben dikkatle tedkik etmekte olduğum için içlerinden üçünü tanıdım. Birisi Muş Ermenilerinden ve Muş'un Çakar mahallesinden Keşiş oğlu Aram, ikincisi Muş'un Baş mahallesinden Bağdasar Gürüp oğlu Aleksan, üçüncüsü yine Muş'un Baş mahallesinden Avukat Hırant [Helikat] Efendi oğlu Hırant idiler. Diğer beşi de Rus askeri idiler tanıyamadım. Bu sekizi birden bana geldiler, "İşte bak bütün İslâmların hâli ve netîcesi böyle olacaktır" dediler ve beni alıp bir dereye götürdüler. Ateş yakdılar, ateşlere kızdırdıkları tüfenk şişiyi yirmi dört yerimden beni dağladılar. Feryâd edip ağlıyordum. O sıra bir Rus askeri arkadan yetişdi ve beni ellerinden aldı ve bir tarafa çekti. Kulağıma gizli olarak "Ben Müslümanım Kazan şehrindenim. İsmim dahi Abdülmelik'dir. Korkma seni kurtarırım" dedi ve merkûm neferle birlikte mezkûr sekiz kişi berâber oldukları hâlde, olduğumuz dereden hareket ettik. Arkadan yüz nefer kadar Rus Kazağıyla Ermeni çetesi efrâdı gelip bize iltihâk etdiler. Muş istikâmetine doğru yürüdük. O tarîk kapalı ve berfle mesdûd olduğundan hatt-ı hareketi Tîl karyesine çevirdiler. Yolda tahmînen sekiz yüz kadar

erkek, kadın, çoluk çocuk muhâcirîne tesâdüf etdik. Gerek Kazaklar, gerek Ermeniler hemen kurd gibi bu muhâcirin içine saldırdılar. Kimisinin kafasını, kimisinin kollarını, kimisinin burun ve kulağını kesmek sûretiyle ve envâ'-i fecâyî' ile bu zavallıları doğradılar. Bir ferd kurtulamadı. Olduğumuz dere kan deryâsı kesdi. Oradan geçip akşam Til karyesine vâsıl olduk. Evvelce durmuş oldukları Muş sancağının Akçan nâhiyesine merbût Karameşe karyesi ahâlîsinden iki İslâm kadını Ermeniler berâber getirmişlerdi. Bu kadınları ortaya getirdiler. Her ikisi dahi hâmil idiler. İki Rus neferiyle iki Ermeni geldiler. Kadınların karınlarındaki çocukların oğlan veya kız olduğuna dâ'ir iki meci diye üzerine bahsetdiler. Kadınların karınlarını fecî' bir sûrette kama ile yardılar birisinin karnından bir oğlan çocuğu çıktı. Diğerinin karnındaki "mudga" olduğu için anlaşılmadı ve bunun üzerine birçok da münâkaşa etdiler. Aradan beş dakîka geçti. Dört Rusla altı Ermeni ki cem'an on nefer ortaya altı İslâm kızı getirdiler. Bu Ermenilerden birisinin Muş'un Ziyâret karyesi ahâlîsinden olduğunu tanıdım. Fakat ismini bilemiyordum. İşte bunlar mezkûr altı kızı bir saf üzerine dizdiler. Bir Rus zâbiti geldi. Bu kızlardan birisini intihâb edip götürdükden sonra, neferâta kalan beş kızın ayaklarındaki donlarını çıkardılar. Kızlara "Namaz kılacaksınız" dediler ve cebren rukû'a vardırıdılar ve kızlara beş nefer birden arkadan fı'l-i şenî' icrâ etdiler ve içlerinden Kazaklar yanlarındaki Ermenilere hitâben ve beni irâ'e ederek "Bu askere anlatınız; İslâmların namâzı böyle midir? İşte bütün elimize geçen İslâmlara böyle yapacak ve böylece namâz kıldıracağız" dediler. Ermeniler de Türkçe bana tercüme ve tefhîm etdiler. İşte bundan sonra üç gün üç gece mezkûr Til karyesinde kaldık. Arasına gizli olarak arzettiğim Kazan şehirli Abdülmelik nâm İslâm nefer bana birer parça ekmek veriyordu. Gerek yaralarımın acısından, gerek açlıktan bî-tâb düştüm. Dördüncü gece merkûm Abdülmelik bana "Artık seni bundan fazla himâye edemem. Çünkü bir İslâmı saklamak en büyük cinâyet addolunur. Korkarım. Kaçabilirsen kaç" dedi. Gecenin sâ'at altısında bir takrîble kaçdım. Şafak vakti Kazan karyesi tepesine vâsıl oldum. Köy içinde bir vâveylâ ve feryâd işitdim. Biraz istirâhatdan ve ortalık tamamıyla ziyâlandıktan sonra köyün içine bakdım. Rus askeri ve Ermeni çeteleri karışık olarak köy halkını katl ve ihrâk etmekde olduklarını gördüm. Korkumdan bir tarafa hareket edemeyerek bir taşın arkasına gizlendim. Akşama kadar kaldım. Geceleyin tekrâr yola devam etdim. Oroman karyesine gitdim. Orada kendilerini mukâvemetle kurtaran muhâcirîne iltihâk etdim. Elli gün kadar orada mahsûr kaldık. Nihâyet mücâhidînden Muşlu Hacı Musa Bey'in etrâfımızdaki düşmana yaptığı bir ta'arruzun bahşettiği fırsattan bi'l-istifâde oradan çıkdık. Hafrit tarîkiyle Sason kazâsına ve oradan da kemâl-i sefâletle işte buraya geldim. Tesâdüf ettiğim hâlât bundan ibâretdir. Hak ve hakikat vechile söylüyorum.

– İlk def'a tutulduğün yerde seninle berâber bulunan üç nefer askerin isimlerini bilemez misin?

– Hayır bilemem. Yalnız birisinin Harputlu Hüseyin olduğunu bilirim.
– *Vücûdunuz'a vurulan dağlar hâlâ belli midir?*
– Evet kâmilten belli ve meydândadır. İsterseniz mu'âyene edebilirsiniz.
– *Rus ve Ermenilerin bu kadar şiddet-i mezâlim ve fecâyî'ine karşı siz'in balâsınız nasıl oldu?*

- Arzetdim ya. Beni de arkadaşlarım gibi dağlamak sûretiyle öldürecekleri sırada Kazanlı Abdülmelik yetişdi, sevk-i İslâmiyetle beni kurtardı.

– *Daha başka bir bildiğiniz var mı?*

– Hayır bundan ibâretidir. Bu mezâlimi bilmeyen yokdur. Taharrî olunursa benim gibi birçok bu girdâb-ı zulm ve itisâfdan kurtulabilmişler bulunur. Benim dört günlük meşhûdâtım bu kadardır.

– *İfâdenizi serâpâ okuyorum dinle, muvâfık ise mühürle.*

– Dinledim muvâfıktır. Mührüm yok, imzâ ederim.

Fî 23/24 Mayıs sene [1]332

Hani Müdürü

İsmâil

Hani kasabasında mültecî

Muş'un Süflâ mahallesinden

Mehmed Resul bin Abdurrahman Resul

Merkûm Mehmed Resul'ün ifâde-i mazbûtası emr-i tahlîfinin icrâsı sûretiyle huzûrumuzda vâki' olduğu şerh ve tasdîk kılındı.

Fî 23/24 Mayıs sene [1]332

Hani Nâhiyesi Suvârî
Tahsildârı

M. Tevfik

Hani Nâhiyesi Jandarma Takım Kumandan
Vekîli

Nûri

Hani'de Muş Sâbit Jandarma
Tabur Kâtibi

M. Celâleddin

İşbu evrâk tarafımızdan tanzîm edilmiştir.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Hani Nâhiyesi Müdüriyeti

İsmâil

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

*Hani kasabasına son gelen mültecîlerden olduğu bi'l-istihbâr celbedilen
Muş Jandarma efrâdından ve Muş'un Kala mahallesi ahâlisinden
Mevlûd oğlu otuz yedi yaşında Mahmud'un ifâdesine
ber-vech-i zîr mürâca'at olundu.*

Fî 24 Mayıs sene [1]332

– *Buraya ne vakit geldiniz ve evvelce siz nerede idiniz? Söyleyiniz.*

– İki buçuk mâhdan beri Rusya elinde esîr idim. On gün evvel ferce-yâb olarak firâren buraya geldim. Taburumuz kalemi burada bulunduğu için şimdi burada bulunuyorum.

– *Şimdi sizden her ne sorulursa doğru cevâb vereceğinize ve artık eksik olmayarak hakikat-i bâli söyleyeceğinize yemin eder misiniz?*

«Evet ederim» diyerek yemini icrâ kılındı.

Hani Müdîri

İsmâîl

– *Sizden ve ne sûretle esîr oldun?*

– Ben Muş'un Liz mıntıkasında bulunan müfreze kumandanlığına posta götürmek üzere 28 Kânûn-ı Sâni sene [1]331 târîhinde Muş'dan çıktım. Molladâvud karyesi tepelerine muvâsalatımda nâ-gehânî bir sûretde Rus askeri ve Ermeni çeteleri etrâfımı sardılar. Posta evrâkını zâyî etdim ise de beni yakalayıp esîr etdiler ve üzerimden silâhımı ve sâ'atimi, harçlığımı aldılar. İşte bu sûretle taht-ı esârete girdim.

– *Sonra seni ne yaptılar ve nereye götürdüler? Ne gibi ahvâle tesâdüf etdin ve nasıl kurtulup gelebildin? Ber-tafsîl söyle.*

– Arzettiğim ve beni der-dest edenler içindeki Ermeniler on nefer kadar var idi. Hatta bunlardan Bulanıklı Keşiş oğlu Kinyaz ve Abri karyeli Gazar ve Gülan karyeli Bedo ve Muşlu Melkon oğlu Vano'yu tanıdım. Ermeniler beni öldürmek istediler. Asker olduğum için Rus neferleri bırakmadılar. Fakat fenâ hâlde beni darb ve tahkîr etdiler. Oradan beni aldılar, Molladâvud karyesine gitdik. Beni zâbitâna gösterdikden sonra, bir hânede habsetdiler ve üzerime altı nefer nöbetçi dikdiler. Gece oldumu bir nefer beni bekler, beşi köyün içine giderlerdi. İslâm gelin ve kızları toplayıp getirir, bunları cebren oynatır ve şarâb içirdikden sonra mu'âmele-i nâ-meşrû'a yaparlardı ve bana hitâben "Bak işte Müslümanların hâli hep böyle

olacak" der, kemâl-i hiddet ve şiddetle dîn ve îmânımızı seb ve şetmederlerdi. O geceyi bu sûretle geçirdik. Sabahleyin oradan çıkacağımız sırada zâten pek az olarak gidememiş, kalmış bulunan köy halkını hep kesdiler ve birçok işkencelerle öldürdüler. Geçdik, Kazanan karyesine girdik. Orada ahâlî-i İslâmiyyenin hemen kâffesi duruyordu ve ahâlî-i merkûmenin erkeklerini cem' ile bir hâneye ve kadınlarını toplayıp diğer bir hâneye doldurdular. Beni de yine bir eve koydular. Ben pencereden temâşâ etdim. Rus ve Ermeniler birlikde olduğu hâlde bir yere toplandılar. Habsettikleri İslâm erkeklerini birer birer çağırdılar. Bir çoğundan para aldıktan sonra, her birini bir türlü işkence ile öldürdüler. İşkenceyi de şu sûretle yaptılar. Bir kısmının gözlerini oydular, bir kısmının derisini yüzdüler, bir kısmının kollarını kesip karınlarına takıp oynatdılar. El-hâsıl her birisine bir sûretle icrâ-yı azâb ve vahşet ederek kemâl-i hakâretle ve beşeriyetin kabûl edemeyeceği bir tarz-ı hûn-rizânede umûmunu katlettiler. Bu hâl ile erkekleri bitirdikten sonra, kadınların oldukları hâneye girdiler. Kadınlar içinden hüsnâ olan gelin ve kızları intihâb ile çıkarıp bir tarafa ifrâz ettikten sonra, kalanları oldukları hânde ateş verip yakdılar ve tefrîk ettikleri kız ve gelinleri alenen soydular ve her birisini bir tarafa götürüp mu'âmele-i gayr-i meşrû'ada bulundular. O sırada nasılsa gelinlerden iki tânesinin hâmil olduğunu anlamalarıyla bir kaç Ermeni ve Rus bu iki kadını ortaya getirdiler. Dörder manat üzerine bahse girdiler. Kama ile kadınların karınlarını yarıp çocukları çıkardılar. Oğlan veyâ kız olduklarına baktılar. Bi'l-âhire altı kadını ağaçlarla asdılar. Satırlarla parça parça kesdiler ve bu sûretle tefrîk ettikleri kız ve gelinlere de hâtime vererek yine bana "İşte hâliniz budur" diye tahkîr ve tehdîdde bulundular. Oradan kalkıp Mollayaya karyesine geldik. Beni yine bir hânde habsettiler. Orada da kalmış olan bir kısım ahâlîyi aynı fecâyî' ve şenâ'at ile mahv ve itlâf etdiler. Gece karanlığı basdı. Mahbûs bulunduğum odanın zâten tahtânî olması hasebiyle duvarından bir taş çekdim. Açılan bir delikten her çi bâd-âbâd diyerek çıktım. Kaçarak envâ'-i mezâhim ve meşakkatle Yusuf Seydo'nun Kômüs denilen karyeye geldim. Orada bir hayli muhâcirîne tesâdüf etdim. Onlara iltihâkla lehül-hamd kurtularak bir müddet o civârlarda ikâmetden sonra buraya geldim. İşte benim üç gün zarfında gördüğüm bundan ibâretidir.

– *Başka bir ma'lûmât ve hissiyâtın yok mu?*

– Gözümlle başka bir şey görmedim. Fakat yolda tesâdüf ettiğim muhâcirîn benim gördüğüm ahvâlden daha şenî' hâl gördüklerini ve Rus, gerekse Ermeni çetelerinin rast geldikleri ve tutabildikleri Müslümanları envâ'-i vahşet ve fecâyî'le katl ve ifnâ ettiklerini hikâye ediyorlardı. Zâten bu kâbil-i inkâr değildir. Bu gün Muş ve civârından kaçamayan Müslümanlar hakkında yapılan mu'âmeleye dağlar taşlar bile ağlamaktadır. Cenâb-ı Allâh mu'în olsun, böylece biliyorum.

– *Şimdi burada senin arkadaşlarından ve böyle meşhûdât ashâbı kimseler var mıdır?*

– Hayır yokdur.

- Başka bildiğinizi var mı?

- Gördüğüm budur. Yalnız şurasını unuttum. Muş'un Karahüseyin ve Kuşanlı karyelerinin ahâlîsini, bir yaşından yüz yaşına kadar olanları kâmilten katlettiklerini ve Ermeni çetelerinin hâlâ bu zulmü yapmakta dâ'im bulunduklarını ve Rusların da bunlarla müşterek olduğunu yakında işitdim. Herkes dahi biliyor.

Sâhib-i ifâde

Mahmud

– Şimdilik ifâdenizi mühürleyiniz.

– Muvâfıktır, mühürlerim.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Hani'de Muş jandarmalarından

Mahmud bin Mevlüd

Müdîr

İsmâil

Şahs-ı ma'rûfumuz olan merkûm Mahmud'un işbu ifâdesi ba'de'l-yemîn huzûrumuzda zabtedildiği tasdîk kılınır.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Hani'de Muş Jandarma

Süvârî Çavuşu

Mehmed Fevzi

İşbu evrâk ma'rifetimle tanzîm olunmuştur.

Fî 27 Mayıs sene [1]332

Hani'de Muş Jandarma

Tabur Kumandanı

M. Celâl

Hani Nâhiyesi Müdîriyeti

İsmâil

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Rus Mezâlimi Ahvâli

Esâsen Karakilise ahâlîsinden ve ahz [u] i'tâ sâhibinden bulunduğum hasebiyle geçen [1]331 senesinde Rus'un kazâ-yı mezkûra ta'arruz ve istîlâsında İslâmiyet'e yapmış olduğu ahvâl-i nâ-lâyıkasından bahsedeceğim. Şöyle ki; a'dâdî [a'dâ]-yı dînimiz ve Rus'un müttefikü'l-mülk bulunan Ermeni komitelerinden ve

kasabamız ahâlîsinden olup re'îs olduğu ahvâl ve harekât-ı mezâlimesiyle anlaşılan Hanzirli Ohan ve ma'iyeti firârî efrâdıyla Rus cebhesine Medreski Kazaklarından mürekkeb bir müfreze hâneme gelerek iki bâkire hemşirem ile şehîd birâderimin â'ilesini cebren götürerek kendilerine vukû' bulan mürâca'atımda bir takım işkencelerle âcizlerini tevkîf ederek nâmûsumu muhâfaza için elde etmiş olduğum kasabamız ahâlîsinden Van'a yakın bulunan komşularımızdan Haçator isminde bir Ermeni fedâî vâsita[sıyla] nâmûsumu para ile satın almakdan başka elde çâre kalmadığından, yedimde mevcûd iki yüz elli beş lira verdiğimden başka üç yüz lira kıymetinde mevcûd dükkân eşyasıyla yüz yirmi liralık eşya-yı beytiyyem[i] verdiğim hâlde bir nâmûsum teslim edilmeyerek âşikâre olarak götürmüşler. Artık küllî işkencelerden sonra kendimi yüz bin hâl ile kurtararak firâren gecenin yarısında savuşup Malazgird'e geldim. Bir kaç gün sonra Bitlis'den gelen birinci ve beşinci kuvve-i Safedlilerle dokuzuncu fırkanın ta'arruzlarında Eleşkird'in Ermeni köylerinde terkedilip bi'l-âhire ele geçen iki hemşirem görmüş oldukları fecâyî-i nâlâyıkadan rehâ-yâb olarak fevt ve şehîd birâderimin â'ilesiyle altı yüz seksen lira nakden, gerekse eşya kıymetinde emvâl ve nukûdumu gasb ederek perîşân hâliyle dolaşmakta isem de bu zâlimin yapmış olduğu denâ'et âlem-i insâniyyetin kabûl etmeyecek hakâreti İslâmiyet nâmına yapmış olduklarından usûlsüz düveller kanunu râzı olmayacağından huzûr-ı kabûl mahkeme-i cihânda muhâfazasıyla Rus'un mezâlimiyetini âlem-i İslâmiyye'nin evlâd ve ahfâdına hâtıra olmak üzere i'ânını istîrhâm ederim.

Fî 1 Haziran sene [1]332 Elazîz'in Şenil karyesinde sâkin Eleşkird kazâsı
ahâlîsinden ve esnâfından

Göğüş oğlu Muhyiddin

Merkûmun işbu ifâdâtı mukârin-i sıhhat olduğunu icrâ eylediğim tahkîkât-ı hakîkadan anlaşılmış olduğundan manzûr-ı âlî-i cenâb-ı vilâyet-penâhî buyrulmak üzere arzıyla ve takdîm kılınır. Fermân.

Fî 2/4 [sene] [1]332

Muhâcirîn Tahkîk Me'mûru

Mehmed Zeki

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Mükûs nâhiyesine tâbî Lahyan [Liçan] karyesindeki Mükûs'ün tahliye ve firâr ettiğini duyduğumuz zaman biz de çoluk çocuğumuzu alarak ve eşyamızı yükleyerek hareket ettik. Zükûr, inâs tâm yüz yirmi altı nüfûs idik. Mükûs'e yakın geldiğimizde karye-i mezkûrenin Ermenileri önümüze geçerek ve suyun üzerindeki

köprüyü kaldırarak geçmemize mâni' oldular ve "Nereye gidiyorsunuz? Dînini îmânını bilmem neliler. Bundan sonra elimizden kurtulamazsınız. Artık kızlarınız, karılarınız Ermenilerin. Kendiniz de Bühtân nehrinindir" diyerek üzerimize gelip ukûr gibi saldırdılar. Bunların içerisinde Pervari kazâsına tâbi' Özim karyeli Lato ve Haçoyiko ve Osbep ve Müküslü Şirak, Serkis, Nişan, Karabet, Mahitar, Avahan, Artin'in olduğunu tanıdık. Bunlar emvâl ve eşyamızın kâffesini aldıkları gibi nüfûs-ı mevcûdemizin yüzde yedisini telef etdikleri ve çocuklarımızın başlarını aşağı sarkarak ve ayaklarından tutarak hançerlediklerini ve öldürdüklerini ve sağ yakaladıklarını Bühtân nehrine atdıklarını ve o sırada arkadan gelen Rus Kazaklarının süngü ve kılıçları arasında şu gördüğünüz bir kaç kişi ancak güç hâl ile tahlis-i nefis edebildiğimiz ve hele o anda bütün insânları, canâvarları bile ağlatacak bir vak'anın ki karyemizde Rıza isminde bir fukarâ var idi. Onun nâmûslu gâyet güzel bir â'ilesi var idi. Kocasını parça parça ederek cebr ile kendisi[ni] alarak ve çırpıplak edip önlerine katarak götürdüklerinin şehâdeti olduğumuzu ve envâ'-i denâ'etle yakılan ve tahrib edilen karye mescid ve ma'bedlerin muhrık alevleri önünde güç hâl kaçırdığımızı ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 6 Haziran Sene [1]332

Karye-i mezkûreden

Îmâm

Muhâcir, karye-i mezkûre Muhtârı

Osman oğlu Resul

Hâlid oğlu

Abdûlmecid

Yukarıdaki beyânâtda hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğunu tasdîk eyleriz.

Fî 6 Haziran Sene [1]332

Gevaş beylerinden

Müküs beylerinden

Müküs Müdîr ve beylerinden

Hasan

Mehmed Şevki

Abdullah Mutîullah

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Zabıt varakası

Geçen sene Ağustos'un on yedinci günü Gevaş ve Şatak'dan toplanan Ermeni ve Ruslardan mürekkeb bir kâfile düşman, kasabamız bulunan Müküs'e

geldiler. Ahâliden kaçmağa iktidârı olanlar, emvâl ve eşyalarının kâffesini bırakarak köyü terketdiler. Kaçmağa muktedir olamayan aceze-i nisvân ile ihtiyâr erkekleri ve çoluk çocukların kâffesini telef eylediler ve yakdıkları gibi mescid ve medrese ve kabristan gibi mahallere kat'ıyyen i'tibâr etmeyerek cümlesini tahrib ve içerilerine hayvân doldurmak ve pislik atmak gibi hürmetsizlik ve ri'âyetsizlik ihtiyâr olundu. Gelen kuvvetin içerisinde Rusların ne mikdârda olduğu[nu] tahmîn edemedik ise de komşu köylülerimizden bulunan Par karyeli Kırkor, karye-i mezkûreli mekteb mu'allimi Karabet, Polisli Ohan, Kinekas karyeli Artin, Müküs'ün Şer mahalleli Kigork, diğeri Mantospenat, Müküs'ün Entroy mahallesi[nden] Hayasdan, yine o mahalleden Yemi (?) Demirci Naro, mahalle-i mezkûreli Dikran, Deşt mahalleli Haçik Mahik, yine mahalle-i mezkûreden diğeri Bedros ve Cesu bulunduğu görüldüğünü ve bunların ahâlîye etdikleri ezâ ve cefâ söylenmez derecede olduğunu ve dîn, nâmûs uğurunda, hiç bir şeyden çekinmeyerek her şeyi irtikâb eylediklerini ve hatta "Kız ve kadınlarınız bundan sonra Ermenilere alışacaktır. Artık sizin için başka çâre kalmadı. Jame keleş jame" diyerek haykırdıklarını ve genç kızlara alenen ve sokak üzerlerinde ta'arruz etdiklerini ma'a'l-kasem arzeylerim.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Muhâcir İmâm

Muhâcir Muhtâr-ı Sâni

Muhâcir Müküs Muhtârı

Abdülhakim

Yusuf Kenan

Yukarıdaki beyânâtta bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olduğunu ma'a'l-kasem tasdik eyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Gevâş beylerinden

Müküs beylerinden

Hasan

Mehmed

Müküs Müdîr ve beylerinden

.....

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Müküs nâhiyesine tâbi' Vanik karyesindeniz. Karyemize düşmanın ne sûretle geldiğini ve ne gibi hûnhârlıklar irtikâb eylediğini arzetmezden evvel şunu söyleyeyim ki, bir köyden yalnız kaçabilen ve firâra muvaffak olan yalnız benim. Bir sabah namâzı idi. Tüfenk sesleri başladı, derhâl elbisemi giyerek dışarıya çıktım, bakdım Kazaklar var kuvvetleriyle geliyorlar. Derhâl evime koşdum. Çocuklarımı ellerinden kurtararak kaçmak istedim. O sırada Polisli Ohan, Sorslu Abraham ve karyemizden Kiyork nâmındaki Ermeniler üzerimize hücum etdiler ve kolundan

tutduğum on beş yaşındaki ve Peri isimindeki kızımı almak istediler. Çok çalışdım ise de nihâyet hançerle bileklerimi yaralayarak kızımı aldılar ve çocuklarımla âilemi derhâl parçaladılar. Ruslar da o zaman köye dâhil olmuşlardı. İlerilerinde gelen bir zâbit tabancasını bana sıkdı, sağ memem üzerinden yaralandım ve yere düşdüm. Ermeniler beni bırakarak Ruslarla köye saldırdılar. Ben ölmemiş idim. Seslerini işidiyor ve ara sıra hafifce başımı kaldırarak yaptıklarına dikkat ediyor idim. Biraz da Rusca bildiğim için şu sözleri anlıyordum; "Bre haydi bir iki dâne güzel kız bulunuz da kumandana gönderiniz" diyordu. Bakdım ki bir diğeri komşum Haso'nun Elmas isimindeki kızının kolundan tutmuş sürükleye sürükleye götürüyor. Bir diğeri çocukları bir eve doldurarak ateşle yakıyor. Ermeniler ağza gelmedik küfür ve hezeyânlar söyleyerek ihtiyâr kadınları hançerliyor. Bu hâl akşama kadar devam etti. Köyde nüfûs nâmına kimse kalmadı. Gece oldu biraz kendimi toplayarak ve yavaş yavaş kaçdım ve buralara kaldım [geldim]. Allah aşkına beni daha söyletmeyiniz. O fecâyî ve haydûdların irtikâb eyledikleri o kabâyih şimdi gözlerimin önüne geldiğini ve beni tekrâr ağlatmak istediğini ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

A'zâ	İmâm	Muhâcir Vanik karyesinden
olmadığı	olmadığı	İbrâhim Bekirzâde Nedim

Yukarıdaki beyânâtta bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olduğunu tasdik eyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Gevâş beylerinden	Mükûs beylerinden	Mükûs Müdîr ve beylerinden
Hasan	Mehmed	Abdullah bin Mutîullah

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Zabıt varakası

Gevaş'ın, Arpit, Poğonis (?), Peramis, Veranda[ni]z, Horavil, Ziva [Zikoh], Ana[r], İlicvan, Aleşgir[d] ve Muş'un Virkonis [Verkonis], Sarbey, Norköh, Tahdis, Angelor, Şeyubet, Veryon, Tahmanis, Şatvan, İn, Miharoy, Ehad, Karkar karyeleri ahâlîsinin gene Van-Gevaş'ın ve Havasor'un tahliyesinden sonra bütün etrâfındaki Ermeni köylerindeki Ermeniler Van'dan gelen Ahtamar manastırının İskele kilisesinin murahhası Siznik Vartan ile Vanlı Tuluncıyan Simon ma'iyetinde Ruslarla muhteliten büyük bir kuvvet karyemizin üzerlerine gelerek ve her karyeye

yüzer-ikişer yüzer müsellaḥ re'îsi Sıznik Vartanyan'ın kurduğı plan ve tedbîr üzerine karyelerimize hem-civâr olan ve bizim karyelerden daha büyük, daha nüfûsca kalabalık olan Ermeni köylerindeki Ermeniler, üzerlerimize bi'l-hücûm katli'âma başladılar. Öyle ki bu kadar karyeden ancak iki yüz nüfûs tahlîs-i nefis edebildik desek yalan söylememiş oluruz. Bütün bu karyelerin emvâl ve eşyasını talan ettikleri gibi câmi', medrese, mekteb gibi ictimâ'gâhlar ile ileri gelen bütün aşâ'irin evlerini yakdılar ve tahmînen iki yüz kadar genç kadın ve kızları Van'a göturdüler ki, bi'l-âhire içlerinden güç hâl ile kaçıp gelen bazı kadınlar el-ân sağdır. Bunlar gördükleri zulmleri nâmûssuzlukları zıkr-i ta'dâd etdikce kan ağlıyorlar ve diyorlar ki Van'a yakın bir mahalle gitdiğimizde Ruslar bölük bölük içermize geldiler. Herkes istediğı gibi bizleri beğendi ve vardı [ordu] çadırlarına göturdüler. Hakkımızda her türlü fenâlığı yaptıkları gibi aşîretlerine hizmet ettirmekte usandıkları gibi ateşde kızarmış demirlerle dağlamak gibi ezâlarda bulunduklarını ilâve ediyorlar. Köylerimizden kaçdıktan sonra kalan nüfûs Gevaş ile Mükûs arasındaki Ağırof dağında toplanarak Mükûs'e hareket eyledik. Meğer Mükûs tahliye olmuş müdür gitmiş. Orada toplanan Ermeniler bir daha üzerimize hücum etdiler. Kâffemizi kılıncdan geçirdiler. Bir kısmını diri diri meşhede itdiler. Oradan da işte bu gördüğünüz biz ve bizim gibi bir kaç dâne daha kaçarak buraya gelebildiğimizi ve Ermenilerle Rusların, dünyânın en zâlimler[inden] ziyâde hakkımızda gaddârlık ve hûnhârlık etdiklerini ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

A'zâ

İmâm

Karye-i mezkûre muhtârı

Abdullah

Yukarıdaki beyânâtda hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğu[nu] tasdîk eyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Gevâş beylerinden

Mükûs beylerinden

Mükûs Müdür vekîllerinden

Hasan

Mehmed Şevki

Abdullah Mutîullah

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

Şatak kazâsının Kakan deresindeki Arkanis, Hasis, Darnıs, Norevan, Cimik, Kısa [Kasr], Pirha [Berho], Tarvis [Tavris], Bahik karyeleri ahâlîsindeniz. Her karyede nisbet i'tibârıyla yüzer-yüz ellîşer nüfûs bulunuyorduk. Geçen sene şubat nihâyetlerine doğru idi. Rus Kazakları ve civâr ve Gevaş Ermenilerinden mürekkebe

ve tahmînen üç yüz kadar müsellağ üzerimize efrâd geldi ve her karyeye otuz kırk kişi tefrîk olundular ve Ermenilerden bazıları her karyenin imâm ve muhtârıyla ileri geleni seslenerek "Bizi Abdürrezzak Bey gönderdi. Nüfûslarınızı deftere yazacağız ve ne kadar olduklarını anladıktan sonra gidip erzâk göndereceğiz. Sizin için korku yoktur. Elinize pasaport vereceğiz. Gelene onu gösterir iseniz size bir şeyler olmaz. Bundan başka işte bakınız Abdürrezzak Bey de bize, Ruslara tâbî' oldu. Siz bu yalancı hükûmetden ne bekliyorsunuz? Zâten hükûmetinizin, pâdişâhınızın daha nüfûzu kalmadı. İstanbul da gitdi. Tâ Ruslar Bağdad'a gitdiler. Bundan sonra buralar Ermenistandır. Bizden adl ve ihsân göreceksiniz" dediler. Bunun üzerine korkularından zâten ölüm derecelerine gelen kadın, çoluk çocuk, erkek bu sözlerle arz-ı teslimiyet ederek bir eve girdiler. Yalnız kadınlardan bazı güzelleriyle kızları ayırıyorlardı. Hâ'inler bu sûretle iğfâl edilen bî-çâregânın üzerlerine kapıları kapatarak dama çıkdılar ve açdıkları ufak bir pencere vâsıtasıyla gazyağı akıdarak ateş verdiler ve bir ferd bırakmayarak cümlesini bu sûretle yakdılar. Ayırdıkları kadınlarla bütün emvâl ve eşyayı alıp gitdiler. Biz vak'adan biraz evvel köyden dışarı çıkdığımızdan bizi göremiyorlardı. Bütün yukarıda arzolunan köyler ahâlîsi bu sûretle ihrâk ve insânları kan ağladacak derecede gaddârlık ve hûnhârlık irtikâb etmiş olduklarını ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 7 Haziran sene [1]332

Bu dahi

Karye-i mezkûreden

Yusuf Ziyaüddin

Yukarıdaki beyânâtta bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğunu tasdîk eyleriz.

Ulemâdan

Meşâyih-i Nakşibendiyyeden

Müküs Müdîr ve beylerinden

Abdülhalim

Yusuf Kenan

Abdullah

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Müküs nâhiyesine tâbî' Mezra'a-i Şeyhân karyesi ahâlîsinden olup nâhiye merkezinin tahliyesini işitdikden sonra, biz de çoluk çocuğumuzu alarak Kasr köprüsüne kadar geldik. Civârımızda bulunan Eçmiyali karyesinden Gevran, Haco, Bilan, Mardiros, Bakdo ve Kerkicanis'den Berzo, Haco, Muradi, Serkis, Haro, Arinç'den Haro, Avak, mekteb muallimi Karabet, Peşi, Mıgırdıç, Tomalı ismindeki ileri gelenlerle bütün bu üç karye Ermenisinin köprüyü kesdiklerini gördük ve geçmek üzere onlara çok yalvardık. Bırakmadılar; "Gitmeyiniz, size bir şey olmaz" dediler. Bir taraftan da üzerlerimizi ve kadınların nâmûs mahallerine kadar aramaya

başladılar. Biz bundan çok korkduğumuzdan ve bir şey yapmaya muktedir olamadığımızdan çok yalvardık ve "Mâdem ki bizim müdür-i hükûmet çıktı, biz de gideceğiz" durmayız dedik. Bu alçaklar, paraları aldıktan ve emvâl ve eşyayı çevirdikten sonra söylenmez nâmûssuzluğa ve katli'âma başladılar. Bunu gören kadın, çoluk çocuk feryâda ve dağlara yukarı kaçmağa başladılar. Onlar âdetâ mahsûs konmuş nişângâhlara ateş eder gibi çocukları, kadınları ve erkekleri nişân alıyorlardı. Elllerinde Rus, "Osmanlı" tüfenkleri var idi. Bu sûretle cümlesini katl ve telef etdiler.

Kurusalan dağı âdetâ bir mezâr hâline girdiğini ve köyümüzden yüz yirmi bir nüfusun böyle fecî bir sûretde mahvedildiğini ma'âl-kasem arzeyleriz.

Fî 7 Haziran sene [1]332

A'zâ	Muhâcir İmâmı	Muhâcir karye muhtârı
Mahmud	Hâlid oğlu Tâhir	İsa

Yukarıdaki beyânâtta bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğunu tasdik eyleriz.

Ulemâdan	Meşâyih-i	Müküs Müdîr ve beylerinden
El-Hüseyn	Nakşibendiyyeden	Abdullah

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Geçen sene Mayıs ibtidâlarında idi. Hasbe'l-vazîfe müfrezemle Müküs nâhiyesinin Taramah karyesine gelmiş idim. Bu karye Ermenileri tarafından İslâm ahâlî ve bi'l-hâssa kadınlara karşı irtikâb edilen canâvarlık ve gaddârlık hâtır ve gönüllere gelmeyecek derecede idi. Akşam yakınlarında bütün ateşler içerisinde köye girdik. Köy bütün kadın ve erkek na'şlarıyla dolu idi. Bunların içerisinde burun, kulakları kesilmiş, gözleri oyulmuş insânlara tesâdüf edildiği gibi, bir kaç parça edilmiş, yalnız kafaları koparılmış çocuklara da tesâdüf olunuyor idi. Bunlardan başka iki kadının sûret-i şehâdetini gördük ki, bunların karşısında bir mikdâr tevakkuf etmekden ve bir kaç damla yaş dökmekden kendimizi alamadık. Bunların birisi, yeni hamlini vaz' eden bir gelin; diğeri henüz pek genç bir kız idi. Kadının karnı boydan boya yarılmış, nevzâd boğazlandıktan sonra tekrâr karnına konmuş, diğeri ayaklarından bağlanıp başı aşağı sarkıtılmış ve bütün derisi [y]üzülerek kolları üzerine bırakılmış idi. Bundan başka bütün dünyâ ve milletlerin ri'âyetkâr bulundukları mü'essesât-ı dîniyye, envâ-i çirkinliklerle telvîs ve tahrîb

edilmiş idi. Ermenilerin bu köyde irtikâb etdikleri fezâyih ve icrâ eyledikleri gaddârlık her türlü tasavvurun fevkinde idi. Zâlimlik husûsunda da hiç bir şeyden geri durmadıklarını re'yül-ayn gördüğümü ma'a'l-kasem arzeylerim.

Fî 10 Haziran sene [1]332

Süird Jandarma Bölük Kumandanı

Basri (?)

Yukarıdaki beyânâtta bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde eylediğini tasdîk eyleriz.

Fî 10 Haziran sene [1]332

Ulemâdan

Pervari Müfettişi

Müküs Müdîr ve beylerinden

Abdurrahman

Hâfız Osman

Abdullah

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Müküs nâhiyesi Şatak, Hizan, Pervari kazâlarına hudûddur. Nâhiye merkezine civâr bulunan kurâ, Ermenilerden mürekkeb olduğu gibi nefsi-i Müküs'ün nısfından fazlası da Ermeni idi. Bunların otuz-kırk seneden beri ve memleketimizin her tarafında beslemekde ve icrâ eylemekde oldukları niyyât ve âmâl-i fesâd-cûyâneleri buralarda da vakit düşdükçe hiss olunuyor idi. Hele Taşnaksuyun komitesinin bu havâlîdeki a'zâ ve fa'âl uzuvlarından bulunan Milletvekili Keşiş Abraham, Arınç karyeli Karabet, Dimikari [Dimkar] karyeli Kirakos, Açmiyasal, Martiros, Eküliyanlı Minas Hamparsom, Parlı Kırkor ve Karabet nâmındaki şerîrler tarafından dâ'imâ ve sûret-i hafıyyede hükûmet aleyhine fikirler beslemekde ve fırsat buldukça icrâ eylemekde idiler. Her ne kadar sûret-i mahremânede murahhasımıza ma'lûmât veriyorduysa da yine haklarında lutufdan, adâletden başka bir şey yapılmazdı. Van, Gevaş, Şatak'ın tahliyesi üzerine Ermeniler bütün muzmar ve niyetlerini izhâr ve alenen icrâ-yı şekâvete cür'et etdiler ve eskiden gizli taşıdıkları silâhlarını bu def'a zâhire çıkardılar ve kimseyi dinlemez oldular. Bir gün Milletvekili Keşiş Abraham'ı sesledim. Ermenilerin bu hâlini şikâyet ve men' etmelerini ve silâhlarını hükûmete teslim etmelerini söyledim. Cevâben, "İstiklâl, yaşamak isteyen bir milleti susdurmak, anlamak kolay değildir. Haklarını istirdâd ve hükûmet olmak için şimdiye kadar gizli taşıdıkları silâhlarını artık kınına koymak zamanı değildir" diyerek savuşdu.

Bundan bir kaç gün sonra idi. Etrâf köylerden külliyyetli Ermeni kuvveti geldi. Biz nâhiye merkezini terke mecbûr olduk ve ileri geçen aşîretlerden kuvvet

toplamak için Pervari kazâsına doğru çıktık. Bu hâ'inler ve dîn, nâmûs düşmânları arkada kalan ve yukarılardan gelen muhâcirînin kadın, çocuk, erkeğini tefrîk etmeyerek hepsini koyun gibi boğazladı ve Bühtân ve diğer azîm derelere atdılar ve bu taraftaki İslâmların nâm ve nişânlarını bırakmamak için bütün câmi' ve mü'essesât-ı sâ'ire-i medeniyye ile berâber mezârları bile ihrâk etdiler ve kat'iyen emvâl ve eşya nâmına hiç bir şeyler bırakmayarak cümlesini talan etdiler. Bunların bu zulmlerine karşı intikâm almak için toplayabildiğimiz kuvvetlerle bir kaç def'a üzerlerine gidildi ise de muvaffak olunamayarak ric'at olundu. Bir def'a mutasarrıf paşa ile gidildi, yine netîce bâdî-i felâket oldu. Bir gün yine bu canâvarların Beydar karyesini ihrâk ve ahâlîyi katli'âm etmek üzere yürüdüklerini haber alır almaz biz de bütün kuvvetle hareket etdik ve birçok muhârebâtdan sonra ileri püskürtmeye ve arta kalan sabî ve sıbyânı çıkarmağa muvaffak olduk.

Mükûs ve civâr İslâm köylerinin bunların elinden çektiği ezâ ve cefâ ve gördüğü işkenceler zıkr ve ta'dâdın fevkinde olduğunu ve çıkarılan bî-çâregânın şimdi aç ve bî-ilâç Pervari dağlarında dolaşdıklarını ma'a'l-kasem arzeylerim.

Fî 11 Haziran sene [1]332

Mükûs Müdür ve beylerinden

Abdullah

Yukarıdaki beyânâtta bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğunu tasdîk eyleriz.

Fî 11 minh.

A'zâsından

Mükûs ulemâsından

Mükûs beylerinden

Yusuf

Süleyman

İbrâhim

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Merhûm Muş Mutasarrıfı Servet Bey'in sûret-i tesemmüm ve tedâvîsi.

Üç yüz otuz senesinin kânûnları idi. Ermenilerin bu ay içerisinde bir yevm-i mahsûsları oluyordu. Bu münâsebetle Mutasarrıf Servet Bey Ermeni murahhasını ale'l-usûl ziyârete gitdi. Hiyânet ve hîlelerini her türlü vesâ'itde icrâdan utanmayan ve fıkır-i habâsetlerini akılları kesmedikce kahpeçesine ikâ'dan çekinmeyen Ermeniler Servet gibi dâhî-i idâreyi de kahve ile zehirlemek yolunu tutmuşlardı. Ârzû ve niyyâtlarını derhâl fi'le koydular. Sâf ve zavallı Servet zehirden bî-haber kahveyi içdi. Avdetinde bütün bütün değişmiş idi. Bir sâ'at evvel insanlara telkînâtta bulunan zavallı şimdi herkesden imdâd bekler bir vaz'iyette yatağında

kıvraniyor ve istimdâd uman gözleriyle etrâfını süzüyordu. Derhâl doktora ihbâr ve mes'elenin ifşâ edilmemesi emrolunuyordu. O zaman serbest yanına giden jandarma kumandanı Behcet Efendi ile Ahz-ı Asker Şu'be Re'îsi Nizâmiye Yüzbaşı İsmâil Efendi'ye her hâlde bu mes'elenin ketmolunmasını ve ifşâ edilmemesini tenbîh etmiş idi. Doktor tedâviye devam ediyor ise de, te'sîr pek yolunda olmuyordu. Ol vakit ben de Mekteb-i Mülkiyye'den me'zûn bir idâre me'mûru olmaklığım ve merkez bölük kumandanı olup bi'l-âhire Ermeniler tarafından Muş'a üç sâ'at mesâfedeki Arak manastırında bir sûret-i fecî'a ve gaddârânede şehîd edilmiş ve merhûm tarafından gâyet sevilen Mülâzim-i Sâni Ahmed Efendi ile hukûkumuzu bildiğinden yanına sesledi. Mûmâ-ileyh pek za'îf ve ifâde-i merâma muktedir değil idi. Doğruldu ve müte'essirâne bir tarzda Ermenilerin ihânetinden ve bi'l-hâssa murahhasın hiyânetinden ve her ne yapsalar yine memleket için çalışacağımızdan ve vatan muhabbetiyle meşhûn olan kalbleri hiç bir zehrin ezemeyeceğinden ağlaya ağlaya bahsetti. Biz de fazla üzmekden ve yormakdan bi'l-ihtirâz kal[k]dık ve mükedder olarak savuşduk. Servet bu kahbeliğin cezâsı olarak çok vakit yatağından çıkamadı. Çok çekti. Çok za'îf oldu. Nihâyet ayaklandı. Koca arslan hiç olmamış gibi idâresine, vazîfe-i vataniyyesine devam etdi. Fakat her gördüğümüzde bu zehrin hayatına çok te'sîr ettiğinden ve âkibet kendisini helâk edeceğini defe'âtla beyân etdi. Ve nitekim de öyle oldu. Yaz geldi, Servet yine yataklara düştü. Artık bu sefer memleketine son vedâ'ını icrâ ediyordu. Ruhsat alındı. Servet de göz yaşları arasında teşyî' olundu. Bir akşam tabîb-i mahsûsu diyordu: "Harput-Servet o büyük kalbli adam şimdi ufûl etdi." Tedâviden sonra yine Muş'a avdet edecek Servet'in bu haber-i mü'ellimi sevmeyenler için düğün bayram oldu. İşte Servet bu memleketin hâtırı için bu hiyânete tahammül ve vakt-i merhûnunu bekledi. Zehir içti, te'sîrini saklamağa çalışdı; memleketi düşündü; ifşâ etmedi. İşte Muş Ermenileri, bunlar öyle dersler almış ve maksadlarının icrâsı için öyle hîleler öğrenmiş idiler ki, insanlara hayret veriyorlardı. Bunların en evvel ezmek istedikleri ilim sâhibleri, cür'etkâr adamlar idi. Ve öyle de yapıyorlardı. Kimisi tesmîm, kimini şehîd ve fırsat bulduklarını ateşe atmak, gözlerini oymak gibi şekâvet ve denâ'et icrâ ederlerdi. Bunlar gibi zikr ve ta'dâda sığmayan fezâhetlerin, canâvarlıkların fâ'ili olan Ermeniler seferberlik ve muhârebe anlarında da câsûsluk, ihtilâl gibi türlü türlü mâni'alar ihdâs etmek velî-ni'metlerinin en derîn esrâr-ı askeriyye ve idâriyyelerini düşmanlarına haber vermek gibi nânkörlük ve ni'met-i nâ-şinâsıkda bulunduklarını iki sene kadar bulunduğum müdürlikde işitmiş, görmüş, anlamış olduğumu ma'a'l-kasem arzeylerim.

Fî 12 Haziran sene [1]332

Muş'un Akçan müdür-i sâbıkı ve el-yevm
Pervari Kâ'im-i makâm Vekîli
Ahmed Nureddin

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdîk eyleriz.

Fî 12 minh.

A'zâ	Muhtâr	İmâm	Müftî
Abdurrahman		Abdûlmecid	Hâfız Osman

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Muş'un Akçan nâhiyesine mülhak Evran karyesinin Ermenileri tarafından yolcu asâkire karşı yapılan fecî' [fecâyî].

İ'lân-ı seferberlikden bir mâh sonra Muş'un Akçan Nâhiyesi Müdirliği'nde ifâ-yı vazîfeye mübâşeret eyledim. O sırada mutasarrıf bulunan merhûm Servet Bey'in bilâ-tefrîk-i cins ve mezheb bütün ahâlîye karşı göstermiş olduğu hüsn-i mu'âmele ve rıfk, mülâyemet ve rahm ve şefkat, her türlü tasavvur ve tasvîrin fevkinde idi. Vergi, tekâlif ve askerlikçe Muş Ermenilerinin mûmâna'at ve fırsat düşdükce ikâ'-ı müşkilâtdan geri durmuyorlardı. Hatta kilise papaslarının ve Rus tarafdârı bulunan ve Taşnakçılardan ilkâ'ât-ı fesâd-cûyâneleri pek sarîh olarak meşhûdumuz olmakda ve bunun te'sîr-i muzırrası vakit vakit kendini göstermekde ve ihsâs ettirmekde idi. Pek çok Ermeni köyleri aldıkları bu derslerin te'sîriyle türlü türlü fecâyî' ve denâ't irtikâbında geç kalmıyorlardı.

Bi'l-hâssa bu hâl mıntika-i harbe gelip geçmekde olan asker ve gönüllüler ve milislerden her birini, ekmek ve su vermek bahâne-i iblîs-firîbânesiyle birer birer hânelerinde zâten evvelden beri mevcûd olan tenhâ ve kapalı yerlere çekerek boğmak, gözlerini oymak, kafalarını kesmek şekillerinde tekerrür ediyordu. Hele tüfenkleri elde etmek için fedâkârlıkların hiç birinden geri durmuyorlardı. Bunların işledikleri bu gibi fenâlık, hûnhârlık en ziyâde nâhiye merbûtâtından ve üç yüz hâneyi hâvî bulunan Evran karyesinde 2 Temmuz sene [1]331 târîhinde karye-i mezkûrede icrâ kılınan taharriyât netîcesinde elde edilmiştir. Târîh-i mezkûrdan üç-dört gün evvel, bir gece düşman tarafına savuşan Ermenilerin hâlî bıraktıkları karyelerine gidildi ve tedkikât ve taharriyâta başlandı. Bu seferin bu karye pek çok Arab askerlerine mezâr olduğu ifâde edildiğinden en hücrâ ve akla gelemeyecek mahalleri aratdım. Netîcede Taşnak a'zâsından ismi hâtırıma gelmeyen bir Ermeninin hânese civârında ağzı dar ve gâyet mâhirâne kapadılmış bir kuyu elde olundu. Derhâl açtım. Kapak açıldıkça ta'affün pek ziyâdeleşiyordu. Merâk ziyâdeleşti. Devam ediyorduk. Kapak kaldırıldı ve ipe bir adam aşağı sarktırıldı. İlk ses kuyunun tamamıyla insân na'sıyla dolu olduğunu haber verdi. Bunların kim

ve hangi sınıf ve san'ata mensûb olduklarını öğrenmek için birer birer yukarı çıkartırdım. Bunlar zavallı ve garîb, kim bilir hangi diyârın mazlûm asker yavruları idi. Adedleri de on dokuza bâliğ oluyordu. Cesedlerin pek ziyâde bozulmamış olmasına bakılırsa, bu fecâyî ancak üç-dört gün evvel irtikâb edildiğini gösteriyordu. Altı yüz bu kadar seneden beri velî-ni'metlerinden lûtûfdan başka bir tazyîk görmeyip hayat geçiren bu sefil alçakların insâniyeti ağlatacak bu fezâhatlarına binlerce la'net okuyarak mazlûmın, maktûlın zîrde vâzî'u'l-imzâ jandarmalar ma'rifetiyle defnetdirilerek avdet edildiğini ma'a'l-kasem arzeylerim.

Fî 9 Haziran sene [1]332

Akçan nâhiye müdür-i sâbıkı ve el-hâletü
hâzihî Pervari Kâ'im-i makâm Vekîli
Ahmed Nureddin

Yukarıdaki beyânâtta bi'z-zât bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdîk eyleriz.

Fî 13 Haziran sene [1]332

A'zâ

Muhtâr

Îmâm

Müftâ

Abdûlmecid

Hâfız Osman

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Muş sancağına tâbî' Kômüs vak'a-i fecî'ası

Fî 5 Nisan sene [1]331 Akçan Nâhiye Müdîrliği'nde bulunduğum sırada Mutasarrıf Servet Bey'den vârid olan resmî bir tahrîrâtta yolların ta'mîrât ve nakliyât işlerinde istihdâm edilmek üzere oradan on üç karyeden mükellefiyyet-i ihtiyâtiyye ve müstahfazadan iki yüz kadar efrâd istenmiş idi. Tahrîrâtta isimleri zikr edilen efrâd, bir kâfile olarak Muş merkezine sevk edilip nâhiyenin efrâd-ı mürettebesi muhtelif me'mûriyyetlere gönderilmiş olması hasebiyle nezdimde kalan sekiz milisden başka kimse yok idi. Bu mevcûdla amele tedârikinde devam ederek fî 12 Nisan sene [1]331 Kômüs karyesine girildi. Bundan başka Tabur Kumandan Vekîli Yüzbaşı Behcet ve Şu'be Re'îsi Yüzbaşı İsmâil beylerin Sironk karyesinden firâr edip Kômüs'e ilticâ eden asker firârîlerinin de ta'kîb ve der-destleri bildirildiğinden burada iki vazîfe [ile] mükellef ve mecbûr bulunuyordum. Bu karyenin muhtârı Taşnaksiyun a'zâsından ve bütün Ermeni hayat-ı millîyye ve siyâsiyyesi üzerinde en büyük rolü oynayan meşhûr Esro idi. Bu canâvarın ahvâl-i

mâziyyesi nazar-ı dikkate alınarak metâlibde ziyâde şiddet gösterilmemek ve işi idâreten hall ü fasl etmek için Sironk karyesinden firâr edip inde't-tahkîk buraya geldikleri tebeyyün edenlerin teslim edilmesini ve bunlar kendi ârzûlarıyla teslim olurlar ise afvları mutasarrıf beyden istirhâm edileceği ve muvaffak olunacağını söyledim. Ve bu husûsda nasıl te'mînât isterlerse hâzır olduğumu ilâve eyledim. Bu talebe karşı Esro ve hey'et-i ihtiyâriyye, ne bulunduklarından ve ne de teslim edeceklerine â'id bir şey söyleyerek mütereddid, meşkûk birbirlerine bakakaldılar ve Esro ma'nîdâr bazı işâretlerde bulundu. Mevsim de kış olduğu ve şiddetle kar yağdığı cihetle hemen her evden atılacak kurşunların te'sîrinden âzâde kalamayacak derecede şeklen fenâ yapılmış ve fikr-i mefsedet-kârânelerinin bir eseri olarak tertîb edilmiş tek bir odaya bizi itdirdiler. Oturduk ısrârımızda devam ediyorduk. Yanımdaki milislerden bir kaç ekmek tedârik etmek bahânesiyle Esro'nun hânesine gitdilerdi. Avdetlerinde Muşlu ya'nî kasabalı ve Taşnak a'zâlarının en ileri gelenlerinden meşhûr Rupen'in de burada olduğunu ve evde oturduğunu beyân etdiklerinden zihnim biraz daha fazla hülyâlara dalıp çıkmaya başladı ve Rupen'in ahâlî üzerindeki nüfûz ve hükûmet aleyhindeki niyyât-ı iblîsânesini evvelce bildiğimden Sironk harekât-ı âsiyâniyesini berâberce idâre etdiklerine ve mutlakâ burada da bir gâ'ile açmak için geldiğine derhâl hükm ve Milîs Kumandanı Kürd beylerinden Zeval oğlu Yusuf'u nezdime sesleyerek mevki'imizin tehlikeli bulunduğunu ve gâyet müteyakkız ve basîretkâr davranılmasını ihtâr ve Muş'dan hafî bir sûrette kuvvet celbedip edemeyeceğimizi su'âl etdim. Cevâben bu cihet kâbil olmakla berâber burada her kim olursa olsun havf ve endîşeye mahal olmadığını, bir sû-i kasd zamanında bütün karyeyi alt üst edeceğini kendi hissiyatı nokta-i beyân etdi. O sırada Rupen jandarmalar tarafından görülmüş olmasından artık kendini gizlemek imkânını göremediğinden yanıma geldi. Esro da hâzır bulunuyordu. Her ne kadar bunlarla ilk görüşülüyorduydu da meslek ve ahvâlleri Muş'un ovasındaki harekâtları âlemlerle berâber benim de ma'lûmum idi. Muhâvere dostâne vâdîlerde dolaşıyorlarsa da nazarları, kalbleri bu merkezde değil idi. Rupen ne vâzîfe ile Kömüs'e geldiğimizi su'âl etdi. Ben de Sironk karyesinden bir takımlarının Akçan arâzisinde polis ve jandarmalara isti'mâl-i silâhla buralara savuşan firârîlerin ta'kîbine geldiğimizi ve ma'a-mâ-fih telefât-ı hayvândan başka birşey olmadığından teslim olurlarsa mutasarrıf beyin afvedeceğini söyledim. Rupen de hükûmet ile millet arasında bir takım eşhâs yüzünden bir fenâlık zuhûruna meydân vermemek için bu gece ale'l-acele Kömüs'e geldiğini ve dâ'imâ bu kâbil harekâtların men'ine çalıştığını ilâve etdi. Hâlbuki on beş dakika evvel Rupen beş gün evvel Kömüs'e geldiği öğrenilmiş olduğundan bu beyânatda ne kadar gizli fikirlerin, maksadların olduğunu anlıyordum. Bundan başka Rupen gâyet müte'essirâne bir vaz'iyetle dünkü Sironk mes'elesinde zî-medhal olanlardan başka bazı bî-günâh ahâlîye zulm ve hakâret edildiğini ve böyle âdî mes'eleden dolayı hükûmetin bu kadar asker sevkettiğindeki ma'nânın ne olduğunu anlayamadığını

ve bu husûsdaki mütâla'am neden ibâret olduğunu bildirdi. Bu sözler o kadar renkden renge girmekle söyleniyordu ki insân dakıkada binlerce şekil irâ'e eden bir sinema karşısında bulunuyormuş zannediyordu. Cevâben ahvâl-i harbiyye münâsebetiyle bu husûslarda hükûmetin şiddet ve sür'atle hareketde bulunması ma'zûr ve mecbûr olduğunu ve bütün bir köyün sıyâneti için üç-beş edepsizin te'dîbini yine onları vikâyeden başka birşey olamayacağını ve bundan müte'essir ve münfa'îl olmamak îcâb edeceğini anlatmak istedimse de bunlar bu sözlerimden ve hükûmetin bu kanunî hareketinden hoşlanmadıklarından, on dakika sonra def' olup gittiler. Fakat giderken "Durunuz; gece olsun biz de size anlatırız" sözlerini ifhâm edecek bir şekilde çıktılar. Milis kumandanını sesledim. Ahvâli hafî bir sûrette şerhetdim ve yalnız dışarıda devriye noksân edilmemekle berâber bir metâlibde bulunulmamasını anlattım. Çünkü kuvvetimiz pek mahdûd ve pek işe yarar adamlar değildiler. Maksadım o geceyi geçirmek ve sabahdan biraz daha kuvvet celbetmek idi. Devriyeler dolaşmakta ve biz de, kış, fırtına fazla olduğundan içeride bulunuyorduk. Neferlerden biri içeri girdi ve köyde şiddetle tüfenkler patladığını telâşla söyledi. Derhâl dışârı fırladım. Devriyeden sür'atle gelen bir neferi isticvâba başladım: "Esnâ-yı devrimde müsellağ dört şahsın, Ermeninin evden çıktığını gördük. Dur emrini verir vermez üzerimize ateş açdılar. Kaplıcaklı Mirza'yı şehid etdiler. Bundan başka imdâda gelen Milis Kumandanı Yusuf ile diğer bir neferi cerhetdiler" dedi. Ben köyden dışarı çıkmak ve geceyi daha büyük, daha vahşiyâne vukû'âtlarla geçirmemek için bir taraftan atların hâzırlanmasını ve iki-üç neferin de şehid düşen arkadaşlarının na'sının getirilmesini emir verdim. O anda bütün evlerin ışıkları sönmüş ve meydânda hiç kimseler kalmamış idi. Neferler bir kaç hatve uzaklaşır uzaklaşmaz bütün pencerelerden ve be-tahsîs Re'is Rupen'in müsâfir olduğu Esro'nun hânesinden atılan yüzlerce tûfengin gecenin o ânında çıkardığı tarrakaları etrâfı çınlatıyor ve neferleri gitmekden men' ediyordu. Tam o sırada idi. Bu bî-çâre üç neferin biri de karnından yaralandı ve gitmekde devam kâbil olamadığından avdet etdiler. Bulunduğumuz mahall bu harekât-ı şekâvet-kârâneyi idâre etdiğini muhakkak bildiğim misâfir Rupen'in oturduğu Esro'nun evinin dâ'imâ hedefi olacak bir mahalde ve ondan biraz alçakda idi. Öyle ateş olunuyordu ki artık bizden bir kimsenin ilerlemesine ve köyden hârice çıkmamıza imkân görüleliyordu. Biraz düşündüm. Bulunduğumuz karyeye bir sâ'at mesâfede jandarma müfrezesi bulunduğundan ve içeride bulunduktan sonra bu mütecâvizlerin artık birşey yapamayacaklarını hâtırıma getirdiğimden, yaralıların fişenkleri diğerlerine bi't-tevzî' ve pür-tertîbât alındıktan sonra birbiri içerisinde bulunan iki tavladan sonraki odama girdim. Beş dakika sonra yüz elli kadar müsellağ Ermeni tarafından bulunduğumuz oda kuşatıldı ve her tarafından - pencereler ve kapıdan- üzerimize muntazam ve şiddetli ateş açılmağa başladı. Ateş içerisinde ve on dakıkada bir on fişenkli kundaklının sesi işidildiğinden bu hâl Rupen ve Esro tarafından idâre olunduğunu anlatıyor idi. Bu kesîf ve mütemâdî

ateşe fişengimizin mahdûdiyetinden fâsılalı mukâbele ediyorduk. İşe bak ki havâ gâyet fenâ ve fırtınalı olduğundan bir sâ'atlık mesâfemizdeki köyden de işidilmiyor ve imdâd gelemiyordu. İki buçuk sâ'at devam eden müsâdeme ve mücâdeleden bir fâ'ide elde edemeyen bu edepsizler bulunduğumuz mahalli ihrâka başladılar. Bu bizim için bâdî-i telâş ise de yanımdakilerine cür'et ve onların gurûrlarını gıcıklatacak sözler söyleyerek mukâbeleden geri durulmuyordu. Tütün bütün bulunduğumuz mahalli imlâ etdiğinden ve orada bulunan yirmi otuz kadar hayvânın sedâ-yı can-hırâşı bizi şaşırmağa başladığından orayı terk ederek diğerine çekildik. Bu sırada bacadan, ya'nî damdan açdıkları bir fethadan da ateş etmeğe başladılar. Karye-i Fakyân karyeli Mehmed Emin'in tepesinden girip sol memesinin altından çıkan bir kurşunla şehîd etdiler. Mevcûdumuz ancak beş kişi kaldı. Bu hengâmlarda ve mukâbelenin de şiddet ve devamına bakarak ve etrâfdan imdâd gelir ihâfesini taşıyarak bir ân evvel imhâmız için emr veren Rupen ve Esro'nun artık sesleri anlaşıyordu. Kendilerini gizlemekde artık bu edepsizler bir fâ'ide hissedemiyorlardı ve muttasıl ateş! gazyağı! diye bağırıyorlardı. Gece sâ'at beş râddelerinde idi, iki teneke gazyağının içeri döküldüğünü derhâl ateşden hâsıl olan iki sûtûnun şu'le ve yakıcı harâreti ihbâr etti ve bizim için de bu haber felâket oluyordu. Lâmbamız söndü. Arkadaşlardan diğer ikisi de yere yuvarlandı. Artık ümitsiz bulunuyorduk. Lâkin, bu sırada şakîlerin silâh sesleri kâh azalıyor ve kâh da çoğalıyordu. Bundan anlıyordum ki köyde başka şeylerle meşgûl ve kaçmak gibi bir teşebbüsâtda bulunuyorlardı. Beklediğim imdâd ise gelmiyordu. Sâ'at yedi râddelerinde şakîler büsbütün ateşi kesdiler ve köyde ses ve sadâ kalmadı. Arkadaşlarımı biraz daha teşcî' etmek istedimse de onlardan cevâb alamadım. Onlar karbonun te'sîriyle bayılmış ve hareketden kalmış idiler. Bundan başka üç yüz lira kıymetinde olan binek hayvânâtımızla orada bulunan kendi hayvânları da bütün boğulmuş idi. Birkaç dakîka daha geçirdim. Şakîler bu defâ daha şiddetli ve cür'etkâr ateş yağdırmağa başladılar ve bulunduğumuz mahalli üç yerden daha yakmağa teşebbüs etdiler ki bu sefer helâkimiz, hayata hâtime vermemiz muhakkak görünüyordu. Çünkü sıcak tahmînen elli dereceye kadar çıkmış ve kaçmak icâb etse ateşler arasından geçmek mecbûriyeti hâsıl olmuş idi. Bizim de cebhânemiz bitdiğinden mukâbeleyle devam etmiyorduk. Şakîler telef olduğumuza hükm vermeli ki cümleten savuşdular. Ben de burada telef olmakdan ise "Her çi bâd-âbâd" diyerek yerimden fırladım ve iki arşın yüksekliğindeki ateş sûtûnunu geçerek kendimi kar üzerine atdım. Yarım sâ'at kadar orada kaldım. Aklım başımdan gidiyor gibi idi. Köy boşanmış, bir ferd kalmamış idi. O arada üzerime doğru bir karaltı gelmeğe başladı. Seslendim, meğer her nasılsa bir samanlıkda kendini muhâfaza eden arkadaşlardan Kaçık karyeli Mehmed Emin imiş. "Benim" dedi. Elimden tuttu, doğru Esro'nun hânesi önüne gitdik ve içeride kimse olmadığından odaya girdik. Eşyadan ve mefrûşâtdan eser kalmamış idi. Yalnız bir rovelver bulundu ki, o da isti'mâlden sâkit olmuş idi. Birazistirâhat etdik. Sabah oldu;

ortalık aydınlandı; hâlâ gelen giden yok idi. Hâneyi taharriye başladım, hiç bir şey bulamadım. Yalnız gümüş bir mühür elde olundu ki, bunun bir yüzü "İsrâ'îl" diğeri "Rus arması" ve üçüncüsünde mücâdele ve mücâhedeyi göstermek üzere sûret-i mahsûsada hâzır edilmiş mızrak, bıçak vesâ'ire resimlerini hâvî idi. İşte Ermeniler bunu bi'z-zât bana yaptıklarını ve âtîde isimlerini zikrettiğim efrâdın şâhid olduklarını ma'a'l-kasem arzeylerim.

Akçan Müdîr-i sâbıkı ve el-yevm
Kâ'im-i makâm Vekîlî
Ahmed Nureddin

Kürd beylerinden ve torunlarından

Yusuf bin Zeval bin Abdullah

Maruf bin Şeyh Perutev

Rezzak bin Hacı Cevher

Merkoyil Mehmed

Sâlih bin Hüseyin

Mehmed Emin

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdîk eyleriz.

Fî 13 Haziran sene [1]332

A'zâ

Muhtâr

Îmâm

Kâdî

Abdurrahman

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Arak Manastırı Cinâyeti

Üç yüz yirmi dokuz senesi gâyesinde idi. Orduya karışan Ermeniler kesretle kıt'alarından firâr ve berâber getirdikleri silâhlarıyla Muş ovasında ve be-tahsîs Canikli, Kızılmanastır, Arak denilen batakhânelerde türlü türlü cinâyetler icrâ etmekde idiler. Bunların bu harekât-ı şekâvet-kârâneleri murahhaslık ve Taşnakçılar tarafından tahsîn edilir ve îfâ etdikleri telkînât ve her sâ'at verdikleri derslerle harekât ve isyân ve şekâvet çoğalıyordu ve günler geçdikçe hükûmetin meşgûliyetinden bi'l-istifâde yukarıda arz olunan şekâvethâneler, zahîre, cebhâne, silâhla dolduruluyordu. Bu hâl mutasarrıfımız fedâkar, nâmûslu Servet Beyefendi'nin nazar-ı dikkatini celbetdi. Derhâl ileri gelenlere, murahhaslığa tenbîhât icrâ olundu ve bu harekât ve cereyânın önüne geçilmezse hükûmet icrâ'âtının zamanını geçirmeyeceğini anlattı. Bir kaç gün daha geçti. Fa'âliyet ber-

devam hatta K  m  s ve Sironk h  diseleri Ta  nak  ılar ve Ermeni zim  md  arları tarafından s  k  tla m  s  maha ile ge  i  dirilmek istenildi. H  k  met bunu hazmedemeyerek gayy  r, genç, nâmûslu mülâzımlarından Rizeli Gâlib Efendizâde Ahmed Bey'in kumandasında otuz ki  şilik bir kuvvet   ıkar  ı. Müfreze, ihbâr olunan silâhları müsâdere,   s  leri tenk  l,   s  yi  i id  me vaz  fesiyle mükellef bulunuyordu. Müfreze   ıktı, gitt  . Aradan otuz s  at mürûr etmemiş idi ki b  -   re Ahmed'in on kadar refikiyle Arak manastır  n  nde parça parça olarak   eh  d edildiği haber-i elimi Muş'da tan  n-endâz olmağa başladı. Vak'anın sûret-i cerey  n  , ba  da Ahmed Bey olduğu hâlde müfreze, gece Arak karyesine gider ve manastırın yolunu göstermek için bir kaç şahsın kılavuzluk etmesi emrolunur. Bunlar n  ho  , gayr-ı memnûn bir sûretde iki adam çıkarırlar. M  frezenin önüne d   er, biraz ileriledikten sonra o iki Ermeni "İşte yol, artık gidebilirsiniz" diyerek avdet ederler. Her nasılsa müfreze de bunların ileri gelmesini isr  r etmezler ve yollarına devam ederler. Manastırın etrâfında kimseler hiss olunmadığından müfreze bilâ-perv  a ilerler ve yoluna devam eder. Meğer daha in   a olunurken bir çok efkâr-ı mefsedet-k  r  ne ve hıy  netle kurulmuş mazgalların, metrislerin i  erileri doldurulmuş sil  hlarla intiz  rda imiş. Tam iki yüz metre kadar takarrub edilince ateş ba  lar ve ba  da Ahmed olduğu hâlde on kadar jandarma yerlere serilir ve on kadar süvârî hayv  n   telef edilir. M  teb  k  ler neye uğradıklarını bilmediklerinden derhâl manastırın m   temil  tından olan diğer ufak bir kulübenin arkasına girer. As  ler ateşlerinde devam etmekle berâber   u sözleri küfürlerle karışık bir sûretde bağırmağa ba  larlar: "Edebsiz, alçak ve açıklar! Bu toprak size mal olmayacak. Artık burada sizin için ekmek kalmamışdır. Matriler, daha duruyorsunuz. Ruslar geldiler. Utanmazlar! Bu toprak Ermenilerindir. Burası Ermenistan haritasına ilâve olunmuşdur. Def' olunuz! Yoksa c  mlenizi gebertiriz." Ertesi gün cenâzeler arabalarla Muş'a naklolundu.

Bundan c  r'et alan Ermeniler, Muş'un üzerine kadar gelerek geceleri kasabayı ta'çize, bir kanlı ihtilâl yapmağa yeltendiler. Bu harekâtı tesh  l için Van meb'  s-ı sâbıkı Papazyan ile murahhası kollarını sıvamış, çalışıyor ve h  k  mete sûret-i hakdan görünerek i  f  le ve vakit kazanmağa uğraşıyorlardı. Bu hâdisede pek çok Ermeni mekteb mu'allimleri ile münevverleri dâhil olduğunu ve o gayy  r nâmûslu Ahmed'i bu sûretle Muş'dan g  'ib etmek için evvelce h  zırladıkları böyle bir tuzağa bıraktıklarını ma'a'l-kasem arzeylerim.

F   14 Haziran sene [1]332

Akçan m  d  r-i sâbıkı ve
Malazgird K  'im-i mak  m  
olup el-yevm Pervari'de vekîl
bulunan

Ahmed Nureddin

Yukarıdaki beyânâtta bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdîk eyleriz.

Fî 14 minh.

A'zâ

Muhtâr

İmâm

Müftî

Abdurrahman Abdülmecid

BOA. HR. SYS. 2872/2, Belge no: 75-91, 103-106, 11-113, 163-166

– 13 –

**ERMENİ VE RUSLARIN HİZAN HAVALİSİNDE
YAPTIKLARI SOYKIRIM**

Hizan kazasının Horos karyesi, Uçum nahiyesine bağlı Nurs ve Avnik, End, Mezraa-i End yaylası, Hirit karyesi, Kulpik Gülpik] karyesi, Hakif nahiyesine bağlı Korsu[h] ve Sükur karyeleri ve Hizan'ın merkezî Karasu'da Ermeni ve Rusların yaptıkları dehşetli mezâlimden kurtulabilenlerin ifadelerinden bazıları:

Birçok kadınların derisi yüzölerek ağaçlara asılmış, erkeklerin diri diri gözleri oyulup ağaçlara bağlanarak nişan alınmış, çocuklar yarılardan kesilmiş, bütün kadın ve kızlara tecavüzle, erkek, kadın, çocuk tek nüfus kalmayınca kadar herkes katledilmiş, başları kesilmiş, memeleri koparılmış, yarı kesilmiş çocuklar analarının kucaklarına uzatılmıştı. Aralarında Bediü'ş-şaman Said-i Kürdî'nin de bulunduğu Uçum nahiyesi köylerinin reislerinden teslim olmalarını istemişlerdi. Cembani ve Gayda tekkeleri, içlerinde ne kadar aceze-i nisvan ve çoluk çocuk ve ihtiyarlar var ise cümlesi yakılmış, Karasu Hükûmet Konağı yakılmış, Kürt mezâliminden şikâyet eden Ermeniler, emsalleriyle kıyaslanmayacak vahşetde bulunmuşlar, girdikleri köylerde emval ve eşya namına birşey koymamışlar, öldürdüklerinin "insan şeklinden çıkarılmış na'şlarını" bırakmışlardı ve köyler "adeta insan na'şından yapılmış" idi.

**Massacre perpetrated by the Armenians and Russians
in the neighborhood of Hizan**

Some of the testimonies of those who escaped the terrible cruelties committed by Armenians and Russians in the village of Horos, sub-prefecture of Hizan; in the plateau village of Nurs, in Avnik, End and in a cottage of End, in the villages of Hirit and Kulpik [Gülpik], in the villages of Korsu[h] and

Sükur attached to the township of Hakîf and in the seat of the district of Hizan, Karasu.

Many women were skinned and then hanged on trees; men still living had their eyes torn up and then fastened to trees and used as shooting targets; small children cut in to pieces; women and girls violated and all killed to the last living one; heads severed, breasts cut and half lacerated small children handed over to their mothers. All the villages of the township of Uçum including the birth place of Bedîduzzaman Saidî Kurdî were summoned to surrender, the convent of Dervishes in Hani and Gayda where disabled women, children and women, old people were crammed into was set on fire and burnt with their dwellers; the government building of Karasu was also burnt down; atrocities committed by Armenians surpass by far those committed by the Kurds and which were an object of recriminations on the part of the Armenians; all goods and chattels of the villages raided by the Armenians were seized and taken away; dismembered and disfigured human corpses were scattered here and there and the village presents the aspect of a charnel house.

14 N. 1334 (15. VII. 1916)

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Bitlis Vilâyeti'nin 2 Temmuz sene [1]332 târîhli tabîrâtı sûretidir.

Diğer arzılara zeyldir.

Kelbağır'a tahvîlen ta'yîn buyurulan Kâ'im-i makâm İbrâhim Bey'in birâderi Hizan havâlisinde Rus ve Ermenilerin irtikâb etdikleri fecâyî hakkında aldığı ma'lûmâtı hâvî vesâ'ik leffen arz ve takdîm kılıldığı ma'rûzdur. Ol bâbda.

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Hizan kazâsının Uçum nâhiyesine tâbî Nurs ve Avnik, End, Mezra'-i End yaylası ahâlîsindeniz. Şatak kazâsı ile Müküs nâhiyesinin sükûtundan sonra civârımızda bulunan Livar, Kötis-i Ulyâ ve Süflâ, Çaçvan, Şifkâr, Edre-i Ulyâ karyeleri Ermenileri Özim karyeli komite re'îslerinden Lato nâm-ı diğerle Mîhran, Serkis ve Rusya'dan geldiği rivâyet olunan İğdırlı Kazar, Dilo nâmındaki re'îslerin başında toplanarak Kötis-i Ulyâ'ya geldiler ve oradan nâhiye rü'esâsına tezkire

yazarak üç cihet teklîf etdiler. Bu rü'esâ miyânında el-ân esîr veyâhûd telef edildiği meşkûk bulunan ve beyne'n-nâs Bedi'ü'z-zaman Said-i Kürdî demekle ma'rûf olan Molla Said de bulunuyordu. Bu teklîflerinde ya teslim olmak ya nâhiyeyi tahliye etmek veyâhûd işinize gelirse muhârebe etmek idi. Bu teklîflerinden dokuz sâ'at sonra 600 mevcûdla karyemize hücum etdiler. Cümlesi şapkalı ve asker elbiseli olduğundan Rus askeri var mı idi, yok mu idi farkedemedik. Yalnız garîb insânlar çok idi. Bunlar ya Rus veyâ Rusya'dan gelen Ermeniler idi ve hiç bir ferd kalmamak üzere çoluk çocuk, erkek-kadın cümlemizi toplayarak Mezra'a-i End'e götürdüler. İçerimizde İpayran [İspandan] eşrâf ve beylerinden Hurşid Bey oğlu Abdurrahman ve mahdûmu Musa ve â'ilesi de bulunuyordu. Erkek ve kadın cümlesi mu'âyeneden geçirildi ve para ve huliyyâta â'id ne var ise cümlesi alındığı gibi, güzel kadın ve kızlara da ta'arruz etmekden ve nâmûslarını hetketmekden çekinmediler. O gece istediklerini yaptılar. Sabah oldu. Bizleri ki, cem'an 33 erkek idik, ayrı bir kâfile ve seksenden ibâret olan kadın kız, çoluk çocuğu bir kâfile ederek Mükûs'e götürdüler. Kadınlar kâfilesi Çaçvan karyesinde bırakıldı. Erkek kâfilesi ve erkek çocukların kâffesi bir ferd kalmamak üzere cümlesi o gece kılıçdan geçirildi. Beni geri çevirdiler ve dediler ki; "Sana çok para da vereceğiz. Git, Molla Said vesâ'ir rü'esâyâ söyle! Orada kalan Ermenileri bize teslim etsinler ve şurasını da anlat ki, artık bî-hûde yere telef olmakdan fâ'ide yokdur. Zâten her taraf alındı. Ruslar tâ Haleb'e kadar gittiler. Ermenistan tasdik olundu. Gelsin bize teslim olsunlar. Bir de orada kuvvet ve asker olup olmadığını gel bize haber ver" dediler. Bu sözler Dilo tarafından söyleniyor ve kumanda onun tarafından yapılıyordu. Avdet etdim, Çaçvan'a geldim. Bakdım ki bizim jandarma ve Kürd kuvveti müdürimiz ve Molla Said Efendi ile oraya gelmişler, dört-beş sâ'at müsâdemeden sonra kadınlar kâfilesini ellerinden almışlardı. Lâkin ne şekilde görmeli. Hele bî-çâre genç kızları da yüzleri bütün ısırmış ve yürüyemeyecek bir hâle getirilmiş; çocukların bir çoğu ayak altında telef edilmiş idi. İşte otuz üç erkek nâmına yalnız ikimizden başka kimse bırakılmadığını ve tahlîs edilen kadın ve çocukların ekserîsi de bi'l-âhire telef olduğunu ve hele Hurşid Bey oğlu Abdurrahman Bey â'ilesinden bir kadından başka kimse kalmadığını ve gördüğümüz zulm ve gaddârlık kâbil-i ta'dâd olmadığını ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 18 Haziran sene [1]332

Karye-i mezkûreden olup bi'l-âhire
İğdir'dan firâren avdet eden
Mehmed oğlu
Yusuf

Muhâcir karye-i mezkûreden
Mehmed oğlu
Abdurrahman

Yukarıdaki beyânâtta bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve bu sûretle ifâde olunduğunu ma'a'l-kasem tasdik eyleriz.

Fî 18 minh.

İsparan [İspandan] beylerinden Mustafa	Nâhiye Müdürü Mehmed Nezir	Nâhiye eşrâf ve beylerinden Uçum karyeli Mahmud	Ulemâdan Bedi'ü'z- zaman Said-i Kürdî'nin birâderi Molla Abdullah
---	--------------------------------------	---	---

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Hizan kazâsının Hirit İslâm karyesi ahâlîsindeniz. Bitlis'in Simek nâhiyesinden ilerileyen düşman, sabahın sâ'at üç-dört râddelerinde karyemize hücum etdi. Kuvvetin altmış kadarı Rus Kazakı, mütebâkîsi piyâde ile civâr köylerden iltihâk etmiş Ermeniler idi. Karyeye girer girmez evlere ateş verdiler. Biz köyden kaçmış idik. Tutabildikleri erkekleri katlettiler. Kadın kız ve çoluk çocukları bir mahalle doldurdular. Akşama doğru düşman girdiği Simek nâhiyesine doğru çekiliyordu. Kalan Ermeni ve Rus piyâdelerinden bir kısmı, ateş etmeğe başladılar ve ancak bir çocuk kaçıp kurtarabildi. Mütebâkîlerin kâffesini mahv ü telef etdiler. Emvâl ve eşya nâmına hiç bir şey bırakmayarak cümlesi alıp gittiler. İşte uzakdan gördüklerimiz bunlar olduğunu ve gelen çocuğu isticvâb ederek bu sûretle işitdiğimizi ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 20 Haziran sene [1]332

Muhâcir, karye-i mezkûreli	Muhâcir, karye-i mezkûreli	Muhâcir, karye-i mezkûre eşrâf ve ulemâsından Tahsin
Bekir bin Nimet	Fakih Sadullah bin Ömer	

Bâlâda imzâları muharrer bulunan eşhâs-ı merkûmûnun işbu serdeyledikleri beyânâtta bi'z-zât hâzır bulunarak mühr ve imzâları olmadığından parmak basdıkları[nı] tasdik eyleriz.

Fî 20 Haziran sene [1]332

Müftî Abdûlmecid	Jandarma Kumandanı Mehmed Derviş	Kâ'im-i makâm Vekîli Fâris Fevzi
----------------------------	--	--

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Hizan Kazâsına Tâbi' Kulpik [Gûlpik] Karyesi

«Biz köyümüzden ileri noktalarda idik. Demirbaş eşhâs da Bitlis'e gitmiş idi. Bizim hiç bir yerden haberimiz yok idi. Bir gün demirbaşlar avdet etdi. Bitlis'in âkîbet-i fecî'ini haber verdiler. Diğer taraftan Tatik nâhiyesinden de düşman ilerlediğini hissettiğimizden bir kısmımız o tarafa diğeri Karçıkan semtlerine giderek düşmanı tevkîf etmek istedik. Müsâdeme başladı. Nihâyet mukâvemet edemeyeceğimizi anladığımızdan çoluk çocuğumuzu kurtarmak kaygısına düşüldük. Biz bu hengâmede iken ekserisi Ermeni ve bir mikdârı da Rus olmak üzere düşman iki koldan köyümüzü basdı ve hemen ihrâk ve katli'âma başladılar. Kaçanlar sâhil-i selâmete, kaçmağa muvaffak olamayanlar düşmanın kılıcına hedef oldular. Bu sûretle 150 nüfûs kadın erkek, çocuk kız kaldı. Biz kaçtıkça onlar bağırıyor. "Dînini îmânını bilmem neler yaptığımızın Müslümanları! Bu kızları karıları bize niçin bıraktınız? Gelip alsanız ya! Bunlar Ermeniliğe çabuk alışacaklardır. Siz de kaçmayınız. Nereye Şam'a mı gidiyorsunuz? Hani ki peygamberiniz, gelip sizi Ermeni kahramanlarının elinden alsa ya!" Bunların içerisinde seslerini en ziyâde fark ettiğimiz Karçıkan'ın Avranis karyesinde[n] Beyder, Arşak; Hirit Ermeni karyesinden Sander; Şin karyesinden Kisyo Kiyo idi. Bunların koluna ismini şimdi der-hâtır edemediğimiz Muşlu bir Ermeni kumanda ediyor idi. Bunlar köyümüzde öyle fecâyi' irtikâb, öyle rezâletler ihtiyâr etmişlerdi ki, köye avdetimizde ağlamadık kimse kalmadı. Erkekler anneden uryân gibi edilmiş çıplak bir kadınla bağlanarak ikisi bir ipten asılmış, beri tarafta başları kesik, memeleri koparılmış, yarı kesilmiş çocuklar kucaklarına verilerek uzatılmış; diğer taraftan vechen güzel olan kızlar aşırılmış, biraz yakışıklı olmayanların nâmûs mahalleri parçalanmış oldukları hâlde yerlerde açık yatıyorlardı. İşte Kürdlerden şikâyet ve Kürd mezâliminden bahseden haydûdlar eşya ve emvâlden işlerine gelenleri götürmüş, mütebâkîleri bir mahalde ihrâk etmişlerdi. Biz bu mezâlimi gözümüzle gördüğümüzü ve huzûr-ı Rabbül-âleminde şâhid olacağımızı ma'a'l-kasem arzeyleriz.»

Fî 21 Haziran sene [1]332

Muhâcir, A'zâ
Abdülkerim

Muhâcir İmâmı
Ebû Bekir

Muhâcir, karye-i mezkûre
muhtâr ve ulemâdan

Yukarıdaki beyânâtta bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdîk eyleriz.

Fî 25

A'zâ
Osman

Muhtâr
Abdullah

Hizan Karyesi İmâmı
Şâkir

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

***Hizân'ın Hakîf nâhiyesine merbût Korsu[h] ve Sûkur
karyelerinde icrâ edilen fecâyî'***

Üç yüz otuz senesinde idi. Teşkil olunan amele taburlarına bir mikdâr da Ahkis ve civâr karyelerden efrâd istenilmek üzere yirmi kadar jandarma ile Ahkis karyesine gidildi ve hey'et-i ihtiyâriyye seslenerek efrâdın bir an evvel cem' ve teslîmi tebliğ olundu ise de köylerinde hiç bir kimse bulunmadığından ve ekserisinin Revan'da ve askerde olduklarını beyân etdiler. Hâlbuki bu beyânât hilâf-ı hakikat olduğu bizce muhakkak idi. Isrâr eddik; nihâyet elli altmış kadar efrâdın defteri hâzır edilerek bir gün sonra gönderileceği kabûl olundu. Ertesi günü vakt-i mu'ayyeninde gelmediklerinden dolayı bi'z-zarûr celbleri için Korsu[h]'a dört ve Sûkur'a iki jandarma neferi i'zâm olundu. Sûkur karyesi Ermenileri, jandarmaları tahkîr ve envâ'-i tazyikle "Siz gidiniz; müdîrinizin ehemmiyeti yokdur. Kâ'im-i makâmınız iki tabur askerle gelsin" diyerek neferleri köyden dışarı atmaları üzerine altı-yedi kişilik bir kuvvet daha ilâve edilerek tekrâr gönderildi ise de karyenin altına gider gitmez dehşetli bir yaylın ateşine ma'rûz kalırlar ve bunlardan Bitlisli İsmâil ve Nezîr derhâl şehîd ediliyor. Mütebâkî neferler, birkaç sâ'at mukâbele ederler ise de daha ziyâde devamda fâ'ide hissetmediklerinden ve hayatlarının taht-ı tehlikede bulunduğundan avdet etdiler. Korsu[h]'a gönderilen dört nefer, Ermeniler tarafından i'zâz ve ikrâm olunarak ta'âm etdirilmek üzere bir hâne içerisine alınır. Az zaman sonra yedi sekiz kişi üzerlerine hücum ederek kendilerini şehîd ve tanılmayacak bir şekle koyar ve silâhlarını gasbederler. İşte bu haberlerin vürûdu üzerine, yanımda bulunan kuvveti bi'l-istishâb ve berây-ı tahkîk mezkûr karyelere gitmek üzere Kilis'den hareket olundu ise de iki yüz kadar müsella Ermeninin köyün etrâfını sardıkları ve hayatımızı ifnâ etmek için silâh isti'mâline başladıkları görüldüğünden, ileriye gitmekde fâ'ide hâsıl olamayacağı cihetle derhâl civâr bulunan ve ahâlîsi İslâm olan Hişet karyesine gidildi. Bi'l-âhire komite re'îslerinden Özîm karyeli Lato ile Sûkurlu Kalosar tarafından Beygiri karyeli Sultan nâm kadın

vâsıtasıyla bir haber geldi. Bunda deniliyor ki; "Amele için yanınızda bulunan Ermenileri teslim etmezseniz cümlelerinizi kılıncıdan geçireceğiz ve bomba ile çoluk çocuğunuzu ve bütün köylerinizi altüst edeceğiz." Cevâben Ermenilerin teslim olunmayacağı ve her ne yapmak isterler ise geri durmamalarını söyledim. Bunun üzerine etrâfımız sarıldı ve müsâdeme başladı. Mukâbelede devam olunuyor idi. Bir gün sonra kazâdan yetişen jandarma ve etrâfdan imdâda koşan Kürd kuvvetleriyle kendileri teb'îd edildi. Birçok İslâm kadın ve çocukları nâ-hak yere bu def'a da telef edildiğini ve Ermeniler dâ'imâ bu gibi mevânî' ihdâs ederek hükûmetin icrâ'ât ve bi'l-hâssa orduya â'id olan işlerinde mümâna'at gösterdiklerini ma'a'l-kasem arzeylerim.

Fî 22 Haziran sene [1]332

Hizan Kazâsının Hakif Nâhiye Müdîri

Fevzi

Yukarıdaki beyânâtta bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdîk eyleriz.

Fî 22

Müftî

Kazâ Jandarma Bölük Kumandanı

Abdûlmecid

Mehmed Derviş

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

***Hizan hudûdunda Cemhanı tekyesiyle Hizan'da meşhûr
Gayda tekyesinin sûret-i ihrâkı***

Gayda tekyesi, bir düzün ortasında vâki' bir ufak tepeliğin üzerindedir. Nefs-i tekye ve müştemilâtı oldukça vâsi' ve yüz kadar odayı hâvîdir. Burada akşam ve sabahları yüzlerce, binlerce fukarâ ve gelip geçen misâfirîn beytûtet eder ve infâk ve i'âşe edilir idi. Tahmînen mart ibtidâlarında idi. Bitlis'in Simek nâhiyesinden gelen kuvvetle Reşadiye'den gelen Van kuvveti Hizan hudûdundaki Cemhanı tekyesini altüst ve ihrâk etdikden sonra, birleşerek Gayda üzerine doğru ilerliyorlardı. Akşam oldu, ortalık karardı, sâ'at takrîben bir râddelerinde idi. Gayda'ya hücum etdiler. Orada kuvvet olarak yalnız ikmâl jandarmalarından Hâlid, Ahmed, Sâlih, Mahmud, ikisinin ismini hâtırımıza getiremiyoruz. Tekye üzerine gelen kuvvet sekiz yüz râddesinde tahmîn olunuyordu ise de asıl tekyeye ilk hücum

eden altmış kişi idi. Bunlar Ermeni ve Rus piyâdelerinden mürekkeb olup Aram Paşa ma'îyyetinde bulunuyordular. Orada bulunan ikmâl neferleri biraz mukâbele etmek istediler ise de imkân bulamadıklarından kaçıp geldiler. Bu canavarlar tekyeye doldular ve ne kadar aceze-i nisvân ve çoluk çocuk ve ihtiyârlar var ise cümlesi[nî] bir araya topladılar. Sâ'at bir buçuk râddelerinde büyük bir ateşin feverân ettiği görüldü. Tekye içerisindeki bütün adamlar yatıyordu. Biz de bir sâ'at gerideki tepelerde bulunuyorduk. Tekye yanmakta olsun, düşman o civârda bulunan köylere yayıldılar ve ne kadar insân ellerine geçirdilerse cümlesini kılınçdan geçirdiler. İşte Ermeniler ve Rusların irtikâb ettikleri mezâlim. Bunlar nüfûsu parçalamakdan, çoluk çocuk öldürmekden, diri diri gözlerini oymakdan ve ateşde yakmaktan utanmadıkları gibi, dîn uğrunda da her türlü hakâret ve fezâhatı kabûl ediyorlardı. İşte bunların Gayda tekyesini bu sûretle ihrâk ettiklerini ve sükkânını yakdıklarını ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 22 Haziran sene [1]332

Hizan Müftüsü

Hizan eşrâfından

Tübeyda (?) şeyhlerinden

Abdûlmecid

Abdûlmecid Efendi
Polad Ağa

Seyyid Ali Efendizâde
Şeyh Haydar Efendi

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Hizan merkezi olan "Karasu" ve hükûmet konağı

Şubat nihâyetlerine doğru idi. Gündüzün sâ'at yedisinde Ermeni ve Ruslardan mürekkeb ve dört yüz kişilik kadar bir kuvvet Karasu'ya hücum etdi. Biz de yarım sâ'at gerideki tepelerde bulunuyorduk. Bir çok ateş yayıldı. Meğer bir kısım düşman kuvveti de haberimiz olmaksızın arka taraftan geliyormuş. Bizi tam çevireceği sırada göçerler bir kaç el silâh atarak bizi haberdâr etdiler. Oradan çekildik, doğru Gayda'ya geldik. Düşman da Hizan dîrunda Panzda [Panz] karyesine gelmiş idi. Sabah oldu, düşman ileriledi, biz de çekildik. Gayda'ya gelir gelmez tekrâr ateşler içerisinde bıraktılar ve orada çoluk ve çocuk, erkek-kadın bir çok nüfûsu telef etdiler. Ondan sonra düşman biraz daha ta'kîb ederek geri döndü. Karasu'ya gitdiklerinde hükûmet konağı ile Ömer Hâşim isimindeki bir adamın evini yakdılar. Bundan başka ihtiyâr ve aczleri hasebiyle Karasu'da kalıp çıkamayan Zeliha ve Leyla isimindeki iki kadın ile Mehmed oğlu Şâfi'î isimindeki bir erkeği fecî

bir sûretde öldürdükleri gibi Hakif nâhiyesinden gelen muhâcirlerden de bir çok kadın ve çocuk katlettiler ki, bi'l-âhire Karasu'ya gittiğimizde insân şeklinden çıkarılmış olan na'şlarından anladık. Emvâl ve eşya nâmına hiçbir şeyler bırakmamışlardı. Edebsiz alçaklar götürdüklerini götüremediklerini bütün parça parça etmiş ve isti'mâl olunamayacak bir hâle getirmişlerdi. İşte düşmanın bi'l-hâssa Ermenilerin karyemizde icrâ eyledikleri mezâlimden hâtırımıza gelen bunlardan ibâret olduğunu ve harfiyyen böyle yapıldığını ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 24 Haziran sene [1]332

Muhâcir, karye-i mezkûreden
ve eşrâfdan

Karye-i mezkûre ulemâsından

Dâvud

Hüseyin

Yukarıdaki beyânâtta bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdîk eyleriz.

A'zâ

Muhtârı

Hizan Karyesi İmâmı

Osman

Abdullah

Molla Şâkir bin Molla Ömer Şâkir

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Hizan kazâsına tâbî' Horos karyesi

Kesân, Bitlis cihetlerinden gelen ve tahmînen 400 kadar süvârî ve piyâdesinden mürekkeb olan düşman kuvveti, gündüz sâ'at dördte karyemizi basdı. Bunların önünde Hirit Ermeni, Simhaç, Şîn, Vastin, Pürünüs karyelerinin Ermenileri bulunuyordu. Karyemizde iki yüz silâhlı bulunurdu. Dörtten akşam karanlığına kadar müdâfa'a etdik ise de Ermeniler karyemizin müte'addid yollarını bildiklerinden bir iki mahalden ibtidâ onlar, ba'dehu Ruslar girmeğe başladılar. Biz artık kaçmağa başladık. Köy bütün alevler içerisinde kaldı. Hele Bekran mahallesi denilen kısımda pek acı ve dil-hırâş feryâdlar çıkıyordu ki, burada bir çok kadın ve çocuklar kalıyordu. Arkamızdan süvârî ta'kîb ediyor ve şiddetle ateş açıyordu. Bu ateşden en ziyâde müte'essir olan kadın ve çocuklar bulunuyordu. Biz savuşduk; yalnız karyemiz ileri gelenlerinden Şâfi'î oğlu Ömer'in on beş kadar nüfûsuyla tutulup götürüldüğünü gördük ki, bu nüfûsun ekserîsi kadın ve çocuklardan ibâret idi. Birkaç sâ'at ileri geldik. Bir mu'âyene yaptık. Tam iki yüze karîb nüfûsun

kaldığını gördük. Bunlar ne yapılmış idi; şübhe ediliyordu. Acaba öldürülmüş mü idi? Burası bizce meşkûk idi. Beş on gün sonra düşman çekildi. Biz de köyümüzü anlamak için gıtdik. Ne görelim, köy âdetâ insân na'şından yapılmış idi. Bir çok kadınların derisi yüzülerek ağaç dallarından asılmış; birçok erkeklerin gözleri oyulduktan sonra ağaçlara bağlanarak nişân alınmış; birçok çocuklar yarılarından kesilmiş. Hâsılı korkunç ve ta'rîf olunmaz bir manzara idi. İşte Rus ve Ermenilerin köyümüze icrâ eyledikleri mezâlim. Biz bunları gözümüzle gördüğümüzü ve emvâl u eşya nâmına hiç kimsenin bir nesnesi kalmadığını ma'â'l-kasem arzeyleriz.

Fî 25 Haziran sene [1]332

Muhâcir, karye-i mezkûre
ulemâsından A'zâ

Osman oğlu

Muhâcir, karye-i mezkûre
Muhtârı

Mustafa

Yukarıdaki beyânât[da] bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdik eyleriz.

Fî 25 minh.

A'zâ

Osman

Muhtâr

Abdullah

Saray (?) Karyesi İmâmı

BOA. HR. SYS. 2872/2, Belge no: 167-175

– 14 –

ERMENİ KOMİTELERİYLE RUSLARIN VAN VE
HAVALİSİNDE YAPTIKLARI SOYKIRIM

Ermeni komiteleriyle Rusların Van ve havalisindeki mezâliminden kurtulabilenlerin ifadelerinden bazıları:

Rus kuvvetleriyle birleşen "insan kasabı" Ermeniler, girdikleri yerleri "selbhane gibi cesetlerden geçilmez halde" bırakmışlar; paraları, kıymetli şeyleri tamamen işkenceyle yağmalamış, bütün varlıkları talan etmişlerdi. İslâmiyete yaptıkları küfürlerle hakaretlerle cami ve medreseleri ateşlemiş, İslâmları katletmekten büyük zevk almışlardı. Ahalinin silahlarını toplayıp, burun ve kulaklarını, bacaklarını, kafalarını kesmiş, karınlarını yarmış, kılınçtan geçirmişler, hayvan biçimi parçalamış, çocukları diri diri ateşe atmış, kılıçlarını daha dilleri dönmeyen çocuklarla, ayak atamayan ihtiyarlara indirip

kaldırmaktan pek zevk almışlardı. Bazılarının derilerini tulum çıkarmışlar, kesik kafaları süngülere takmışlar, bazılarını da kütük üstünde doğramışlar, bir kısmını da Mermid çayı'na dökmüşlerdi. İnsanları kuyulara doldurmuşlar, kadın ve çocukları tandır damlarına doldurup yıkmışlar, enkazın altında kalanlar, günlerce inleyerek telef olmuşlardı. Gene kadın ve çocukları damlara doldurup yakmışlardır. Kadınlara lisana getirilmeyecek tecavüzlerde bulunmuşlar, zorla götürmek istedikleri kız ve kadınlardan gitmemek için direnenleri vahşi surette katletmişler, kimisinin de budlarını yarıp içine pislik doldurmuşlar; memeleri, burunları kesilmiş ve her nasılsa kurtulmayı başarmış kadınlar çırılçıplak edilmişlerdi ve gelinceye kadar telef oluyorlardı. Çocuklar karlar üzerinde ölüme terk edilmiş, insanlar açlıktan ölmüşlerdi.

Sor dağına çekilen Hoşab, Van halkını Ruslar topa tutup, büyük kısmını imha etmişlerdi. Hoşab müftüsünün oğlu Ali'nin kafasını o derece ezmişlerdi ki, bir el kadar parça halinde bırakılmış; Ermeniler, yaşlı babaya tebditle, oğlunu Rusların öldürdüğünü söyletmişlerdi.

Amerika müessesesine götürülenler ise kendilerine verilen somun ve yabniden yedikleri zaman kanlı sular akarak ölmüşlerdi. Bir kısmını ise Alman müessesesine götürmüşlerdi.

Massacre perpetrated by the Armenian committees and Russians in Van

"Testimonies of some who escaped the massacre perpetrated by Russians and Armenian committees in Van and its neighborhood".

After they had joined the Russian forces, the "Menslaughterer Armenian committees" turned the places where they passed into slaughterhouses full of corpses, torturing people to loot valuables and plunder goods and properties. They blasphemed and cursed the İslam profaned mosques and medresses (Muslim theological schools) and burnt them up. They were delighted to kill muslim people. After they had disarmed the population they had mutilated their noses, ears, legs, cut their heads off, disembowled their abdomens and sabred them, cut them up to chunks; thrown living children into the flames and were much delighted to slay infants and crippled old people with their swords. They flayed off the skins of some people and stuck decapitated heads at the point of their bayonets, chopped off some heads on the logs and threw some in the Mermid stream. They piled up corpses in the wells and burnt women and children in earthen ovens; those who remained alive under the destroyed houses's wreckages moaned for days while dying. They raped women in an unspeakable manner, those of women and girls who resisted to be taken forcibly away were ferociously killed and some of them had their legs slashed and poured in filth; those women somehow still alive after having their

breasts and noses mutilated were stripped off their clothes and so stark naked died on the road. Small children were left on the snowy road to meet with death; people dyed of starvation.

The people of Hoşab who withdrew to the mountain of Sor had been shelled by Russians and most of them got killed. The son of the mufti of Heşab Ali, had the head crushed until reduced to a small lump not larger than a clenched fist, Armenians menaced his father and made him say that his son had been killed by Russians.

Those who had been taken to the american establishment fell sick after they ate stewed meat with loaves of bread and died of bloody intestinal evacuations; some were taken to a german establishment.

19 N. 1334 (20. VII. 1916)

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Mahrem

*Van Vilâyeti'nden alınan 7 Temmuz sene [1]332 târîhli ve
21 numaralı tabirâtın sûretidir.*

Van ve havâlisinde Ermeni komiteleriyle Ruslar tarafından ahâlî-i İslâmiyye hakkında revâ görünen zulm hakkında icrâ etdirilen tahkîkâtı havâî altıncı zabıt varakası leffen pîş-gâh-ı sâmi-i nezâret-penâhîlerine takdîm kılınmağın ol bâbda.

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

***Hoşâb kazâsı Tahrîrât Kâtib-i sâbıkı İbrâhîm Efendi'nin
muhliften alınan ifâdesinde:***

«Van'ın istilâsında li-eclîl-maslaha Van'da bulunduğu ve Van'dan Hoşâb'a ulaşınca kadar ahâlinin Norduz kazâsına çekildiklerini anlayınca oraya gitdim. Orada beş bin hâne-i mütecâviz halkın geçeceği yolları Ermeniler tutmuş ve bi't-tamam geriye getirip Hoşâb civârında ve muhafız nezâretine bırakıldık. Gerek bu hânelerin şenliği ve gerekse mahâll-i sâ'ireden gelip iltihâk edenlerin a'dâd tahmînen elli bin kadar var idi. O havâlîde ta'kîbâtta bulunan Ermenilerin binekleri acı ot yemiş, haylisi telef olduklarından, hubûbât ahâlî-i Müslime taraflarından

zehirlendiğine zâhib olarak geriye geldiler. Bir hafta sonra Rus fırkası da Hoşâb tarîkıyla ulaştı. Ermeniler ile birleşdiler. Gevaş istikâmetine yürüdüler. Şahmanis'de kırk-elli kişi ma'ıyyetinde bir kumandan bırakıldı. Bunlar hem ahâlînin bir tarafa gidememelerine, hem de Müslümanlardan iğtinâm etdikleri koyun vesâ'ir mevâsî sürülerinin çoban taraflarından ra'yedilmelerine nezâret ediyordular. Bu kumandan Hoşâblı Mansur, Bahri, Hidayet beyler ile İsmâil Ağa'yı istedi. Ahâlîden üç yüz tüfenk istedi. Harbden dağılan aşîret efrâdından beş yüze karîb silâh toplandı. İki mâh sonra sekiz yüz Kazak atlısı geldi. Güyâ "Her ferd rencberlik edecektir, canları ta'arruzdan masûndur" denilerek ahâlîyi köylere dağıtdılar. Bunun netîcesi katliâm olduğunu hissettim. Âsî bir dağa gecenin birinde iki yüz hâne ile çekildim. Bahri Bey'in ahâlîce Ruslar tarafından me'mûr tanılacağı da ihtâr olundu. Ahâlî bu sûretle köylere tevzî' olundular. Ahâlînin işe yarayan kız ve gelinlerinin seçilip götürüldüğünü ve kalanlarının fecî' bir sûrette katlolunduklarını bu katliâmın hitâmını ve Cevdet Bey'in Van'a duhûlünü haber alarak dağdan inip Van'a can atmak ve dağda kalanlarımızı kurtarmak istihâmına giderken bi'z-zât gözümle gördüm. Silâh toplamağa gönderilen Mansur Bey'in ve İsmâil Ağa'nın yol üstünde burun ve kulakları kesilmiş, karınları yarılmış olduklarını ve Kasır karyesinde Başkalalı Haso ve familyası ve Rizgin Ağa â'ilesi ve bu köydeki yetmiş beş hâne halkı sûret-i fecî'ada öldürülmüş ve seksen kişiye karîb erkeklerin kolları iple bağlanmış ve sıraya dizilmiş, kaffesinin burunları, kulakları kesilmiş fecî' ve pek çirkin bir manzarada öldürülmüş ve Şeyh Nezîr Efendi de bu kâfile-i ma'sûme içinde şerhalanmış olduklarını bi'z-zât gördüm. Daha başka görenler de oldu. Bunların nisvân ve sıbyânlarını da Hacı Bekir nâmında birisinin tandır damına doldurulmuş, damın direği çekilmiş, üzerlerine yıkılmış olduğunu, Ermenilere çobanlık eden ve bir takrîb kurtulup gelen Mehmed'in sergüzeştinden dinledim. On beş gün kadar bu damın altında inilti sesleri geldiğini merkûm söylüyordu. Keril karyesinde de yetmiş, bir kaç hâne var idi. Put karyeli Halil Bey ve bunun bildikleri bu köyde bulunuyordular. Bunları hayvân biçimi boğazladıkları ve mîr-i mûmâ-ileyhin kapılarda kendisini ihtifâ eden zevcesinin dil-sûz ifâdesinden ve hatta kendisinin de sekiz yaşlarında ve Yusuf isminde bir oğlunun bacakları kesdirilerek kama ile iki şak ettiklerini söyler ve saçlarını yolar bir hâlde gördüm. Şolili Mavro isminde bir herîf, mukeddemâ Ermenilerin münâkalât ve mürâselâtına hizmet eder ve bunlardan ma'âş alırmış. Bu adam da yaptığı hizmetin mükâfâtı olarak altmış göz hâne halkıyla Put karyesine gönderilip, orada kapılarının eşikleri üzerinde kafaları kesilmiş, gövdeleri içeride kafaları dışarıda bulunduklarını bi'z-zât gördüm ve nisvân ve sıbyânın bir kaç dama doldurulup ihrâk edilmiş bulunduklarını da kurtulanlardan işitdim. Pagacemâl karyesine de on sekiz müsellah Ermeni gönderilmiş, Vanlı Kasap Abbas'ın iki kızını ve Feto nâm kimsenin zevcesini götürürken mezbûre zevce gitmiyormuş. Tüfenk kayışını kadıncağızın boğazına takmışlar ve hayli sürüklemişler. Kadının gitmeyeceği anlaşıldıkda onu da

katletdiklerini ve ahâlinin üzerine me'mûr etdikleri Kerküklü bir şeyh ile on beş kişinin yol üzerinde şerhalandıklarını ve daha nice ma'sûmînin fecî' bir sûretde doğrandıklarını ve yollar selhânê gibi cesedlerden geçilmez bir hâlde bulunduğunu kendim gördüğüm gibi görenler de pek çokdur. Bendeniz dağa gitmezden evvel Hoşâb müftîsinin oğlu Ali Efendi araba getirmek için Rusyalılar taraflarından köylere gönderilmişdi. Yolda kafası o derece ezilmişdi ki bir el kadar parça hâline bırakılmış ve gövdesinin üzerinde bir çaputa saralanmış idi. Keşfine de ale'l-usûl Hoşâb kâ'im-i makâmı gitmişdi. Ma'sûm müteveffânın bir pîr-i fânî pederi, Ermeniler tarafından tevhim ve tehdid edilerek Ruslar tarafından öldürüldüğünü söyletirdiler. Kâ'im-i makâma şikâyete gidenler icâbına bakılır denilirdi. İcâb ise eşirâyı hafıyyen tahrîk idi. Rusların ric'atına tesâdüf eden şâkîlerden üç kişiyi, Ekarak karyesinde Safvet Bey'in hânesinde ihrâk etdiler. Zâten yukarıda gösterdiğim nüfûsun çoğunu da damlarda yandırdılar. Â'ilemi kurtarmak için Cevdet Bey'in yanına gidip daha avdet edemediğimden dolayı, dağda bıraktığım iki yüz hâne miyânında benim de Fâtıma isminde zevcem ve sekiz yaşında Mehmed Cemâl, altı yaşında Mehmed Celâl ve iki yaşında Mehmed Şefik ve birâder-zâdelerimin vâlideleri ve on yaşında kerîmesi Saadet ve beş yaşında mahdûmu Mehmed Şükrü birlikde idiler. Tabî'îdir yavrularım diğer emsâl-i adîdesi misillü canavar ve hunhâr ellerde parçalandılar.» demekle dil-hirâş hikâyesine ve o havâlîde bulundurulmuş Rus kumandanlarının ve Ermeni rû'esâsının taht-ı hükme aldırılmalarının ilâ âhiri'l-ömr iddi'âdan geri kalmayacağına kasem etmek ve la'net okumağla hâtime vermişdir.

Fî 13 Haziran sene [1]332

Van Sâbit Jandarma
Alay Kumandanı
Binbaşı Ali [V]âsıf

Van Komiser-i
Sânîlerinden
Zübeyr

Müteka'idîn-i askeriyyeden
Vanlı Mülâzım
Receb

Van Belediye Re'îsi
Abdurrahman

Van polislerinden
Mehmed Hulusi

Muradiye Muhtârî Dervîş Ağâ'nın ifâde-i muhlifesinde:

«Sor dağına çekilen kazâ halkını Ruslar topa tuttular. Kısım-ı küllîsini imhâ ve ifnâ etdiler. Mütebâkî beş bin kadar ahâlîyi çevirdi, kasabaya götürdüler. Bi'l-âhire köylere dağıtdılar. Bunların fecî' bir sûretde doğranmakda olduklarını görünce, kasabanın civârında bir kayalığa gizlendim. Kömüs karyesinde bulunanları çirkin manzaralarla katl ve ihrâk etdiler. Nisvâna, lisâna getirilemeyecek şenâ'atlerde bulundular. Yunus isminde bir ihtiyârın mâ-lâ-yukâlini kesip zevcesinin ağzına ve zevcesininkini zevcinin ağzına verdiler. Galîz ibâreler ile tefevvuhâtda bulundular.

Kasabamızdan Taho'nun sağ sağ derisini tulum çıkardılar. İbğa'dan gelen bir aşîret halkı, bi't-tamam yol üstünde öldürüldüler. Kâ'im-i makâm Mehmed Bey'in kızı Fâtıma Hanım'ın budlarını yardılar cep yaptılar. İçerisine pislik doldurdular. Çirkâbcasına sözler söylediler. İsmâil'in kızı Lâli'nin kafasını kesdiler; süngülere takip "Sizin bayrağınızdır" dediler. Süleyman'ın zevcesi Hânî'yi tecâvüzât-ı kesîre altında hayatına hâtime verdiler. Bu gibi cinâyet ve müte'addid şekâvet lisâna alınmayacak derecededir. Bir çok kadınların çocukları kucaklarından fırlatıldı. Anaları götürüldü ve bir çok sıbyânın vâlideleri mezkûr Sor dağında atılan mermiyâta hedef olduklarından çocukları berfler üzerinde, kimisi "ekmek", kimisi "su" ve "anam" diye figân ve dilleri açılmayanlarının feryâdı dağları inletiyor, en fânî yürekleri sızlatıyordu. Bunlar o sûretle berf üzerinde tabî'î dondular. Cesîm bir kazâ halkı, düvel-i mu'azzamadan bulunan Rus kuvâsı karşısında gözlediğimiz sahâbet mukâbilinde işidilme[di]k şenâ'at ve tüyler ürpertir cinâyetle mahvolup bitdi. Düstûr-ı hâdim-i insâniyyeye ve imzâ etdiği karârlara muhâlefet gösteren ve medeniyetden dem vuran o gibi vahşîleri cenâb-ı Hâlık kahretsin» demekle ak sakalından dökülen göz yaşları huzzârı da dil-hûn eylemiştir.

Fî 13 Haziran sene [1]332

Van polislerinden
Mehmed Hulusi

Van komiser-i
sânîlerinden **Zübeyr**

Van Belediye Re'îsi
Abdurrahman

Müteka'idîn-i askeriyeden
Vanlı Mülâzım
Receb

Van Sâbit Jandarma Alayı
Kumandanı Binbaşı
Ali [V]âsîf

***Alay 97 Tb. 1. Alay Kâtibi Sivashlı Hasan Fahri Efendi'nin zevcesi
Latife Hanım'ın muhlifen alınan ifâdesinde:***

«Düşman geliyor diyerek vâki' olan işâ'aya ibtinâ'en bir kısım ahâlîyle Norduz kazâsına giden-gelen haberde, düşmanın gelemeyeceği bildirildiğinden tekrâr geriye döndük. İkinci def'a be-tekrâr çıkmamız ihtâr olundu ise de evvelce tedârik ettiğim vesâ'itin elimden çıkmasına ve yek-diğerden ikişer üçer yaşlarında farklı beş çocuğu taşımak imkânını göremediğime ve Rusların düvel-i mu'azzamadan olmalarına binâ'en ilişik etmezler diye bizim gibi vesâ'itden mahrûm komşularımızın tesellî ve tatmînâtlarına i'timâd ederek kaldım. Vesâ'it-i nakliyye bulan ahâlî ve asker çekildi. Ermeniler bütün mahallâtı taramağa koyulduklarını görünce geceleyin çocuklarımı komşularımın kucaklarına vererek bir takım aceze ile mahalle aşırı Şamdâm altına gitdik, Abdullah Bey oğlunun hânesine yığıldık. O civârda Mehmed Bey'in hânesine de hayli ahâlî dolmuşdu. Ermeniler

bütün mahlûku topladılar. Erkekleri nisvân ve sıbyândan ayırdı, götürdüler. Bizleri de Amerika mü'essesesine aldılar. Erkeklerin nerede öldürüldüklerini göremedik. Erciş Başkâtib-i sâbıkı Murtaza oğlu Abdurrahman Efendi'nin on sekiz yaşlarında bir oğluyla kendisini Kurşun câmi'de ve bir kütük üstünde balta ile doğradıklarını mu'ahharan Ermeni kadınlarından işitdim. Bu efendinin birâderzâdesinin â'ilesiyle berâber on beş nüfûsdan ziyâde şenliğinden hiç birisi zuhûr etmedi. Ne sûretle öldürüldüklerini anlayamadık. Bir kaç gün orada kaldık. Mü'essesenin dâhil ve hâricinde tahmînen on bine karîb ahâlî görünüyordu. Ruslar gelinceye kadar birer somun verilirdi. Bir hafta sonra Ruslar geldiler. Bizim ahâlîmizden aldıkları koyunlardan bize de ara sıra yahni tevzî olunurdu. Yiyenlerden bir çoğundan kanlı sular akarak ölürlerdi. Az zaman içinde o kadar mahlûk mahvoldu. Mü'essesede bulunanların bir kısmını Alman mü'essesesine gönderiyordular. Orada fenâlık yapılacağı anlaşıyordu; ağlaya sızlaya oraya sürüklendik. Bidâyeten parası olanların paralarının teslîm edilmesi ve aksi takdirde işkence edileceği ihtâr edildi. Zevcimin kemeriyle kendi huliyyâtımı boğçaya bırakarak gece bir odanın tavanına yerleşdirdim. Bütün nisvân ve sıbyânı aradılar; "Lüzûmu olursa size de veririz" dediler. Külliyyetli liralara aldılar. Hocazâde muhâsebe ketebesinden Hüseyin Efendi'nin zevcesinde hayli lira var idi. Bunu da aldılar. Kadıncağz ferdâsı günü çocuklarına ekmek almak için bir lira istedi, vermediler. Kadına nüzûl isâbetle terk-i dağdağa etdi. Çocuklar sızlandı durdu. Şamdam mahallesinden Belkis Hanım nâmında birisinin hırkasına dikilmiş beş yüz aded yüzlük altını çıkıdı. Bu sûretle herkesi soydular. O esnâda Süvar oğlunun mahallesinde bir zâbit nâmzedinin genç bir zevcesi korkudan buğday anbârına girmiş imiş. Köylü Ermeniler anbârın buğdayını taşırken kadının entârisi görünmüş. Kadını dışarı çıkarmışlardı. Boyunda ip üstüne dizilmiş on bir aded beşi birliğin ipini kesip çıkarmağa ihtiyâc görmeyip erkeklerinin karşısında kadınlar o derece çekmişlerdi ki, kadın âdetâ salbedilmiş bir hâle getirilmişdi. Bu işkence ile altını boğazından almış elbisesi bit-tamam çıkarılmış, çırlıçıplak uryân bırakılmış oldukdan sonra o derece darbolunmuşdu ki, o nâzik vücûd kömür çuvalına döndürülmüşdü. Daha başka her şenâ'at yapılmışdı ki, zâten bu usûl bozulmaz bir kanun şeklinde idi. Orada dâr-ı âhiretten nasîbini alamayan ma'sûme önüne bir telebbüs parçası tutmuş olduğu hâlde getirildiğini ve içini çekerek bu yolda hikâye ettiğini bi'z-zât gördüm. Bu vahşete hepimizin de mahkûm olduğu bizce muhakkak olduğundan yapılacak dakikalara intizârda bulunuyorduk. O esnâda Van'ın Tazekilise mahalleli Kavas Miko bizi sormuş; orada buldu. "Hanım! Senin kocandan iyilik görmüşüm. Seni ve çocuklarını idâre edecek kadar para verir isen seni hâneme götürebilirim. Fakat kim Müslüman ve bunların nisvân ve sıbyânını saklarsa cezâ görecekları i'fân edilmişdir; seni gizlice götüreceğim" dedi. Hâsılı kırk liraya pazarlık etdik. On iki yaşında ve Ahmed isminde bir oğlum kalmışdı. Dokuz yaşında kerîmem Cemile, dört yaşlarında mahdûmum Sâlih, bir yaşında Mevlûd, bir buçuk yaşlarında Emine...

Bunlar açlıktan, bunların küçükleri süt bulunamamasından ve büyüklerine de ekmek bulamadığımdan açlıktan öldüler. Tüfenkçi Dursun Usta'nın pîr-i fânî pederi, bulunduğu hânedede insân kasâbları taraflarından boğazlanmışdı. İhtiyâr vâlidesiyle gece, Miko'nun hânesine aşırıldık. Orada berây-ı muhâfaza elli liralık gümüş kemerle beşi birlik vesâ'ir huliyyâtını kadının sandığına bıraktı. Biz bunların esîri olarak kaldığımızı gerçi bir ni'met-i uzmâ farzederek avâkıb-ı hayatı gözler dururduk. Bizi sakladığını işiden kumandan Miko'yu on iki güne habsetti. Van'dan hurûc edecekleri sırada çıkardılar. Bir kaç altın daha vermekliğimi ve Osmanlıların gelmekte olduğunu söyledi. "Başka param yokdur" dedim. El-hâk işkence etmedi ise de, Van'dan çıktıkları gün diğer eşirâyâ ilkâ'atta bulunmuş olmalı idi ki, onu müte'âkıb iki müsella haydûd içeri girdi. Bizi taht-ı ta'zîbe aldı. Oğlum Ahmed bu hâli görünce savuşup hâne derûnundaki tandıra saklanmış imiş. "Senin çocuğun da olacaktır, ne oldu?" deyince, komşu Ermeni çocuklarından idi dedim. İhtiyâr kadın ile ikimizi fenâ hâlde döğdüler. En son süngülemek üzere iken "Para kemeri çocuğun minderinin içindedir" dedim. Minderi yırtıldılar, kemeri aldılar; kemeri de yırtıldılar. Liraları sayarken ihtiyâr kadının işâretiyle bağ kapısından dışarı çıkdım. Bir harkın içerisine girdim. Hayli dakikadan sonra kadının feryâdını işittim. Doğranmakda olduğuna zâhib oldum. Meğerse benim mahall-i ihtifâmın söylemesi için ta'zîb ediliyormuş. Bizi bulamayınca kadını yarım can bıraktı ve savuşdular. Oğlumun içeride alevlenen acısıyla her ne olursa olsun tekrâr hânenin içine girdim. Kadının bir tarafda inlediğini işiddim. Yanına gitdim. Yediği dayakdan bî-tâb düşmüşdü. Hemen sokak kapısını arkadan bendetdim. Kısık sesle Ahmed'i çağırdım. Tandırda olduğunu sesledi. Oradan çıkardım. Sabah olunca tekrâr gelirler diye kadın, ben tandıra, oğlum Ahmed dahi başka tandıra sokulduk. On iki gün tandırlarda barındık. Bir gün yanımda Türkçe konuşurken ses aldık. Sürünerek pencerenin birinden baktık. Osmanlı askeri olduklarını görünce bizi kurtarınız diye bağırdık. Gelenler Yüzbaşı Hâlid ve Mülâzım-ı Evvel Şerefeddin beyler idi. Bizi görünce yekdiğere ağıladık. Oradan bizi aldılar. Oğlum Ahmed'in bacakları tandırda romatizma almış idi. Güç hâlde karâgâha gıtdik. Ferdâsı günü Rusların gelmekte olduğu anlaşılınca bize hayvân verdiler. Mekârîlerle yola çıkdık. Yolda bir efendinin terkisine bindirilmiş Kör Hâfız'ın kerîmesi Dilber isminde ve on beş yaşında bir kıza o derece tecâvüz-i kesîre ve fecî'ada bulunulmuşdu ki, çocuk hayvânın terkisinde duramıyor. "Allah rızâsına beni hayvânın üzerine uzatınız" diye bağııyordu. Bu hâlde iki gün getirildi. Sonra terk-i hayat etdi. Murtazazâde Başkâtib Abdurrahman Efendi'nin iki kızını cebren götürür iken vâlideleri dayanamayarak peşleri sıra gitmişti. Bunlarla berâber Kaya Bey'in gelini Cemile Hanım da götürülmüş ve kırk günlük çocuğunu atmışlar[dı]. Abdurrahman Efendi'nin seksen yaşındaki hemşîresini de fî'l-i şenî'den öldürüldü. Cebeci Hacı Ağa'nın akrabâsından olup kendi hânesinde büyümüş bir kızcağzın hüsnâ olmasına binâ'en Kapamacıyan'ın yeğeni Doktor Hüsrev (?) Efendi kendisine metres olarak götürdü.

Köylerden toplanan kadın ve çocukların kısm-ı küllîsi o esnâda feyezân eder olan Mermid çayına dökdürüldüklerini yine Ermenilerin çoğundan işitdim. Ruslar geldikten sonra bizlerin de denize dökdürüleceğimizi bize hafıyyen söyleyenleri de var idi. Sonra bundan ferâgat edildi. Tevzî' edilen ta'âmiyeye sem katılarak imhâ ve etrâfda ifnâ etdiler. Elli liralık huliyyât, iki yüz kırk adet Osmanlı altınımı alan ve aldırın Miko'dur. Paramın alındığı gam değil. Müttefik devletlerimiz var olsun. Param mevcûd iken ciğer-pârelerimin aklıkdan öldürülmesi ebedî te'essürümü münticidir. Çocuklarımın vahşî manzaralardan öldüklerini peder-i müşfiklerine henüz yazmadım. Cenâb-ı Hâlik ahz-ı sârı kudret-i kâhiresiyle icrâ etsin» demekle dil-hırâş ifâdesine intihâ vermiştir.

Fî 13 Haziran sene [1]332

Van polislerinden
Mehmed Hulusi

Van komiser-i
sânîlerinden **Zübeyr**

Van Belediye Re'îsi
Abdurrahman

Müteka'îdîn-i askeriyyeden
Vanlı Mülâzım
Receb

Van Sâbit Jandarma Alayı
Kumandanı Binbaşı
Ali [V]âsif

***Van'ın Selimbey mahallesinden Süvar oğlu Jandarma Rıza Çavuş'un zevcesi
Vâhîde Hanım'ın muhlîfen alınan ifâdesinde:***

«Zevcim hasta idi, çıkamadık. Gecenin birinde her tarafın ateşlendiğini, kadın ve çocukların bağrıışmaları cehennemden bir numûne idi. Yakında bulunan komşulardan kadın ve erkek, yüzü mütecâviz bizim eve toplandılar. Sabah oldu. Evimizin etrafını aldılar. Pencerelerden içeriye yaylıma başladılar. Herkes yere kapandılar. Zevcime kurşun isâbet etdi, öldü. Hayli yaylımdan sonra "Dışarı çıkınız" dediler. Hep dışarı çıktık. Erkekleri seçtiler. İp ile bir sıraya dizip kollarını arkadan bağladılar. Bunların içinde çocuklukdan beslediğimiz sekiz yaşında Mustafa ve Memo Hoca'nın on iki yaşlarında oğlu Ahmed ve Nonoş Hanım isminde birisinin on yaşında Dursun ve on iki yaşlarında Edremid'den müsâfir gelen Mehmed'in oğlu Muhyiddin ve daha başka çocuklar da bulunuyordu. Bunları yaylım ateşle öldürdüler. Kalan kadın ve nîsvânı önlerine katdılar. Zevcimin atına bindiler. "Rıza Çavuş atın bize hediye oldu, karın da bize köçek kaldı" diyerek musîka ile Amerika müessesesine götürdüler. İki ay kaldık. Bidâyetten on gün kadar birer somun verdiler. Ruslar da geldi. Bizden igtinâm etdikleri koyunlardan birer mikdâr yahni verirlerdi. Fakat yiyeceklerden bir çoğundan kanlı sular akar, ölürlü. Geceleri Kazak ve Ermeniler odalara girer, kadınların yüzünü açar ve ârzû etdiklerini götürür fî'l-i şenî'den sonra bir takımları geriye getirirlerdi. Bu hâl

tahammül hâricine vardığından evlerimize dağılmamızı niyâz etdik. Evimize gönderdiler. Zâten me'vâmızın yandığını biliyorduk. Maksudımız fî'l-i şenî' tecâvüzât-ı kesîresinden kurtulmak idi. Mahallemizden bulunan kadınlarla harâbe duvarların altına oturduk. Yiyecek, barınacak bir şey bırakılmamışdı. Mevt-i ecele veyâhûd emsâlimiz gibi katle intizârdan başka ümîdimiz kalmamışdı. Bu acıları düşünürken bağlara atlarını bağlayan Rus Kazakları bizi yakaladılar. Tecâvüzâta başladılar ve geceyi sabah edinceye kadar, hiç bir kadın hâb-ı beşer görmedi. Sabahleyin oradan bir takrîb savuşduk. Hanikvenk'de (?) Serkis Usta'nın hânesine girdik. Oradan tekrâr mü'esseseye gönderdi. Kabûlümüzü ve başımıza yapılan hakâretlere nihâyet verdirilmesini Aram'dan ricâ etdik ve çok ağladık, yalvardık. Aldığımız cevâb "Ölünceye kadar siz bu kahrı çekeceksiniz. Vâlî'niz Cevdet Bey gelsin sizi kurtarsın" gibi hiddetleri oldu. Oradan da Hacı Ziya Bey'in konağına sevk olunduk. Orası nisvân ve sıbyân ile doldurulmuşdu. Altı yedi kadını bilâ-sebebe katlettiler. Burada da gerek Rus askeri ve gerekse Ermeni hûnhârları tafsîlâtı mûceb-i âr ve hayâ olan şenâ'atlerde bulundular. Bir çok ma'sûmîni kuyulara doldurdular. Cebr-i zinâdan telef olan kadınlar da vukû'a geldi. İşe yarayan kadın ve kızları aldı götürdüler. Bir kaç ay bunların şenâ'at-i cebriyyelerinde kaldık. Cevdet Paşa'nın geleceğini söylediler. Ruslar çekildi, can korkusuyla bizler de bağlarda ağaçların muhtefî mahallerine sokulduk. Cevdet Paşa geldi, bizi kurtardı. Fakat vehleten bizim askerin geriye çekilmesinden dolayı daha bir çok nisvân ve sıbyân çıkamadı. Rusların ve Ermenilerin hiç bir dîn ve mezhebin kabûl etmeyeceği cinâyet ve şenâ'at düstûr-ı insâniyyenin kat kat fevkindedir. Bütün nev'-i beşere tavsiye ederiz ki, Ruslara esîr olmaktan ise kendisini ifnâ etmek daha evlâdır. Bizim dâdimızı cenâb-ı Hâlık Ruslardan alsın. Bundan başka niyâzım yoktur.»

Fî 15 Haziran sene [1]332

Van polislerinden
Mehmed Hulusi

Van komiser-i
sânîlerinden **Zübeyr**

Van Belediye Re'îsi
Abdurrahman

Mütেকâ'idîn-i askeriyyeden
Vanlı Mülâzım
Receb

Van Sâbit Jandarma Alayı Kumandanı
Binbaşı
Ali [V] âsîf

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Van'ın Gevaş kazâsına tâbi' Karkar nâhiyesi ahâlîsindeniz. Van, Gevaş'ın tahliyesinden sonra Horotisli Haço, Keşiş Sergis, Vatab (?) karyeli Onnik (?),

Mickaslı [Miçkanisli] Hako, Keri, Parso nâmındaki Ermenilerin kılavuzluk ve delâletleriyle, Rus Kazaklarıyla Ermenilerden mürekkeb ve tahmînen 500 kişilik bir kuvvet üzerimize geldi. Geldikleri zaman gündüzün sâ'at on ikisi idi. Köye girdikleri zaman ibtidâ dîn, îmân şetmederek ve câmi' ve medreseler, göze görünen ebniyelere ateşi verdiler. Biz sıkıştığımız bir mahalden bir derece mukâbele ediyorduk. Bu zâlimler orada ellerine geçen kadın erkek, çoluk çocukları kılıçdan geçiriyor ve çocukları diri diri ateşe atıyorlardı. Ateş bir kaç sâ'at devam etti. Nihâyet biz bulunduğumuz mahallin bir tarafını delerek ve yanmakda[n] ise her çi bâd-âbâd diyerek za'îf gördüğümüz bir noktalarına hücum etdik. Çifâ'ide ki, kuvvet çok ve biz azlık bulunduğumuzdan cebhemizi yarıncaya kadar ekserîsi telef oldu ve kaçabilenleri de Kazak ta'kîp ederek süngü ve kılıncıyla parçalıyordu. Tahmînen mukâbele için sıkıştığımız mahalde elli kişiden fazla olduğumuz hâlde ancak altı kişi kaçıp yakayı kurtarabildik. Köyden bir sâ'at mesâfedeki bir tepeye çıktık. Akşam yaklaşıyordu. Zâlimler de ta'kîbden vazgeçmiş, köydeki hesâplarına başlamışlardı. Allah bir daha göstermesin; neler neler... Bu ve civârda bulunan iki İslâm karyesiyle köyümüzden lâ-ekal yüz kadar kız, kadın kaçırıldı. Memeleri, burunları kesilmiş ve her nasılsa kaçmağa muvaffak bir çok kadınlarla çırpıplak edilmiş, edep ve nâmûs mahalleri pârelendirilmiş bir çok kadınlar bize doğru kaçıyor ve gelinceye kadar telef oluyordu. Ruslar, âh o canavar alçaklar! Kılınçlarını daha dilleri dönmeyen çocuklarla, ayak atamayan ihtiyârlara indirip kaldırmakdan pek zevk alıyorlardı. Ve bunları nakletmek kolay, lâkin görmek pek güçtür. Allah göstermesin bizim köy ve civâr iki İslâm köyü, öyle talan ve yağma edildi ki üzerimize alacak bir şeyimiz bile kalmadı. Koyun, keçi, öküz hâsılı bütün varlığımız götürüldü. İşte gördüğümüz zulm ve işkence bunlar ve daha bunlara mümâsil ve söylenmesi çirkin olan bir çok hakâretler olduğunu ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 18 Haziran sene [1]332

Bu dahi

Bu dahi
Reşid Molla

Muhâcir, karye-i mezkûreden
Kürd Abdi

Yukarıdaki beyânât[da] bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini ma'a'l-kasem tasdik eyleriz.

Fî 18 minh.

İsparet
[İspandan]
beylerinden

Nâhiye Müdîri

Nâhiye eşrâf ve
beylerinden
Avluca (?) karyeli

Ulemâdan Bedi'ü'z-
zaman Said-i Kürdî'nin
birâderi

Molla Abdullah

BOA. HR. SYS. 2872/2, Belge no: 125-134

**BİTLİS VE CİVARINDA ERMENİ ÇETELERİ VE RUSLARIN
MÜSLÜMAN AHALİYE YAPTIĞI KATLİAM**

Kızılmescid, Zeydan, Hersan, Taş mahallesi, Aynülbarid mahallesi, Avih mahallesi, Ablat'ın Erkuşan [Erkezen] mahallesi, Kömüs mahallesi, Mahallebaşı, Adilcevaş, Karçıkan kazası, Yako karyesi, Tatargazi karyesi, Patnos karyesi, Hamtos mahallesi, Marmutlu mahallesi, Azad karyesi, Kerekoğlan karyesi, Kurubulak mahallesi, Nâboşnud mahallesi, Mabekor mahallesi ve Malazgirt'in Şirvanşeyh karyesinde Rus ve Ermeni çeteleri tarafından işkenceyle öldürülen, namusları kirletilen, evleri yakılıp, paraları çalınan, malları yağma edilen Müslümanlar ile yakılan ve tahrip edilen cami, medrese, tekye, ziyâretgâh, mektep, resmî dâire, köprü, hamam ve depoların isimlerine dair, Rus istilası sırasında kaçamayıp Bitlis'te kalan ve Ermeni çeteleriyle Rusların mezâlimine uğrayan İslâm abalisinin yeminli ifadeleri.

***Massacres perpetrated by Armenian bandits
and Russians against Muslims population
in Bitlis and its neighborhood.***

According to depositions made on oath by those muslim people who, incapable to escape remained in Bitlis and had suffered Armenian bandits and Russian's atrocities:

In the quarters of Kızılmescid, Zeydan, Hersan, Taş and in Aynülbarid, Avih, Erkuşan (Erkoşan) quarters in Ablat Kömüş, Mahallibese, Adilcevaş quarters and in the villages of Yako, Tatargazi and Patnos, in the quarters of Kurubulak, Naboşnud, Malikan and the village of Şirvanşeyh attached to Malazgirt; muslim population had been tortured to death by Armenian bandits and Russians and dishonored (raped), their homes burned down, moneys stolen, goods and proproties looted; schools, mosques, dervishes' convents, saints' tombs, government offîces, bridges, public bathes and storehouses had been destroyed.

27 L. 1334 (27. VIII. 1916)

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Kızılmescid mahallesinden Kalkancı oğlu Osman Ağa'nın ifâdesidir.

Komiteci Ermeniler tarafından kasığı süngü ile cerhedilmiş, elli sekiz gün hapsedilmiştir. Bir buçuk yaşında oğlu Abdülbâki sâhibsiz sokaklarda kalarak soğukdan incimâd etmiş ve ölmüştür. Hânesinde bulunan her türlü eşya yağma

edilmiştir. Yarası iltiyâm buldukdan sonra en müşkil hizmetlerde angarya sûretiyle kullanılmışdır ve on dört lira da parası alınmıştır.

Kızılmesjid mahallesinden Hadid bin Feyzullah.

Ruslar tarafından sol memesinden kurşunla cerhedilmiş ve hânesi yağma edilerek angaryada kullanmışlardır.

Zeydan mahallesinden Pirmuslu oğlu Mustafa Efendi bin Ömer Efendi.

İki ay habsedilmiş ve hânesi yağma edilerek on üç yaşındaki oğlu Şevket gâ'ib olmuş, hayat ve memâtı mechûl kalmıştır. On meciye ile beş lira ve elli guruş mağşûşe parası alınmıştır.

Zeydan mahallesinde Şeyh Yusuf Efendi bin Süleyman Efendi.

Ruslar tarafından 27 Mecidiye, 40 çeyrek, bir sâ'atı alınmış ve hânesi yağma edilmiştir. On yaşındaki oğlu Mehmed Nûri gâ'ib olmuş.

Hersan mahallesinden Hurlulu Reşid oğlu Mehmed.

Vâlidesi elli yaşındaki Nigar nâm kadını kama ile kesmişler. Dayısı oğulları olup kendi hânesinde bulunan Güvey, Hasan, Hüseyin ve Ahmed Ağa nâm kimsenin bu hânedeki kızı ma'sûmeyi kılıç ve kama ile kesmişler. Cenâzeleri köpekler tarafından dağdılmış, kısmen kemikler hâlen mevcûddur. Merkûm Mehmed'in hânesi yağma edilmiş, altmış gün habsedilerek angaryada kullanılmış ve din ve î mânî şetmedilerek defâ'atle darbedilmiştir.

Ablath olup Kızılmesjid mahallesinde mukîm Hüseyin oğlu Sâlih.

Yetmiş yaşındaki pederi Sâlih'i Ruslar kılıçla öldürmüşlerdir. Kendisini de kolundan ve kafasından kılınçla yaralamışlardır. Hânesindeki eşya kâmilan yağma edilmiştir.

Ablath olup Zeydan mahallesinde Kasab oğlu Ahmed.

On altı yaşında Aslı nâmındaki kızının ırzına cellâdâne bir sûretde tecâvüz etmek isteyen Ermenilere karşı, nâmûsunu kemâl-i salâbetle müdâfa'a eyleyip geceleyin asâkir-i Osmaniye nezdine firâr ile tahlîs-i hayat ve nâmûs etmeğe teşebbüs eylemiş ise de, Ermeniler tarafından alçakcasına katledilmiştir. Kendisi soyulmuştur.

Hersan mahallesinden Mahmud oğlu Resul.

Hânesi yağma edilmiştir. Kendisinden yüz yirmi guruş alınmış, bir ay işkence ile habsedilmiş ve ahîren mezarlıktaki ba'dehu bostancılıkta istihdâm edilmiştir.

Kızılmesjid mahallesinden Safrasor Ağasıâde Hüseyin oğlu Hasan.

Hânesi yağma edilmiş ve müsinn bulunmak hasebiyle eser-i darbdan müte'essiren üç mâh hastahânedede kaldıktan sonra çıkarılmış ve kemâl-i sefâletle bir hâneye habsedilmiştir.

Taş mahallesinde İsmâil oğlu Mehmed.

Doksan yaşındaki pederi İsmâil kılınçla parçalanmış, hânesi yağma edilerek iki ay habsedilmiştir.

Aynülbârid mahallesinden Haso oğlu Bedri.

On yedi yaşında bâkire kızı Fâtıma'nın cebren bikri izâle edilmiş ve hânesi yağma edilmiştir. Üç mâh habsedilerek ahîren darb ve işkence ile angaryada kullanılmışdır. Ve dört yüz gurus kesesinden alınmıştır.

Kızılmesjid mahallesinde Şâkir bin Mehmed.

Hânesi yağma edilmiş, kendisi firâra muvaffak olmuştur.

Avıh mahallesinden Mutki Mekteb Mu'allimi Abdülhakim Efendi bin Molla İsa Efendi.

Kama ile kafası cerh edilmiş, gözlerine ağaç sokmak sûretiyle sakat edilmiş ve sağ kaburgası darb ile kırılmışdır. Kesesindeki on bir lirasıyla iki sâ'ati alınmıştır.

Mahallebaşı civârında Emine binti Musa Ağâ.

Zevci Bitlis İstînâf A'zâ Mülâzımı Şaban Efendi geceleyin Ermeniler tarafından sûret-i fecî'ada katledilmiş, on sekiz beşbirlik, elli adet lira, yüz elli adet baş altunu, dört kemer, dört altın küpe, yirmi sekiz adet yüzlük banknot cebren alınmış ve hânesinde bulunan bütün eşya yağma edilmiş, kızı on beş yaşındaki Nâciye'nin cebren bikri izâle, Emine Hanım'ın pederi Musa şiddetle darbedilerek katl, amucazâdesi Gülperi nâm kadın dahi Ermeni kadınları tarafından darbedilerek katledilmişlerdir. Emine Hanım'ın boğazı kertebatla ip ile kısırdırılmak sûretiyle bir kaç def'alar ölümle tehdîd ve darbedilmiştir.

Taş mahallesinden Zülfü bint-i Sâdık nâm kadın.

Kayın vâlidesi Fidan ve kayın birâderi Kâmil, kurşunla katl ve hânesi yağma edilmiştir.

Taş mahalleli Âişe bint-i Abdullah.

Zevci Kâmil ve üç aylık çocuğu ma'sûm Şerif ve hânesindeki Rukiyye nâm kadın, kurşunla gâyet fecî' bir sûretde katledilmiş ve cenâzeler köpekler tarafından

parçalanmıştır. Hânesi yağma ve kendisi sol budundan kurşunla cerhedilmiş ve cerîhası el-ân mevcûd bulunmuştur. Beş lira on iki mecidiyesi cebren alınmıştır.

Taş mahalleli Müntebe bint-i Monla Abdullah.

Oğlu Fâris cebren hânedan alınıp götürülmüş, hayat ve memâtı mechûldür. Fâris'in on yaşındaki oğlu Kadir ve on iki yaşındaki Tevfik, kurşunla katl ve on yaşındaki Şerif, Ermeniler tarafından duvara vurulup kafası çizmelerle tüfenk dipçikleriyle ezilmek sûretiyle vahşiyâne bir şekilde katledilmiştir. Dayısı Tâhir'in oğlu Dursun'un zevcesi Mintan ve Kışmış ve Zinet nâm kadınların ırzına ta'arruz edilmiş ve Zinet nâm kadın, defâ'atle cebren götürülüp fir'î şenî' icrâ edilmiş ve amcazâdesi Esad dahi kılıçla parça parça edilmiştir. Ve hânesi eşyası kâmilan yağma edilmiş ve her türlü vahşetler bu hâne hakkında irtikâb olunmuştur.

Kızılmescid mahallesinde Âdilcevazlı Mecidiye bint-i Ayn nâm kadın.

Çekişle başı birkaç yerinden cerhedilip gözleri sakat edilmiştir.

Zeydan mahallesinden Fâtıma bint-i Mustafa nâm kadın.

Nâmûsuna tecâvüz edilmek istenildiğinden müdâfa'ada bulunmuş olduğu için, kafası dört yerinden değnekle darbedilip sol kolu kırılmış, yüzünden ve sol kolunun iki yerinden kurşunla cerhedilmiş, üç lira, bir çift bilezik götürülmüştür.

Taş mahallesinde mukîm Mekteb-i Rüşdî mu'allimlerinden Hacı Ömer Efendi.

Yetmiş lira ve sâ'at kendisiyle refikasından alınmış, bütün eşyası gasb, son zamanlarda Ermeniler, nezdine gidip para taleb etmişlerse de olmadığından tazyik edildiği.

Zeydan mahallesinde Molla Ali Kadızâde Fâzıl'ın kerîmesi Elmaset.

Düşmanın şehre duhûlü esnâsında firâr eder iken arkasında bulunan altı yaşında ve Eyyub nâmındaki mahdûmu katledilmiş ve kendisi Ruslar tarafından kaldırılıp Kızılmescid mahallesine getirilmiştir.

Kızılmescid mahallesinde Erzurumlu Hünkâr Hanım.

Kocası, Vergi Kalemi Odacısı Şükrü Efendi esîr-i harb olarak götürüldüğü ve Hoca Ömer Efendi'nin hânesinde bulunduğu esnâda Ermeniler tarafından beş lira cebren alınmıştır.

Ablat'ın Erkeğan [Erkezen] mahallesinden olup Kızılmescid mahallesinde mukîme Âişe bint-i İbrâhim.

Nezinde bulunan kayın birâderinin mahdûmu Halil'in babası Kadri katledilmiştir.

Ablat'ın Erkişan [Erkeşen] mahallesinden olup Kızılmesjid mahallesinde mukîm Mahmed bin Yakub.

Düşmanın şehre duhûlü esnâda Arap köprüsü civârında, kurşunla sol omuz başından mecrûh olduğu ve henüz i'âde-i âfiyet etmediğini söylemiştir.

Kömüs mahalleli Zeyneb bint-i Mehmed.

Düşmanın şehre duhûlü esnâda on altı yaşında Arif nâmındaki oğlu katl ve kendisi kurşunla ve on iki yaşında Hâlid nâmındaki oğlu, altı yerinden süngü ile cerhedildikleri.

Kömüs mahalleli Abdülğani bin Selim.

Düşmanın şehre duhûlü esnâda 19 yaşındaki birâderi Abdülbâki'yi esîr ederek götürüldüğü, üç sâ'atlerini ahz ve şehirden çıktıkları sırada, pederi Selim'i de Kızıl câmi'-i şerîfi önünde katledildiği ifâde edilmiştir.

Hersan mahallesinden Hanife bint-i Halil.

Kılıçla tehdid edilerek 30 lira-i nakdî ile sâ'ir huliyyâtı cebren alınmıştır.

Kızılmesjid mahallesinden Münerver bint-i Veli.

Düşmanın şehre duhûlü esnâda on beş yaşında kızı Nasibe, Ermeniler tarafından alınıp götürülmüş ve nâmûsuna tecâvüz edilmiştir ve kocası Mehmed Şirin nâm şahsı da esîr-i harb olarak götürülmüş ve huliyyâtı alınmıştır.

Zeydan mahalleli Sultan bint-i Veli.

Esnâ-yı istîlâda birâderi asker Ömer ile berâber şehirden çıkar iken Tahşot civârında, birâderi katledildiği ve kendisi esîr düşdüğü söylenmiştir.

Kızılmesjid mahallesinden Sultan bint-i Molla Süleyman.

Düşmanın şehre duhûlü esnâda Ermeni ve Ruslar hânesine giderek kocası Hoca Yusuf'dan, tazyîk sûretiyle para taleb ve on lira, iki sâ'at ve kemeri ile bilezikleri almışlar ve ihâfesinden kocası vefât etmiştir.

Avib mahallesinden Dilber bint-i Şemo.

Düşman şehre girdiği esnâda kâ'im birâderini altı yaşında ve Beyaz nâmındaki kızı katl ve kerimesi on yaşındaki Sultan'ın cebren bkrini izâle etmişlerdir.

Zeydan mahallesinden Dilber bint-i Mehmed.

Düşmanın şehre duhûlü esnâda kocası Hakverdi, kurşunla cerhedilmiş ve boğazından kesilmiştir.

Düşmanın hîn-i istilâsında tahlis-i nefse muktedir olmadıklarından dolayı, Bitlis'de kalıp Rusların ve Ermeni çetelerinin ta'arruzât ve tecâvüzâtına dûçâr olan ahâlî-i İslâmiyye tarafından ifâde edilip ma'a'l-kasem huzûrumuzda zabtedilen işbu ifâdât tarafımızdan tasdik olunur.

Fî 30 Temmuz sene [1]332

Kazâzlar Şeyhi
Şeyh Yusuf

Hacı Melikzâde
Şeyh Yusuf

Molla İsazâde
Abdülhakim

Rüşdiye-i Askeriyye Arabî
Mu'allimi
Ömer Hulusi

Polis Müdürü Vekîli
M. Arif

Bitlis Mektûbî Vekîli
Hakkı

Hersan mahalleli Kalalzâde Dursun Efendi.

Pederi seksen yaşındaki Hulefâ-yı Nakşibendiyye'den Haydar Efendi, Ermeniler tarafından kama ile doğranmak sûretiyle şehîd edilmiş ve cesedinin bazı parçaları ve bir kolu kanlı elbiseleri içinde bulunmuştur. Hânesindeki eşya kâmilten yağma edilmiştir.

Mahallebaşında mukîme ve anası Sâniye bint-i Mustafa.

Kurşunla altı yaşında Nâciye nâmındaki kerîmesi katl ve vâlidesi Sinem'den altı lira gasb ve Bekir nâmındaki birâderi esîr edilerek götürülmüştür.

Âdilcevaşlı olup Kızılmescid mahallesinde mukîme on beş yaşında Hediye bint-i Reşid.

Düşmanın şehre girdiği esnâda Rus ve Ermeniler tarafından cebren bıkri izâle edilmiştir.

Avıb mahallesinden Yadiğar bint-i Şaban.

On altı yaşında birâderi Polad kurşunla katledilmiştir.

Avıb mahallesinden Zernişan bint-i Sayyad.

Elli yaşında kâ'in birâderi Hasan oğlu İzzet ve komşusu Ali nâm şahıslar kurşunla katledilmiş ve altmış liralari cebren alınmıştır.

Kömüs mahalleli Kışmış bint-i Hoca Şaban Efendi.

Kocası bakkal Muhyiddin kurşunla katl ve yanında bulunan otuz altını cebren alınmıştır.

Karşıkan kazâsı sâkinelerinden Güllü bint-i Sâlih.

Kocası Osman katl ve on yaşındaki mahdûmu Hacı esîr edilmiştir.

Kızılmesjid Mahalleli Bedo bint-i Receb.

On beş yaşında hafîdi Ali, kurşunla katledilmiştir.

Avîh mahalleli Cevahir bint-i Fehim.

Sekiz yaşındaki Gülbeyaz ve dört yaşındaki Behiyye nâmındaki kızlarını kurşunla katl ve mezbûreyi boynundan kurşunla arkasından da süngü ile cerh ve yirmi aded mecidiyesini ve bir aded Serkisof sâ'atini ahzetmişlerdir.

Kömüs mahalleli Mercan bint-i Abdurrahman.

Kırk yaşında Rahime ve kırk beş yaşında Hanife ile kâ'in birâderi Resul, hânede kurşunla katl ve altmış lirası cebren ahzedilmiştir.

Yako karyeli Hacı bint-i Hâlid.

Fâtıma nâmındaki kızını kurşunla katl ve beş lirasını cebren ahzetmişlerdir.

Tatargâzî karyeli Fidan bint-i Andelib.

Kocası Ârif esîr edilip götürülmüştür.

Patnos karyeli Telli bint-i Haso.

On iki yaşında Sultan nâmındaki kerîmesi kurşunla katledilmiştir.

Kızılmesjid mahalleli Gülsüm bint-i Mehmed Efendi.

Kocası berber Şükrü'yü süngü ile katl ve dâmâdı bakkal Mehmed Ali'yi esîr etmiş ve üzerinde bulunan bir mikdâr parasını almışlardır.

Kızılmesjid mahallesinden Leyla bint-i İlyas.

Mahdûmu Külhancı Sâlih'i kurşunla katletmişlerdir.

Kızılmesjid mahallesinden Karacazâde Abdülazîz bin Hacı İsmâil.

Babası Hacı İsmâil ile birâderi İshak'ı kurşunla katl ve altı yüz liralарını cebren almışlardır.

Taş mahalleli Şeyh Abdülgani oğlu Şeyh Yusuf.

Ermeniler tarafından darb ve tehdîd ve envâ'-i işkence ile yirmi üç lira parası ve karısına â'id elbise vesâ'ir eşyası alınmış ve hânesi hedmedilmiştir.

Hersan mahalleli Kalalı oğlu Osman bin Yusuf.

Kızı Medine nâm kadın, Ermeniler tarafından darb ile eser-i darbdan ölmüş ve dâmâdı Hâlid'i ve oğlu Ali'yi boğazından kama ile keserek katl ve hânesi yağma edilmiş ve on dört lirası kesesinden alınmıştır. Ve komşusu bulunan Molla Mehmed'i, oğlu Ziver'i, kızını, kayın vâlidesi Hezar'ı, bacanağı Resul'ü ve hânesinde müsâfir bulunan Komas karyeli İbrâhim'i, kılıç ve kama ile kafaları kesilmek sûretiyle itlâf etmişlerdir. Ve Osman'ın hânesine ilticâ eden Çüküs karyeli Reşid ve karısını, üç kız ve üç erkekden ibâret çocuklarını, yine kılınç ve kama ile katletmişlerdir. Yine Çüküs karyeli olup Hersan mahallesinde Osman'ın komşuluğunda bulunan bir hâneye ilticâ eden Yusuf ve refikasıyla altı çocuğu fecî' bir sûretde katl u itlâf edilmiştir.

Hersan mahalleli Maksud oğlu Musa.

Oğlu on dört yaşındaki Hasan, Ermeniler tarafından tüfenkle katledildiği gibi dört mecidiye parası alınmış ve hânesi yağma edilmiştir. Komşusu Haso oğlu Ahmed'i, Ermeni çetesi tarafından baltalarla parçalanmışlardır. Ve Musa'nın kâ'in birâderi Sâlih bin İbrâhim, tüfenk kurşunuyla elleri bağlanmak sûretiyle katledilmiştir.

Taş Mahalleli Haydar oğlu Hasan.

Ermeniler tarafından kafası kamalarla cerhedilerek kesesinden 67 lirası alınmıştır ve kendisi üç ay habsedilmiştir.

Taş mahalleli Rıdvan oğlu Süfi Hâlid.

Hemşireleri Hanife ve diğeri Rahime ve birâderi Resul, birâderi Mehmed'in çocukları; Yusuf, Cemil, Hamid ve Horsî nâm ma'sûm ve ma'sûmeler kılınç ve balta ve kamalarla Ermeni çeteleri tarafından fecî' bir sûretde katledilmiştir. Yüz yirmi liralık ziynet, altın ve lirası ve otuz iki beşi birliği alınmış, hânesi yağma edilmiştir.

Taş mahallesinden Sadık oğlu Polad.

Oğlu yedi yaşında Yusuf, refikası Nazlı bint-i Rüstem ve kızları; Nesibe, Hâdiye ve birâderinin haremî Sultan, Ruslarla Ermeni çeteleri tarafından kılınç ve kama ile parçalanmış ve kesesinden yetmiş aded lirası alınmış ve hânesi yağma edilerek hânesi yakılmışdır.

Vanlı olup Mahallebaşı'nda mukîm ihtiyâr Hasan Ağâ.

Darb ve işkence edilmiş ve elbiseleri yırtılarak beş yüz gurusu alınmıştır.

Hersan mahalleli Hatibzâde Molla Hamza bin Molla İbrâhim.

Amucazâdesi Haydar Efendi'nin oğlu Abdülmecid ve Abdülaziz, Ermeniler tarafından kurşunla katledilmiştir. Diğer amucazâdesi Halife Molla Ali oğlu on beş yaşında Mehmed ve iki refikası Cevahir ve Zeyneb'in nâmûslarına tecâvüz ve kızları Huri ve Sabriye'nin bıkırları izâle ile mükerreren fı'l-i şeni' icrâ edilmek sûretiyle cümlesi kılınç ve baltalarla katledilmiştir. Ve hânesinde müsâfiraten mukîm Malazgird'in 'Tendürek karyeli Fakı Mehmed iki oğlu, iki kızı ve refikası, yine Ermeni çeteleri tarafından Hersan mahallesinde telgraf müdürlerinden Resul Efendi, hânesinde parçalanmıştır. Ve Molla Hamza'nın elli beş lirası kesesinden alınmış ve kızının huliyyât ve elbisesi ve hânesi yağma edilmiştir.

Hersan mahalleli Bedir bin Süleyman.

Birâderi Molla Resul Ermeni çeteleri tarafından tüfenk kurşunuyla katledilmiş, yedi lira ve sâ'ati cebren alınmıştır. Hemşîresi Yadigar ve Feride'nin huliyyâtı alınmıştır.

Zeydan mahalleli Reyhan bint-i Ömer.

Zevci Musa kılınçla öldürülmüştür.

Taş mahalleli Zülfinaz bint-i İsa Ağa.

Oğlu Abdülhamid kafası parçalanmak sûretiyle katledilmiş ve yirmi lirası kesesinden alınmıştır.

Aynülbârid mahalleli Zeyneb bint-i Hâlid.

Kızı Hanife ve dâmâdı Memi, Ermeni çetesi tarafından kama ile katledilmiştir.

Hersan mahalleli Cevahir bint-i Hacı Ali.

Oğlu Mehmed Said kurşunla katledilmiş ve kırk aded güllü altın ve gümüş kemer ve altın küpesi ve yirmi üç mecdiyesi alınmıştır.

Hersan mahalleli Kışmış bint-i Osman Bey.

Hânesi Rus ve Ermeni çeteleri tarafından yakılmış, kızı Zinet, hafidesi altı yaşında Âliye, oğlu yedi yaşında Mehmed Sâlih, hâne derûnunda ihrâk edilmiştir. Oğlu on beş yaşındaki Osman, esîr-i harbolarak götürülmüştür. Hafidi beş yaşındaki Necdet, Rus kumandanı tarafından cebren alınıp götürülmüştür.

Hersan mahalleli Yadigar bint-i Süleyman Çavuş.

Pederi Süleyman Çavuş ve birâderi Resul, Ermeniler tarafından balta ve kılınçla katledilmiş, elli lira ve başındaki ferâhîsi ve kesesinde yedi lirası ve bir çift altun küpesi alınmıştır.

Taş mahalleli Ayn ibn-i İsmâîl.

Pederi ihtiyâr İsmâîl, Ermeniler tarafından katledilmiş, on üç lira otuz gurus ve sâ'atı alınmıştır ve iki ay habsedilmiştir.

Taş mahallesili Ali bin Mehmed.

On beş yaşında bulunan merkûm, Ermeniler tarafından üç yerinden kama ve süngü ile cerhedilmiş ve amcası Kâsım, hâne derûnunda yakılmış ve amucazâdesi Hâlid ve Abdülkâdir'i ve amcasının karısı Rukiyye'yi kılınçla kesmişler, yirmi lirasını almışlar, beş lira da Rukiyye'nin cebinden çıkarıp almışlar ve kendisinden iki lira, bir rovelver, bir sâ'at alınmış ve hânesi tamamen yağma edilmiştir.

Aynülbârid mahallesinden Mehmed bin Hamid.

Sekiz yaşında bulunan merkûm Mehmed Ermeni çeteleri tarafından darb ve cerhedilmiş ve pederi Hamid esîr-i harbolarak götürülmüş ve amucaları Fâris ve İsmâîl kama ve kılınçla parçalanmıştır.

Zeydan mahalleli Kadri bint-i Cum'a.

Oğulları dört ve on dört yaşında Hüseyin ve Mehmed'i kılınçla kesmişler ve kâ'in birâderi Emin kurşunla katl ve hânesi yağma edilmiştir.

Mahallebaşı'ndan Didar bint-i Receb.

Ermeniler tarafından darb ve işkence edilerek hânesi eşyasıyla Sefer Beyzâde Kâmil Bey'in emâneten bırakılan eşya-yı beytiyyesi kâmilten yağma edilmiştir.

Taş mahalleli Muhabbet bint-i Hacı İsmâîl.

Zevci Kâsım hasta yatakda iken tüfenk kurşunuyla katledilip hâne derûnunda ihrâk edilmiştir. Yirmi lirası alınmıştır. Birâderi Hâlid dahi kapı önünde asılmak sûretiyle öldürülmüştür. Dayısı karısı dul Rukiye'yi de kılınçla kesmişler.

Hersan mahallesinden Mercan bint-i Şâkir.

Birâderzâdesi on beş yaşındaki Yusuf'u kama ile öldürüp hânesi ihrâk edilmiştir.

Avih mahalleli Polad oğullarından Hâlid'in zevcesi Minnetî.

Zevci Hâlid ve yedi yaşındaki Çerkes nâm oğlu, Ermeni çeteleri tarafından fecâ'atle katledilmiş ve yirmi lirası alınmıştır.

Zeydan mahalleli Besi bint-i Süleyman.

Zevci Abdullah ve Besi'nin birâderi Ma'ruf ve Reşid ve görümü bâkir Feriha nâm kız, Ermeni çeteleri tarafından katledilmiştir.

Hamtos mahalleli Yadigar bint-i Hasan.

Oğlu on sekiz yaşındaki Abdülbaki, Ermeniler tarafından alınıp götürülmüş ve hânesi yağma edilerek kendisinden on lira alınmıştır.

Avıh mahalleli Cemile bint-i Bekir.

Sekiz yaşında bulunan mezbûrenin anası Hezar, Ermeniler tarafından katledilmiş ve hâneleri yağma edilmiştir.

Mahallebaşı'ndan Hayriye bint-i İbrâhim.

Ermeni çeteleri tarafından cebren bikri izâle ve Rus efrâdı tarafından defâ'atle nâmûsuna tecâvüz edilmiştir. Bir lirası, saç bağları, elbise vesâ'ir eşyası kâmilan alınmıştır.

Kızılmesjid mahalleli Kâyy (?) bint-i Şero.

Zevci Mehmed Ali hasta iken Ermeni çeteleri tarafından katledilmiştir.

Marmutlu mahallesinden Şöbret bint-i Mehmed.

Dokuz yaşındaki oğlu Müştak ve dört yaşındaki Hikmet, Ermeni çeteleri tarafından kılınçla katledilmiştir. Cebinden beş lirası alınmış ve hânesi yağma edilmiştir.

Ablath olup Hamtos mahallesinde mukîme Hamail bint-i Abdülazîz.

Oğulları Ali ve Şâkir Ermeniler tarafından kurşunla katledilmiş ve hafidesi on yaşında Pâkize'nin kolunu ve kulağını kesmek sûretiyle katledilmiştir. Gelini Hamail tüfenk ile cerhedilerek eser-i cerhden beş gün sonra öldürülmüştür.

Tatargâzî karyeli olup Diyarbekir cibetine gitmek üzere Bitlis'den geçmekte iken Ermeni çeteleri tarafından der-dest edilen Sâfiye.

Zevci Süleyman, kızları sekiz yaşındaki Emetullah ve memedeki Redikal (?) nâm sabiyye kılınçla Ermeni çeteleri tarafından parçalanmıştır. Oğlu Abdülkerim gâ'ib olmuştur. Eşyası yağma edilmiştir.

Hamtoş maballesinde mukîme Âdilcevaz'ın Manik karyeli Fidan bint-i Musa.

Zevci Abdülmecid darb ve cerhedilerek esîr-i harbolarak Ermeniler tarafından götürülmüşdür.

Azâd karyeli olup Diyarbekir cibetine gitmek üzere Bitlis'den geçmekte iken Ermeni çeteleri tarafından der-dest edilen Subera bint-i Amo.

Gelini Medine ve on beş yaşındaki oğlu Abdülbaki, Ermeniler tarafından cebren götürülmüşdür. Eşyası alınmışdır.

Kerekoğlan karyeli olup Kömüs maballesinde mukîme Zarife bint-i Süleyman.

Birâderleri Ali ve Memi, Ermeni çeteleri tarafından katledilmiş ve eşyası kâmilan gasbolunmuşdur.

Dedeli karyeli olup Kurubulak maballesinde mukîme Abanî bint-i Hasan.

Zevci Haso, kâ'in birâderi Süleyman ve haremi Harime Rus ve Ermeni çeteleri tarafından kılınçla kesilmiş ve yirmi lirasıyla eşyası gasbedilmişdir.

Ablatlı olup Kurubulak maballesinden Minnetî bint-i İbrâhim.

Pederi ihtiyâr İbrâhim, kardeşi Mecid, Ermeni çeteleri tarafından kılınçla kesilmişdir. Eşyası ve dört yüz guruşu alınmışdır.

Taş maballeli Cemile bint-i Hüseyin.

Zevci İbrâhim ve oğlu on iki yaşındaki Sayyad*, Ermeni çeteleri tarafından katledilmiş ve üç lirası alınmışdır.

Nâboşnûd maballeli Zinet bint-i Nûri.

Kardaşı Hâlid'i kurşunla Ermeniler katletmişler, iki yüz guruşunu almışlar.

Dedeli karyeli olup Kurubulak maballesinden Gürnaz bint-i Haso.

Babası Haso, birâderi 15 yaşındaki Cemşid, vâlidesi Amo, birâderi dört yaşındaki Ahmed, kılınçla, kurşunla katledilmiş, on iki lirasıyla eşyası alınmışdır.

Şamlı olup Kızılmesjid maballesinde Esma bint-i Hacı Mustafa.

Oğlu mahkeme başkâtibi İzzet Efendi Ermeniler tarafından katledilmiş, on beş lirasıyla sâ'at ve eşya-yı beytiyyesi kâmilan yağma edilmişdir.

Mabekor maballeli Fâtıma bint-i Mehmed Efendi.

* Sayyad yâhûd Seyyid olsa gerek

Oğlu on yaşındaki Necmeddin, Ermeniler tarafından katledilmiş, kocası İsmâil eser-i darbdan altı aydır yatakda hareketden mu'attal bir hâlde bulunuyor. Üç yüz lirası ve başındaki altmış altunu ve ferâhîsi, beş sâ'at ve üç bilezik ve eşya-yı beytiyyesi tamamen alınmıştır.

Zeydan mahalleli Kışmış bint-i Ahmed.

Pederi Ahmed'i Ermeni çeteleri kılınçla kesmişler ve beş lirasını almışlar.

Tatargâzî karyeli olup Bitlis'den geçmekte iken Ermeni çeteleri tarafından der-dest edilen Sâliba bint-i Memi.

Birâderleri Hâmi ve Hamza ve oğlu dokuz yaşında Sâlih ve altı yaşındaki Sâbit ve dört yaşındaki Sultan, Ermeni çeteleri tarafından kılınçla kesilip parçalanmıştır.

Tatargâzî karyeli Elmaset bint-i Abdülgafur.

Oğlu on beş yaşındaki Said esîr edilip Ruslar tarafından götürülmüştür. Zevci Hüseyin, kılınçla Ermeniler tarafından katledilmiştir.

Malazgird'in Şirvanşeyh karye li Râbia bint-i Hacı.

Pederi Hacı ve vâlidesi Saray ve birâderinin zevcesi Leyla, birâderi on yaşındaki Sabri ve memedeki birâderi Şebab ve halası Horzi ve hemşiresi Cemile, Ermeni çeteleri tarafından katledilmiştir.

Malazgirdli Nuran bint-i Şebab.

Pederi Şebab Ermeniler tarafından gâ'ib edilmiştir.

Avib mahalleli Nigar bint-i Polad.

Kocası Ermeniler tarafından kama ile kesilerek otuz lirası alınmış, hânesi yağma edilmiştir.

Kızılmescid mahallesinde Papir sokağında.

Dâvud'un haremi Fâtıma ve iki oğlan, bir kız çocuğuyla Dellak Nezir'in haremi ve baldızları Fâtıma ve Hâdiye ve Fâtıma'nın iki kız ve bir oğlan ve Hâdiye'nin bir kız, bir oğlan çocukları ve Kömüs mahalleli Hasan'ın zevcesi ve kâ'in vâlidesi ve kızı Ermeni çeteleri tarafından götürülmüştür. Ve üserâdan Kürümzâde Habib Efendiyle Emrullah nâmındaki çocuk, katl u itlâf ve Alemdar köprüsü civârında Hacı Rüstem'in on iki yaşındaki kızının cebren bıkri izâle edilmiştir.

Aynülbârid mahalleli Abdülhamid'in haremi Âişe bint-i Ahmed.

Zevci Abdülhâmîd, oğulları altı ve iki yaşında Şevket, Latif, İhsan, Ermeni çeteleri tarafından götürülmüştür. Hânesi yağma edilmiştir.

Komus mahalleli İbrâhim Halil zevcesi Gürcü bint-i Ahmed.

Nâmûsuna Ermeniler tarafından tecâvüz edilmiş, kâ'in birâderi İsa Efendi'nin oğlu on yedi yaşında Abdülbâki, Ermeni çeteleri tarafından götürülmüş ve hânesi yağma edilmiştir.

Aynülbârid mahallesinden Aîşe bint-i Sülin.

Ermeniler tarafından kafası ve dişleri kırılmış ve hânesi yağma edilmiştir.

Aynülbârid mahalleli Yedigâr bint-i Bayram.

Ermeni çeteleri tarafından hânesi yağma edilmiştir. Zevci Polad Efendi götürülmüştür.

Taş mahalleli Cemile bint-i Feyzi Bey.

Zevci Mehmed ve kâ'in birâderi Mikdad'ı Ermenilerle Ruslar katletmişler ve cenâzelerini yakmışlar. Hânesi yağma ve ihrâk edilmiş, hânesi kapısı yangın esnâsında Ermeniler tarafından bağlanıp tahlis-i nefis için kendisini pencereden atarak kulağından mecrûh olmuştur.

Taş mahalleli Hanım nâm kadın, Ermeniler tarafından parçalanmış ve hânesi yağma edilmiştir.

Taş mahalleli Sufî Veli bin Receb.

Amcazâdesi Keşiş ve kızı Hâdiye ve Cemile ve birâderzâdesi on beş yaşında Said ve on üç yaşında Hamid ve yedi yaşında Cemil ve beş yaşında Garib, Rus ve Ermeniler tarafından kılıç ve kama ile kesilmiştir. Ve hânesi yağma edilmiştir. Haremi Cemile'den altmış lira alınmıştır.

Taş mahalleli binâcı Mahmud'un zevcesi Nasibe'nin kafası Ermeniler tarafından kesilmiş ve Nasibe'nin beş yaşındaki çocuğu Şükrü kılıçla kesildikten sonra, alet-i tenâsülü kat' ile ağzına sokulmuş ve on yaşındaki Cemile'nin gözleri oyulmuş ve kafası kesilmiştir.

Avih mahalleli Râyişe bint-i Mustafa.

Oğlu on beş yaşında Ali, on yedi yaşında İzzet, zevci Hasan, Ermeni çeteleri tarafından parçalanmış ve kafaları el-ân mevcûddur.

Avih mahalleli Kûy (?) bint-i Resul ve Kılıç oğlu Haso ve oğlu İzzet, Mazoran şeyhi Şeyh Ahmed Efendi ile zevcesi Şema ve hizmetcisi Kırmızı, Ahmed

oğlu Mehmed ve birâderi Mikdad ve Aşrzâde Fâris, birâderi Ahmed, üveği oğlu İzzet ve Aşrzâde Habib'in karısı Zekiye, Polad oğlu İsmâil, birâderzâdesi Hâlid, sıvacı Bolak oğlu Fethullah, Bayındır oğlu Hacı Ali, mahdûmu Yusuf Ermeniler tarafından katledilmiş ve kılınçla parçalanmışlardır.

Hacı Yusufzâde Şemseddin'in kızı on üç yaşında Melek ve Arafat'ın vâlidesi Zülfinaz Ermeniler tarafından katledilmiştir.

Meşkozâde Mahmud'un kerîmesi Feride, korkusundan tecennün ederek kendisini asmak sûretiyle hûnhâr çetelerin elinden kurtarmıştır.

Hersan mahalleli Maksud bin Kâsım.

Ruslar tarafından birâderi Süleyman'ın on beş yaşındaki kızı Güllü'nün bıkırı izâle ve yirmi yaşındaki Peri'nin nâmûsuna tecâvüz edilerek ba'dehu kılınç ve kama ile parçalanmıştır. Hânesi yağma edilmiştir.

Hersan mahalleli Mehmed bin Hasan.

Hânesinde misâfir seksen yaşında Mehmed isminde bir Kürd katl ve hânesi yağma edilmiştir.

Hersan mahalleli Reyhan bint-i Şemseddin.

Hânesinde misâfir Hızanlı Fâtıma ve Van köylülerinden Ziyet nâm kadınların nâmûsuna Ruslar tarafından tecâvüz edilerek ba'dehu katledilmiştir.

Hersan mahalleli Batum bint-i Yusuf.

Oğlu yedi yaşındaki Tevfik, Ruslar tarafından esîr edilip götürülmüş ve hânesi yağma edilmiştir. Ve komşularından Azizo Neno nâm kadının kocası Ruslar tarafından katledilmiştir.

Hersan mahalleli Şöbret bint-i Mehmed.

Ruslar tarafından oğlu Şefik esîr edilip götürülmüştür. Hânesi yağma edilmiş ve kırk yedi lirası cebinden alınmıştır.

Avib mahalleli Güllü bint-i Emrullah.

Zevci Cihangir Ruslar tarafından katledilmiştir. On beş lira ve on beş mecidiyesi alınmıştır.

Avib mahalleli Ümmühan bint-i Abdülgafur Efendi.

Hafidi on altı yaşında Polad, Ermeniler tarafından parçalanmıştır.

Kömüs mahalleli Molla Velizâde Bilal bin Hasan

Ruslar tarafından katl ve hânesi yağma edilmiştir.

Kömüs mahalleli Birâderzâde Mirze'nin refİKası Gülçin bint-i Selam ve yine Birâderzâde Hacı Mehmed'in refİKası İffet bint-i Abdurrahman ve ortağı Vanlı

Kadın ve İffetin kızı ve Gülenzâde Fâris bin Eyyub'un refİKası Mahbube bint-i Yakub ve Dilanzâde (?) Polad'ın refİKası Hano bint-i Ali ve Barutcuzâde Osman'ın refİKası Ana bint-i İsmet ve küçük çocuğu Abdullah ve Güloğlu Molla Mahmud'un kızı a'ma Koşdu (?) ve Rüstem oğlu Şaban ve Kösezâde Hasan ve oğlu Süleyman ve Senco bin Şaban Ruslarla Ermeniler tarafından kılınç ve kama ve süngü ile parçalanmak sûretiyle katledilmişlerdir.

Kömüs mahalleli Hamza Çelebizâde Haydar'ın haremi Peru bint-i Abdullah Ermeniler tarafından götürölmüş ve Hamza Çelebizâde Fâris bin Yusuf ve haremi Kudret bint-i Ali Efendi ve Hamza Çelebizâde Ayo'nun oğlu Halo'nun haremi Sultan bint-i Abdullah ve yine o â'ileye mensûb Ahmed'in refİKası Cevahir bint-i Ömer Ağa Ruslar tarafından katledilmişdir. Ve Hamza Çelebizâde Veli Çavuş'un hânesi Ermeni çeteleri tarafından bomba ile tahrib edilmişdir.

Kömüs mahalleli Fethullah'ın kızı ve Nûri'nin haremi Meryem Ruslar tarafından katledilmişdir.

Zeydan mahalleli Reşid bin Cafer, birâderi Ali, birâderzâdesi Hâlid sûret-i fecî'ânede katl, Hâlid'in mahdûmu on beş yaşında Mehmed Sâlih esir ve hâneleri yağma edilmişdir.

Zeydan mahalleli Nûri bin Osman'ın zevcesi Fâtıma ve altı yaşında kızı Hürriyet, üç yaşında oğlu Abdulaziz esir ve hâneleri yağma edilmişdir.

Zeydan mahalleli Ömer bin Mehmed'in karısını ve yedi yaşında kızı ve Resul bin Veli'nin altı yaşında oğlu, sekiz yaşında kızı Ruslar tarafından esir ve eşyaları yağma ve Sofu İbrâhim sakat ve yetmiş yaşında olduğu halde ve zevcesi Âsiye ihtiyâre ve ma'ûle bulunduğu halde katledilmişlerdir. Zeydan mahalleli elli yaşında Süleyman bin Mehmed yüz yaşında vâlidesi Ümmihanî Rus ve Ermeniler tarafından katl ve zevcesi Kışmış bint-i Halil cerhedilmişdir. Hızanlı Hamza Ruslar tarafından katl ve hânesi yağma edilmişdir.

Zeydan mahalleli Hacı Mahmud Efendizâde Hâfız Yakub Ruslar tarafından katl ve Hasan oğlu Eminin karısı Elmas katl, kerîmesi Nâdire dört yerden kurşunla cerhedilmişdir. Veli mahdûmu Ömer, Haydar oğlu Halef ve iki küçük mahdûmu ve Hâlid bin Nûri, Hamza oğlu Said, Sâdık oğlu Mikdad, Mahmud'un zevcesi Dîdare, kızı Güllü, Hasan'ın kerîmesi Cevahir, diğer Cevahir bint-i Abdullah, Melenzelizâde yetmiş yaşında İrfan, Hacı Cündi Abdulcelil, Hacı Cündi'nin haremi Zekiye, diğer haremi Ziyet, vâlidesi Güllü, oğlu üç yaşında Abdullah, kerîmesi dört yaşında Nûriye, Şükrü'nün karısı Penbe, Ahmed'in zevcesi Nâdire, Habib'in mahdûmu Eşref, Terzi Murtaza oğlu Fâik sûret-i fecî'ânede, Terzi Pûrîzâde Abdurrahman parçalanmak sûretiyle, Kazancîzâde İbrâhim oğlu Tefik, Seyfullah Efendi oğlu sekiz yaşında Dursun, Hamza oğlu Bekir, Zülkadirzâde Sâdık oğlu Mikdad, Mamagüzâde (?) Osman oğlu Hâlid, Tahincîzâde Abdullah, Zülkadirzâde Kâsım'ın

oğlu yedi yaşında Mehmed katl ve hâneleri Rus ve Ermeniler tarafından yağma edilmiştir.

Pûrîzâde Receb oğlu yetmiş yaşında Hakverdi katl ve hânesi ihrâk edilmiştir. Dizdarzâde İrfan'ın oğlu Şükrü, Gülşo oğlu Musa katl ve Musa'nın karısı Reyhan iki yerden yaralı, Hâlidzâde Nûri'nin mahdûmu Hâlid Ruslar tarafından esîr ve karısı katledilmiştir. Vankkavarlı Mehmed bin Mahmud ve kızı Huri Ruslar tarafından cerhedilmiştir. Zeydan mahalleli Abdullah oğlu İsa, Çürükzâde Hâlid'in karısı Halime, Muhtar Şaban'ın mahdûmu Nûri ve hafidi Şemseddin Ârif zükûr ve Rus ve Ermeniler tarafından katl ve Şaban'ın kâ'in birâderi Tevfik esîr ve hâneleri yağma edilmiştir.

Zeydan mahalleli Pir Musazâde Şevket bin Habib Efendi Ruslar tarafından götürülmüş ve yine o mahalleli Kalalızâde Mustafa bin Hakverdi'nin birâderi Abdullah, Mustafa'nın karısı Selbi bint-i Reşid Efendi Rus ve Ermeniler tarafından katl ve hâneleri yağma edilmiştir. Ve yine o mahalleli altmış yaşında Polad bin Hâlid, Nâsırzâde Hacı Osman'ın hemşîresi seksen beş yaşında Rindi (?), Müzikzâde (?) Şemseddin, Fethullah haremi Nigar, Budağzâde Mehmed'in karısı Hediye, iki ve dört yaşlarında iki kızıyla yedi yaşında bir oğlu, Nâsırzâde İshak'ın karısı Selbi, Nâsırzâde Şemseddin Efendi'nin vâlidesi seksen yaşında Kudret, Kalalızâde Süleyman bin Sadullah Rus ve Ermeniler tarafından katl ve hâneleri yağma edilmiştir.

Beşir Efendizâde Şükrü'nün vâlidesi Hanım ve kerîmesi on beş yaşında Cemile, Kâdızâde Mahmud'un haremi Fâtıma, Derviş'in vâlidesi Hazo, Mustafa'nın haremi Hamo, Hâfız'ın haremi Kudret Ruslar tarafından katl ve hâneleri yağma edilmiştir.

Düşmanın hîn-i istilâsında tahlis-i nefse muktedir olamadıklarından dolayı Bitlis'de kalıp Rusların ve Ermeni çetelerinin ta'arruzât ve tecâvüzâtına dûçâr olan ahâlî-i İslâmiye tarafından ifâde edilip ma'a'l-kasem huzûrumuzda zabtedilen işbu ifâdât tarafımızdan da tasdik olunur.

Kazâzlar Şeyhizâde
Yusuf

Hacı Melikzâde
Şeyh Yusuf

Molla İsazâde
Abdülhakim

Rüşdiye-i Askeriyye
Arabî Mu'allimi
Ömer Hulusi

Polis Müdürü Vekîli
M. Arif

Bitlis Mektûbî Vekîli
Hakkı

Câmi'ler

Meydan câmi'-i şerîfî	İhrâk
Câmi'-i Kebîr	İhrâk ve tahrîb
Hocabey	"
Gökmeşdan	"
Şeyhhasan	"
Kurupınar	"
Fârisiye câmi'-i şerîfî	Tahrîb
Hâtûniyye	Ahur ittihâz edilmiştir
Kureşî	Tahrîb
Marmut	"
Taş	"
Kızılmesid	Tahrîb
Alemdâr	"
Şerefiye	"
Çeharsandık	İhrâk
Sultânarab	Tahrîb

Medreseler

Gökmeşdan medresesi	Tahrîb
Kırafiye (?)	"
Gazibekye	"
Şerefiye	"

Tekyeler

Küfrevî tekyesi	İhrâk
Şeyheminefendî tekyesi	Tahrîb
Şeyhabdullâh Bedeşânî tekyesi	İhrâk

Ziyaretgâhlar

Şeyhabdullâh Bedeşânî	İhrâk
Velişemseddîn	Tahrîb
Şeyhbabo	Tahrîb
Şeyhü'l-garîb	"

Mektebler

Gökmeşdan İbtidâ'î mektebi	
Marmut civârında Sultânî	
Kızılmesid'de İbtidâ'î	
Çarşubaşı'nda İbtidâ'î	
Hersan mahallesi'nde İbtidâ'î	

Hânlar

Çarşuda tüccâr hanları	İhrâk
Aşağıkal'a'da Hamza'nın hanı	"

Devâ'ir-i Resmîyye

Hükûmet dâ'iresi	Dâhilen tahrîb
Polis dâ'iresi	"
Jandarma dâ'iresi	"
Beledî dâ'iresi	"

Polis karagolhâneleri

Mahallebaşı karagolhânesi	Tahrîb
Çarşı karagolhânesi	"
Kurupınar karagolhânesi	"
Saparkur karagolhânesi	"
Kömüs karagolhânesi	"
Zeydan karagolhânesi	"

Köprüler

Arap köprüsü	
Alemdâr köprüsü	
Saferbey köprüsü	
Dişadin köprüsü	
Şorpunar köprüsü	
Hatuniye	

Hamâmlar

Paşa hamâmı	Tahrîb
Hân	"
Orta	"

Depolar

Gökmeşdan civârında askerî deposu	İhrâk
Beledî dâ'iresi civârında askerî deposu	Tahrîb

Memleketin Zeydan, Kömüs, Hersan mahallelerindeki bütün bağlar tahrîb müsmir ve gayr-ı müsmir eşcâr kat'edilmiştir.

Çarşudaki dükkânların bütün kapakları ihrâk ve ba'zılarının damları hedmedilmiştir.

1- Mahallebaşı'nda Caferuzâde'nin hânesi hedm ve kapusu önünde yirmi nüfûsu mütecâviz kadın, erkek, çocuk katledilmiş, fotoğrafı alınmıştır.

2- Yine o mahallede Ahmed'in hânesi tandırında Taş mahalleli on ikişer yaşlarında Ali ve Abdullah nâmlarındaki iki çocuğu katl ve Taş mahalleli İlyaszâde Kerimo'nun kafası kesilmiş ve kanlı külâhı fotoğrafı alınmıştır.

3- Mahallebaşı caddesi üzerinde onbeş nüfûsu mütecâviz kadın, erkek sıbyan sûret-i fecî'âda itlâf edilerek fotoğrafı alınmıştır.

4- Ayntab kazâsı sâkinlerinden on beş yaşında Fâtıma nâmındaki kızın bıkırını izâle, sol elinin iki parmağı kat'edilmiş ve fotoğrafı alınmıştır.

İhrâk Edilen Hâneler

Zeydan mahalleli Suvacızâde Abdulgani hânesi.

Zeydan mahalleli Bidâyet Başkâtibi Resul Efendi.

Zeydan mahalleli birâderi Süleyman hânesi.

Zeydan mahalleli Tahincizâde Hakverdi hânesi.

Zeydan mahalleli Molla Musazâde Reşid hânesi.

Zeydan mahallesinin Aşağıkala'da Hacı Hamza'nın hânı.

Hersan mahalleli Sâ'atcızâde Hacı Mehmed Efendi hânesi.

Hersan mahalleli Polis Halef Efendi.

Hersan mahalleli Hale Alizâde Osman hânesi.

Hersan mahalleli Tahtavîzâde Mahmud Efendi.

Zeydan mahalleli Tüccâr Resulzâde Receb oğlu Derviş hânesi.

Taş mahalleli Hacı Mehmed Sâlih Efendi hânesi. Cesîm bir hânedir.

Taş mahalleli Kasab Beşir hânesi.

Taş mahalleli Da'va Vekîli Mustafa Efendi hânesi.

Taş mahalleli Mecid bin Polad hânesi.

Taş mahalleli Bekir bin Ahmed hânesi.

Taş mahalleli Barutcuzâde Yasin'in fevkânî kısmı.

Taş mahalleli Derviş Ağazâde Sâdık hânesi.

Taş mahalleli Hacı Hasanzâde Resul Efendi bin Hacı Bedir Ağa hânesi.
Muntazam ve cesim bir hânedir.

Taş mahalleli Hacı Hasanzâde Osman Efendi bin Hacı Mehmed hânesi.

Taş mahalleli Hacı Hasanzâde Komiser Ârif Efendi bin Murad Ağa hânesi.

Taş mahalleli Hacı Hasanzâde Yasin Efendi bin Fâris hânesi.

Taş mahalleli Dört sanduk Şeyhizâde Şeyh Abdülmecid ve Şeyh Nazif
(?) efendiler hânesi.

Taş mahalleli Papuççu Bedir hânesi.

Hersan mahalleli Hangölüzâde Bapir hânesi.

Hersan mahalleli Müzikzâde (?) Cehver hânesi.

Hersan mahalleli Halil Bey hânesi.

Taş mahalleli Kösezâde Bayram hânesi.

Müftizâde Sadullah Efendi'nin kahvehânesi.

Zeydan mahalleli Cafer'in hânesi.

Zeydan mahalleli Hacı Rüstem hânesi. Büyük bir hânedir.

Zeydan mahalleli Caferuzâde Eyyub hânesi.

Taş mahallesinin Gökmeşdan civârında Tüccâr Yakubzâde Süleyman hânesi.

Zeydan mahallesinin altında Kalbur civârında Kâkizâde Ahmed bin Receb
hânesi.

Zeydan mahallesinin altında Kalbur civârında İsa bin Abdüssamed hânesi.

Zeydan mahallesinin altında Kalbur civârında Yunus bin Hacı Hasan hânesi.

Zeydan mahallesinin Yusufpaşa civârında Mecid bin Bekir hânesi.

Zeydan mahallesinde Kâkizâde Abdürrezzak bin Hamid hânesi.

Zeydan mahallesinde Gülsenem oğlu Halil hânesi.

Zeydan mahallesinde Fakih Hasan'ın hânesi.

Hulâsa

Rus kıta'âtının mağlûben hezîmeti üzerine Bitlis'e duhûlümüzde şehrin
hey'et-i mecmû'ası yek-nazarda bir levha-i hûnîn-i fecâ'at ve harâbiyyet arz etmiştir.
Öyle bir levha ki:

Her sâhib-i vicdân bu derece vahşetler ikâ' eden insânlara la'net-hân
olmakdan kendisini alamaz. Yukarıda ahâlî-i İslâmiyye tarafından ma'a'l-kasem
ifâde edilip sırasıyla yazıldığı üzere şehre duhûl eden Ruslar tahlîs-i nefse şitâb ile
kurtulamayan çocuk, kadın, erkek birçok insânların hûn-ı ma'sûmânesini kılıç,
kama, balta, kurşun, bomba gibi vesâyit-i vahşetleriyle ırâka etdikden sonra

bakiyetü's-süyûf sekiz yüz seksen iki nüfûsu kâbiliyyet-i isti'âbesi on-on beş nüfûsa ancak kâfî gelebilen ve beher odaya altmış-yetmiş nüfûsu bırakmak sûretiyle bilâ-istisnâ cümlesini iki ay dâ'ire-i hükûmetde ve ba'dehu Kızılmescid mahallesindeki hânelerde habsederek erkekleri angaryada kullanmışlar ve esîr etdikleri me'mûrları altı gün aç bıraktıktan sonra gerilere göndermişler şehrin umûm erzâkını alıp kalanlara yevmiye yarım nefer ta'yîni olarak kuru ekmekten başka bir şey vermemişlerdir. Zulm-dîdegân beş ay altı gün zarfında mahbeslerinin tenvîr edildiğini göremiyerek karanlıklarda imrâr-ı vakt eylemişlerdir. Otuz ikisi müstesnâ olmak üzere bütün genç ve ihtiyâr kadınların nâmûsunu hetk ve kızların bîkrini izâle eylemek vahşet ve cinâyetini irtikâbdan ve bî-çâregâna ezâ ve işkenceden çekinmemişlerdir. Hatta tefrîk etdikleri kadın ve kızlardan on sekizini bir hâneye tıkayarak cebren fuhşa alıstırmış ve aşılacakları sifilisten altısının ma'lûliyeti müşâhede edilmesi üzerine tecrîd edilmişler, diğerlerinin nâmûsu şehrin istihlâsı gününe kadar hazz-ı behîmelerinin âlet-i fecâ'at-âlûdu olup kalmıştır. Fuhşiyâta alıştırdıkları kadınları dîn ve milliyetlerini her sûretle tahkîr etmeğe icbâr etmişlerdir. Zeydan mahallesinde mukîm Ahlatlı Kasab oğlu Ahmed'in on altı yaşındaki kızı Aslı'nın bîkrini izâle etmek, ismetini yırtmak istedikleri halde nâmûsunu kemâl-ı salâbet ve celâletle müdâfa'a etmesinden gazab-nâk olan cellâdlar bir kolunu kılınçla vücûdundan ayırmış iseler de sebâtını ihlâl etmiyerek firâra başladığı sırada Arab köprüsü civârında kurşunlarla o iffet mücessemîni öldürmüşlerdir ve hiç bir sûretle müdâfa'a kudretine mâlik olmayan ma'sûm bir çok insan yavrularının kafalarını duvarlara çarpıp çizmelerle ezerek katletmeleri levâyih-ı fecâ'atın en kanlı, en şenî', en nefret-âver, en mü'essir nümûnelerindendir. Hânelerde bağçeler arasında parçalanmış ve vücûdlarından ayrılmış kafalar, kollar, bacaklar, kadın saçları, pek küçük çocuk cenâzeleri, kanlı gömlekler, elbise parçaları, yatak bozuntuları ve şehirden firârları günü katlettikleri yirmi iki kadar erkek Müslimânın kanlar içerisindeki cesedleri târîh-i beşerin eşk-i te'essürle tahrîr ve tersîm edeceği müvahhaş, mü'essif işkâl irâ'e ediyor. Bu vahşetlerin tahammülsüz te'sîriyle bir hayli insânlar açlıktan ölmüş, korkudan tecennün eylemiştir. Kumandan ve zâbitânın ikâmet eyledikleri otuz kadar hâne istisnâ edilirse kırkda biri ihrâk ve bütün hânelerin kapıları, pencereleri, camları hatta ekserisinin demirleri sökülüp mahvedilmiş ve bilâ-istisna bütün hânelerin kâffe-i müştemilâtı kazılıp ikâmete gayr-ı sâlih bir şekl-i harabiye getirilmiştir. Hatuniye, Şerefiye, Kurubulak, Kızılmescid câmi'leri ahur ittihâz olduğu gibi çeşmelerden yedisi ve Hersan ve Mahallebaşı mahallelerinin su yolları büsbütün tahrîb edilmiştir.

Mecmû'u hakîkata karîb bir tahmîne nazaran a'zami bin beş yüz kıyye kadar kısım-ı mühimmi isti'mâlden sâkıt bakır evâni ve bir iki yüz parça kırık bozuk koltuk sandalyesi ve masadan ve Bank-ı Osmanî'deki üç adet kasadan mâ'adâ devâ'ir-i resmiyye ve hânelerin her cins ve nev' eşyası yağma edilmiş ve istemedikleri

parçalanmış ve üserânın beyânatına göre kısm-ı cüz'îsi Ermeniler vâsıtasıyla İran tüccârlarına satdırılmış ve diğerleri kâmilten gerilere sevkettirilmişdir. Civâr köylerde kaçamayıp kalan ahâlî-i İslâmiyye kâmilten aynı ahvâle ma'rûz kaldıkları müşâhede edilmiştir. Ve'l-hâsıl Bitlis kasabasıyla civârı hâtır ve hayâle sığmaz fecâyî'â sahne-i cereyân olmuştur.

Fî 14 Ağustos sene [1]332

Bitlis İkinci Komiseri

M. Ârif

Bitlis Mektûbî Mümeyyizi

Hakkı

BOA. HR. SYS. 2872/2, Belge no: 34-55

– 16 –

ERMENİ VE RUSLARIN VAN'DA YAPTIKLARI SOYKIRIM

Ermeni ve Rusların Van'da yaptıkları soykırımdan kurtulabilenlerin ifadelerinden bazıları:

Hristiyanlar fikir birliği içerisindeydiler ve her yerde casuslar bulunduyorlardı. Seferberlik zamanında İslâmları katliama kalkışmışlar, girdikleri yerlerde abalının büyük kısmını kılıçdan geçirmişlerdi. Dinî liderleri öldürmekteki maksadları ise İslâmları tahrik ve ülke içerisinde bir ihtilâle sebep olmak niyetiydi. Yaptıkları her vahşette de İslâmiyye küfürler etmişler "Yaşasın Ermenistan! Kahrolsun Osmanlılar!" diyerek seçtikleri gebe kadınların karınlarını delip çocuklarını çıkararak havaya attıktan sonra nişan aldılar, "Bütün insanların hatta hayvanların bile hayâ edeceği surette", "kız ve kadınlarımızı gözlerimizin önünde" soyup "namuslarına taarruz ettikten sonra karınlarını yırttılar. Bunların içerisinde on yaşını ikmal etmemiş pekçok kız da bulunuyordu." Irza tecaviüz, çocukları öldürme ve parçalama, Ermeniler, Ruslardan daha ileri gitmişlerdi. Ancak Ruslar da göz oymak, burun kesmek, kadınların memelerini süngülemek gibi vahşetlerle Ermenilere cesaret vermişlerdi. Ufak çocukları yakmaktan, parçalamaktan çekinmemiş, genç kızları ayırdıktan sonra kalan insanları ateşe vermişlerdir. İslâmlar silahları olmadığından karşı koyamayarak teslim oldukları halde her tarafı ateşe vermişler, süvarilerin atları arasında çocuklar, kadınlar çiğnenmişlerdi. Tekâlif-i barbiyye için gelen memur ve jandarmalar feci' şeklinde telef edilmişti. Ancak dağlara kaçanlar, ağaçların ve otların arasında gizlenenler güç bela kurtulabilmişlerdir.

Massacre committed by the Russians and Armenians in Van

(Testimonies of those who escaped the massacre perpetrated by the Armenians and Russians in Van)

Christian Ottoman subjects had by a common consent agreed to act together and everywhere introduced their spies. When the general mobilization was declared, they tried to massacre muslim population and in the localities they occupied to put to the sword the greater part of the muslim population. What they aimed at by killing religious muslim leaders, was to provoke the muslim population and start a rebellion throughout the country, whenever they committed atrocities they always had cursed İslam and shouted "Long live Armenia" and "down with the Ottomans" and then ripping the abdomen of pregnant women, eviscerated youngs in the wombs and hurled them up and shot at as a targets. "Even animals can feel ashamed of what has been done"; they stripped our women and girls' clothes before us" and after raping them they ripped their abdomen" many of the raped girls were less than ten years old. In matter of raping, killing children and cutting them up, Armenians were more ferocious than Russians, but when it comes to slitting the eyes, cutting the noses and thrusting thin bayonets into the women breast the Russians were the first to start such savageries thus emboldening the Armenians to commit atrocities. They even burnt and cut to pieces small children and after taking aside young girls they burnt the remainder. Although Muslims being disarmed could not fight and were forced to surrender every place was put to fire, children and women were trodden under the horsemen heels. Government agents and gendarmes in mission for levying war taxes were also savagely slain. Only those who sought refuge and hid themselves into thickets and bushes were enough fortunate to have their lives safe.

28 Za. 1334 (26. IX. 1916)

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Umûmî: 52685

Husûsî: 165

Şu'be: 2

Mahrem

Hâriciye Nezâreti Vekâlet-i Celîlesi Cânib-i Âlîsine

Ma'rûz-ı çâker-i kemînelerdir,

17 Ağustos sene [1]332 târîhli ve 152 mahrem numaralı tezkireye zeyldir.

Rusların Ermenilerle birlikde ahâlî ve muhadderât-ı İslâmiyyeye karşı yaptıkları mezâlîm ve fecâyî'a dâ'ir olup Van ve Diyarbekir vilâyetlerinden bâ-

tahrîrât gönderilen evrâkın sûretleri leffen savb-ı âlîlerine tisyâr kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 28 Zî'l-ka'de sene [1]334 ve

Fî 13 Eylül sene [1]332

Dâhiliye Nâzırı Nâmına

Müsteşâr Mu'âvini

İmzâ

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Seferberliğin [1]331 senesi bidâyetinde Hashır karyeli ve Ermeni komitelerinin postabaşı denilen Kişi (?) kadın, bendelerine yanaşarak kendisi kazâmızın Özîm karyesinden geldiğini ve komitecilerden İşhan'ın selâmını ve hâtırımı istifşâr etdiğini ve Van Vilâyeti'nde yine telgraf me'mûrluğunda bulunduğum esnâda gûyâ komiteci İşhan'ın bendelerine samîmî bir muhabbet peydâ etmiş olduğunu ve henüz bu muhabbeti bâkî bulunduğunu ve bu vesîle ile Aram'ın dahi bendelerine pek ziyâde teveccüh etdiğini bi'l-beyân alacağım çok bir ma'âş ve ikrâmiyeler mukâbilinde komitenin âmâline ciddiyetle iş ve hizmet görmem lâzım geldiğini ve aksi hâlde ya'ni sırrın ifşâsı takdîrinde dünyânın herhangi köşesine kaçsam komite tarafından parçalanacağımı ve çoluk çocuğumun kâffesi boğazlanacağını ve komitenin âmâli tervîc ve hizmetimin sebkatı hâlinde Ermenilerin İslâmlar hakkında yapacakları son mu'âmeleden bendeleri müstesnâ tutularak sa'âdetle yaşayıp hiç bir Ermeninin bendelerine ilişmeyeceğini ve mezbûre Kişi (?)'ye, komiteye ne gibi hizmet lâzım geldiğini su'âlîme cevâben: Ermenistan teşkîlî takarrur etmiş olan vilâyât-ı sittede Türklerin buna mukâbil ne gibi bir vaz'îyyet ve tedâbîr ve hareketde olduğunu ve Ermeni komiteleri hakkında hükûmetin vaz'îyyetini ve muhâberâtın mâhiyetini ve bir de asâkir-i Osmaniyye'nin hangi cihetlerde topluca ve hangi cihetlerde noksân ve nerelerin taht-ı murâkabe de olduğunu ve hangi noktalar açık kalacağını ve'l-hâsıl seferberliğin her türlü mu'âmelesinden beheme-hâl mümkün mertebe kesb-i ıttılâ' edilmesiyle ma'lûmât verilmesi cihetlerini teklîf ederek söze nihâyet verdi.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin müsâvaten Ermeni milletine de bahşetmiş olduğu hukûk ve hürriyet ve serbestî lâ-yetezelzel bir râdde olduğu için bu gibi şübheyi ve ihtilâlî dâ'î sözlerin son derece vehâmetinden bi'l-ihâfe bir zaman haber ederek hiç kimseye işitdiremedim. Bir gün dahi Pervari'nin Hişet-i Süflâ karyeli ve Ermeni câsûslarından Topal Markire, yine bendenize yanaşarak İşhan'ın Özîm karyesine gelip Özîmli Lato, nâm-ı diğîr Mihran ile birlikde selâmlarını tebliğ etdikden sonra, bu selâmdan maksad ne idüğünü su'âlîme cevâben; "Sen yerinde otur, iyi adamsın Lato bir gün hafıyyen Pervari merkezine gelecek ve sana da gizlice

ma'lûmât veririm. Onunla görüşerek ve yek değerinizi pek yakından tanımış olsanız sa'âdet senin başınadır. Dâ'imâ mu'azzez olursun" dedi ise de Markire'ye hitâben; "Biraz dur da geliyorum. Uzun konuşalım" diye şuna buna ma'lûmât ve der-dest etmek sırasında iken Markire tavr ve hareketden şübhe ederek oradan ancak azıcık infikâkim üzerine gözden nihân oldu ve bir iki adamın ma'lûmât alacağı vakit işin alevlenmesinden endişe edilerek bu mes'ele de ol günü kapalı kaldı ve en nihâyet işin bu derecede kalamayacağını anlıyor idim. Bunun için son nefes olarak hükûmeti bu işlerden, vehâmet-i azîmeden haberdâr etmek için Özim karyesine gün-be-gün sevkolunmakda olan mühim ve külliyetli mikdârdaki erzâk ve eşya-yı sâ'ireyi şifâhen hükûmete arzemiş idim. Bu erzâk ve levâzımât Nezarburum tâbir edilen beş altı Ermeni ve Keldânî karyeleriyle kezâlik Ermenilerin Hişet-i Süflâ, Mâlik, Vilas ve Pervari'nin merkezi olan Hashır ve Keldânîlerin kezâlik Piroz [Piros], Dentas, Hertivin-i Ulyâ, Hertivin-i Süflâ karyelerinden çekilmekte ve iddihâr edilmekte idi. Bu mes'ele büyük bir mâhiyyet-i siyâsiyyeyi teşkil edeceği re'yü'l-ayn zâhir bulunuyor idi.

Onun üzerine tahkîkâta girildi. İş tahakkuk ederek keyfiyet resmen Siird Mutasarrıflığı'na ve vilâyet-i celîleye bildirildi ise de hâdise zuhûr etmemek için tahkîkât hâliyle bırakıldı. Asker der-desti için yine Özim'e giden kuvve-i inzibâtiyye Ermeniler tarafından tehdîd ve fenâ derecede tahkîr edilip Özim'den matlûb efrâd ile diğerleri kâffesi firâr ve Müküs nâhiyesi ile Şatak cihetine savuşdular ve oradan getirdikleri ikinci def'aki külliyetli esliha ve mühimmât ile büsbütün âşikâre olarak kuvve-i inzibâtiyyeye karşı geldiler. Her taraftan ya'ni Hizan, Pervari, Şatak ve Karçıkan kollarından Özim karyesine ictima' etdiler. Bu mes'ele Van'daki Ermenilerin ihtilâl çıkarmakda oldukları günlere müsâdif bulunuyor idi. Bir İslâmî, bir inzibât me'mûrunu, bir jandarmayı Özim'e bırakmayarak tabyalar inşâ etdiler. Bazı nesâyih ve vesâyânın tebliği için üçüncü def'a giden me'mûrîn ve jandarmalara şiddetli ateş icrâ edip üç gün müsâdemedi sonra giden kuvve-i inzibâtiyyeyi ric'ate mecbûr bıraktılar.

Özimliler günün birinde Pervari'nin hukûk-ı hâkimiyetini ihrâz edeceklerini Hinolu Kişi (?) kadın her cema'atde alenen söylemiştir. Ermenilerin binbaşılardan Hashır karyeli Meçin'in emriyle ta'lîme gitmekde olan Pervari jandarma efrâdına Hashır Ermenilerin kâffesi şiddetli bir yaylım ateş icrâ edip Pervari merkezini muhâsara etdiler. Bunun üzerine müsâdeme icrâ edilerek bir jandarma mecrûh düşmüştür ve bu bâbdaki birçok imzâyı hâvî zabıt varakası Pervari Adliyesi'nde mahfûz bulunmaktadır.

Özimli Lator, nâm-ı diğeri Mihran'ın miralay ve Borumlu Keldânî milletinden Nirso'nun binbaşı ve Hashırlı Ermeni milletinden Meçin'in kezâlik binbaşı ve Vilas karyeli Ermeni Mehr'in yüzbaşı olduğu işidilip Pervari muhâtindeki ve Siird cihetlerindeki bütün Hıristiyanlar müttefikü'l-efkâr bulunuyorlar idi ve

câsûsları her tarafa işlemekdeydi. Her tarafda bulunan Ermeniler, seferberlik zamanında İslâmları katli'âma kıyâm etmişlerdir. Ez-cümle Van Müftisi Şeyh Mehmed Sıddık Efendi, Van'ın Engil karyesi köprüsünde abdest almak zamanında bir hizmetkârıyla birlikde ve Muş'dan Sason'a gitmekde olan jandarmalar da oradaki dağda itlâf edilmişlerdir ve jandarmalar dört-beş nefer olup başları baltayla fecî' bir sûretde ezilerek mahvolmuşlardır. Bunlar berây-ı me'mûriyyet Sason'a gidiyor idiler. Hiç bir şeyden ma'lûmâtları yok idi. Pervari'nin Cilmekan karyeli Şeyh Abdullah Efendi'nin mahdûmu Şeyh Mehmed yine Pervari kazâsının Hertivin karyeli Keldânîler tarafından Herakolu dağı eteğinde bilâ-sebeb katledilmiştir. Bu gibi rû'esâ-yı rûhâniyyenin vücûdlarının izâlesinden maksad millet-i İslâmiyye'nin urûk-ı asabiyyetlerinin tahrîki ve mülkde bir ihtilâle bâdî olmak için evvel ve âhir tasâm edilene bir keyfiyyet idi.

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Zabıt Varakası

Şatak'ın Darnus-i Süflâ ve Ulyâ karyeleri ahâlîsindeniz. Van'ın Havasor nâhiyesi ahâlîsinden komiteci Leo'nun ma'îyyetinde Peşanedli (?) ovasının Kağazuz [Kağasız] ve Şidan ve Kahnemiran ve Arihan karyelerinden toplanan beş bin müsellah Ermeni çetesi üzerimize gelmezden bir kaç gün evvel bize haber gönderdiler ve beş yüz lira ile elli kızın gönderilmesini teklîf eylediler ve artık kaçmağla ellerinden kurtaramayacağımızı Rusların bütün İslâmları telef etdiklerini ve hatta İstanbul'u bile alarak padişâhımızı kaldırdıklarını ve artık Ermeni olmaktan başka çâre olmadığını ilâve eylediler. Korkumuzdan ne cevâb vereceğimizi bilemeyerek derhâl paranın tedârikine başladık. Bir kaç gün vakit geçdi. Bir taraftan kaçmak üzere hâzır bulunuyorduk. Bunlar "Kahnemiran" karyesinde bulunan on hâne İslâm ahâlîyi telef etdikden sonra Şidan karyeli Mesrup, Aslo, Kağazuzlu, Simon, Giru, Süzigen karyeli Bartık, Bağdo, Ko[f]kan karyeli Beydo'nun kılavuzluğuyla akşam üzeri karyelerimizi basdılar. Karyeyi ateşe verdiler ve bütün nüfûsu kılıçdan geçirdiler. Bunların içerisinde şapkalı, asker elbiseli çok süvârî ve bir mikdâr da piyâde var idi. Karyelerimizde bulunan üç yüz yirmi nüfûsdan ancak elli nüfûsu kaçırdık. Bu da, köylerimizin taşlık ve dere-tepe, arâzî olmasından ve gece bulmasından ileri geldi. Ermenilerin içerisinde daha kimler olduğunu, gece olmasından fark edemedik. Amma öğün öğün kamçısı elinde dolaşüyor ve kadınları birer birer mu'âyene ediyordu ve "Yaşasın Ermenistan! Kahrolsun Osmanlılar!" diyerek köpek gibi bağıyor ve gebe kadınların karnını deldirmek çocuğu çıkararak havaya atdıktan sonra tabancasıyla nişân almakdan çekinmiyor ve diğerleri bunu

taklîd ediyorlardı. Ruslar da göz oymak, burun kesmek, kadınların memelerini süngülemek gibi fecâyi'de Ermenilere cesâret verdiklerini ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

A'zâ
Abdülhamid

İmâm
Hangir

Muhâcir karye-i mezkûrede
muhtârı

Yukarıdaki beyânâtta bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğunu tasdîk eyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Gevaş beylerinden

Hasan

Müküs beylerinden

Mehmed Şevki

Müküs müdür ve beylerinden

Abdullah

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Zabıt Varakası

Şatak'ın Serir karyesi ahâlîsindeniz. Etrâfımızda bulunan Sortikin, Arçkanis [Açkanis], Mezre'a, Purs karyelerinin bütün Ermenileri bir sabah erkenden köyümüzü sardılar. Dînimize, îmânımıza söğerek üzerimize ateş ve karyemize doldular. Altmış nüfûsdan ancak on beş erkek kaçabildik. Diğerlerinin kâffesini yakdılar. Malımızı, eşyamızı, kadınlarımızı, bütün götürdüklerini ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Karye-i mezkûreden

Çelo oğlu Sâlih

Karye-i mezkûreden

Hâlid oğlu Ali

Muhâcir, karye-i mezkûre

ulemâ ve meşâyihden

Yukarıdaki beyânâtta bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğunu tasdîk eyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Gevaş beylerinden

Hasan

Müküs beylerinden

Mehmed

Müküs müdür ve beylerinden

Abdullah

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Şatak kazâsının Soka karyesi ahâlîsindeniz. Karyemiz oldukça büyük ve zengin ve zükûr-inâs altı yüz seksen nüfûsdan ibâret idi. Bir gece düşman tarafından basıldık. Biz de silâh olmadığından mukâvemet edemeyerek teslîm olduk. Düşman köye girer girmez aman yâ Rab, feryâd, vâveylâ göklere çıktı! Evleri, otlarımızı derhâl ateşlediler. Her taraf ateş kesildi. Ayak altında süvârîlerin atları arasında çiğnenen çocukların, kadınların feryâd ve figânlarından başka tüfenklerin sesleri, kılıçların şakırdıları kulakları çınlatıyor idi.

Bu hâl sabah açılıncaya kadar devam etdi. Her istediklerini, her ârzûlarını yaptılar. Kız ve kadınlarımızın gözlerimizin önünde ırzlarına nâmûslarına tecâvüz ettikleri gibi ufak çocuklarımızı yakmaktan, parçalamaktan çekinmediler. Sabah oldu. Sağ kalan erkek ve kadınların kâffesini toplayıp bir yere doldurdular. Kadınların arasında genç ve kızdan eser görülmüyordu. Bunların kâffesini ayırmış ve geri sevketmişlerdi. Öğleye doğru üzerlerimizden fenâ kokulu birşey serbdiler ve ateş verdiler. Bütün oradakilerini ateş aldı. Herkes yanıyordu. Yanımızda ikinci bir ev var idi. Birkaçımız oraya hücum etdik. Bir pencere açdık ve oraya kaçmağa topraklara sürünerek ateşden kurtarmağa çalışdık ve ancak altı yüz seksen nüfûsdan yirmi bir nüfûs erkek kurtardık. Düşman içerisinde Şataklı Sahak, Ayvaz, Osbep, Samiel, Artin ve Kâ'be [Kahbi] karyeli Hovik, Simon ve Atomosis ve isimlerini bilmediğimiz az çok Ermeniler de bulunuyor idi. Irza tecâvûze, çocukları öldürmeğe, parçalamağa Ruslardan daha ileri gidiyorlardı. Onlar bizden ileri bir gün yürüdüler. Gece oldu, oradan çıkarak gizlice ve dağlardan geçerek gündüz ağaçların ve otların arasında gizlenerek buralara kadar geldiğimizi ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Muhâcir ulemâdan

**Kutas oğlu
Mahmud**

Muhâcir karye-i
mezkûreli

Said oğlu Behlül

Muhâcir karye-i mezkûreli

Tatar oğlu Şemdin

Yukarıdaki beyânâtta bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olduğunu tasdik eyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Gevaş beylerinden

**Hasan
Bâb-ı Âlî**

Müküs beylerinden

Mehmed

Müküs müdîr ve beylerinden

Abdullah bin Mutîullah

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Şatak kazâsına tâbî' Avzını karyesindeniz. Karyemiz elli hâne ve tahmînen beş yüz nüfûsdan ibâret idi. Bu beş yüz nüfûsdan otuz nüfûsu ancak kaçabildi. Hatta karyemizin ağalarından Yusuf Ağa'nın oğlu Sâlih Ağa isminde birinin otuz nüfûsdan ancak bir çocuğu kurtarabilmiştir. Vak'a şu sûretledir: Van ve Havasor tarîkıyla külliyyetli bir kuvvetin geldiğini gördük. Bu kuvvetin önünde kulağuzluk vazîfesini, Geri karyeli Haro, Serkis, Kızıltaşlı Berho, Avadis vesâ'ire yapıyordu. Bunlar Ruslar idi. Köye dîn imân şetmederek "Nerde sizin hükûmetiniz, askeriniz? Kahroldular. Bir daha buralarda onları görmeyeceğiz" diyerek saldırdılar ve köyü derhâl ateşlediler. Feryâd, vâveyla, kılıç sadâsı göklere çıkıyordu. Biz kaçıyoruz. Arkamıza dönüp bakamıyorduk. Daha neler yaptıklarını bilemiyoruz. Yalnız toplandığımız bir mahalde herkes â'ilesini, çocuklarını, akraba ve ta'allukâtını su'âl ediyor ve anıyor idi. Topu topu bu kadar nüfûsdan otuz nüfûs toplandık diğerleri yok idi. Oradan kal[k]dık, aç bî-ilâc buralara kadar geldiğimizi ve o hâ'in kör moskofların ne kadar alçak ve cânî oldukları[nı] ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 7 Haziran sene [1]332

Muhâcir A'zâ

Muhâcir İmâmı

Muhâcir karye ulemâsından

Mustafa

Esad

Yukarıda beyânâtta bizzât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğunu tasdîk eyleriz.

Fî 7 Haziran sene [1]332

Ulemâdan

Meşâyih-i Nakşibendiyyeden

Müküs müdîr ve beylerinden

Abdülhakim

Yusuf

Abdullah

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Ermenilerin Van vilâyetinde çıkardıkları ihtilâl ve müsâdemât üzerine Pervari Hristiyanları ile Ermeni milleti, kâffesi fırsattan bi'l-istifâde çoluk çocuklarıyla birlikde Van vilâyeti hudûduna firâr ve orada muntazam bir alay yaparak Pervari'nin Bidar karyesi hudûduna ve Hişet civârlarına hücum etmişlerdir. Bidar karyesi müsâdemesi bir gün devam etmiştir. Bu müsâdemede iki erkek ve bir çocuk ve bir kadın İslâmlardan maktûl düşmüştür. Bunların son def'a vukû'bulan

ric'atlerinde terketmiş oldukları iki sandık keskin bıçak ve el humbaraları elde edilmiştir. Bıçaklardan maksad İslâmların kadın ve çocuklarını, kâffesini koyun misillü zebhetmek idi. Getirdikleri kuvvetde mitralyözler dahi var idi. Tekâlif-i harbiyyenin cibâyeti için Gevaş kazâsında köylere çıkarılan me'mûrîn ve jandarma, Ermeniler tarafından fecî bir sûrette itlâf edilmişlerdir. Şatak kazâsında zâten İslâmların hemen nısfı seferberlik zamanında Ermenilerin kılıncından geçmişdir ve çocuk kadın tefrik edilmemiştir.

Fî 13 Haziran sene [1]332

Siird Sancağının Pervari Kazâsı

Telgraf ve Posta Müdîri

Hulusi

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdik eyleriz.

A'zâ

Muhtâr

İmâm

Müftî

Abdurrahman

A'zâ

Abdûlmecid

Hâfız Osman

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Karçıkan kazâsına tâbi' Alan karyesi

Düşmanın 100 kadar süvârî ve oldukça kuvvetli piyâdesi karyemizin üzerine geldiğini bıraktığımız kulağuz haber verdiler. Hemen çoluk çocuğumuzu alarak kaçmak istedik ise de civarımızda bulunan Pellü, Nanikas, Arzikuh, Pürünüs karyelerinin Ermenileri önümüzü kesdiler. "Dînini, imânını bilmem ne etdiklerimiz! Şimdiye kadar sesimizi çıkarmıyor idik. İşte bu günü gözlüyorduk. Şimdi verin bakalım paraları, kızları! Hem nereye kaçıyorsunuz? İleride de Rus Ermeni kahramânları, fedâîleri var. Sizin kaçmaktan ziyâde yapacağınız bir iş kaldı ise o da kızları Ermenilere vermek siz de Ermeni olmaktır. Göreceksiniz ki, Ermeni Hükûmeti sizin tenbel, gayretsiz hükûmetiniz gibi mi olacaktır?" Bir taraftan bu sözleri söylüyor, diğer taraftan da istediklerini yapıyorlardı. Bunlar rezâletlerinde devam etmekte iken Ruslar da köyümüze girdiler ve derhâl evleri ateşlediler. Orada kalan a'mâ, hasta, ihtiyâr ve çocukları bilâ-rahm kılıçdan geçirdiler. Biz kaçmak için Ermenilerle çarpışıyorduk. Artık kendini kurtaran kurtardı. Kaçmayanlar, şiddetle hücum eden Rus Kazaklarının atlarının ayakları altında acı acı feryâdlarla teslîm-i rûh ediyorlardı. Bu kadar cesîm köyümüzden pek az nüfûs gelebildik. Mütebâkilerin kâffesi gerek Rus, gerek etrâf Ermenilerinin hedef-dâneleri oldu. Bu fecîalar söylenmekle bitmez. Meselâ, bütün insânların, hatta hayvânların bile hayâ

edeceği bir sûretde kızlarımızı üryân üryân yapıyor ve nâmûslarına ta'arruz etdikden sonra, karınlarını yırtıyorlardı. Bunların içerisinde on yaşını ikmâl etmemiş pek çok kızlar bulunuyordu. Hangisini arzedeyim. Cenâb-ı Allâh an-karîb intikâm müyesser eylesin. Bunların böyle yaptığını ve bir harf-i hilâf bulunmadığını ma'a'l-kasem arz ederiz.

Fî 24 Haziran sene [1]332

Muhâcir karye-i mezkûre İmâmı
Molla Ahmed oğlu

Muhâcir Karçıkan ulemâsından
Şeyh Han oğlu

Molla Reşid

Şeyh Enver

Yukarıdaki beyânâtta bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdik ederiz. Fî 24 minh.

A'zâ

Muhtâr

Haray (?) karyesi İmâmı

Osman

Abdullah

Şâkir

BOA. HR. SYS. 2872/2, Belge no: 135-143

17

**RUS DONANMASININ TERME'YE ÇIKARDIĞI ERMENİ
EŞKİYASININ YAPTIĞI MEZÂLİM**

Rus donanması tarafından Terme'ye çıkarılan Ermeni eşkiyasınca dokuz kişinin şehid edildiği, iki kişinin yaralandığı ve on dokuz kişinin de bir kısmının kendi isteği ile bir kısmının da esir olarak götürüldüğü, ayrıca 3.100.000 kuruş kıymetinde maddî zarar verildiği tespit edildiğinden, Müslüman esirlere karşılık Rus tebeasından yirmi şahsın tevkiif edildiği, şehid ve yaralıların tazminat alınmasının temini için dokuz kişinin daha tevkiif edilmesi ve tazminat mikdarının tespit edilmesi hakkında.

***Atrocities perpetrated by Armenians bandits landed
by the Russian fleet on the shores of Terme.***

Armenians bandits landed by the Russian fleet on the shores of Terme killed nine persons and wounded two and took by force 19 persons as prisoners and besides caused material damages worth 3.100.000 piastres; as a retaliatory measure 20 Russian nationals were arrested and in order to secure reparations of the killings and damages caused nine more nationals were to be arrested and the amount of the total damages evaluated.

3. I. 1917

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

*Rus donanması tarafından Terme'ye çıkarılan Ermeni eşkıyası
tarafından ibrâk edilen mebânî-i resmîyye ile telefât
mikdârını vesâ'ireyi mübeyyin cedvelin sûretidir.*

Muhterik olan mebânî-i resmîyye:

Adliye, jandarma, polis, telgrafhâne, liman dâ'iresi, belediye, düyûn-ı
umûmiyye dâ'iresi, reji idâresi ma'a-anbâr, zükûr ve inâs mekteb-i ibtidâîleri.

Aded	Şehîd ve mecrûh olanlar
1	Kasabada bombardıman esnâsında muhâcirinden şehîd.
2	Mecrûh. Muhâcirinden Hopalı Mehmed oğlu Cafer, diğeri Arhavili Hasan Ağa kerîmesi Gülizar.
1	Çetenin kasabaya duhûlünde şehîd "asker".
1	Hükûmetin ihrâkı esnâsında yanmış "efrâd-ı münakkameden".
3	Kasabaya bir sâ'at mesâfede Miliç karyesinde bombardıman esnâsında şehîd: Hacı Kanber oğlu Keziban, Çolak Hasan'ın kızı Havva, İsmâil Bey oğlu Bekir.
1	Miliç'de çete tarafından şehîd edilen Beyastan oğlu Yusuf.
2	Yine Miliç'de şehîd. Bombardımandan Hacı Hasan oğlu Kemal kerîmesi Hadîce, muhâcirinden Hopalı Bektaş oğlu Dursun zevcesi Binnaz.
± _____ 11	

Aded	Kasabada mevcûd Rum ve mühtedî Ermenilerden çeteye iltihâk eden ve cebren götürülenler:
5	Demirci Kosti ma'a-â'ile kasabada sâkin.

2	Demirci Kosti kâ'in birâderi.
2	Ermeni mühtedilerinden Ünyeli bir kadın ve kerîmesi.
1	Ermeni mühtedilerinden Terzi Maksud.
7	Eskici Ohannes ma'a-â'ile
2	Cebren götürmüş oldukları: Kasabada Hacı Ali oğlu Hasan'ın bâkire kızı Firdevs ve diğeri yine kasabadan Dayı oğlu Hasan kerîmesi Satiye.

Dokuz şehîd

İki mecrûh

On dokuz esîr

Ashna mutâbıkdır.

Fî 15 Kânûn-ı Evvel sene 1332

Emniyyet-i Umûmiyye Kalem-i

Husûsî Müdîriyeti

Sıra numarası	Yekûn gurus	Muhterik olan ebniyenin kıymeti gurus	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti gurus	Dükkân eşyasının kıymeti gurus	Zahîre kıymeti gurus	Mikdârı Kıyye	Esâmî
1	51.000	15.000	Bir bâb hâne	18.000	8.000	10.000	5.000	Taşcızâde Numan Efendi
2	20.000	20.000	Bir bâb hâne ma'a dükkân					Emvâl-i metrûkeden Madalyanların
3	3.000			3.000				Hastahâne eşyası
4	1.500			1.500				Konak Kumandanı Hayri Bey
5	4.600			4.600				Hopa Mahkeme Başkâtibi İbrâhîm Hakkı Efendi
6	400.000	70.000	Ma'a-otel, kahvehâne ve dükkân	10.000	320.000			Hacı Paşazâde Hacı Fevzi Efendi
7	12.000				12.000			Ünyeli Kahveci Besim Efendi
8	1.500			1.500				Emvâl-i metrûke eşyası
9	30.000	30.000	İki göz dükkân ma'a-furun					Kürd Hacı Ali Efendi oğlu Mustafa
10	49.000	16.000	Bir bâb hâne ma'a ahur	25.000	7.000	1.000	500	Furuncu Hacı Mü'min ve birâderi Ömer Efendi

Sıra numarası	Yekûn gurus	Muhterik olan ebniyenin kıymeti gurus	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti gurus	Dükkân eşyasının kıymeti gurus	Zahîre kıymeti gurus	Mikdâr Kıyye	Esâmî
11	7.000				7.000			Taşcızâde Ahmed ve şerîki Hâfız Hüseyin Efendi
12	4.000			4.000				Taşcızâde Ahmed Efendi
13	60.000	60.000	Ma'a-otel, kahvehâne, dükkân					Çarşambalı Laz Hacı Reşid Efendi
14	51.000		"	26.000	25.000			Kahveci Laz Süleyman Ağa
15	12.000		"		12.000			Bakkal Kâmil Efendi
16	85.000		"	45.000	40.000			Görelle muhâ cirlerinden Halil İbrâhim Efendi
17	15.500	5.000	Bir bâb hâne	5.000	3.000	2.500	1.250	Kasab oğlu Bekir
18	15.000	15.000	"					Emvâl-i metrûkeden belediye ve liman da'îresi
19	2.500		"	2.500				Tahrîrât Kâtibi Tevfik Efendi
20	1.300		"	1.300				Tedrisât-ı İbtidâ'iyye Müfettişi Mehmed Ali Efendi
21	15.000	15.000	"					Emvâl-i metrûkeden inâs mektebi
22	3.000		"	3.000				İnâs mektebi demirbaş eşyası
23	10.000	10.000	"					Laz Hacı Reşid Efendi
24	45.000	20.000	"	25.000				Hacı Müftü Efendi
25	75.000	15.000	"	25.000		35.000	17.500	Hacı Muhsinzâde Hâfız Hüseyin Efendi
26	32.740	10.000	"	13.000	3.500	6.240	3.120	Hacı Muhsin zâde Mehmed Efendi
27	30.000	15.000	"	15.000				Hacı Kâtib'in mahdûmu Ahmed Fâik Efendi
28	8.000	5.000	"	3.000				Dul karı Gülizâr
29	10.000	10.000	"					Kemahlı Hasan Usta ve şerîki

Sıra numarası	Yekûn gurus	Muhterik olan ebniyenin kıymeti gurus	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti gurus	Dükkân eşyasının kıymeti gurus	Zahîre kıymeti gurus	Mikdâr Kıyye	Esâmî
30	10.000			10.000				Trabzonlu Zühdü Efendi
31	2.000			2.000				Hacı Ömer Ağa
32	38.000	18.000	Bir bâb hâne	12.000	8.000			Derviş Kadir Efendi
33	3.000		"	3.000				Înâs mektebi mu'allimesi ve bevvâbesinin eşyası
34	51.000	23.000	"	15.000	13.000			Nallı oğlu Mustafa Efendi
35	50.000			50.000				Ünyeli Tâcu libâd Efendi
36	6.000			6.000				Belediye eşyası
37	3.000			3.000				Liman dâ'iresi eşyası
38	9.000	9.000	Bir bâb hâne					Hacı Hakkı Efendi
39	15.000		"	15.000				Tahsildâr Ahmed Efendi
40	30.000	30.000	"					Hacı Ali Efendi mahdûmu Mustafa ve şerîki Mevlû[d]
41	6.300	5.000	Kahve, furun ve dükkân		1.300			Hacı Resul oğulları Musa ve Hüseyin
42	50.000	17.000	Dükkân ma'a-furun		33.000			Kahvecizâde Temel Efendi
43	20.000	20.000	Dört göz dükkân					Kürd Hacı Ali Efendi oğlu ve şerîki Hüseyin
44	40.000				40.000			Sogancizâde Hacı Şükrü Efendi
45	20.000				20.000			Laz Süleyman ve şerîki Ömer Efendi
46	88.000	13.000	Ma'a-dükkân, hâne	407.000	35.000			Kopuz oğlu Hacı Mehmed Efendi
47	9.000	9.000	Fırın ma'a-dükkân					Hacı Seyyid Efendi vereseleri
48	3.000				3.000			Topal Behcet Efendi
49	4.000	4.000	Bir bâb dükkân					Kasterzâde Nâfiz Efendi
50	5.000				5.000			Kasterzâde Nâfiz Efendi'nin müste'ciri Sadeddin

Sıra numarası	Yekûn gurus	Muhterik olan ebniyenin kıymeti gurus	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti gurus	Dükkân eşyasının kıymeti gurus	Zahîre kıymeti gurus	Mikdâr Kıyye	Esâmî
51	12.000	2.000	Bir bâb dükkân		10.000			Kasterzâde Nedim Efendi
52	12.900	4.500	"		8.400			Keleş Efendizâde Emin Efendi
53	4.500	4.500	"					Kasterzâde Ziya Efendi
54	4.000				4.000			Kasterzâde Ziya Efendi müste'ciri Mehmed
55	6.000			6.000				Hacı Seyyid Efendi vereseşi
56	5.000				5.000			Adalı oğlu Hacı Hüseyin Ağa
57	2.500				2.500			Aşçı Mehmed Usta
58	24.000	20.000	Üç göz mağaza		4.000			Kürd Hacı Ali Efendi oğlu Mustafa
59	10.000	10.000	Bir göz mağaza					Kürd Hacı Ali Efendi oğlu Mustafa ve şeriki Hacı Kâmil
60	50.000			50.000				Bank Me'mûru Hâlid Efendi
61	150.000				150.000			Trabzonlu Kalyoncuzâde Osman Efendi
62	6.400				6.400			Hacı Hâfız Mehmed Efendi
63	10.000	10.000	Hâne ma'a-dükkân					Emvâl-i metrûkeden düyûn-ı umûmiyye idâresi
64	5.000				5.000			Belediye eczâhâne eşyası
65	400			400				Sıhhiye Me'mûru Yusuf Kemal Efendi
66	35.000	35.000	Hâne ma'a-dükkân					Ünye Reji Müdürü Hacı Ahmed Efendi
67	40.000	40.000	Telgrafhâne					Ünye Reji Müdürü Hacı Ahmed Efendi
68	65.000	65.000	Tütün anbarı					Ünye Reji Müdürü Hacı Ahmed Efendi
69	14.000				14.000			Reji idâresinin ma'mûl tütün ve demirbaş eşyası

Sıra numarası	Yekûn guruş	Muhterik olan ebniyenin kıymeti guruş	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti guruş	Dükkân eşyasının kıymeti guruş	Zahîre kıymeti guruş	Mikdâr Kıyye	Esâmî
70	1.350			1.350				Rejî Me'mûru Mustafa Efendi
71	6.800			6.800				Düyûn-ı Umûmiyye Me'mûru Remzi Efendi
72	26.000				26.000			Düyûn-ı umûmiyye idâresinin demirbaş eşyası
73	6.000				6.000			Telgrafhâne'nin eşyası
74	2.000			2.000				Telgraf Me'mûru Osman Efendi
75	15.000				15.000			Trabzonlu Sâ'atci Hâfız Zühdü Efendi
76	5.000	5.000	Bir bâb dükkân					Fakı Alî'den Hacı Osman vereseleri
77	2.000	2.000	Bir bâb dükkân					Seyyid Yazıcı oğlu Hacı İsmâil
78	400				400			Muhâcirîn idâresinin eşyası
79	80.000	80.000	Bir bâb hâne					Avukat Alî Efendi vereseleri
80	1.000			1.000				Kâdı Halîl Hâkî Efendi
81	1.000			1.000				Keyvezâde Süleyman Efendi ve şerîki Monla Mehmed
82	10.000	10.000	Bir bâb hâne					Emvâl-i metrûkeden Aşçı Simon hânesi
83	20.000	20.000	"					Sâbık Tapu Kâtibi Ahmed Efendi
84	16.500			16.500				Düyûn-ı Umûmiyye Kâtibi Mehmed Efendi
85	16.000			16.000				Giresunlu Rıza Re'îs
86	23.000	20.000	Bir bâb hâne	3.000				Modire gelini Oyani
87	21.500	20.000	"	1.500				Mülâzım Bekir Ağa
88	500			500				Ünyeli Yordan
89	4.800			4.800				Polis Sâlim Efendi

Sıra numarası	Yekûn guruş	Muhterik olan ebniyenin kıymeti guruş	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti guruş	Dükkân eşyasının kıymeti guruş	Zahîre kıymeti guruş	Mikdâr Kıyye	Esâmî
90	1.000			1.000				Meyhânci Kırlandı
91	20.000	20.000	Bir bâb hâne					Emvâl-i metrûkeden zükûr mektebi
92	3.000			3.000				Mekteb demirbaş eşyası
93	20.500	15.000	Bir bâb hâne	1.500		4.000	2.000	Hacı Şaban oğlu Receb
94	10.000	5.000	"	1.000		4.000	2.000	Kara Ahmed oğlu Ahmed
95	9.000	4.000	"	1.000		4.000	2.000	Sahlıkı oğlu Ahmed
96	9.000	4.000	"	1.000		4.000	2.000	Çavuş oğlu Hamid eytâmı
97	19.500	10.000	"	2.000		7.500	3.750	Çolak Musa oğlu Receb
98	3.500			3.500				Rûsûmât Muhâfaza Me'mûru Emin Efendi
99	1.200			1.200				Rizeli Mahmud Efendi â'ilesi Zülal Hatun
100	20.400			20.400				Mahkeme-i şer'îyye ve eytâm eşyası ve nakdi
101	100.000			100.000				Bayrakdarzâde Hacı Mehmed Efendi
102	2.000			2.000				Sivri oğlu zevcesi Emine
103	700			700				Tahsildâr Edhem Efendi
104	400					400	200	Yani Ağa
105	2.500				2.500			Çapolacı Vasil Usta
106	1.600				1.600			Geleydili Hacı Hasan
107	12.400	3.000	Bir bâb hâne	9.400				Çekiş Efendizâde Hacı Ahmed Efendi
108	4.500				4.500			Taşinzâde Mustafa Efendi
109	3.000	3.000	Bir bâb kahve ve otel					Moral oğlu Hacı İsmâil
110	1.000				1.000			Sogancı Mustafa Efendi

Sıra numarası	Yekûn gurus	Muhterik olan ebniyenin kıymeti gurus	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti gurus	Dükkân eşyasının kıymeti gurus	Zahîre kıymeti gurus	Mikdâr Kıyye	Esâmî
111	2.500			2.500				Taşcı oğlu Ömer bin Receb Usta
112	2.000			2.000				Kürd Yetim Hasan oğlu Said
113	5.000			5.000				Iraklı Posta ve Telgraf Müdürü Ali Efendi
114	6.000			6.000				Hacı Muhsinzâde Mahmud Efendi
115	3.500			3.500				Kürd Rahmi Efendi
116	1.500			1.500				Hacı Resul oğlu Hacı Mevlüd
117	1.200			1.200				Hacı Mevlüd yengesi (?) Âsiye
118	150.000				150.000			Sabuncuzâde Râif Efendi
119	13.000				13.000			Külâhlı oğlu Hacı Hasan Efendi
120	12.000				12.000			Dükkâncı Osman Efendi
121	9.000			9.000				Görelî Cücezâde Temel Efendi
122	4.500				4.500			Mahkeme-i nizâmiyye demirbaş eşyası
123	1.000				1.000			İstintâk idâresinin demirbaş eşyası
124	1.000				1.000			Polis dâ'iresinin demirbaş eşyası
125	3.000				3.000			Jandarma dâ'iresinin demirbaş eşyası
126	400				400			Orman Me'mûru Mehmed Efendi
127	1.200			1.200				Liman Re'îsi Emin Efendi
128	4.000			4.000				Seyyid Yazıcızâde Hacı İsmâil Efendi
129	600			600				Muhâsebe-i Husûsiyye Me'mûru Ali Efendi
130	5.500	3.000	Bir bâb hâne	2.500				Hacı İsmâil yetimleri
131	900			900				Tahsildâr Reşid Efendi

Sıra numarası	Yekûn gurus	Muhterik olan ebniyenin kıymeti gurus	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti gurus	Dükkân eşyasının kıymeti gurus	Zahîre kıymeti gurus	Mikdâr Kıyye	Esâmî
132	8.000				8.000			Kolukisa oğlu Şükrü Efendi
133	50.870					50.870	10.173	Rejî idâresinin gayr-i ma'mûl yaprak tütünü
134	10.000				10.000			Trabzonlu Mehmed Efendi
135	1.000			1.000				Kasterzâde Nâfîz Efendi zevcesi Zeliha
136	3.500			3.500				Beşir oğlu Mehmed Re'îs
137	2.500				2.500			Furuncu Hâfîz Ömer Efendi
138	5.000			5.000				Polis Kâmil Efendi zevcesi Zehra
139	40.000				40.000			Mâlîye dâ'iresinin zarar ve ziyânı
140	4.000			4.000				Belediye Re'îsi Musa Efendi
141	40.000				40.000			Nâfîzzâde Sabri Bey'in değirmen motoru
142	14.000	4.000	Bir bâb hâne	10.000				Miliç'den Hacı Kanber
143	3.000	3.000	"					Ârif Efendi
144	20.000			20.000				Yahyah'dan Kâzım Bey
145	16.500			16.500				Düyûn-ı Umûmiyye Kâtibi Mehmed Efendi hemşî-resi Kerime
146	200			200				Ünyeli Müezzîn oğlu Hacı Mehmed kerîmesi Gülsüm
147	500			500				Üçbuçuk zevcesi Resmiye
148	300			300				Kahveci Emin Usta
149	1.500			1.500				Yunuszâde Hasan Efendi
150	1.500			1.500				Hacı Enbiya oğlu Mehmed
151	500			500				Müfredât Kâtibi Nâzım Efendi
152	2.500			2.500				Taşcı oğlu kâ'in birâderi zevcesi

Sıra numarası	Yekûn gurus	Muhterik olan ebniyenin kıymeti gurus	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti gurus	Dükkân eşyasının kıymeti gurus	Zahîre kıymeti gurus	Mikdâr Kıyye	Esâmî
153	15.000					15.000	7.500	Kibar Efendi
154	15.000			15.000				Kocaman'dan Hüseyin Ağa
155	12.000			12.000				Kocaman'dan Çakır Ağa
156	5.000				5.000			Ünyeli Zekerîyya
157	5.000	5.000	Bir bâb hâne					Miliç'den Çolak Hasan
158	5.000	5.000	Bir bâb kahve					Miliç'den Sâlih Bey
159	8.000			8.000				Kocaman'dan Kavaklı oğlu Mehmed
160	1.500			1.500				Doğanevci'den Kâsım oğlu İbrâhim
161	1.000			1.000				Doğanevci'den Ünyeli Râsim
162	1.000			1.000				Doğanevci'den Kuşka oğlu Ramazan
163	3.000			3.000				Laz Süleyman'ın hânesindeki zevcesi Makbule
164	5.000			5.000				Görelili Şehid oğlu Müştak
165	4.000	4.000	Bir bâb kahve					Kesem Ali oğlu Hasan
166	4.000	4.000	Bir bâb kahve					Büyüklimanlı Mehmed Ali
167	500			500				Trabzonlu Civelekzâde Süleyman Efendi
168	4.500				4.500			Ünyeli Vehbi Efendi
169	2.000			2.000				Ünyeli Yordan
170	2.640			2.640				Cücezâde Abdullah
171	12.000	12.000	Bir bâb dükkân					Taşcı oğlu Ahmed Efendi
172	12.000			12.000				Hacı Seyyid Efendi oğlu Hüseyin ve birâderi Fuad
173	8.000			8.000				Hülya karyesinden Hacı Ömer
174	5.000			5.000				Ünyeli Sadeddin

Sıra numarası	Yekûn gurus	Muhterik olan ebniyenin kıymeti gurus	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti gurus	Dükkân eşyasının kıymeti gurus	Zahîre kıymeti gurus	Mikdâr Kıyye	Esâmî
175	5.000			5.000				Büyüklimanlı Mehmed Ali
176	7.000			7.000				Acem oğlu Hüseyin ve refikası
177	1.000			1.000				Bağdadlı Asker Muhyiddin
178	500			500				Şerif Efendi
179	1.500			1.500				Seyyid Efendi kerîmesi Kadriye
180	1.000			1.000				Nüfûs Idâresi'nin zararı
181	3.400			3.400				Doğanevci'den Mahmud
182	2.000			2.000				Doğanevci'den Ali Küçük (?)
183	2.700			2.700				Yahyalı'dan Mustafa Çavuş
184	2.900			2900				Nâfız Beyzâde Hayri Bey
185	5.000			5.000				Yahyalı'dan İslâm oğlu Hüseyin Efendi
186	2.500			2.500				Yedek oğlu Hüseyin
187	1.500			1.500				Tapucu oğlu Hasan
188	1.500			1.500				Mehmed Ali oğlu Şükrü zevcesi
189	500			500				Konak Kumandanı Hayri Bey
	3.100.000	931.000		885.990	1.138.500	144.510	56.993	Yekûn

Bin üç yüz otuz iki senesi Teşrîn-i Evvel'in yirminci perşembe günü Rus donanması tarafından çıkarılan Ermeni çeteleri Terme kazâsına duhûl ederek ihrâk etmiş oldukları mağaza, dükkân, kahve, otel, hân ve hâne eşyası, dükkân eşyası vesâ'ire, ma'rifetimizle bi'l-keşf esâmîsi bâlâda muharrer olduğu üzere cem'an üç milyon yüz bin gurus kıymetinde zarar u ziyân vukû' bulduğunu tasdîk ederiz.

Fî 23 Teşrîn-i Sânî sene 1332

A'zâ
Nüfûs Me'mûru
İdris Sıdkı

A'zâ
Düyûn-ı Umûmiyye Me'mûru
Osman Remzi

A'zâ
Ticâret Re'îsi
Mehmed

A'zâ
İdâre A'zâsı

A'zâ
Belediye Re'îsi

Terme Harîk Komisyonu Re'îsi
Kâdî
Halil Hâkî

Aslına mutâbıktır.

Fî 15 Kânûn-ı Evvel sene 1332
Emniyyet-i Umûmiyye Kalem-i
Husûsî Müdîriyeti

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Umûr-ı Siyâsiyye Müdîriyyet-i Umûmiyyesi
Mühimme Kalemî
Umûmî numara: 91604
Husûsî numara: 1794
22 Kânûn-ı Evvel [1]332
Fî 3 Kânûn-ı Sâni [1]916 [1917]

Dâbiliye Nezâretine

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti İkinci Şu'besi'nden muharrer 15 Kânûn-ı Evvel sene [1]332 târihli ve 217 husûsî rakamlı tezkire-i aliyye-i âsafâneleri ahzoldu.

Ermeni eşkiyâsı tarafından Terme'ye vukû' bulan ta'arruzda asker de dâhil olmak üzere dokuz şehîd ve iki mecrûh zâyi'âtımız olduğu ve on dokuz kişinin esîr götürüldüğü sâlifü'z-zikr tezkire-i devletlerine melfûf cedvelin mütâla'asından müstebân olmuştur. Esîr edilen Müslimlere mukâbil Rusya tebe'asından yirmi şahsın tevkîf edildiği anlaşılmakda ise de, şühedânın â'ileleri ve mecrûhîn için tazmînât istihsâli zımında da tevkîfât icrâsı müterettib olduğundan işbu yirmi kişiden mâ'adâ tebe'a-i merkûmeden ayrıca dokuz şahsının[şahsın] tevkîfiyle diyâr-ı ba'ideden birine i'zâmları ve şehîd â'ileleriyle mecrûhîn için istihsâli lâzım gelen tazmînât mikdârı da takdîr ve tahmîn olunarak mevkûfinin isimleriyle birlikde nezâret-i âcîziye iş'ârı mütemennâdır.

Tevkîf edilen yirmi kişi miyânında bulunan Nikola Kakolidis, Gabriyel Kotanof nâmlarındaki eşhâsın seyri ilerlemiş verem illetine mübtelâ oldukları Amerika Sefâreti'nden beyân edilmiş ve kezâlik mevkûfinden altmış yaşlarındaki Jorj Korubakalis (*Georges Caouroubakalis*) nâmındaki şahsın da romatizma, âlâm-ı kebediyye, sarılık ve iltihâb-ı mesâneye mübtelâ idüğü sefâretten gönderilen tabîb raporunda tezkâr kılınmış olmağla ifâdât-ı mezkûre sahih olduğu takdîrde bunların

yerine tâmmü's-sihha kesân tevkîf edilmesi için iktizâ-yı hâlin inbâsı menû't-ı himem-i aliyye-i âsafileridir. Emr ü fermân.

(Hasârât-ı mâddiyye üç milyon yüz bin gurus kıymetindedir. Tazmîn-i hasârât ne sûretle icrâ etdirilmek münâsib olacağını ta'yîn için müsteşâr beyefendi hazretleri hukûk müşâvirimiz efendiyle görüşeceklerdir. Pusulası müsteşâr beyefendiye takdîm edilmiştir.)

Pusula Hukûk Müşâvirliği'ne havâle buyuruldu.

Askerler muhârebe-i muntazamada terk-i hayat etmediklerinden ve esîr gidenlerden ihtiyârıyla iltihâk edenlerin tefrîki kâbil olmadığından cümlesi hakkında mukâbele-i bi'l-misle karâr verilmiştir.

BOA. HR. SYS. 2363/5, Belge no: 11-12, 29, 31

– 18 –

**ERMENİLERİN SOYKIRIMINA KARŞI OSMANLI
DEVLETİ'NDEN YARDIM İSTENİLDİĞİ**

Ermenilerin, Revan, Şuregil, Zaruşat, Ağbaba, Çıldır, Göle ve Göleviren'deki Müslümanlara karşı katliam, yağma, ırza tecâvüz gibi mezâlimler işledikleri, milletvekillerini katlettikleri; Müslüman abalının ise, kendilerini savunmak için Osmanlı Hükûmeti'nden yardım talep ettiklerine dair.

Ottoman State called for help against Armenian massacre

Armenians perpetrated massacre, rape, pillage against Muslims in Revan, Şuregil, Zaruşat, Ağbaba, Çıldır, Göle and Göleviren; for their self defense the Muslims called the Ottoman State for help.

22 R. 1337 (25. I. 1919)

Erzurum Ordu Kumandanlığı Huzûr-ı Âlisine

25 Kânûn-ı Sâni [13]35

Ma'rûz-ı çâkerleridir,

Madde 1: Târîhden dört mâh mukaddem ya'ni Eylül [1]335 târîhinde Ermeni Hükûmeti tarafından (Revan) gavirniyesinde(?) bulunan dîn karındaşlarımıza yapılan hakâret, zulm ve ta'addî, arş-ı âsumâna kadar yayılan sızıldı, nice binlerce çoluk ve çocukların kış günü çıplak nice dîn karındaşlarımız şehîd olmuştur. Irz ve nâmûslarını pâ-y-mâl edip düşman ellerinde esîr kalan kız ve

gelinlerimizin esâretde kalması ve nice binlerce servet-i sâ mânâna mâlik olan hânedânlarımız düşman tarafından cüz'î, küllî dörtte bir nefsi hicret edip Ağbaba ve Şuregil ve Zaruşat kurâlarında sefil sergedân olarak duvar köşelerinde melûl ve mahzûn kalmıştır. Bu dîn karındaşlarımıza yapılan hakâret sizlerce de ma'lûm-ı âlînidir.

Madde 2: Ardahan kazâsının Göle nâhiyesinin Çullu karyesinin üzerine top koydurup tamamıyla askerini çekip, erkek olan on beş yaşından altmış yaşına kadar katli'âm eyleyip, kız ve gelinlerini esir edip ve mal [ve] davarlarını dahi toplayıp tamamıyla götürdüler. Bu sızıldı dahi arş-ı âlâyâ kadar direk oldu. Göle nâhiyesinin Çatak-ı Ulyâ ve Çatak-ı Süflâ karyesine dahi asker ve kurşun getirip, mal ve davarlarını cem' eyleyip ve ırz-ı nâmûslarını dahi pây-mâl eylemişlerdir.

Madde 3: Şimdi ise Göle nâhiyesinde bir kaç parça eşkiyâ çıkartıp her taraftan yol urmak, adam katleylemek ve karyelerde bulunan dîn karındaşlarımızın ırz ve nâmûsuna dokunmak gibi mu'âmelelerdedirler. Karyelerden mal, davar, vergi istiyorlar, bire on fazla olmak üzere ahâlî de çiçâre vermediği takdirde, asker kurşun getirip istediği gibi hakâretde bulunuyorlar ve köyleri bombardıman yapıyorlar.

Madde 4: 10 Kânûn-ı Sâni [13]35 târîhinde Göle nâhiyesinin Hasköy karyesine Ermeni tarafından bir klava ta'yin edip gönderiyorlar. Hasköy ahâlîsi klavayı kabûl etmeyip mâdem ki cumhuriyetdir, biz kendi hod re'yimiz ile ta'yin edeceğiz. Klavayı kabûl etmediklerine dâ'ir Ardahan[da] oturan (?) İbrâhim Bey Kadimof tarafından otuz aded kadar jandarma tertîb edilip Hasköy'den dört yüz mal vereceksiniz. Ahâlî de, ne esbâb üzerine verelim? Bizlerde o kadar kudretimiz yoktur ki cem' edip verelim, vermek kudretimiz hâricinde bir işdir.

İbrâhim Bey kendisi kuvvetli bir müfreze ile Hasköy üzerine gelip elli aded kadar sığır, inek ve öküz ve yedi aded esb ve dört adam der-dest edip Ardahan kazâsına götürüyorlar ve der-dest edilen adamların kadınları, Ermeni askerî kumandanlarına ricâ tarîkiyle ifâdede iken, askerî kumandanı tarafından kadınları dahi der-dest edip Ardahan kazâsına götürüyorlar, Ermeniler elinde ötede beride gezdiriyorlar ve der-dest edilen dört adamdan otuz bin Manat dahi para cebri sûretle zopa ile alıyorlar.

Madde 5: Ağbaba, Şuregil, Zaruşat ve Cıldır ahâlîlerimiz Ermeni Hükûmeti'ne tâbi' olmadığı sebeble bir takım milletvekillerimiz için Kars vilâyetinde kâğıd çekdirip, bu adamların katlolunması için komitelerinde, ileride olan milletvekilleri katlolunur ise ahâlî tâbi' olmağa mecbûrdurlar. Kâğıd çekilen adamların künyeleri ber-vech-i zîrdır ve bu adamlara da "Mavzeriski" nâmı veriliyor.

Madde 6: 25 Kânûn-ı Sâni [13]35 târihinde Ardahan Kâ'im-i makâmı İbrâhim Bey Kadimof ve Askerî Kumandanı Mazmanof imzâsıyla Çıldır ahâlîlerinin milletvekîli olanlara hitâben yazıyor ki, her taraftan üzerinize kurşun ve asker sevkedilecektir. Asker hareket edip geldiğinde tuz, ekmek karşı çıkartıp ve asker kumandanlarına baş indirip teslim olasınız, şâyet teslim olmaz iseniz bi'l-âhire Revan gavirniyesine (?) ve Göle ahâlîlerine yapılan zulmlerin on derece fazla yapılacağını emîn olasınız. Biz de yazılan kâğıdlara hitâben cevâb verilmiştir.

Madde 7: C. [cevab] Revan gavirniyesine (?) yaptığınız zulm, ta'addilere karşı Göle'de yapılan zulmlere karşı ve Aralık'da olan fenâlıklara karşı ne yolda sizlere tâbi' ve emniyet edeceğiz. Nitekim gözlerimizin önünde yapılan zulmleri gördüğümüz hâlde hiçbir vakit i'timâd etmeye her bir cihetle emniyet-bahşâ olmuşdur ve bizim de sizler ile bir da'vamız olmadığı gibi sizlerin de bizler ile bir da'vası yoktur deyu cevâb gönderildi.

Madde 8: Kazâlarımızın her taraflarına ma'lûmât verilerek süvârî ve piyâde iki bin[i] mütecâviz asker cem' edip kendi hudûdlarımızı muhâfaza etmekde iken 27 Kânûn-ı Sâni [13]35 târihinde gündüz sâ'at altı râddelerinde beş koldan avcı hattıyla hareket edip ve Göleviren karyesinin sırtlarında dört beş yerden top koydurup üzerimize sâ'at on iki râddelerine kadar top ve piyâde ateşleri açmaya başladı ve ileri çıkarılan keşif kollarımız ile ufak bir müsâdemede hiçbir telefât vermeksizin ve mecruh vermeksizin geriye püskürdölmüşdür.

Madde 9: Düşman Göleviren sırtlarında mevzi' tutmuşdur.

Madde 10: Ahâlîlerimizin birinci taleb eylediği nokta cebhâneden gâyetle noksanlık olduğu üzerine elden geldiği kadar Osmanlı mavzer ve Rus mavzer tüfenk fişengi göndermenizi umûm ahâlîlerimiz dest u kadem-i şerîflerinizi ziyaret ve bûsî ediyorlar.

Madde 11: Ta'lîm ve terbiye ve muhârebe görgü görmediğimiz sebeble birkaç dane mu'allim çavuş ve başçavuş ta'lîm ve terbiye öğretmek için göndermeniz ricâ olunur.

Madde 12: Lütfen ve merhameten bir sâ'at evvel lâzım gelen mu'âvenet-i lâzımede bulunmanızı umûm ahâlîlerimiz âlî-cenâb-ı kumandanımız ve velî-nî'met efendimiz hazretlerinden yardım taleb leyl u nehâr sâ'at ve dakikada arzusundayız.

Madde 12: Bir sâ'at evvel cevâb gönderilmez ise Revan ve Göle ahâlîlerine yapılan zulümlerin [s]on derece daha fazla olmasını ayne'l-yakîn biliriz. Nitekim

gözümüzün önünde dîn karındaşlarımıza yapılan zulmleri gözümüz önüne bir hedef ittihâz olunmuştur.

Madde 13: Emr-i âlîleriniz gelinceye kadar gerek malımız ile ve gerek canlarımız ile son katre kanlarımız damlayana kadar umûm ahâlîlerimiz va'd buyurmuşdurlar. Yedi yaşından yetmiş yaşına kadar olan erkek adamlarımız çalışacakdırlar. Dest ü kadem-i şerîfleriniz bûsî edip ve ziyaret ederiz. Ol bâbda fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Doktor Hacızâde Esed	Çıldır Şûrâ-yı Millî Cem'iyeti Re'îsi Hacı Nebizâde	A'zâ Alizâde Mansur	A'zâ Molla Mustafazâde Kâmil
A'zâ Kâsımzâde Hasan Mührü olmadığından İmza	A'zâ Hamidzâde Ağadede Mührü olmadığından imza olunmuştur.	A'zâ Ahacanzâde Gökçe	A'zâ Yusufzâde Visal
A'zâ Şerifzâde Ağa	A'zâ Gökçezâde Ellez (?)	Ahâlî Hacızâde Mehmed	Ahâlî Mehmedzâde Yunus
Ahâlî Mustafazâde Hasan	Ahâlî Arslan Veli oğlu	Ahâlî İbrâhim Ahmed oğlu	Ahâlî Senemzâde Abbas
Ahâlî Hamidzâde Kâzım	Ahâlî Kahramanzâde Ahmed	Ahâlî Oruczâde İsmâil	Ahâlî Dedezâde İbrâhim
Ahâlî Alizâde Emin			Ahâlî Mehmedzâde Muharrem

Madde 14: Kars vilâyetinde Ermeni komitesi tarafından milletvekîllerinin katlolunan milletlerimizin künyeleridir.

Çıldır kazâsının

Hacı Hasanzâde Doktor Esed	Molla Mustafazâde Kâmil
Hacı Nebizâde Kâmil	Alizâde Mansur
Hamidzâde Ağadede	Ahacanzâde Gökçe
Kâsımzâde Hasan	Ahacanzâde Ellez (?)
	Yusufzâde Visal

BOA. HR. SYS. 2877/2

ERMENİLERİN KİLİS HAVALİSİNDE
YAPTIKLARI MEZÂLİM

Ermeniler tarafından Kilis havalisinde devriye gezmekte olan iki Osmanlı askerinin kulakları, burunları, parmakları kesilmek, boğazlanmak ve süngülenmek suretiyle öldürüldükleri; Ermenilerin karakol bastıkları, bu durumun Kilis abalisinin beyecanına sebep olacağı ve Haleb'den hareket eden 1.500 kadar Ermeninin, Ermeni çoluk ve çocukları tarafından "intikam alınız" sözleriyle uğurlandıkları hakkında.

***Atrocities perpetrated by Armenians in the
neighborhood of Kilis***

Armenians killed in the neighborhood of Kilis two Ottoman soldiers while going on patrols, amputating their ears, noses and fingers, slitting their throats and stabbing them with bayonets; the attacks by the Armenians of the guard station is likely to stir the population of Kilis; 1.500 Armenians leaving Aleppo were accompanied on their departure by Armenian women and children with the cries: vengeance, take revenge.

24 Ca. 1337 (25. II. 1919)

Dâhiliye Nezâreti

Umûm Jandarma Kumandanlığı

Şu'be: 1

Kısım: 3

İstanbul

Aded-i Husûsî: 2554

Aded-i Umûmî: 138

Hâriciye Nezâret-i Celîlesine

Me'âl: *İ'tilâf kıta'âtına gönüllü olarak kaydedilen Ermeni efrâdın mezâlimi hakkında.*

Devletlü efendim hazretleri,

İ'tilâf kıta'âtına gönüllü olarak kaydedilen Ermeni efrâdı tarafından Kilis ve havâlîsinde vukû' bulan tecâvüzât hakkında Mar'âş Jandarma Taburu

Kumandanlığı'ndan mevrûd telgrafnâme sûreti leffen takdîm kılınmıştır. Ma'rûzât-ı vâkı'aya nazaran îcâb-ı hâlin îfâsı husûsuna himem-i aliyye-i nezâret-penâhîleri şâyân buyurulmak bâbında emr ü fermân hazret-i men-lehül-emrindir.

Fî 30 Rebî'ül-âhir sene [1]337 ve

Fî 2 Şubat sene [1]335

Dâhiliye Nâzırı Vekîli

Dâhiliye Nezâreti

İstanbul

Umûm Jandarma Kumandanlığı

Mar'aş Jandarma Tabur Kumandanlığı'ndan mevrûd 21/1/[13]35 târîhli telgrafnâme sûretidir.

Fransız ordusuna gönüllü yazılmak üzere İngiliz askerleri muhâfazasında Haleb'den hareketle İskenderun'a gelen 400 kadar Ermeni, Kilis bölük mıntıkasında Azrab [Arzab]'a gelip geceyi geçirmek üzere orada kaldıklarından berây-ı vazîfe devriye dolaşan hücum takımı efrâdından Kilisli Hacı Osman oğlu Ali ile Cum'a oğlu Sâlih der-dest ve silâhları alındıktan sonra tevkîf edilmişlerdir. Gecenin bir zamanında bu iki nefer Azraba'nın [Arzab'ın] beş dakîka mesâfesinde bir dereye götürülerek "Buralarda hiç Osmanlı askeri dolaşamaz" diyerek kulakları, burunları, parmakları kesilmek ve boğazlanmak, süngülenmek sûretiyle fecî bir sûretle şehîd edilmişlerdir. Sabaha yakın Keferbaytara karakolunu basmışlar ise de müteyakkız bulunmuş olan efrâd cebhânelerini sarf etmek sûretiyle kendilerini muhâfaza, müdâfa'a ederek çekilebilmişlerdir. Hâdis olan şu vukû'ata karşı ise seyirci kalınmıştır. Şu hâle ve efrâdımızın elinden silâhlarının alınması ve kuvvetli devriye gezdirilememesi ve böyle bir vukû'ata vaktinde telgrafen ma'lûmât verilememesi ve işbu vukû'ât hakkında telgrafla ihbâr edilmiş ise müsâ'ade edilmemesi gibi ahvâl, netîce i'tibârıyla pek çirkin bulunmaktadır. Çünkü bu neferlerin keyfiyet-i şehâdetleri Kilis ahâlîsinin heyecânını mûcib olacağı ve bundan korkduğunu ve tekrâr Haleb'den hareket eden 1500 kadar Ermeninin kasabadan çıkarılan Ermeni çoluk ve çocukları tarafından "İntikam alınız!" sözleriyle teşyî' edildikleri Kilis Bölük Kumandanlığı'ndan süvârî-i mahsûsla gönderilen jurnallerden anlaşılmış ve bu gibi ahvâle karşı nasıl hareket eyleyeceğini su'âl eylemekdedir. Keyfiyet mutasarrıflığa arzedildiğini posta ile arz-ı ma'lûmât edileceği cevâben bildirilmiştir.

Aslına mutâbıktır.

Fî 1 Şubat sene [13]35

Mühür

BOA. HR. SYS. 2602/1, Belge no: 23, 24

ADANA VE HAVALİSİNDE FRANSIZ BİRLİKLERİNDE
MÜSTAHDEM ERMENİLERİN YAPTIĞI MEZÂLİM

Fransız birliklerinde müstahdem Ermeniler, Adana ve havalisinde, bilhassa Pozantı'da Müslüman ahali ve askerlerimize zulmettiklerinden bu kötü duruma bir son verilmesine ve Altıncı Ordu'dan terhis edilip de trenle gitmek mecburiyetinde bulunan on binden fazla asker ve zabitin aynı muameleye hedef olmamalarının teminine dair.

***Atrocities committed by the Armenians serving in the
French Units in Adana and its neighborhood***

Armenians are inflicting cruelties upon Ottoman soldiers and Muslims of Pozantı and on those of the neighborhood of Adana; it was asked to put an end to such brutalities and to prevent such inhuman acts to be carried out against more than ten thousand demobilized soldiers and officers returning home.

8 C. 1337 (11. III. 1919)

Osmanlı Ordu-yı Hümâyûnu
Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye
Şu'be: 2
Numara: 1206/925
Leffi: 1

Hâriciye Nezâret-i Celîlesine

Devletlü efendim hazretleri,

Fransız üniforması altında ve Fransız kıta'âtında müstahdem bulunan Ermeni efrâdın Adana havâlisinde ikâ' etdikleri cerâ'im ve münâsebetsiz ahvâl hakkında selef-i devletleri zamanında nezâret-i celîleleri nezdinde müte'addid teşebbüsâtda bulunulmuş ve bir netîce-i müsmire elde edilememiş idi.

Bu vekâyi' miyânında bi'l-hâssa Pozantı'da Kıdemli Yüzbaşı Mustafa Efendi'nin ve Osmâniye'de üç Osmanlı neferinin katli, Pozantı nâhiye müdürünün tahkiri, Adana mıntokasından şimendüferle gelip geçen zâbitân ve efrâdımızın darbı, bütün mâ-meleklerinin gasbedilmesi gibileri şâyân-ı zikrdır. Buna müte'allik olarak ahîren Yıldırım Kıta'âtı Müfettişliği'nden mevrûd şifrenin bir sûreti dahi rabten takdîm kılınmışdır. Bu mü'essif ahvâle bir nihâyet verilmesi Altıncı Ordu'dan terhis edilip de Adana şimendüferiyle gelmek mecbûriyetinde bulunan daha on bini

mütecâviz zâbitân ve efrâdımızın aynı sû'-i mu'âmelâta hedef olmamalarının te'mîni esbâbının istikmâline inâyet buyrulması müsterhamdır. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 25 Cemâziye'l-evvel sene 1337

Fî 26 Şubat sene 1335

Harbiye Nâzırı

Ferid

Harbiye Nezâreti

Tahrîrât Dâ'iresi

Şifre Kalemi

Sûret

Konya'dan Harbiye Nezâret-i Celîlesine

"Ulukışla'dan bugün ba'de'z-zevâl sâ'at beş râddelerinde muvâsalat eden trenden bir zâbit ile iki onbaşı kolorduya mürâca'at etdiler. Pozantı'da İ'tilâf Ordusu'nda müstahdem ba'zı Ermeniler tarafından gûnâ-gûn hakârete ve darb ve işkenceye hedef oldukları ve taharrî bahânesiyle soyulduklarını beyânla şikâyetde bulundular. Bunlardan Kâmil Onbaşı darb ve katl ile tehdîd edildiğini otuz Mecîdiye ma'denî parasının alındığını, Yusuf Onbaşı da bu tecâvüzlerden mâ'adâ süngü ile hafîfçe yaralandığını ve altmış beş Mecîdiye ma'denî paranın alındığını, ihtiyât mülâzımlarından Burhaneddin Efendi de ismini hatırlayamadığı bir zâbit üç Ermeni neferi tarafından tabanca ile tehdîd edilerek gözü önünde yetmiş üç banknot lirasıyla yüz yirmi ma'denî lirayı muhtevî kemerinin alındığını ifâde etdiler. Bu hâller temâdî ediyormuş, dîne, hükûmete, millet gibi mukaddesâta alenen tecâvüz olunuyormuş. İşbu ifâdeler ayrıca posta ile taraf-ı devletlerine takdîm kılınacaktır. Altıncı Ordu kıta'âtı Pozantı'dan geçmek mecbûriyetinde olduğundan gayr-i insânî ve şeref-i askerîyi muhill bu gibi ahvâlin men'-i tekrürü husûsu menû-ı re'y-i âlîleridir.

Ereğli'de Yirminci Kolordu Kumandanlığı'ndan vârid olan şifreli telgrafın bir sûreti bâlâya dercedildi. İşgâl mıntıkasında kalan şimendüfer hattı aksâmındaki Fransız muhâfız müfrezelerini teşkîl eden Ermeni efrâdının trenlerdeki zâbitân ve efrâdımıza karşı para ve eşyalarını gasb u gâret eylemek ve elfâz-ı galîza isti'mâl sûretiyle sebb u şetmde bulunmak sûretiyle vâki' olan ta'arruz ve tecâvüzleri pek ziyâde şâyân-ı esef ve tahammül-fersâ bir dereceye vâsıl olmuşdur. Vazîfe-i vataniyyelerini yâr u ağyârın takdîrlerine lâayık bir sûretde fedâkârâne ifâ eden ordu zâbitân ve efrâdının en son zamanda ve her türlü mahrûmiyetler içinde memleketlerine giderken dûçar oldukları işbu tecâvüzât ve ta'addiyâtın kulûb-ı

milleti ne derecelerde dil-gîr eyleyeceği ma'âzallâhi te'âlâ ba'zı taraflarda vekâyi'-i mü'essife hudûsuna bile sebebiyet vereceği müstağnî-i arz ve îzâh idüğünden bu ahvâlin âcilen men' u izâlesi esbâbının istikmâline müsâade buyurulması ma'rûzdur. 7060 numara.

Fî 22 / 2/ [13]35

Yıldırım Kıtâ'âtı Müfettişi

Ferîk

Cemâl

BOA. HR. SYS. 2555/3, Belge no: 99-101

– 21 –

ZOR TELGRAF MÜDÜRÜNÜN ERMENİLER
TARAFINDAN ÖLDÜRÜLMESİ

Zor Telgraf Müdürü Mubharrem Efendi'nin, Fransız askeri kıyafetli Ermeniler tarafından trende yaralanarak aşağı atıldığı ve hastahânedeki öldüğü, ayrıca para ve eşyalarının gasbedilmiş olduğuna dair.

Murder of the post office director of Zor by Armenians

Armenians dressed in French uniforms having apprehended Mubharrem Efendi while travelling in train threw him out on the platform, after robbing his money and belongings; he was hospitalized but did not survive.

2 N. 1337 (1. VI. 1919)

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Âsâyiş Şu'besi

Aded: 952

[Hulâsa:] *Osmaniye ile Toprakkala istasyonları arasında trende cerhedilen, Zor Telgraf Müdîri Mubharrem Efendi'nin hastahânedeki vefât etmiş olduğuna dâ'ir.*

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Âlîsine

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

24 Nisan sene [1]335 târîh ve 763/98139/481 numaralı tezkire-i âcizîye zeyldir.

Fransız askeri kıyâfesinde Ermeni efrâdı tarafından Osmaniye ile Toprakkala istasyonları arasında trende cerh ve vagondan dışarı atılarak nukûd-ı mevcûdesiyle ba'zı eşyasının gasbolunduğu arz ve iş'âr kılınan Zor Telgraf Müdürü Muharrem Efendi'nin mecrûhen Toprakkala'da İngiliz hastahânesinde taht-ı tedâvîde bulunduğu sırada vefât eylediği ve tahkîkât netîcesinin de başkaca bildireleceği Adana Vilâyeti'nin iş'ârına atfen Konya Vilâyeti'nden izbâr kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî [17] Şa'bân sene [1]337 ve

Fî 18 Mayıs sene [1]335

Dâhiliye Nâzırı
Vekîli

Ahmed İzzet

BOA. HR. SYS. 2485/97, Belge no: 1

– 22 –

**ERMENİLERİN ERZURUM CİVARINDA YAPTIKLARI
MEZÂLİM VE ALINMASI GEREKEN ÖNLEMLER**

Erzurum, Pasinler, Namervan, Norşın, Pernos ve Isısor'da Ermenilerin yaptıkları mezâlim, bu mezâlimin delillendirilerek açıklanması ve benzer mezâlimlere meydan verilmemesi için gerekli tedbirlerin alınmasına dair.

***Cruelties inflicted on Muslims in the neighborhood of
Erzurum and what necessary measures should be
taken to fight it out***

Measures should be taken to substantiate and make public the cruelties committed by the Armenians in Erzurum, Pasinler, Namervan, Norşın, Pernos and Isısor in order to prevent the recurrence of such cruelties.

24 N. 1337 (23. VI. 1919)

Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Dâ'iresi

"Sûret"

Havza'dan Harbiye Nezâreti'ne mevrûd şifredir:

29/5/[13]35'de Pasinler kazâsının Isısor karyesi civârında biri gövdesinden ikiye ayrılmış, diğeri altı yerinden süngü ve kurşun ile cerhedilmiş, takriben on beş yaşındaki bir çocuğun da burun, ağız ve kulakları kesilmiş olmak üzere bir sûret-i vahşiyânede ve gaddârânede katledilmiş üç Müslüman cesedi bulunmuşdur. Tahkîkât netîcesinde bu üç şehîdin Namervan kazâsının Norşın karyesinden oldukları anlaşılmış ve Namervan Kâ'im-i makâmılığı'nın iş'ârâtına nazaran fi'l-i

katlin hudûd üzerinde kâ'in Yeniköy Rumları tarafından ikâ' edilmiş olduğuna zan hâsıl olmuştur. Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'ndan bu bâbda aldığım ma'lûmat-ı müzeyyelede vak'a hakkında Erzurum İngiliz mümessilinden alınan tahrîrî cevâbda, işbu cinâyetin Oltu'nun on sekiz kilometre kadar şarkındaki Pernos köyünün eski sekenesinden olan Ermeniler tarafından yapılmış olmasının muhtemel olduğu, çünkü bin dokuz yüz on sekizde kısm-ı a'zamı katli'âm edilen bu köy sekenesinin ahîren avdetle Türkiye hudûduna mücâvir dağlara gelmiş ve Isırsor civârında ma'sûm Müslümanlardan intikâm almak istemiş olmaları bu bi-çârelerin cesedlerinde görülen âsâr-ı vahşetle ve fecâ'atla da Yeniköy Rumlarından ziyâde Ermeni olduğuna ihtimâl verdireceği bildirildiği anlaşılmaktadır. Mümessil-i mûmâ-ileyh, 1918 senesinde Ermenilerin â'ile ve acezelerini geriye sevkettikten sonra müsellaah olan gençleriyle teşkil eyledikleri çeteler vâsıtasıyla bi'l-hâssa Erzurum ve havâlîsi ahâlîsini (RYA) ve fecî bir sûrette katleyledikleri el-yevm Harbiye Nezâreti'ndeki resmî vesâ'ik mevcûdu ile bütün cihân nazarında mertebe-i sübûta varmış ve binâ'en-aleyh Pernos karyesinde vukû'u ihbâr edilen katli'âmın gayr-ı vâki' bulunduğu ve sırf setr-i cinâyet için iş'âr edilmiş olduğu[na] şübhe bulunmadığına dâ'ir cevâb verildiği bildirilmektedir. Fi'l-hakîka fi'l-i cinâyetin İngiliz mümessili tarafından bildirildiği sûrette kabûl edildiği takdirde Türkiye'ye avdet etmek üzere hudûda yaklaşan bu Ermenilerin hâlâ vahşet ve cinâyetlerine devâm edecekleri ve Müslümanları birer sûretle imhâdan geri durmayacakları hakkındaki vilâyât-ı şarkıyye halkının havf ve kanâ'atı te'yîd eylemekte ve 11/6/[13]35 ve yüz numaralı şifre ile Ermenistan ve muhâcirîn hakkındaki ma'lûmâtının derece-i ehemmiyeti tezâhür etmektedir.

Fî 13 Haziran sene [1]335

Dokuzuncu Ordu Kıta'ât Müfettişi
Mustafa Kemal

Erkân-ı Harbiyye-i
Umûmiyye Dâ'iresi
Şu'be: 1
Numara: 3660

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Âlîsine

Harbiye Nâzırı Şevket Turgud Paşa
tarafından

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden mevrûd şifre sûreti leffen arz ve takdîm kılındı. Ahz-ı sâr-ı mukaddemât add ve telakkî olunabilecek mâhiyetde bulunan bu

şenâ'atin hudûd üzerinde veyâ civârında kuvve-i askeriyyemizden mu'arrâ mevâki'de vukû'u daha elîm ve buhrânlı vekâyî'in tevîdini bâdî olacaktır. Vâkı'a, harekât icrâsına müsâ'id geçidlerin tarassud ve müdâfa'ası için tedâbîr-i lâzîme ittihâz olunmuş ise de müteferrik mevâki'de efrâd-ı ahâlîye müteveccih ta'arruzların önüne geçmek imkânı yokdur. Binâ'en-aleyh İslâmların imhâsı için icrâ edilegelmekte olan bu fecâyî'a karşı tedâbîr-i mâni'a-i siyâsiyye ittihâzını ricâ ederim. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 18 Ramazan sene [1]337 ve

Fî 17 Haziran sene [1]335

Harbiye Nâzırı

Şevket Turgud

Bâb-ı Âlî

Hâriciye Nezâreti

Umûr-ı Siyâsiyye Müdiriyyet-i Umûmiyyesi

Umûmî numarası: 16534

Husûsî numarası: 517

Târîh: 25 Haziran sene [1]335, [1]919

Harbiye Nezâret-i Celîlesine

Geçen mayısın yirmi dokuzunda Pasinler kazâsının Isısor karyesi civârında sûret-i fecî'ada şehîd edilen eşhâsa dâ'ir Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden alınan şifre telgrafnâme sûretinin irsâl buyurulduğuna ve bu gibi fecâyî'a karşı tedâbîr-i mâni'a-i siyâsiyye ittihâzı lüzûmuna dâ'ir olan 17 Haziran [13]35 târihini ve birinci şubenin 3660 numarasını muhtevî tezkire-i aliyye-i nezâret-penâhîleri ve melfûfu mütâlâ'a-güzâr-ı âcizî oldu.

Sarâhat-i kâfiyyeyi câmi' olmayan vekâyî-i mümâsele, mehâfil-i ecnebiyyede ale'l-ekser mübâlağaya hamledilmekde ve binâ'en alâ-zâlik bu bâbda icrâ edilen teşebbüsâtdan matlûb olan netîce istihsâl edilememekde olduğundan bu iş hakkında teşebbüsât-ı müsmire îfâ olunabilmek üzere evvel-be-evvel bu husûsdaki tahkîkât ta'mîk olunarak delâ'il-i sübûtiyye-i muknî'a cem'îyle berâber maktûllerin ism ve hüviyetlerinin ve vak'anın târîh ve mahall-i zuhûrunun muvazzahan iş'ârı ve mümkün ise maktûllerin fotoğrafların tisyârı lüzûmunun îcâb edenlere tavsiyesiyle netîcesinin taraf-ı âcizâneme inbâsı menût-ı himem-i aliyye-i nezâret-penâhîleridir. Emr ü fermân.

BOA. HR. SYS. 2602/1, Belge no: 47-49

BATUM, ARDAHAN VE KARS HAVALİSİNDE ERMENİ,
RUM VE GÜRCÜ MEZÂLİMİ

*Batum, Ardahan ve Kars havalisinde Ermeni, Rum ve Gürcülerin
yaptıkları mezâlime dair gönderilen raporlar.*

***Cruelties inflicted by Armenians, Greeks and Georgians in
Batum, Kars and Ardahan and its neighborhood***

*Reports sent relating to cruelties inflicted by Armenians, Greeks and
Georgians upon Muslim population.*

8 L. 1337 (7. VII. 1919)

Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti
Âsâyiş Şu'besi
Aded: 231

*Elviye-i Selâse ahvâlîne dâ'ir
Hâriciye Nezâreti Vekâlet-i Celîlesine*

Mahremdir

Devletlü efendim hazretleri,

Batum, Ardahan, Kars havâlîsinde cereyân eden ahvâle dâ'ir Erzurum Jandarma Alay Kumandanlığı'ndan verilen rapor ile Hasankala Tabur Kumandanlığı'ndan keşide olunup Erzurum Vilâyeti'nden gönderilen telgrafnâmenin birer sûreti leffen tisyâr kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 4 Şevvâl sene [1]337 ve

Fî 3 Temmuz sene [1]335

Dâhiliye Nâzır Vekîli Nâmına

Müsteşâr

Keşfi

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

*Hasankala Jandarma Bölük Kumandanlığı'nın, Vilâyet Jandarma Alay Kumandanlığı'ndan
mevdû' 2 Haziran sene [1]335 târîhli telgrafnâmesinin sûretidir.*

Bugün sûret-i husûsiyyede hudûd hâricinden alınan mektûb ile Karakilise kapı zâbitânından alınan rapor ber-vech-i zîr ma'lûmâtı ihtivâ etmektedir.

1- Azerbaycanlılar Bolşeviklere iltihâk etmiştir. Gürcüler de bu husûsa mâ'ildir. Hattâ Bolşeviklere murahaslar göndermişlerdir.

2- Kafkasya'daki ahâlî-i Müslimede mevcûd cereyân Bolşevik tarafdârlığıdır.

3- Kars, Sarıkamış, Gümrü, Kağızman'da İngiliz kalmamıştır. Yalnız üç İngiliz ve ikisi Amerikan olmak üzere beş zâbit ve bir kaç asker Kars'da olup bunlar da Gümrü, Tiflis taraflarına dâ'imâ gelip gidiyorlarmış.

4- Göle cihetinde Rum, Ermeni ve Gürcülerden mürekkeb bir kuvvet, on beş kadar İslâm köyüne ta'arruz ederek katli'âm yapmışlardır. Aynı zamanda İslâmlardan milis efrâdı teşkil edilerek mukâbil müsâdemâta başlanmış, bu sırada nereden geldiği henüz ta'yîn edilemeyen beş yüz kadar Müslüman süvârî efrâdı yetişerek düşmanı inihzâm hâlinde ric'ate fırâra mecbur etmiştir.

5- Gürcüler, Ardahan'dan çekiliyormuş. Hattâ kısmen çekilmiş.

6- Altmış kişiden mürekkeb bir çete Ahsara ve Oltu arasında icrâ-yı fa'âliyyetde olup bunlar ansızın Hristiyan köylerini basmak gibi harekâtda bulunuyormuş. Çeteyi ve efrâdını teşkil eden eşhâsın hüviyeti mechûldür.

7- Rus idâre-i sâbıkasında ve Osmanlı ordusunun Elviye-i Selâse'yi işgâlinde jandarma hizmetinde istihdâm edilen Hasan nâmında birisi Müslümanlar aleyhinde pek ileri vardığı müfrit Ermeni tarafdârı olduğu beyân edilmekte ise de pek basit olan şu ma'lûmâtın tevsî'i husûsiyle Hasan nâmında olan bu şahsın hüviyetinin tasrihi mahallinden ricâ edilmiştir.

8- Ermeni kuvveti Kağızman'da üç yüz ve Sarıkamış'da üç yüz ilâ dört yüz, Karaargan'da dört zâbit ve seksen nefer olup Karakurt nâhiye merkezine Ermeni ve Rum'dan mürekkeb otuz jandarması gelmiştir.

9- Kağızman havâlisine henüz yeni iskân etdikleri Ermeni muhâcirîninden sinn-i askerî dâhilinde bulunanlar celbedilerek ba'de't-teslîh hânesine gönderilmekde olduğu te'eyyüd etmiştir.

10- Kağızman'daki Ermeni askerlerinde dört, Sarıkamış'da üç mitralyöz vardır.

11- Asker ve kumandanlarının harekât ve sekenâtları dâ'imî ve sıkı ta'lîm ile iştigâldir.

12- Ermeniler bir vazîfenin îfâsı zımnında dâ'imâ toplu asker gönderiyorlarmış.

13- Müslümanlar ve bi'l-hâssa Kürdler arasında tahaddüs eden en ufak ve en büyük vekâyi'a hiç ehemmiyet vermedikleri gibi kânûnî veyâ örfî ta'kîbât icrâsında dahi bulunmuyorlarmış.

14- Rus gazeteleri, Sulh Konferansı'nın mukarrerâtına binâ ederek Kürdlere muhtâriyet-i idâre verileceğini yazıyormuş.

15- Göle cihetindeki müsâdemâtın hâlen devâm etmekde olduğu bildiriliyor.

16- Elviye-i Selâse'de cereyân eden ahvâl hakkında bu güne kadar elde edilen ma'lûmât ber-vech-i muharrerdir. Bu bâbda muhâberâta devâm edileceği ve sıhhatli ma'lûmâta dest-res olundukça pey-der-pey bildirileceğini arz ederim.

Aslına mutâbıktır

Mühür

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Erzurum Jandarma Alay Kumandanlığı'nın 3 Haziran sene [1]335 târîhli ve 5895/5 numaralı tezkîresinin sûretidir.

1 Haziran sene [1]335 târîhli ve 5841/7 numaralı arzaya lâhikadır.

1- Namervan jandarma kumandanı tarafından icrâ etdirilen tahkikâtta Ermenilerin Karaorgan'da otuz yedi müsellağ efrâdı olup bunların Rum köyüne kadar karakol tertibâtı alarak hudûdu beklemekte oldukları ve Rum Yeniköyünde yetmiş ilâ seksen kadar gayr-i müsellağ Ermeninin mevcûd ve Karaorgan'dan dâhile doğru Zayk karyesi Karaorgan'da sekiz Ermeni karakolunun ve Sarıkamış'da da üç yüz ilâ beş yüz mevcûd bir Ermeni taburunun bulunduğu ve Oltu'dan Merdenik'e kadar hiç bir Ermeni olmayıp yalnız Merdenik'de mevcûd seksen kadar Ermeninin Rumlarla birlikte İslâmlara zulm ve hakâret etmekte oldukları anlaşıldığı Erzurum Tabur Kumandanlığı'nın 3 Haziran sene [1]335 târîhli raporunda ifâde kılınmıştır.

2- Kafkas'ın Iğdır kazâsı dâhilinde ve Balık Gölü'nün şimâl-i garbîsindeki Abbaskulu Aşîreti'nin bulunduğu dört karye ahâlîsine Ermenilerin milis askeri tarafından ta'arruz ve iki bin kadar koyunları almış ve aralarında müsâdeme vâkı' olmuş ise de Ermeni milislerinin kesreti dolayısıyla aşîret ahâlîsi çadırlarını söküp altı yüz kadar hânenin Bayezid'in Musun nâhiyesine ilticâ etmiş ve müsâdeme-i vâkı'ada sekiz kadın şehîd edilmiş olduğu ve Ermenilerin Ekrâda olan tecâvüz ve ta'arruzlarının ne maksad ve efkâra mebnî icrâ edildiğini ve bu tecâvüzü ne dereceye kadar ileri götürmek maksadında olduklarını ve hudûd-ı Osmâniyye dâhiline tecâvüz fikirleri mevcûd olup olmadığını anlamak üzere derhâl mu'temed iki şahıs intihâb edilerek Ermenilerin içerisine i'zâm kılındığı ve getirilecek ma'lûmâtın ayrıca arzedileceği Bayezid Jandarma Tabur Kumandanlığı'nın bugün alınan 18 Mayıs sene [1]335 târîhli ve 1929 numaralı şifre telgrafnâmesinde ifâde kılınmış olmağla icrâ-yı icâbı ma'rûzdur. Fermân.

Aslına mutâbıktır

Mühür

BOA. HR. SYS. 2602/1, Belge no: 75-78

ERMENİLERİN KARS CİVARINDAKİ MÜSLÜMANLARA
SOYKIRIM UYGULADIKLARI; ZULÜM, KATLİAM VE
YAĞMALAMA YAPTIKLARI

Ermenilerin, Kars'taki Müslümanları çeşitli bahanelerle öldürdükleri, Sarıkamış ve Kars'ta gençleri toplayarak soykırım yaptıkları, önde gelen bir çok kimseyi imha ettikleri, tekâlif-i harbiyye adı altında halkın zorla at, öküz ve davarlarını topladıkları, karşı gelenlerin katledildikleri, ayrıca Zengesar ve Nahcivan civarında halkın silahını toplarken cebir ve şiddet kullandıklarına dair.

***In the neighborhood of Kars Muslims had been massacred,
inflicted cruelties, oppressed and their homes
pillaged by Armenians***

Under false allegations and contrived pretexts Armenians killed many Muslims in Kars and after having gathered too many youngs they massacred them; they murdered also many Muslims who had left their homes before, Muslim population's horses, oxes, sheep and goats were forcibly seized under the pretext of collecting war taxes; those who opposed them were also killed; they resorted also to violence while requisitioning the arms of the population of Zengesar and Nahcivan.

8 L. 1337 (7. VII. 1919)

**Onbeşinci Kolordu
Erkân-ı Harbiyye Birinci Şu'besinin
Müşvedde Varakasıdır
Şu'be Numarası: 1
Kısım: 1**

Târih: 7/7/[13]35

Harbiye Nezâretine, Müfettişliğe, Van, Erzurum, Trabzon, Bitlis Vilâyetlerine, Erzurum Mutasarrıflığına; Üçüncü, Onbirinci, Onikinci Fırka ve Dokuzuncu Fırka Kumandanlığına, Süvârî Nişancı Alayı Kumandanlığına

1- Kars'da Ermeniler, Müslüman ahâliden ileri gelenleri habs ve teb'ide germiyyet vermektedir. Yüzü mütecâviz İslâmı, Osmanlı tebe'ası diyerek der-dest ve geriye teb'id etmişlerdir ve ekser Müslümanı câsûs diye itlâf etmekte oldukları anlaşılmıştır.

2- Sarıkamış ve Kars civârında Ermenilerin İslâm gençlerini toplayarak gâ'ib etdikleri haber alınıyor. Kars ve Göle mu'teberânından sekiz zât imhâ ve Şükrü Çavuş isminde bir İslâm i'dâm edilmiştir.

3- Ermeniler, tekâlîf-i harbiyye nâmı altında İslâmların at, öküz, araba ve mevâşîlerini cebren toplamaktadırlar. Teklîfî kabûl etmeyen Akçakala çukurundaki sekiz Müslüman karyesi üzerine üç yüz süvârî ile üç yüz piyâde ve top, makineli tüfek sevk ederek ahâlî-i İslâmiyyeyi topa tutmuşlardır. Ahâlinin cümlesi Allâhuekber dağına çekilmişlerdir.

5-[4] Azerbaycanlıların takrîben on gün kadar evvel Şuşa'da Ermenileri mağlûb ve perîşân ve burayı işgâl ve Geroy istikâmetinde harekete devâm etdikleri ve Bahr-i Hazer sâhilindeki Lengeran mevki'ini de elde eyledikleri ve Bakü - Culfa demiryolunun inşâsına başladıkları haber alınmıştır.

4-[5] Ermenilerin bi'l-hâssa Zengesar, Nahçıvan ve Daralagez (?) mıntıkalarında İslâmların silâhlarını toplamak için pek ziyâde cebr ve şiddet ve bu bahâne ile her türlü zulm ve hakâretde bulundukları mevsûkan haber alınmıştır.

6- Hudûd hâricinde emniyet olmadığını Erzurum İngiliz mümessili dahi i'tirâf etmiş ve Tebriz'de vâki' olan bir kâtîli basdırmak için General Biç'in karârgâhıyla Gümrü'den Tebriz'e gitmekte olduğunu dahi söylemiştir.

7- Fırkalara; süvârî, topcu ve nişancı alaylarına yazılmışdır.

8- Aynen müfettişlikle mücâvir kolordulara ve vilâyetlere (Van, Bitlis, Trabzon, Erzurum, Erzincan) ve Harbiye Nezâreti'ne de yazılacaktır.

BOA. HR. SYS. 2877/23, Belge no: 1-3

– 25 –

TRABZON, KARS VE NAHCIVAN'DA YAPILAN MEZÂLİM

Santa, Yomra, Norşın, Isısu, Topyolu, Yağmurdere, Keşişköy, Maçka, Karaorgan, Kağızman, Zırnık, Balıkgöl, Abbasköy, Kars, Sarıkamış, Diyadin, Akçakale ve Nahcivan civarında Ermenilerin yaptıkları katliam, zulüm ve yağmalara dair.

Atrocities perpetrated in Trabzon, Kars and Nahcivan

Massacre and oppression perpetrated in the cities sub-prefectures and townships of Santa, Yomra, Norşın, Isısu, Topyolu, Yağmurdere, Keşişköy, Maçka, Akçakale, Karaorgan, Kağızman, Zırnık, Balıkgöl, Abbasköy, Kars, Sarıkamış, Diyadin and Nahcivan.

9 L. 1337 (8. VII. 1919)

**Onbeşinci Kolordu Erkân-ı
Harbiyye Birinci Şu'besinin
Müşvedde Varakasıdır
Şu'be Numarası: 74**

Târîh: 7/8/[13]35

Harbiye Nezâretine

1- Kolordu mıntıkasında, esâsen Trabzon mıntıkasında Santa ve havâlisinde dolaşan ve siyâsî bir maksad ta'kîb eden Kürdoğlu nâmındaki Rum çetesinden başka hâ'iz-i ehemmiyyet çete mevcûd değildir. Diğerleri bir takım çapulcu gürûhundan ibâret olduğundan büyük ve mühim vekâyi' olmamıştır. Bununla berâber Haziran [13]35 gâyesine kadar cereyân eden vekâyi' ve Kafkasya dâhilindeki Müslümanlarla Memâlik-i Osmâniyye'ye ilticâ eden muhâcirîn-i İslâmiyyeye Ermenilerin yaptıkları mezâlîmi ve mu'âmeleyi hâkî bir kıt'a listenin 18/6/[13]35 târîhli ve 1676/1355 numaralı şifreli telgrafnâme-i nezâret-penâhîleri üzerine melfûfen takdîm kılındığı ma'rûzdur.

Kâzım Karabekir

- 29/4/[13]35: Santa'nın Zurnacılar Mahallesi'nde Norar oğlu Orama nâmında bir Rum'un hânesinde bir aded mavzer tûfengi bulunmuşdur.
- 1/6/[13]35: Kürdoğlu nâmıyla ma'rûf Rum çetesi Santa havâlisinde Yomralı yedi Müslümanı katletti.
- 10/6/[13]35: 2/6/[13]35 târîhinde Gümüşhâne'nin Leri karyesinden üç Rumla üç kadın Trabzon'a gitmekdeler iken, önlerine çıkan hüviyeti mechûl üç silâhlı, bir mikdâr paralarıyla kadınların çoraplarını alarak firâr etmişlerdir.
- 14/6/[13]35: Norşin karyeli 60 yaşlarında Mehmed oğlu Ali, aynı karyeden 12 yaşında Ağa oğlu İdris ve Isısu karyesinden 50 yaşlarında Aziz oğlu Rüşdü'nün cesedleri Topyolu civârında Rus hudûduna mukâbil İhtiyarderesi denilen mahalde bulunmuşdur. Bunlardan birincisinin yalnız kısm-ı süflâsı mevcûd idi, ikincisi ise müte'addid mahallerinden kurşun ve bıçak yaraları arzediyordu ve kulakları da kesilmiş idi. Üçüncüsünün ise bir kaç mahallinden kurşun ve bıçak yarası ile âlet-i tenâsüliyyesi kesik olarak bulunmuşdur. Bunlar hudûdumuzun 60 metre içinde idi. Ayak izlerinden cânîlerin Yeniköy istikâmetine gitdiği anlaşılmıştır. Mahall-i vak'aya yakın silâhlı iki Rum görülmesinden cânîlerin Rum olduğu kanâ'atı hâsıl olmuşdur.
- 14/6/[13]35: Trabzon'dan Yomra tarîkıyla avdet eden Yağmurdere'nin Keşişköy karyesinden Mecid, Yusuf, Süleyman yanlarında yüklü hayvan ve 12 silâhlı adam olduğu hâlde Karameşe civârında Ortasu nâm mahalde tahmînen kırk

kişilik bir çeteye tesâdüfle bir sâ'at kadar müsâdemeden sonra Yusuf mecrûh düşmüş ve eşkiyâ da bir mikdâr erzâklarını alarak savuşmuşlardır.

15/6/[13]35: Santa'da icrâ-yı fa'âliyyet eden kırk kişiden mürekkeb Eftelsidi(?) Rum çetesi Maçka kâ'im-i makâmına teslim olmak üzere Meryemana Deresi Manastırı'na gelerek kâ'im-i makâmla görüştükleri esnâda, bir mes'elenin ta'kîbine me'mûr jandarmaların manastıra gelmesi üzerine, çete bunu bir ta'arruz zannıyla ve ânî bir hareketle jandarmaların silâh ve eşyalarını alarak savuşmuşlardır. Çetenin teslimini teklîf etmek üzere Çayırılı karyesinden Yanko isminde bir Rum, tekrâr Santa'ya i'zâm edilmiş ise de çete teslim olmamıştır.

25/6/[13]35: Trabzon'un on beş kilometre kadar şarkında Yomra nâhiyesinde anâsır-ı muhtelif arasında birkaç kıtâl vukû' bulundu.

- 1- Hudûdumuz dâhiline girmek isteyen yirmi İslâm muhâcirin erzâkları Karaorgan'da Ermeniler tarafından gasbedilmiş ve 5 Haziran [13]35'de dahi bir kısım muhâcirlerin dahi bir tosun, dört inek, 2 çuval erzâkları Ermeniler tarafından gasbedilmiştir.
- 2- Halil nâmında Kigılı bir adamın vâlidesiz ve südden henüz kesilmemiş çocuğunun yegâne medâr-ı te'ayyüş olan bir ineği de kezâ Sarıkamış'da Ermeniler tarafından alınmıştır.
- 3- Kağızman'da kadın ve çocuk 60 Müslüman, Ermeniler tarafından katledilmiştir.
- 4- Erzurum'un Zırnık karyesine mensûb üç Müslümanın Kars'dan avdet ederken Sarıkamış'da yirmi inek ile bütün zehâ'iri Ermeniler tarafından alınmıştır.
- 5- Balıkgöl şimâlinde Abbasoğlu karyesi civârında Müslümanlara Ermeniler tecâvüz etmişler ve bir kaç Müslümanı öldürüp bin kadar mevâşîlerini götürmüşlerdir.
- 6- Diyadin'in şimâl-i garbîsindeki Balıkgölü'nün şimâl-i şarkîsindeki Abbasköyü karyesine, Erivan'dan Zilan ve Şertanlı aşîretlerinden 500 hâne halkına Ermeni askerleri tarafından baskın yapılmış, 100 kadar koyunlarını gasbetmişler ve oradan hicrete mecbûr edilmişlerdir.
- 7- Kağızman civârında bulunan İslâmlardan bir kısmı hicret etmek istemiş ve bu münâsebetle Ermeniler ile İslâmlar arasında müsâdeme vukû'a gelmiş, İslâmlardan 6 kişi şehîd düşmüştür.
- 8- Kars ve Sarıkamış civârından hicret eden İslâmlara 6 Haziran [13]35 târihinde Rumlar tarafından tecâvüz edilmiştir. İslâmlardan dört kişi mecrûh olup yanlarında bulunan eşya, erzâk, para ve hayvânları gasbedilmiştir.

- 9- On beş kişilik bir Ermeni süvârî kuvveti Diyardın civârında Balıkgölü'nün şarkında Kuş - Taban yakınında 10/6/[13]35'de hudûdu tecâvüz etmişlerdir.
- 10- Sarıkamış'dan gelen yüz hâne İslâm muhâcirine, Karaorgan'da bulunan Ermeni müfrezesi tecâvüz ederek 90 inek, 6 at ve 200 kile zahîre ile mevcûd para ve yiyecekleri gasbedilmiş, bundan başka bir ahıra doldurarak kadınları aramışlar ve zî-kıymet eşyalarını almışlardır ve bunları muhâcirinin gözleri önünde beynlerinde taksîm etmişlerdir.
- 11- Sarıkamış'da Ermeniler İslâm muhâcirlerinin ortasına bomba atmışlar, bir kadın ve bir erkeğin el ve kollarının kaybolmasına sebep olmuşlardır.
- 12- Kars ile Oltu arasındaki İslâm köylerine Ermeniler baskın vererek pek çok mezâlim yapmaktadırlar. Akçakala'daki İslâmların mallarını yağma ederek son derece zulm ve hakâretde bulundukları istihbâr edilmiştir.
- 13- Ermenilerin icrâ ettikleri mezâlimin havf ve endîşeleri ile Berugi aşîretinden 800 hâne halkı Bayezid'e hicret ve hükûmete dehâlet etmişlerdir.
- 14- Nahçıvan'ın Yenice ve havâlisinde Ermenilerin, silâh toplamak bahânesiyle katli'âmlara başladığını 30 Haziran [13]35'de Bayezid'e gelen mülteciler ihbâr etmekde ve âlem-i insâniyetden imdâd istemektedirler.
- 15- Ermenilerin Aras garbında Baykend karyesini yağma ve tahrîb ettikleri haber alınmıştır.

BOA. HR. SYS. 2877/24, Belge no: 1, 4-7

– 26 –

ERMENİLERİN KAĞIZMAN, MESCİDLİ VE KARAKURT'TA
YAPTIKLARI SOYKIRIMIN İNGİLİZ MÜMESSİLİNE
BİLDİRİLDİĞİ

Ermenilerin Kağızman, Mescidli, Gülyantepe, Kurudere, Akçakale, Bozkuş ve Karakurt'ta yaptıkları soykırımın İngiliz mümessili Ravlinson'a bildirildiğine dair.

***Information of the British representative Ravlinson of the
massacres perpetrated by Armenians in Kağızman,
Mescidli and Karakurt***

The British representative Ravlinson had been informed of the massacre perpetrated in the localities of Kağızman, Mescitli, Gülyantepe, Kurudere, Akçakale, Bozkuş and Karakurt.

9 L. 1337 (8 VII. 1919)

**Onbeşinci Kolordu Erkân-ı
Harbiyye Birinci Şu'besinin
Müşvedde Varakasıdır
Şu'be Numarası: 962
Târih: 8/7/[13]35**

İngiliz Kâ'im-i makâmı Ravlinson Cenâblarına

Ermenilerin 5/7/[13]35'de Karakurt'un yedi kilometre kadar şimâlindeki Mescidli köyüne ve Karakurt'un cenûbundaki Gülyantepe köyüne ve 6/7/[13]35'de Sarıkamış yakınındaki Pozat köyüne baskın yaparak İslâm ahâlîyi katle başladıkları haber alındı ve el-ân Karakurt istikâmetinde şiddetli top ve tüfenk sesleri işidilmekte olduğu da hudûd civârındaki kıta'âtdan bildirildi ve bu havâdis herkesi fevka'l-âde müte'essir etdi. Bu cinâyetlerin mahallinde tahkîkine lütuf buyurulursa arz-ı şükrân eylerim. İhtirâmât-ı fâ'ikamın kabûlünü ricâ ederim Kâ'im-i makâm Bey.

Kâzım Karabekir

**Onbeşinci Kolordu
Müşvedde Varakasıdır
Târih: 9/7/[1335]**

İngiliz Kâ'im-i makâmı Ravlinson Cenâblarına

- 1- Ermenilerin Kağızman ve civârı ahâlî-i İslâmiyyesini katli'âm sûretiyle imhâya başladıklarını, tahlîs-i nefis maksadıyla firâr edenler haber vermektedirler.
- 2- Ermeniler Kurudere'yi basarak beş erkek, üç kadın şehîd ettikten sonra otuz üç erkek, bir gelin, bir kız, dört yüz kırk mevâşîyi alıp götürmüşlerdir.
- 3- 4 Temmuz'da Kars'la Oltu arasındaki Akçakala'ya tâbi' dört karyeye baskın yaparak, birisinin insânlarını kâmilten; diğerlerinden altmışar adam götürüp kesdikleri bildirilmektedir. Bu karyelere baskın yapan Ermeniler, beş top, yedi makineli tüfek isti'mâl etmişler, bu kuvvetin kumandanı Arşak nâmında birisi imiş.
- 4- Bozkuş karyesinde bir İslâmın kardaşıyla karısı ve kızını da karyesi götürmüşlerdir.
- 5- Ermeniler, Karakurd mıntıkasında İslâmları katli'âm etmeğe devâm etmektedirler. Hudûd hâricinde cereyân etmekte ve umûm üzerine de pek derin te'sirât yapmakda olan bu ahvâl-i mü'ellimeye âcilen bir netîce verilmesini ve mes'ûllerinin tecziyesiyle bizi de bu husûsda tenvîr eylemek lütfunda bulunulmasını çok ricâ ve takdîm-i hürmet eylerim efendim.

Kâzım Karabekir

BOA. HR. SYS. 2877/25, Belge no: 1-3

ERMENİLERİN KAĞIZMAN, KARAKURT, SARIKAMIŞ VE
AKÇAKALE CİVARINDA YAPTIKLARI SOYKIRIM

Kağızman'daki Ermeni kumandanının, Zilan Aşireti Reisi Mahmud Bey'e, ya teslim olmaları ya da harbe hazırlanmaları yolunda mektup yazdığı; 12. Fırka'nın Mahmud Bey'den, tecavüze karşı tedbir alındığı ve sebat edileceği yönünde cevap verilmesini istediği; Ermeni kuvvetlerinin Pozat, Mescidli, Gühyantepe, Kurudere köyleri ile Akçakale'ye bağlı dört köyü basarak Müslüman ahâlîye soykırım uyguladıkları ve para, eşya, mal ve hayvanlarını gasbettiklerine dair.

***Massacre perpetrated by Armenians in the neighborhood
of Kağızman, Karakurt, Sarıkamış and Akçakale***

The Armenian commander in Kağızman had sent a letter to the chief of the tribe Mahmud Zilan summoning him to surrender or be ready to fight; there upon the commander of the twelfth Division Mahmud Bey warned the chief to write in reply that all measures had been taken to resist all attacks, Armenian forces had raided the villages of Pozat, Mescidli, Gühyantepe and Kurudere and four other villages attached to Akçakale and Massacred the Muslim population, looted and seized their money, goods and livestock.

10 L. 1337 (9. VII. 1919)

Onbeşinci Kolordu

Müşvedde Varakasıdır

Şu'be Numarası: 1

Târîh: 8 Temmuz [1335]

3. Ordu Müfettişliğine

1- Kağızman'daki Ermeni kumandanı, hudûd hâricinde ve pek yakınındaki Zilan Aşireti Re'isi Mahmud Bey'e yazdığı mektûbda (Mektûbun târihi su'âl edilmiştir.) hudûd-ı Osmânîyi tecavüz edeceklerinden, ya aşâ'irin teslim olmalarını yahûd Osmânlı hudûdunda harbe hâzırlanmalarını bildirmiştir.

2- 12'nci Fırka tarafından Mahmud Bey'e, verilecek cevâb hakkında 36. Alay kumandanına şu emir verilmiştir: "Aşâ'ir hudûdumuz hâricinde bir ta'arruza ma'rûz kalırlarsa mukâbele ve sebât ederler. Bizim hudûdumuz dâhiline vukû' bulacak tecavüze karşı tedâbîr ittihâz olunmuştur. Aşâ'ir sebât etsin."

3- Sözü şâyân-ı i'timâd olduğu 12. Fırka'ca bildirilen rû'esâ-yı aşâ'irden Binbaşî Abdülhamid Bey'in verdiği ma'lûmâta nazaran Kağızman kazâsına muzâf Sarı ve Komik karyelerinin İslâm ahâlîsi 30 Haziran'da, Ermenilerin ikâmet ettikleri

Çeraklı (Çalaklı) karyesine hücum ve yağma etmişlerdir. Bunun üzerine sâ'ir Ermeni köylerindeki Ermeniler firâr ile Karakurt'a çekilmişlerdir.

4- Kağızman'daki Ermeniler Kars'dan aldıkları ajansda Osmanlı toprağından bir kısım arâzinin kendilerine verildiğini öğrenerek 30 Haziran [13]35'de şenlik yapmışlardır.

5- Altı Temmuz'da Ermeniler Sarıkamış civârındaki Pozat karyesini basarak Çerkeslerle müsâdemeye başlamışlardır. Bu müsâdemeye Karakilise karyesi Rumları da iştirâk etmişlerdir.

Karapınarlı Hacı Fazlızâde İsa Bey'in 7 Temmuz'da 35. Alay 1. Tabur kumandanına gönderdiği mektûbda (mektûb târihi 6 Temmuz) Ermenilerin 5 Temmuz'da Karakurt şimâlindeki Mescidli karyesine baskın yapıp ahâlî-i İslâmiyyeyi katle başladıklarını yazmıştır.

Karakilise kapı karakolumuz, 7 Temmuz'da şafakla berâber Karakurt istikâmetinden silâh sesi işitmiştir. Bugün de mezkûr istikâmetden sürekli top ve makineli tüfenk sesleri işidilmekte olduğu bildirilmiştir.

6- Mehmed oğlu Yusuf nâmında bir başıbozuk, 7 Temmuz sâ'at 9 evvelde, Karakurt'dan gelip müsâdemeye bi'z-zât iştirâk ettiğini ifâde ve şu ma'lûmatı vermiştir:

a- Ermeniler bidâyetde Mescidli'ye gelip İslâmlardan at istemişler, onlar da vermeyince, Ermeniler geceleyin üç makineli tüfenk, iki top, iki yüz neferle gelip köye ateş açmışlardır. Müslümanlar silâha sarılıp civâr köylere haber vermekle tarafeyn arasında müsâdeme başlamıştır. Gece müsâdemesinde İslâmlardan dört şehîd ve dört mecrûh vardır.

b- Ermeniler aynı zamanda Gülyantepe karyesine hücum ile rast geldikleri on Kürdü şehîd etmişler.

7- Hudûd hâricine, el-ân devâm eden top seslerini anlamak ve cereyân-ı hâlden esâslı ma'lûmat edinmek için adamlar gönderilmiş olduğu ve İslâm köylerine yapılan tecâvüz ve katlden İngiliz mümessiline de ma'lûmat verildiği ma'rûzdur.

Kâzım Karabekir

Onbeşinci Kolordu

Müşvedde Varakasıdır

Şu'be Numarası: 1

Târih: 9 Temmuz [1335]

Hulâsa: *Ermeni cinâyâtı hakkında*

3. Ordu Müfettişliğine

En son gelen raporlara nazaran:

1- Ermeniler ahâlî-i İslâmiyyeyi katle devâm etmektedirler. Kurudere'yi basarak kadın ve erkek 8 kişi katletdikden sonra birisi gelin ve birisi kız olmak

üzere 35 kişi ile 440 mevâşîyi alıp gitmişlerdir. Diğer köylere Ermeniler asker sevk etmekde imişler.

Bundan başka 4 Temmuz'da Akçakala'ya tâbi' dört karyeyi basarak birinin ahâlîsini kâmilen, diğerlerinden altmışar adam götürüp katletmişlerdir. Bu müsâdemelerinde Ermeniler; top, makineli tüfenk dahi isti'mâl etmişlerdir.

2- 7/8 Temmuz'da Pasin Karakilisesi'ne gelen bir İslâm, Karakurt civârında Ermeniler ile Kürdler arasında vukû'a gelen müsâdemeyi bi'z-zât gördüğünü ifâde etmiş olduğu ma'rûzdur.

Kâzım Karabekir

BOA. HR. SYS. 2877/26, Belge no: 1, 3-6

– 28 –

ERMENİLERİN HUDUT DIŞINDAKİ MÜSLÜMANLARA
YAPTIKLARI MEZÂLİM

Hudut dışındaki Müslümanlara Ermeniler tarafından yapılan mezâlim hakkında Nebi Ağa'nın elde ettiği malumata ve yapılan tahkikata göre hazırlanan raporlara dair.

***Oppression against Muslims perpetrated on the further side of
the frontier***

*Reports drawn after hearing the testimony of Nebi Ağa and investigating
the situation related to Armenian oppressions across the frontier.*

19 L. 1337 (19. VII. 1919)

**Horasan
18/7/[13]35
[Aded]: 1820**

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığına

Hudûd hâricindeki ahâlî-i ma'sûme-i İslâmiyyeye Ermeniler tarafından revâ görülen işkence ve mezâlîmi hâki Nebi Ağa vâsıtasıyla Eleşkird'deki 36. Y. [Alay] 3. T. [Tabur] kumandanına İslâmların gönderdikleri mektûb ile Nebi Ağa'nın bu kerre istihsâl eylediği ma'lûmâta atfen 36. Y. [Alay] 2. [Tabur] Kumandanlığı'nın raporu ve 36. Y.[Alay] 3. [Tabur] Kumandanlığı'nın bi'z-zât tahkikâtına müsteniden yazdığı raporun sûretleri aynen ihrâc edilerek manzûr-ı devletleri buyurulmak üzere leffen takdîm kılındığı ma'rûzdur.

12. Fırka Kumandanı
Kâ'im-i makâm
İmza

Sûret

Eleşkird'de Tabur Kumandanlığına

İnhâ olunur ki, Karakurt nâhiyesinden gelen Ermeniler hükûmeti, bizim başlarımıza getiren felâket birer birer Allah Rızası için ve peygamber aşkına olsun Avrupa'daki devletlere bildirin, şâyed eğer bildirmedi ise yarın kıyâmet gününde rûz-ı mahşer kurulduğu zamanda Bârî-i te'âlâ hazretleri kâdî olur ve peygamberimiz şefâ'atçı olur. Fi'l-cümlemiz size da'vâcı oluruz. Ondan sonra **Birinci mâtde** ve her bir karyemizden ikişer ve üçer kişi eşrâfımızdan der-dest edip on gün kadar aç, susuz habs bırakır. Günde yüz elli ağaç uruyor. Parası olan da kendini, kanını geri alır, olmayanı öldürür. **Mâtde 2:** Mal, davar alır kût-ı yevmîleri kat' edilir. **Mâtde 3:** Günde bir iki karyemizi top ve mitralyöz ile yıkıp yakmaktadır. Ve hattâ İslâm ırzına müdâhele olunmaktadır. Dünkü gün Mescidli -Alakilise- Hopvirân ve Şâdivan karyelerindeki olan İslâmlar üzerine ta'arruz etdiler. Yirmi kişi şehîd ve otuz beş kişi mecrûh olduğu, eğer böyle devâm ederse, Kars ve Erivan vilâyetlerinde İslâm nâmı kalmayacak. Altı yüz seneden beri umûm devletlerin içinde olan İslâmlara böyle zulüm ve te'addîye mübtelâ olunmamış. **Mâtde 4:** Kars ve Erivan ve Batum vilâyetlerinin ve bâlâda tahrîr olunan vilâyetler cihân yüzünde ne kabâhat etmişler ki, gaddâr kelb Ermeniler[i] üzerine musallat etmişler. Muhâfazamız için başka bir devlet yok idi ki, tahlîs olunmaklığımız için gelse idi. Ermenilerin işlediği zulüm ve te'addîler [Seddad-Nemrud-Fir'avn] zamanlarından beri vukû' bulmamışdır. Ve şimdiki hâlde fi'l-cümlemizin hayatları tehlikededir. Bu gibi mazlûmiyetimizi lâzım gelen makâmlara bir an evvel bildiriniz efendim.

Fî 11 Temmuz sene [13]35

Gâzikaya'dan	Gâzikaya'dan	Yukarı Güllüce karyesinden
Acem oğlu Osman	Veli oğlu Ahmed	Ağa oğlu Bekir Efendi
Aşağı Güllüce'den		Aşağı Güllüce'den
Kadir oğlu Fakih Süleyman		Mahmud oğlu Esad Efendi

Numara: 364

Toprakkala'dan
12 Temmuz [13]35
Mahremdir

Otu Altıncı Alay Kumandanlığına

Üçüncü Tabur Kumandan Vekîli Yüzbaşı Mustafa Efendi tarafından

Bendeniz 11 Temmuz sene [13]35 târîhinde Kopuz-ı Süflâ ve Hanköyü istikâmetinden hudûdu geçerek Kazıkkaya köyüne ve oradan da hudûdla Kazıkkaya köyü arasında çadır kurmuş olan Acem Ağa aşîretine gidip sâbık Karakilise telgraf çavuşlardan Vanlı Ahmed Efendi ile konudum. Mûmâ-ileyhin ifâdesi aynen ber-vech-i zîr arz olunur:

1- Bundan takrîben sekiz gün evvel Ermeniler Kazıkkaya ve Gömik köyleri İslâmlarından tekâlîf-i harbiyye sûretiyle mal, davar, at ve sâ'ire toplamak ve aynı zamanda silâhlarını almak teşebbüsünde bulundular. Bu köyler ahâlîsi muvâfakat göstermediklerinden aralarında âte açıldı. Ermeniler İslâmların âtelerine dayanamayarak Çolaklı köyüne ve oradan da mezkûr köy Ermenileriyle Armudlu köyüne toplandılar. Bu muhârebeyi işiden Aşağı-Yukarı Güllüceler, Humegeldi [Hogeldi?], Kozan, Sitan, Başköy karyeleri ahâlî-i İslâmiyyesi dahi toplanarak İslâmlara yardım etmek maksadıyla muhârebeye itirâk etdiler. Ermeniler, İslâmlara mukâbele edemeyerek Gülayıntab köyüne firâr etdiler ve bu sûretle muhârebe netîcelenmiş idi.

2- Sonra Ermeniler Sarıkamış civârında Hamamlı, Mescidli köylerini basıp İslâmların yine aynı maksadla mallarını alıp götürmüşler. Bunun üzerine oradan bir adam kaçıp Kazıkkaya köyüne gelir. "Ne duruyorsunuz, siz İslâm değil misiniz? Ermeniler bizi talan etdi. Bize küme olunuz mallarımızı alalım" demesi üzerine ber-vech-i bâlâ arzolunan köyler ahâlîsinden bir kaç yüz piyâde ve süvârî ictimâ' ederek Karakurt köyü civârında, Aras nehri üzerinde köprü başında durup köy içerisine kurşun atmağa başladılar. Ermeniler ise mukâbele etmezler. İslâmlar mukâbele görmeyince köyün içerisine gider gitmez Ermeniler Karakurt tepeleri üzerine ta'biye edilen iki top ve bir mitralyöz ile İslâmlar üzerine şiddetli bir sûretde atee başladılar. Bunun üzerine köyden kaçarlarken bir at ile altı adam paralanmış. Buradan çekildikten sonra Karapınar sırtlarını işgâl edip Ermenileri beklemişler. Ermeniler mevzi'de bulunan İslâmlar üzerine sonradan Sarıkamış'dan getirdikleri iki top ile bir mitralyöz ki, cem'an dört top iki mitralyöz ile âte açdılar. Bu sûretle burada iki gün muhârebe oldu. Ba'dehu Ermeniler Aras nehrini geçip Karapınar, Gülayıntab ve Başköy istikâmetlerine doğru ilerlemeye başladılar. Bundan mâ'adâ Kızılköy, Karakurt ve civâr köyleri Rumları da Ermenilerle olarak İslâmlar üzerine ta'arruza başladılar. Bunun üzerine ahâlî top ve mitralyöz âteine dayanamayarak

herkes kendi köyüne dağıldılar. Bu sûretle muhârebe 10 Temmuz sene [13]35 akşam üzeri nihâyet bulmuşdur. Ermeni ve Rumların müttefikân ta'arruz ve tecâvüzâtındaki maksadları İslâmları yağma, katl ve ifnâ etmek siyâsetini ta'kîb etdikleri ve Ermenilerin işbu tecâvüzî hareketlerinde köylerinden kaçamayan İslâmların âkıbet-i hâlleri henüz mechûl olduğu.

3- Ermeni ve Rumlar hâl-i hâzırda Başköy'den ileriye geçememişlerdir. Köylerini terk edip kaçabilen İslâmlar hudûd civârında çadır kurdukları re'yü'l-ayn müşâhede edildiği.

4- Ermeniler bu havâlîde za'îf olup kuvve-i umûmiyyesini İran'da İsmâil Ağa -Semiko- aşîretine karşı sevk etmiş olduklarını ve Oltu ve havâlîsinde Eyyub Bey -paşa- avenesinin Ermeni, Rum ve Gürcülerle harb etmekde olduğunu mârru'l-arz Ahmed Efendi tarafından istihbâr kılındığını ifâde eylediği.

5- Hudûd hâricinde takrîben iki sâ'at mesâfede bulunan Güllüce karyesi eşrâfından Bekir Efendi ve Kopuz-ı Süflâ'dan Kürd Fettah ve refiki Abdullah ile onuncu bölükden Yusuf Çavuş, tebdîl-i câme etdirilerek vukû'âtın cereyân ettiği köylerden yakînen tahkîk ve tedkikâtda bulunmak üzere 11 Temmuz sene [13]35 târîhinde gönderildikleri ve avdetlerinde ma'lûmât verileceği ma'rûzdur efendim.

36. Y. [Alay]/3. [Tabur] Kumandan Vekîli

Yüzbaşı

Mustafa

Numara: 6

Toprakkala'dan

12/7/[13]35

Mahrem ve mühimdir

Otuzaltıncı Alay Kumandanlığına

2. Tabur Kumandan Vekîli Yüzbaşı Fâik Efendi tarafından

1- Nebi Ağa, fî 12 Temmuz sene [13]35'de Sarıkamış istikâmetinden Toprakkala'ya avdet ederek merbût mektûbu getirmiş ve ber-vech-i zîr ma'lûmâtı elde etmiştir.

2- Nebi Ağa, hudûdu geçerek Gâzıkaya, Komik, Güllüce, Solaklı, Armudlu, Başköy, Karapınar, Gülantâb karyelerine kadar gidip Gülantâb'dan Sarıkamış'a gitmek ârzûsunda bulunmuş ise de Karakurt köprüsünde Ermenilerle İslâmlar arasında fî 8 Temmuz sene [13]35 târîhinde başlayan müsâdeme üzerine Ermeniler

tarafından Nebi Ağa'nın yoluna devâm etmesi men' edilerek avdete mecbûr edildiğini ifâde etdiğini.

3- Mescidli karyesinden Ermenilere mahsûs evini almak için Sarıkamış'a giden ve Ermeni zâbitine mürâca'at eden İslâmların ifâdesine nazaran Sarıkamış'da bulunan İngiliz zâbiti, Misak nâmındaki Ermeni zâbitiyle görüşerek Ermenilerin ahâlî-i İslâmiyyeye olan tecâvüzlerini ta'yîb ve takbîh etdiğini söylemiştir.

4- Sarıkamış Çerkesleriyle Bozatlî Çerkesleri, İngiliz zâbitine ilticâ ederek Ermenilerden muhâfazalarını istihâm ettiklerini mevsûkan haber almıştır.

5- Karakurt köprüsündeki müsâdemede dokuz Ermeninin maktûl cesedini re'yû'l-ayn görmüşdür ve Küçükyusuf karyesinden Ömer Ağa oğlu Osman Ağa'yı ayaklarından baş aşağı asıp işkence edildiğini ve üç gün sonra kendisinden yedi bin manat alınıp salıverildiğini ahâliden işitmiştir ve Mescidli karyesinden Devriş Ağa'nın fî 8 Temmuz sene [13]35'de Ermeniler tarafından şehîd edildiğini ve Alakilise karyesinden Koroğlu nâmındaki Müslümanın Ermeniler tarafından cerhedildiği ahâlî-i İslâmiyye tarafından mevsûk olarak işitdiğini ifâde etmiştir.

6- Kağızman'da Ermeni kuvvetinin pek az bulunduğunu ve bu günlerde takviye edilmek ihtimâlî bulunduğunu ahâlî-i İslâmiyyeden işitdiğini söylemiştir.

7- Gülantâb ve Yoğunhasan ve Karapınar İslâm karyelerine karşı Karakurt karyesi etrâfındaki sırtlarda dört top ile üç makineli tüfenk ta'biye edilip âteş edilmekde olduğunu fî 8 minhde Nebi Ağa bi'z-zât gördüğünü söylemiştir.

8- Kars ve Sarıkamış'dan civâr köylere kesretle un ve erzâk gelip yalnız Ermenilere tevzi' edilmekde bulunduğunu İslâmlardan işitmiştir.

9- Sarıkamış'da bulunan Çerkes Bekir Bey, Sarıkamış İslâmlarını muhâfaza etmek için iki yüz atlısıyla Sarıkamış etrâfında dolaşmakda iken şehîd edilmiş fakat târîh ve mahall-i şehâdetini mechûl bulunduğu mevsûkan ahâlî-i İslâmiyyeden işitdiğini ifâde etmiştir.

10- Mescidli, Alakilise, Hamamlı, Hopviran, Şâdivan karyelerindeki ahâlî-i İslâmiyyeden bir çok telefât ve zâyî'ât bulunduğu ahâlî-i İslâmiyyeden işitmiş olduğu ma'rûzdur.

36. Y. [Alay]/2. [Tabur] Kumandan Vekîli

Yüzbaşı

Fâik

Numara: 7

Toprakkala'dan

12/6 [7]/[13]35

Gayet mühim ve mahremdir

Otuzaltıncı Alay Kumandanlığına

İkinci Tabur Kumandan Vekâli Yüzbaşı Fâik Efendi tarafından

C. [cevab] Alayın 8/7/[13]35 târîh ve 58 numaralı gâyet mahrem ve mühim emre:

1- Nebi Ağa Kağızman'da iki gün kalarak fî 22 Haziran sene [13]35 târîhinde Kağızman'dan hareketle 25 minhde avdet etmiştir. Müttekaddim raporumuzun birinci ve ikinci mâddelerinde zikr edilen piyâde topçu kuvvetiyle eslihanın cins ve mikdârını bi'z-zât görmüşdür ve üçüncü mâddesindeki Ermenilere Memâlik-i Osmâniyye arâzisi verilmek hakkındaki ümîdsizliklerini bi'z-zât Kağızman Ermenilerinden işitmiştir. Mûmâ-ileyh Ermeni lisânıyla müttekellimdir. Müttekaddim raporun yedinci ve sekiz, dokuz, on ve on bir ve on yedinci mâddesinde Bolşevikler hakkındaki ma'lûmâtı Galıçya cebhesinde esîr olup Bolşeviklere iltihâk etmiş ve bi'l-ahire Kağızman'a gelmiş İbrâhim nâmında bir neferimizden bi'z-zât işitdiğini söylemiştir. Ve on ikinci mâddesindeki Kürd İsmâîl Ağa'nın maiyetiyle Culfalar cenûbunda Ermenilerin yolunu kesdiği hakkındaki ma'lûmâtı Kağızman ahâlî-i İslâmiyyesinden işitmiştir. Ve on üçüncü mâddede Orduâbâd ve Nahçıvan'da bulunan İngilizlerin Bolşeviklere olan beyânâtını Kağızman Ermenilerinin yek-diğeriyle esnâ-yı musâhabetde bi'z-zât işitdiğini söylemiştir. Ve on dördüncü mâddesinde Ermenilerin asker toplamak hakkındaki ma'lûmâtı bi'z-zât görmekle söylemiştir. On beşinci ve on altıncı mâddelerindeki tekâlîf ve Ermenilerin Kars ve Kulb'da bulunan kuvvet hakkındaki ma'lûmâtı yerli İslâmlardan işitdiğini ifâde etmiştir. On sekizinci mâddede Aras nehri üzerindeki köprülerde bulunan nöbetçiler hakkındaki ma'lûmâtı kısmen görmüş ve kısmen de ahâlî-i İslâmiyyeden tahkîk ederek ifâde etmiş olduğu ma'rûzdur.

2. Tabur Kumandan Vekîli

Yüzbaşı

Fâik

BOA. HR. SYS. 2877/5, Belge no: 1, 3-6

ERMENİLERİN TÜRK KÖYLERİNE SALDIRILARDA
BULUNDUKLARI

Ekserisi Kızılkilise Rumlarından olan 150 kişilik bir Ermeni piyade kuvvetinin Bulaklı karyesini işgal ettikleri, mal ve eşyaları yağmaladıkları, köylülerden iki şehid ve iki yaralı olduğu, aynı Ermeni kuvvetlerinin Iğırbiğır karyesi civarındaki Türk mevzilerine saldırmak istedikleri fakat geri püskürtüldüklerine dair.

Attacks of Turkish villages by Armenians

An infantry detachment of 150 Armenians the majority of is composed of Greeks from Kızılkilise had occupied the town of Bulaklı looting goods and belongings, killing two persons and wounding another two; the same Armenian forces tried also to attack Turkish positions near the village of Iğırbiğır but they were repelled.

20 L. 1337 (19. VII. 1919)

Horasan
19/7/[13]35
Accedir

15. K. K. [Kolordu Kumandanlığı]

19/7/35 târih ve 1/1813 numaralı rapora zeyldir.

Otuz beşinci Alay Kumandanlığı'ndan ve sa. 8. 30 sonrada alınan rapor hulâsası ber-vech-i âtî arz olunur.

1- Ekserisi Kızılkilise Rumlarından olmak üzere 150 kişilik bir Ermeni piyâde kuvveti, berâberlerinde iki top ve iki makinali tüfenk olduğu hâlde bugün 19/7/[13]35 sa. 9.00 evvelde Bulaklı karyesine ânî bir ta'arruz yapmış ve karyeyi işgal etmişlerdir. Bu köy ahâlîsinin bir kısmı firâr ve bir kısmı müdâfa'ayı ihtiyâr etmiş ise de neticede köy, Ermenilerin eline geçmiş ve emvâl ve eşya yağma olunmuşdur. Firâr edebilen köylüler hudûdumuz dâhiline ilticâ etmişlerdir. Bu müsâdeme bir sâ'at devâm etmiş ve köylülerden iki şehid ve iki kişi de mecrûh düşmüşdür.

2- Bulaklı karyesini işgal eden Ermeni kuvveti iki manga kadar bir piyâde kuvvetini Iğırbiğır karyesinin dört kilometre şimâlindeki tepede bulunan nevbetçilerimize takarrub etmek istemiş ise de nevbetçilerimizin açtığı ateş üzerine postamız derhâl takviye olunarak gelenleri def' etmişlerdir. Bulaklı'yı yağma eden

Ermeniler bi'l-âhire Başköy'e doğru çekilmişlerdir. Ermenilerin endâht ettikleri top mermilerinin 15 kadarı hudûdumuz dâhiline düşmüştür ve takarrub etmek isteyen Ermenilere ateş açan postamız yüz fişenk sarfetmiştir. Lehü'l-hamd bir gûnâ zayi'âtımız olmadığı ma'rûzdur.

3- Bu rapor 19/7/35 târîh ve 1/1935 numara ile 15. K. [Kolordu] ve 34. Y. [Alay], 36. Y. [Alay] Alayve Nişâncı Alayı kumandanlıklarına yazılmak üzere sa. 9 sonrada Horasan rapor merkezine verilmiştir.

12. Fırka K. [Kumandanı]

Osman Nûri

BOA. HR. SYS. 2877/48, Belge no: 1-4

– 30 –

*ELVİYE-İ SELÂSE'DE ERMENİ MEZÂLİMİNİN
DURDURULMASI İÇİN KALEME ALINAN FERYADNÂME*

Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan ve Batum) dabilinde Müslüman ahaliye Ermeniler tarafından yapılan mezâlimin sona erdirilmesi için Dersaadet'deki Amerika sefirine ve İstikbal Gazetesi'ne gönderilen feryadname hakkında.

***A letter of complaint (cry for succor) to stop Armenian
oppression in the three Sanjaks of Kars,
Ardahan and Batum***

Letter of complaint (cry for succor) sent by Muslim population of Kars, Ardahan and Batum to the American ambassador in İstanbul and to the newspaper İstikbal to put an end to Armenian oppression.

25 L. 1337 (24. VII. 1919)

Horasan

24/7/[13]35

Şu'be: 1

2000

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığına

Elviye-i Selâse dâhilindeki ahâlî-i Müslimeye Ermeniler tarafından günden güne yapılmakta olan fenâlıkların önünü almak ve İslâmları bu zulmden kurtarmak maksadıyla Dersa'âdet'de bulunan Amerika sefirine ve berây-ı neşr İstikbâl Gazetesi'ne yazdırılmak üzere Sarıkamış Kâ'im-i Makâm-ı sâbıkı Bekir Bey

tarafından on gün evvel 36'ncı alayın üçüncü taburuna verilen feryâdnâmenin bir sûreti manzûr-ı devletleri buyurulmak üzere aynen takdîm kılındığı ma'rûzdur.

12. Fırka Kumandanı

Kâ'im-i makâm

İmza

*Dersa'âdet' de Amerika Devlet-i Fabîmesi Sefîr ve
Mümesil-i Muhteremî Cenâblarına*

Sûret

Dersa'âdet' de İstikbâl Gazetesine

Cihâna adâlet ve müsâvât mümessili olduğunu i'lân ve ale'l-ıtlâk her ferde cem'ıyyet-i beşeriyyenin müdâfa'a-i hukûkunu tekeffül eden İngiliz Devlet-i mu'azzama-i fahîmeyi icâbât-ı siyâsiyye ilcâ'âtı vesîlesiyle iki üç mâh evvel şûrâmızı ilgâ ve a'zâ-yı müntehabesini tardetdikleri sırada mal, can ve ırzımızın taht-ı emniyyetde bulunduğunu ta'ahhüdle şûrâmızın yerine Ermeni Hükûmeti'ni ikâme etmiş idi. Fakat heyhât, hezârân heyhât ki bu ta'ahhüdât yalnız kuru mevâ'iddin ibâret kalmağla berâber can ve mevcûdiyyetimiz, istikbâlimiz, milletimiz mahv ve ifnâ edilmektedir. Bu kabîlden olarak İngilizler çekildikten sonra Hükûmet-i Ermeniyeye tarafından her türlü tasvîr ve tasavvurun fevkinde ikâ' olunan ve el-ân bütün şiddetiyle icrâ edilegelmekte olan vahşet ve mezâlîme târîh-i cihânda emsâli nâ-mesbûk cinâyât, sahîfeler dolduracağı cihetle tafsîlinden sarf-ı nazar edilmiştir. Yağma ve ifnâ edilen eşya ve emvâl ve mülkümüzü unutarak Ermeni top ve kılınçları altında her gün fecî'âne bir sûretde öldürülen efrâd-ı ahâlîmizin, kezâ her dakika hedef-i ta'arruzları olan kadınlarımızın ve nâmûsumuzun muhâfazasına bir sed çekileceği ümidiyle cinâyât-ı ânifeden bir kaçını ta'rîfe tevessül ediyoruz. Kağızman Şûrâ Re'îsi ve Mutasarrıf-ı sâbıkı Arslan Bey, refikasıyla ve eşrâfdan Ahmed Bey iki hizmetçisiyle Kars'a giderlerken müsella Ermeniler yollarını keserek Arslan Bey'in refikasının gözü önünde ırzına tecâvüzden sonra insâniyyet kabûl edemeyecek derecede beşini dahi sûret-i fecî'ada şehîd etmişler. Kezâ Küçükyusuflu Ömer Ağazâde Osman'ın mâlik olduğu servetini terk için bin türlü işkenceden sonra tepesi üstü asarak yedi bin lirasını gasbdan sonra fecî'âne bir sûretde öldürmüşlerdir. Kezâ tekmîl erbâb-ı fıkır ve ağniyâ ile İslâmların ileri gelenlerini kısmen şehîd, kısmen de habshâne köşelerinde engizisyon mezâlimine rahmet okunacak bir sûretde ezâ ve cefâ çekdirmekte oldukları, İslâmların imhâsı maksad-ı mahsûsuyla ta'kîb edilen siyâset-i cebbârânenin âsâr-ı fî'liyyesi her gün tekerrür etmekte ve mal, can ve ırzımız her an ve zaman Ermenilerin hedef-i tûğ-i mezâlîmi bulunmaktadır.

Âh u enînimizin dinlenmediğini ve dinlenmeyeceğini kendilerine (Ermenilere) kat'iyen te'mîn edilmiş olmalıdır ki pek tabî'i ve pervâsızca icrâ kılınan vahşet, tevâlî ve gün-be-gün teşeddüd etmekde bulunduğundan medeniyet ve insâniyyetin tekâmül ettiği işbu asrımızda ma'rûz kaldığımız bu felâket-i milliyyeye acınacak, bizi can ve ırzımızı kurtaracak ve feryâdımızı dinleyecek, bize isti'âne ve istimdâd edecek yegâne cemiyet-i beşeriye arasındaki adâletin te'mîn ve tehzî'i fî'len isbât eden Amerika Hükûmet-i fahîmesi olacağını takdîr ederek hükûmet-i müşârun-ileyhânın himâyet ve sıyânetine dehâlet ettiğimizizin nazar-ı ittîlâ'-ı fahîmânelerine arz ve iblâğa delâlet ve inâyet buyurulmasını istihâm eyleriz.

Kağızman Sancağı Ahâlî-i
İslâmiyyesi, Eşrâfdan

Ali Rıza

Kars Vilâyeti Ahâlî-i
İslâmiyyesi Nâmına Milletvekili

Bekir Sıdkı

BOA. HR. SYS. 2877/55, Belge no: 1, 2

– 31 –

RUSLARIN VE ERMENİLERİN RİC'ATİNDE
ERMENİLERİN YAPTIĞI MEZÂLİM

Sankamış ric'atinde Antranik Paşa çetesi başta olmak üzere Ermeni çetelerinin, Bedrevans, Kalender, İslâmsor, Ahalik-i Ulya, Hoşu karyesi, Zanzak, Sıçankala, Ağvıran, Zivin, Menevürt, Zars, Gerek, Azab köyleri abalisini soykırıma tabi tuttukları, yaklaşık 10.000 kişiyi esir ya da katledtikleri, esir edilenlerin ya katledildiği haberinin alındığı, ya da hiç haber alınmadığı; katledilenlerin ise dere içlerine, hanelere ve ahırlara toplatılıp kurşunlanarak ya da süngü ve balta ile parçalanarak katledildikleri, bazılarını üzerlerine gazyağı dökerek yaktıkları, çocukların burun ve kulaklarını kesip parça parça doğradıkları, bazılarının göğüslerinden çivi çakarak süngüledikleri, bir kısmını boğazladıkları, kadınların memelerini keserek işkencelerle öldürdükleri; kalan az sayıda insanın da ancak can ve nâmuslarını kurtarabildiği.

Ermeni çetelerinin bu köylerin bütün mal, hayvan ve zahirelerini yağmaladıkları, binlerce hane, dükkân ve cami'i yağmalayıp harap ettikleri ve yaktıkları, yüz binlerce öküz, inek, dana, manda, at, kısırak, merkep, koyun, keçi, zahire olarak da yüzbinlerce kile buğday ve arpa; on binlerce para, binlerce altın, kadınların ziynet eşyaları, yüzlerce yatak, bal petekleri, bakır eşyalar vs. yağmaladıkları, Ağvıran karyesi cami'inden 70 balı gasbettiklerine dair.

**Massacre perpetrated by retreating Russian and
Armenian forces**

While retreating before the advance of the Ottoman army, Armenians bandits, first of all general Antranik's bandits had attacked the villages of Bedrevans, Kalender, İslâmsor, Abalik-i Ulya, Hoşu, Zançak, Sıçankala, Ağvıran, Zivin, Menevürt, Zars, Gereke and Aşab and killed or captured 10.000 persons; those taken prisoners had been either killed or unheard of; the murdered prisoners were first crowded into houses and stables, in rivers'bed and shot and bayoneted, then cut into pieces; some of them were drenched with gasoline and set fire on; children's ears and noses cut off, some nailed down in their chests and bayoneted or had the throats slit; women tortured and their breasts amputated only few people had narrowly escaped death and saved their honors.

The Armenian bandits had pillaged the entire goods, chattels and provisions of the said villages looting and destroying and burning thousands of houses, shops and mosques, robbing and taking away hundred thousands of oxes, calves, cows, buffalos, horses, mares, donkeys, lambs, goats and provisions of hundred thousands bushels of wheat and barley; money by ten thousands, thousands of gold coins, women's jewelleries, hundreds of mattresses, honeycombs, copper wares; seventy carpets had been also stolen from the mosque of the town of Ağvıran.

22 L. 1337 (21. VII. 1919)

**Ermenilerin İslâmlara yaptıkları mazarrat ve mezâlime dâ'ir Bedrevans
karyesi hey'et-i ihtiyâriyyesinin ifâde-i evveliyyesidir.**

S. [soru]1- Seferberlik ibtidâsından ordunun ileri harekâtına kadar Ermeniler tarafından köyünüzde İslâm katledilmiş midir?

C. [cevab]1- Sarıkamış ric'atinde on beş erkek esîr edilip Kars tarafına götürülüp karyemiz muhtârı da birlikde olarak hayat ve memâtları mechûldür ve nerede öldürdüklerini bilemedik.

S. [soru]2- Ne zaman öldürdüler ve nerede öldürdüler? Maẓnûn olan Ermeniler kimlerdir? İsimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur? Beyan ediniz.

C. [cevab]2- Rus, Pasinlerden geriye çekildiğinden Sarıkamış ric'atinde Antranik Paşa çetesi tarafından bâlâda zikrolunan on beş erkek esîr edilip nerede öldürdükleri bizce mechûldür. Yalnız Kars tarafına götürüldüğünü haber aldık. Hâlâ şimdiye kadar hayat memâtları bizce mechûldür.

S. [soru]3- Ermeniler tarafından esîr edilmiş, öldürülmüş olan İslâmların isimleri nedir ve ne sûretle götürdüler?

C. [cevab]3- Karyemiz ahâlîsinden Muhtâr Hasan, amucası oğlu Kâmil, Tâhir oğlu Kerem, Şâkir oğlu Âkif, birâderi Alâeddin, Mehmed oğlu Rıza, birâderi Kâmil, diğer birâderi Fâzıl Ali, oğlu Eyyub, Miro oğlu Karîb, Reşid oğlu Mikdâd, Meded oğlu Emir, Vanlı Durak oğlu İsmâil, Aziz oğlu Davud, Paşa oğlu İsmâil, Karîb oğlu İskender bâlâda zikr olunan Antranik Paşa ile birlikde gece karanlık olduğundan adedi mechûl Ermeni çeteleri kapıyı kırıp mezkûr ahâlîyi toplayıp süngüler ile götürüldü.

S. [soru]4- Ermeniler, İslâmların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve ne zaman ve kimin malını almışlardır? Alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur?

C. [cevab]4- Bâlâda zikrolunan karyemiz ahâlîsinden on altı erkekke komşularımızı topladıktan sonra mezkûr adamların hâne, mal ve eşyaları yağma etdiler. Mütebâkî kalan ahâlî, ancak yalnız nâmûsumuzu ve canımızı kurtarabildik. Yetmiş hânenin adedi mechûl eşyasını yağma etdiler ve iki yüz öküz ve üç yüz inek ve ufak sığır malı ve beş yüz koyun ve yirmi esb ve dört dükkân içerisinde beş yüz bin gurusluk para ve eşyasını yağma edip mezkûr Antranik Paşa çeteleriyle birlikde olarak götürölüp ve yağma edilmiştir.

S. [soru]5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdîk ediniz.

C [cevab].5- Evet ifâdemiz doğrudur ve zâyî'âtımız bundan ibâret olduğunu tasdîk ederiz.

Fî 12/7/[13]35

Bedrevans karyesinden

A'zâ

Muhtâr

Eşref oğlu Tâhir

Yanık oğullarından

Mehmet oğlu Ömer

Bedrevans karyesi İmâmı

Mustafa oğlu Edhem

Bedrevans karyesi muhtârı

A'zâ

İbrâhim oğlu Kurban

Necid Kurban

Ermeniler[in] İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlîme dâ'ir Kalender karyesinin hey'et-i ihtiyâriyyesinin ifâde-i evveliyyesidir.

S. [soru]1- Seferberlik ibtidâsında ordunun ileri harekâtına kadar Ermeniler tarafından köyünüzde ne kadar İslâm katlolunmuşdur?

C. [cevab]1- Sarıkamış ric'atinde karyemiz ahâlîsinden yirmi bir erkek öldürülmüştür.

S. [soru]2- Ne zaman öldürdüler ve nerede öldürdüler? Maznûn olan Ermeniler kimlerdir ve isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur? Beyân ediniz.

C. [cevab]2- Rus, Pasinlerden geriye çekildiği zaman Sarıkamış ric'atinde Antranik Paşa çeteleri tarafından ve diğer çetelerin isimlerini bilmediğimiz yüz atlı çeteler karyemiz ahâlisini toplayıp karyemize on beş dakikalık bir dere içerisinde öldürdüler.

S. [soru]3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan İslâmların isimleri nedir ve ne sâretle öldürülmüşdür?

C. [cevab]3- Karyemiz imâmı Hasan oğlu BekirKalender karyesi İmâmı, Ali oğlu Baba, Ali oğlu Hasan, birâderi Hüseyin, Ahmed oğlu Yakub, Süleyman oğlu İbrâhim, diğer oğlu Behlûzar (?), Ali oğlu Kahraman, Ahmed oğlu Yahya, Ahmed oğlu Mustafa, Ali oğlu Âkif, Çavuş Mirza oğlu Hasan, Hasan oğlu Behlül, Halil oğlu Ömer, Hamid oğlu Râmiz, Hasan oğlu Şaban, Mustafa oğlu İbrâhim diğer oğlu Ali, Bayram oğlu Muzaffer, Sâdık oğlu Ali, diğer oğlu Ahmed karyemizden toplayıp arabalara yardım etmek üzere karyemize on beş dakikalık mesâfede bir dere içerisinde kurşun ve süngü ile öldürülmüşdür.

S. [soru]4- Ermeniler İslâmların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve ne zaman ve kimin malını almışlardır? Alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur?

C. [cevab]4- Bâlâda zikr olunan Antranik Paşa çetesi ile birlikde ve diğer çetelerin isimlerini bilemediğimiz yüz elli neferden mürekkeb bâlâda isimleri yazılmış olan karyemiz ahâlisini toplayıp öldürdükden sonra mütebâkî sağ kalan ahâlî yalnız nâmûsumuzu ve canımızı kurtardık. Yetmiş beş hânemizin, adedi meçhûle hâne eşyasını yağma etdiler. Beş yüz koyun, bin keçi, üç yüz inek, iki yüz öküz ve câmûs, otuz esb, üç kile buğday, bin beş yüz kile arpa, altı dükkân içerisinde sekiz yüz bin gurusluk eşyası mezkûr çeteler tarafından götürülüp ve yağma edilmiştir. Bir câmi' harâb edilmiştir. Otuz hâne harâb edilmiştir.

S. [soru]5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdik et.

C. [cevab]5- Evet, ifâdemiz doğrudur ve zâyî'âtımız bundan ibârettdir. Kat'iyen hilâf olmadığına dâ'ir tasdik ederiz.

Fî 12/7/[13]35

A'zâ	A'zâ	Muhtâr	Kalender karyesinden
Ali oğlu	Ahmed oğlu	Mirza oğlu	Yusuf oğlu
Hamid	Bayram	Halil	Hasan

***Ermeniler[in] İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlîme dâ'ir İslâmsor
karyesinin hey'et-i ihtiyâriyyesinin mazbût ifâdeleridir.***

S. [soru]1- Seferberlik ibtidâsından, ordunun ileri harekâtına kadar Ermeniler tarafından köyünüzde İslâm katledilmiş midir?

C. [cevab]1- Köyümüzden on iki kadın, on beş erkek katlolunmuşdur.

S. [soru]2- Ne zaman öldürdüler ve nerede öldürdüler? Maznûn olan Ermeniler kimlerdir ve isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur? Beyân ediniz.

C. [cevab]2- Ermeniler geriye ric'at ettiği zaman karyemize yarım sâ'at mesâfede öldürdüler. Maznûn çete re'îsi Tiflisli çete kumandanı Nazar Bekof re'îs ma'îyyetinde olan çetelerin isimleri Gencebağlı Semasorf ve diğer çete re'îsi Kars'ın Kolornat re'îsi Zemayof, Kars'ın Sarıkamış, diğer refikleri Özekli [Everekli] Haço oğulları, Sarıkamışlı Hamazaz Köseyan oğulları ve diğer refiklerinden isimlerini bilemediğimiz Pasinlerin Velibaba ve Kireson[Cirason] ve Tuti, Emicekrek [Alicekrek], Koşakilise, Karakurt karyelerinin Ermenileri tarafından katlolunmuşdur.

S. [soru]3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan kadınların ve erkeklerin isimleri nedir ve sûretle öldürdüler?

C. [cevab]3- Mezkûr karyemiz ahâlîsinden Ali oğlu Mehmed, oğlu Mehmed Ali, kerîmesi Zâde, hemşiresi Huma, diğer hemşiresi Âişe, diğer hemşiresi Yegan, Hasan oğlu Sâlih, birâderi Habib, Abdülkâdir oğlu Hacı, zevcesi Fâtıma, mahdûmu Haydar, diğer mahdûmu Abdülkâdir, kerîmesi Zâyide ve pederinin ismi Behlül, Mehmed Bahtiyar oğlu Ebubekir, Hacı Mirzâ oğlu Bahâeddin, zevcesi Emine, mahdûmu Mehmed, diğer oğlu Hacı Derviş, Ömer oğlu Hacı Efendi, mahdûmu Yusuf, diğer oğlu Zübeyr, Nur Mehmed oğlu Abdullah, Hâlid oğlu Osman, Hacı Yakub zevcesi Fâtıma, Yusuf zevcesi Meslemet, Ömer Ağa zevcesi Zeyneb, Kurban Mehmed oğlu Nur Mehmed, Davud oğlu Hüseyin, zevcesi Hazal, otuz bir zükûr ve inâs karyemize yarım sâ'at mesâfede kısm-ı a'zamı kurşun ile öldürdüler ve mütebâkîsini karyemiz dâhilinde bir binâ içerisinde gazyağı döküp ateş ile yandırdılar.

S. [soru]4- Ermeniler Müslümanların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve ne zaman ve kimin malını almışlardır? Alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur?

C. [cevab]4- Sarıkamış ric'atında birtakım mal ve eşyamızı yağma etdiler. Binâ'en-aleyh son zamanda Ermeniler Kars cebhe-i kebîri çekildiği zaman adedi mechûl hâne eşyamızı yağma edip götürdüler. Ba'dehu on yedi esb, yüz yirmi beş koşu öküz ve câmûs, inek, yüz elli bin iki yüz elli koyun ve keçi götürdüler ve sâ'ir ufak sığır hayvânâtı iki yüz yağma edip ve götürülmüşdür. Yüz otuz göz hâne yandırılıp ve harâb edilmiştir. Altı bin beş yüz kile buğday ve arpa yağma

edilmiştir. Bâlâda zikrolunan Ermeni çeteleri tarafından yağmâ edilip ve götürülmüştür.

S. [soru]5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdîk ediniz.

C. [cevab]5- İfâdemiz doğrudur. Başka bir ifâdemiz yokdur ve ifâdemizin içerisinde bir hilâf yokdur ve zâyî'âtımız bundan ibârettdir.

Fî 7/7/[13]35

A'zâ	A'zâ	Muhtâr	İmâm
Mehmed oğlu	Mehmed oğlu	Yusuf oğlu	İslâmsor karyesinden
Hacı Yusuf	Musa	Mehmed Hacı	Abdülhamid oğlu
			Mehmed Efendi

Ermeniler[in] İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlîme dâ'ir Ahalik-i Ulyâ karyesinin hey'et-i ihtiyâriyyesinin mazbût ifâdesidir.

S. [soru]1- Seferberlik bidâyetinden ordunun ileri harekâtına kadar Ermeniler tarafından köyünüzde İslâm kat' olunmuş mudur?

C. [cevab]1- Sarıkamış ric'atında on üç erkek, dokuz kadın öldürdüler.

S. [soru]2- Ne zaman öldürdüler ve nerede öldürdüler? Maznûn olan Ermeniler kimlerdir ve isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur? Beyân ediniz.

C. [cevab]2- Rus, Pasinlerden Kars cihetine ric'at ettiği zaman Ermeniler karyemizden yirmi iki kadın ve erkek esîr edip Mecingerd karyesinde öldürdüler. Çete re'îsi Sarıkamışlı Everekli Haço oğlu Sirop, Yolgeçmezli Benaet(?), Karaorgan'dan Kayış Todor ve diğer refiklerinin isimlerini bilemediğim çeteler tarafından katlolunmuştur.

S. [soru]3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan kadın ve erkeklerin isimleri nedir ve ne sûretle öldürülmüştür?

C. [cevab]3- Mezkûr karyemiz ahâlisinden Rahim, Derviş oğlu Mustafa, Mehmed oğlu Şâkir, Dursun oğlu Ağa, Şeviş oğlu Mehmed, diğer oğlu Muhyiddin, Ali oğlu Mevlüd, Yemen oğlu Tâhir, Halil oğlu Ahmed, Ali oğlu Hüseyin, Ako oğlu Burhan, Hasan oğlu Ahmed, diğer oğlu Mehmed, Mehmed kerîmesi Mahbub, diğer kerîmesi Zeyneb, Osman kerîmesi Sultan, Dede kerîme[si] Gül, Aher hemşîresi Ziyade, Mustafa Bey kerîmesi Âişe, Bekir kerîmesi Fâtıma, İsmâil kerîmesi Hanife, Dede kerîmesi Şâdiye, kadınlar süngü ile öldürülmüştür ve mezkûr erkekleri de balta ve süngü ile öldürülmüştür.

S. [soru]4- Ermeniler Müslümanların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve ne zaman ve kimin malını almışlardır? Alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur?

C. [cevab]4- Bâlâda zikrolunan Sarıkamış ric'atinde adedi mechûl birçok hâne eşyasını yağma etdiler. Ba'dehu bin sekiz yüz koyun ve keçi, bin beş yüz inek ve tosun malı yağma edilmiştir. Bin iki yüz koşu hayvanı olarak öküz ve câmûs götürülmüştür. Yüz elli esb, Emicekrek [Alicekrek] ve Velibaba ve Tuti ve diğer refiklerinin isimlerini bilemediğim Ermeniler çeteleri tarafından yağma edilmiştir. Binâ'en-aleyh iki bin kile buğday, iki bin kile arpa, Yeniköy karyesinin ve Abulbart ve Sırbasan karyelerinin isimlerini bilemediğim Rum çeteleri tarafından götürülmüştür. Beş yüz hâne kısm-ı a'zamı yandırılıp mütebâkisini bırakıp umûmen harâb edilmiştir.

S. [soru]5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle,tasdik ediniz.

C. [cevab]5- İfâdemiz doğrudur ve bu ifâdemizde kat'iyen hilâf yoktur. Zâyi'âtımız bundan ibâret olduğunu tasdik ederiz.

Fî 8/7/[13]35

A'zâ	A'zâ	Muhtâr	İmâm
İbrâhim oğlu	Kâmil oğlu	Yusuf oğlu	Ahalik-i Ulyâ karyesinden
Abdülhamid	Rıfat	Nebi	Mehmed oğlu Yaşar

Ermeniler[in] İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlîme dâ'ir Hoşu karyesinin hey'et-i ihtiyâriyyesinin mazbût ifâdeleridir.

S. [soru]1- Seferberlik ibtidâsından ordunun ileri harekâtına kadar Ermeniler tarafından köyünüzde İslâm katledilmiş midir?

C. [cevab]1- Sarıkamış ric'atinde otuz beş erkek, on beş kadın öldürülmüştür. On beş kız ve erkek çocuğu alarak cem'an altmış beş zükûr ve inâs katlolunup öldürülmüştür.

S. [soru]2- Ne zaman öldürdüler ve nerede öldürdüler? Maznûn olan Ermeniler kimlerdir ve isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur? Beyân ediniz.

C. [cevab]2- Bâlâda zikrolunan Sarıkamış ric'atinde Ermenilerin Antranik Paşa tarafından çete re'îsi Namervanlı Oskan çetesi ve mahdûmu Kuzman, Pasinlerin Zanzak karyesinden Mıgırdıç oğlu Minas, mezkûr karyeden Sahak oğlu Arot ve diğer çetelerin isimlerini bilemediğimiz yüz elli Ermeni çetesi tarafından mezkûr karyemiz dâhilinde otuz beş erkek süngülüler ile öldürdüler ve ba'dehu on beş kadın bir binâ içerisinde gazyağı döküp yandırdılar ve ba'dehu on beş kız ve erkek çocuğunu da burnunu ve kulaklarını kesip parça parça edip öldürdüler.

S. [soru]3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan kadınların ve erkeklerin isimleri nedir ve ne sûretle öldürülmüştür?

C. [cevab]3- Mezkûr karyemiz ahâlisinden Halil oğlu Kahraman, Deli Hasan oğlu Şâmil, Kahraman oğlu Hüseyin, Sefer oğlu Burhan, birâderi Tufan, Osman oğlu Dursun, Dursun oğlu Mahmud, Şâkir oğlu Kara Bey, Mustafa oğlu Halil, Hasan oğlu Aziz, İsmâil oğlu Âkif, Mehmed oğlu Şâkir, Koşhun oğlu İrfan, birâderi İbrâhim, diğer birâderi Ömer, Terkeme (?) Samed, Mehmed oğlu Hasan, İbrâhim oğlu Cevâhir, Mustafa oğlu İsmâil, mahdûmu Mustafa, diğer oğlu Ahmed, Mehmed oğlu Kâmil, Ahmed oğlu Hasan, Hızır oğlu Şemseddin, Topal Mustafa oğlu Şevket, İbrâhim oğlu Aziz, Ahmed oğlu Fâzıl, Halil oğlu Fâzıl, Ahmed oğlu Hüseyin, oğlu Burhan, Çerkez oğlu Abdullah, Dursun oğlu Ömer, Şâkir oğlu Şevket karyemiz dâhilinde süngüler ile öldürülmüştür. Coşhun kerîmesi Gülefer, Ahmed kerîmesi Gül, Halil kerîmesi Ruhugül, İsmâil kerîmesi Temâşâ, Mehmed kerîmesi Güneş, Hasan kerîmesi Gülefer, Sâlih kerîmesi Hâtun, Mustafa kerîmesi Gülsüm, Dursun kerîmesi Gülefer, Ali kerîmesi Kevri, İsmâil kerîmesi Zekiye, İbrâhim kerîmesi Seher, Mehmed kerîmesi İffet, Sefer kerîmesi İffet, Bekir kerîmesi Gülsüm, on beş kadın bir binâ içerisinde gazyağı döküp ateş ile yandırılmışdır. Ahmed oğlu Ali, birâderi Hamid, Tâhir oğlu Bekir, birâderi Mustafa, Ömer oğlu Dursun, Arslan oğlu Musa, birâderi Zâkir, Ali oğlu Hasan, Halil oğlu İbrâhim, Hüseyin oğlu İsmâil, İskender, Gülsüm, Dursun kerîmesi Gülefer, Ârif kerîmesi Fâtıma, diğer hemşiresi Hadîce, Ahmed kerîmesi Âişe, on beş zükûr ve inâs, burnunu, kulaklarını kesip, parça parça edip öldürülmüştür.

S. [soru]4- Ermeniler Müslümanların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve kimin malını almışlardır? Alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur?

C. [cevab]4- Bâlâda zikrolunan Sarıkamış ric'atinde adedi meçhûl hâne eşyası ve dükkân eşyasını yağmâ etdiler. Ba'dehu iki yüz öküz ve câmûs ve beş yüz inek ve bin sığır ufak hayvan ve iki bin iki yüz koyun ve keçi bin beş yüz kuzu, yedi bin kile buğday, dört bin kile arpa, bâlâda zikrolunan Antranik Paşa ve ma'îyyetindeki çeteler tarafından yağma edip götürülmüştür. Beş yüz hâne harâb edilmiştir.

S. [soru]5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdik ediniz.

C. [cevab]5- Evet ifâdemiz doğrudur, kat'îyyen hilâf-ı hakikat yoktur. Zâyî'âtımız bunlardan ibârettdir. İfâdemiz doğru olduğu[nu] tasdik ederiz.

Fî 8 Mart sene [13]35

Kahraman oğlu	Şâkir oğlu	Muhtâr	İmâm
Hamid	Mahmud	Mahmud oğlu	Hoşu karyesinden
		Battal	Mehmed oğlu İdris

***Ermenilerin İslâmlar hakkında yaptıkları mezâlime dâ'ir Zanzak karyesi
hey'et-i ihtiyâriyesinin mazbût ifâdeleridir.***

S. [soru]1- *Seferberliğin bidâyetinden ordunun ileri barekâtına kadar Ermeniler tarafından köyünüzde İslâmlar kat' edilmiş midir?*

C. [cevab]1- Köyümüzden Ermeniler tarafından on dört kişi Müslim götürülmüşdür.

S. [soru]2- *Nereden ve ne zaman götürülmüş? Bunlar avdet eylemiş midirler? Yoksa katledilmiş mi? Maktûller kimlerdir, isimleri nedir ve bunların kâtili kimlerdir? İsimlerini biliyor musunuz? Hangi çeteye mensûb idiler?*

C. [cevab]2- Götürülen on dört kişiden yalnız ikisi avdet eyledi, on ikisi gelmedi. Bunlardan ikisini Sarıkamış'ta katletmişler. Diğerleri gâ'ibdir, hayat-memâtı mechûldür.

Bu çete, Sitavuk (Erzurum'un) karyeli ismini bilemediğimiz Varçabet çetesi idi. Ma'îyyeti, Pasin ve Narman Ermenilerden ibâret idi. Ve bu miyânda Hasankala'nın Yekebad karyeli Deli David mevcûd idi. Bunlardan başka Velibaba nâhiyesine merbût Yüzviran karyeli Ohannes Usta Strak ve Zanzak karyeli Sahak oğlu Arot, karyemizden Kigork oğlu Bedros, Narman'ın Ekrek karyesinden Sogomon, Keşiş oğlu Kirkor nâm merkûmûndan ibâret idiler. Diğerlerini bilmiyoruz.

Avdet edenler, karyemizden Hasan oğlu Şerif ile Mustafa oğlu Ali; gelmeyip hayatı memâtı mechûl olanlar, Abdurrahman oğlu Mustafa, Mehmed oğlu Bayram, Abdurrahman oğlu Arif, Hasan oğlu Tâhir, Mehmed oğlu Ali, İsmâil oğlu Kâmil, Süleyman oğlu İbrâhim, Hüseyin oğlu Abdurrahman, Kürd Halil oğlu İsmâil, İsmâil oğlu Hamid, İsmâil oğlu İbrâhim, İsmâil oğlu Nesimî nâm merkûmûn idiler. Bunlardan başka Sarıkamış ric'ati esnâsında karyemiz ahâlîsinden içeride kalan İmâm oğlu Abdurrahman, amucası Hasan, Muhtâroğullarından Şükrü'nün Kayınço (?) oğlu Süleyman, Yetimoğullarından Mehmed nâm merkûmûnun ma'a-â'ile mahv ve nâ-bedîd edilerek hâneleri dahi ihrâk edilmiştir. Binâ'en-aleyh yukarıda zikr olunan çeteler tarafından karyemizin bir çok mebânîsini yakmışlardır.

S. [soru]3- *Ermeniler Müslümanların malını gârât ve yağma etmişler midir? Nerede ve ne zaman kimin malını almışlardır? Alan Ermeniler kimlerdir?*

C. [cevab]3- Yine Sarıkamış ric'ati esnâsında yukarıda arzetdiğimiz çeteler, karyeden hicret olunduğu sırada komşularımızın bir çok mal ve davarlarını yağma ve gârâtla sefil ve perişân bir hâl ile ancak hayat ve nâmûsumuzu kurtarabildik. Mecmû' zâyî'ât, dört yüz inek, sekiz yüz öküz ve bin koyun, otuz at ve eşya-yı beytiye ve sâ'iredir.

- *İfâdeleriniz doğru ise dinle, ve tasdik ediniz.*

- Evet ifâdemiz doğrudur ve bu söylediğimiz içerisinde kat'ıyyen yalan ve hilâf-ı hakikat olmadığı gibi zâyi'âtımızın mikdârı da bundan ibâret olduğunu aynıyla tasdik ederiz.

Fî 4/7/[13]35

A'zâ

A'zâ

A'zâ

İsmâil oğlu Mahmud Reşid oğlu Mevlüd

Ziver oğlu İsmâil

Karye-i mezbûr İmâmı

Kötek nâhiyesinin Zanzak

İsa oğlu Yusuf

Karyesi Muhtârı

Hasan oğlu Ruşen

Ermeniler[in] İslâmlar hakkında yaptıkları mezâlîme dâ'ir Sıçankala karyesi hey'et-i ihtiyâriyyesinin mazbût ifâdeleridir.

S. [soru]1- *Seferberliğin bidâyetinden ordunun ileri harekâtına kadar Ermeniler tarafından köyünüzde İslâm kat' edilmiş midir?*

C. [cevab]1- Köyümüzden elli zükûr ve inâs kısm-ı a'zamı öldürölüp ve mütebâkîsi götürölmüşdür.

S. [soru]2- *Nereye götürdüler ve ne zaman götürölmüşdür? Bunlardan avdet etmemiş midir? Yok ise öldürölmüş müdür? Maznûn olan Ermeniler kimlerdir? İsimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur? Beyân ediniz.*

C. [cevab]2- Muşlu Haçator çetesi ma'îyyetinde olanların isimleri Pasinlerin Zanzak karyesinden Mıgırdıç oğlu Minas, Mehmed (?) oğlu Arot, Haço oğlu Sahak, Haço oğlu Mikail, Pasinlerin Yüzvıran karyesinden Kör Sağviş (?), mezkûr karyeden Strak, Oskan oğlu Aram ve sâ'ir ismi bilemediğim Ermeniler tarafından öldürölüp ve esîr edilmişdir.

Karyemiz ahâlîsinden Ali oğlu Mehmed, birâderi Ali, kerîmesi Kıymet ve kerîmesi İsmet, Şerif kerîmesi Fâtıma, diğer kerîmesi Şerife, Mehmed kerîmesi Fâtıma, diğer kerîmesi Nâzire, mahdûmu Hâlid, Hasan oğlu Nûri, kerîmesi İsmet, diğer kerîmesi Âişe, Hasan kerîmesi Güzel, mahdûmu Mehmed, Yusuf oğlu Hasan, Hızır oğlu Cum'a, kerîmesi Kıymet, diğer kerîmesi Nâzire, Bedo oğlu Osman, hafidi Âişe, kerîmesi Kıymet, Cafer oğlu Hasan, kerîmesi Fâtıma, diğer kerîmesi Nâciye, Mevlüd kerîmesi Hazal, kerîmesi Fâtıma, mahdûmu Hasan, mahdûmu Hüseyin ve yirmi sekiz zükûr ve inâs esîr edilip Bakü vilâyetine doğru götürdüler ve hayat ve memâtları mechûldür. Ve mezkûr karyemizden Kavas oğlu Yusuf, Derviş oğlu Şâkir, Nebi oğlu Sofu, Osman oğlu Hasan, Mahmud oğlu Nebi, Şâkir oğlu Nâzım, Hasan oğlu Sâlih, Hüseyin oğlu Mehmed, Hüseyin oğlu Şaban, Hasan oğlu Mehmed, diğer oğlu Hasan, kerîmesi Güzel, Abdullah oğlu Ahmed, Abdullah oğlu İsmâil, diğer oğlu İbrâhim, Ahmed oğlu İsmâil, diğer oğlu Şerif, diğeri Hâlid,

Mustafa oğlu Mehmed, diğer oğlu Arslan, diğer oğlu Hüseyin, kerîmesi Asiye ve yirmi üç zükûr ve inâs karyemize yarım sâ'at mesâfede kurşun ve süngü ile öldürülmüşdür.

S. [soru]3- Ermeniler, Müslümanların malını gârât ve yağma etmişler midir? Nerede ve ne zaman ve kimin malını almışlardır? Alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur?

C. [cevab]3- Sarıkamış ric'ati zamanında bâlâda zikr olunan Ermeni çeteleri tarafından adedi meçhûl bir çok hâne eşyası götürdüler ve iki bin koyun ve bin sığır malı ve elli esb yağma edip biz ve komşularımız zulüm ve hakârete uğrayıp ancak canımızı ve nâmûsumuzu kurtarabildik.

S. [soru]4- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdik ediniz.

C. [cevab]4- Evet, ifâdemiz doğrudur ve söyledığımız içerisinde kat'iyen hilâf olmadığı gibi zâyî'âtımızın mikdârı bundan ibâret olduğunu tasdik ederiz.

Fî 4 Temmuz sene [1]335

A'zâ

Muhtâr

İmâm

Hasan oğlu Bekir

İsa oğlu Mehmed

Sıçankala karyesinden Cafer
oğlu Yusuf

***Ermenilerin İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlîme dâ'ir Ağvıran
karyesinin hey'et-i ihtiyâriyyesinin ifâde-i evveliyyesidir.***

S. [soru]1- Seferberlik bidâyetinden ordunun ileri harekâtına kadar köyünüzde ne kadar İslâm katlolunmuşdur?

C. [cevab]1- Sarıkamış ric'atında kırk iki erkek, yirmi kadın öldürülmüşdür. Elli sekiz esir götürmüşlerdir.

S. [soru]2- Ne zaman öldürdüler ve nerede öldürdüler? Maznûn olan Ermeniler kimlerdir ve isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur? Beyân ediniz.

C. [cevab]2- Rusya, Pasinlerden geri çekildiği zaman, Sarıkamış ric'atından Antranik Paşa çetesi Narmanlı Kigork, Kötekli Reji me'mûru Agob, Zanzaklı Davulcu Misak, Kötekli Na'lbantbaşı Ovanis Kigo[r], gazyağı kontaratçısı Mihan, Yanko, Kötekli Gazar, Zanzaklı Kokor oğlu Zahar, Velibabalı Atyar oğlu Miko, Atyar oğlu Bedros ve daha sâ'ir isimlerini bilemediğimiz beş yüz atlı çeteler, karyeler ahâlîsini göğüslerinden çivi çıkararak süngü ile süngüleyerek ve bir kısmını boğazladılar ve kadınlarımızın memelerini keserek itlâf etdiler.

S. [soru]3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan İslâmların isimleri nedir ve ne şüretle öldürülmüşdür?

C. [cevab]3- İbrâhim oğlu Ali, mahdûmu Dervîş, diğeri Hasan, diğeri Maksud, diğeri Bilâl, Mustafa oğlu Yakub, mahdûmu Hasan ve Ebubekir ve Ağa ve Fâzıl, diğeri Nâzım, diğeri İbrâhim, diğeri Ziya, Ali oğlu Esad, mahdûmu Mamo, diğeri Osman, diğeri Aziz, Mollaoğullarından Hızır, oğlu Said, mahdûmu Mevlüd Rıfkı, diğeri Niyazi, Ali oğlu Ârif, mahdûmu Hüseyin, diğeri Hayri, Arif oğlu Nesîm, mahdûmu Habib, mahdûmu Mâil, Mehmed oğlu Eşref, mahdûmu Esad, Şaban oğlu Kahraman, mahdûmu Ahmed, mahdûmu İsmâil, İsmâil oğlu Ziya, mahdûmu Mustafa, diğeri Ali, diğeri İbrâhim, diğeri Âşir, Mehmed oğlu Tâhir, Tâhir oğlu Ârif, mahdûmu Zihni Naim, diğeri Halil, Hasan oğlu Habîb, mahdûmu Nevzad...

S. [soru]4- Ermeniler İslâmların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve ne zaman ve kimin malını almışlardır? Alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur?

C. [cevab]4- Bâlâda zikrolanlar, çeteler tarafından gârât ve yağma olunmuşdur ve mal sâhiblerini katletmişlerdir. Mütebâkî sağ kalan otuz beş hânede ancak ırz ve nâmûsumuzu kurtarabildik. Mütebâkî kalan elli hânemiz kâmilten eşyası alınmış ve nüfûsu katlolunmuşdur. Bin iki yüz yetmiş koyun ve keçi, dokuz yüz kırk manda, öküz, inek, yetmiş esb, bin somar (?) buğday, iki bin somar (?) arpa ve eşyalarımız mezkûr çeteler tarafından götürülmüşdür. Köyümüzden bin yedi yüz yirmi beş lira ve kadınlarımızın zi-kıymet eşyaları ve câmi'imizde bulunan yetmiş aded halı yağma olunmuşdur. Köyümüzün bütün hâneleri tahrib olunmuşdur.

S. [soru]5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdik ediniz.

C. [cevab]5- Evet ifâdemiz doğrudur. Zâyi'âtımız bundan ibârettdir. Kat'iyen hilâf olmadığına dâ'ir tasdik ederiz.

20/7/[13]35

A'zâ	A'zâ	A'zâ
İsmâil oğlu Hasan	Mehmed oğlu Ârif	Nûri oğlu Mavi
A'zâ	Muhtâr	İmâm
Ebubekir oğlu Nazım	Kurban oğlu Tevfik	Ağvıran karyesinden
		Molla Mürsel

Ermeniler[in] İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlîme dâ'ir Zivin karyesinin hey'et-i ihtiyâriyyesinin [ifâdesidir].

S. [soru]1- Seferberlik ibtidâsından ordunun ileri harekâtına kadar köyünüzde ne kadar İslâm kat' olunmuşdur.

C. [cevab]1- Sarıkamış ric'atinde karyemiz ahâlîsinden yüz erkek, yüz kadın öldürülmüştür.

S. [soru]2- Ne zaman öldürdüler ve nerede öldürdüler ve maznûn olan Ermeniler kimlerdir ve isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur?

C. [cevab]2- Rusya, Pasinlerden geri çekildiği zaman Sarıkamış ric'atinde Antranik Paşa çetesi tarafından ve diğer isimlerini bilemediğimiz yedi yüz ath çeteler, karyemiz ahâlîsini toplayıp bir merak derûnunda balta, süngü, kurşun ile itlâf etdiler.

S. [soru]3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan İslâmların isimleri nedir ve ne sûretle öldürülmüştür?

C. [cevab]3- Avcı oğullarından Ahmed oğlu Şâmil, birâderi Ganî, diğeri Hasan, Avcı oğullarından Ömer Çavuş, mahdûmları Mevlüd, mahdûmu Halil, Avcı oğullarından Hasan, mahdûmu Kahraman, diğeri Murad, Nezo oğullarından Süleyman, mahdûmu Halil, birâderi Şerif, birâderi Rifat, Avcı oğullarından Osman oğlu Hurşid, mahdûmu Huşem, diğeri Mehmed, Avcı oğullarından Osman oğlu Tufan, mahdûmu Samed, Avcı oğullarından Mehmed oğlu Paşa, birâderi Abo, Avcı oğullarından Ali oğlu Abdürrezâk, oğlu Emir Şâdi, Avcı oğullarından Mahmud, mahdûmu Hâfız, mahdûmu Ahmed, Nezo oğullarından Mehmed, Kaya oğullarından Ahmed, oğlu Edhem, birâderi Ali, Ziya oğullarından Halil, mahdûmu Hürrem, diğeri Tufan, Edhem oğlu Feyyaz, diğeri Hüseyin, Kul oğlu Ömer, oğlu Tufan, birâderi Emrullah, Kul oğlu Abdullah, mahdûmu Tayfur, Hüseyin oğullarından Hasan, oğlu Abdulkâdir, mahdûmu Mehmed, diğeri Hüseyin oğullarından Halil, oğlu Receb, birâderi Bedir, birâderi İsmâil, Hacı Hasan oğullarından Hasan oğlu İbrâhim, Ömer oğlu Mevlüd, Ömer oğlu Mehmed, Rıdvan oğlu Tevfik, Mehmed oğlu Sadrullah, Avcı oğullarından İsmâil, Molla Halil oğullarından Mehmed, mahdûmu Hasan, Molla Halil oğullarından Şaban oğlu Mevlüd, birâderi Fâzıl, Molla Halil oğullarından Mehmed, mahdûmu Hasan, Bayrakdar oğlu Osman, mahdûmu Süleyman, Aziz oğlu Mehmed, birâderi Muhyiddîn, amucası Sâlih, Molla oğlu Paşa, birâderi Hamdi, birâderi Şükrü, mahdûmu Hacı, Deli Hüseyin oğullarından Osman, birâderi Nâzım, amucası İrfânî, Mehmed oğlu Muhiddin, birâderi Fâzıl, birâderi Nâzım, Kahraman oğlu Yaşar, Abo oğlu Said, birâderi Mehmed, Hüseyin oğlu Hasan, Molla Ahmed mahdûmu Şâmil, Mahmud oğlu Mehmed, birâderi Alâeddin, Ahmed oğlu İsmâil, mahdûmu Mikdad, Mustafa oğlu Ağa, Çukadar oğullarından Yemen, Mustafa oğlu Mehmed, birâderi Mevlüd, Eşref oğlu Mâil, Çukadar oğlu Ârif, mahdûmu Şerif, birâderi Zarif, Çukadar oğlu Mehmed, Âşir oğlu Mustafa, mahdûmu Fâzıl, İdris oğlu Mâil, birâderi Ağa, birâderi Mehmed, kadınlarımızın cümlesinin isimlerini bilemiyoruz.

S. [soru]4- Ermeniler Müslümanların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve ne zaman ve kimin malını almışlardır? Alan Ermeniler kimlerdir?

C. [cevab]4- Bâlâda zikrolan Sarıkamış ric'atinde adedi mechûl bir çok hâne eşyasını üç yüz gümüş kemer, iki yüz bilezik yağma etmişlerdir. İki bin yedi yüz yetmiş yedi dane koyun ve keçi ve bin altı yüz elli dana ve bin dane öküz ve câmus, elli dane at, beş yüz kat yatak, beş bin parça bakır, altı dükkân, on bin lira kıymetinde bin iki yüz bal peteği, on bin kile buğday, beş bin kile arpa yağma; bin üç yüz hâne tahrîb etmişlerdir. Üç bin yedi yüz lira nakid para, beş kat sırmalı zenne elbisesi, yüz dane ipek çarşaf yağma etmişlerdir. Otuz üç hâne ancak ırz ve nâmûsumuzu kurtarabildik. Bâlâda zikrolunan Ermeni çetesi tarafından yağma olunmuştur.

S. [soru]5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdik ediniz.

C. [cevab]5- İfâdemiz bundan ibâretidir ve doğrudur. Zâyi'âtımız bâlâda zikrolunmuştur. Kat'iyen hilâf olmadığını tasdik ederiz.

Fî 21/7/[13]35

Bu dahi	Bu dahi	Bu dahi
A'zâ	A'zâ	A'zâ
Ali oğlu Derviş	Halil oğlu Şâkir	Ahmed oğlu İbrâhim
Bu dahi	Bu dahi	İmâm
A'zâ	Muhtâr	Zivin karyesinden
Paşabey oğlu Rıza	Osman oğlu Ömer	Mehmed oğlu Abdurrahman

Ermeniler[in] İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlîme dâ'ir Menevûrt karyesinin hey'et-i ihtiyâriyyesinin ifâde-i evveliyyesidir.

S. [soru]1- Seferberlik bidâyetinden ordunun ileri harekâtına kadar Ermeniler tarafından köyünüzde ne kadar İslâm kat' olunmuştur?

C. [cevab]1- Sarıkamış ric'atinde karyemiz ahâlîsinden on erkek katl ve on erkek esîr, beş kadın öldürülerek ihrâk olunmuştur.

S. [soru]2- Ne zaman öldürüldüler ve nerede öldürüldüler? Maznûn olan Ermeniler kimlerdir ve isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur?

C. [cevab]2- Ruslar, Pasinlerden geri çekildiği zaman Sarıkamış ric'atinde Murad Paşa çetesi tarafından yüz ikiyi mütecâviz çeteler, karyemiz ahâlîsini toplayıp bir hâne derûnunda ihrâk etdiler ve mallarımızı yağma etdiler.

S. [soru]3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan İslâmların isimleri nedir ve ne sûretle öldürülmüştür?

C. [cevab]3- Mehmed oğlu Esad, Hasan oğlu Abdullah, Hasan oğlu İsmâil, Abdullah oğlu Hâlid, Ali oğlu Sıddık, Nevfel Hâlid, Nüfer Mehmed, Derviş oğlu Hasan, Hasan oğlu Derviş... Esir götürülenler: Yusuf oğlu Ali, Mehmed oğlu Kaya, Ali oğlu Bekir, Ferhad oğlu Hamid, İsmâil oğlu Şâkir, Hüseyin oğlu Ahmed, Mehmed oğlu Said, İlyas oğlu Cafer, Hatib oğlu Timur, Hasan oğlu Arslan, İsmâil oğlu Mehmed, Receb oğlu Rıza, Halil kerîmesi Zeliha, Abdullah kerîmesi Vâhide, Nevfel kerîmesi Esmâ, Hasan kerîmesi [si] Hadîce, Ali kerîmesi Âdile.

S. [soru]4- Müslümanların Ermeniler mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve ne zaman ve kimin malını almışlardır? Alan Ermeniler kimlerdir?

C. [cevab]4- Bâlâda zikrolunan Sarıkamış ric'atında yüz koyun ve keçi, yetmiş öküz, inek, manda, yirmi somar (?) arpa, yüz somar (?) buğday ve şehîd olanlarımızın mal ve eşyasını gârât ve yağma etdiler. Otuz hânedan ancak sekiz hâne kurtarabildik. Mal ve eşyamızı yağma ve ahâlîmizi katleden Murad Paşa çetesi idi.

S. [soru]5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdik ediniz.

C. [cevab]5- İfâdemiz doğrudur ve zâyî'âtımız bundan ibâretdir. Kat'iyen hilâf olmadığını tasdik ederiz.

Fî 21/7/[13]35

Bu dahi A'zâ Hâlid oğlu Ârif	Bu dahi A'zâ Bekir oğlu Kahraman	Bu dahi A'zâ Bekir oğlu Reşid
Bu dahi Muhtâr Süleyman oğlu Halil		Menevürt karyesinden İmâm

Ermeniler[in] İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlîme dâ'ir Zars karyesi hey'et-i ihtiyâriyesinin mazbût ifâdeleridir.

S. [soru]1- Seferberlik bidâyetinden ordunun ileri harekâtına kadar Ermeniler tarafından köyünüzde İslâm kat' olunmuş mudur?

C. [cevab]1- Sarıkamış ric'atında elli erkek, yirmi kadın öldürüldüler.

S. [soru]2- Ne zaman öldürüldüler ve nerede öldürüldüler? Maznûn olan Ermeniler kimlerdir ve isimleri nedir? Hangi çeteye mensûbdur? Beyân ediniz.

C. [cevab]2- Rus, Pasinlerden Kars cihetine ric'at ettiği zaman, Ermeniler karyemiz dâhilinde bir mereğe doldurarak balta ile katlettiler. Pasinlerin Yüzviran karyesinden Demirci Ovanis oğlu Nehabi çetesi tarafından ve diğer çeteler kumandan Strak, Koço Agob oğlu Natos, diğer refiklerinin isimlerini bilemediğimiz iki yüz atlı Ermeniler tarafından öldürülmüştür.

S. [soru]3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan kadınların ve erkeklerin isimleri nedir ve ne sûretle öldürülmüşdür?

C. [cevab]3- Hacı Sâlih oğlu Kadir, birâderi Hâşim, mahdûmu İbrâhim oğlu Kâsım, birâderi Ahmed, birâderi Bekir, Hasan oğlu Osman, birâderi Şâhin, birâderi Çerkes, birâderi Nâzım, birâderi Fevzi, Halil oğlu Şâmil, Ahmed oğlu Hamdi, birâderi Şükrü, Mahmud oğlu Esad, birâderi Reşid, Mehmed oğlu Ahmed, mahdûmu Şükrü, Ahmed oğlu Mustafa, Ömer oğlu Esad, Receb oğlu Rıfat, Ahmed oğlu Hâlid, oğlu Ahmed, Hacı Hamid oğlu Ziya, Mâil oğlu Ahi, Bayrakdar oğlu Mustafa, mahdûmu Abdurrezak, Bayrakdar oğlu Abdülhamid, mahdûmu Tâhir, Hasan oğlu Karabey, mahdûmu Ömer, Çerkes oğlu Zâbit, Bayrakdar oğlu Bayram, mahdûmu Re'is, Ahmed oğlu Ahmed, mahdûmu Hamdi, mahdûmu Şükrü, Ahmed oğlu Hacı Ahmed, Hacı Ahmed oğlu Fahri, mahdûmu Yusuf, birâderi Mâil, birâderi Şâkir, mahdûmu Cemâl, Sâlih oğlu İsmâil, mahdûmu Nûri, Ahmed oğlu Bekir, birâderi Yusuf, birâderi İsmâil, Hamdi Bey, mahdûmu Gâlib, Karailan oğlu Ağa, birâderi Yusuf, Tevfik Beyin zevcesi Güllü, Bekir Ağa'nın zevcesi Güllü, Yunus Ağa zevcesi Hediye, kerîmesi Âlime, Hamdi Bey'in kerîmesi Hediye, Reşid Ağa'nın zevcesi Nezaket, kerîmesi Fâtıma, diğer kerîmesi Hanım, Hasan Ağa'nın zevcesi Nene, Fevzi zevcesi Fâtıma, Çerkes Ağa zevcesi Zeyneb, Zâbit zevcesi Fâtıma, Karabey zevcesi Necat, Şâhin Ağa zevcesi Peyker, Ağa Bey zevcesi Münire, Bekir zevcesi Lütfiye, Bekir zevcesi Nene, kerîmesi Güllü, Hacı Ahmed zevcesi Hadîce, Ziya zevcesi Makbule, Şâkir zevcesi Âişe ... Erkek ve kadınlar balta ile öldürülmüşdür.

S. [soru]4- Ermeniler Müslümanların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve ne zaman ve kimin malını almışlardır. Alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur?

C. [cevab]4- Bâlâda zikrolunan Sarıkamış ric'atinde, adedi mechûl bir çok hâne eşyasını gârât ve yağma etmişlerdir. Üç bin koyun ve keçi, bin altı yüz öküz, dört yüz câmus, bin inek, üç yüz esb ve malı yağma etmişlerdir. Otuz bin kile buğday, yirmi bin kile arpa, yirmi dükkân, yirmi bin liraya bâliğ olarak yağma olunmuşdur. Karyemizde sâkin yüz hânedan mürekkeb ahâlînin bâlâda zikrolunan yetmiş hânenin nüfûsunu öldürdüler ve mütebâkî sağ kalan otuz hâne ahâlînin mal ve eşyasını yağma edip götürdüler ve otuz hânemiz dahi ancak yalnız hayat ve nâmûsumuz kurtarabildik. Antranik Paşa çetesi tarafından yağma olunmuşdur.

S. [soru]5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdik ediniz.

C. [cevab]5- İfâdemiz doğrudur ve bu ifâdemizde kat'iyen hilâf yoktur. Zâyi'âtımız bundan ibâret olduğunu tasdik ederiz.

Fî 18/7/[13]35

A'zâ	A'zâ	A'zâ
Esad oğlu Câzim	Şâmil oğlu Hakkı	Hasan oğlu Samed

Muhtâr	İmâm
Esad oğlu Mahmud Nedim	Zars karyesinden Abdülhamid oğlu Nâfiz

Ermeniler[in] İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlîme dâ'ir Gerek karyesi hey'et-i ihtiyâriyesinin mazbût ifâdeleridir.

S. [soru]1- Seferberlik bidâyetinden ordunun ileri harekâtına kadar Ermeniler tarafından köyünüzde İslâm katlolunmuş mudur?

C. [cevab]1- Sarıkamış ric'atında yüz yirmi kadın, erkek öldürüldüler.

S. [soru]2- Ne zaman öldürüldüler ve nerede öldürüldüler? Maznûn olan Ermeniler kimlerdir ve isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur? Beyân ediniz.

C. [cevab]2- Rus, Pasinler'den Kars cihetine ric'at ettiği zaman, Ermeniler karyemiz ahâlîsini celbedip bir binâ içerisine doldurup karyemiz dâhilinde öldürdüler. Antranik Paşa çetesi ma'iyyetinde isimlerini bilemediğimiz bin kadar çete var idi.

S. [soru]3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan kadınların ve erkeklerin isimleri nedir ve ne sûretle öldürülmüşdür?

C. [cevab]3- Mezkûr karyemiz ahâlîsinden İbrâhim oğlu Abbas, pederi İbrâhim, birâderi Reşid, diğer birâderi Şemseddin, zevcesi Hanım, kerîmesi Güllü, diğer kerîmesi Elmas, Mahmud oğlu Murad, mahdûmu Sabri, diğer oğlu Mehmed, zevcesi Sultan, kerîmesi Fâtıma, diğer kerîmesi Havva, mahdûmu Hüseyin, torunu Şükrü, Molla oğlu Hamdi, Vehbi, birâderi Bidayet, vâlidesi Lîbas, zevcesi Güleser, diğer zevcesi Hadîce, hemşîresi Suna, Ârif oğlu Taşdan, birâderi Dursun, birâderi Sabri, diğer birâderi Kaftan, Dursun oğlu Mihrali, Sabri'nin zevcesi Mihrinaz, Âkif oğlu Yakub, zevcesi Şehriye, mahdûmu Receb, diğer mahdûmu İsmâil, mahdûmu Gülefer, Molla Dursun zevcesi Kıymet, gelini Fâtıma, torunu Fâtıma, Şerif oğlu Süleyman zevcesi Ballı, kerîmesi Sallı, Süleyman oğlu Mehmed zevcesi Elvan, kerîmesi Ziyet, Ahmed oğlu Aziz zevcesi Gülperi, Eyyub oğlu Receb zevcesi

Hünkar, kerîmesi Hadîce, Şerif oğlu Tayyar zevcesi Saadet, mahdûmu Gül Ali, birâderi Mümtâz, diğer birâderi İdris, Bilal oğlu Ziya, birâderi Rıza, zevcesi Nüferye (?), vâlidesi İzzet, Ziya oğlu Mihrali, diğer oğlu Taşdan, birâderi Osman, Hacı Murad oğlu Rüstem, zevcesi Fâtıma, vâlidesi Hamide ve Hâlid oğlu Kâmil ve Bekir oğlu Şâmil, diğer oğlu Şükrü, Hacı Murad oğlu Re'fet, zevcesi Hadîce, kerîmesi Zinet, Cezair'in oğlu Şükrü, vâlidesi Sultan, vâlidesi Suna, Eyyub oğlu Rıdvan, birâderi Mustafa, mahdûmu Mehmed Ali, Derviş oğlu Seyfullah, zevcesi Zehra, kerîmesi Sultan, Derviş oğlu Osman, zevcesi Hüsna, kerîmesi Fâtıma, mahdûmu Mahmud, Hacı Cevad oğlu Şükrü, zevcesi Hünkar, mahdûmu Osman, diğer oğlu Mikdad, kerîmesi Güleser, Hacı Cevad oğlu Şâkir, zevcesi Hanım, oğlu İdris, Hacı Cevad oğlu Abbas, zevcesi Âişe, birâderi Hamid, Hacı Cevad oğlu Kâsım, zevcesi Hâfize, mahdûmu Hurşid, diğer oğlu Nâzım, diğer oğlu Kâzım, diğer oğlu Mevlüd, kerîmesi Hadîce, kerîmesi Zeliha, Ahmed oğlu Molla Hamza, zevcesi Zemzem, Hacı Meded oğlu Mustafa, mahdûmu Hasan, birâderi Ömer, diğer birâderi Behlül, zevcesi Hadîce, İbrâhim oğlu Emin, mahdûmu Haydar, diğer oğlu İdris, zevcesi Hünkar, Süleyman oğlu Derviş karyemiz ahâlîsini toplayıp bir binâ içerisinde doldurup süngü ve kurşun ve balta ile öldürülmüştür.

S. [soru]4- Ermeniler Müslümanların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve ne zaman ve kimlerin malını almışlardır, alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur?

C. [cevab]4- Bâlâda zikrolunan Antranik Paşa çetesi ve isimlerini bilemediğimiz bin kadar Ermeni çetesi tarafından karyemiz ahâlîsini öldürdükden sonra mütebâkî sağ kalan ahâlîlerimiz ancak yalnız can ve nâmûsumuzu kurtarabildik. Karyemizde iki yüz hâne olup, adedi mechûl umûm eşyamızı yağma etdiler. İki yüz çift öküz, beş yüz inek, iki bin koyun, bin keçi, yüz medek, yüz esb, sekiz yüz kile buğday, bin kile arpa ve iki yüz hâne ya'nî bin üç yüz göz emlâk harâb edilmiştir.

S. [soru]5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdik ediniz.

C. [cevab]5- Evet. İfâdemiz doğrudur ve zâyî'âtımız bunlardan ibârettdir, kat'iyen hilâf olmadığını tasdik ederiz.

Fî 19/7/[13]35

A'zâ	A'zâ	A'zâ
Dursun oğlu Eyyub	Hacı Murad oğlu Kâsım	Cezair oğlu Sabri
Muhtâr	İmâm	
İbrâhim oğlu Arslan	Gerek karyesinden	
	Ahmed oğlu Molla Ziya	

***Ermeniler[in] İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlime dâ'ir Azab karyesi
hey'et-i ihtiyâriyyesinin mazbût ifâdesidir.***

S. [soru]1- Seferberlik bidâyetinden ordunun ileri harekâtına kadar Ermeniler tarafından köyünüzden ne kadar İslâm katlolunmuşdur?

C. [cevab]1- Sarıkamış ric'atinde karyemiz ahâlîsinden yetmiş beş erkek, yirmi beş kadın öldürülmüşdür.

S. [soru]2- Ne zaman öldürdüler ve nerede öldürdüler? Maznûn olan Ermeniler kimlerdir ve isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur? Beyân ediniz.

C. [cevab]2- Sene [1]330 Kânûn-ı Evvel'de, Rus, Pasinlerden Sarıkamış cihetine gittiği zaman karyemiz ahâlîsini toplayıp bir binâ içerisinde doldurup Tiflis Kopornat Kumandanı Kobaski Bolak Re'îs Ardaş çetesi tarafından, Pasinlerin Köprüköy karyesinden Kirkor Keşiş oğlu Manuk çetesi tarafından ve çeteleri isimlerini bilmediğim yüz atlı Ermeni tarafından öldürülmüşdür.

S. [soru]3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan İslâmların isimleri nedir ve ne sûretle öldürülmüşdür?

C. [cevab]3- Karyemiz ahâlîsinden Mehmed oğlu Asker, zevcesi Nünüfe, Bayram oğlu Bayram, mahdûmu Kerem, birâderi Rahim, Selim oğlu Veli, mahdûmu İbrâhim, diğeri İdris, Ali oğlu Mehmed, birâderi Ahmed, Süleyman oğlu Hayrullah, Mustafa oğlu Cemâl, birâderi Abdurrezzak, zevcesi Nene, Ahmed oğlu Hüseyin, birâderi Mehmed, vâlide[si] Sâniye, Mehmed oğlu Hüseyin, oğlu Mehmed, zevcesi Kıyafet, Süleyman oğlu Ali, Süleyman Necib, birâderi Tâhir, zevcesi Peruze, Sâlih Sâlim, birâderi Hamdi, zevcesi Munise, Mehmed oğlu Eşref, Ali oğlu Râsim, birâderi Şâkir, Süleyman Abdullah, gelini Âişe, mahdûmu Rıfat, Mahmud oğlu Ahmed, kerîmesi Nesime, Tahsin (?) oğlu Kemal, gelini Hünkar, mahdûmu Ahmed, diğeri mahdûmu İbrâhim, Hüseyin oğlu Hasan, Ahmed oğlu Sadullah, zevcesi Fâtıma, oğlu Tâhir, Veli oğlu Âkif, zevcesi Hünkar, Hacı Kâsım oğlu Efo, birâderi Yusuf, oğlu Sıddık, birâderi Ahmed, Mehmed oğlu Mâil, zevcesi Hadîce, kerîmesi Refika, Yusuf oğlu Ahmed, Ayan oğlu Nebi, İsmâil kerîmesi Hacı Hanım, gelini Şahver, gelini İnâyet, Veli oğlu Mevlüd, Mehmed oğlu Taşdan, mahdûmu Mehmed, Mehmed oğlu Mustafa, birâderi Kâsım, Veli oğlu Ahmed, birâderi Şerif, Şaban oğlu Kurbani, Mustafa oğlu Dede, birâderi Gani, Hacı Esad oğlu Halil, birâderi Maksud, Halil oğlu Sıddık, Süleyman oğlu Mihrâlî, birâderi Ahmed, Ârif oğlu Necib, Ali oğlu Behlül, birâderi Halil, Ömer oğlu Muharrem, zevcesi Zeliha, kerîmesi Güllü, birâderi Mustafa, Kaya oğlu Ömer, Ahmed oğlu Veli, birâderi Eyyub, mahdûmu Hüseyin, zevcesi Ziynet, kâ'invâlideşi Nergiz, Osman oğlu Âgah, vâlideşi Zekiye, Dede zevcesi Nazmiye, mahdûmu Celal kerîmesi Fâtıma, hemşiresi Nazlı, Mehmed oğlu Cemâl, birâderi Şemseddin, mahdûmu Sâlim, Kâsım oğlu Kâsım, pederi Ahmed, Yusuf oğlu İbrâhim, birâderi

Samim, birâderi Ahmed, Mustafa oğlu İsmâil, birâderi Hâfız, Mehmed oğlu Mustafa, karyemiz dâhilinde bir binâ içerisine doldurup balta ile bi'l-umûm öldürülmüşdür.

S. [soru]4- Ermeniler, Müslümanların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve kimin malını almışlardır? Alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur?

C. [cevab]4- Bâlâda zikrolunan Tiflis Kopornat Kumandanı Ardaş çetesi tarafından adedi mechûl iki yüz hânenin eşyasını yağmâ etmişlerdir. Bin sekiz yüz öküz, altı yüz câmûs, sekiz yüz inek, iki bin beş yüz koyun, beş yüz keçi, üç yüz kısırak, esb, dört yüz merkeb, kırk bin kile buğday, yirmi beş bin kile arpa, dükkân eşyası, on bin altın, iki yüz hâne, iki bin göz binâ harâb edilmiştir.

S. [soru]5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdik ediniz.

C. [cevab]5- Evet. İfâdemiz doğrudur ve zâyî'âtımız bundan ibâretidir. Kat'iyen hilâf-ı hakikat olmadığından tasdik ederiz.

18/7/[13]35

A'zâ	A'zâ	A'zâ
Sâlih oğlu	Mustafa oğlu	Hacı Esad oğlu
Hüseyin	Abdurrahman	Behzad
Muhtâr		İmâm
Nebi oğlu Abdülvahid		Azab karyesinden
		Mevlûd oğlu Şevki

BOA. HR. SYS. 2877/47, Belge no: 1-5

– 32 –

*SARIKAMIŞ RİC'ATİNDE ERMENİLER TARAFINDAN
SOYKIRIMA UĞRAYAN KÖYLERİN İHTİYAR
HEYETLERİNİN İFADELERİ*

*Altınbaluk, Maslahat, Elimi, Alakilise, Hadik, Sanamer, Ardos,
Kızılarkale ve Horasanköylerinin, ihtiyar heyetlerinin, Ermeni hakaret ve
mezâlimine dair verdikleri ifadeler.*

***Testimonies of the councillors of villages whose
population were massacred by the retreating Armenians***

*Testimonies given by the village councillors of Altınbaluk, Maslahat,
Elimi, Alakilise, Hadik, Sanamer, Ardos, Kızılarkale and Horasan relating to
the cruelties and outrages inflicted by the Armenians.*

2 Za. 1337 (30. VII. 1919)

***Ermenilerin İslâmlara karşı yaptığı hakâret ve mezâlîme dâ'ir
Altınbulak karyesi heyet-i ihtiyâriyyesinin ifâdeleridir.***

*S [soru]- 1- Seferberlik bidâyetinde[n] ordunun ileri harekâtına kadar Ermeniler
tarafından köyünüzde İslâm katlolunmuşdur.*

*C [cevab]- 1- Sarıkamış ric'atinde yirmi erkek, beş kadın; beş erkek ve kız
çocuğu öldürülmüşdür.*

*S [soru]- 2- Ne zaman öldürdüler ve nerede öldürdüler? Maznûn olan Ermeniler
kimlerdir ve isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur; beyân ediniz?*

*C [cevab]- 2- Sarıkamış ric'atında Aliceşrek [Aliceşrek] karyesinde Feno oğlu
Bogos ve Tosun çeteleri tarafından ve diğer refikleri Aso oğlu Mikoç, Mıgır ve oğlu
Serkis, Hampar oğlu Kırkor ve ma'îyyetlerindeki bulunan bilmediğimiz altmış atlı,
on beş piyâde Ermeni tarafından bir binalara doldurulup balta ve kurşu[n] ile
öldürdüler.*

*S [soru]- 3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan kadın ve erkek çocukların isimleri
nedir ve ne sâretle öldürüldüler?*

*C [cevab]- 3- Ahmed oğlu Mevlüd, Ahmed oğlu Mecnun, Şaban oğlu
Hüseyin, Ömer oğlu Bedir, birâderi Keleş, Bedir'in mahdûmu Bahri, birâderi Nûri,
Hamzo'nun oğlu Koca (?), mahdûmu Mahmud, Abdullah'ın oğlu Kemal, birâderi
Cemâl, Salo'nun oğlu Bekir, Yusuf oğlu Şaban, birâderi Bedir, Osman oğlu Hasan,
mahdûmu Hüseyin, Nado oğlu Musa, birâderi Nebi, Mahmud oğlu Zâbit, birâderi
Emir, Ali kerîmesi Basra, Behlül kızı Cevahir, Ali kerîmesi Güllü, Hasan zevcesi
Elmas, Mustafa zevcesi Gülsüm, Hasan kerîmesi Elmas, hemşîresi Cevriye,
Hüseyin oğlu İmdad, birâderi Ahmed, Mehmed oğlu Polat, zükûr ve inâs esâmîleri,
süngü ve balta ile öldürülmüşdür.*

*S [soru]- 4- Ermeniler Müslümanların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve
ne zaman ve kimin malını almışlardır, alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur?*

*C [cevab]- 4- Sarıkamış ric'atinde adedi meçûl birçok hâne eşyası yağma
etdiler. Ba'dehu yüz kırk öküz, yirmi camus, yirmi üç esb, iki yüz otuz inek, yüz*

altmış tosun, yüz aded kısır sığır, iki bin dört yüz seksen koyun ve keçi, altı bin sekiz yüz kile buğday, üç bin dört yüz kile arpa, Feno oğlu Bogos ve Aso oğlu Mikoç çetesi ve isimlerini bilmediğimiz altmış süvârî ve on beş piyâde Ermeni çetesi tarafından yağma edilmiştir.

S [soru]- 5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdîk ediniz.

C [cevab]- 5- Evet, ifâdemiz doğrudur; katı'yyen hilâfı olmadığını tasdîk eyleriz.

Fî 28 Temmuz sene [13]35

A'zâ	A'zâ	Muhtârî	Altınbulak
Ali oğlu	Kâsım oğlu Ali	Şaban	karyesi İmâmı
Şâmil			Hüseyin

Ermeniler[in] İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlimeye dâ'ir Maslahat karyesinin hey'et-i ihtiyâriyyesinin mazbut ifâdeleridir.

S [soru]- 1- Seferberlik bidâyetinden ordunun ileri harekâtına kadar Ermeniler tarafından köyünüzde ne kadar İslâm katlolunmuştur?

C [cevab]- 1 - Sarıkamış ric'atinde karyemiz ahâlîsinden otuz sekiz kadın ve erkek öldürülmüştür, yirmi kız ve erkek çocuğu öldürülmüştür.

S [soru]- 2- Ne zaman öldürdüler ve nerede öldürdüler? Maznûn olan Ermeniler kimlerdir? ve isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur; beyân ediniz?

C [cevab]- 2- Pasinlerin Yüzviran karyesinde Kırkor çete re'îsi ve mezkûr karyeden Agob ve Pasinlerin Zanzak karyesinde Misak, Namervan'ın Ekrek karyesinden çete re'îsi Oskan oğlu Apet ve diğer refiklerinin isimlerini bilmediğimiz beş yüz Ermeni çete tarafından karyemiz ahâlîsi[ni] toplayıp binâlara doldurup karyemiz dâhilinde öldürdüler.

S [soru]- 3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan kadın ve çocuk ve erkeklerin isimleri nedir ve ne sûretle öldürdüler?

C [cevab]- 3- Karyemiz ahâlîsinden Hüseyin oğlu Emin, vâlidesi Esma, amucası oğlu Hâfız ve diğer amucası oğlu İrfanî, Kadir oğlu Mehmed ve zevcesi Altun ve birâderi Abdurrahman ve zevcesi Sâlîme; Ahmed oğlu Nûrî, zevcesi Senem, Kâsım oğlu İsmâîl ve zevcesi Fehmiye ve Mustafa oğlu Yusuf, Cezair oğlu Mahmud ve diğer oğlu Ali ve diğeri Ahmet ve Latif oğlu Halil ve mahdûmu Hüseyin ve zevcesi Kıymet, Latif oğlu Hasan, Çolak oğlu Osman, oğlu Habib, birâderi Mehmed, Osman oğlu Osman, Sadullah oğlu Mehmed, birâderi İbrâhim, diğeri Mustafa, vâlidesi Mihriban, Emin oğlu Hüseyin, zevcesi Sâliha, Mehmed oğlu

Zâbit, birâderi Eşref, birâderi Ali, Kaya oğlu Mevlüd, ve birâderi Esmanî, kerîmesi Âişe, Mehmed oğlu Süleyman, zevcesi Elmas, kerîmesi Penbe, Ahmed oğlu Mevlüd, birâderi Hamdi, birâderi Mehmed, mahdûmu İbrâhim, zevcesi Sallı, İsmâil oğlu Hüseyin, birâderi Şaban, birâderi Mecdüddin, Türün oğlu Âbid, mahdûmu Yunus, diğer mahdûmu Ahmed, Mâil oğlu Vâhib, diğeri Ahmed, birâderi Mehmed, Molla Mahmud ve oğlu Mehmed, zevcesi Mahbûb, Ahmed oğlu Mustafa, birâderi Musa, mezkûr karyemiz ahâlisini toplayıp binâlara doldurup balta ve süngü ve kurşun ile öldürülmüştür.

S [soru]- 4- Ermeniler Müslümanların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve kimin malını almışlardır ve alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur?

C [cevab]- 4- Bâlâda isimleri yazılmış olan Ermeni çeteleri, karyemiz ahâlisini öldürdükten sonra mütebâkî sağ kalan ahâlîmiz yalnız can ve nâmûsumuzu kurtarabildik ve iki kadın, Hüseyin zevcesi Zekiye, Mevlüd zevcesi Âişe nâm kadınlar[ı] esîr edip Namervanlı Oskan oğlu Apet tarafından götürülmüştür. İki yüz öküz, elli câmûs, dört yüz inek, bin beş yüz koyun ve bin keçi, yüz esb ve beş dükkân içerisinde beş yüz bin gurusluk eşyasını yağma; elli bin kile arpa, üç yüz hâne harab edilmesinden ve adedi mechûl bir çok hâne eşyası yağma edilmiştir. Üç değirmen ve bir câmi‘ ve iki mekteb gazyağı döküp ateş ile yandırılmışdır.

S [soru]- 5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdîk ediniz.

C [cevab]- 5- Evet, ifâdemiz doğrudur ve zâyî‘atımız bundan ibâret olduğunu tasdîk ederiz.

Fî 28/7/[13]35

A‘zâ
Latif oğlu Paşa

A‘zâ
Ali oğlu Necib

Muhtâr
Sadullah oğlu Orşan

Maslahat karyesinden
İsmâil Efendi

***Ermeniler[in] İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlime dâ’ir İlimi
karyesinin heyet-i ihtiyâriyyesinin mazbût ifâdeleridir.***

S [soru]- 1- Seferberlik bidâyetinden ordunun ileri harekâtına kadar Ermeniler tarafından köyünüzde ne kadar İslâm katledilmiştir?

C [cevab]- 1- Sarıkamış ric'atinde karyemiz ahâlisinden otuz erkek öldürülmüştür.

S [soru]- 2- Ne zaman öldürdüler ve nerede öldürdüler? Maznûn olan Ermeniler kimlerdir ve isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur? Beyân ediniz.

C [cevab]- 2- Pasinlerin Zanzak karyesinden Minas, mezkûr karyeden Sahak oğlu Arot çetesi tarafından ve ma'îyyetinde diğer refiklerinin isimlerini bilemediğimiz yirmi atlı çeteler tarafından karyemiz ahâlîsini toplayıp esîr ederek Sarıkamış ve Kars civârlarında öldürdüler.

S [soru]- 3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan İslâmların isimleri nedir ve ne sûretle öldürülmüştür?

C [cevab]- 3- Karyemiz ahâlisinden Dursun oğlu Ali, ve diğer birâderi Zâbit, pederi İsmâil, Şerif oğlu Receb, Şerif oğlu İlyas, Mehmed oğlu İdris, Ahmed oğlu Şerif, birâderi Mehmed, Hurşud oğlu Şâkir, birâderi Mustafa, diğer birâderi Eşref, İbrâhim oğlu Mevlüd, Osman oğlu Maksud, Osman oğlu Yusuf, Reşid oğlu İbrâhim, Yusuf oğlu Sâkib, Süleyman oğlu Abdullah, Mahmud oğlu Zekeriya, Ali oğlu Mustafa, birâderi Ahmed, birâderi Fâzıl, Hasan oğlu Mevlüd, İbrâhim oğlu Mahmud ve birâderi Ahmed, Süleyman oğlu Ali, birâderi Hüseyin, Ömer oğlu Süleyman, birâderi Fâzıl, Abdullah oğlu Dursun, Değirmenci Dursun, bâlâda zikrolunan, Sarıkamış civârında balta ve kurşun ile öldürülmüştür.

S [soru]- 4- Ermeniler İslâmların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve ne zaman ve kimin malını almışlardır? Alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur?

C [cevab]- 4- Bâlâda ismi yazılmış olan Pasinler'in Zanzak karyesinden Minas ve karye-i mezkûreden Sahak oğlu Arot ve diğer refikleriyle karyemiz ahâlîsini toplayıp esîr etdikden sonra yirmi hâne adedi mechûl bir çok eşyasını yüz öküz, iki yüz inek, üç yüz koyun ve keçi, sekiz bin kile arpa, buğday ve yirmi hâne harâb edip ve mezkûr mal ve eşyalarımızı yağma etdiler. Mütebâkî kalan ahâlîmizi ancak yalnız can ve nâmûsumuzu kurtardık.

S [soru]- 5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdîk ediniz.

C [cevab]- 5- Evet, ifâdemiz doğrudur ve zâyi'âtımız bundan ibârettdir. Kat'ıyyen hilâf olmadığımı tasdîk ederiz.

Fî 25/7/[13]35

A'zâ	A'zâ	Muhtâr	İmâm
Osman oğlu İbrâhim	Veli oğlu Rıfat	Mustafa oğlu Ahmed	İlimi karyesinden Mahmud oğlu Ali

**Ermeniler[in] İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlîme dâ'ir Alakilise
karyesinin hey'et-i ihtiyâriyyesinin mazbût ifadeleridir.**

S [soru]- 1- Seferberlik bidâyetinden ordunun ileri harekâtına kadar Ermeniler tarafından köyünüzde İslâm katlolunmuş[mu]dur?

C [cevab]- 1- Sarıkamış ric'atinde karyemiz ahâlîsinden yirmi erkek öldürülmüştür.

S [soru]- 2- Ne zaman öldürdüler ve nerede öldürdüler ve maznûn olan Ermeniler kimlerdir ve isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur? Beyan ediniz.

C [cevab]- 2- Pasinler Zanzak karyesinden Sahak oğlu Arot, Mıgırdıç oğlu Minas ve diğer refiklerinin isimlerini bilemediğimiz elli Ermeni çetesi tarafından karyemiz ahâlîsini toplayıp esir ederek Sarıkamış civârında öldürdüler.

S [soru]- 3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan İslâmların isimleri nedir ve ne sûretle öldürülmüştür?

C [cevab]- 3- Karyemiz ahâlîsinden Hüseyin oğlu Hasan, Mustafa oğlu Mehmed, Mustafa oğlu İbrâhim, Kurban oğlu Mevlüd, Zâbit oğlu Halil, Halil oğlu Râsim, diğer oğlu Rıfat, Ali oğlu Ağa, İbrâhim oğlu Hâşim, birâderi Nûri, Hüseyin oğlu Derviş, Mecdüddin oğlu Taşdan, Ârif oğlu Râsim, birâderi Tufan, Hasan oğlu Ahmed, Ahmed oğlu Mehmed, diğer oğlu Mikdad, birâderi Ali, Hasan oğlu Çerkes, Melik oğlu Hüseyin, Yusuf oğlu Ahmed, karyemiz ahâlîsini, bâlâda zikrolunan Sarıkamış civârında balta ve süngü ile öldürülmüştür.

S [soru]- 4- Ermeniler İslâmların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve ne zaman ve kimin malını almışlardır? Alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur?

C [cevab]- 4- Bâlâda isimleri yazılmış olan Ermeni çeteleri tarafından karyemiz ahâlîsinden sekiz hânemizin ahâlîsini öldürdükden sonra mütebâkî sağ kalan elli yedi hânemizin sekiz yüz öküz, bin inek, üç yüz câmûs, bin iki yüz koyun, üç yüz keçi, iki yüz esb, dükkân eşyası on bin lirahk, sekiz yüz somar (?) buğday, beş yüz somar (?) arpa, üç yüz ma'denî altun ve adedi mechûl bir çok hâne eşyası Ermeniler tarafından yağma edi[l]ip yalnız can ve nâmûsumuzu kurtardık.

S [soru]- 5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdîk ediniz.

C [cevab]- 5- Evet, ifâdemiz doğrudur ve zâyî'âtımız bundan ibârettdir. Kat'iyyen hilâf olmadığını tasdîk ederiz.

Fî 25/7/[13]35

A'zâ

Muhtâr

Alakilise karyesinden

Mustafa oğlu Mehmed

Ali oğlu Sedad

Mustafa oğlu Osman

***Ermeniler[in] İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlime dâ'ir Hadik
karyesinin hey'et-i ihtiyâriyyesinin mazbût ifâdeleridir.***

S [soru]- 1- Seferberlik bidâyetinden ordunun ileri harekâtına kadar Ermeniler tarafından köyünüzde İslâm katledilmiş[mi]dir.

C [cevab]- 1- Sarıkamış ric'atinde karyemiz ahâlîsinden on beş erkek, yirmi kadın, sekiz kız, yedi erkek çocuğu öldürdüler.

S [soru]- 2- Ne zaman öldürdüler ve nerede öldürdüler maznûn olan Ermeniler kimlerdir ve isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur? Beyân ediniz?

C [cevab]- 2- Pasinlerin Alicecyrek [Aliceckrek], Matos'un oğlu Kiro Tosun, birâderi Afdis elli Ermeni çetesi tarafından köy dâhilinde öldürdüler.

S [soru]- 3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan İslâmların isimleri nedir ve ne sûretle öldürülmüşdür?

C [cevab]- 3- Mehmed oğlu Hüseyin, Mehmed oğlu Hasan, birâderi Ahmed Mustafa, Mustafa oğlu Mehmed, mahdûmu Ahmed, Cafer'in oğlu Yusuf, birâderi Halil, birâderi Afo, Zerkân oğlu Fâris, birâderi Hâlid, Nado oğlu Mahmud, Nado oğlu Ahmed, birâderi Esad, Mehmed'in oğlu Avanî Mehmed, zevcesi Gülsüm, Hüseyin zevcesi Sâriye, Mehmed zevcesi Fâtıma, İsmâil zevcesi Sâfi, Emin zevcesi Piri, İbrâhim zevcesi Gülşan, İsmâil zevcesi Keziban, Meded zevcesi Fâtıma, Mihrâli zevcesi Poyraz (?), Yusuf zevcesi Suna, Durak zevcesi Emine, Tâhir'in zevcesi Eci, Ali zevcesi Âyişe, Ömer zevcesi Nene, Yusuf zevcesi Emine, Mevlüd zevcesi İffet, İsmâil kerîmesi Zehra, Ahmed'in zevcesi Rahime, Nâdir zevcesi Sultan, Abdullah kerîmesi Seyran, Derviş kerîmesi Nâciye, Güzi kerîmesi Sultan ve diğeri Huriye Nâdir kerîmesi Serayî, Suna'nın kerîmesi Elmas, Ömer kerîmesi Ördek, Yusuf kerîmesi Suna, Cevded'in (?) oğlu Yusuf, birâderi Halil, Mehmed oğlu Rıza, birâderi Siyah Ahmed, Çelebi oğlu Hâlid, Tosun oğlu Ahmed, Sedad oğlu Safer bâlâda zikrolunan karyemiz ahâlîsini, karye civârında balta süngü ve kurşun ile öldürdüler.

S [soru]- 4- Ermeniler, İslâmların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve ne zaman ve kimin malını almışlardır ve alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur?

C [cevab]- 4- Bâlâda isimleri yazılmış olan Ermeni çetesi tarafından karyemiz ahâlîsinden yüz elli hânenin, iki bin beş yüz koyun ve keçi, yüz elli inek, iki yüz aded kısır sığır, elli sekiz esb, elli çift câmûs, iki yüz çift öküz, kırk sekiz merkeb, üç bin liralık üç dükkân yağma edilmiştir. Hâne içerisinde bulunan adedi meçhûl bir çok eşya Ermeniler tarafından yağma edilmiştir. Yalnız can ve nâmûsumuzu kurtarabildik.

S [soru]- 5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdîk ediniz.

C [cevab]- 5- Evet ifâdemiz doğrudur. Kat'îyyen hilâf olmadığını tasdik ederiz.

Fî 29 Temmuz sene [13]35

A'zâ	A'zâ	Muhtâr	İmâm
Cevher oğlu	Süleyman oğlu	Hasan oğlu	İsmâil oğlu
Ali	Hasan	Çavuş	Abdullah

Ermeniler[in] İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlîme dâ'ir Sanamir karyesinin hey'et-i ihtiyâriyyesinin mazbût ifâde-i evvelîyyesidir.

S [soru]- 1- Seferberlik bidâyetinden ordunun ileri harekâtına kadar Ermeniler tarafından köyünüzde İslâm katlolunmuş[mu]dur?

C [cevab]- 1- Sarıkamış ric'atinde karyemiz ahâlîsinden otuz erkek, beş kadın öldürülmüştür. On beş kızı ve erkek çocuğu katlolunmuştur.

S [soru]- 2- Ne zaman öldürdüler ve nerede öldürdüler? Maznûn olan Ermeniler kimlerdir? Hangi çeteye mensûbdur? Beyân ediniz.

C [cevab]- 2- Ermeniler, geriye döndüğü zaman karyemiz dâhilinde öldürdüler. Narmanlı Oskan oğlu Apet çeteleri seksen atlı ile karyemiz ahâlîsini öldürdüler.

S [soru]- 3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan kadın ve erkeklerin isimleri nedir ve ne sûretle öldürdüler?

C [cevab]- 3- Mevlüd oğlu Ahmed, İsmâil oğlu Hacı, diğer mahdûmu Ağa, diğeri Osman, diğeri Âkif, diğeri Dede, Hakkı oğlu Âkif, birâderi Osman, Kâsım oğlu Yusuf, mahdûmu Hüseyin, Hüseyin oğlu Ahmed mahdûmu Mehmed, Mustafa oğlu Dursun, mahdûmu Hasan, İbrâhim oğlu Hasan, birâderi Hamid, Musa oğlu Mustafa, birâderi Cemâl, Mihral[i] oğlu Ziya, Ahmed oğlu Yusuf, birâderi Yakub, mahdûmu Mehmed, Şeyho oğlu Mustafa, birâderi İsmâil, diğeri Rıza, diğeri İsmâil, Mamo oğlu Mehmed, birâderi Ârif, Hasan oğlu Latif, Osman oğlu Mecnun, birâderi Şerif, birâderi Mehmed, birâderi Sedad, Hasan oğlu Hüseyin, Altın oğlu Musa, kerîmesi Sebile, gelini Hünkar, hemşîresi Fâtıma, hemşîresi Âyişe, gelini Ana Hanım, Ahmed kerîmesi Sultan, diğeri Hadîce, kerîmesi Esme, Nâdir zevcesi Melek, diğeri Nâciye, mezkûr Ermeni çetesi tarafından balta, kurşun, süngü ile öldürülmüştür.

S [soru]- 4- Ermeniler, Müslümanların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve ne zaman ve kimin malını almışlardır? Alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur?

C [cevab]- 4- Sarıkamış ric'atinde bâlâda zikrettiğimiz Ermeni çetesi tarafından mal ve eşyalarımızı gârât ve yağma olundu. İki bin manda, öküz, inek, beş bin koyun ve keçi, yüz esb, üç bin somar (?) buğday, iki bin somar (?) arpa, üç bin liralık zînet eşyası, küpe, kemer, bilezik ve sâ'ire, iki bin lira nakid para yağma ve yüz on ev dahi ihrâk olunmuşdur.

S [soru]- 5- *İfâdeniz doğru mudur? Dinle, tasdîk ediniz.*

C [cevab]- 5- Evet, ifâdemiz doğrudur. Zâyî'âtımız bundan ibârettdir. Bir hilâf olmadığına vaz'-ı imzâ eyleriz.

Fî 22/7/[13]35

A'zâ	A'zâ	A'zâ
Burhan oğlu Ahmed	İbrâhim oğlu Mahmud	Yemen oğlu Mehmed
A'zâ	Muhtâr	İmâm
Resul oğlu Bekir	İsmâil oğlu Nâzım	Sanamir karyesinden
		Mehmed oğlu Abdülhamid

Ermeniler[in] İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlimeye dâ'ir Ardos karyesinin hey'et-i ihtiyâriyyesinin mazbût ifâdeleridir.

S [soru]- 1- *Seferberlik bidâyetinden, ordunun ileri harekâtına kadar köyünüzden ne kadar İslâm katlolunmuşdur?*

C [cevab]- 1- Sarıkamış ric'atinde karyemiz ahâlîsinden kırk erkek, seksen kadın ve çocuk öldürülmüşdür.

S [soru]- 2- *Ne zaman öldürdüler ve nerede öldürdüler ve maznûn olan Ermeniler kimlerdir ve isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur? Beyân ediniz.*

C [cevab]- 2- Karyemiz ahâlîsini toplayıp karyemiz dâhilinde binâlara doldurup Antranik Paşa çetesi ve ma'îyyetinde olan çetelerden Pasinler'in Yüzviran karyesinden Agob oğlu Hamamyan, Pasinler'in Zanzak karyesinden Tavid oğlu Sukis ve isimlerini bilmediğimiz seksen atlı çeteler tarafından öldürülmüşdür.

S [soru]- 3- *Ermeniler tarafından öldürülmüş olan İslâmların isimleri nedir ve ne sûretle öldürülmüşdür?*

C [cevab]- 3- Karyemiz ahâlisinden İsmâil oğlu Ârif, zevcesi Huri, oğlu Nâzım, kerîmesi Âyşe, İsmâil oğlu Kanber, birâderi İbrâhim, vâidesi Fâtıma, zevcesi Zühre, gelini Fâtıma, Safer oğlu Paşa, oğlu Tufan, diğer oğlu Hamid, Osman oğlu Tosun, mahdûmu Dursun, zevcesi Zühre, Süleyman oğlu Ağa, zevcesi Güler, Hasan oğlu Mehmed, Mehmed zevcesi Güler, mahdûmu Fâzıl, birâderi Şâmil, gelini Punpul, torunu Mihrâli, torunu Âyişe, diğer torunu Âyişe, Ali Bey zevcesi Nene, Ali Bey zevcesi Nunî, kerîmesi Ohuç (?), diğer kerîmesi Zühre, Hüseyin oğlu Kahraman, birâderi Bektaş, yeğeni Hamid, diğer yeğeni İrfanî, kerîmesi Huri, zevcesi İzzet, Ahmed oğlu Kâsım, zevcesi Hüsnâ, mahdûmu Hüseyin, diğer oğlu Yusuf, birâderi Mehmed, zevcesi Bekar, gelini Âlime, diğer gelini Âlime, torunu Âişe, Osman oğlu Ahmed, zevcesi Peru, diğer zevcesi Punpul, kerîmesi Esme, diğer kerîmesi Mahgûl, gelini Tuşık (?), Mustafa oğlu Veli, zevcesi Elif, diğer zevcesi Fâtıma, kerîmesi Gülsüm, diğer kerîmesi Âişe, mahdûmu Hüseyin, Mahmud oğlu Ömer, zevcesi Firdevs, diğer zevcesi Zeyneb, mahdûmu Kaya, diğer oğlu Halil, kerîmesi Mine, kerîmesi Zühre, Safer oğlu Ahmed, zevcesi Gülefer, kerîmesi Mahbub, torunu Kâmil, diğer kerîmesi Punpul, İsmâil oğlu Mehmed Çavuş, birâderi Süleyman, zevcesi Esme, kerîmesi Peru, diğer kerîmesi Mahbub, gelini Gülsüm, kerîmesi Âişe, Ahmed oğlu Hüseyin, zevcesi Gülsüm, diğer zevcesi Mahgûl, kerîmesi Gülşah, Mehmed oğlu Hasan, zevcesi Fâtıma, gelini İzzet, kerîmesi Güneş, kerîmesi Zühre, Yakub zevcesi Güler, mahdûmu Yusuf, diğer oğlu Ahmed, kerîmesi Hadice, diğer kerîmesi Esmehan, diğer kerîmesi Âyişe, Dede oğlu Mansur, birâderi Kulu, zevcesi Zühre, kerîmesi Âyişe, mahdûmu Ali, Ahmed oğlu Kâmil, hemşîresi Esme, diğer hemşîresi Zühre, kerîmesi Fâtıma, Veli oğlu Tufan, birâderi Ali, Tufan zevcesi Mahgûl, gelini Mavi, kerîmesi Âyişe, hemşîresi Güler, diğer hemşîresi Punpul, Hasan oğlu Süleyman, zevcesi Nazlı, gelini Mavi, kerîmesi Zühre, diğer kerîmesi Âyişe, Ali oğlu Mustafa, zevcesi Kuğu, oğlu Ahmed gelini Binnaz, kerîmesi Fâtıma, Bektaş oğlu İrfanî, kerîmesi Âdiye, kerîmesi Ârife, diğer İzzet, İsmâil oğlu Süleyman, zevcesi Zühre, kerîmesi Nâime, diğer Âlime, bir takım ahâlî esîr edip Sarıkamış'da öldürdüler ve kısm-ı a'zamını da karyemiz dâhilinde binâlara doldurup balta ile süngü ile ve bir takım kadın ve erkekleri de bir binâ içerisinde gazyağı döküp ateş ile yandırılmıştır.

S [soru]- 4- Ermeniler, Müslümanların mal[larını] gârât ve yağma etmişler midir ve kimin malını almışlardır? Alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur?

C [cevab]- 4- Bâlâda zikrolunan Antranik Paşa çetesi tarafından adedi mechûl bir çok hâne eşyası, dört yüz öküz ve câmûs, altı yüz inek, bin koyun ve keçi, elli aded esb, iki bin kile buğday, iki bin beş yüz kile arpa, beş yüz göz hâne harâb edildi. Elli hânemizin nüfûsunu yüz yirmi iki erkek ve kadın öldürdükten sonra mütebâkî sağ kalan ahâlîmiz ancak yalnız hayat ve nâmûsumuzu kurtardık. Bi'l-umûm mal ve eşyamızı yağma etdiler.

S [soru]- 5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdîk ediniz.

C [cevab]- 5- Evet, ifâdemiz doğrudur ve zâyi'âtımız bundan ibârettdir. Kat'iyen hilâf olmadığına tasdîk ederim.

Fî 23/7/[13]35

A'zâ	A'zâ	Muhtâr	Îmâm
Mehmed oğlu	Kahraman	Ahmed oğlu	Ardos karyesinin
Kâmil	oğlu	Ali	Şerif oğlu Yakub
	İbrâhim		

Ermeniler[in] İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlîme dâ'ir Kızlarkala karyesinin hey'et-i ihtiyâriyyesinin mazbût ifâdeleridir.

S [soru]- 1- Seferberlik bidâyetinden ordunun ileri harekâtına kadar köyünüzden ne kadar İslâm katlolunmuşdur?

C [cevab]- 1- Sarıkamış ric'atinde karyemiz ahâlîsinden altmış erkek öldürdüler.

S [soru]- 2- Ne zaman öldürdüler ve nerede öldürdüler? Maznûn olan Ermeniler kimlerdir? İsimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur? Beyân ediniz.

C [cevab]- 2- Pasinlerin Zanzak karyesinden Sahak oğlu Arot ve mezkûr karyeden Mıgırdıç oğlu Minas ve diğer refiklerinin isimlerini bilemediğimiz kırk nefer çete tarafından karyemiz ahâlîsini esîr edip Sarıkamış civârında öldürdüler.

S [soru]- 3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan İslâmların isimleri nedir ve ne sûretle öldürülmüşdür?

C [cevab]- 3- Karyemiz ahâlîsinden Mustafa oğlu Tâhir, İbrâhim oğlu Beşir, Kılıç oğlu Hüseyin, Şevkerî oğlu Şükrü, birâderi Şehrî, Osman oğlu Mahmud, mahdûmu Mustafa, Osman oğlu Hamid, Dede oğlu Recep, mahdûmu Mevlüd, Şeyh oğlu Hüseyin, Mustafa oğlu Receb, mahdûmu Osman, Hasan oğlu Maksud, Dursun oğlu Sâlih, diğer oğlu Hasan, Sefer oğlu Ali, Ömer oğlu Bayram, birâderi Emin, Şerif oğlu Beşir, Süleyman oğlu İsmâil, birâderi Mustafa, Süleyman Ebu Habib oğlu Dursun, Nazif oğlu Turan, Eşref oğlu Cezmi, Mehmed oğlu Ahmed, Ali oğlu Nevzad, Emin oğlu Yusuf, Ahmed oğlu Turan, Mehmed oğlu İbrâhim, Ali oğlu Zekeriya, Süleyman oğlu Hasan, Kâsım oğlu Yusuf, diğer oğlu Ali, Ali oğlu Hüseyin, birâderi Şükrü, diğer oğlu Mustafa, diğer oğlu Mahmud, Osman oğlu

Hasan, Abdullah oğlu Kaya, birâderi Süleyman, oğlu Fazıl, diğeri Mehmed, Eşref oğlu Şemseddin, Kürd Hano, birâderi Hasan, Emin oğlu Mehmed, birâderi Şâkir, birâderi Bilal, Süleyman oğlu Mustafa, birâderi İsmâil, diğeri İbrâhim, bâlâda zikrolunan karyemiz ahâlisini toplayıp Sarıkamış civârında balta ve süngü ve kurşun ile öldürülmüşdür.

S [soru]- 4- Ermeniler, İslâmların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve kimin malını almışlardır ve alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensûbdur? Beyân ediniz.

C [cevab]- 4- Bâlâda isimleri yazılmış olan Ermeni çeteleri tarafından adedi mechûl altmış hâne eşyasını yağma etdiler. Bin inek, sekiz yüz öküz, dört yüz câmûs, iki bin koyun, yedi yüz keçi, altmış esb, iki bin kile buğday, dört bin kile arpa, iki bin madenî altun, beş liralık dükkân eşyasını yağma etmişlerdir.

S [soru]- 5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdîk edesiniz?

C [cevab]- 5- Evet, ifâdemiz doğrudur ve zâyî'âtımız bundan ibâret olduğunu tasdîk ederiz.

Fî 25/7/[13]35

A'zâ

Muhtâr

İmam

**Osman oğlu
İbrâhim**

Bayram oğlu Aziz

Kızılkala [Kızılarkala] karyesinden

İbrâhim oğlu Cezair

Ermeniler[in] İslâmlara yaptıkları hakâret ve mezâlîme dâ'ir Horasan karyesinin hey'et-i ihtiyarriyyesinin mazbût ifâdeleridir.

S [soru]- 1- Seferberlik bidâyetinden, ordunun ileri harekâtına kadar köyünüzden ne kadar İslâm katlolunmuşdur?

C [cevab]- 1- Sarıkamış ric'atinde iki yüz yetmiş kadın ve erkek öldürülmüşdür.

S [soru]- 2- Ne zaman öldürdüler ve nerede öldürdüler? Maznûn olan Ermeniler kimlerdir, isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdur? Beyân ediniz.

C [cevab]- 2- Pasinlerin Yüzviran karyesinden Agob oğlu Bogos çete reîsi olarak ve ma'iyyetinde olanlardan Pasinlerin Hüsre[v]viran karyesinden Karahan oğullarından Agob, Pasinlerin Komazor karyesinden Poşa oğullarından Serkis, diğeri Aygo, Pasinlerin Velibaba karyesinden Hamparsum, Pasinlerin Alicekrek karyesinden Küçükkeşiş oğlu Varcabet diğeri Ağababa, Pasinlerin Tuti karyesinden

Boyacıardan Agob, diğeri Kazar, Pasinlerin Hertev karyesinden Mardiros ve diğeri refiklerinin isimlerini bilmediğimiz beş yüz kadar çeteler tarafından karyemiz ahâlîsini toplayıp gece olarak karyemize yarım sâ'at mesâfede öldürdüler.

S [soru]- 3- Ermeniler tarafından öldürülmüş olan İslâmların isimleri nedir ve ne şâretle öldürülmüşdür?

C [cevab]- 3- Karyemiz ahâlîsinden İshak oğlu Şerif, birâderi Ağa, Sallı oğlu Ağa, Süleyman kızı Âyişe, hemşîresi Fâtıma, Mevlüd oğlu İbrâhim, birâderi Kurbanî, Yusuf oğlu Hüseyin, Hüseyin oğlu Alaeddin, birâderi Mecdüddin, birâderi Nûri, Sallı oğlu Hüseyin, Ahmed kerîmesi Esme, hemşîresi Gülnaz, Süleyman oğlu Burhan, kerîmesi Gülniyaz, diğeri Nâfize, diğeri Nâsiye, muhâcir Hacı zevcesi Zeliha, kerîmesi Esme, mahdûmu İsmâil, oğlu Yusuf, birâderi Hasan, muhâcir Mecnun, oğlu İbrâhim, diğeri Kaya, kerîmesi Güllü, diğeri Gülniyaz, Ahmed oğlu Aziz, oğlu Abdussamed, diğeri Sedad, diğeri Mustafa, Yusuf kerîmesi Saşlıgür ve Abdullah oğlu Karib, diğeri oğlu Esmanî, diğeri İrfanî, diğeri Tayfur, diğeri Mehmed, Kızılıcı oğlu Ağa, diğeri Âkif, diğeri Ârif, Ârif oğlu Nâzım, diğeri Şevket, kerîmesi Şevket, Çiçek oğlu Hasan, mahdûmu Hüseyin, diğeri Ahmed, diğeri Yusuf, diğeri Aziz, diğeri Mustafa, kerîmesi Selfiraz, diğeri Esme, Mustafa oğlu Abdurrahim, birâderi Halil, kerîmesi Âyişe, diğeri Nâciye, diğeri Güllü, Hasan oğlu Hamdi, zevcesi Güllü, oğlu Ahmed, kerîmesi Nâsime, Mustafa oğlu Ömer, oğlu Hamid, diğeri Mehmed, Hamid oğlu Ömer, diğeri Daşdan, diğeri Dursun, Mehmed oğlu Emin, diğeri Mecid diğeri Arslan, diğeri Hüseyin, Osman oğlu İsmâil, zevcesi Mavi, kerîmesi Nâfize, diğeri Beri oğlu Mustafa, diğeri Ali, diğeri Mevlüd, diğeri Hasan, Beyi oğlu Abdurrahman, oğlu Sâbit, diğeri Sabri, diğeri Ağa, diğeri Hüseyin, kerîmesi Güllü, diğeri Sâniye, Beyi oğlu Behrem, oğlu Şevket, kerîmesi Nâfize, diğeri Sâniye, Mustafa oğlu Râsim, mahdûmu Şeyh, diğeri Ahmed, diğeri Hamdi, kerîmesi Nâziye, diğeri Mavi, Ahmed oğlu Hüseyin, â'ilesi Mahbûb, kerîmesi Şükufe, diğeri Âsiye, diğeri muhâcir Şehrî, mahdûmu Abdurrahman, diğeri İsmâil, kerîmesi Sâniye, Yahya oğlu Sâlih, oğlu Şükrü, diğeri Tayyar, diğeri Şükrü, diğeri Ağa, diğeri Fâiz, Hüseyin oğlu Ahmed, mahdûmu İsmâil, diğeri Abdullah, Hasan oğlu İsmâil, oğlu Âkif, diğeri Şerif, diğeri Tosun, Ahmed oğlu Hüseyin, oğlu Burhan, zevcesi Zühre, kerîmesi Nene, diğeri Şükufe, diğeri Sâlih, İbrâhim oğlu Tufan, oğlu Mustafa, diğeri İdris, Nim oğlu Rezzak, oğlu Fuad, diğeri Nusret, muhâcir Battal, oğlu Hasan, diğeri Râmiz, diğeri Dede, Aziz oğlu Kemal, diğeri Cemâl, diğeri Osman, kerîmesi Selfiraz, diğeri Şefika, diğeri Refika, İsmâil oğlu Kaya, oğlu Emrullah, diğeri Fâiz, diğeri Cemâl, diğeri Ebubekir, kerîmesi Lütfiye,

diğeri Sıdkı, diğeri Semiye, Mustafa oğlu İsmâil, oğlu İbrâhim, Osman oğlu Faruk, kerîmesi Sâniye, diğeri Nâfize, muhâcir Sâlih, oğlu Kadir, diğeri Zarif, kerîmesi Lûtfiye, İsmâil oğlu Ziya, oğlu Vâhid, diğeri Sedad, diğeri Râmiz, Kürd Ömer, zevcesi Gülizar, oğlu Ahmed, kerîmesi Esme, diğeri Zeliha, diğeri Hazal, muhâcir Mehmed, oğlu Mevlüd, diğeri Hasan, diğeri İrfanî, diğeri Kerem, Hasan oğlu Receb, oğlu Dursun, diğeri Kahraman, diğeri Kâmil, diğeri Tâhir, Sâlim oğlu İsmâil, mahdûmu Kâzım, diğeri Laçın, diğeri Hacı, diğeri Kerem, zevcesi Hanife, kerîmesi Kudret, diğeri kerîmesi Hasbiye, Süleyman Durak, pederi Süleyman, mahdûmu Tosun, zevcesi Âyişe, kerîmesi Güllü, diğeri Hadîce, Balnı oğlu İsmâil, mahdûmu Dumlu, diğeri Cemaşah, kerîmesi Nûriye, zevcesi Lûtfiye, Yanis oğlu Sayyad, mahdûmu Zihni, diğeri Zafer, diğeri Sâni, kerîmesi Rugiye, Selim oğlu Mâil, zevcesi Hameşe (?), kerîmesi Şâdiye, diğeri kerîmesi Âyişe, mahdûmu Ağa, Süleyman oğlu Ali, mahdûmu Burhan, zevcesi Nûriye, kerîmesi Esme, mahdûmu Abdurrahman, diğeri Rahim, Cebel Eşref, mahdûmu Daşdan, diğeri Süleyman, zevcesi Zinet, kerîmesi Telli, diğeri Nigar, muhâcir Ali, mahdûmu Kerem diğeri Kâmil, diğeri Hâlid, kerîmesi Selfnaz, diğeri Gülşeh, diğeri Nene, muhâcir Abdurrahman, mahdûmu Hurşud, diğeri Fâzıl, diğeri Nâzım, kerîmesi Penbe, diğeri Ziyade, Mustafa oğlu Ömer, kerîmesi Fidan, diğeri kerîmesi Güllü, diğeri Fâtıma, diğeri Zühre, diğeri Babu, muhâcir Süleyman, mahdûdu Feyzi, diğeri Mehmed, Âşır oğlu Hüseyin, diğeri Şerif, diğeri oğlu Receb, Hüseyin oğlu Fâzıl, diğeri oğlu Şükrü, kerîmesi Gülperi, diğeri Rugiye, Şerif oğlu Daşdan, kerîmesi Hüsnâ, diğeri Şâdiye, Yemen oğlu Eşref, kerîmesi Mazlume, diğeri Nâfize, diğeri Nâzire, Nakış (?) oğlu Mehmed, zevcesi Fidan, kerîmesi Esme, diğeri Nâfize, Ali oğlu Paşa, mahdûmu Nevzad, diğeri Mehmed, diğeri Receb, kerîmesi Şükufe, diğeri Asya, diğeri Şâdiye karyemize yarım sâ'at mesâfede, gece olarak balta ve kurşun ve süngü ile öldürdükden sonra cenâzeleri bir dere içerisinde gazyağı döküp ateş ile yandırılmıştır.

S [soru]- 4- Ermeniler, Müslümanların mal ve eşyasını gârât ve yağma etmişler midir ve ne zaman ve kimin malını almışlardır? Alan Ermeniler kimlerdir ve hangi çeteye mensubdur?

C [cevab]- 4- Bâlâda isimleri yazılmış olan Pasinlerin Yüzviran karyesinden Agob ve oğlu Bogos, çete re'îsi olarak ve ma'îyyetinden olanlardan Pasinlerin Hüsre[v]viran karyesinden Karahan oğullarından Agob, Pasinlerin Komador karyesinden Poşa oğullarından Serkis, diğeri Aygo ve diğeri refikleriyle berâber beş yüz Ermeni çeteleri tarafından karyemiz ahâlîsini öldürdükden sonra mütebâkî sağ kalan ahâlîmiz ancak yalnız can ve nâmûsumuzu kurtarabildik. Dört yüz hânemizin, adedi meçhûl hâne eşyasını yağma etdiler. Beş yüz öküz ve câmûs, sekiz yüz inek,

beş bin koyun ve keçi, beş yüz esb, altmış dükkân içerisinde olan eşya, kıymeti mechûl beş yüz bin kile buğday, sekiz yüz bin kile arpa, üç yüz elli hâne harâb edilmiştir.

S [soru]- 5- İfâdeniz doğru mudur? Doğru ise dinle, tasdik ediniz.

C [cevab]- 5- Evet, ifâdemiz doğrudur. Kat'iyen hilâf yokdur. Zâyî'âtımız bundan ibâret olduğunu tasdik ederiz.

Fî 30/7/[13]35

A'zâ A'zâ A'zâ
Şâkir oğlu Vâhib Ahmed oğlu Rıfat Hacı Burhan oğlu Râmiz

A'zâ Muhtâr İmâm
Emrullah oğlu İrfanî oğlu Horasan karyesi ahâlîsinden
Muhyiddin Abdussamed Halil oğlu İbrâhim Lûtfü

BOA. HR. SYS. 2877/60, Belge no: 1-4

– 33 –

ERMENİ ÇETELERİNİN YAPTIĞI SOYKIRIM

Ermeni Çetelerinin köylerde Müslümanlara yaptıkları soykırımla ilgili bilgiler ve Müslümanların uğradığı zarar ve ziyanın cetvellerine dair.

Massacre perpetrated by the Armenian bandits

Information concerning the massacre perpetrated by the Armenian bandits in Muslim villages and lists of losses and damages incurred by the Muslims.

4 Za. 1337 (1. VIII. 1919)

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'i fecâyî	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın isimleri	Mensûb oldukları çete re'îslerinin isimleri	Gasp edilen mülkü	Gasp edilen eşya	Mûlahazat
Köprüköylü Aram ve	Yusuf oğlu Mehmed	balta	Köprüköyünde	Timar	Mahmud oğlu Osman				
Serkis ve Ohannes,	Mahmud oğlu Âlî	"	"	"	"	Sivash Varcabet ve			

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'î fecâyî	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın isimleri	Mensûb oldukları çete re'îslerinin isimleri	Gaspedilen mülkû	GGaspedilen eşya	Mûlahazat
Üğümülü David ve Hemezak ve Akva'dır	Mahmud zavcesi Nene	"	"	"	"	Altundişli Onnik ve kırk atlı			
	Ali zavcesi Âyişe	"	"	"	"	müsellah ma'îyyetleri			
	Ali kızı Fâtma	"	"	"	"				
	Ali kızı Sündüs	"	"	"	"				
	Ali kızı Gülü	"	"	"	"				
	Osman oğlu Ağa	"	"	"	"				
	Mehmed zavcesi Hediye	"	"	"	"				
	Mehmed oğlu Fevzi	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Yusuf	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Şevki	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Fikri	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Tâhir	"	"	"	"				
	Mustafa kızı Fethiye	"	"	"	"				
	Mustafa zavcesi Nâzime	"	"	"	"				
	Mustafa vâlidisi Kadife	"	"	"	"				
	Yusuf oğlu Şâmil	"	"	"	"				
	Yusuf kızı Makbule	"	"	"	"				
	Yusuf vâlidisi Âyişe	"	"	"	"				
	Ali kızı Emine	"	"	"	"				
	İsmâil kızı Muhsine	"	"	"	"				
	Kaya kızı Hüsniye	"	"	"	"				
	İsmâil oğlu İbrâhim	"	"	"	"				

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'î fecâyî	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın isimleri	Mensûb oldukları çete re'îslerinin isimleri	Gaspedilen mülkû	GGaspedilen eşya	Mûlahazat
	İbrâhim zevcesi Fâtma	"	"	"	"				
	İbrâhim kızı Hadîce	"	"	"	İbrâhim oğlu Kemal				
	Mehmed oğlu Âkif	"	"	"	"				
	Âkif zevcesi Mâvi	"	"	"	"				
	Âkif kızı Sâniye	"	"	"	"				
	İsmâîl zevcesi Sâime	"	"	"	"				
	İsmâîl kızı Hadîce	"	"	"	"				
	Genco kızı Zemîne	"	"	"	"				
	Genco kızı Hasret	"	"	"	"				
	Hüseyin kızı Nâime	"	"	"	"				
	Hüseyin oğlu Mustafa	"	"	"	"				
	Ağa oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Kâsım oğlu Ağa	"	"	"	"				
	Ağa oğlu Âgâh	"	"	"	"				
	Ağa oğlu Mustafa	"	"	"	"				
	Ağa vâlidesi Fâtma	"	"	"	"				
	Ağa kızı Gûli	"	"	"	"				
	Kâsım oğlu Monla Hasan	"	"	"	"				
	Hasan oğlu Şevki	"	"	"	"				
	Şükrü oğlu Mehmed	"	"	"	"				

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'î fecâyî	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın isimleri	Mensûb oldukları çete re'îslerinin isimleri	Gasp edilen mülk	GGasp edilen eşya	Mûlahazat
	Şükrü zevcesi Fâtma	"	"	"	"				
	Şükrü oğlu Ahmed	"	"	"	"				
	Hacı oğlu Halil	"	"	"	"				
	Halil kızı Nâciye	"	"	"	"				
	Halil oğlu Hasan	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Abdullah	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	[...] oğlu Hüsni	"	"	"	"				
	[...] oğlu Sâlih	"	"	"	"				
	Mehmed vâlidese Hanım	ihrâk	köyde	"	İbrâhim oğlu Kemal,				
	Ağa kızı Âlime	"	"	"	Derviş oğlu Burhan				
	Ağa oğlu Edhem	"	"	"	"				
	Edhem oğlu Yusuf	"	"	"	"				
	Edhem zevcesi İzzet	"	"	"	"				
	Ağa oğlu Hâtem	"	"	"	"				
	Hâtem zevcesi Âyişe	"	"	"	"				
	Hâtem oğlu İbrâhim	"	"	"	"				
	Hâtem vâlidese İffet	"	"	"	"				
	Nevcib (?) zevcesi Gülsüm	"	"	"	"				
	Nevcib (?) oğlu Refik	"	"	"	"				

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'î fecâyî	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın isimleri	Mensûb oldukları çete re'îslerinin isimleri	Gaspedilen mülkû	GGaspedilen eşya	Mûlahazat
	Nevcib (?) oğlu Tevfik	"	"	"	"				
	Kahraman oğlu Yusuf	"	"	"	"				
	Yusuf oğlu Burhan	"	"	"	"				
	Burhan zevcesi Fâtma	"	"	"	"				
	Burhan oğlu Münib	"	"	"	"				
	Burhan kızı Münîre	"	"	"	"				
	Burhan oğlu Halil	"	"	"	"				
	Kahraman oğlu Ali Bey	"	"	"	"				
	Ali Bey oğlu Kahraman	"	"	"	"				
	Ali Bey oğlu Cemâl	"	"	"	"				
	Kahraman zevcesi Hediye	"	"	"	"				
	Ali Bey zevcesi Penbe	"	"	"	"				
	Ağa oğlu Avni	"	"	"	"				
	Ağa zevcesi İzzet	"	"	"	"				
	Kahraman oğlu İhsan	"	"	"	"				
	Kahraman oğlu Esad	"	"	"	"				
	Kahraman kızı Güllü	"	"	"	"				
	Ahmed oğlu Halil	"	"	"	"				
	Ahmed zevcesi Fâtma	"	"	"	"				

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'î fecâyî	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın isimleri	Mensûb oldukları çete re'îslerinin isimleri	Gaspedilen mülk	GGaspedilen eşya	Mûlahazat
	Mâil kızı Hanım	"	"	"	Mehmed oğlu Hacı				
	Lütfullah kızı Refika	"	"	"	Mahmud				
	Lütfullah kızı Şefika	"	"	"	"				
	Lütfullah kızı Rebîa		Beraber	"	"				
	Lütfullah oğlu Mustafa		götürmüş- lerdir	"	"				
	Feyzullah oğlu Nûri	ihrâk	köyde	Timar	"				
	Afo oğlu Nazîf	"	"	"	"				
	Afo kızı Rahime		Beraber	"					
	Afo oğlu Ahmed		götürmüş- lerdir	"					
	Şerif oğlu İsmâil	ihrâk	köyde	Timar	"				
	İsmâil oğlu Mâil	"	"	"	"				
	İsmâil oğlu İshak	"	"	"	"				
	Hasan oğlu Lutfi	"	"	"	"				
	İshak oğlu Hâşim	"	"	"	"				
	Hasan zevcesi Vesile	"	"	"	"				
	Monla İsmâil zevcesi Pirûze	"	"	"	"				
	Mâil oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Mâil oğlu Şükrü	"	"	"	"				
	Mâil zevcesi İzzet	"	"	"	"				
	Ahmed kızı Firdevs	"	"	"	"				
	Ağa oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Ağa oğlu Sâlim	"	"	"	"				

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'î fecâyî	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın isimleri	Mensûb oldukları çete re'îslerinin isimleri	Gaspedilen mülkû	GGaspedilen eşya	Mûlahazat
	Sâlim zevcesi Besime (?)	"	"	"	"				
	Mehmed zevcesi Hanım	"	"	"	"				
	Hamdi zevcesi Feride	"	"	"	"				
	Mehmed kızı Latife	"	"	"	"				
	Ahmed oğlu Çerkes	"	"	"	"				
	Ahmed oğlu Tâhir	"	"	"	"				
	Çerkes zevcesi Pirûze	"	"	"	"				
	Çerkes kızı Bedriye	"	"	"	Abbas oğlu Mustafa				
	Abdülga- fur oğlu Hüseyin	"	"	Epsem- ce [Epsen- ce]	"				
	Abdülga- fur zevcesi Gülfevze	"	"	"	"				
	Hüseyin oğlu Kâmil	"	"	"	"				
	Kâmil oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Kâmil oğlu Refik	"	"	"	"				
	Kâmil zevcesi Sündüs	"	"	"	"				
	Ahmed oğlu Hacı	"	"	"	"				
	Hacı oğlu Binali	"	"	"	"				
	Hacı kızı Hadîce	"	"	"	"				
	Ali oğlu Mustafa	"	"	Timar	"				
	Mustafa zevcesi Nene	"	"	"	"				

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'î fecâyî	Mahall-i cürm	Karyesi	Şühûdânın isimleri	Mensûb oldukları çete re'îslerinin isimleri	Gaspedilen mülk	GGaspedilen eşya	Mûlahazat
	Mustafa oğlu İbrâhim	"	"	"	"				
	Mehmed oğlu Halil Çavuş	"	"	"	"				
	Halil zevcesi Fâtma	"	"	"	"				
	Halil oğlu Ağa	"	"	"	"				
	Hamdi zevcesi Gülsüm	"	"	"	"				
	Hamdi zevesi Pınar	"	"	"	"				
	Tosun oğlu Mûcib	"	"	Sansorl u	"				
	Tosun zevcesi Hadîce	"	"	"	"				
	Tosun kızı Hidâye	"	"	"	"				
	Tosun kızı Nene	"	"	"	"				
	Tosun kızı Fedâ	"	"	"	"				

Beyânı Nüfûsu : 136

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âmda gerek kadın ve gerek erkek ve çocuk olmak üzere yüz otuz altı nüfûsdan ibâret olduğu sebt-i defterde zikredilen eşhâsın şühûdâtıyla işbu defterimiz makâm-ı â'idesine takdîm kılındı.

Fî 1 Ağustos sene [13]35

Şâhid

İmza

Şâhid

İmza

Şâhid

İmza

Muhtâr

İmza

İmâm-ı Karye-i Timar

İmza

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cürm	Karyesi	Şühûdâ-nın isimleri	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Gasp edilen nuku'd	Gasp edilen eşya	Mûlahazat
	Mustafa oğlu Cemil	ihrâk	köyde	Badıcı	Mustafa oğlu Yusuf				
	Mustafa zevcesi Mahbûb	"	"	van	"				
	Mustafa kızı Fâtma	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Abdullah	"	"	"	"				
	Abdullah zevcesi Mahbûb	"	"	"	"				
	Abdullah kızı Zühre	"	"	"	"				
	İbrâhim zevcesi Şehriban	"	"	"	"				
	İbrâhim kızı Kıymet	"	"	"	"				
	İbrâhim kızı Nâzire	"	"	"	"				
	Hüseyin oğlu Mevlüd	"	"	"	"				
	Hüseyin oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Mevlüd zevcesi Gülizar	"	"	"	"				
	Kerim oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Kerim oğlu Safer	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Kerim	"	"	"	"				
	Veli oğlu Derviş	"	"	"	"				
	Veli oğlu Ali	"	"	"	"				
	Hacı oğlu Hacı	"	"	"	"				
	Hacı zevcesi Gülperi	"	"	"	"				
	Hacı kızı Seyran	"	"	"	"				
	Hacı kızı Benefşe	"	"	"	"				

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâî	Mahall-i cürm	Karyesi	Şühûdâ-nın isimleri	Mensûb oldukları çete re'îslerinin isimleri	Gaspedilen nukud	Gaspedilen eşya	Mülâhazat
	Dervîş zevcesi Mahgûl	"	"	"	"				
	Hüseyin oğlu Hasan	"	"	"	"				
	Hasan oğlu Kâmil	"	"	"	"				
	Hasan oğlu Kel Ağa	"	"	"	"				
	Hasan oğlu Hüseyin	"	"	"	"				
	Hasan oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Hasan kızı Nâzire	"	"	"	"				
	Hasan zevcesi Pirûze	"	"	"	"				
	Hasan zevcesi Sican	"	"	"	"				
	Kâmil zevcesi Gülhanım	"	"	"	"				
	Kâmil kızı Fehime	"	"	"	"				
	Kâmil kızı Kıymet	"	"	"	"				
	Kâmil oğlu Mihrali	"	"	"	"				
	İlyas oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Mehmed zevcesi Zemine	"	"	"	"				
	Mehmed oğlu Mustafa	"	"	"	"				
	Mehmed kızı Nazlı	"	"	"	"				
	Ali oğlu Haydar	"	"	"	"				
	Haydar zevcesi Gülhanım	"	"	"	"				
	Haydar vâlidesi Zehra	"	"	"	"				
	Hurşid oğlu Dervîş	"	"	"	"				
	Dervîş oğlu Ziya	"	"	"	"				

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cürm	Karyesi	Şühûdâ-nın isimleri	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Gaspedilen nukud	Gaspedilen eşya	Mülâhazat
	Süleyman zevcesi Hadîce	"	"	"	"				
	Halil oğlu İsmâil	"	"	"	"				
	Dursun oğlu Ali	"	"	"	"				
	Ali zevcesi Gülşan	"	"	"	"				
	Ali oğlu Dursun	"	"	"	"				
	Ali kızı Esme	"	"	"	"				
	Ali oğlu Hüseyin	"	"	"	"				
	Receb oğlu Mustafa	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Mustafa kızı Emine	"	"	"	"				
	Mehmed oğlu Hasan	"	"	"	Ahmed oğlu Mehmed				
	Hasan oğlu Abbas	"	"	"	"				
	Hasan oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Hasan zevcesi Şehriban	"	"	"	"				
	Hasan vâlidesi Nünüfe	"	"	"	"				
	Hasan kızı Zühre	"	"	"	"				
	Süleyman oğlu Ali	"	"	"	"				
	Ali zevcesi Zühre	"	"	"	"				
	Ali kızı Nünüfe	"	"	"	"				
	Mehmed kızı Zühre	"	"	"	"				
	Ali kızı Ado	"	"	"	"				
	Ali kızı Mâhî	"	"	"	"				
	Necib zevcesi İffet	"	"	"	"				
	Necib kızı Fehime	"	"	"	"				

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cürm	Karyesi	Şühûdâ- nın isimleri	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Gasp edilen nukud	Gasp edilen eşya	Mülâhazat
	Mustafa kızı Mercan	"	"	"	"				
	Ahmed oğlu Eyyub	"	"	"	"				
	Eyyub zevcesi Fehime	"	"	"	"				
	Eyyub kızı Nâzime	"	"	"	"				
	Eyyub vâlidesi Gülhanım	"	"	"	"				
	Mehmed oğlu Ahmed	"	"	"	"				
	Ahmed oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Mehmed oğlu Mustafa	"	"	"	"				
	Mehmed kızı Esme	"	"	"	"				
	Mehmed kızı Nûriye	"	"	"	"				
	Mehmed oğlu Hasan	"	"	"	"				
	Bektaş oğlu Mevlûd	"	"	"	"				
	İlyas kızı Muhsine	"	"	"	"				
	İlyas kızı İffet	"	"	"	"				
	İsmâil oğlu Mustafa	"	"	"	Ali oğlu Halil				
	Mustafa zevcesi Nazlı	"	"	"	"				
	Mustafa kızı Fâtıma	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Ali	"	"	"	"				
	Ali zevcesi Gülhanım	"	"	"	"				
	Mehmed oğlu Mustafa	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Ağa	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Kenan	"	"	"	"				
	Mustafa kızı Zühre	"	"	"	"				

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cürm	Karyesi	Şühûdâ-nın isimleri	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Gaspedilen nukud	Gaspedilen eşya	Mûlahazat
	Mustafa kızı Benefşe	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Halil kızı Remziye	"	"	"	"				
	Süleyman kızı Hanım	"	"	"	Hüseyin oğlu Hasan				
	Ali kızı Maya	"	"	"	"				
	Bahri kızı Sincab	"	"	"	"				
	Ayn oğlu Bahri	"	"	"	"				
	Mehmed oğlu Safer	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Mehmed zevcesi Gülsüm	"	"	"	"				
	Safer zevcesi Hanım	"	"	"	"				
	Hüseyin oğlu Ahmed	"	"	"	"				
	Hüseyin oğlu Yusuf	"	"	"	"				
	Hüseyin oğlu Hamdi	"	"	"	"				
	Yusuf zevcesi Muhsine	"	"	"	"				
	Hamdi zevcesi Maya	"	"	"	"				
	Yusuf kızı Gülşen	"	"	"	"				
	Yusuf kızı Meleknaz	"	"	"	"				
	Hüseyin kızı Benefşe	"	"	"	"				
	Hasan oğlu Dursun	"	"	"	"				
	Hasan kızı Nâzire	"	"	"	"				
	Hasan oğlu Mustafa	"	"	"	Mustafa oğlu Ali				

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cürm	Karyesi	Şühûdâ- nın isimleri	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Gasp edilen nukud	Gasp edilen eşya	Mülâhazat
	Mustafa zevcesi Gülsüm	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Fâzıl	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Celâl	"	"	"	"				
	Mustafa kızı Muhsine	"	"	"	"				
	Hüseyin oğlu Ahmed	"	"	"	"				
	Ahmed oğlu İlyas	"	"	"	"				
	İlyas oğlu Eyno (?)	"	"	"	"				
	İlyas oğlu Hasan	"	"	"	"				
	İlyas kızı Fâtma	"	"	"	"				
	İbrâhim oğlu Halil	"	"	"	"				
	Behlül zevcesi Âyişe	"	"	"	"				
	Behlül oğlu Abdurrahman	"	"	"	"				
	Behlül oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Behlül kızı Nazlı	"	"	"	"				
	Dursun zevcesi Nene	"	"	"	"				
	Mustafa kızı Gülşen	"	"	"	"				
	Hüseyin zevcesi Ado	"	"	"	"				
	Hüseyin kızı Râhile (?)	"	"	"	"				
	Hüseyin kızı Nâzenim	"	"	"	"				
	Hüseyin kızı Gülhanım	"	"	"	"				
	Süleyman kızı Hanım	"	"	"	"				
	Ali oğlu Zohrab	"	"	"	"				

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cürm	Karyesi	Şühûdâ-nın isimleri	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Gaspedilen nukud	Gaspedilen eşya	Mûlahazat
	Ahmed zevcesi Zühre	"	"	"	"				
	Ahmed oğlu Tâhir	"	"	"	"				
	Ahmed oğlu İzzet	"	"	"	"				
	Süleyman kızı Hadice	"	"	"	"				
	Ali oğlu İlyas	"	"	"	"				
	İlyas zevcesi Mahbub	"	"	"	"				
	İlyas oğlu Ali	"	"	"	"				
	İlyas kızı Yâdigâr	"	"	"	"				
	İlyas kızı Sincan	"	"	"	"				
	Ahmed oğlu Şerif	"	"	"	"				
	Şerif zevcesi Güli	"	"	"	"				
	Mevlûd zevcesi Bizâr	"	"	"	"				
	Hasan zevcesi Yapı (?)	"	"	"	"				
	Mevlûd zevcesi Meleknaz	"	"	"	"				
	Mevlûd kızı Gülhanım	"	"	"	"				
	Mahmud oğlu İsmâil	"	"	"	"				
	Mahmud oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Mevlûd oğlu Hüseyin	"	"	"	"				
	Hüseyin oğlu Kahraman	"	"	"	"				
	Kahraman kızı Pero	"	"	"	"				
	Hüseyin oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Mehmed zevcesi Fâtıma	"	"	"	"				
	ve Güleser	"	"	"	"				
	Mehmed oğlu Ali	"	"	"	"				

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cürm	Karyesi	Şühûdâ-nın isimleri	Mensûb oldukları çete re'îslerinin isimleri	Gaspedilen nukud	Gaspedilen eşya	Mûlahazat
	Ali zevcesi Zehra	"	"	"	"				
	Ali kızı Servan	"	"	"	"				
	Ali kızı Gülsinan	"	"	"	"				
	Ali oğlu Ahmed	"	"	"	"				
	Yusuf oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Mehmed oğlu İbrâhim	"	"	"	"				
	Mehmed oğlu Safer	"	"	"	"				
	Mehmed oğlu Eyyub	"	"	"	"				
	Mehmed zevcesi Nünüfe	"	"	"	"				
	Eyyub zevcesi Fâtma	"	"	"	"				
	Mehmed zevcesi Kaya	"	"	"	"				
	Kaya zevcesi Mucibe	"	"	"	"				
	Mustafa kızı Güli	"	"	"	"				
	Hüseyin oğlu Şükrü	"	"	"	"				
	Şükrü zevcesi Hadice	"	"	"	Kaya oğlu Ali				
	Hüseyin zevcesi Melek	"	"	"	"				
	Hüseyin kızı Kibar	"	"	"	"				
	Mustafa zevcesi Deliş	"	"	"	"				
	Halil oğlu Mustafa	"	"	"	"				
	Mustafa kızı Sincan	"	"	"	"				
	Mustafa kızı Hâher	"	"	"	"				
	Receb oğlu Mustafa	"	"	"	"				
	Mustafa kızı Gülhanım	"	"	"	"				

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cürm	Karyesi	Şühûdâ-nın isimleri	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Gaspedilen nukud	Gaspedilen eşya	Mûlahazat
	Mustafa kızı Dursun	"	"	"	"				
	Hızır oğlu Mustafa	"	"	"	"				
	Hızır zevcesi Fâtma	"	"	"	"				
	Hızır oğlu Mustafa	"	"	"	"				
	Kaya kızı Muhsibe	"	"	"	"				
	Kaya kızı Mahgûl	"	"	"	"				
	Ahmed oğlu İlyas	"	"	"	"				
	İlyas zevcesi Firdevs	"	"	"	"				
	İlyas kızı Nazlı	"	"	"	"				
	Mahmud zevcesi Gülsüm	"	"	"	"				
	Mahmud kızı Nâzire	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu İbrâhim	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Ali	"	"	"	"				
	İbrâhim zevcesi Sultan	"	"	"	"				
	İbrâhim oğlu Dursun	"	"	"	"				
	Ali zevcesi Gülsüm	"	"	"	"				
	Abdullah kızı Gülperi	"	"	"	"				
	Zülfü oğlu Kaya	"	"	"	"				
	Kaya zevcesi Zühre	"	"	"	"				
	Kaya vâlidesi Güli	"	"	"	"				
	Kaya kızı Gülşen	"	"	"	"				
	Süleyman zevcesi Elif	"	"	"	"				
	Süleyman kızı Gülhanım	"	"	"	"				

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cürm	Karyesi	Şühûdâ-nın isimleri	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Gasp edilen nukud	Gasp edilen eşya	Mûlahazat
	Şerif zevcesi Servet	"	"	"	Süleyman oğlu Hasan				
	Şerif zevcesi Hanım	"	"	"	"				
	Şerif oğlu Mehmed	"	"	"	"				
	Şerif oğlu Mustafa	"	"	"	"				
	Şerif kızı Gülhanım	"	"	"	"				
	Hüseyin oğlu Ahmed	"	"	"	"				
	Ahmed zevcesi Şehriban	"	"	"	"				
	Ahmed kızı Gülhanım	"	"	"	"				
	İbrâhim oğlu Abdurrahman	"	"	"	"				
	İbrâhim kızı Nâzire	"	"	"	"				
	Mustafa kızı Mahgûl	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Zeynel	"	"	"	"				
	Mustafa kızı Şehriban	"	"	"	"				
	Ali kızı Zühre	"	"	"	"				
	Muharrem kızı Gülperi	"	"	"	"				
	Ağa zevcesi Nünüfe	"	"	"	"				
	Ağa oğlu Behzad	"	"	"	"				
	Ağa kızı Gülhanım	"	"	"	"				
	Ağa kızı Yâdigâr	"	"	"	"				
	Ağa oğlu Ali	"	"	"	"				
	Ali oğlu İsmâil	"	"	"	"				

Beyânı : 240

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan ihrâkda gerek erkek ve gerek kadın ve çocuk olmak üzere ihrâk edilen iki yüz kırk nüfûsdan ibâret olduğu sebt-i

defterde zikredilen eşhâsın ma'lûmât ve şühûdâtıyla işbu defterimiz makâm-ı â'idesine takdîm kılındı.

Fî 1 Ağustos sene [13]35

Şâhid	Şâhid	Şâhid	Şâhid	Şâhid
İmza	İmza	İmza	İmza	İmza
Şâhid	Şâhid	Şâhid		
İmza	İmza	İmza		
			Muhtâr	
			İmza	
			İmâm-ı Karye-i Badıcivan	
			İmza	

Kâtilin ismi	Memleketi	Maktûlün ismi	Nev'-i Fecâyi'	Mahall-i cûrm	Mahallesi	Mensûb oldukları çete re'islerinin ismi
Kahveci Nazar, Samyozun Hanko, birâderi Arşak ve amucazâdeleri	Hasankala	Mustafa oğlu Mehmed	süngü	Paşa Bey'in evinde		
	"	kerîmesi Rukiye	"	"		
	"	kerîmesi Sefiye	"	"		
	"	birâderi Hıfzı	"	"		
	"	vâlidesi Âyişe	"	Tûfan oğlu hânesinde		
		Kürd oğlu Yusuf	"	"		
		mahdûmu İhsan	"	"		
		mahdûmu Şerif	"	"		
		Gülayıntablı Mehmed oğlu Ahmed	balta	Baba Efendi'nin bağçesinde		
		mahdûmu İbrâhim	"	"		
		zewcesi Fehime	"	"		
		Kürd Kaya oğlu Sâlim	"	"		
		zewcesi Fâtıma	"	"		
		kerîmesi Hüsna	"	"		
		Hasan oğlu Yusuf	"	Hacı Ârif hânesinde		
Arrot oğlu Kunduracı Nazar		birâderi Ebû Bekir	"	"		
		hemşiresi Fâtıma	"	"		
		vâlidesi Âyişe	"	"		
		yeğeni Rukiye	"	"		
		yeğeni Zekiye	"	"		
		yeğeni Yusuf	"	"		
		yeğeni Ömer	"	"		

Kâtilin ismi	Memleketi	Maktûlün ismi	Nev'î-i Fecâyi'	Mahall-i cûrm	Mahallesi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin ismi
		Nüfûs me'mûru Şükrü Efendi	"	"		
refîki Alvar karyeli Kalost		kâ'in-birâderi Hasan Efendi	"	"		
		Hacı Hâlid'in Receb	"	"		
		Hacı Hâlid'in Hasan	"	"		
		oğlu Latif	"	"		
		İbrâhim kerimesi Behiye	"	"		
		İbrâhim kerimesi Vehibe	"	"		
		İbrâhim kerimesi Sefiye	"	"		
		Tahsin oğlu Hacı	"	kendi hânesinde	Ağaçminâr e	
		zevcesi Bedriye	"	"	"	
		hemşiresi Mahbub	"	"	"	
		mahdûmu Celâl	"	"	"	
		kerimesi Esme	"	"	"	
		Îmâm oğlu Ahmed	"	"	"	
		mahdûmu Kâzım	"	"	"	
		mahdûmu Münir	"	"	"	
		yeğeni Şefika	"	"	"	
Sarı Ohannes	Tiflis	Hacı Mahmud zevcesi Gülhanım	kurşun	kendi hânesinde	"	Tiflisli Uzun
Yekebadlı Aram	Yekebad	gelini seher	kurda	"	"	Ohannes
Yekebadlı Tapan oğlu David	"	mahdûmu Zâkir	"	"	"	"
"	"	Mehmed zevcesi Gülşen	süngü	"	Boncuk-luk	"
"	"	mahdûmu Ömer	"	"	"	"
"	"	mahdûmu Kemal	"	"	"	"
"	"	kerimesi Âyişe	"	"	"	"
"	"	kerimesi Hadice	"	"	"	"
"	"	Seher mahdûmu Mehmed	kurşun	"	"	"
"	"	Gülşen mahdûmu Mehmed	"	"	"	"
"	"	Osman oğlu İbrâhim	süngü	"	"	"
"	"	zevcesi Fehîme	"	"	Erzurum kapusu	"
"	"	Kaya zevcesi Hadice	"	"	"	"
"	"	mahdûmu İhsan	"	"	"	"
"	"	Jandarma Ömer kerimesi Âyişe	"	"	"	"
"	"	mahdûmu Yaşar	"	"	"	"
"	"	Esad zevcesi Fidan	"	"	"	"

Kâtilin ismi	Memleketi	Maktûlün ismi	Nev'î-i Fecâyi'	Mahall-i cûrm	Mahallesi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin ismi
"	"	mahdûmu zevcesi Hanîfî (?)	"	"	"	"
Samyozun Ohannes	Hasankala	Mahmud oğlu Mehmed	ihrâk	Hasankala' da Çerçilerin	Câmi'-i Kebîr	"
"	"	zevcesi Fehîme	"	Osman hânesinde	"	"
Kardabazlı Sto	Kardabaz	kerîmesi Gülhanım	"	"	"	"
Kardabazlı refîki Ermenak	"	mahdûmu Mahmud	"	"	"	"
"	"	Osman kerîmesi Nene	"	"	"	"
"	"	Kurnuç karyeli Zekiye	"	"	Kurnuç	"
"	"	Kurnuç karyeli Pirûze	"	"	"	"
Yüzviranlı Erik, Aykış (?) birâderi	Yüzviran	Pirûze kerîmesi Muhsine	"	"	"	"
Antutanve iki yeğenleri	"	mahdûmu Hasan	"	"	"	"
"	"	Kurnuçlu Seher	"	"	"	"
Hertevli Keşiş oğlu Haço	Hertev	Seher kerîmesi Remziye	"	"	"	"
Yekebadlı Sanas	Yekebad	mahdûmu Yakub	"	"	"	"
Serkis	Hertev	mahdûmu Hasan	"	"	"	"
"	"	Serçeboğazlı Ağa zevcesi Pirûze	"	"	Serçeboğaz	"
Yağan karyeli Babik	Yağan	mahdûmu Firûze	"	"	"	"
Yekebadlı Sto	Yekebad	mahdûmu Şerif	"	"	"	"
		mahdûmu Yusuf	"	"	"	"
		mahdûmu Hasan	"	"	"	"
Yekebadlı Arşak	Yekebad	Serçeboğazlı Âyişe	"	Osman hânesinde	Câmi'-i Kebîr	Kars'ın Bayburd karyesi'nden Ermenak
"	"	kerîmesi Rukiye	"	"	"	"
Yekebadlı Babik oğlu	"	Hizmetci Bilâl	"	"	"	"
Dikran	"	Serçeboğazlı Şerif	"	"	"	"
"	"	mahdûmu Kenan	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Suna	"	"	"	"
Yekebadlı Hamayak	"	Hasankalalı Hâlid zevcesi Anahanım	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Âliye	"	"	"	"
"	"	mahdûmu Mehmed	"	"	"	"
"	"	vâlidesi Nenehanım	"	"	"	"
"	"	Erzurumlu Necib zevcesi Gülhanım	"	"	"	"
Badıçıvanlı Ermenak	Badıçıvan	kerîmesi Anahanım	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Makbule	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Esmâ	"	"	"	"
"	"	Jandarma Hamdi oğlu Âgâh	"	"	"	"

Kâtilin ismi	Memleketi	Maktûlün ismi	Nev'-i Fecâyi'	Mahall-i cûrm	Mahallesi	Mensûb oldukları çete re'islerinin ismi
"	"	mahdûmu Murtaza	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Sevriye	"	"	"	"
"	"	Ekrekli İsmâil Ağa	"	Eski hükûmet-de	Ağaçmi-nâre	"
"	"	zevcesi İzzet	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Şahzer	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Mahzer	"	"	"	"
"	"	Osman zevcesi Vesile	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Fâtıma	"	"	"	"
"	"	mahdûmu Selim	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Seher	"	"	"	"
"	"	diğer Âdile	"	"	"	"
"	"	Fındıklı Şâmî oğlu Tevfik	"	"	"	"
"	"	zevcesi Nâfiye	"	"	"	"
"	"	mahdûmu Mehmed	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Fâtıma	"	"	"	"
"	"	hemşiresi Nâciye	"	"	"	"
"	"	dâmâdı Fâzıl	"	"	"	"
"	"	Fâzıl hemşiresi Hadice	"	"	"	"
"	"	Hadice kerîmesi Fâize	"	"	"	"
"	"	Hadice mahdûmu Celâl	"	"	"	"
"	"	diğer[i] Mehmed	"	"	"	"
"	"	vâlidesi Esma	"	"	"	"
Üğümü karyeli Poşe oğlu Ako	Üğümü	Osman oğlu Fâzıl	"	Katroğullarından	Erzurum-kapusu	"
"	"	vâlidesi Fâtıma	"	Tahsin hânesinde	"	"
birâderi Haço	"	Fâzıl zevcesi Binnaz (?)	"	"	"	"
"	"	baldızı Rukiye	"	"	"	"
amucası Bağdasar	"	kerîmesi Âyişe	"	"	"	"
"	"	birâderi Hakkı	"	"	"	"
"	"	Bulkâsımlı Molla Şükrü zevcesi Fehime	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Nûriye	"	"	"	"
amucası Tapan	"	mahdûmu Nâfız	"	"	"	"
"	"	yeğeni Behzad	"	"	"	"
Köprü köylü Kiso oğlu Zisis (?)	Köprü	hemşiresi Sefiye	"	"	"	"
"	"	mahdûmu Osman	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Behiye	"	"	"	"
yeğeni Ermenak	"	Burhan oğlu Hasan	"	"	"	"
"	"	gelini Sultan	"	"	Ağaç-minâre	"

Kâtilin ismi	Memleketi	Maktûlün ismi	Nev'-i Fecâyi'	Mahall-i cûrm	Mahallesi	Mensûb oldukları çete re'islerinin ismi
Yağan karyeli Melkon	Yağan	gelini Fehime	"	"	"	"
"	"	Fehime kerîmesi Hadice	"	"	"	"
Kağızman'ın Şadıvan karyesinden Bogos	Kağızman	Alaeddin kerîmesi Fâtıma	"	"	"	"
Kağızman'ın Şadıvan karyesinden Melkon	"	Mehmed kerîmesi Nâciye	"	"	"	"
"	"	Ahmed kerîmesi Semmur	"	"	"	"
Ömerhızcanlı (?) Karabet	"	Mehmed zevcesi Zekiye		Kadı oğlu Hayri	"	"
"	"	kerîmesi Sıddıka	"	Efendi hânesinde	"	"
"	"	Mevlûd Usta zevcesi Ziyafet	"	"	"	"
"	"	mahdûmu İlnur (?)	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Ruyetib (?)	"	"	"	"
"	"	mahdûmu İbrâhim	"	"	"	"
"	"	Berber Muhlis zevcesi Nâfiye	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Hadice	"	"	"	"
"	"	Şükrü zevcesi Ziyafet	"	"	"	"
"	"	mahdûmu Zâkir	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Siyâset	"	"	"	"
"	"	Hamid kâ'in-vâlidesi İffet	"	"	"	"
"	"	mahdûmu Münir	"	"	"	"
"	"	diğer[j] Zâkir	"	"	"	"
"	"	Miyadınlı Halil Bey	"	"	"	"
"	"	yeğeni Ziya Bey	"	"	"	"
"	"	zevcesi Nâciye	"	"	"	"
Hasankalalı Avak	Hasankala	Ziya Bey zevcesi İsmet	"	"	"	"
"	"	birâderi Ali Bey	"	"	"	"
birâderi Bogos	"	mahdûmu İhsan	"	"	"	"
"	"	yeğeni Tefvik	"	"	"	"
mahdûmu Sto	"	kerîmesi Zemîne	"	"	"	"
Yekebadlı Misak	Yekebad	kerîmesi Sultan	"	"	"	"
"	"	Miyadın karyeli Hasan Bey	"	"	"	"
"	"	Aziz Çavuş	"	"	"	"
amucası Bağdasar	"	birâderi Mehmed Efendi	"	"	"	"
amucası Bado	"	Miyadınlı İshak	"	"	"	"

Kâtilin ismi	Memleketi	Maktûlün ismi	Nev'î-i Fecâyî	Mahall-i cûrm	Mahallesi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin ismi
"	"	Miyadın Rıza	"	"	"	"
"	"	zevcesi Fâtıma	"	"	"	"
amucası mahdûmu Alek	"	zevcesi İsmâil	"	"	"	"
"	"	zevcesi	"	"	"	"
amucası Arabhan	"	mahdûmu	"	"	"	"
amucası Artin kahya	"	mahdûmu	"	"	"	"
amucası David	"	diğer mahdûmu	"	"	"	"
"	"	Hasankalalı Hasan zevcesi Cemile	"	"	"	"
birâderi Haço	"	mahdûmu Ziya	"	"	"	"
Yekebadlı Gül Bey	"	mahdûmu Tevfik	"	"	"	"
"	"	mahdûmu Cemil	"	"	"	"
"	"	Cemil zevcesi Refika	"	"	"	"
Birâderi Aygo	"	Köse Osman oğlu Ahmed	"	"	"	"
Yağan karyeli Ohannes	Yağan	mahdûmu Hasan	"	"	"	"
"	"	mahdûmu Ömer	"	"	"	"
Kardabazlı Melkon	Kardabaz	mahdûmu Mahmud	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Nûriye	"	"	"	"
mahdûmu Aram	"	zevcesi Vesîle	"	"	"	"
"	"	baldızı Fehime	"	"	"	"
Alvarlı Bedo	Alvar	baldızı Âyişe	"	"	"	"
birâderi Haço	"	hemşiresi Hüsna	"	"	"	"
diğer birâderi Aram	"	kâ'in-birâderi Nûreddin	"	"	"	"
Velibabalı Kırkor	Velibaba	kâ'in-birâderi Yusuf	"	"	"	"
Velibabalı birâderi Manas	"	kâ'in-birâderi Tayfur	"	"	"	"
"	"	vâlidesi Kıymet	"	"	"	"
Hampar oğlu	"	İsrâfil	"	"	"	"
Velibabalı Haço	"	zevcesi Suna	"	"	"	"
birâderi Arnik (?)	"	kerîmesi Nona (?)	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Hünkar	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Esmâ	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
Karşlı Manik	Kars	mahdûmu Emrullah	Eski hükûmetde	ihrâk	Sivasi	Kars'ın Bayburd karyesinden Ermenak
"	"	mahdûmu Hasan	"	"	"	
"	"	mahdûmu Tâhir	"	"	"	
Karşlı Ağa Bey	"	mahdûmu Mevlüd	"	"	"	
Karşlı Manik birâderi Simon	"	Kürt Kaya oğlu Mehmed	"	"	"	"
"	"	amuczâdesi Dursun	"	"	"	"
Hünkârî Bedo oğlu Avak	"	birâderi Sâlim	"	"	"	"
birâderi Simon	"	Dursun zevcesi Cemil	"	"	"	"
Yeğeni Kırop	"	Selim zevcesi Anahanım	"	"	"	"
"	"	Mehmed zevcesi Binnaz	"	"	"	"
Işkî karyeli Arşak	"	diğer zevcesi Gülnaz	"	"	"	"
birâderi Makyar	"	vâlidesi Hani	"	"	"	"
Yüzviran karyeli Manik	Yüzviran	Hacı Mahmudzâde Hacı Bey	Kendi hânesinde	süngü ile katle-dilmiştir	"	"
oğlu Sahak	"	hemşiresi Müşfika	"	"	"	"
Sahak birâderi Serkis	"	hemşiresi Zekiye	"	"	"	"
"	"	Müşfika mahdûmu Fehime	"	"	"	"
Karşlı Behraz	Kars	Müşfika mahdûmu Hâşim	"	"	"	"
"	"	kerîmesi Sulbiye	"	"	"	"
birâderi Simon	"	Fehim zevcesi Nâzire	"	"	"	"
"	"	Fehim kerîmesi Hanım	"	"	"	"
Karşlı Mikriç (?)	"	Hacı Bey yeğeni Hüseyin	"	"	"	"
Karşlı Muğırđıç	"	diğer Rıza	"	"	"	"
"	"	amuczâdesi Sâlih Efendi	"	"	"	"
birâderi Simon	"	Sâlih Efendi zevcesi Gülhanım	"	"	"	"
"	"	gelini Seher	"	"	"	"
Yüzviranlı Kırkor oğlu Manik	Yüzviran	Osman oğlu Mustafa				
"	"	kerîmesi Makbule	"	"	"	"
yeğeni Hampar	"	kerîmesi Seher	"	"	"	"
"	"	mahdûmu Âğâh	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
"	"	mahdûmu İsmâil	"	"	"	"
Mıkriç (?)	"	mahdûmu Halil	"	"	"	"
"	"	mahdûmu Ahmed	"	"	"	"
Yüzvıran karyeli Osib [Oseb]	"	Ahmed oğlu Hasan	"	"	"	"
mahdûmu Livan [Levon]	"	Âgâh amucası Ahmed	"	"	"	"
oğlu Serkis	"	Ahmed oğlu İbrâhim	"	"	"	"
"	"	Ahmed oğlu Şaban	"	"	"	"
"	"	Ahmed oğlu Yusuf	"	"	"	"
Osib [Oseb] oğlu Andon	"	İsmâil oğlu Kadir	"	"	"	"
"	"	vâlidesi Elif	"	"	"	"
"	"	hemşiresi Nûriye	"	"	"	"
"	"	diğer Mihri	"	"	"	"
Yüzvıran karyeli Bedo oğlu Kırkor	"	birâderi Yusuf	"	"	"	"
"	"	Yusuf zevcesi Zeliha	"	"	"	"
Karaman oğlu Andon	"	diğer zevcesi Hüsna	"	"	"	"
"	"	Hacı Yusuf'ların Şevki Bey	"	"	"	"
Varta[n]'dan gelen (?) .Aram	"	zevcesi Zübeyde Hanım	"	"	"	"
Karşı Kör Ohannes	"	mahdûmu İhsan	"	"	"	"
"	"	diğer Tefrik	"	"	"	"
Komasorlu Ağa	Komasor	Eskici Kelek Ağa	"	"	"	"
Tortanlı	Tortan	Tayhoca karyeli Bekir oğlu Mehmed	Köprüköyü'n de	tüfenk	Ağaçminâ-re	"
"	"	yeğeni İbrâhim	Bardız karyesinde	kurda ile	"	"
Hertevli Haço	Hertev	Ahmed zevcesi Nâime	Kendi hânesinde	süngü ile	"	"
Hertevli Ağık	"	Nâime vâlidesi Behiye	"	kurda ile	"	"
Bayburdlu Tulumbacı oğlu Arakıl		Ketvanlı Hüseyin	"	mal gibi boğazlan mışdır	"	"
"		Mehmed oğlu İbrâhim	Horasan'da	tüfenk	"	"
"		Hoca oğlu Mevlüd	Çirmik yolunda	süngü	"	"
Arabkirli (?) Kırkor		yeğeni Mustafa	"	"	"	"
bacanağı Aram		yeğeni Lütî	"	"	"	"
"		Kındığı karyeli Fâzıl	Ağaçminâre	"	Kındığı	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
"		Tepecik karyeli Ağa	mahallesinde	"	"	"
"		Kındığı karyeli Mehmed oğlu Mustafa	"	"	"	"
"		Rıdvan oğlu Zekeriyâ	"	"	"	"
"		Rıdvan zevcesi Hünkar	Sivasî mahallesinde	tüfenk ile	"	"
"		Hünkar kerîmesi Zikâr	"	"	Kethuda	"
"		Hünkar kerîmesi İsmet	Kendi hânesinde	"	mahallesinde	"
"		Mamuç Usta oğlu Mehmed Usta	"	"	"	"
"		zevcesi Sebîle	"	"	"	"
"		Demirci Mustafa Usta zevcesi Şerife	"	"	"	"
"		Dede oğlu Âkif	"	kurda ile	"	"
"		Köse Osman oğlu Ahmed	"	tüfenk	"	"
"		mahdûmu Hasan	"	"	"	"
"		mahdûmu Ömer	"	"	"	"
"		mahdûmu Ali	"	"	"	"
"		Ahmed zevcesi Firdevs	"	"	"	"
"		Emin zevcesi Güli	"	"	Câmî-i Kebîr	"
"		mahdûmu Mustafa	"	"	"	"
"		mahdûmu İbrâhim	"	"	"	"
"		kerîmesi Mürsika (?)	"	"	"	"
Dersââdetli Arot	Dersââdet	Dede oğlu Bekir	"	"	"	Dersââdetli Arot
"	"	Abdurrahman kerîmesi Binnaz	"	"	"	"
"	"	Binnaz mahdûmu Kâzım	"	"	"	"
"	"	Binnaz mahdûmu Nâzım	"	"	"	"
Hertev karyeli Mardiros	Hertev	Kör Mustafa zevcesi Vesîle	"	"	"	"
	"	Vesîle kerîmesi Hanım	"	"	"	"
		Rıdvan kerîmesi Makbule	"	"	"	"
		Osman oğlu Müslim	Köprüköyü'nde	balta	Yamaç	"
		vâlidesi Vesîle	Hasankalası'nda	kama	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		Osman kerîmesi Mâvi	"	"	"	"
		İsmâil oğlu Müştak	"	tüfenk	"	"
		Osman kerîmesi Pınar	"	kama	"	"
		İsmâil zevcesi Vesîle	"	tüfenk	"	"
		kerîmesi Nene	"	"	"	"
		Mâil oğlu Bektaş	"	"	"	"
		zevcesi Vesîle	"	"	"	"
		kerîmesi Nâzire	"	"	"	"
		Hacı Hasan oğlu Mehmed zevcesi Hadîce	Hasankala'da kendi hânesinde	süngü ve kurşun	Kındığı	"
		diğer Memnune	"	"	"	"
		diğer Esme	"	"	"	"
		diğer Sıddıka	"	"	"	"
		mahdûmu Sıdkı	"	"	"	"
		yeğeni Nünüfe	"	"	"	"
		kerîmesi Hadîce	"	"	"	"
		dâmâdı Mehmed	"	"	"	"
		dâmâdı Hamid	"	"	"	"
		yeğeni Firdevs	"	"	"	"
		yeğeni Çeto	"	"	"	"
		yeğeni Nene	"	"	"	"
		yeğeni Halil	"	"	"	"
		yeğeni Mustafa	"	"	"	"
		Mustafa zevcesi Nazlı	Kendi hânesinde	balta	Câmî'-i Kebir	"
		kerîmesi Fâtıma	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayı	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		mahdûmu İbrâhim	"	"	"	"
		mahdûmu Halil	"	"	"	"
		Hasan kerîmesi Hünkar	"	"	"	"
		Ahmed zevcesi İzzet	"	"	"	"
		oğlu Mustafa	"	"	"	"
		oğlu Mehmed	"	"	"	"
		kerîmesi Nûriye	"	"	"	"
		Hüseyin Efendi zevcesi Vesîle	Hasankalası'nda	"	Ağaçminare	"
		Hüseyin Efendi kerîmesi Müşfika	"	"	"	"
		Kındığılı Yusuf kızı Hanım	"	"	"	"
		Kındığılı Yusuf kızı Memnûne	"	"	"	"
		Kındığılı Yusuf mahdûmu Yaşar	"	"	"	"
		Molla Mehmed oğlu İsmâil	"	"	"	"
		zevcesi Vesîle	"	"	"	"
		Tâhir kızı Latife	"	"	"	"
		kerîmesi Râbia	"	"	"	"
		dâmâdı Mehmed	Köprüköyü'nde	"	"	"
		Ali kızı Cihân	"	"	"	"
		kerîmesi Şâziye	"	"	"	"
		dâmâdı Mustafa	"	süngü	"	"
		Hüseyin kızı Seher	Hasankalası'nda	balta	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayı	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		Hüseyin kızı Rekzar	"	süngü	"	"
		Hüseyin oğlu Fâzıl	"	balta	"	"
		Ekreli Seher	"	"	"	"
		Ekreli Nâfile	"	"	"	"
		İbrâhim oğlu Tevfik	"	"	"	"
		İbrâhim oğlu Kara Bey	"	"	"	"
		İbrâhim oğlu [kızı] Hanife	"	"	"	"
		İbrâhim oğlu [kızı] Dilâzâr	"	"	"	"
		İsmâil oğlu [kızı] İnci	"	"	"	"
		İbrâhim oğlu [kızı] Hayriye	Köprükö- yü'nde	"	"	"
		Tortumlu Ahmed oğlu İbrâhim	Hasankala- sı'nda	"	"	"
		Ali kızı Fâtıma	"	"	"	"
		İbrâhim kızı Behiye	"	"	"	"
		Erekli (?) kızı Zühre	"	"	"	"
		Mehmed oğlu Hüseyin	"	"	"	"
		Mehmed kızı Dildâre (?)	"	"	"	"
		Mehmed kızı Dilber	"	"	"	"
		Mehmed kızı Gülbahar	"	"	"	"
		Firuze kızı Seher	"	"	"	"
		İdris kızı Âyişe	"	"	"	"
		Mehmed kızı Anahanım	"	"	"	"
		Osman oğlu Hüseyin	"	"	"	"
		Abdullah kızı Esmâ	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayı	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		Murad oğlu Nâdir	Köprüköyü'n de	tüfenk	"	"
		Dudu Hüseyin kızı	"	"	Câmi'-i Kebir	"
		kerimesi Anahanım	"	"	"	"
		gelini Zühre	"	süngü	"	"
		mahdûmu Vâhide	"	"	"	"
		Deli Mehmed	"	"	"	"
		gelini Pınar	"	"	"	"
		zevcesi Rukiye	"	"	"	"
		mahdûmu Şâmil	"	"	"	"
		Yusuf oğlu Derviş Dede	Hasankala-sı'nda	tüfenk	Yamaç	"
		zevcesi Esmâ	"	"	"	
		baldızı Hadice	"	"	"	
		mahdûmu İshak	"	"	"	"
		Mustafa kızı Zekiye	"	"	"	"
		Mustafa kızı Münteha	"	"	"	"
		Ahmed kızı Sebile	"	"	"	"
		Ali kızı Hadice	"	"	"	"
		Ziya kızı Sıdika	"	"	"	"
		Yahya kızı Ruhiye	"	"	"	"
		Yahya kızı Esmâ	"	"	"	"
		Kör Musa oğlu Mustafa	Köprüköyü'n de	süngü ile	"	"
		Kör Musa oğlu İbrâhim	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		İsmâil kızı Fidan	Hasankalası'nda	"	"	"
		İbrâhim Bey oğlu Aziz	"	"	"	"
		birâderi Şevket	"	"	"	"
		zevcesi Esme	"	"	"	"
		kerimesi Âyişe	"	"	"	"
		Tepecikli Dede	"	tüfenk	"	"
		zevcesi Tutuş	"	"	"	"
		kerimesi Mâvi	"	"	"	"
		Mehmed oğlu Kürd Musa	Köprüköyü'n de	süngü	"	"
		Ali kızı Şerife	Hasankalası'nda	tüfenk	"	"
		Tepecikli Şeyh oğlu Ahmed	"	"	"	"
		zevcesi Vesîle	"	"	"	"
		Mamo kızı Münire	"	"	"	"
		İbrâhim Efendi	"	"	Kethuda	"
		mahdûmu Hayreddin	"	"	mahallesi	"
		hafidi Gülzâde	"	"	"	"
		hafidi Râziye	"	"	"	"
		Hacı Dursun kızı Kör Nene	"	"	"	"
		mahdûmu Reşid	"	"	"	"
		Kadir oğlu Afo (?)	"	"	"	"
		hemşiresi Saçlı	"	"	"	"
		Tepecikli Tayyar	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahalles-i	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		zevcesi Nene	"	"	"	"
		Tepecikli İshak	"	"	"	"
		zevcesi Zühre	"	"	"	"
		Emre köylü Güli	"	"	"	"
		kerîmesi Ruhiye	"	"	"	"
		hafidi Cihan	"	"	"	"
		Kağızmanlı Mamo zevcesi Tenzile	"	balta	Câmi'-i Kebîr	"
		Ovalı Tâhir Emin	"	tüfenk	"	"
		Avnikli Nûri kızı Tutuş	"	"	"	"
		mahdûmu Tufan	"	"	"	"
		kerîmesi Rûhiye	"	"	"	"
		Ahmed kızı Fehime	"	"	"	"
		Ahmed kızı Âyişe	"	"	"	"
		Hayo (?) kızı Hanım	"	"	"	"
		Hayo (?) kızı Rûhiye	"	"	"	"
		Miyadınlı Şerif	Köprüköyü'n de	"	"	"
		zevcesi Mihri	Hasankalası' nda	"	"	"
		kerîmesi Râziye	"	"	"	"
		kerîmesi Remziye	"	"	"	"
		Arif kızı Âyişe	"	"	"	"
		mahdûmu Ömer	"	"	"	"
		Sâlih kızı Kôr Hasbiye	"	"	"	"
		Tortanlı Bayram oğlu İsmâil	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesı	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		kerimesi Seyyâre	"	"	"	"
		kerimesi Zeliha	"	"	"	"
		Abdullah kızı Maviç (?)	"	"	"	"
		mahdûmu Nureddin	"	"	"	"
		Süleyman kızı Nene	"	"	"	"
		İsa kızı Zinnure	"	"	"	"
		Hasan kızı Büber	"	"	"	"
		Hasan kızı Nene	"	"	"	"
		Mustafa kızı Dilber	"	"	"	"
		Mustafa oğlu Mürsel	"	"	"	"
		Terekeme Dursun onbaşı	"	"	"	"
		kerimesi Refika	"	"	"	"
		hemşiresi Latife	"	"	"	"
		yeğeni Keziban	"	"	"	"
		yeğeni Sâime	"	"	"	"
		yeğeni Arslan	"	"	"	"
		Yahya kızı Dudu	"	"	"	"
		mahdûmu Kahraman	Köprüköyü'n den	süngü	"	"
		Miyadınlı Süleyman kızı Mahbub	Hasankala'-da	balta	Emirseyh	"
		Miyadınlı Süleyman kızı Ayşe	"	"	"	"
		Miyadınlı Süleyman kızı Hadişe	"	"	"	"
		Hasan kızı Vesile	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		kerimesi Zinnure	"	"	"	"
		kerimesi Rukiye	"	"	"	"
		mahdûmu Hasan	"	"	"	"
		Serçeboğazlı Eyyub oğlu Şerif	"	"	"	"
		zevcesi Münire	"	"	"	"
		kerimesi Rebîa	"	"	"	"
		kerimesi Zeyneb	"	"	"	"
		mahdûmu İdris	"	"	"	"
		Hürrem kızı Makbule	"	tüfenk	Câmi'-i Kebîr	"
		mahdûmu Hacı	"	"	"	"
		Ali oğlu Sâlih	"	"	"	"
		zevcesi Fâtıma	"	"	"	"
		gelini Şükriye	"	"	"	"
		mahdûmu Ali	"	balta	"	"
		Osman kızı Fâtıma	"	"	"	"
		kerimesi Zühre	"	"	"	"
		mahdûmu Celâl	"	"	"	"
		mahdûmu Burhan	Köprüköyü'n de	süngü	"	"
		İbrâhim oğlu Mehmed	Hasankala-sı'nda	"	"	"
		kerimesi Nene	"	"	"	"
		Mehmed oğlu Osman	"	"	"	"
		Hâlid kızı Nazlı	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayı	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		Osman oğlu Ferhad	Köprüköyü'n de	"	"	"
		Mâil kızı Mâvi	"	"	"	"
		Aşur oğlu Bahş	"	"	"	"
		mahdûmu Daşdan	Hasankala-sı'nda	"	"	"
		Vâhid oğlu Ali	"	"	"	"
		zevcesi Nazife	"	"	"	"
		Derviş zevcesi Hadice	"	"	"	"
		Mustafa kızı Memnûne	"	"	"	"
		Derviş kızı Anahanım	"	"	"	"
		Alvarlı Şerif oğlu Mustafa	"	"	"	"
		zevcesi Münire	"	"	"	"
		kerimesi Sündiye (?)	"	"	"	"
		kerimesi Zâhide	Köprüköyü'n de	tüfenk	"	"
		Tâhir oğlu Süleyman	"	"	"	"
		Maslahatlı Mehmed oğlu Süleyman	"	"	"	"
		Maslahatlı Receb oğlu Mustafa	"	"	"	"
		Ahmed oğlu Hamdi	"	"	"	"
		Durak kızı Seher	Hasankala-sı'nda	"	"	"
		Kara Bey kızı Nene	"	"	"	"
		Kara Bey kızı Zekiye	"	"	"	"
		Hamid kızı Zühre	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayı	Mahallesı	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		Mustafa kızı Zâkiye	"	"	"	"
		Hasan oğlu Ahmed	"	"	"	"
		Mustafa kızı Afife	"	"	"	"
		Ahmed kızı Anahanım	"	"	"	"
		Süleyman kızı Asiye	"	"	"	"
		İbrâhim kızı Gülşen	"	"	"	"
		Yusuf kızı Hadice	"	"	"	"
		Reşid oğlu Mustafa Çavuş	Hasankala'da kendi	kama ile	"	"
		zevcesi Zeliha	hânesinde	"	"	"
		kerimesi Fâtıma	"	"	"	"
		mahdûmu Hüseyin	"	"	"	"
		kâ'in-vâidesi Zeliha	"	"	"	"
		Subaşızâde İbrâhim zevcesi Tutuş	"	tüfenk	"	"
		mahdûmu Osman	"	kama ile	"	"
		Osman kerimesi Pınar	"	"	"	"
		hemşiresi Mâvi	"(?)	"	"
		hemşiresi Nûriye	"	tüfenk	Emirşeyh	"
		Mustafa oğlu Osman	"	"	"	"
		Halil oğlu Mehmed	Köprüköyü'n de	"	"	"
		Mehmed kerimesi Hayriye	Hasankala'da kendi	"	"	"
		mahdûmu Halil	hânesinde	"	"	"
		Mustafa zevcesi Nune (?)	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		Nune (?) kerimesi Fâtıma	"	"	"	"
		Yusuf oğlu Dursun	Hânesinin kapusu	kurda ile	Sivasî mahalle	"
		mahdûmu Şâmil	önünde	"	sinde	"
		mahdûmu Kâmil	hanesinde	tüfenk	"	"
		Hasan oğlu Mehmed	"	"	"	"
		Hasan oğlu Ahmed	"	"	"	"
		Said oğlu Necib	Köprüköyü'nde	"	Erzurumk apusu	"
		kerimesi Saide	Hasankala'da hânesinde	kurda ile	"	"
		kerimesi Nâime	"	balta	"	"
		zevcesi Firdevs	"	"	"	"
		kerimesi Cemile	"	tüfenk	"	"
		mahdûmu Mehmed	"	balta	"	"
		baldızı Nûriye	"	tüfenk	"	"
		kerimesi Havva	"	"	"	"
		Hasan zevcesi Nâime	"	"	"	"
		kerimesi Cemile	"	"	"	"
		Mehmed oğlu Şükrü	"	balta	"	"
		mahdûmu Celâl zevcesi Zeyneb	"	kama ile	"	"
		kerimesi Fâtıma	"	süngü ile	"	"
		mahdûmu Hüseyin	"	tüfenk	"	"
		zevcesi Hediye	"	balta	"	"
		baldızı Zekiye	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		Zekiye kerimesi Nâfiye	"	"	"	"
		Nâfiye mahdûmu Ahmed	"	"	"	"
		Nâfiye mahdûmu Mehmed	"	"	"	"
		Şükrü Efendi kâ'in-pederi Hüseyin Ağa	"	"	"	"
		Ali oğlu Receb	Köprüköyü'nde	"	Câmî-i Kebîr	"
		mahdûmu Kiyâm	Hasankala'da kendi kapusunda	"	"	"
		zevcesi Fâtıma	Hasankala'da hânesinde	"	"	"
		Hüsnü zevcesi Râsime	Hasankala'da	kama	"	"
		Hüsnü oğlu Ali	Köprüköyü'n de	balta	"	"
		Ali oğlu Müştak	"	"	"	"
		mahdûmu Said	Hasan-kalası'nda	"	"	"
Kağızmanlı Ardaş		Said vâlidese Hanım	"	"	"	"
Kağızmanlı Arkam		mahdûmu Mehmed	"	"	"	"
Kağızmanlı Kirkor		İsmâil oğlu Ağa	"	"	"	"
Kağızmanlı Kirkor		Ağa birâderi Hasan	"	"	"	"
Kağızmanlı Toros		Hasan oğlu Bilâl	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		Bilâl birâderi Mehmed	"	"	"	"
		Yüzbaşı Osman oğlu Şükrü mahdûmu Bekir	Köprüköyü'n de	tüfenk	Ağaçmi-nâre	"
		Mehmed zevcesi Gülhanım	Hasanka-la'da	"	"	"
		Bekir zevcesi Nâzire	Haydaroğlu	"	"	"
		Şükrü zevcesi Nâzire	hânesinde	"	"	"
		Mehmed kerimesi Subhiye	"	"	"	"
		Mehmed mahdûmu İbrâhim	"	"	"	"
		Osman oğlu Rüşdü Efendi	Köprüköyü'n de	"	"	"
		zevcesi Nûriye	Kendi hânesinde	balta	"	"
		kerimesi Lütfiye	"	"	Yoncalık	"
		Mehmed vâlidesi Gülizar	"	"	"	"
		Mehmed zevcesi Sebîle	"	"	"	"
		kerimesi Fâtıma	"	"	"	"
		mahdûmu Ahmed	"	"	"	"
		Mehmed'in dayısı Ali	"	"	"	"
		Ali zevcesi Hayriye	"	"	"	"
		Ali kerimesi Hadice	"	"	"	"
		diğer Âyişe	"	tüfenk	"	"
		diğer Râbia	"	balta	"	"
		Şükrü zevcesi Hanım	"	"	Erzurum-kapusu	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		Şükrü mahdûmu Safer	"	"	"	"
		Şükrü kerîmesi Gülhanım	"	"	"	"
		Şükrü birâderi Mehmed	"	"	"	"
		Şükrü birâderi Hasan	"	"	"	"
		vâlidese Fâtıma	"	"	"	"
		Hüseyin zevcesi Hadîce	"	"	"	"
		Hacı Hurşid oğlu Vâhid	"	"	Câmî-i Kebîr	"
		Vâhid kızı Sıdika	"	"	"	"
		Vâhid zevcesi Zühlre	"	"	"	"
		Vâhid vâlidese Dudu	"	"	"	"
		Abdurrahman oğlu Ahmed	"	"	Erzurum- kapu	"
		Ahmed kızı Nâzime	"	"	"	"
		mahdûmu Hüseyin	"	"	"	"
		Osman oğlu Mehmed	Köprüköyü'n de	"	"	"
		mahdûmu Sâlih	"	"	"	"
		diğer İsmâil	Kendi hânesinde	süngü	"	"
		Mehmed kâ'in-vâlidese Ballı (?)	"	"	"	"
		yeğeni Seddiye (?)	"	"	"	"
		hemşiresi Anahanım	"	"	"	"
		Tahsildâr Nazım Efendi	Köprüköyü'n de	"	Câmî-i Kebîr	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		Yusuf zevcesi Zühre	Kendi hânesinde	"	"	"
		Yusuf kerîmesi Hadîce	"	"	"	"
		Yusuf mahdûmu Cafer	"	tüfenk	"	"
		kâ'in-vâlidesi Hüsnâ	"	balta	Sivasî	"
		Osman oğlu Ahmed	"	tüfenk	"	"
		Ahmed zevcesi Vesîle	"	"	"	"
		Ahmed mahdûmu Mehmed	"	"	"	"
		Ahmed [mahdûmu] diğ er Mustafa	"	"	"	"
		Ahmed [mahdûmu] Hasan	Köprüköyü'n de	balta	"	"
		Ahmed [mahdûmu] Ömer	Kendi hânesinde	süngü	"	"
		hemşîresi Fâtıma	"	"	"	"
		Fâtıma oğlu Ali	"	"	"	"
		diğ er Mustafa	"	"	"	"
		Behzad vâlidesi Rukiye	"	balta	Câmî'-i Kebîr	"
		İbrâhim kızı Hanım	"	"	"	"
		Tahrîrât Kâtibi Fâzıl Efendi	"	kama ile	"	"
		hemşîresi Reşide Hanım	"	"	"	"
		hemşîresi mahdûmu Nâci	"	"	"	"
		Osman Ağa oğlu Enver	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		Osman Ağa oğlu kızı Sâime	"	"	"	"
		Derviş oğlu Hüseyin	Köprüköyü'n de	tüfenk	"	"
		Hacı Mahmud oğlu Hacı	Kendi hânesinde	balta	"	"
		Mustafa oğlu Hıfzı	Hamdi Bey hânesinde	"	Emîrşeyh	"
		Mustafa kızı Rukiye	"	"	"	"
		Mustafa [kızı] diğer Hafîye	"	"	"	"
		Mehmed kızı Hüsnâ	"	"	"	"
		diğer Nûriye	"	"	"	"
		Ali oğlu İbil zevcesi Serfirâz	Hasan Efendi	"	Erzurum-kapusu	"
		Bahri oğlu Mehmed	bağçesinde	"	"	"
		Bahri hemşîresi Güllü		"	"	"
		Paçacı Ahmed oğlu Kaya	Erzurum'da	"	Câmî'-i	"
		Kaya oğlu İhsan	"	"	Kebir	"
		İbrâhim oğlu Hayrullah	"	"	Ağaçmi	"
		Ömer oğlu Ahmed Ağa	Köprüköyü'n de	"	nâre	"
		zevcesi Fâtıma	Kendi hânesinde	"	Erzurum-kapusu	"
		kerîmesi Âyişe	"	"	"	"
		Nüfûs me'mûrunun mahdûmu Celâl	"	kurşunla	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		Hüseyin Ağa zevcesi Sefiye	"	"	"	"
		Şükrü Efendi oğlu Münir	"	"	"	"
		Şükrü Efendi oğlu Tahsin	"	"	"	"
		Sanların Şükrü	"	"	"	"
		kerimesi Hediye	"	"	Sivasî mahallesi	"
		kerimesi Fethiye	"	"	"	"
		Hins karyeli Derviş Çavuş	Köprüköyü'n de	"	Reşadiye	"
		zevcesi Dilber	Kendi hânesinde	"	"	"
		kerimesi Fâtıma	"	"	"	"
		kerimesi Hediye	"	"	"	"
		mahdûmu Ahmed	"	"	"	"
		İhrâmcı Resul birâderi Musa	Köprüköyü'n de	balta	Sivasî mahallesi	"
		mahdûmu Mustafa	"	"	"	"
		zevcesi Rukiye	"	"	"	"
		Mustafa zevcesi Sebâhat	Kendi hânesinde	"	"	"
		Mustafa oğlu Ahmed	"	"	Reşadiye	"
		İbrâhim oğlu Abdurrahman	"	"	"	"
		İsmâil zevcesi Hadîce	"	"	"	"
		Şaban oğlu Mehmed	Köprüköyü'n de	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		İsmâil mahdûmu İbrâhim	Kendi hânesinde	"	"	"
		Süleyman oğlu Ahmed	Köprüköyü'n de	kurda ile	Erzurum- kapusu	"
		Mehmed oğlu Rifat	"	balta ile	"	"
		Mehmed zevcesi Münîre	Hasankala'd a	"	"	"
		Rifat zevcesi Sebîle	"	"	"	"
		Furuncu Âkif Ağa	"	tüfenk	Ağaçminâre	"
		zevcesi Fâtıma	"	"	"	"
		Resul birâderi Abdullah	"	"	"	"
		zevcesi Münîre	"	"	"	"
		mahdûmu Abdurrahman	"	"	"	"
		kerîmesi Hünkar	"	"	"	"
		Süleyman kerîmesi Fahriye	"	"	"	"
		Süleyman zevcesi Hadîce	"	"	"	"
		İbrâhim Çavuş oğlu Mehmed	Köprüköyü'n de	balta ile	Yamaç mahallesi	"
		İbrâhim Çavuş zevcesi	Hasankala- sı'nda	tüfenk	"	"
		Receb oğlu Mehmed	Köprüköyü'n de	"	"	"
		Sâdık kerîmesi Fâtıma	Hasanka- lası'nda	"	"	"
		Sâdık kerîmesi Fidan	"	"	"	"
		Fidan mahdûmu Kerem	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		Fidan kerîmesi Cevâhir	"	"	"	"
		Burhan oğlu Kâsım	Köprüköyü'n de	balta ile	Ağaçmi-nâre	"
		mahdûmu Âbid	"	"	"	"
		birâderi Hasan	Hasankalası'nda	tüfenk	"	"
		zevcesi Sultan	"	kurda ile	"	"
		gelini Serfirâz	"	tüfenk	"	"
		Arabacı Sülü	Köprüköyü'n de	balta	"	"
		mahdûmu Kâmil	"	"	"	"
		mahdûmu Şehrî	"	"	"	"
		Bahri oğlu Zihni	"	"	"	"
		kerîmesi Hanım	Hasankalası'nda	"	"	"
		kerîmesi Nâfiye	"	"	"	"
		gelini Sündüs	"	"	"	"
		gelini Âyişe	"	"	"	"
		gelini Muhibbe	"	"	"	"
		Reşid zevcesi Nâfiye	Timar karyesinde	ihrâk	"	"
		mahdûmu Zihni	"	"	"	"
		mahdûmu Yusuf	"	"	"	"
		kerîmesi Âyişe	"	"	"	"
		Monla Osman oğlu Monla Hüseyin	Köprüköyü'n de	balta ile	"	"
		Monla Osman kızı Fenniye (?)	Kendi hânesinde	süngü	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		Monla Osman dâmâdı Yusuf	Köprüköyü'n de	balta	"	"
		Fethiye mahdûmu Behzad	Kendi hânesinde	süngü	"	"
		Yusuf zevcesi Hadice	"	tüfenk	"	"
		Yusuf kerîmesi Hediye	"	kılınç	"	"
		Molla Mahmud zevcesi Fâtıma	"	süngü	"	"
		Molla Hasan oğlu Ali	"	kılınç	"	"
		Fethiye kızı Hediye	"	tüfenk	"	"
		Hasan oğlu Mehmed	"	"	Câmi'-i Kebîr	"
		Hasan kızı Fâtıma	"	"	"	"
		Ahmed oğlu Hasan	Kaya Efendi hânesinde	"	"	"
		Ahmed oğlu Hanife	Kendi hânesinde	balta	"	"
		Yusuf oğlu Dursun	"	"	"	"
		Dursun oğlu Şâmil	Koca Ağa hânesinde	"	"	"
		Mustafa oğlu Musa	Kendi hânesinde	tüfenk	"	"
		Musa oğlu Mustafa	"	"	"	"
		Musa kerîmesi Hadice	"	"	"	"
		Musa zevcesi Cevâhir	"	kama ile	"	"
		Mustafa zevcesi Hünkar	"	"	"	"
		Mustafa kerîmesi Hadice	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		Hüseyin oğlu Şevket	Köprüköyü'n de	balta ile	Sivasî mahallesi	"
		İbrâhim Ağa kerîmesi Nâfiye	Kendi hânesinde	"	"	"
		Mehmed oğlu Ağa	Su damında	"	"	"
		Reşid oğlu Mustafa	Köprüköyü'n de	"	Câmî'-i Kebîr	"
		Mehmed oğlu Ahmed	"	"	"	"
		Mustafa zevcesi Âyişe	Kendi hânesinde	tüfenk	"	"
		Mustafa oğlu Hâlid	"	balta	"	"
		Mustafa oğlu Hüsnü	"	tüfenk	"	"
		kerîmesi Fehime	"	"	"	"
		Reşid oğlu Ali	Köprüköyü'n de	balta	"	"
		Mehmed oğlu Şükrü	"	"	"	"
		Mehmed oğlu Hamdi	"	tüfenk	"	"
		Hüseyin oğlu Ahmed	"	balta	"	"
		Ahmed oğlu Hacı	"	"	"	"
		Ahmed oğlu Şevki	"	"	"	"
		Rıfat oğlu Rıza	"	"	"	"
		İsmâil oğlu Tayfur	"	"	"	"
		Mehmed oğlu Hasan	"	tüfenk	"	"
		Süleyman kerîmesi	Hasankalası'n da	süngü	Ağaçmi-nâre	"
		Ana kerîmesi Rukiye	"	"	"	"
		Ana kerîmesi Nâfiye	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		Ana kerimesi Şâfiye	"	"	"	"
		Hasan kızı Safiye	"	"	"	"
		Çanakçı oğullarından Derviş bin Molla Süleyman	Köprüköyü'n de	tüfenk	Câmi'-i Kebîr	"
		Kındıgılı İsmâil kızı Fâtuma	Hasankala- sı'nda	"	"	"
		Şerif kızı Gülsüm	"	"	"	"
		Şerif kızı Hanife	"	"	"	"
		Şerif kızı Vasfiye	"	"	"	"
		Halil oğlu Ali	Köprüköyü'n de	"	"	"
		Mehmed ve Cemil	Hasankala- sı'nda	"	"	"
		Hacı Musa Baba	Köprüköyü'n de	"	"	"
		kerimesi Güleser	Hasankala- sı'nda	"	"	"
		hafidi Şefik	Su damında	"	"	"
		Müceldili Yusuf bin Ömer	"	"	"	"
		zevcesi Hasbiye	"	"	"	"
		kerimesi Pınar	"	"	"	"
		hafidi Sâniye diğer Nâzime	"	"	"	"
		Ahalı İbrâhim kızı Şükriye	"	"	"	"
		Ahalı İbrâhim birâderi Şevki	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		Muharrem kızı Emine	Hasankala-sı'nda	"	"	"
		kerimesi Şefika	"	"	"	"
		diğer Refika	"	"	"	"
		Ahmed oğlu Dede	Köprüköyü'n de	"	"	"
		Şerif oğlu Refik	"	"	"	"
		Kurban kızı Nene	Hasankala-sı'nda	"	"	"
		kerimesi Cevriye	"	"	"	"
		mahdumu Yusuf	"	"	"	"
		Abdullah oğlu Mevlüd	"	"	"	"
		Mehmed kızı Gülhanım	"	"	"	"
		Mehmed kızı Seydâ	"	"	"	"
		kerimesi Fâtıma	"	"	"	"
		mahdumu Hüsnü	"	"	"	"
		Ahalı Müştak	Köprüköyü'n de	"	"	"
		zevcesi Fâika	Hasankala-sı'nda	"	"	"
		Değirmenci Ali	Köprüköyü'n de	"	"	"
		İsmâil kızı Ümmühan	Hasankala-sı'nda	"	"	"
		Ahalı Mustafa kızı Fâtıma	"	"	"	"
		Sofu Abdullah	"	"	"	"
		mahdumu İsmâil	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayı	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		zevcesi Nergiz	"	"	"	"
		kerimesi Nâzime	"	"	"	"
		Mustafa oğlu Abdullah	"	"	"	"
		zevcesi Bedriye	"	"	"	"
		İhrâmcı Resul oğlu Abdülhamid	"	"	Sivasi mahallesi	"
		Köse Ahmed	"	"	"	"
		zevcesi Vesile	"	"	"	"
		hemşiresi Fâtıma	"	"	"	"
		diğer Pirûze	"	"	"	"
		baldızı Fâtıma	"	"	"	"
		yeğeni Muharrem	Köprüköyü'n de	"	"	"
		diğer Mükerrerem	"	"	"	"
		Sulutekyeli Nakim (?) bin Âkif	"	"	"	"
		birâderi Cemâl	Hasankalası'nda	"	"	"
		diğer Râsim	"	"	"	"
		vâlideleri Muhsine	"	"	"	"
		Serrâclar'ın İzzet	"	"	"	"
		Kındıgılı Bekir kızı Âyişe	"	"	Câmî'-i Kebîr	"
		mahdûmu Zekeriyya	"	"	"	"
		mahdûmu Hâşim	"	"	"	"
		mahdûmu Mehmed	"	"	"	"
		Yusuf kızı Kör Vesile	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		kerimesi Zeliha	"	"	"	"
		Kındıgılı Derviş kızı Seddiye (?)	"	"	Kethuda	"
		Kındıgılı Derviş kızı Kerime	"	balta	"	"
		Kındıgılı Derviş mahdumu İsmâil	"	"	"	"
		Kındıgılı Osman kızı Mâvi	"	"	"	"
		Kındıgılı Osman mahdumu Ömer	"	"	"	"
		Kındıgılı Osman [kızı] Lütfiye	"	"	"	"
		Kındıgılı Osman [kızı] Nûriye	"	"	"	"
		Kındıgılı Kör Fâzıl	Köprüköyü'n de	tüfenk	"	"
		Kındıgılı Emrullah oğlu Fethullah	"	"	"	"
		Kındıgılı Emrullah zevcesi Zekiye	Hasankala-sı'nda	balta	"	"
		Kındıgılı Emrullah gelini Şükrü [Şükriye]	"	"	"	"
		İbrâhim kızı Ballı (?)	"	"	"	"
		Ahmed kızı Râziye	"	"	"	"
		Osman oğlu Rüşdü	Köprüköyü'n de	"	"	"
		zevcesi Nûriye	"	"	"	"

Katilin ismi	Memleketi	Maktulün ismi	Mahall-i cürm	Nev-i fecayi	Mahallesi	Mensup oldukları çete reislerinin ismi
		kerîme[si] Refika	Hasankalası'nda	"	"	"
		mahdûmu Fahreddin	"	"	"	"
		İmâm oğlu Ahmed	"	"	"	"
		mahdûmu Kâzım	"	"	"	"
		mahdûmu Münir	"	"	"	"
		yeğeni Sefiye	"	"	Ağaçminâ-re	"
		Emin oğlu Şaban	"	"	"	"
		zevcesi Nergiz	"	"	"	"
		İsmâil kızı Âyişe	"	"	"	"
		Halil kızı Gülhanım	"	"	"	"
		Fâzıl kızı Hüsnâ	"	"	"	"
		Mehmed kızı Fâtıma	"	"	"	"
		İbrâhim kızı Nâciye	"	"	"	"
		kerîmesi Hasbiye	"	"	"	"
		Berber kızı Şeker	"	"	"	"
		zevcesi Fethiye	"	"	"	"
		kerîmesi Hafîye	"	"	"	"

Esâmileri sebt-i defter edilen eşhâsın hüviyetleri heyet-i ihtiyâriyemizce ma'lûm olan nüfûsdan mâ'adâ esnâ-yı istîlâda kurâ-yı mücâvireden vürûd eden bir kısım eşhâsın ise hüviyetleri bilinemediğinden kaydına geçirilmemiştir. Halbuki merkez kazâda bin dört yüzü mütecâviz sabî ve eşhâsın Ermeniler tarafından katli'âm edilmiş olduğu cihetle işbu yirmi sahîfeyi hâvî defter bi't-tanzîm takdîm kılındı ma'rûzdur.

Fî 10 Temmuz sene [1]335
A'zâ **Süleyman** A'zâ **Haydar** Muhtârı **Hasan** Hasankala İmâmı **Kâmil**
İmza İmza İmza İmza

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cürm	Karyesi	Şühûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin esâmileri	Gasp edilen nukud	Gasp edilen eşya
Yekebadlı Hamaza,	Hasan oğlu Eyyub	balta	Hasan kala'da	Müceldi	Mustafa oğlu Yusuf	Müceldili Keşiş oğlu		
Ügümlü Agob,	Hasan oğlu Tevfik	kurşu nla	"	"	"	Ermenak, Alvarlı David,		
Todaviranlı Serkis	Aziz oğlu Mehmed	"	"	"	"	Ohannes, Bogos ve		
"	Hüseyin oğlu Mevlûd	"	"	"	"	ma'îyyetlerin de almış		
"	Mevlûd oğlu Arslan	"	"	"	"	müsellahtır		
"	Mustafa oğlu Şevki	"	"	"	"	"		
"	Mustafa oğlu Kadir	"	"	"	"	"		
"	Hacı Tosun oğlu Tayyar	"	"	"	"	"		
"	Hâlid oğlu Mustafa	"	"	"	"	"		
"	Hâlid oğlu Lütîfî	"	"	"	"	"		
"	Hasan oğlu Kadir	"	"	"	"	"		
"	Receb oğlu Dursun	"	"	"	Mehmed oğlu Ağa	"		
"	Mehmed oğlu Ağa	"	"	"	"	"		
"	Mustafa oğlu Hürrem	kurşu n	"	"	"	"		
"	Mehmed oğlu Ahmed	"	"	"	"	"		
"	Şemseddin oğlu Sâlim	balta	"	"	"	"		
"	Derviş oğlu Osman	süngü	"	"	"	"		

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'islerinin esâmileri	Gasp edilen nukud	Gasp edilen eşya
"	Şerif oğlu Rızâ	kurşun	"	"	"	"		
"	Refik Bey oğlu Bekir Bey	balta	"	"	"	"		
"	Şerif oğlu Mucib	"	"	"	"	"		
"	Şerif oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		
"	Şerif oğlu Behram	"	"	"	Mustafa oğlu Mehmed	"		
"	Mehmed oğlu Nâzım	süngü ma'a- kurşun	"	"	"	"		
"	Murad oğlu Nâdim	"	"	"	"	"		
"	Murad oğlu Mevlüd	balta	"	"	"	"		
"	Murad oğlu Nâdir	"	"	"	"	"		
"	Mehmed oğlu Mustafa	"	"	"	"	"		
"	Mâil Bey oğlu Ziya Bey	"	"	"	"	"		
"	Mâil Bey oğlu Şükrü Bey	"	"	"	"	"		
"	Tâhir oğlu Derviş	"	"	"	"	"		
"	Tâhir oğlu Arslan	"	"	"	"	"		
"	Tâhir oğlu Nâzım	"	"	"	"	"		
"	Tâhir oğlu Kâzım	"	"	"	"	"		
"	Tâhir oğlu Mustafa	kur- şunla	"	"	Mehmed oğlu Hüseyin	Müceldili Ermenak,		

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'islerinin esâmileri	Gasp edilen nukud	Gasp edilen eşya
"	Mehmed oğlu Yusuf	"	"	"	"	Ohannes, Bogos ve		
"	Yusuf kerîmesi Pınar	"	"	"	"	Alvarlı David		
"	Yusuf zevcesi Hasbiye	"	"	"	"	"		
"	Yusuf torunu Hanım	"	"	"	"	"		
"	Yusuf torunu Nâdime	"	"	"	"	"		
"	Derviş kerîmesi Ayşe	"	"	"	"	"		
"	Derviş hafidi Gülzâr	"	"	"	"	"		
"	Cafer kerîmesi Mâşide	"	"	"	"	"		
"	Cafer kerîmesi Makbule	"	"	"	"	"		
"	Mustafa kerîmesi Hadîce	"	"	"	Şükrü oğlu Ahmed	"		
"	Mustafa kerîmesi Fâika	"	"	"	"	"		
"	Molla Hasan kerimesi Hadîce	"	"	"	"	"		
"	Molla Hasan kerimesi Fâtima [Fethiye]	"	"	"	"	"		
"	Seylan kerimesi [oğlu] Yusuf	"	"	"	"	"		

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'islerinin esâmileri	Gasp edilen nukud	Gasp edilen eşya
"	Seylan kerîmesi [oğlu] Dervîş	"	"	"	"	"		
"	Osman kerîmesi [oğlu] Hasan	"	"	"	"	"		
"	Hamdi kerîmesi [oğlu] Vehbi	"	"	"	"	"		
"	Çolak kerîmesi [oğlu] Ahmed	"	"	"	"	"		
"	Ahmed kerîmesi [oğlu] Rızâ	"	"	"	"	"		
"	Yusuf kerîmesi [oğlu] Dâvud	"	"	"	"	"		

Beyânı : 55

Ermeniler tarafından vukû'bulan katli'âmda gerek erkek ve gerek kadın ve çocuk olmak üzere elli beş nüfûsdan ibâret olduğu sebt-i defterde zikrolunan eşhâsın ma'lûmât ve şuhûdâtıyla işbu defterimiz temhîran makâm-ı â'idesine takdîm kılındı.

Şâhid	Şâhid	Şâhid	Şâhid	Şâhid
Mehmed	Ağa	Ahmed	Hasan	Yusuf
[Müceldi Karyesi] Muhtârı			Müceldi Karyesi İmâmı	
İmza			İmza	

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdân ın ismi	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Gaspedilen nukud	Gasbedilen eşya ve hayvânât
Hıg'n'dan Arakil, Bogos, Ohannes, Müceldîli Manik ve Toru	Ali oğlu Ali	kurşunla	Hasanka la'da	Çöğender	Mehmed oğlu Mustafa	Alvarlı, Todaviranlı, David Hampar	Elli lira mâ denî	On liralık kıymetinde eşyası
	Osman oğlu Halil	"	"	"	"			Yirmi liralık kıymetinde eşyası
"	Halil oğlu Yakub	süngü	"	"	Dede Ağa	"		On liralık kıymetinde eşyası
"	Halil oğlu Avni	kurşunla	"	"	"	"		"
"	Osman oğlu Niyazi	balta	"	"	"	"		Öküz, yirmi liralık kıymetinde eşyası
"	İbrâhim oğlu Vâsîf	süngü ma'a-kurşun	"	"	İbrâhim Çavuş bin İsmâil	"		Öküz, on liralık kıymetinde eşyası
Müceldîli Ovan, Serkis, Haço	Halil oğlu Hâfız	balta	"	"	"	"		Yirmi liralık kıymetinde eşyası
"	Âli Hoca Müştâk	"	"	"	"	"		Yirmi beş liralık kıymetinde eşyası
"	Şevki oğlu Esehan	kurşun, süngü	"	"	Mustafa Çavuş	"		On liralık kıymetinde eşyası
Terzi Serkis, Erzurum'da kuyumcu Arakil, Müceldîlî Ovan, Serkis, Haço Arakil	İsmâil oğlu Sehlân	balta	Erzurum'da	"	Şahan Bey	Narmanlı Oskan, Apet,	Elli lira mâ denî	Otuz liralık eşya
	Mehmed oğlu Zâkir	"	Hasanka la'da	"	Mustafa Çavuş	Kuyumcu Manik,		On liralık eşya
	Mehmed oğlu Şâkir	"	"	"	"	Alvarlı David, Todaviranlı Hampar		"
"	Mustafa oğlu Mehmed	kurşunla	"	"	"	"		"
"	Yusuf oğlu Rifat	kurşun, süngü	"	"	Efendi oğlu Fehim	"		On beş liralık eşya
Terzi Serkis, Kuyumcu	Yusuf oğlu Seyfet	balta	Erzurum'da	"	Şahan Bey	"		Yirmi liralık eşya

Kâtîlin ismi ve şöreti	Maktûlün ismi ve şöreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdân ın ismi	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Gaspedilen nukud	Gasbedilen eşya ve hayvânât
oğlu Arakil, Müceldili	Hüseyin oğlu Mehmed	kılınç	Hasanka la'da	"	Efendi oğlu Fehim	"		Sekiz liralık eşya
Ovan, Serkis, Haço, Arakil	Dursun oğlu Âkif	kurşun	"	"	"	"		On liralık eşya
	Molla Hasan oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		Otuz liralık eşya
"	Mehmed oğlu Hasan	"	"	"	"	"		On liralık eşya
"	Şerif oğlu Âkif	süngü	"	"	"	"		Yedi liralık eşya
"	Emrullah oğlu Halil	kurşun	"	"	"	"		On iki liralık eşya
"	İbrâhim oğlu Genç Ağa	balta	"	"	"	"		
Müceldili Arakil,	İbrâhim oğlu Kıyam	süngü	"	"	Battal oğlu Dede	Todavıranlı Hampar,		On liralık eşya
Ohannes, Bogos,	Mustafa oğlu Mehmed	kurşun	"	"	"	Alvarlı David,		On beş liralık eşya
Hasankalalı Ermenak	Mehmed oğlu Dursun	süngü	"	"	"	Burusalı Aganik		On liralık eşya
Efendi	Dursun oğlu Ağa	kılınç ma'a-kurşun	"	"	"	"	Beş lira	Kırk liralık eşya
"	Kurban oğlu Mustafa	kurşun	"	"	İbrâhim oğlu Hâfız Osman	"		"
"	Kurban oğlu İbrâhim	balta	"	"	"	"		"
"	Kurban oğlu Tûfan	kurşun	"	"	"	"		"
"	vâlidesi Fâtma	süngü	"	"	"	"		"
"	gelini Ayşe	"	"	"	"	"		"
"	diğeri Hadice	"	"	"	"	"		"
"	diğeri Hediye	"	"	"	"	"		"
"	kerimesi İffet	"	"	"	"	"		"
"	kerimesi Hünkar	"	"	"	"	"		"

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdân ın ismi	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Gaspedilen nukud	Gasbedilen eşya ve hayvânât
"	mahdûmu Osman	kurşunla	"	"	"	"		On liralık eşyası
"	Ağa oğlu Âdil	"	"	"	"	"		Yirmi liralık eşyası
"	Ağa oğlu Cemâl	"	"	"	"	"		On iki liralık eşyası
"	Ahmed oğlu Derviş	"	"	"	"	"		On beş liralık eşyası
"	Bayrak oğlu Âkif	balta	"	"	"	"		On liralık eşyası
"	Bayrak oğlu Süleyman	"	"	"	"	"		Sekiz liralık eşyası
"	Mehmed oğlu Süleyman	süngü	"	"	"	"		On bir liralık eşyası
"	Mehmed oğlu Hasan	kurşunla	"	"	"	"		On liralık eşyası
"	Mustafa [oğlu] İbrâhim	"	"	"	"	"		
"	Mustafa oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		
"	Dursun oğlu Ömer	kurşun ma'a-süngü	"	"	Battal oğlu Dede Bey	Alvarlı David, Todavıranlı Hampar, Burusalı Aganik		On beş liralık eşyası
"	Dede oğlu Tayyar	kurşun ma'a-balta	"	"	"	"		Sekiz liralık eşyası
"	Dede oğlu Derviş	kurşunla	"	"	"	"		Yirmi liralık eşyası
"	Nişli oğlu İsmâil	"	"	"	"	"		Beş liralık eşyası
"	İsmâil oğlu Ağa	balta	"	"	"	"		"
"	Hacı İsmâil oğlu İsmâil	"	"	"	"	"		Otuz liralık eşyası
"	Hacı İsmâil oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		"
"	Ahmed oğlu Ağa	kurşun	"	"	"	"		On sekiz liralık eşyası
"	Mâil oğlu Behlül	"	"	"	"	"		On liralık eşyası

Kâtîlin ismi ve şöreti	Maktûlün ismi ve şöreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdân ın ismi	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Gaspedilen nukud	Gasbedilen eşya ve hayvânât
"	Mâil oğlu Halil	"	"	"	Mehmed oğlu Ahmed	"		Sekiz liralık eşyası
"	Osman oğlu Burhan	balta	"	"	"	"		Dokuz liralık eşyası
"	Osman oğlu Ağa	balta, süngü	"	"	"	"		"
"	İbrâhim oğlu Hasan	"	"	"	"	"		On liralık eşyası
"	Ali oğlu Hurşid	"	"	"	"	"		On üç liralık eşyası
"	Mustafa oğlu Hakkı	kurşun	"	"	"	"		Sekiz liralık eşyası
"	Hasan oğlu Dursun	"	"	"	"	"		On yedi liralık eşyası
Terzi Serkis, Kuyumcu Arakil, Muşlu Ohannes	Mustafa kızı Firdevs	balta	Erzurum'da	"	Ahmed oğlu Mustafa Çavuş	Narmanlı Oskan, Kuyumcu Apet ve Manik		Altmış liralık eşyası
	Mustafa kızı Remziye	"	"	"	"			"
"	vâlidesi Hadice	"	"	"	"	"		"
"	Ahmed kızı Hürrem	süngü, kurşun	"	"	"	"		"
Müceldili Arakil, Bogos, Ohannes, Ermenak	Halil oğlu Şâmil	kurşunla	Hasankala	"	Receb oğlu Derviş	Alvarlı David ve		On liralık eşyası
	Şahan zevcesi Fâtma	süngü	"	"	"	Todaviranlı Hampar		Beş liralık eşyası
Terzi Serkis, Kuyumcu Arakil, Muşlu Ohannes ve Haço	Mehmed oğlu Hakkı	"	Erzurum'da	"	Ahmed oğlu Mustafa Çavuş	"		Dört liralık eşyası
	Karşlı Durak	"	"	"	"	"		On liralık eşyası
Terzi Serkis, Kuyumcu	Durak oğlu Kıyam	balta	"	"	Hacı Hüseyin oğlu Mustafa	Narmanlı Oskan, Apet, Manik		On beş liralık eşyası
Arakil, Gezli Haço	Durak zevcesi Güli	"	"	"	"	"		"

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdân ın ismi	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Gasp edilen nükud	Gasbedilen eşya ve hayvânât
"	kerimesi Zeliha	"	"	"	"	"		"
"	birâderi Osman	"	"	"	"	"		"
Müceldili Ohannes, Arakil, Bogos	Veysel Çavuş	süngü ma'a-kurşun	Hasanka la'da	"	Receb oğlu Derviş	Alvarlı David, Todaviranlı Hampar, Burusalı Aganik		Yirmi liralık eşyası
"	Yusuf oğlu Hâzık	kurşunla	Erzuru m'da	"	"			On liralık eşyası
"	Şükrü Bey bin Ahmed	"	"	"	"			On beş liralık eşyası
"	Hotan oğlu Halil	balta	Hasanka la'da	"	"	"		Dokuz liralık eşyası
"	Celiha (?) oğlu Hasan	kurşunla	"	"	"	"		On dört liralık eşyası
"	Abdurrah man oğlu Emin	"	"	"	"	"		Beş liralık eşyası
"	İsmâil oğlu Mustafa	"	"	"	"	"		Sekiz liralık eşyası
"	Osman oğlu Fâzıl	süngü	"	"	"	"		On üç liralık eşyası
"	Gayur (?) oğlu Tosun	"	"	"	"	"		Yedi liralık eşyası
"	Tosun oğlu İbrâhim	"	"	"	"	"		Altı liralık eşyası
Terzi Serkis, Kuyumcu Arakil, Gezli Haço, Çiftlikli Aram, Müceldili Ohannes, Arakil, Bogos	Terzi oğlu Şükrü	balta	Erzuru m'da	"	Hacı Hüseyin oğlu Mustafa	Narmanlı Oskan, Apet ve Manik,		On sekiz liralık eşyası
	Mahmud oğlu Ağa	"	"	"	Ali Hoca Efendi	Alvarlı David, Todaviranlı Hampar		Dokuz liralık eşyası
	Hasan oğlu Mahmud	kurşunla	Hasanka la'da	"	"			On liralık eşyası
"	Dursun oğlu Cihan	balta, süngü	"	"	"	"		On beş liralık eşyası
"	Veli oğlu Ali	süngü	"	"	"	"		Sekiz liralık eşyası
"	Ahmed bin Derviş	"	"	"	"	"		Yirmi liralık eşyası
"	Yusuf oğlu Osman	"	"	"	"	"		Beş liralık eşyası

Kâtîlin ismi ve şöreti	Maktûlün ismi ve şöreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdân ın ismi	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Gaspedilen nukud	Gasbedilen eşya ve hayvânât
"	Ahmed oğlu Ağa	"	"	"	"	"		Dokuz liralık eşyası
"	Halil oğlu Tûfan	"	"	"	"	"		Üç liralık eşyası
Müceldili Ohannes, Arakil, Bogos, Terzi Serkis, Kuyumcu Arakil, Muşlu Haço, Gezli Haço, Çiftlikli Aram, Müceldili Ohannes, Arakil, Bogos	Hüseyin oğlu Ahmed	"	"	"	Mustafa oğlu Osman	Alvarlı David, Todaviranlı Hampar, Narmanlı Oskan, Kuyumcu Apet ve		On beş liralık eşyası
	Kadir oğlu Fâzıl	balta	Erzuru m'da	"	Hacı Hüseyin oğlu Mustafa			On sekiz liralık eşyası
	Kadir oğlu İbrâhim	"	"	"	"	Manik		On bir liralık eşyası
	Avcı oğlu Halil	süngü	Hasanka la'da	"	Mustafa oğlu Osman	Alvarlı David		On liralık eşyası
"	Ârif oğlu Mustafa	"	"	"	"	Todaviranlı Hampar		On dokuz liralık eşyası
"	vâlidese oğlu Âtife	"	"	"	"	"		Altı liralık eşyası
"	Halil vâlidese Pirûze	"	"	"	"	"		Dokuz liralık eşyası
"	İsmâil oğlu Bahri Çavuş	"	"	"	"	"		Dört liralık eşyası
"	Ali oğlu Taşdan	kurşunla	"	"	"	"		Yirmi liralık eşyası
Terzi Serkis, Kuyumcu Arakil, Muşlu Haço	İsmâil kerimesi Nâkibe	"	Erzuru m'da	"	Hacı Hüseyin oğlu Mustafa	Narmanlı Oskan, Kuyumcu Apet ve		Otuz liralık eşyası
Çiftlikli Aram	Sâlih oğlu İbrâhim	"	"	"	"	Manik		Beş liralık eşyası

Neferen : 103

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âmda gerek erkek ve gerek kadın ve sabî olmak üzere yüz üç nüfûs olduğu sebt-i defterde zikr edilen eşhâsların şuhûdâtıyla işbu defterimiz temhîran takdîm kılındı.

Fî 27 Temmuz [13]35

Şuhûdân	Şuhûdân	Şuhûdân	A'zâ
İsmâîl oğlu	Mehmed oğlu	Battal oğlu	
İbrâhim	Ahmed	Dede Bey	
A'zâ	Muhtâr	Çöğender karyesi imâmı	Bu dahi Efendi oğlu Fehim
Şuhûdânın ismi	Şuhûdânın ismi	Şuhûdânın ismi	Şuhûdânın ismi
Şâhin Bey	Mehmed oğlu	Ali oğlu	Ahmed oğlu
	Mustafa	Dede Ağa	Mustafa Çavuş
Şuhûdân	Bu dahi	Bu dahi	Şuhûdânın ismi
İbrâhim Hâfız	Mustafa oğlu	Âlî Hoca oğlu	Receb oğlu
Osman Efendi	Osman	Efendi	Derviş

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cürm	Karyesi	Şuhûdânın esâmîsi	Mensûb oldukları çete re'islerinin esâmîleri	Gaspedilen nukud	Gasbedilen eşya ve hayvânât
Müceldili karyeli Arakıl,	İsmâîl oğlu Bilâl	balta	Hasanka lası'nda	Sos	İsmâîl oğlu Hâşim	Alvarlı David, Todavıranlı Hampar, kırk sekiz atlı müsellah refâkatiyle		On liralık eşyası
Bogos, Ohannes, Manik,	İsmâîl oğlu Yahya	süngü	"	"	"			Yirmi liralık eşyası
Burusalı Ağanik,	İbrâhim oğlu Derviş	bıçak- la	"	"	"	"		Sekiz liralık eşyası
Müdürgeli Mıgırdıç	İbrâhim oğlu Ali	"	"	"	"	"	Sekiz yüz manat	On liralık eşyası
"	Hacı Hâfız oğlu Efendi	kurşun ma'a- balta	"	"	"	"		"
"	Kâmil oğlu Cemil	balta	"	"	Hasan oğlu Tayfur	"	İki yüz manat	"
"	Tayfur oğlu Mevlûd	"	"	"	Mehmed oğlu	"		On beş liralık eşyası

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın esâmîsi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin esâmîleri	Gaspedilen mukud	Gasbedilen eşya ve hayvânât
"	Mustafa oğlu Musa	kurşu nla	"	"	Mahmud	"		Beş liralık eşyası
"	Hasan oğlu Hüseyin	süngü	"	"	"	"		On liralık eşyası
"	Şahan oğlu Pehlîvân	kurşu nla	"	"	"	"	Beş yüz manat	Dokuz liralık eşyası
"	İbrâhim oğlu Ömer	süngü	"	Erzuru m'da	Hasan oğlu Şahan	Şuregilli Agob, Müdürgeli Haço, David ve rüfekâsı		On iki liralık eşyası
"	Halil oğlu Fâzıl	balta	"	Hasan-kala	Hasan oğlu Tayfur			On liralık eşyası
"	Timur oğlu Osman	"	"	"	"	"		"
"	Timur oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		Sekiz liralık eşyası
"	Arif oğlu Halil	kurşu n ma'a-süngü	"	"	"	"		Beş liralık eşyası
"	Mehmed oğlu İbrâhim	balta ma'a-kurşu n	"	"	"	"		Otuz liralık eşyası
"	İmâm İbrâhim Efendi	kurşun ma'a-süngü	"	"	"	"		On beş liralık eşyası
"	Mustafa oğlu Kutan	balta	"	"	"	"		Bir esb ve bir torba derûnunda elli lira
"	Ahmed oğlu Mehmed Ağa	balta ma'a-süngü	"	"	"	"	Bir tobra derûnunda beş yüz lira	Beş liralık eşyası
"	Coşhun oğlu Hamdullah	kurşunla	"	"	"	"		Sekiz liralık eşyası
"	Mehmed oğlu Durak	kurşun ma'a-balta	"	"	"	"		On liralık eşyası
"	Dede oğlu Hurşid	"	"	"	"	"		Altı liralık eşyası

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyî	Mahall-i cürm	Karyesi	Şühûdânın esâmîsi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin esâmîleri	Gaspedilen nukud	Gasbedilen eşya ve hayvânât
"	Hüseyin oğlu Zühdü	süngü	"	"	"	"		
Müceddî Anık, Ohannes, Bogos, Manik, Burusalı Aganık,	Hüseyin oğlu Rıfat	kurşun mız-süngü	"	Sos	Mehmed oğlu Mahmud	Alvarlı David, Todavıranlı Hampar,		On liralık eşyası
	Emin Oğlu Osman	"	"	"	"	kırk sekiz atlı		On beş liralık eşyası
Müceddî Mıgırdıç	Mehmed oğlu Abdurrahman	"	"	"	"	rüfekâsı		Dokuz liralık eşyası
"	Hacı Hâfız oğlu Kâmil	"	"	"	"	"		On sekiz liralık eşyası
"	Süleyman oğlu Hasan	balta	"	"	"	"		On bir liralık eşyası
"	Hasan zevcesi Güleser	balta ma'a-kurşun	"	"	"	"		"
"	Ako oğlu Hüseyin	balta ma'a-süngü	"	"	"	"		On beş liralık eşyası
"	Abbas oğlu Hasan	süngü	"	"	"	"		
"	Abbas oğlu Hüseyin	"	"	"	"	"		

Neferen: 32

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âm gerek erkek ve gerek kadın ve çocuk olmak üzere otuz iki nüfûsdan ibâret olduğu sebt-i defterde zikredilen eşhâsın ma'lûmât ve şuhûdâtıyla işbu defterimiz temhîran i'tâ kılındı.

Fî 28 Temmuz [13]35

Şuhûdân Şuhûdân Şuhûdân A'zâ
Hasan oğlu Tayfur İsmâil oğlu Hâşim Mehmed oğlu Mahmud
A'zâ Muhtâr İmâm-ı Karye-i Sos Şuhûdân
Hasan oğlu Şahan

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın esâmisi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin esâmîleri
Hertevli Mardiros, Hertevli Kuşdo ve refîkleri	Hüseyn oğlu İshak	balta ma'akurşun	Erzurum	Bakılğan	Dursun Efendi oğlu Mehmed Efendi	Komasorlu Ako, Işık Babil
	Ağa oğlu Ahmed	"	"	"	"	"
	Ağa oğlu Abdullah	"	"	"	Hacı Reşid oğlu İbrâhim	"

Beyânı: 3

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âmda üç nüfûsdan ibâret olduğu sebt-i defterde zikr edilen eşhâsın ma'lûmât ve şuhûdâtıyla işbu defterimiz makâm-ı âidesine takdîm kılındı.

Fî 30 Temmuz [13]35

Şâhid
İbrâhim
Muhtâr

Şâhid
Mustafa
İmâm-ı Karye-i Bakılğan

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın esâmisi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin esâmîleri	Gasbedilen nûkûd	Gasbedilen eşya ve hayvânât
Çiftlikli Aram, Gezli Haço, Müdürgeli Mıgırdıç	Süleyman oğlu İsmâil	balta	Erzuru m'da	Pertek	Osman oğlu Âkif	Narmanlı Oskan, Kuyumcu Apet ve Manik	10 lira	
	Osman oğlu Himmet	"	"	"	"		12 lira	
	Mahmud oğlu Resul	süngü	"	"	"			On liralık eşyası
"	Reşid oğlu Abdurrezzak	balta	"	"	"	"		Beş liralık eşyası
"	Musa oğlu Ali	süngü ve kurşun	"	"	"	"		On liralık eşyası
"	Musa oğlu Bekir	kurşun	"	"	İbrâhim oğlu Edhem	"		Beş liralık eşyası
"	Mahmud oğlu Coşhun	balta	"	"	"	"		Sekiz liralık eşyası
"	Hayal oğlu Hilmi	"	"	"	"	"		Dokuz liralık eşyası
"	Osman oğlu Halil	"	"	"	"	"		On üç liralık eşyası
"	Mustafa oğlu İbrâhim	süngü, kurşun	"	"	"	"		

Beyânı: 10

Ermeniler tarafından karyemizde vukû‘ bulan katli‘âmda sırf erkek olmak üzere on nüfûsdan ibâret olduğu sebt-i defterde esâmileri zikredilen eşhâsın ma‘lûmât ve şuhûdâtıyla işbu defterimiz temhîran i‘tâ kılındı.

Fî 28 Temmuz [13]35

Şâhid
İbrâhim oğlu Edhem
A‘zâ
İbrâhim

Şâhid
Osman oğlu Âkif
Muhtâr

A‘zâ
Âkif
İmâm-ı Karye-i Pertek

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyî'	Mahall-i cürm	Karyesi	Şühûdânın esâmisi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin esâmileri	Gaspedilen nûkûd	Gaspedilen eşya ve hayvânât
Müceldili Arakil, Ohannes, Miko Bogos, Avidis, Hampar	Refik oğlu Bekir	kurşunla	Derûn-ı köyde	Haykürt	Dursun oğlu Hüseyin	Alvarlı David, Todaviranlı Hampar,		Bir sâ'at gasbedilmiş dir.
	Mehmed oğlu Osman	"	"	"	"	kırk altı müsella refikleriyle beraber		Bir esb, bir sâ'ati gasbedilmiş dir.
"	Mehmed oğlu Behlül	"	"	"	"	"	Beş lirası gasbedilmiş dir.	
"	Hacı Hüseyin oğlu Bekir	"	"	"	Ali oğlu Mustafa	"	Dört lirası gasbedilmiş dir.	
"	Ahmed oğlu Abdurrezzak	"	"	"	"	Oskan ve David		
"	Mustafa oğlu Ali	"	"	"	Süleyman oğlu Hacı Mevlüd	"		
"	Hasan oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		
Gezli Haço ve Çiftlikli Aram, David refikleri	İsmâil oğlu Yusuf	"	"	"	"	"		
	Bekir oğlu Şerif	balta	Erzurum' da	"	Hüseyin oğlu Osman	"		

Beyânı: 9

Ermeniler tarafından karyemizde vukû‘ bulan katli‘âmda sırf erkek olmak üzere dokuz nüfûsdan ibâret olduğu sebt-i defterde esâmileri zikredilen eşhâsın ma‘lûmât ve meşhûdâtlarıyla işbu defterimiz temhîren i‘tâ kılındı.

Fî 28 Temmuz [13]35

Şâhid
Ali oğlu Mustafa
A‘zâ
Tayfur

Şâhid
Hüseyin oğlu Osman
A‘zâ
Bekir

Şâhid
Dursun oğlu Hüseyin
Muhtâr

Şâhid
Mevlüd
İmâm-ı Karye-i Haykürt

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın esâmîsi	Mensûb oldukları çete re'islerinin esâmîleri	Gaspe dilen nûkûd	Gasbedilen eşya ve hayvânât
Alvarlı David	Davud oğlu Edhem	bıçakla	Hasanka-la'da	Kurnuç	Muhyi (?) oğlu Hasan	Todayıranlı Hampar, Aganık		On liralık eşyası
kırk atlı müsella	Tosun oğlu Fâzıl	balta	"	"	"			Yirmi liralık eşyası
"	Yahya oğlu Osman Bey	"	"	"	"	"		Otuz liralık eşyası
"	Yahya oğlu İbrâhim Bey	kazma	"	"	"	"		Kırk liralık eşyası
"	İmâm Hâfız Osman Efendi	balta	"	"	"	"		Yirmi liralık eşyası
"	Hasan oğlu Abdulkâdir	süngü	"	"	"	"		On liralık eşyası
"	İbrâhim oğlu İsmâil	kurşunla	"	"	"	"		Beş liralık eşyası
"	Hasan oğlu Muhyiddin	"	"	"	"	"		Sekiz liralık eşyası
"	Beşir oğlu Yusuf	"	"	"	"	"		On bir liralık eşyası
"	Dursun bin Yusuf	"	"	"	"	"		Dokuz liralık eşyası
"	İsmâil bin Hüseyin	"	"	"	"	"		Beş liralık eşyası
"	Ahmed bin İbrâhim Çavuş	balta	Köprükö yü'nde	"	Yusuf oğlu Şerif	"		On liralık eşyası
"	Ali b. Halil	"	"	"	"	"		Beş liralık eşyası
"	Dursun bin Rıza	"	"	"	"	"		Dört liralık eşyası
"	Osman bin Celâl	süngü	"	"	"	"		On liralık eşyası
"	Şerif bin İbrâhim	"	"	"	"	"		Dört liralık eşyası
"	Ali bin Süleyman	"	"	"	"	"		Üç liralık eşyası
"	Hüseyin bin Ağa	kurşunla	"	"	"	"		Beş liralık eşyası
"	Bekir bin Mahmud	süngü	"	"	"	"		On liralık eşyası
"	İbrâhim kızı Hadice	balta	"	"	"	"		
"	Coşhûn kızı Sebkât	süngü	"	"	"	"		
"	İbrâhim oğlu Ali	balta	"	"	"	"		
"	Esad oğlu Hamid	"	"	"	"	"		
"	Mehmed oğlu Mustafa	"	"	"	İbrâhim oğlu Ali	"		
"	Ali oğlu Abdurrahman	"	"	"	"	"		
"	Mehmed oğlu Tevfik	"	"	"	"	"		
"	Hızır oğlu Şerif	"	"	"	"	"		
"	Yusuf oğlu Hacı	süngü	"	"	"	"		
"	Seher oğlu Bekir	kurşun	"	"	"	"		
"	Yusuf oğlu Muhyi (?)	balta	"	"	"	"		

Beyânı: 30

Ermeniler tarafından vukû' bulan katli'âmda erkek ve kadın olmak üzere otuz nüfûsdan ibâret olduğu sebt-i defterde esâmîleri zikredilen eşhâsın ma'lûmât ve şuhûdâtıyla işbu defterimiz temhîran makâm-ı â'idesine takdîm kılındı.

Fî 28 Temmuz sene [13]35

Şâhid
Ali

Şâhid
İlyas

A'zâ
Bekir

A'zâ

Muhtâr

İmâm-ı Karye-i Kurnuç

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın esâmîsi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin esâmîleri	Gasp edilen nûkûd	Gasp edilen eşya ve hayvânât
Müceldili karyeli Ohannes, Serkis, Bogos, Ügümü karyeli Kigo	İbrâhim oğlu Resul	balta	Hasanka-la'da	Aha	Osman oğlu Yâsin	Alvarlı David Todaviranlı		Bir hayvânı gasbedilmişdir
	Mehmed oğlu Kâmil	"	"	"	"	Hampar ve on altı atlı		On liralık eşyası
"	İbrâhim oğlu Yusuf	"	"	"	"	müsellah refikleriyle		Bir esbini götürmüşler
"	İbrâhim oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		Beş liralık eşyası
"	Süleyman oğlu Halil	"	"	"	"	"		Bir esbini götürmüşler
"	birâderi oğlu Hâşim	"	"	"	"	"		On liralık eşyası
"	Şaban oğlu Mustafa	"	"	"	"	"		On liralık eşyası
"	Şaban oğlu Mehmed Ali	"	"	"	"	"		
"	İsmâil oğlu Ağa	"	"	"	"	"		
"	İsmâil oğlu Hasan	"	"	"	"	"		Sekiz liralık eşyası
"	Hasan oğlu Yakub	"	"	"	"	"		On beş liralık eşyası
"	İmâm Ahmed Efendi	"	"	"	Yakub oğlu Hâfız Mehmed	"		On liralık eşyası
"	Müştak zevcesi Hüsnâ	"	"	"	"	"		
"	Dede zevcesi Fâtıma	"	"	"	"	"		Yirmi liralık eşyası
"	Hüsnü zevcesi Şefika	"	"	"	"	"		On liralık eşyası
"	Hüsnü oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		
"	Rıza zevcesi Şefika	"	"	"	"	"		
"	Rıza kerimesi Esmâ	"	"	"	"	"		
"	Ali oğlu Müştak	Kurşun	Köprüköyü'nde	"	"	"		

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın esâmîsi	Mensûb oldukları çete re'islerinin esâmîleri	Gasp edilen nûkûd	Gasp edilen eşya ve hayvânât
"	Ali oğlu Dede	"	"	"	"	"		Yedi liralık eşyası
"	Dede oğlu Kıyam	Süngü	"	"	"	"		Dokuz liralık eşyası
"	Mustafa oğlu Mehmed	"	"	"	"	"	On beş lirası	
"	Mehmed oğlu Mustafa	Kurşun ve süngü	"	"	"	"	Üç lira	
Gezli Haço ve sekiz refikleri	İsmâil oğlu Halil	Balta	Erzurum'da	"	"	Gezli Haço,		

Beyânı: 24

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âmda gerek kadın ve gerek erkek ve çocuk olmak üzere yirmi dört nüfûsdan ibâret olduğu işbu defterde esâmîleri muharrer eşhâsın ma'lûmât ve şuhûdâtıyla musaddak olunduğunu mübeyyin işbu defterimiz temhîran makâm-ı â'idesine takdîm kılındı.

Fî 28 Temmuz sene [13]35

Şâhid Şâhid Muhtâr İmâm-ı Karye-i Aha
Osman oğlu Yâsin Hâfız Mehmed

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın esâmîsi	Mensûb oldukları çete re'islerinin esâmîleri	Gasp edilen nûkûd	Gasp edilen eşya ve hayvânât
Yol Taburları tarafından	Muhyiddin oğlu Dursun	balta	Süvişli'de	Tuy-i	Muhsin oğlu	Yol Taburları tarafından		
	Osman oğlu Ali	"	"	Sagır	Hâfız İsmâil			
"	Hâfız Hoca oğlu Molla Ali	"	"	"	"	"		
"	İbrâhim oğlu Ahmed	"	"	"	"	"		
"	Halil oğlu Mustafa	"	Erzurum'da	"	"	"		
"	İbrâhim oğlu Ali	"	"	"	"	"		
"	Musa oğlu Mehmed	süngü ma'a-balta	"	"	"	"		
"	Musa oğlu [kızı] Rabîa	"	"	"	"	"		
"	Mehmed oğlu İbrâhim	"	"	"	"	"		

Beyânı: 9

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âmda dokuz nüfus gerek erkek ve gerek kadın olmak üzere dokuz nüfûsdan ibâret olduğu bâlâda esâmîsi

muharrer Hâfız İsmâil Efendi'nin şuhûdâtıyla işbu sebt-i defterimiz temhîran makâm-ı âîdesine takdîm kılındı.

Şâhid A'zâ Muhtâr İmâm-ı Karye-i Tuy-ı Sagır
Hacı Mehmed Hasan

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın esâmîsi	Mensûb oldukları çete re'islerinin isâmîleri	Gasb edilen nûkûd	Gasb edilen eşya ve hayvânât
Müceldîli Ohannes, Bogos, Arakîl, Ügümü karyeli Agob, Yekebadlı Hamazaz	İbrâhim oğlu İsmâil	balta	Hasankal a'da	Hins	Hamza oğlu Kâmil	Müceldîli karyeli Serkis, Ohannes, kırk atlı müsellaah ma'îyyetleri		
	Rahim zevcesi Hüsna	"	"	"	"			
	Rahim zevcesi Serfirâz	"	"	"	"			
	Derviş zevcesi Dilber	"	"	"	"			
"	kerimesi Fâtma	"	"	"	"	"		
	kerimesi Behiye	"	"	"	"	"		
"	Tevfik oğlu Şefik	"	"	"	Abdurrahman oğlu Burhan	"		
"	Hüseyin zevcesi Enise	"	"	"	"	"		
"	Hüseyin kerimesi Âişe	"	"	"	"	"		
"	torunu Âğa	"	"	"	"	"		
"	İsmâil oğlu Şerif	"	"	"	"	"		
"	İsmâil kerimesi Binnaz	"	"	"	"	"		
"	Rahim oğlu Münib	"	"	"	"	"		

Beyânı: 13

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âmda gerek erkek ve gerek kadın olmak üzere on üç nüfûsdan ibâret olduğu işbu sebt-i defterde isimleri muharrer eşhâsın şuhûdâtıyla ma'lûm olduğunu mübeyyin defterimiz temhîran makâm-ı âîdesine takdîm kılındı.

Fî 28 Temmuz [13]35

Şâhid Şâhid A'zâ Muhtâr İmâm-ı Karye-i Hins
Halil Burhan Hasan

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın esâmisi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin esâmîleri	Gaspedilen nukud	Gasbedilen eşya ve hayvânât
Hasankalalı Ermenek, Ohannes Hasankalalı Aganik	Ali oğlu Sâlih	balta	Hasan-kala'da	Serçebo-ğaz	Ahmed oğlu Dursun	Alvarlı David Todaviranlı Hampar, kırk atlı müsellaah refikleri		
	Sâlih oğlu Necib	"	Köprüköyü'nde	"	"			
	Sâlih oğlu Abdurrahman	"	Hasankala-sı'nda	"	"			
"	Sâlih oğlu Zâkir	"	"	"	"			
"	kızı Hanım	"	"	"	"			
"	zevcesi Fâtıma	"	"	"	"			
"	gelini Nene	"	"	"	"			
"	yeğeni Ya'kûb	"	Köprüköyü'nde	"	"	Köprü köylü Kırkor ve Mıgrdıç, Alvarlı David ve refikleri Kırkor ve Mıgrdıç		
"	Yakub zevcesi Nazlı	"	Hasankala-sı'nda	"	"			
"	Eyyub oğlu Şerif	"	Köprüköyü'nde	"	"			
"	Eyyub oğlu Sâbit	"	"	"	"			
"	Sâbit oğlu İdris	"	Hasankala-sı'nda	"	"	David ve Hampar		
"	İdris kızı Nene	"	"	"	"			
"	zevcesi Münire	"	"	"	"			
"	Sâbit zevcesi Makbule	"	"	"	"			
"	Ahmed oğlu Osman	"	Köprüköyü'nde	"	"	Kırkor ve Mıgrdıç, David ve Hampar		
"	vâlidisi Mâvi	"	Hasankalası'nda	"	"			
"	birâderi Halil	"	derûn-ı köyde	"	"			
"	mahdûmu Ömer	"	Hasankalası'nda	"	"			
"	zevcesi Nazlı	"	Beraber götürmüşler	"	"			
"	Hâfız zevcesi Gülten	kurşunlu a	Hasankala-sı'nda	"	"			
"	Hüseyin oğlu Tayyar	"	"	"	"			
"	Mustafa oğlu Derviş	balta	Köprüköyü'nde	"	"	Kırkor ve Mıgrdıç		
"	Derviş oğlu Emrullah	"	Hasankala-sı'nda	"	"	David ve Hampar		
"	Derviş oğlu Hüsmâ (?)	"	"	"	"			
"	Ağa oğlu Seyfullah	"	"	"	"			

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın esâmisi	Mensûb oldukları çete re'islerinin esâmileri	Gaspedilen nukud	Gasbedilen eşya ve hayvânât
"	İbrâhim zevcesi Şükûfe	"	"	"	"	"		
"	Ahmed kızı Esme	"	"	"	"	"		
"	Edhem zevcesi Hîndiye (?)	"	"	"	"	"		
"	Edhem oğlu Durak	kur-şunla	"	"	"	"		
"	Hasan oğlu Yakub	süngü	"	"	"	"		
"	Dede [kızı] Fâtıma	"	"	"	"	"		
Hasankalâh Ermenak, Ohannes,	Ârif kerîmesi Lûtfiye	"	Hasanka-la'da	"	Ahmed oğlu İbrâhim	Alvarlı David, Todaviranlı Hampar		Beş liralık eşyası
Aganık	Hamdi kızı Nene	"	"	"	"	"		Üç liralık eşyası
"	Hüseyin kızı Fâika	"	"	"	"	"		İki liralık eşyası
"	Hüseyin kızı Gülûhanım	balta	"	"	"	"		Dört liralık eşyası
"	Hüseyin kızı [oğlu] Celâl	"	"	"	"	"		On liralık eşyası

Beyânı: 37

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âmda gerek erkek ve gerek kadın ve çocuk olmak üzere otuz yedi nüfûsdan ibâret olduğu sebt-i defterde esâmileri muharrer eşhâsın şühûdâtıyla ma'lûm olduğunu mübeyyin işbu defterimiz temhîran takdîm kılındı.

Fî 28 Temmuz sene [13]35

Şâhid
İbrâhim

Şâhid
Dursun

Şâhid
Derviş

Muhtârı
Dede

Serçeboğaz Karyesi İmâmı
Hüsnü

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cürm	Karyesi	Şühûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin ismi	Gaspedilen nukud	Gasbedilen eşya ve hayvânât
Ağdasur karyeli Sirop, Haçıkvank lı Misak, Tivnikli Bellü Serkis	Hüseyin oğlu Aziz	balta	Erzurum'da	Pusudere	Mustafa oğlu Hüseyin	Çiftlikli Ohannes ve Öznülü		
	Hüseyin oğlu Mustafa	"	"	"	"	Sirop, Hadrakili Kirkor ve yirmi müsellah ma'îyyetlerinde		
	Hüseyin oğlu Hüseyin	"	"	"	"			
"	Ali bin Durak	"	"	"	"			
"	Ali zevcesi Nâzime	"	"	"	"	"		
"	Durak oğlu Dede	"	"	"	"	"		
"	Sâdık oğlu Mustafa	"	"	"	"	"		
"	Mustafa oğlu Fâik	"	"	"	Ali oğlu Hasan	"		
"	Mustafa kızı Hediye	"	"	"	"	"		
"	Mustafa kızı [oğlu] Niyâzi	"	"	"	"	"		
"	Mustafa kızı [oğlu] Tayfûr	"	"	"	"	"		
"	Sâdık kızı [oğlu] Şaban	"	"	"	"	"		
"	Şaban zevcesi Gülsüm	"	"	"	"	"		
"	Şaban kerimesi Mazlûme	"	"	"	"	"		
"	Şaban oğlu Durak	"	"	"	"	"		
"	Şaban oğlu Yusuf	"	"	"	"	"		
"	Şaban oğlu Tosun	"	"	"	"	"		
"	Memo oğlu Rüsdü	"	"	"	"	"		
"	Memo zevcesi Güllü	"	"	"	"	"		
"	Rüsdü zevcesi Behiye	"	"	"	"	"		
"	Ali oğlu Taşdan	"	"	"	"	"		
"	Ali oğlu Râsim	"	"	"	"	"		
"	İsmâil oğlu Mustafa	"	"	"	"	"		
Ağdasurlu Sirop,	Mustafa zevcesi Tayyibe	"	"	"	Mehmed oğlu Ali	Çiftlikli Ohannes ve Öznü karyeli Sirop,		
Haçıkvank lı Misak	Mustafa kızı Zühre	süngü	"	"	"	Hadrakili Kirkor ve yirmi		
"	Mahmud oğlu Âkif	kurşun	"	"	"	müsellah ma'îyyetlerinde		
"	Mahmud oğlu Şâmil	kurşun ve süngü	"	"	"	"		
"	Mahmud kızı Makbule	balta	"	"	"	"		
"	Mahmud oğlu Bayık	"	"	"	"	"		
"	Halil oğlu Hüseyin	"	"	"	"	"		

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'islerinin ismi	Gasbedilen nûkud	Gasbedilen eşya ve hayvânât
"	Halil oğlu Nâfiz	"	"	"	"	"		
"	Halil kızı Nâime	kurşun	"	"	"	"		
"	Osman oğlu Ahmed	süngü	"	"	"	"		
"	Osman oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		
"	Mehmed zevcesi Pirûze	balta	"	"	"	"		
"	Hüseyin oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âmda gerek erkek ve gerek kadın ve çocuk olmak üzere otuz altı nüfûsdan ibâret olduğu sebt-i defterde esâmîleri zikreden eşhâsın ma'lûmât ve meşhûdâtıyla işbu defterimiz temhîran takdîm kılındı.

Şâhid
Mehmed
oğlu Ali

Şâhid
Ali oğlu
Hasan

Şâhid
Mustafa oğlu
Hüseyin

Muhtârı
Rüstem

Pusudere karyeli İmâm
Sâlih oğlu
Abdülkerim

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'islerinin ismi	Gasbedilen nûkud	Gasbedilen eşya ve hayvânât
Müceldili Serkis	Hasan Bey oğlu Hamid Bey	süngü		Baldızı		Alvarlı David, Todaviranlı Hampar		
Ohannes Bogos	Resul oğlu Ömer	balta		"				
"	Resul oğlu Hüseyin	"		"		"		
"	Resul oğlu Mustafa	"		"		"		
"	Resul oğlu Cemâl	kurşun		"		"		
"	Mehmed oğlu Hüseyin	"		"		"		
"	Mehmed oğlu Hasan	balta		"		"		
"	Ali oğlu Hasan	"		"		"		
"	Ömer oğlu Ahmed	"		"		"		
"	Kâsım oğlu Bekir	süngü		"		"		
"	Muharrem zevcesi Havva	"		"		"		
"	Muharrem kızı Firûze	"		"		"		

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin ismi	Gasbedilen nûkûd	Gasbedilen eşya ve hayvânât
Müceldi karyeli Serkis ve Arakil	Hamza oğlu Tevfik	balta	Erzurum'da	İzirmik	Hamza oğlu Tûfan Bey	Alvarlı David, Müceldi Hampar, Ohannes		On liralık eşyası
"	Kadir oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		On beş liralık eşyası
"	Kadir oğlu Aziz	"	"	"	"	"		Sekiz liralık eşyası
"	Ahmed oğlu Nâzım	"	"	"	"	"		On yedi liralık eşyası
"	Mehmed oğlu Mahmud	"	"	"	"	"		Dokuz liralık eşyası
"	İbrâhim oğlu Durak	kurşun	Köy önünde	"	Mehmed oğlu Dursun	"		Yirmi liralık eşyası
"	Yusuf oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		Beş liralık eşyası
"	Ali oğlu Yusuf	"	"	"	"	"		Sekiz liralık eşyası
"	Yusuf oğlu Mevlüd	"	"	"	"	"		

Neferen: 9

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âmda gerek erkek ve gerek kadın ve sabî olmak üzere dokuz nüfûsdan ibâret olduğu sebt-i defterde esâmîleri zikredilen eşhâsın ma'ûmât ve meşhûdâtıyla işbu defterimiz temhîran takdîm kılındı.

Fî 28 Temmuz sene [1]335

Şâhid Şâhid

Tûfan

A'zâ
Dursun

Muhtârı

İzirmik Karyesi İmâmı

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin ismi	Gasbedilen nûkûd	Gasbedilen eşya ve hayvânât
Müceldili Manik ve Ohannes	Ahmed oğlu İsmâil	balta	Hasankala'da	Porsih [Porsuk]	Mehmed oğlu Hurşid	Hasankalalı Agaca, Alvarlı David, Todaviranlı Hampar, birâderi		
"	Hüseyin oğlu Celâl	kurşunla	"	"	"			
"	Mustafa oğlu Hüseyin	balta	"	"	"	Serkis, altmış atlı müsellahtan refikleriyle		
"	Bayram oğlu Muharrem	"	"	"	"	"		
"	Hüseyin oğlu Mehmed	balta, süngü	"	"	Hurşid oğlu Ali	"		
"	Said oğlu Hüseyin	"	"	"	"	"		
"	Sâbit oğlu Said	"	"	"	"	"		
"	Ali kızı Esme	kurşun ve	"	"	"	"		

Kâtîlin ismi ve şöreti	Maktûlün ismi ve şöreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin ismi	Gasbedilen nûkûd	Gasbedilen eşya ve hayvânât
"	Kıyam kızı Nâciye	süngü	"	"	Mehmed oğlu Mustafa	"		
"	Mahmud kızı [oğlu] Hamdi	"	"	"		"		
"	Mehmed kızı [oğlu] Ahmed	"	"	"	Said oğlu Tosun	"		
"	Ali kızı Refika	"	"	"	"	"		

Neferan: 12

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan [katli'âmda] gerek erkek ve gerek kadın ve çocuk olmak üzere on iki nüfûsdan ibâret olduğu sebt-i defterde zikredilen eşhâsın ma'lûmât ve şühûdâtıyla işbu defterimiz temhîran takdîm â'idesi [makâm-ı â'idesine takdîm kılındı].

Fî 28 Temmuz sene [1]335

Şâhid

Ali

A'zâ

İsmâil

Şâhid

Hurşid

Muhtârı

Şâhid

Mustafa

Porsih [Porsuk] Karyesi İmâmı

Mehmed

Kâtîlin ismi ve şöreti	Maktûlün ismi ve şöreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın isimleri	Mensûb oldukları çete re'îslerinin isimleri	Gasbedilen nûkûd	Gasbedilen eşya ve hayvânât
Gezli Haço Müdürgeli Ağob, Kevehorlu Makar,	İsmâil oğlu Mustafa	Balta	Erzurum' da	Tuy-ı Kebir		Çiftlikli Aram, Kuyumcu Apeti ve Manik, Oskan, Müceldili Serkis, Alvarlı David ve kırk atlı müsella refikler		
Müceldili Ohannes, Bogos, Arakil, Manik	İsmâil oğlu Yusuf	"	"	"				
	Ali oğlu Mahmud	"	Hasankal a'da	"	İsmâil oğlu Hasan			
	Ebûbekir oğlu Mahmud	Süngü	"	"	"			
"	Kâmil oğlu Ali	"	"	"	"	"		
"	Hüseyin oğlu Taşdan	"	"	"	"	"		
"	Yusuf oğlu Seyfullah	Kurşun	"	"	Reşid oğlu Ziya	"		
"	Hüseyin oğlu Hasan	"	"	"	"	"		
"	Yusuf oğlu Ali	Balta	"	"	"	"		

Beyânı: 9

Ermeniler tarafından karyemizde vukû‘ bulan katli‘âmda erkek olmak üzere dokuz nüfûsdan ibâret olmak üzere sebt-i defterimizde esâmîleri zikrolunan eşhâsın ma‘lûmât ve meşhûdâtıyla işbu defterimiz makâm-ı â‘idesine takdîm kılındı.

Fî 9 Temmuz sene [1]335

Şâhid
Mehmed Ziya

Şâhid
Hasan

Muhtârı

Tuy-ı Kebîr Karyesi İmâmı

Kâtîlin ismi ve şöhrati	Maktûlün ismi ve şöhrati	Nev‘-i fecâyî‘	Mahall-i cûrm	Karyesi	Şühûdânın isimleri	Mensûb oldukları çete re‘îslerinin isimleri	Gasbedilen nûkûd	Gasbedilen eşya ve hayvânât
Gezli Haço, Müdürğeli Agob, Kevehorlu Makar	Hasan oğlu Said	balta	Erzurum'da	Ortuzu	İbrâhim oğlu Halil	Çiftlikli Aram,		
	Mehmed oğlu Yusuf	"	"	"	"	Kuyumcu Apet,		
	Osman oğlu İshak	"	"	"	"	Tivnikli Avim (?),		
"	Mahmud oğlu İsmâil	süngü	"	"	Mustafa oğlu İsmâil	ve otuz müsellağ		
"	Dede oğlu Şemseddîn	balta	"	"	"	ma‘îyyetlerinde		
"	İsmâil oğlu Ağa	"	"	"	"	"		
Hertev karyeli Kuşdo	Mustafa oğlu Hasan	balta, kurşun	Köy önünde	"	İbrâhim oğlu Şükrü	"		
Hertev karyeli Serkis	Şefik oğlu Mevlüd	"	"	"	"	"		
"	Kurban oğlu Ahmed	"	"	"	Hurşid oğlu Emin	"		
"	Mustafa oğlu Ali	"	"	"	"	"		
"	Mustafa oğlu Hasan	"	"	"	"	"		
"	Ahmed oğlu Kâmil	"	"	"	Mehmed oğlu İbrâhim	"		
"	Mehmed oğlu Ahmed	"	"	"	"	"		
"	Hüseyin oğlu Eyyub	"	"	"	"	"		
"	Tosun oğlu İshak	"	"	"	"	"		

Beyânı: 15

Ermeniler tarafından karyemizde vukû‘ bulan katli‘âmda erkek olmak üzere on beş nüfûsdan ibâret olduğu sebt-i defterde zikredilen eşhâsın ma‘lûmât ve meşhûdâtıyla işbu defterimiz temhîran makâm-ı â‘idesine takdîm kılındı.

Fî 29 Temmuz sene [13]35

Şâhid
Emin

Şâhid
Şükrü

Şâhid
İbrâhim Hakkı

Muhtârı

Şâhid
Halil

Ortuzu Karyesi İmâmı

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Meşhûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin ismi	Gasbedilen nûkûd	Gasbedilen eşya ve hayvânât
Hertev karyeli Mardiros, Keşiş oğlu Kirkor, Alvarlı Tekneci Arot, Işkılı Babil, kırk iki atlı müsellahtan refikler	Süleyman oğlu Abdullah	süngü	Köy içinde	Ağcalar	Mehmed oğlu	Alvarlı David, Milis,		
	Abdurrahman oğlu Eyyub	"	"	"	Mahcık (?)	Kızılbeyi (?) Miran,		
	Ahmed oğlu Şaban	"	"	"	"	Komite re'îsi Ermenak		
	Derviş oğlu Nâzım	kazma	"	"	"	"		
	Süleyman oğlu Safer	"	"	"	Numan oğlu Selim	"		
"	Süleyman oğlu Mevlüd	balta	"	"	"	"		
"	İsmâil oğlu [kızı] Nâzire	"	"	"	"	"		
"	Şemseddin oğlu Yunus	"	"	"	"	"		
"	Şemseddin oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		
"	Halil oğlu Abdullah	kurşun	"	"	Mustafa oğlu	"		
"	İbrâhim oğlu Şükrü	balta	Kurudere	"	Mehmed 'de	"		
"	Tâhir oğlu Mecnun	"	"	"	"	"		
"	Kadir oğlu Sedir	"	"	"	"	"		
"	Ali oğlu Hamza	"	"	"	"	"		
"	Mehmed oğlu Câzım	kazma	Köyde	"	Emin oğlu Derviş	"		
"	Fâzıl oğlu Râsım	"	"	"	"	"		
"	Ağa Dede oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		
"	İbrâhim oğlu Şaban	"	"	"	"	"		
"	Hüseyin oğlu Rahim	"	"	"	"	"		
"	Hurşid oğlu Kahraman	kurşun, süngü	"	"	Hacı İsmâil oğlu Yusuf	"		
"	Şa'bân oğlu Refik	"	"	"	"	"		
"	Osman oğlu Ahmed	"	"	"	"	"		
"	Sofu oğlu Abdullah	"	"	"	"	"		
"	Sofu oğlu Hüseyin	"	"	"	"	"		
"	Dursun oğlu Ali	"	"	"	"	"		
"	Ahmed oğlu Osman	balta	"	"	Hüseyin oğlu Şâmil	"		
"	Abdullah oğlu Süleyman	süngü	"	"	"	"		
"	Tevfik oğlu Nusret	kurşun	"	"	"	"		
"	Mehmed oğlu Tevfik (?)	balta	"	"	"	"		

Kâtîlin ismi ve şöreti	Maktûlün ismi ve şöreti	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Meşhûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin ismi	Gasbedilen nûkûd	Gasbedilen eşya ve hayvânât
"	Abdullah oğlu Ali	"	"	"	Süleyma[n] (?)oğlu	"		
"	Osman oğlu Mevlûd	"	"	"	Veysi	"		
"	Ali oğlu Sarı	"	"	"	"	"		
"	Mevlûd oğlu Ziya	"	"	"	"	"		
Yekebadlı David oğlu	İbrâhim oğlu Behram Bey	ihrâk	Köy içinde	Sürebahan	Şerif oğlu Mâil	Sivash Varcebət, Sivash		
Afro, David oğlu Hama-zak, Köprüköylü Nalband	Behram Bey oğlu Ziya	"	"	"	"	Altundışlı Onnik, yüz elli süvâri ve piyâde		
Aram, Köprü köylü Serkis Köprüköylü Kokor,	Behram Bey oğlu Sâlim	"	"	"	"	müsellah ma'îyyetleri		
Yüzübenekli Ohannes	Ağa zevcesi Saide	"	"	"	"	"		
"	Ağa oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		
"	Emin oğlu Hasan	"	"	"	"	"		
"	Ömer oğlu Ali	"	"	"	"	"		
"	Emin oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		
"	Mehmed oğlu Râmiz	"	"	"	"	"		
"	Mehmed oğlu Ferâmuz	"	"	"	"	"		
"	Ahmed oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		
"	Mehmed oğlu Osman	"	"	"	"	"		
"	Mehmed oğlu Nâzır	"	"	"	"	"		
"	Mehmed oğlu Cibril	"	"	"	"	"		
"	Mehmed zevcesi Zeyneb	"	"	"	"	"		
"	Ahmed oğlu Şerif	"	"	"	Sâlih oğlu İbrâhim	"		
"	Mâil oğlu Hamid	"	"	"	"	"		
"	Ömer oğlu Ali	"	"	"	"	"		
"	Ömer oğlu Ahmed	"	"	"	"	"		
"	Mustafa oğlu Necib	"	"	"	"	"		
"	Dede oğlu Mustafa	"	"	"	"	"		
"	Dede kızı Fâtıma	"	"	"	"	"		
"	İsmâil oğlu Osman	"	"	"	"	"		
"	İsmâil oğlu Mustafa	"	"	"	"	"		
"	Kurban oğlu Abdullah	"	"	"	"	"		
"	Kâmil zevcesi Âişe	"	"	"	"	"		

Kâtilin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâî'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Meşhûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin ismi	Gasbedilen nûkûd	Gasbedilen eşya ve hayvânât
"	İsmâil oğlu Ali	"	"	"	"	"		
"	Ali oğlu Abdülbâki	"	"	"	"	"		
"	Ali kızı Hadîce	"	"	"	"	"		
"	Ali zevcesi Zeliha	"	"	"	"	"		
"	Dursun oğlu Hacı	"	"	"	"	"		
"	Dursun oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		
"	Mehmed oğlu Ahmed	"	"	"	Osman oğlu Âkif	"		
"	vâlidesi Hanım	"	"	"	"	"		
"	zevcesi Sebîle	"	"	"	"	"		
"	Mustafa oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		
"	Mustafa vâlidesi Âişe	"	"	"	"	"		
"	Said oğlu Seyyid	"	"	"	"	"		
"	Salâh oğlu Ali	"	"	"	"	"		
"	Halil oğlu Sarı	"	"	"	"	"		
"	vâlidesi Sebîle	"	"	"	"	"		
"	Osman oğlu İbrâhim	"	"	"	"	"		
"	İbrâhim oğlu Niyâzi	"	"	"	"	"		
"	İbrâhim kızı Gülsüm	"	"	"	"	"		
"	Salâh oğlu Hasan	"	"	"	"	"		
"	Hasan kızı Zeliha	"	"	"	İsmâil oğlu Dursun	"		
"	Osman oğlu Halil	"	"	"	"	"		
"	Halil zevcesi Esme	"	"	"	"	"		
"	Hâşim oğlu Mehmed	"	"	"	"	"		
"	Süleyman oğlu Numan	"	"	"	"	"		
"	Süleyman oğlu Ayn	"	"	"	"	"		
"	Rıdvân oğlu Zekerîya	"	"	"	"	"		
"	İsmâil oğlu Müştak	"	"	"	"	"		
"	Müştak zevcesi Vâsfiye	"	"	"	"	"		
"	Mehmed oğlu Hüseyin	"	"	"	"	"		
"	Ali oğlu Ömer	"	"	"	"	"		
"	Mehmed oğlu Lûtfi	"	"	"	"	"		
"	Osman oğlu Abdullah	"	"	"	"	"		
"	Halil oğlu Dede	"	"	"	"	"		

Beyânı: 59

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âmda gerek erkek ve gerek kadın olmak üzere elli dokuz nüfûsdan ibâret olmak üzere sebt-i defterde isimleri muharrer şahısların ma'lûmât ve meşhûdâtıyla işbu defterimiz makâm-ı â'idesine takdîm [kılındı].

Fî 1 Ağustos sene [13]35

Şâhid Şâhid Şâhid Muhtâr İmâm-ı Karye-i Sürbahan
İbrâhim İsmâil Âkif İmza İmza

Kâtîlin ismi	Maktûlün ismi	Nev'-i fecâyî'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Esâmî-i meşhûdât	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Mağsûb nûkûd	Mağsûb eşya	Mûlahazat
Hertevli Sirob, Hertevli Keşiş oğlu Serkis	Hasan oğlu Şâmil	kazma	Korucuk' da	Gerdek- kaya	Emin oğlu Hüseyin	Alvarlı David Hertevli			
"	Musa oğlu Niyâzi	"	"	"	"	Mardiros, on atlı			
"	Durak oğlu Serhenk	"	"	"	Alâeddîn oğlu İrfânî	müsellah refikleriyle			
"	Emin oğlu İlbeği	"	"	"	"	"			
"	İrfânî oğlu Kırkani	"	"	"	Ârif oğlu Müştâk	"			

Beyânı: 5

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âmda beş nüfûsdan ibâret olduğu sebt-i defterde isimleri zikredilen eşhâsın ma'lûmât ve meşhûdâtıyla işbu defterimiz makâm-ı â'idesine takdîm kılındı.

Fî 30 Temmuz sene [13]35

Şâhid Şâhid Muhtâr İmâm-ı Karye-i Gerdekkaya
İrfânî Ârif İmza İmza

Kâtîlin ismi	Maktûlün ismi	Nev'-i fecâyî'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Esâmî-i meşhûdât	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Mağsûb nûkûd	Mağsûb eşya	Mûlahazat
Yağan karyeli Sirop, Hertevli Bozo oğlu Arot, Vanik oğlu Sifo, Işkılı oğlu Samil, Yekebadlı oğlu Bogos, Köprük[öy]lü Agob,	Derviş Bey oğlu Âli Bey	Kurşun	Köy içinde	Hertev	Mehmed oğlu Ahmed	Işkılı Karo oğlu Ohannes, Laz Karabet oğlu Mardiros,			
	Âli Bey oğlu Ömer Bey	"	"	"	"				
	Âli Bey oğlu Arslan Bey	"	"	"	"				
	Âli Bey oğlu Hakkı Bey	"	"	"	"	Keşiş oğlu Serkis,			

Kâtilin ismi	Maktûlün ismi	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Esâmî-i meşhûdât	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Mağsûb nûkûd	Mağsûb eşya	Mûlahazat
Ağık oğlu Simon Matyas (?) oğlu İnnik	Ahmed Bey oğlu Dursun Bey	"	"	"	"	Kuşdo oğlu Komar, Todaviranlı Sirop,			
Matyas oğlu Ebrim,	Dursun Bey oğlu Cemâl Bey	"	"	"	"	Yağanlı Taypan, Hertevli Kokor oğlu Karık			
Karo oğlu Agob,	Ali Bey zevcesi Nûriye	"	"	"	Hüseyin oğlu Laz Ali	Kaloset oğlu Arot,			
Karo oğlu Zadik,	Ziya oğlu Hazâl	"	"	"	"	Arot oğlu Iğış (?),			
Karabet oğlu Ohannes,	Ziya oğlu Münib	"	"	"	"	Todaviranlı Aram,			
Karabet oğlu Arot	Ziya kızı Hadice	"	"	"	"	Nersis oğlu Kokas,			
"	Mustafa Bey oğlu Ayn	"	"	"	"	Nersesi oğlu Kazar,			
"	Behram oğlu Râsim	"	"	"	"	Kirkor oğlu Sahak			
"	Hacı Bey oğlu Ağa	"	"	"	"				
"	Hacı Osman Bey oğlu Ömer Bey	"	"	"	Rıdvan Bey oğlu Mehmed Bey				
"	Hacı Osman Bey oğlu Hasan Bey	"	"	"	"				
"	Ahmed Bey oğlu İbrâhim Bey	"	"	"	"				
"	İsmâil oğlu Hasan Çavuş	"	"	"	"				
"	Kurbân oğlu Osman	Balta	Köprükö yü'nde	"	"	Antranik Çetesi, seksen			
"	Şaban oğlu Burhan	"	"	"	"	altı müsellah			
"	Şevki oğlu Sokyan (?)	"	"	"	Ömer oğlu Dede	refikleriyle ^[*]			
"	Necib oğlu Siraceddin	"	"	"	"				
"	Necib oğlu Şefik	"	"	"	"				
"	Ömer oğlu Kaya	"	"	"	Şerif oğlu Halil				

[*] Metinde sehven "Esâmî-i meşhûdât" sütununa yazılmıştır.

Kâtilin ismi	Maktûlün ismi	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Esâmî-i meşhûdât	Mensûb oldukları çetere'islerinin isimleri	Mağsûb nûkûd	Mağsûb eşya	Mûlahazat
"	Ahmed oğlu Hasan Çavuş	Kurşun	"	"	"				
"	Ali oğlu Veli	"	"	"	"				
"	Arif Bey oğlu Tefik	"	"	"	İbrâhim oğlu Behram				
"	Şaban oğlu Behram	"	"	"	"				
"	Süleyman oğlu Mevlûd	"	"	"	"				
"	Süleyman oğlu Mustafa	"	"	"	Ahmed oğlu Şeyh Mustafa				
"	Şerif oğlu İrfânî	"	"	"					
"	Kurban oğlu Ali	"	"	"	"				
"	Ali oğlu Mehmed	"	"	"	"				
"	Hüseyin oğlu Ali	"	"	"	Şaban oğlu Rıdvan				
"	Ârif oğlu İbrâhim	"	"	"	"				
"	Mustafa oğlu Genç Ağa	"	"	"	"				
"	Ali oğlu Mehmed	"	"	"	"				

Beyânı: 37

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âmda gerek erkek ve gerek kadın olmak üzere otuz yedi nüfûsdan ibâret olub sebt-i defterde isimleri muharrer eşhâsın ma'lûmât ve meşhûdâtıyla işbu defterimiz makâm-ı â'idesine takdîm kılındı.

Fî 30 Temmuz sene [13]35

Şâhid	Şâhid	Şâhid	Şâhid	Şâhid
Mehmed	Halil	Ömer	Behram	Dede
Şâhid	Şâhid	Muhtâr	İmâm-ı Karye-i Hertev	
Mustafa	Rıdvan	İmza	İmza	

Kâtîlin ismi	Maktûlün ismi	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Esâmî-i meşhûdât	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Mağsûb nûkûd	Mağsûb eşya	Mûlahazat
Hertevli Kuşdo Komatorlu Ako	Göl Ağa oğlu İbrâhim	Balta	Köy önünde	Topalak	Ömer oğlu Mehmed	Hertevli Serkis,	4 lirası		
"	Nüreddin oğlu Ali	"	"	"	"	Hertevli Mardiros on atlı müsellaah refikleriyle		30 liralık	
"	İsmâil oğlu Osman	"	"	"	Mustafa oğlu Eşref				
"	Mustafa oğlu Necib	"	"	"	"				

Beyânı: 4

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âmda gerek erkek olmak üzere dört nüfûsdan ibâret olub sebt-i defterde isimleri muharrer eşhâsın ma'lûmât ve meşhûdâtıyla işbu defterimiz makâm-ı â'idesine takdîm kılındı.

Fî 30 Temmuz sene [13]35

Şâhid
Eşref

Şâhid
Mehmed

Muhtâr
İmza

İmâm-ı Karye-i Topalak
İmza

Kâtîlin ismi	Maktûlün ismi	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Esâmî-i meşhûdât	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Mağsûb nûkûd	Mağsûb eşya	Mûlahazat
Kerpiçli	Râgıb oğlu Reşid	balta	Erzurum'	Güllü	Ömer oğlu Tosun	Kerpiçli			
Sirop, Kerpiçli David, Kerpiçli Serkis	Râgıb oğlu Ahmed	"	"	"	"	Adım, Tivnikli Keşiş oğlu			
	Reşid oğlu Ali	"	"	"	"	Mardiros beş atlı			
	Receb oğlu Ağa	"	"	"	"	müsellaah refikleriyle			
	Ağa oğlu Hayri	"	"	"	"				

Beyânı: 5

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âmda erkek olmak üzere beş nüfûsdan ibâret olub ismi muharrer şahsın ma'lûmât ve meşhûdâtıyla işbu defterimiz makâm-ı â'idesine takdîm [kılındı].

Fî 30 Temmuz sene [13]35

Şâhid
Tosun

Muhtâr
İmza

İmâm-ı Karye-i Güllü
İmza

Kâtîlin ismi	Maktûlün ismi	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Esâmî-i meşhûdât	Mensûb oldukları çete re'îslerinin isimleri	Mağsûb nûkûd	Mağsûb eşya	Mûlahazat
Tortanlı Karagavur oğlu Manas, Tortanlı Karagavur oğlu Bogos, Yekebadlı Hanpar,	Ahmed oğlu Gül Ağa	balta	'nde	Ağze-hir	[Tosun oğlu Ahmed]	Işıklı Arşak, Karlı			
	Ahmed oğlu Cemâl	"	"	"		Miran, Tortanlı Arot, doksan atlı müsellah			
	Ahmed oğlu Mevlüd	"	"	"		refikleriyle[*]			
	Ahmed oğlu Fahri	"	"	"					
Yekebadlı Aram,	Dursun oğlu İbrâhîm	"	"	"					
Köprüköylü Kokor,	Hüseyin oğlu Fermânî	"	"	"					
Tortanlı Nersis	Hüseyin oğlu Yakub	"	"	"					
Tato oğlu Arot	Mehmed oğlu Mansur	"	"	"	Mustafa oğlu Cemâl				
"	Tosun oğlu Yusuf	"	"	"	"				
"	Hüseyin oğlu Fâik	"	"	"	"				
"	Mustafa oğlu Ali	"	"	"	"				
"	İsmâil oğlu Ziya	"	"	"	"				
"	Behlül oğlu Niyâzi	"	"	"	"				
"	Safer oğlu Muharrem	"	"	"	"				
"	Hüseyin oğlu Safer	"	"	"	Mustafa oğlu Cafer				
"	Mehmed oğlu Hüseyin	"	"	"	"				
"	Hüseyin oğlu Tosun	"	"	"	"				
"	Hüseyin oğlu Cafer	"	"	"	"				
"	Hüseyin oğlu Tayfur	"	"	"	Yusuf oğlu Mustafa				
"	Ali oğlu Şâkir	"	"	"	"				
"	Şâkir oğlu Fehim	"	"	"	"				
"	Ali oğlu Zahre	"	"	"	"				
"	Yusuf oğlu Ağadede	"	"	"	"				
"	İbrâhîm oğlu Şevki	"	"	"	"				
"	Mehmed oğlu Esmânî (?)	"	"	"	"				

[*] Metinde sehven "Esâmî-i Meşhûdât" sütununa yazılmıştır.

Beyânı: 25

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âmda yirmi beş nüfûsdan ibâret olup sebt-i defterde eşhâsın ma'lûmât ve meşhûdâtıyla işbu defterimiz makâm-ı â'idesine takdîm kılındı.

Fî 30 Temmuz sene [13]35

Şâhid
Mustafa

Şâhid
Cafer

Şâhid
Ahmed Cemâl

Şâhid
Hasan

Muhtâr
Cemâl

İmâm-ı Karye-i Ağzehir

Kâtilin ismi	Maktûlün ismi	Nev'-i fecâyî'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Esâmi-i meşhûdât	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Mağsûb nûkûd	Mağsûb eşya	Mûlahazat
Hertevli Mardiros ve Keşiş oğlu Serkis Tuti karyeli Sirop, Hertevli Karo	Kâmil oğlu Hâşim	balta	Köprükô yû'nde	Bulkâsım	Mustafa oğlu Şükrü	Hertevli Kuşdo, Hertevli Sirop altı atlı müsella refikleriyle			
	Kâmil oğlu Veli		"	"	"				
	Sâbit oğlu Mehmed	süngü	"	"	"				
	Halil oğlu İbrâhim	kurşun	"	"	"				
"	Ahmed oğlu Mustafa	"	"	"	"				
"	Ahmed oğlu Hakkı	"	"	"	"				
"	Ahmed oğlu Edhem	"	"	"	"				
"	Mehmed oğlu Esad	"	"	"	"				
"	Esad oğlu Hasan	"	"	"	Kâmil oğlu Hakkı				
"	Mevlûd oğlu Mahmud	balta	"	"	"				
"	Hasan oğlu Şerif	"	"	"	"				
"	Hasan oğlu Şerif	"	"	"	"				
"	Ayn oğlu Bekir	süngü	"	"	"				
"	Durak oğlu Şerif	"	"	"	"				
"	Karib oğlu Ahmed	kurşun	"	"	"				
"	Safer oğlu Tayfur	"	"	"	"				
"	Hamid oğlu Hasan	"	"	"	"				

Kâtîlin ismi	Maktûlün ismi	Nev'-i fecâî'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Esâmi-i meşhûdât	Mensûb oldukları çete re'islerinin isimleri	Mağsûb nûkûd	Mağsûb eşya	Mûlahazat
"	Osman oğlu Nureddin	balta	"	"	"				
"	Osman oğlu Mihreddin	"	"	"	"				
"	Hüseyin oğlu Hasan	süngü	"	"	"				
"	Ali oğlu İsa	"	"	"	Mustafa oğlu Şükrü				
"	İsa oğlu [kızı] Güleser	"	"	"	"				
"	İsa oğlu [kızı] Zeliha	balta	"	"	"				
"	zevcesi Fâtuma	"	"	"	"				
"	İsa oğlu Hasan	süngü	"	"	"				
"	İsa oğlu Yusuf	"	"	"	"				
"	İsa oğlu Hüseyin	"	"	"	"				
"	İsmâil oğlu Ali	kurşun	Köprükötü'nde	Bulkâsım	"				
"	Mahmud bin İsmâil	"	"	"	"				
"	İsmâil oğlu Behül	"	"	"	"				
"	Ömer oğlu Süleyman	"	"	"	"				
"	Hüseyin kızı Fethiye	balta	Hasankalâ	"	Mevlûd oğlu Âbid				
"	Karib zevcesi Sultan	"	"	"	"				
"	Receb oğlu Musa	"	"	"	"				
"	Musa oğlu Abdurrahman	"	"	"	"				
"	Musa oğlu Ahmed	"	"	"	"				
"	Musa oğlu Mehmed	"	"	"	Kâmil oğlu Maksud				
"	Kâşif Bey kerimesi Hafîye	"	"	"	"				
"	Mustafa kerimesi Vasfiye	"	"	"	"				
"	Şevket kerimesi Necâd	"	"	"	"				
"	Ali kerimesi Yusuf	"	"	"	"				
"	Abdullah kerimesi [oğlu] Mustafa	"	"	"	Ahmed oğlu İsmâil				
"	Derviş kerimesi [oğlu] Hâlid	"	"	"	"				
"	Hurşid kerimesi [oğlu] Meded	"	"	"	"				
"	Sâdık kerimesi [oğlu] Abdullah	"	"	"	"				
"	Sâdık kerimesi [oğlu] Süleyman	"	"	"	"				
"	Mevlûd kerimesi [oğlu] Şükrü	"	"	"	"				

Beyânı: 46 nüfûs

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'î	Mahalli cürm	Karyesi	Şühûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'islerinin esâmileri	Gasbedilen nükûd	Gasbedilen eşya	Mûlahazat
"	Hacı İbrâhim oğlu Yusuf	"	"	"	"				
"	Ahmed oğlu Tosun	"	"	"	"				
"	Süleyman oğlu Dede	"	"	"	"				
"	Mehmed Ağa oğlu Ziya	"	"	"	Hacı Hasan oğlu Halil				
"	İbrâhim oğlu Mehmed Çavuş	"	"	"	"				
"	Mahmud oğlu İbrâhim	"	"	"	"				
"	İbrâhim oğlu Dursun	"	"	"	"				
"	Mahmud oğlu Ahmed	"	"	"	"				
"	Ahmed oğlu Mustafa	"	"	"	"				
"	Mehmed Baba oğlu Mustafa	"	"	"	"				
"	Mehmed Baba oğlu Hüseyin Çavuş	"	"	"	İbrâhim oğlu İsmâil				
"	Mehmed Baba oğlu Ömer	"	"	"	"				
"	Ahmed oğlu Veli Çavuş	"	"	"	"				
"	Safer oğlu Ali Çavuş	"	"	"	"				
"	Safer oğlu Hasan	"	"	"	"				
"	Mehmed oğlu Ali Bey	"	"	"	"				
"	Ali Bey oğlu Abbas	"	"	"	"				
"	Balyemez zavcesi Gülsüm	balta	Köprükö y	Ketvan	Monla Ahmed oğlu				
"	Hasan oğlu Abdullah	"	"	"	Mehmed Çavuş				
"	Hacı Halil oğlu Abdurrez- zâk	"	"	"	"				
"	Yakub oğlu Dede	"	"	"	"				
"	Dede oğlu Dursun	"	"	"	"				
"	Dede oğlu Kaya	"	"	"	"				

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyî'î	Mahalli cürm	Karyesi	Şühûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'islerinin esâmileri	Gasbedilen nükûd	Gasbedilen eşya	Mûlahazat
"	İsmâil oğlu İbrâhîm	"	"	"	"				
"	İsmâil oğlu Yusuf	"	"	"	"				
"	İsmâil oğlu Hasan	"	"	"	Hasan oğlu İbrâhîm				
"	Mustafa oğlu İshak	"	"	"	"				
"	Osman oğlu Mustafa	"	"	"	"				
"	Osman oğlu İbrâhîm	"	"	"	"				
"	Mehmed oğlu İbrâhîm	"	"	"	"				
"	Ahmed oğlu Ali	"	"	"	"				
"	Ahmed oğlu Ali [Tevfik]	"	"	"	"				
"	Veli oğlu Receb	"	"	"	"				
"	Mustafa oğlu Hâşim	"	"	"	"				
"	Halil oğlu Cemâl	"	"	"	"				
"	Mikdâd oğlu Nâsif	"	"	"	"				
"	Mikdâd oğlu Nimet	"	"	"	Ali oğlu Mustafa				
"	Osman oğlu Mikdâd	"	"	"	"				
"	Ahmed oğlu Mehmed	"	"	"	"				
"	Bayram oğlu Mehmed	"	"	"	"				
"	vâlidesi Nezife	"	"	"	"				
"	Ahmed oğlu Mahmud	"	"	"	"				
"	Mehmed oğlu Mahmud	"	"	"	"				
"	Ahmed oğlu Mustafa	"	"	"	"				
"	Ömer oğlu Hüseyin	"	"	"	"				
"	Ömer oğlu Mikâil	"	"	"	"				
"	Davud oğlu Zâkir	balta	Köprü- köy	Ketvan	Alioğlu Mustafa				
"	Davud oğlu Ahmed	"	"	"	"				
"	yeğeni Şerif	"	"	"	"				
"	Osman oğlu Tayyar	"	"	"	"				
"	Osman oğlu Muharrem	"	"	"	"				

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'i	Mahalli cürm	Karyesi	Şühûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'islerinin esâmileri	Gasbedilen nükûd	Gasbedilen eşya	Mûlahazat
"	Osman oğlu Kâmil	"	"	"	"				
"	Ahmed oğlu Kadir	"	"	"	"				
"	Ahmed oğlu Seyfullah	"	"	"	"				
"	Mevlûd oğlu Abdulkâdir	süngü	"	"	Mustafa oğlu Muharrem	Tortanlı Ako oğlu Hızarcı Ohannes			

Beyânı: 69

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âmda altmış dokuz nüfûsdan ibâret olup sebt-i defterde isimleri muharrer eşhâsın ma'lûmât ve meşhûdâtıyla işbu defter makâm-ı â'idesine takdîm kılındı.

Fî 30 Temmuz sene [13]35

Şâhid	Şâhid	Şâhid	Şâhid	Şâhid
İbrâhim oğlu İsmâil	Halil	Mustafa	Muharrem	Ahmed
Şâhid	Şâhid	Muhtâr	İmâm-ı Karye-i Ketvan	
İsmâil	İbrâhim	İmza	İmza	

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'i	Mahalli cürm	Karyesi	Şühûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'islerinin esâmileri	Gasbedilen nükûd	Gasbedilen eşya	Mûlahazat
Köprü-köylü	Hasan Bey oğlu Hüseyin	balta	Köy içinde	Yağan	Hasan oğlu Mehmed Reşid	Yekebadlı David, Köprüköylü Nalband Aram, Badıçıvanlı Manas oğlu Serkis, yüz atlı müsella refikle-riyle			
Miso oğlu Arot,	Halil oğlu İbrâhim	"	"	"	"				
Badıçıvanlı Karak aşoğlu	Ahmed oğlu Yusuf	"	"	"	"				
Arşak, Badıçıvanlı	Bekir oğlu Muhyiddin	"	"	"	"				
Murad oğlu Hayro, Köprüköylü	Kara Bey oğlu Şahan	"	"	"	"				
Varcebet birâderi Karabet	Osman oğlu İsmâil	"	"	"	"				

Kâtîlin ismi ve şöhreti	Maktûlün ismi ve şöhreti	Nev'-i fecâyi'i	Mahalli cürm	Karyesi	Şühûdânın ismi	Mensûb oldukları çete re'îslerinin esâmîleri	Gasbedilen nükûd	Gasbedilen eşya	Mûlahazat
Markos	Mustafa oğlu Âdil	"	"	"	Mehmed oğlu Bekir				
	Keleş oğlu Çoban Ali	"	"	"	"				
	Mustafa oğlu Zekerîya	"	"	"	"				

Beyânı: 9

Ermeniler tarafından karyemizde vukû' bulan katli'âmda dokuz nüfûsdan ibâret olub sebt-i defterde isimleri muharrer eşhâsın ma'lûmât ve meşhûdâtıyla işbu defter makâm-ı â'idesine takdîm kılındı.

Fî 1 Ağustos sene [1]335

Şâhid Ebu Bekir Şâhid Mehmed Reşid Muhtâr İmâm-ı Karye-i Yağan

Kâtîlin ismi	Maktûlün ismi	Nev'-i fecâyi'	Mahall-i cürm	Karyesi	Esâmî-i meşhûdât	Mensûb oldukları çete re'îslerinin isimleri	Mağsûb nükûd	Mağsûb eşya	Mûlahazat
Köprüköylü Aram, Miso oğlu Arot, Manas oğlu Serkis, Badırcıvanlı Arşak, Murad oğlu Hayro, Alekoğlu Ermenak, Kolukısa birâderi Karo, diğeri Markoz, Agob, Haço, Nebead oğlu Zağhur (?) Kazo, Kahyânın oğlu, Nazar, Manik oğlu Keşiş,	İsmâil zevcesi Güllü	kurşun	Köyde	Badırcıvan	Ali oğlu İsmâil	Karabağlı Bedros, Kağızmanlı Ermenak,			
	İsmâil oğlu Ali	"	"	"	"	Harputlu Varcebete, altmış atlı müselleh refikleriyle			
	Ali zevcesi Âişe	"	"	"	"	"			
	Kadir kızı Zühre	"	"	"	"	"			
	Kadir kızı Rabi'a	"	"	"	"	"			
	Kadir oğlu Cemâl	"	"	"	"	"			
	Kadir kızı Hüri	"	"	"	"	"			
	Ali oğlu Mehmed	"	"	"	"	"			
	Ali vâlidesi Münîş	"	"	"	"	"			

Kâtîlin ismi	Maktûlün ismi	Nev'-i fecâî'	Mahall-i cûrm	Karyesi	Esâmî-i meşhûdât	Mensûb oldukları çete re'îslerinin isimleri	Mağsûb nûkûd	Mağsûb eşya	Mûlahazat
Murad Bey birâderi Perpil	Ali zevcesi Âişe	"	"	"	"	"			
	Ali kızı Ado	"	"	"	"	"			
	Süleyman oğlu Derviş	"	"	"	"	"			
"	Monla Hüseyin zevcesi Fîrûze	"	"	"	"	"			
"	Yusuf zevcesi Gülefer	"	"	"	"	"			
"	Yusuf zevcesi [oğlu] Mehmed	"	"	"	"	"			
"	Yusuf zevcesi [oğlu] Ahmed	"	"	"	"	"			

BOA. HR. SYS. 2877/3, Belge no: 1-28

- 34 -

NAHCİVAN, KAĞIZMAN VE ŞAROL HAVALİSİNDE MÜSLÜMAN HALKA UYGULANAN VAHŞİ SOYKIRIM

Nahcivan ve Şarol havalisinde 45 İslam köyünün Ermenilerin saldırısına maruz kaldığı; Ermeni kütalarına yazılan gizli emirlerde görevlerinin tek bir Müslüman kalmamacasına hepsini Aras çayına dökmek olduğunun ifade edildiği; Kağızman eşrafından Arslan Bey ve eşinin burun ve kulakları kesilerek katledilip Kağızman'da teşhir edilmesiyse halkın korkarak dağlara çekilmesi üzerine tüm mal ve eşyalarının Ermeniler tarafından yağma edildiği; Ermeniler tarafından yapılan zulüm ve vahşet dolayısıyla Erivan, Kars ve Kağızman havalisinden binlerce Müslümanın her şeylerini bırakarak Türkiye tarafına geçmeye çalıştıkları; Kağızmanlı kâdının oğlu Azîz ve yanındaki arkadaşıyla ailesinin Ermenilerce elleri, burun, kulak ve dudakları kesilerek vücutlarına cep açılmak ve göğüslerinde derileri soyulmak suretinde katledildikleri; Ermenilerin Gümrü ve Nahcivan cihetlerinde bazı İslam köylerini basarak 4000 kadar Müslümanı feci bir şekilde katlettikleri.

***Ferocious Mass Killings Perpetrated by Armenians Against
Muslim Population in the Neighborhoods
of Nahçıvan, Kağızman and Şarol.***

In the neighborhood of Nahçıvan 45 Muslim villages had been attacked by Armenians; secret written orders had been issued to Armenians detachments to drive, pursue and throw into the river Aras all Muslim population to the last one; a notable of Kağızman Arslan Bey and his wife had been killed after having their noses and ears cut off and exposed to public; on seeing the mutilated dead bodies the frightened population took to the neighboring mountains leaving behind their goods and belongings which were pillaged by Armenians; thousands of Muslims left their homes in the neighborhoods of Erivan, Kars and Kağızman fleeing Armenians oppression and atrocities and leaving behind all their possessions and are trying to cross the borders to Turkey; the named Azîz son of the Cadi (Muslim magistrate) and his friend together with his family were killed after having ears and lips cut off and their bodies carved inside out and the skins of their chests flayed; Armenians raided some Muslim villages around Gümrü and Nahçıvan and savagely killed about 4000 Muslim peoples.

4 Za. 1337 (I. VIII. 1919)

Erzurum Vilâyeti
Mektûbî Kalemi
Mahreci: Erzurum
Numara: 107/503
[Târih]: Fî 15 Temmuz sene [1]335

Erzurum Vilâyetine

Mâdde-1 Nahçıvan ve Şarol havâlisinde kırk beş pâre köye Ermeniler sunûf-ı muhtelifeden mürekkeb kıta'âtla tecâvüz etmişler ve şimendüfer güzergâhına karîb mahalleri ateş altına almışlar. Son alınan haber ahâlî-i islâmiyyeye yapılan fecî' ve mezâlimin vahşetini göstermekde ve oraya bildirilen katli'âmları te'yîd etmektedir.

Mâdde-2 Bu havâlîde Büyük Devi [Vedî] (?) karyesinde iki alay ile ta'arruz etmişler ve ahâlîsinden bir çocuğu katletmişlerdir.

Mâdde-3 İslâmlar tarafından yakalanan Ermeniler bu havâlîde bir tek kalıncaya kadar İslâmların mahvına devâm edeceğine ve yâhûd İslâmları külliye Aras nehrine dökceklerine, Ermenilerin karâr verdiklerini söylemişlerdir. Elde edilen Ermenilerin kıta'âtlarına yazılan mahrem emirnâmelerini dahi aynen şu cümleler vardır. Şarol ahâlîsini Aras çayına dökmek Üçüncü Alay kumandanının

vazîfesidir. Maksad Dakvıran (?), Bandob (?), (Ora) (?) Müslümanlarını dahi Aras çayı arkasına dökmekdir.

Mâdde-4 Bâyezîd'de fî 12-7-.35 Nahcivan ve havâlîsi ahâlî-i İslâmiyyesi nâmına verilen telgrafnâmede aynen zîrîne çıkarılmışdır.

15. Kolordu Kumandanı

Karabekir

Sûret

İmhâsı mukarrer bir kitle-i ma'sûme-i nazarları yollara ma'tûf bir hâlde bırakarak mülevves ayakları altında çiğnememesi musammemiz, nâmûs-ı millîmizi müdâfa'ası için hükûmet-i mu'telifemizin üç aydan beru boynu buruk bir hâlde dergâh-ı adâlete sığınarak en yakın bir zamanda hukûk-ı mu'addidemizin tezâhürüne etdiğimiz sırada firâren gelen Musa oğlu Ekber, Abdurrahman oğlu İbrahim nâm eşhâsın ifâdelerine nazaran düşman-ı bî-emânı kahır pençesiyle vîrân olmuş kırk beş pâre köyün ahâlî-i İslâmiyyesinin ilticâgâhları olan dört büyük köy merkezi olmağla berâber dört nâhiyenin de kapusu mesâbesinde olan, böylelikle devâm eder ise havâlî-i mezkûre az zamân sonra mezaristân hâline ifrâğ edilecek ve şiddetle kanlı bir müsâdemenin başladığı ve sekiz topla tahmînen dört bin kişilik Ermeni kuvvetinin bir hiss-i intikâm-cû ile karye-i mezkûreyi kuşatdığı, beher dürlü vesâ'it-i müdâfa'adan mahrûm ve mazlûm İslâmların beş kilometre mesâfede kâ'in tren hattındaki zırhlı vagonlardan müdhiş bir sûrette bombardıman edilmekde oldukları ve bu mel'ûnların maksad-ı aslîlerinin hasâd mevsimi olmak hasebiyle ahâlîsini dağıdacaklarını, karyelerdeki mevrû'âta tesâhüb etmekde olduğu anlaşılmaktadır. Hükûmet-i Osmâniyye'yi temsîl eden vicdân-perver nâhiyelerin öksüz veza'îfi olan ebnâ-yı cinslerinin vahşete kurban olmalarına kat'îyyen râzı olmayacakları hakkındaki emelimizde sâbit olduğumuzu üç aydan beru devâm eden feryâd u figânımızla izhâr etdik. Tenkîs-i hayâtın en mü'essir hâdimi olan ümîd kelimesi bir dürlü enzâr-ı âmmeden silinemediği için Ermenilere karşı ölümle pençeleşmenin ne dereceye kadar tabî'î olduğu vâreste-i arzdir.

Zavallı kadınların, ak sakallı ihtiyârların, süd emen çocukların ve'l-hâsıl beşer cildine bürünmüş felâket-zedelerin dest-gîri olabilecek hamîyyet-mendânı etrâfında göremedikleri için korkunç kurşun sadâlarından dolayı kopardıkları velvele ayn-ı zamânda fevt-i istihkâr edercesine olan müdâfa'anın netîcede hislerinin pâ-y-mâl edileceğini i'lân ettiği için hak ve hakîkî süngü uclarında barbar kuvvete karşı mukâvemetinin gayr-ı kâbil-i imkân olduğu daha tabî'îdir. Ağladık, sızladık, bağırarak, çağırarak hatta millet prensibi maskesi altında beşeriyeti ezmeğe çabalayanlara bile feryâd etdik: Kazâlarımızda patlayan gülle sadâları yüzünden işidilmedi. Âlem-i İslâmiyyet'in hâmî-i müşfiki olan rû-yı celîle-i zemînin hayâtını der-uhde ettiği bir hükûmete feryâdımızı istimâ' etmezse artık kime gidelim. Hangi

yabancı ellere sarılalım. Bu şikâyetimiz de merci'-i â'idine bildirilmesiyle berâber makhûr "bu kelime okunmuyor" yı bulduğumuz millete karşı hayatımızın müdâfa'asını istihâm ederiz.

İmzâ
Nahcıvan havâlisi re'isi
vekîli Müftüzâde
Sarı Bey

Erzurum Vilâyeti
Mektûbî Kalemi

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'nın fî 16/7/[13]35 târîh ve 106/2681 numaralı tezkiresi sûretidir.

1- Kağızman eşrâfından Mustafazâde Arslan Bey ile zevcesi ve yine eşrâfdan İsmailzâde Ahmed Efendi, Halatyan Nazan ve Şahnof familyasına mensûb diğer bir Ermeni ile 5/7/[13]35'de Kağızman'dan Kars'a gitmekdeler iken yolda Ermeni Karagol efrâdı tarafından Şahnof familyasına mensûb Ermeni askerini, nereye gidiyorsun? diye alıkonulmuş. Arslan Bey ve zevcesiyle diğer iki arkadaşı yine bu karagol efradı tarafından ta'kîb edilerek Berta civârında burun ve kulakları kesildikten sonra pek fecî' bir sûrette katledilmişlerdir. Kağızman Ermeni Hükûmeti re'isi, bunların cenâzesini Kağızman'a getirerek halka teşhîr etmiş ve bu hâlde korkan ahâlî bütün eşyâ ve erzâklarını terk ederek dağlara kaçmışlar, bunların bıraktığı emvâl ve eşyâ Ermeniler tarafından yağma edilmiştir. Bu fecî'ayı bi'z-zât görenlerden hudûdumuz dâhiline geçenler ifâde eylemişlerdir.

2- Ermeniler tarafından yapılan zulüm ve vahşet dolayısıyla Erivan, Kars ve Kağızman havâlisi İslâm ahâlîsinden binlerce halk her şeylerini terk ederek canlarını kurtarmak maksadıyla aç ve perîşân bir hâlde bizim tarafa ilticâ etmektedir. Düñki 15 Temmuz'da kıta'âtı teftîş etmek üzere Horasan'a geldim. Böyle felâket-zede muhâcir kâfilesinden bir çoklarına yolda bi'z-zât tesâdüf etdim ve ma'rûz vakâyî'i bi'z-zât dahi kendilerinden dinledim.

3- Ermeniler bir taraftan Müslümanları katl ve imhâ eylemekte, bir taraftan da hicrete mecbûr ederek bunların emvâl ve emlâkını gasb etmektedirler. Bu hâlin devâm eylemekte ve her gün bîçâre Müslümanların feryâd-ı tazallum-kârânelerini işidilmekte olduğunu bu ahvâl halkı üzerinde de pek fenâ te'sîrler yaptığını arzeylerim. Ol bâbda.

Erzurum Vilâyeti
Mektûbî Kalemi

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'nın 17 Temmuz sene [13]35 târîhli ve 2680/105 numaralı tezkiresi sûretidir.

Kıta'âtı teftîş etmek üzere dün 16/7/[13]35 [Er]zurum'a gitdim. Ermenilerin Arslan Bey ve rüfekâsına tatbîk etdiklerinden daha elîm bir vak'ayı 12 Temmuz

sene [13]35 târihiyle dâhilden berây-ı tezellüm Müslümanlar bildiriyorlar. Aynen arzeliyorum.

Kağızmanlı Kadı'nın oğlu Aziz Efendi yanında diğer bir arkadaşı ve âilesi ile Kars cihetine giderken "Tiknis" köyü ile Ağadeve arasında Ermeniler bunların ellerini kesüp yanlarında vücûdlarını delerek açdıkları ceyblere burunlarını, kulaklarını ve dudaklarını kesüp göğüslerinde derilerini soyarak yaptıkları ceyblere doldurmuşlar, gözlerini oyup çıkarmışlar, bu sûretle fecî bir sûretde öldürmüşlerdir. İki kadını da şeni' mu'âmeleler icrâsından sonra katl eylemişlerdir.

Erzurum Vilâyeti

Mektûbî Kalemi

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'nın 19 Temmuz sene [13]35 târîh ve 2714/115 numaralı tezkiresi sûretidir.

Bir Ermeni müfrezesinin Iğrıbüğr karyesinin beş kilometre kadar şarkında ve hudûdumuz hâricindeki Kazan karyesini basdıkları, İslâmlarla meskûn bu köy ahâlîsi çoluk çocuklarıyla mevâşîlerini bizim tarafa geçirdikleri ve o civârda müsâdemenin devâm etmekde olduğu hudûddaki kıta'âtımızın 19 Temmuz sene [13]35 târihlü raporunda bildirilmiştir.

Erzurum Vilâyeti

Mektûbî Kalemi

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'nın 21.7.[13]35 târîh ve 3793 numaralı tezkiresi sûretidir.

Yüz elli piyâde, iki top, iki makineli tüfenkten mürekkeb bir Ermeni kuvveti 19 Temmuz sene [13]35 sâ'at/9 evvelde Pasinler Karakilisesi cenûb-ı şarkisindeki hudûdumuz hâricinde Bulaklı İslâm karyesine ta'arruzla karyeyi işgâl ve evmâl ve eşyâlarını yağma eylemişlerdir. Ahâlîden kurtulabilenler hudûdumuz dâhiline ilticâ etmişlerdir. Müslümanlardan iki mecrûh ve iki maktûl vardır. Ermeniler tarafından atılan top mermileri hudûdumuz dâhiline düşmeğe ve mezkûr Ermeni kuvvetinden bir kısım kuvvet de Iğrıbüğr karyesi şarkındaki postalarımıza takarrüb etmeğe başlamış ise postamız tarafından def' edilmiştir. Ermeni top mermilerinden on beş adedi hudûdumuz dâhiline düşmüştür. Arz-ı ma'lûmât eylerim. Ol bâbda.

Yusufuli Kâ'im-i makâmlığı'nın 22 Temmuz sene [1]335 ve 773/395 numaralı şifresinin mahlûlû sûretidir.

Ermenilerin Gümrü ve Nahcivan cihetlerinde ba'zı İslâm kurâsını basarak fecî bir sûretde dört bin kadar İslâm katlettikleri ve Artvin, Ardahan, Gölle'deki Ermenilerin de gün ve gün kuvvetlerini tezyîd ederek ma'sûm İslâm ahâlîye ta'arruz ve tecâvüzle eşrâfdan ba'zılarını dahi katleyledikleri ve Artvinde bulunan Ermeni kuvvetlerinin bir ay zarfında Erzurum ve Van cihetlerinden ta'arruz ederek Sivas'a kadar ilerleyeceklerini alenî Artvin de beyân etdikleri gibi kısım-ı küllîleri Ahışa ve

Ahılkelek de bulunup Ardahan ve Batum'dan mezkûr kuvvetlere erzâk sevk ettiği ta'yîn edilen âdem-i mahsûsların iş'ârından anlaşıldığı Erkinis nahiyesi müdürîyetinin Temmuz sene [1]335 târîhli ve 800 numaralı raporunda bildirilmekle Ermenilerin şu sırada icrâsı kaviyyen melhûz bulunan âdî bir ta'arruzlarına karşı hudûdun askerden hâlî ve başka bir kuvvet dahi mevcûd olmadığı hâlde ahvâl-i ma'rûzadan mütevellid heyecân-ı ahâlîye teskîn içün hudûdun emr-i muhâfazası husûsu nazar-ı dikkat-i sâmilere arz olunur.

Erzurum Vilâyeti
Mektûbî Kalemi

Bâyezîd Mutasarrıflığı'nın 31 Temmuz sene [1]335 ve 639 numaralı şifresinin mahlûlî sûretidir.

27 Temmuz sene [1]335 târîh ve 611 numaralı şifreye lâhikadır.

Bugün tren-i mahsûsla Karakilise'ye hareket eden Amerika hey'etinden Topcu Yüzbaşısı Nilis (?) ve mu'âvini Suturlan ve tercümânları İzmirli tabîb mu'âvini Osman Efendiler Bâyezîd'e muvâsalatlarında husûsî ihzâr edilen hânede misâfir edilerek haklarında fevkâl'âde hürmet-i mahsûsa gösterildi. Başlıca vazîfeleri i'âşe-i umûmiyye ve İslâm ve Ermeni nüfûs mikdârını ve ihtiyâcât-ı mahalliyeyi tedkîk ve Ermenilerin mezâlimini tahkîk olduğu anlaşılmasına mebnî icâbı vechile ahvâl-i umûmiyyeden kendileri haberdâr edilmekle berâber Ermenilerin fecâyî ve mezâlimi bütün üryanlığıyla mertebe-i sübûta vardırıldığı hatta katl-i nüfûs eyledikleri sırada beş on süngü ile mecrûh ve kolları kesik bir takım nisvân-ı İslâmiyye ve mini mini çocukların irâ'esinde bi'z-zât isticvâb ederek kanâ'at-ı tammeye hâsıl eylemeleriyle fotoğrafları ahz ve kendülerine ibrâz olunan âsâr-ı hürmet ve mihmân-nüvâziye karşı büyük bir hissiyyât-ı insâniyye izhâr ve bu sıra Aras civârındaki ahâlî-i İslâmiyye'ye revâ görülen ve gün be gün kesb-i iştidâd etmekde olan Ermeni ta'addiyâtı da evvelce haberdar edilen Kafkas ahâlî-i İslâmiyyesi tarafından şifâhî ve tahrîrî kendilerine bildirilmesiyle bu hâlden müte'essir mûmâ-ileyhim tarafından Dersa'âdet ve Tiflis'deki Amerika Hey'etlerine telgraflar keşide edilerek memnûnen avdet eyledikleri berây-ı ma'lûmât ma'rûzdur.

DH. KMS. 53-3/15, Belge no: 10-18, 21-24

- 35 -

KARS VE SARIKAMIŞ CİVARINDAKİ MÜSLÜMAN
KÖYLERİNE ERMENİLERCE YAPILAN MEZÂLİM

On Beşinci Kolordu Kumandanlığı'ndan yazılıp Erzurum vilayetine gönderilen üç adet raporda; Ermenilerin Güllantap, Pozat ve Kurudere'ye baskın yaparak halkı katletmeye başladıkları, Kurudere'den sekiz kişinin öldürülüp, otuz beş kişi ile dört yüz kırk hayvanın götürüldüğü, Akşakal'a'ya tâbi dört köye hücum ederek birinin halkını tamamen katledip diğer üçünden altmışar

kişinin kesildiği; Sarıkamış ve Kars civarında Müslüman gençlerin toplanıp götürülmesinden sonra hiçbirinden haber alınmadığı; Kars ve Göle ileri gelenlerinden sekiz kişinin öldürülerek, savaş vergisi adı altında Müslümanlardan at, öküz, araba ve diğer hayvanların toplandığı, vermek istemeyen Akçakal'a çukurundaki sekiz köyün topa tutulması üzerine köy baskının Allahuekber dağına çekildiği, Zengezor, Nahcivan ve Dâr-ı Alagene muntıkalarındaki Müslümanların silahlarının zorla toplandığı, Karaorgan'da bulunan Ermeni müfrezelerinin, Sarıkamış'dan gelen yüz hanelik Müslüman muhacirlerin hayvan, zahire ve paralarını gasbederek aralarında bölüştüklerinin ifade olunduğu.

Atrocities Committed by Armenians In Villages In The Neighborhood of Kars and Sarıkamış

In three reports written by the commandership of the fifteenth Army corps and sent to Erzerum it was stated that Armenians raided Güllantap, Poizat and Kurudere and started killing the population, eight persons from Kurudere had been killed, thirty five carried away and hundred forty heads of cattle seized; four villages attached to Akçakale were attacked the entire inhabitants of one of them had been killed and sixty people from each of the three other villages slaughtered, young muslim men from the neighborhood of Sarıkamış and Kars had been picked up and taken away and no one was heard of since, eight notables from Kars and Göle were killed by armenians and the cattle and carriages of the muslims were forcibly taken away as war taxes, eight villages from the lowland of Akçakale who refused to comply with were bombarded and their population was forced to flee to the mountain of Allahuekber; all the weapons held by the muslims in the regions of Zengesur, Nahcivan and Dar-i Alagene were extorted and Armenian detachments in Karaorgan seized all the cattle, provisions and moneys of hundred muslim emigrants coming from Sarıkamış and shared them out.

16 Za. 1337 (13. VIII. 1919)

Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiyye Müdîriyeti
Âsâyiş Şu'besi
Aded: 290

Hâricîye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Âlîsine

*Ermenilerin Sarıkamış ve havâlisinde
İslâmlara yaptıkları mezâlîme dâ'ir.*

Mahremdir

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Sarıkamış ve Kars havâlisinde Ermenilerin İslâmlara karşı yaptıkları mezâlîme dâ'ir ba'zı istidlâ'âtı hâvî Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'ndan yazılıp

Erzurum Vilâyeti'nden bâ-tahrîrât gönderilen üç kıt'a raporun sûretleri leffen takdîm kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî Zi'l-ka'de sene [1]337 ve
Fî 13 Ağustos sene [1]335

Dâhiliye nâzırı nâmına
Müsteşâr
Bende
Keşfi

Bâb-ı Âli
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'nın 13 Temmuz sene [1]335 târîhli ve 2609 numaralı tezkîresi sûretidir.

Son gelen haberler hudûd hâricinde Ermenilerin fecî' ve şeni' cinâyetlerini ihbâr ediyor. Dün ve bugün şu ma'lûmâtlar alınmıştır.

1- Ermeniler 5 Temmuz sene [13]35 târîhinde Karakurt'un 7 kilometre cenûbundaki Gülyantepe [Gülantap] köyüne ve Sarıkamış yakınındaki Pozan [Pozat] karyesine baskın yaparak İslâm ahâlîyi katle başlamışlardır. Fî'l-hakîka hudûdumuz dâhilinde dahi Karakurt istikâmetinden top ve makineli tûfeng sesleri işidilmiştir.

2- Ermeniler bu harekât-ı zâlimânelerinde top ve makineli tûfenglerini de isti'mâl ve katli'âma daha vâsi' mikyâsda devâm etmekteyler. Ez-cümle Kurudere'yi basarak erkek ve kadın sekiz kişi şehîd etdikden sonra birisi kız ve birisi gelin olmak üzere otuz beş kişi ve 440 mevâşîyi alup götürmüşlerdir. Diğer köylere de asker sevkine devâm ediyorlarmış.

3- 4 Temmuz sene [13]35'de Akçakal'a'ya tâbi' dört karyeye bi'l-hücûm birinin ahâlîsini kâmilten itlâf ile diğer üçünden altmışar kişi götürüp bunları da kesmişlerdir. Bundan başka Bozkuş karyesinde bi-çâre bir Müslümanın kardeşini, zevcesini ve kızını alup götürmüşlerdir.

Ashna mutâbıkdır
Mühür

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûret

1- Kars'dan Ermeniler, Müslüman ahâlîden ileri gelenleri habs ve teb'ide germiyet vermektedir. Yüzü mütecâviz İslâmı Osmânî teb'ası diyerek der-dest ve geriye teb'id etmişlerdir. Ve ekser Müslümanı câsûs diye itlâf etmekde oldukları anlaşılmıştır.

2- Sarıkamış ve Kars civârında Ermenilerin İslâm gençlerini toplayarak gâ'ib etdikleri haber alınıyor. Kars ve Göle mu'teberânından sekiz zât imhâ ve Şükrü Çavuş isminde bir İslâm i'dâm edilmiştir.

3- Ermeniler tekâlîf-i harbiyye nâmı altında İslâmların at, öküz, araba ve mevâşîlerini cebren toplamaktadırlar. Tekâlîfi kabûl etmeyen Akçakal'a çukurundaki sekiz Müslüman karyesi üzerine üç yüz süvârî ile üç yüz piyâde ve top ve makineli tüfeng sevk ederek ahâlî-i İslâmiyyeyi topa tutmuşlardır. Ahâlînin cümlesi Allahuekber dağına çekilmişlerdir.

4- Ermenilerin bi'l-hâssa Zengesor [Zengezor], Nahcivan ve Dâr-ı Alagene mıntıkalarında İslâmların silâhlarını toplamak için pek ziyâde cebr ve şiddet ve bu bahâne ile her dürlü zulm ve hakâretde bulundukları mevsûkan haber alınmıştır.

5- Azerbaycanlıların takrîben on gün kadar evvel Şuşa'da Ermenileri mağlûb ve perîşân ve burayı işgâl ve Geros istikâmetinde devâm etdikleri ve Bahr-ı Hazar sâhilindeki Lengeran mevki'ini de elde etdikleri ve Bakü - Culfa demiryolunun da inşâsına başladıkları haber alınmıştır.

6- Hudûd hâricinde emniyet olmadığını Erzurum İngiliz mümessili dahi i'tirâf etmiş ve Tebrîz'de vâki' olan bir kıtâli basdırmak için Ceneral Beech'in karargâhıyla Gümrü'den Tebrîz'e gitmekde olduğunu dahi söylemiştir. Ol bâbda.

Aslına mutâbıktır
Mühür

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûret

1- Karaorgan'da bulunan Ermeni müfrezesi, Sarıkamış'dan gelen yüz hâne İslâm muhâcirinin 90 inek, 6 at, 200 kile zahîreleri ile mevcûd paralarını ve yiyeceklerini alarak bu muhâcirlerin gözleri önünde taksîm etmişlerdir.

2- Ermeniler Sarıkamış'da muhâcirîn ortasına bomba atarak bir kadın ve bir erkeğin el ve kollarının gâ'ib etmelerine sebebiyet vermişlerdir.

3- Ermeniler Kars ile Oltu arasındaki İslâm köylerine baskınlar yaparak pek çok mezâlim yaptıkları ve bi'l-hâssa Akçakal'a çukurundaki İslâmların mâllarını yağma ederek kendilerine son derece zulm ve hakâretde bulundukları istihbâr kılınmıştır.

4- Ermenilerin İslâmlar hakkında yaptıkları bu tecâvüzleri Erzurum İngiliz mümessiline bildirilmiştir.

5- Harbiye Nezâreti'ne ve Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne arzedilmiş, 3. K. [Kolordu] ve 13. K. [Kolordu] kumandanlıklarına yazılmıştır.

Aslına mutâbıktır
Mühür

BOA. HR. SYS. 2602- 1/158- 161

- 36 -

**SEKMAN, ARDI, KEPENEK, HARÇLI, PENADUZ VE
TODAVİRAN KÖYLERİNDE ERMENİLERCE YAPILAN
KATLİÂM**

Erzurum'a bağlı Sekman, Ardı, Kepenek, Harçlı ve Todaviran köylerinde Ermenilerce uygulanan katliâm ve yağma hareketlerinde toplam dört yüz yirmi yedi kişinin süngü, bıçak ve baltalarla parçalanarak, bazılarının da yakılarak öldürüldüğü; iki yüz kırk dört hânenin yakılmak sûretiyle tahrip edildiği; köylerden erzâk ve nakit parayla beraber on iki bin iki yüz yirmi altı hayvanın gasp ve yağma edildiği; Penaduz köyünde bulunan otuz hânenin abâlisıyla beraber tamamen imhâsına çalışıldığı ve bu köyden sadece bir kadınla bir çocuğun hayatta kaldıklarına dâir, katliâm yapan Ermeni çetecilerinin isimlerinin de yazılı bulunduğu ifade zabıtları.

***Massacre Perpetrated by Armenians in the Villages of Sekman,
Ardı, Kepenek, Harçlı,
Penaduz and Todaviran***

During the massacre and pillage perpetrated by Armenians in the villages of Sekman, Ardı, Kepenek, Harçlı and Todaviran attached to Erzerum a total of four hundred people were killed with bayonets, knives and axes, some of them were even burnt and two hundred forty four households set fire to and destroyed; provisions and cash money were extorted from villages and besides twelve thousand head of cattles had been grabbed and looted; thirty households of the village

Penaduz were all destroyed and their inhabitants exterminated except for a woman and her child; all these facts are related in a written deposition recording the names of the Armenians bandits perpetrators of the massacre.

18 Za. 1337 (15. VIII. 1919)

Sekman karyesinde Ermeniler tarafından icrâ edilen mezâlimin bir kıt'a defteridir.

— *Köyünüzde Ermeniler tarafından kimler katledilmiştir, isimleri?*

— Mehmed oğlu Mahmud 40, Mahmud oğlu Murad 10, diğeri Mehmed 7, diğeri Derviş 5, zevcesi Güllü 40, hemşîresi Beyaz 25, vâlîde Güllü 60, gelini Zekiye 40, Ferih kerîmesi Ayşe 25, diğeri Pınar 15, Hatîb oğlu Bekir 45, Bekir oğlu Hasan 20, kerîmesi Sinan 15, zevcesi Gevran 30, Hacı Celda (?) oğlu Süveyş (?) 50, oğlu Mehmed 30, diğeri Zübeyr 15, diğeri Gülâvî 13, diğeri Reşid 11, Derviş zevcesi Şükûfe 30, kerîmesi Perfo 15, diğeri Zazo 10, Halil oğlu Halil 50, zevcesi Dîdâre 25, kerîmesi Hazal 7, mahdûmu Mehmed 5, İsmail oğlu Hasan 50, kerîmesi Telli (?) 45, mahdûmu Efendi 20, Hasan oğlu Aybeş 10, Hûri oğlu Mehmed 60, oğlu Ali 30, zevcesi Züleyha 50, İsa oğlu Mehmed 60, oğlu Mahmud 40, vâlidesi Ayşe 60, kerîmesi Hazal 15, İsa oğlu Süleyman 50, oğlu Mevlud 30, vâlidesi Asiye 50, Ali oğlu Mahmud 65, zevcesi Kudret 45, oğlu Yusuf 30, Ali oğlu Esad 40, oğlu Süleyman 30, Yusuf oğlu İsmail 35, zevcesi Güllü 25, oğlu Hüsnü 15, kerîmesi Güllü 8, Yusuf oğlu Esad 30, Fâris oğlu Tahir 25, oğlu İzzet 15.

Bunlarla berâber yüz nüfûs kadın ve çocuk bir dama doldurarak bir kısmını ihrâk, diğerini süngülü bıçak ve sâ'ireyi canavarcasına parçalamışlardır.

— *Harbden evvel kaç hâne mevcûd idi?*

— İslâm olmak üzre kırk hâne var idi.

— *Şimdi ne kadar hâne kalmıştır?*

— Umûmiyetle tahrib edilerek ancak yedi hâne i'mâr edilmiştir.

— *Köyünüzde ırza tasallut edilmiş midir?*

— Evet tasallut edilmiştir.

— *Köyünüzde ne gibi emvâl ve hayvânât yağma ve gasbedilmiş midir, isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdurlar?*

— Bütün hâne mefrûşâtıyla berâber 500 inek, 60 çift koşum hayvânâtı ve 25 çift koşum câmûsun, 50 at, 400 kadar boğa ve düğ, 2.000 kadar da koyunumuz yağma edilmiştir.

— *Yağma ve gârât edenler kimler ve katli'âmı icrâ edenler kimlerdir, isimleri nedir, hangi çeteye mensûbdurlar?*

— Antranik çetesine mensûb Velibabalı Sirob oğlu Noro, Bogos oğlu Ohannes, Nalband oğlu Vartan, Mardik oğlu Simo, Dudu karyesinden Boyacı oğlu Samatras, Boyacı oğlu Bogos, Ciresunlu Keşiş oğlu Kokas ve rüfekâları olan 300 atlıyı mütecâviz cânîlerdir. Köyümüzde ber-vech-i bâlâ mezâlim icrâ edildiğini nâtık bir kîr'a defter takdîm kılındı.

Fî 15 Ağustos sene [13]35

Sekman karyesi İmâmı

Mehmed

Bu dahi Muhtârı

Cafer

Ardı karyesinde Ermeniler tarafından yapılan mezâlim defteridir.

— *Ermeniler tarafından katledilen kimler ve isimler nedir?*

— Tosun oğlu Yusuf 35, mahdûmu Şefik 3, Mehmed oğlu Hacı 50, Tosun oğlu Sadık 45, mahdûmu Kahraman 18, Şeyh oğlu İsmail 35, Ömer oğlu Mustafa Efendi 40, birâderi Hüseyin 50, Mehmed oğlu Mustafa Efendi 50, mahdûmu Şerafeddin 4, Karşı oğullarından Mustafa 50, birâderi Akif 45, diğeri Mahmud 40, amcazâdesi Süleyman 40, Süleyman zevcesi Munise 30, Mehmed oğlu Kurbanî 45, Ahmed oğlu Himmət 40, birâderi Mehmed 30, diğeri Bekir 28, Edhem oğlu Aziz 50, birâderi Bilal 40, birâderi Haydar 35, Emin oğlu Kaya 30, Abdurrahman oğlu Ahmed 30, Yusuf oğlu Şeyh Kamil 35, Kadir oğlu Ali 60, Mustafa oğlu Ziya 40, Sado(?) oğlu Mehmed 40, Molla Ağa oğlu Mustafa 35, bunlarla berâber yetmiş beş nüfûs umûmiyetle kolları bağılı olarak bir kısmını ihrâk, diğeri kısmını da koyun boğazlar gibi canavarcasına şehîd etmişlerdir.

— *Harbden evvel köyünüzde kaç hâne var idi?*

— Bütün sekenesi İslâm olmak üzere altmış iki hâne mevcûd idi.

— *Harbden sonra kaç hâne kalmışdır?*

— Şimdi umûmiyetle binâlar tahrib edilmişse de on bir hâne î'mâr edilmişdir.

— *Köyünüzde ırza tasallut edilmiş midir?*

— Edilmemiştir; esbâbı genç kadınları mahzenlerde saklamışdık.

— *Köyünüzde emvâl ve hayvânât götürülmüş müdür? Götürenler kimlerdir, izâbı?*

— Bütün hâne eşyâlarıyla beraber 400 inek, 2.000 koyun, 300 öküz, bir câmûs, 20 binek at götürmüşlerdir. Bir kısmının hüviyetleri mechûl ise de bir kaç kişinin de ma'lûmdur. Onlar da Velibabalı Hoka oğlu Markar ve Bozvıranlı [Todavıranlı] Manik oğlu Sukis ve rüfekâlarıdır.

— *Köyünüzde katli'âmı icrâ edenler kimlerdir, isimleri ve hangi çeteye mensûbdurlar?*

— Köyümüzde katli'âmı icrâ edenler Eleşkird Karakilisesi'nden Hamazas çetesine mensûb, 300 atlı iseler de hiç birinin ismi ma'lûm değildir.

Köyümüzde ber-vech-i bâlâ mezâlim Ermeniler tarafından icrâ edildiğini mübeyyin işbu defter takdîm kılındı.

Fî 15 Ağustos sene [13]35

A'zâ

Abbas

Muhtârı

Osman

Ardı İmâmı

Hasan Efendi

Kepenek karyesinde Ermeniler tarafından icrâ edilen mezâlim defteridir.

— Köyünüzde Ermeniler tarafından kimler katledilmiştir isimleri?

— Pirveli oğlu Süleyman 80, Karabey oğlu İbrahim 65, İbrahim zevcesi Fatma 50, Karakaş Yusuf 100, zevcesi Gülsüm 70, Gürcü oğullarından Arif 50, birâderi Abdurrahman 40, mahdûmu Hasan 13, diğeri Mustafa 5, Avnikli oğullarından Hurşid 60, birâderzâdesi Muhyiddin 40, Ali oğlu Halid 60, birâderi Hafız 30, zevcesi Gülsüm 40, oğlu Akif 4, Nado oğlu Hasan 60, Hüseyin oğlu Hasan 65. Bunlarla berâber toplamış oldukları elli nüfûsu da Alagöz karyesine i'zâm edüp câmi'-i şerîfde ihrâk etmişlerdir.

— Harbden evvel köyünüzde kaç hâne var idi?

— İslâm olmak üzere yetmiş hâne var idi.

— Harbden sonra kaç hâne kalmıştır?

— Şimdi yirmi hâne kalmıştır.

— Köyde ırğa tasallut edilmiş midir?

— Edilmemiştir.

— Köyünüzde ne gibi emvâl ve hayvânât yağma edilmiştir ve kimlerdir, isimleri, cânîler kimlerdir?

— Katli'âmı icrâ edenler Todaviranlı Miran, Karahan oğlu Ako ve Hamazas çete ve rüfekâları olup bütün hâne mefrûsâtını, zînete â'id altun ve emârât-ı sâ'ire, Pirveli Mahmud Ağa'nın 600 lirasını ve 2.000 koyun, 300 inek, 200 öküz, 50 câmûs ve 20 at götürmüşlerdir. Katli'âmı icrâ edenler ise yine bu cânî çete hey'etidir.

Köyümüzde ber-vech-i bâlâ fecâyi' ve mezâlim icrâ edildiğini mübeyyin işbu defter bi't-tanzîm takdîm kılındı.

Fî 15 Ağustos sene [13]35

Bu dahi

İsmail

Bu dahi

Ağa

Kepenek karyesinden

Mahmud Ağa

Penaduz karyesinde Ermeniler tarafından icrâ edilen mezâlim defteridir.

Köy komşumuz bulunan Penaduz karyesi İslâm olmak üzere [o]tuz hâne ahâlîsi var idi. Umûmiyetle katli'âma uğrayarak eşyâ ve mâlları gasb u gârât edildiği

gibi yalnız Hanife nâmında bir kadınla bir de çocuğu mevcûd olup Ardı karyesinde meskûndurlar. Diğer başka kimse tahlîs-i hayâta muvaffak olamayıp katledilmişlerdir ve bütün hâneler ihrâk ve harâb edildiğini mübeyyin işbu muhtıramız takdîm kılındı.

Fî 15 Ağustos sene [13]35

Bu dahi A'zâ

Muhtârı

Ardı İmâmı

Abbas

Osman

Hasan

Harçlı karyesinde Ermeniler tarafından yapılan mezâlimi müş'ir defterdir.

— *Köyde kimler katledilmişdir, isimleri?*

— Hacı Reşid oğlu Ağa Bey 80, Sado Ağa 70, birâderi Yusuf 75, Ali oğlu Battal 35, Koçi oğlu Abbas 35, Mehmed oğlu Ali 60, Hüseyin oğlu Receb 60, birâderi İsmail 55, diğeri İbrahim 50, Receb zevcesi Feride 40, Esad oğlu İrfanî 45, birâderi Dursun 40, Yusuf oğlu Taşdan 40, Yahya oğlu Ali 40. Bunlar[la] berâber 50'yi mütecâviz zükûr ve inâs ve çocukları götürüp baltalarla canavarcasına parçalamışlardır.

— *Harbden evvel kaç hâne ve nüfûsu var idi?*

— Altmış hânedeki dört yüz nüfûsu mütecâviz İslâm var idi, yalnız dört hâne Ermeni idi.

— *Harbden sonra kaç hâne kalmıştır?*

— Yirmi hâne vardır.

— *Köyünüzde yağma edilen eşyâ ve hayvânât mikdârıyla gerek katli'âmı ve gerekse yağmayı yapan kimler ve isimleri ve hangi çeteye mensûbdurlar?*

— Bütün hâneler mefrûşâtıyla tâlân ve yağma edilmiş aynı zamânda Ağa Bey nâmında bulunan şahsın 300 lirasını, Koçi oğlu Abbas Bey'in 500 lirasını aldıktan sonra şehîd etmişlerdir. Hayvânâtdan 2.000 koyun, 250 inek, 100 çift öküz ve câmus hayvânâtını ve 50'yi mütecâviz atlarımızı götürdüler.

Gerek katli'âmı gerekse yağma edenler şunlardır. Todaviranlı Sukis oğlu Haykas, Komasorlu Haço oğlu Babik ve Perho oğlu Babik, Toros oğlu Vart[uv]an ve rüfekâları 200 atlı eşhâs tarafından bu cürm irtikâb edilmiştir.

Köyümüzde ber-vech-i bâlâ mezâlim icrâ edildiğini mübeyyin işbu defter takdîm kılındı.

Fî 15 Temmuz sene [13]35

Bu dahi

Bu dahi

Harçlı karyesinden

Ziyâ

Arslan

Koçi

Todaviran karyesinde icrâ edilen mezâlimin defteridir.

— *Köyünüzde kimler katledilmişdir, isimleri?*

— İbrahim oğlu Haşim 60, mahdûmu Mustafa 40, diğeri Maksud 14, diğeri Yusuf 22, zevcesi Fehime Hanım 50, Ali Bey mahdûmu Hacı Yusuf 64, mahdûmu Ali 44, diğeri Tayfur 36, Ali Bey mahdûmu Rıdvan 50, diğeri Ziya 24, Habib oğlu Nâ'il 60, Habib oğlu Kâmil 30, Habib oğlu Seyyid 40, diğeri Osman 17, diğeri Tevfik 16, diğeri Nusret 12, Mustafa oğlu Osman 59, mahdûmu Ali 24, diğeri Akif 14, diğeri İhsan 12, Mustafa oğlu Bekir 64, mahdûmu Fazıl 22, Mustafa oğlu Ahmed 45, mahdûmu Hüseyin 19, diğeri Kaya 14, diğeri Halil 12, Mevtan oğlu Derviş 66, Derviş mahdûmu Ahmed 50, diğeri Nuri 45, diğeri Necib 40, diğeri Mahmud 36, Kartar oğlu Yusuf 60, mahdûmu Mevlud 44, Çürük oğlu Hüseyin 50, birâderi Hasan 42, birâderi Şakir 38, birâderi İbrahim 47, Süleyman oğlu Cemal 38, mahdûmu Süleyman 10. Bunların bir kısmını balta ve kurşunla itlâf, bir kısmını da ebniyelerde ihrâk ederek şehîd etmişlerdir.

— *Harbden evvel kaç hâne ve kaç nüfûs var idi?*

— Seksen hâne 360 nüfûs var idi.

— *Şimdi kaç hâne ve nüfûs vardır?*

— On hâne, 69 nüfûs var ise de bir kısmı firâr ve bir kısmı hicret ederek hayâtlarını muhâfaza etmişlerdir.

— *Köyünüzden mâl ve hayvânât götürdüler mi? Gerek katli'âmı gerekse yağmayı yapanlar kimler, nereli ve isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdurlar?*

— Karyemizde hâne mefrûşâtını ve zî-kıymet emârâtı götürdükleri gibi 50 câmûs, 260 öküz, 100 inek, 900 koyun, 40 esb dahi götürmüşlerdir.

Cânîler: Sukis oğlu Haykas, Keşîş oğlu Sirop, Sihak oğlu Merdo, Toros oğlu Vartuvan, Komazorlu Haço oğlu Babik, Bedros oğlu Arşak, Perho oğlu Babik ve Perho oğlu David'dirler. Âsiler ise Kirkor oğlu Sako, Kokaz oğlu Kitos, Manik oğlu Sogo, Ohannes oğlu Bogos, Manik oğlu Sago, Alik oğlu Pito nâm haydûddurlar.

Karyemizde icrâ edilen zulmü muhtevî bir kît'a defter makâm-ı â'idesine takdîm edilmek üzere takdîm kılındı.

Fî 3 Temmuz sene [13]35

A'zâ

A'zâ

Todaviran İmâmı

Muhtârı

BOA. HR. SYS. 1877/17

BAYBURD VE İSPİR KAZALARINDA ERMENİLERİN
YAPTIĞI SOYKIRIM

Bayburd ve İspir kazalarında Ermenilerin Türklere vahşiyane zulümler yaptıkları, Arşak adlı Ermeni çete reisinin Antranik adlı çeteciyle koordineli olarak bu bölgedeki zulümleri idare ettiği, yetimhanede bulunan çocukların hançerlenerek katledildikleri, Bayburd'da tutuklanan Türklerin tamamen katledildikleri; genç kız ve kadınların namuslarına tecavüz ettikleri, ayrıca Ermenilerin Bayburd'dan çekilirken zorla yanlarına aldıkları 150 kadar Türk çocuğundan bir kısmını da yollarda katlettiklerine dair Rus Kızılbaç hemşirelerinden ve Moskova Tıp Fakültesi öğrencilerinden Tatyana Karameli'nin hatıratı.

***Massacre perpetrated by the Armenians in the
sub-prefectures of Bayburt and İspir.***

Armenians were ferociously committing oppressions in the sub-prefecture of Bayburt and İspir, an Armenian chief bandit named Arşak, coordinating his activities with another Armenian chief bandit Antranik, had with their bands stabbed and killed small children living in an orphanage and slaughtered all muslim turks they captured, raped young muslim girls and women and when they were forced to retreat, had assassinated, on their way back many of 150 Turkish children they forcibly dragged into their road of retreat. Memories from Tatyana Karameli who was a nurse of Russian Red Cross and a student of Moscova Medical Science Faculty.

(1918)

36 / Mühim Bir Vesîka-i Mezâlim

Bayburd ve İspir kazâlarında Türklere fecî“ zulmler, vahşiyâne cinâyetler, işidilmemiş işkenceler yapan "Arşak Paşa(?)" çetesi hakkında Rus Hilâl-i Ahmer hemşirelerinden ve Moskova Tıp Fakültesi müdâvimîninden Madam "Tatyana Karemeli"nin beyânât ve hâtırâtı

Sözlerimde doğruluktan ayrılmayacağım. Bütün milletlere karşı hakikati söyleyeceğim:

8 Ağustos sene 1917'de Bayburd'a muvâsalat etdim. Bayburd'da da bir menzil Piyâde Taburu, bir Terek Kazak Süvârî Alayı, bir Rus topçu bataryası, bir Rus istihkâm ve (*amele ve fennî adamlardan mürekeke*) bu taburun bir de ufak hastahânesi (*reviri*) ve bir de ahâlînin tedâvisine mahsûs Ambulatorya denilen bir belediye hastahânesi ve bu ambulatoryaya merbût olarak yetim çocuklar için bir eytâmhâne var idi. Ben bu eytâmhânenin müdürü idim. O vakit burada yirmi kadar çocuk vardı. Ma'amâfih elli iki yatak hazırlanmışdı. Ayrıca Ermenilere mahsûs olarak daha büyük bir eytâmhâne Ermeniler tarafından ihzâr ve idâre olunuyordu. Benim eytâmhânemde takriben beş-altı Ermeni çocuğu da var idi. Bunlara ders gösterilmiyordu. Yalnız sıhhatlerine, banyolarına, yemeklerine, oyunlarına ve gezintilerine bakıyordum. Çocuklarımı beni çok seviyorlardı ben de onları severdim. İstihkâm Derujin Taburu bütün malzemeleri veriyordu. Rus İhtilâli 27 Şubat 1917'de başlamışdı. Ben Bayburd'a geldiğim vakit orduda ve menzildeki inzibât, eskisi gibi mükemmel idi. Eylül evâsında Bayburd'da mevki' kumandanlığı eden bir Kazak Yasaulı (*Yüzbaşı demektir. Esâsen adliye me'mûru olup ihtiyât zâbitânındandır.*) eytâmhânenin erzâkını, Derujin Taburu kumandanının talebine karşı vermedi. Çocuklarım beş-altı gün pek az ekmek parçaları ile iktifâya mecbûr oldular. Bu herîf gâyet fenâ bir adamdır. Ermeni muhibbidir. Ahâliden hiç birisi sevmez. Şâyed Bayburd'dan geçerseniz muhtarlardan sorunuz onlar iyi bilirler. Bir de belediye re'îsi vardır, akıllı, zekî bir adamdır. Ayrıca mîralay rütbesinde bir Rus menzil kumandanı vardı. Bu ihtiyâr Rus, gâyet iyi bir insândır.

Kazak olan mevki' kumandanı, gâyet iyi olan Derujin Taburu âmirinin muhtelif taleplerine karşı "Türkler benim düşmanımdır. Ben Ermeni eytâmhânesine erzâk vereceğim çünkü keyfim böyle istiyor" diyordu. Bunun üzerine Derujin Taburu âmiri Tiflis'deki vâlî-i umûmîye yazdı ve bu herîfle birlikte çalışmak istemediğini bildirdi. İcrâ kılınan tahkîkâtta o Kazak yüzbaşısının dostu olan dört-beş zâbitden başka bütün zâbitân, Derujin Taburu âmirinin yazdıklarının tamâmen doğru olduğunu tasdik ve te'yîd etdiler. Mevki' kumandanı, istediğini yapıyor ve müstakillen hareket ediyordu. Bu sebeble menzil kumandanı olan mîralay ona söz geçiremiyordu. Çünkü mevki' kumandanı cebheden emir alıyordu. Menzil kumandanı rütbeten büyük idi ise de diğeri onun evâmirine itâ'ate mecbûr değildi. 15 Eylül'den itibaren çocuklarım için muktezî gıdâ vesâ'ireyi sûret-i muntazamada almağa muvaffak olarak 15 Teşrîn-i Evvel'de ben mevâdd-ı ticâriyye ve eczâ-yı sâ'ire getirmek üzere âmirim tarafından Tiflis'e gönderildim ve çocuklarımı gâyet terbiyeli, kibâr, mekâtib-i âliye talebesinden, Alman ırkından bir Rus neferine tevdi' etdim. Tiflis'deki bu me'mûriyete sebep bu sırada Ardase'nin şimâl-i garbisinde bulunan kabak tepelerdeki mevâzı'da bulunan (Ruslar kartal

yuvası diyorlarmış) Rebinski Alayı'na Türkler ta'arruz ettiklerinden, bu alaydan pek çok yaralı zâbit ve nefer gelmekde idi. Bu muhârebede Türkler muvaffak olmuşlardı. Esâsen bu Rebinski Alayı'nın kumandanı, yaralı zâbitân ve askerleri için ilâc, sargı vesâ'ire hâzırlanmasını telgrafla Derujin Taburu âmirine bildirmişdi. Ben, Erzurum-Sarıkamış-Kars-Aleksandrapol tarîkıyla 'Tiflis'e gitmeğe karâr verdim. Bana verilen büyük bir yol otomobile binerek hasta bakıcı askerimle ayın on sekizinci akşamı Tiflis'e vâsıl oldum. Tiflis'e müteveccihen hareketimde Erzurum'a muvâsalat etmişdim. O gün Erzurum'da menzil kumandanı karârgâhında Rus askerlerine tütün göndermek için bir sepet kakul (?) vermişlerdi. Ben de burada bulundum.

Ertesi gün Derujin İstihkâm Taburu kumandanı olan mühendisimin mektûbunu vâli-i umûmiye verdim. Vâli benim istediğim her şeyi vermeleri için icâb edenlere emir verdi. Ertesi günü askerlerim bütün ilâcları alarak Bayburd'a hareket etdi. Hemşîrem Tiflis'e geldiği cihetle vâli-i umûmî bana ayın nihâyetine kadar me'zûniyet verdi ve keyfiyeti telgrafla mühendisiye bildirdi. Teşrîn-i Evvel'in otuz birinci günü şimendüferle hareket etdim. Sarıkamış'dan otomobil aldım ve Teşrîn-i Sâni'nin ikinci günü akşam Bayburd'a muvâsalat etdim. Ertesi günü mühendise gitdim. Tiflis'de neler yaptığımı bir raporla bildirdim. Bana teşekkür etdi. Bu sıralarda Türklerle ta'til-i muhâsamât eylediği cihetle Kelkit'deki menzil kumandanı birçok zâbit ve askerleri terhîs etdi ve kendisi de gitdi. 3 Teşrîn-i Sâni'de Kazak Süvârî Alayı ile batarya, Kafkasya'ya hareket etdiler. Menzil kıta'âtı da Ebi Yesir (?) Alayı ile Erzurum veya Trabzon tarîkıyla memleketlerine gitmek üzere terhîs olundular. Kazak Süvârî Alayı, Erzurum ve batarya Trabzon tarîkıyla hareket etdiler. Avdetde Sarıkamış'da müte'addid alaylar, süvârî ve topçular, derujinler, seyyâr hastahânelerin gelip geçmekte olduklarını gördüm ve niçin geriye gitdiklerini sordum. Onlar, harbin Türklerle ta'til edildiğini söylediler. İntizâm mevcûd idi. Âdetâ muhârebeye gider gibi muntazam ve silâhlarıyla birlikde gidiyorlardı.

Ben Erzurum'dan Bayburd'a avdet ederken birçok askerlere ve ilçedeki bir obüs bataryasına tesâdüf etdim ve numarasını sordum. Birinci batarya olduğunu söylediler. Bu bataryada benim kardaşım mülâzım Valdamar Karameli yâver idi. Kendisi[ni] sordum; "Şu atın üstündeki" dediler. Hemen gitdim; birbirimize sarıldık. Bu gün benim için pek mes'ûd oldu. Kardaşım, "Birlikde gidelim" dedi. Çünkü bütün askerlerin ve hemşîrelerin memleketlerine gitmekde olduklarını söyledi. Hâlbuki ben, vazîfem olduğu için Bayburd'a gitmeğe mecbûr olduğumu anlatdım ve ayrıldık.

Avdetimde Pernakapan [Bernekaban] civârında çok kar vardı. Otomobil kara saplandı; çıkarılamadı geceyi pek soğukta otomobil içerisinde geçirmeğe mecbûr oldum. Kürküm ve kaputum da yoktu. Bizim askerler bana kaput verdiler. Ben bu gece pek korktum. Çünkü yalnızdım. Dört Rus askeri içinde idim. Bi't-tab' bir şey

olmadı. Esâsen uyuyamadım; gözümü kapayıp havf ile açıyordum. 4 Teşrîn-i Evvel'de (sene 1917) sarılığa yakalandım. Beş günde iyi oldum. Otomobilde çok sarsılmış ve iyi gıda alamamış idim.

Bayburd'daki fenâ adam olan Yasaulı Kazak yüzbaşısı, takrîben yirmi kadar Rus askeriyle kalmışdı. Bu herîf pek zengin idi. Kafkasya'da birçok çiftlikler, evler vesâ'ire tedârik etmişdi. Çünkü kendisi gâyet mürtekeb ve hırsız bir adam idi. Bu serveti muhârebede kazanmışdı. Bu yüzbaşının ismi Popof'dur. Popof, Grozni, Poti ve Sohum şehirlerinde çiftlikleri ve evleri satın almışdı. Mûte'ehhil idi. Rum olan zevcesi, Poti'de idi. Kendisi bir Donjuan idi. Bayburd'da bir sistra (*hemşîre*) ile vakit geçiriyordu. Kendisinden daha büyük bir kimse olmadığı cihetle her istediğini yapıyordu. Bir gün fakîr kadın ve çocuklar, hastalar, penceresi önüne geldiler ve un (dakîk) istediler. Çünkü artık Bayburd'da ekmek pişmiyordu. Fakat un var idi. Zavallı kadınlar ricâ etdiler. O, pekiyi dedi, fakat vermedi. Bugün yarın diye zavallı fukarâ ve hastaları dört gün bu sûretle süründürdü. Sevgilisi hemşîre Anna'ya gitdim. (*Bunun da Türk ismi benim Türk ismim gibi Gülizar idi. Türklere bürmeten Rus hemşîreleri olan bizler birer Türk ismi taşıyorduk.*) Kocana söyle de bu zavallılara un versin dedim. O zavallı iyi kalbli idi ise de dimâğî fakîr idi. Ağladı ve "Ben vermek istiyorum ama ma'a't-te'essüf bu adam vermiyor." dedi. "Kendim bir şey yapamadım çünkü bir levâzım re'isi değilim." diyerek izhâr-ı acz ve te'essür etdi. Bir gün bu Anna yanıma geldi ve ağladı. Dedi ki: "Ben bu adamı seviyorum ama yaptığı şeyleri sevmiyorum." Ben dedim ki: "Kendisine söyle, böyle yapmasın! Çünkü Türkler geldiği vakit bu kumandanın yaptıkları Ruslar için mûcib-i hacâlet olur." Ben Anna'ya dedim ki, Popof'a söyle "Eğer beni seviyorsan böyle yapmazsın; irtikâb etmezsin. Şâyed yaparsan ben hemen seni terkedip gideceğim." Gitmiş Popof'a böyle söylemiş o da "Bu benim işimdir ricâ ederim karışma!" demiş. Lâkin kendisinden ayrılmaması için Popof ağlamış. Çünkü bu kızı çok seviyormuş. Fî'l-hakika Popof'un zevcesi iyi bir Rum güzeli imiş ama terbiye-i ictima'yyesi noksân imiş.

15 Teşrîn-i Sâni'den i'tibâren Kafkasya ve Rusya ile posta ve telgraf mu'amelâtı kesildi. Artık ne mektûb ne gazete ne de telgraf alıyorduk. Çünkü bu askerler de işlerini bırakıp memleketlerine gitmişlerdi. Bu târîhden sonra kumandan Popof Bayburd ve civârındaki sivil Ermeni ahâlîsinden 18-45 yaşında olanları çağırarak kendilerine Bayburd'daki depolardan silâh ve cebhâne tevzî' etdi ve "Bu topraklar sizindir. Bunları müdâfa'a ediniz; Türklere vermeyiniz" dedi. Türkler, Ermenilerin bu sûret-i mükemmelede teslîh edildiklerini görür görmez korkdular ve bizim Rus askerleri, mukaddes silâhlarını Türklerin gizli mürâca'atları üzerine para mukâbilinde satdılar. Popof, Ermenilere mitralyözünü ve hayvânlarını verdi. Bayburd'da, bir mikdâr Rus ordusunda ta'lim ve terbiye görmüş Ermeni askerleri de vardı. Bunlar sivil ahâlîyi ta'lime başladılar. Endâht ta'limleri yapıyorlardı.

Takrîben dört Ermeni zâbiti de var idi. Kânûn-ı Sâni sene 1918 evâ'ilinde cebheden Ermeni zâbitân ve askerleri Bayburd'a geldiler. Fakat sivil Ermeniler askerlerden daha çok idi. Bu târîhlerde sivil iken tensik olunan Ermeni askerleri yüz nefer idi. Çünkü Anna o kadar elbise dağıtmışdı. Bana her şeyi söylüyordu, o hâtıra tutmuyordu, ben hâtıra defteri yazıyordum. Bu sebeble bana yazdırıyordu. Tensik olunmak istemeyen sivil ve müsellâh Ermeniler bu hesâba dâhil değildir. Mikdârları çokdur, fakat adedlerini öğrenemedim. Ermeni askerleri arasında bir mikdâr Rus neferleri de var idi. Bunlar ta'lim ve terbiye yapıyorlardı. Bundan başka Ruslardan mîralay rütbesinde bir telgraf zâbiti ile Gürcülerden bir piyâde zâbiti de var idi. Ermenilerin teslihi keyfiyetini bu Yasaulı Yüzbaşı Popof yaptı. Ermeniler kendisini çok seviyorlardı, hattâ o gezmeğe gitdiği vakit sekiz-on Ermeni atlısı ona refâkat ve muhâfaza ediyorlardı. Bu herif çok rakı içiyordu, her gün her sâ'at sarhoş idi. Bir gün Anna ile birlikde gezinmeye gittik. Yolda nizâm karakolu önünden geçdik (*corp de garde*) . Burada ihtiyâr bir Rus askeri bizi kapının önüne çağırdı. Söylemek, nöbetçilere yasaktır. Bizi işaretle çağırdı. (*Bu zamanda Popof'un yanında ancak beş asker kalmışdı. Zîrâ Türklerle aramızda harb yokdur diyerek memleketlerine gittiler.*) "Size gizlice bir şey söyleyeceğim" dedi. Anna ile benden başka kadın da kalmamışdı. Nöbetçi şöyle söyledi: "Burada birçok sivil Türkler mahbûsdur. Popof her gece bir kaç Ermeni ile buraya gelir, Türklerden para ister, verenleri salıverir; vermeyenleri çizmesiyle, mahmûzuyla, kırbaıyla fenâ hâlde tepeler, veremeyen zavallı Türklerin vücûdları şişmiş ve çürümüşdür. Bunlara pansuman yapmak lâzımdır." Pek iyi kalbli olan bu ihtiyâr Rus neferinin bu ifâdelerinden sonra ben ve Anna gittik sargı ve pamuk aldık. Pek yasak olduğu hâlde gidip bu bed-bahtların yaralarını sardık. Ma'a't-te'essüf bu iyi neferin ismini unuttum. Çünkü kendisini ilk def'a görmüşdüm. Nefer bu hâli kimseye söylememekliğimizi ricâ etdi. Bu mel'ûn Popof zâten Türkleri soyuyordu. Halı, lira vesâ'ireyi zorla dayak ile her türlü işkence ile her yerden ve herkesden topluyordu. Bu hâlleri Anna görünce pek müte'essir oldu. Gece geldi; ağladı, "Artık bu aşkı burada kesmek ve bu herifden ayrılmak lâzımdır." dedi. 24 Kânûn-ı Sâni'de: İstihkâm Derujin Taburu'nun üç bölüğü kademesi ve vicdânsız sevgilisini terkeden "Anna Gülizar" Bayburd'dan hareket etdiler.

Benim muhârebede bir zevc gibi sevdiğim ve hâlen kocam olan Georgi yâhûd Yura da bu Anna'ya refâkat etdi. Yalnız benim eytâmhânemle bir bölük derujin istihkâm kaldı. Çünkü Yura'yı, istihkâm taburu kumandanı, kademenin sevkine me'mûr etmişdi. Bu sebeble biz ayrıldık. İstihkâm taburu kumandanı yâverini bıraktı. Bu taburun bütün askerleri Alman, Leh, Yahûdi idi. Çünkü bunlar cebheden çekilmişlerdi. Türklerle ilticâ etdikleri için Yura adliye me'mûru olduğu için yüzbaşı salâhiyetini hâ'iz idi.

24 Kânûn-ı Sâni 1917'den sonra eytâmhânem sûret-i resmiyyede ilgâ edildi. Bu târîhde herkes hareket etmiş idi. Bir bölük derujin ile bir kaç asker kalmışdı. Bizim için muktezî hayvânât ve arabalar on üç gün sonra Trabzon'dan avdet edecekti.

Bu (*eşolon=kademe*) ile giden arabacılarından birisi mu'ahharan bana dedi ki: "Türk veyâ Kürd olması muhtemel 19 neferlik bir müfreze, bize Zigana dağlarında ateş etdiler. Bunun üzerine kademedeki efrâdımız da mukâbele etmişler. Yollarına devâm edemediklerinden Ardase'ye dönmüşler. Bir hayvân gebermiş. Mu'ahharan Rus zâbiti Zigana'da bulunan bir Türk zâbitine mürâca'at etmiş. Bu zâbit kademeyi ertesi günü Cevizlik'e kadar götürmüş ve bu sefer çete bir şey yapmamıştır. Bu kademe Daltaban'da iken 18'inci ve 23'üncü Türkistan alayları da birlikde imişler ve bu alaylar efrâdı Zigana'da ta'arruz eden çeteye mukâbele eylemişlerdir. Bu târîhde birçok Rumlar yaya olarak hicret etmekte imişler. Hatta bir kısmı Yura'nın arabasına binmek için mürâca'at etmişlerse de yer olmadığından dolayı almamıştır."

Kânûn-ı Sâni'de, Arşak isminde bir Ermeni, apoletsiz zâbit elbisesini lâbis olarak üç-dört Ermeni dostu ile Bayburd'a geldi. Bu bayramın birinci günü yılbaşı, kumandan Popofu ziyârete ve tebriğe gittim. Büyük bir masada yemeğe oturduk. Orada Arşak'ı, Popof'un sağında ve arkadaşlarını sofrada gördüm. Arşak'ın arkadaşlarından birisi Harkof Dârü'l-fünûnu talebelerinden genç ve güzel bir Rus idi. Bunun kim olduğunu Anna'dan sordum. O da söyledi. Bu adamla konuşmayı fâ'ideli buldum. Çünkü ben de talebe idim. Odada bahâne ile biraz gezindikden sonra hemen bu gencin yanında oturdum ve "Talebe misiniz?" diye konuşmaya başladım. Bu adam bir sivil idi. Rus zâbiti değildi. Kendisinin Rus olduğu hâlde niçin buraya geldiğini sordum; kızardı ve bana "Niçin soruyorsunuz? Bu benim işim, çünkü Ermenilerle Ruslar dost bulunuyoruz" dedi ve bana izâhât vermekden istinkâf eyledi. Gerçi bu adam böyle söylüyorsa da hiç bir Rus Ermenileri kat'iyyen sevmez. Berâber bulunulduğu zaman bi't-tab' böyle söylemek lâzım.

(Sevgilim Yura'nın Trabzon'a hareketinden dört-beş gün sonra Yasaulh Popof, Ermenilerle bozuşarak Erzurum'a hareket etdi. Bu dargınlığın sebebi Rus metrukâtından birçok şeyler almasından mütevellid idi. Hâlbuki Ermeniler vermiyordu. Ma'amâfih kendisi giderken altı-yedi araba dolusu eşyâ ve erzâk ile gitdi. Erzurum civârında Ermeniler bunu mükemmel sûretde soyarlar. Hattâ parasını ve eşyâ-yı askeriyyesini bile alırlar. Erzurum'da Ermenilerin en büyüğüne mürâca'at ederek parasını kurtarmıştır. Popof'un hareketinden sonra Bayburd'[d]a hiç bir Rus zâbiti kalmadı. Yalnız benimle bir kaç asker, kaldık. Sebebi de Derujin Taburu anbârlarında olan melbûsât ve techîzâtı Ermenilere vermek istemiyorlar[d]ı. Bu sebeble bana bunları emânet ederek gittiler. Esâsen ben doktor olarak kalmışdım. Bundan başka Bayburd'da büyük Zemestova ya'nî belediye hastahânesi vardı. Bi't-tab' harb olduğu için bu hastahâne askerlere bakıyordu. Harb olmadığı

zaman Rusya'da bu teşkilât ahâlîye bakar, bunun için Rusya'da büyük teşkilât vardır. Memleket hastahânesi de diyebilirsiniz. Bu hastahâne takriben Kânûn-ı Sâni bidâyetinde Bayburd'dan Trabzon'a hareket etdi. Eski târîhle Şubat'ın –hâtırimdan çıkmamış ise– altıncı akşamı Türkler Bayburd'u işgâl etdiler. 19 Şubat, yeni târîh. Ben de bu gece Türklerin şehre girdiğinden sonra yedi araba ile beş-altı Rus askeri ve bir mühendis zâbiti ile Bayburd'u Türklerin ma'lûmâtı tahtında terketdim.)

20 Kânûn-ı Sâni'de Popof, benimle gezmeğe gitmek istediğini söyledi. Ben de ma'a'l-memnûniyye kabûl etdim. Popof, bu gezintinin bir kaç gün devâm edeceğini söyledi. Ben de vazîfemi (*geçenlerde Graduk(?) hastahânesi civârında rast geldiğimiz*) hemşire Maryana'ya verdim. Kar münâsebetiyle kızakla Kotis köyüne gittik. Sekiz-on kadar Ermeni süvârîsi vardı. Kotis köyünde muhtâr imâmın evini bize hâzırladı. Yemeğimizi de muhtâr te'mîn etdi. Güzel güzel yemekleri getirdiler. Mu'ahharan ben kendi odama çekildim. Popof'da kendi odasında idi. Nısfu'l-leyl sularında bir takım feryâd, vâh, efgân sesleri ile uyandım. Hemen odamın kapısını açtım. Orada bir Türk genci vardı. "Ne var!" diye sordum. O, benim Popof'un dostu olduğumu zannederek "bir şey yok" dedi. Popof'un odasında olup olmadığını sordum. Onun uyumakda olduğunu söyledi. Bî-çâre benden korktu. Orada bir Ermeni askeri gördüm. Sordum, "Niçin böyle yapıyorsunuz" dedim. O güldü ve benimle alay etdi. Hâlbuki ben iyice biliyordum ki bunları Ermenilerle müşterek olarak Popof yapıyordu. Ermeni askerlerine ben Popof'a söyleyeceğim dedim. Onlar "Ah, istersen söyle!" dediler. Hemen Popof'un oda kapısını çaldım. Gecelik elbisesiyle idi. Afv diledim ve mes'eleyi anlattım. O, gûyâ haberi yokmuş gibi Ermeni askerlerine göz kırparak darıldı ve "Yapmayınız!" dedi. Hâlbuki ben odama çekildikten sonra Popof[un], Ermenilere ne kadar lira aldıklarını sorduğunu işitdim.

Ermeniler, Türk evlerini abluka ederek para, eşya, erzâk, meyve her ne var ise alıyorlardı ve fenâ hâlde zavâllı kadınları, ihtiyâr ve gençleri döğüyorlardı. Fakat benim yanımda kimseyi öldürmediler. Güzel kız ve kadınların nâmûslarına da ta'arruz etdiler. Ertesi sabah diğer bir köye hareket etdik.

Ermeniler eşya ve erzâk götüremediler. Yalnız lira ve paraları aldılar. Fakat Popof, Ermeni askerleri için köylerden inek, öküz, koyun, keçi, kuzu, bârgîr, katır, eşek alıyordu. Sûret-i zâhirede para ile mübâya'a olunuyordu. Hâlbuki aslâ parası verilmiyordu. Her köyde Popof, imâm ve muhtârı çağırarak böyle tenbîhât veriyordu. Üç köyden böylece geçtikden sonra dördüncü köyde geceyi geçirdik. Popof tekâlif-i harbiyye tarh ediyordu. Bu köylerin cümlesi Çoruh ve Ersinek tarafındadırlar. Kotis köyü, Ûlâ caddesi üzerinde Bayburd'un sekiz versta uzaktadır. İçinde büyücek bir Ermeni kilisesi vardır ki bu şimdi harâbdır. Muhârebeye topçu ateşi ile harâb olmuşdur. Bu dördüncü köyde de geceleyin yine aynı mezâlîm ve fecâyî'i yaptılar. Sabahleyin kalktık. Oda bulunmadığı için o gece

ben, bir de Serkis isminde bir Ermeni neferi bir odada yatmışdık. Çay içerken 19 yaşlarında gâyet beyâz ve güzel fakat üstü başı yırtık kirli bir kadın geldi. Zavâllı ağlıyordu. Ben "Ne var!" dedim. Popof, "Bunun kocası asker iken esîr olmuş. Palu'da bulunuyordu. Oradan firâr etmiş, burada imiş. Kocasını teslim ederse gitsin. Aksi takdîrde kendisini kollarını bağlayarak Bayburd'a götüreceğim ve kendisini askerlerime orospu olarak vereceğim." demiş. Kadın zevcinden haberi olmadığını söyledi. Kendi nâmûsundan pek korkuyordu. Bana yalvardı. Nihâyet hareket ettik. Popof, kadını kızığa aldı. Yolda Ermeniler, "Bu kadın benim!" öteki "Yok benim!" diyorlardı. Yüzü kapalı, yalnız gözleri açıktı. Bir Ermeni, güzel olup olmadığını bana sordu. Kadının yüzüne gizlice bakdım. Cidden pek güzel idi. Askere dedim ki "Gözleri güzel, ama yüzü pek çirkin, çiçek bozuğu, murdâr ve hastalıklı bir kadın" dedim. Ötekiler tükürdüler.

Aynı (Şubat) 23'ünde, Bayburd'a gittiğimiz vakit bu kadına dikkat etmesi için Anna'ya tenbîh etdim. Sonra Bayburd mahallelerinden birisinin muhtârı akrabâsı çıktı. Kocasını tutdular ve bu ihtiyâr bu kadını evine aldı. Emînim ki bu kadının nâmûsuna dokunamadılar. Çünkü ben ve Anna muhâfaza etdik. Kocasını o Türk esîrini tekrâr Erzurum tarîkıyla Tiflis'e sevkettiler. Bu zavâllı askeri ma'den hanlarında yolda öldürmüşlerdir. Çünkü en âdî bir bahâne bularak Ermeniler Türkleri yollarda öldürüyorlardı. Bed-baht kadın, Ermeniler zorla ırzına geçse kocasının kendisini keseceğini söyleyip ağlıyordu.

Henüz Ruslar Bayburd'da iken Popof'un sevgilisi Anna'nın isim günü idi. Popof büyük bir balo verdi. Bu baloya ben de da'vetli idim. Gitdim. Fevka'l-âde mükemmel yemekler, meyveler ve her şeyler vardı. Ben onlara kendimi Moskova'da zannettiğimi söyledim. Çünkü muhârebe yerlerinde bunları bulmak kâbil değildi. Gece yarısına kadar yedik, içtik, eğlendik, avdet ettik. Baloya Nikitin isminde bir menzil doktoru da'vet edilmişdi, gelmedi. Bu, şahsen çirkin fakat kalben pek güzel değerli bir genç idi. Gâyet güzel şarkı söylüyordu. Nikitin, Anna'yı fevka'l-âde seviyordu. İhtimâl, Popof olmasaydı bu doktor Anna ile izdivâc edecekti. Fakat Anna, Popof'u seviyordu. Ertesi günü Anna bana geldi. Pek mükedder idi. Sebebini sordum. Dedi ki: "Doktor acabâ niçin gelmedi?" Ben, "Belki hastadır. İhtimâl, işi var." dedim. O "Hayır!" diyerek göğsünden bir mektûb çıkardı. Doktor Nikitin yazmıştı ki "Sene-i devriye-i vilâdetinizi tebrîk ederim. Ma'a'l-memnûniyye gelmek istiyordum. Fakat, oradaki yemeklerin vesâ'îrenin kırbaçla, dayakla, vahşiyâne işkencelerle zavâllı fakîr Türklere cebren, zulmen alındığını bildiğim için gelmedim. Çünkü böyle şeyler beni boğar, boğazımdan geçmez. Bu sebeble beni afvediniz." Ma'a't-te'essüf biz bu yemeklerden yemiştik. Pek müte'essir olduk. Esâsen ben biliyordum. İhtilâlden sonra Popof'a, zâbit yerine Havrin isminde bir nefer yâver olmuşdu. Bu mel'ûn, Türklere pek çok fenâlıklar yaptı ve o balo için zannederim bu neferin büyük gayreti sebketti. Anna o mektûbu yakdı ve pek

müte'essir döndü. Fi'l-hakîka balodan bir-iki gün evvel birçok adamlar getirmişlerdi ki yüzleri gözleri mosmor olmuş, şişirilmiş bî-çârelerdi. Bi't-tab' paraları, neleri var ise alıyorlardı. Zavallı fakîrler, elbette gönül rızâsıyla bunları veremezlerdi. Zîrâ çoluk çocuklarının yegâne medâr-ı ma'îseti idi. Popof, Ermenilere silâh tevzî' etdikden sonra mescid önündeki büyük meydânlıkda Arşak'ı soluna alarak at üzerinde askerler ile birlikde fotoğraf çıkardılar. Popof Anna'nın da fotoğrafta bulunmasını ârzû etdi. Fakat Anna kabûl etmedi. Popof'un hareketinden sonra Arşak, İspir ve Bayburd kazâları meliki ve askerî re'îsi sıfatını takınarak icrâ-yı mezâlîme başladı. Türklerin paşalara hürmet ve itâ'atını bildiği cihetle kendisine bir de paşa ünvanını tevcih etmişti. Gitgide kuvvet ve mezâlîmini artırıyordu. Bereket versin Trabzon tarîkı Türk yerlileri tarafından kat'edilmişdi. Trabzon'da ictimâ' eden Rus kuvvetleri içindeki Kafkasyalı ve yerli gönüllü Ermeniler gelemediler. Evvelce geldilerse de cüz'î idi. Yollar, Ermeni çeteleri tarafından kat' olunmuşdu. Yollardan geçmek mecbûriyetinde kalan bed-baht Türkler kadınlara, çocuklara varıncaya kadar kesiliyordu. İhtilâl münâsebetiyle Rusya'dan firâr eden binlerce Türk üserâsı Tiflis'den i'tibâren yollarda Ermeniler tarafından itlâf ediliyordu. Köyler vakit vakit basılıyor, soyuluyor ve bi'l-hâssa gençler imhâ olunuyordu.

Türklerle karşı yaptıkları hıyânetden dolayı harbin ilk devirlerinde Rusya'ya hicret eden ve âlî-cenâb Türkler tarafından tehcir esnâsında himâye ve ihfâ olunan Ermeni erkek, kadın ve kızları hemen umûmuyla yerli yerlerine gelmiş idiler. Bu nânkörler, diğer vahşîleri i'tidâl ve sükûnete teşvik edecekleri yerde bi'l-akıs önyak olarak diğerleriyle birlikde her türlü mezâlîme iştirâk ediyorlardı.

Arşak, Erzincan'daki Antranik'den emir alıyordu. Bu canavarın Erzincan'da yaptığı fecâyî'i Arşak da Bayburd'da tekrâra başladı. Erzâk tevzî' olunacağı her tarafa i'lân olunarak, köylüler Bayburd'a da'vet olundular. Ermenilere i'timâd ve emniyet olunamayacağını pek çok def'alar acı sûretde tecrübe etmiş olan Türklerin bir kısım erkekleri her ne vesîle ile olur ise olsun Bayburd'a cem' olunacak insânların âkıbetinin fecî' olacağını bildikleri cihetle karla mestûr olan sarp dağlara, kayalıklara ilticâ etdiler ve Türk ordusuna haberler göndererek imdâd taleb etdiler. Arşak'ın da'vetnâmelerine sâf ve ma'sûm köylülerin icâbet ve itâ'atını te'mîn etmek üzere Bayburd müftîsine tazyîk ile tezkireler de yazdırılmışdı. Gördüğüm bir tezkirede müftî, şâyed gelmezseniz hakkınızda pek vahîm olacaktır diyordu. Arşak'ın, daha doğrusu müftînin da'vetnâmesine icâbet eden sâf ve zavâllı Türk köylülerinden Bayburd'a girenler hemen tevkîf olunarak büyük evlere, hânlara, mağaza ve mahzenlere doldurulular. Bayburd'daki ahâlînin ileri gelenleri daha evvel tevkîf olunmuşdu. Hâricdeki köylüler Bayburd'a girenlerin bir daha çıkmadıklarını görünce bir daha gelmediler. Dağlara çekildiler. Onlar da hayâtlarını, ırzlarını müdâfa'a etmek üzere silâh tedârikine başladılar. Fakat bulabildiler bu da bir müdâfa'aya kifâyet edemezdi.

Fî 2 Şubat'da (Yeni târîhiyle 15/16 Şubat gece) akşam çocuklarımın yemeklerini yedirdikten sonra evlerine gidenleri gönderdim. Mütebâkisini yatırdım. Sâ[‘at] 8[den] sonra da bir gezinti yaptım. Fevka'l-âde hiç bir şey yokdu. Ermeni askerleri muntazam sûrette sokaklarda geziyorlardı. Yarım sâ‘at promonaddan sonra avdet etdim, yatdım. Yanımdaki odada benim için verilen hasta bakıcı ihtiyâr nefer vardı. Çünkü Yura gitdiği için korkuyordum. Takrîben sâ[‘at] 1[den] evvel idi. Büyük bir çılgılık içinde uyandım. Dışarıda ve benim eytâmhânede birçok çocuk, kadın ve erkek feryâdları işidiyordum. Fenâ hâlde korkdum. Askerim gelerek kapıya urdu. Sordum: "Ne var!" dedim. O da fenâ hâlde korkmuş ve ağlıyordu. İhtimâl ki Türkler Bayburd'a geldiler diye ağlıyordu. Ben hemen paltomu, fotinlerimi giydim, birlikde çıktık. Fenâ halde korkdum. Birlikde ağlıyorduk. Bir de bakdım ki benim yetim çocuklarımdan bir kısmı hançerlenmiş, öldürülmüş. Bir kısmı yaralı olarak kanlar içinde feryâd ediyor. Mütebâkisi kapıdan sokağa fırlatılmış orada kesilmiş. Yatakları karma karışık, kapılar pencereler kırılmış. Sokaklardaki bu feryâd, takrîben yirmi dakika devam etdi. Sonra her taraftan tüfenk sesleri başladı. Bu silâh sesleri üç-dört sâ‘at devam etdi. Belki benim için iyi değilse de (*ya'nî vazîfem i'tibârıyla*) yaralı çocuklarıma bakamadım. Çünkü sinirim tutmuşdu. Kendimi şaşırmışdım. Ale's-sabah Bayburd'u gezdim. Her tarafta sokaklarda birçok Türk çocuk, kadın ve erkek na‘şları gördüm. Cenâzeleri mollalar kaldırıyorlardı.

Tek-tük Ermenilerin lâşeleri de var idi. Bu gün Ermeni eytâmhanesini hemen Erzurum'a doğru yola çıkardılar. Ermeniler Bayburd'dan çekilirken 150 kadar Türk çocuğunu cebren toplayarak berâber götürmüşlerdir. Bu bed-baht ma‘sumlardan bir kısmının vahşiyâne bir sûrette katledildikleri bi'l-âhire yollarda ötede beride bulunan na‘şlarından anlaşılmıştır.

Ermeniler Bayburd'da tevkîf etdikleri Türkleri kâmilten katl ve bazı evleri ihrâk etmişlerdi. Yanık kadîdler enkâz arasında gözükiyordu. Bu gece Ermeniler, hemen umûmiyetle evlere de girmişler, buldukları erkek, kadın, çocuğu vahşiyâne öldürmüşler, kuyu bulunan evlerde kuyulara atmışlardı.

Genç kız ve kadınların nâmûsuna ta‘arruz etdiklerini Türk ve Ermeni dostlarımdan haber aldım. Bayburd'un bugünkü manzarasını görmek cidden müşkil ve hazîn-âlûd idi. Yalnız kârgir bir evde habsedilmiş yetmiş kadar Türk genci kapının arkasına döşeme taşlarını çıkararak yığmışlar ve bu sûretle müdâfa‘a-i nefse kıyâm etmişlerdi. İhrâkı kâbil olamayan bu evdeki Türk gençlerini imhâ için Ermeniler pencerelerden birçok bomba atmışlarsa da bu bombaların patlamasına meydân vermeden içindeki Türkler bombaları dışarıya fırlatmışlar ve Türk askerinin Bayburd'u işgâli gecesine kadar muhâfaza-i hayata muvaffak olmuşlardır.

Orada birçok fotoğraflar aldım. Ma‘a't-te'essüf bu fotoğraflar Moskova'da bulunan kocamın yanında kaldı. Ma‘amâfih müsâ'id bir fırsatta bu fotoğrafları hâtırâtımla birlikde neşredeceğim.

Bayburd'dan Batum'a kadar seyâhatim sizi menfa'atdâr etmeyeceği cihetle bahsetmeyeceğim. Yalnız şurasını söyleyeyim ki Bayburd'da sevgilim olan Yura ile Batum'da resmî izdivâcımız vukû' buldu ve izdivâcımızın üçüncü günü Moskova'ya hareket etdi. Ben de Batum'da kaldım. Mazlûm 'Türklere hidmet ve aynı zamanda kendi ma'îşetimi de te'mîn eylemek üzere burada bir hasta bakıcı bulunuyor.

BOA. HR. SYS. 2877/1

**KİTAPTA YER ALAN BELGELERDE GEÇEN VE
ERMENİLER TARAFINDAN TÜRLERE UYGULANAN
SOYKIRIMA AİT CETVEL**

Belge no	Tarih	Yer	Olayın Muhtevası	Yaralı	Ölü
1	1914-2-21	Kars, Ardahan	Ermeniler tarafından telef edilen erkeklerin sayısı.		30000
2	1916-5-8	Pasinler	Sevk sırasında ölenlerin sayısı.		2000
	1916-5-8	Tercan	Köylere Ermeni saldırısı sonucu ölenlerin sayısı.		563
	1916-5-8	Van, Tatvan	Tatvan iskelesinde yapılan saldırıda ölenler.		1600
	1915-5-9	Bitlis	Hudud köylerine taaaruz sırasında ölenler.		40000
	1916-5-8	Bitlis	Kaçmaya çalışanlardan ölenler.		10000
	1915-5-9	Bitlis	Çeşitli köylerde ahalinin katli sonucu ölenler.		123
3	1915	Van	Çeşitli yerlerde ahalinin katli sonucu ölenler.		44
	1916-5-22	Van	Dir nahiyesinde boğazlanarak öldürülen sübyanlar.		1000
	1916-5-22	Köprüköl, Van	Tamamen yok edilen Köprüköl'de ölenler.		200
	1916-5-22	Van	Rus ve Ermenilerin yaptıkları katliâmda ölenler.		15000
	1916-5-22	Van	Şamran mahallesinde katledilen erkekler.		8
	1916-5-22	Van	Ermenilerce yemeklerine zehir katılarak öldürülen Müslümanlar.		8000
	1916-5-22	Van	Hoşab'da telef edilen nüfus.		80000
	1916-5-22	Van	Ergel ve Atyan'da halkın imhası sonucu ölenler.		15000
4	1916-5-23	Of	Taaruz edilerek öldürülen kadınlar.		5
5	1916-5-23	Trabzon	Bazı köylerde yapılan katliâmda öldürülenler.		2086
	1916-5-23	Van	Seyl köyünde öldürülen Musevîler.		300
	1916-5-11	Van	Van ve köylerinde yapılan katliâmda öldürülenler.		44233
	1916-5-11	Malazgird	Malazgirt ve köylerindeki baskında öldürülenler.		20000

Belge no	Tarih	Yer	Olayın Muhtevası	Yarah	Ölü
6	1916-6-11	Bitlis	İşgal sırasında yapılan zulümde öldürülenler.		12
7	1916-4-1	Van, Reşadiye	Aşnak karyesinde yapılan zulümde ölenler.		15
8	1916-6	Van, Abbasğa	Abbasğa köyündekilere işkence.		14
	1916-6	Edremid, Vastan	Edremid'de yapılan kırmada öldürülenler.		15000
9	1915-4	Bitlis	Savur köyünde ahaliye yapılan zulümde ölenler.		29
	1915-4	Muradiye	Abağa köyü halkının katli sırasında ölenler.		10000
10	1915-5	Van	Hasanan aşiretinden zayı olanların sayısı.		20000
	1915-2	Haskay	Ermeni çeteleriyle çarpışmada ölenler.		200
	1915-2	Dutak	Köye saldırı sırasında ölenler.		3
	1915	Bitlis	Rus, Ermeni ve Kazak saldırısında öldürülenler.		16000
	1916-5	Muş	Köylere saldırıda öldürülenler.		500
11	1915-4	Van	Köylere baskında öldürülenler.		120
	1915	Van	Bazı köy ahalisinden öldürülenler.		150
	1916-5-25	Bayezid	Bayezid'de imha edilenlerin sayısı.		14000
12	1915	Muş	Ermeni çeteleri tarafından katledilen muhacirler.		800
	1915-8	Müküs	Tahliye esnasında katledilen ahali sayısı.		126
	1916-6-7	Müküs Şeyhan	Katledilen nüfusun sayısı.		121
	1915-7	Muş Akçan	Kuyuda bulunan cesetlerin sayısı.		19
	1329	Muş	Anak manastırı önünde şehit edilenlerin sayısı.		10
13	1915	Bitlis Hizan	Uçum nahiyesi köylerinde yapılan katliâmda ölenler.		113
14	1915	Van	Van ve civarında yapılan katliam		5.200
15	1916-8-14	Bitlis	Köylerde yapılan katliâmda ölenler.	34	311
16	1916-6-6	Şatak Serir	Köye saldırıda ölenler		45
	1916-6-6	Şatak	Ermeni saldırısında ölenler.		1150
17	1916-1-15	Terme	Ermeni eşkiyasının saldırısında ölenler		9
18	1919-1-25	Kars	Katledilen milletvekilli sayısı.		9

Belge no	Tarih	Yer	Olayın Muhtevası	Yarah	Ölü
19	1919-1-21	Kilis	Devriye gezerken katledilen Osmanlı askerleri.		2
20	1919-2-26	Adana, Pozantı	Ahaliden katledilenlerin sayısı.	1	4
21	1919-5-18	Osmaniye	Zor Telgraf Müdürü'nün katli.		1
22	1919-6-13	Pasinler	Isısar karyesi civarında katledilenlerin sayısı.		3
23	1919-6-3	Iğdır	Abbaskulu aşiretinin köylerine saldırıda ölenler.		8
24	1919-7-7	Kars, Göle	Ermeniler tarafından katledilenler.		9
25	1919-7-9	Kağızman	Ermenilerle çarpışma sırasında ölenler.		6
26	1919-7-9	Kurudere	Kurudere'ye saldırı sırasında ölenler.		8
27	1919-7-8	Mescidli	Ermeni saldırısı sırasında ölenler.	4	4
	1919-7-8	Gülyantepe	Ermeni saldırısı sırasında ölenler.		10
28	1919-7-11	Mescidli	Köylere taarruz sırasında ölenler.	35	20
29	1919-7-19	Bulaklı	Köylere taarruz sırasında ölenler.	2	2
30	1919-7-24	Kars, Kağızman	Şûra reisine ve ailesine yapılan saldırıda ölenler.		9
31	1919-7	Sarıkamış	Antranik çetesinin köylere saldırısında ölenler.		803
32	1919-7	Sarıkamış	Ricat sırasında Ermeniler tarafından öldürülenler.		695
33	1919/8	Muhtelif köyler	Köylere yapılan Ermeni saldırılarda öldürülenler.		2502
34	1919-7-5	Kağızman	İşkence ile öldürülenler.		4
	1919	Tiknis, Ağadeve	İşkence ve tecavüz ile öldürülenler.		5
	1919-7-19	Pasinler	Köy basarak öldürülenler.	2	2
	1919	Nahçıvan	Birçok köy basılmak suretiyle öldürülenler.		4.000
35	1919-7	Kurudere	Baskınla katliâm sırasında öldürülenler.		8
	1919-7-4	Akçakale	Köy basılarak öldürülenler.		180
	1919	Sarıkamış	İmha ve idam ile öldürülenler.		9
	1919	Sarıkamış	Bomba ile ile öldürülenler.	2	
36	1919-8-15	Erzurum	Çeşitli şekilde yapılan işkencelerle öldürülenler.		153
	1919-8-15	Erzurum	Yakılarak, boğularak öldürülenler.		426
37	1918	İspir ve Bayburt	İspir ve Bayburt kazalarında Ermenilerin yaptığı soykırım		150
TOPLAM					363.141

BELGELERİN FOTOKOPİLERİ

* Sayyad yâhûd Seyyid olsa gerek

[*] Metinde sehven "Esâmî-i meşhûdât" sütünuna yazılmıştır.

[*] Metinde sehven "Esâmî-i Meşhûdât" sütünuna yazılmıştır.